PETER SARRIS

ÇEVİRİ
UZAY CAN ARDAL

JÜSTİNYEN

İMPARATOR, ASKER, AZİZ

Kronik

JÜSTİNYEN
İmparator, Asker, Aziz

—

PETER SARRIS

KRONİK KİTAP: 637
Dünya Tarihi Dizisi: 48

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
Uzay Can Ardal

EDİTÖR
Oğuz Selim Başar

KAPAK TASARIMI
Basic Books

KAPAK UYGULAMA
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Mayıs 2025, İstanbul

ISBN
978-625-6228-87-0

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. No:8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Peter Sarris, 2023, "Justinian: Emperor, Soldier, Saint" özgün adıyla Basic Books, PEW Literary Agency tarafından yayımlanan, telif hakları AntoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayınları A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

PETER SARRIS

ÇEVİRİ
UZAY CAN ARDAL

JÜSTİNYEN

İMPARATOR, ASKER, AZİZ

Kronik

Peter Sarris

Peter Sarris, Cambridge Üniversitesi'nde Geç Antik Çağ, Orta Çağ ve Bizans Çalışmaları Profesörüdür. Geç Antik Çağ, Erken Orta Çağ ve Bizans tarihi üzerine sekiz kitabın yazarı ve editörüdür. Birleşik Krallık'ın Shepreth kentinde yaşamaktadır.

Uzay Can Ardal

1996 yılında İstanbul'da doğmuştur. Lisans eğitimini Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi tarih bölümünde ve yüksek lisans eğitimini ise Marmara Üniversitesi Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Çeviri ve editörlük çalışmalarına devam etmektedir.

James Howard-Johnston ve Turlough Stona'a ithafen

İçindekiler

HARİTALAR 10

GİRİŞ: IUSTINIANUS: IŞIK VE GÖLGE 19

BİRİNCİ BÖLÜM
İKTİDARA YÜKSELİŞ

1. KISIM: BÖLÜNMÜŞ BİR İMPARATORLUK 29
2. KISIM: ÇALKANTILI BİR BAŞLANGIÇ 62
3. KISIM: VERASET 88

İKİNCİ BÖLÜM
FIRTINALI BİR BAŞLANGIÇ

4. KISIM: DÜŞMANLA YÜZLEŞMEK 123
5. KISIM: KANUNLARIN ESASI 141
6. KISIM: HALKIN SESİ 162
7. KISIM: YERYÜZÜNDE CENNETİ İNŞA ETMEK 188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İMPARATORLUĞUN GENİŞLEMESİ VE GÜCÜ

8. KISIM: AFRİKA SEFERİ 213
9. KISIM: İTALYA İÇİN SAVAŞ 248
10. KISIM: UYKUSUZ İMPARATOR 271
11. KISIM: GÜCÜN YENİ BİR TÜRÜ 298
12. KISIM: "ORTODOKS CUMHURİYET" 315

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK ÇÖZÜLME

13. KISIM: MAHŞERİN DÖRT ATLISI 355
14. KISIM: PROPAGANDA VE MUHALEFET 386
15. KISIM: FIRSATÇI EMPERYALİZM 412
16. KISIM: ÖLÜM VE ÇÖKÜŞ 436
17. KISIM: İMPARATORLUK MİRASLARI 460

SONSÖZ 479
TEŞEKKÜRLER 483
DİZİN 485

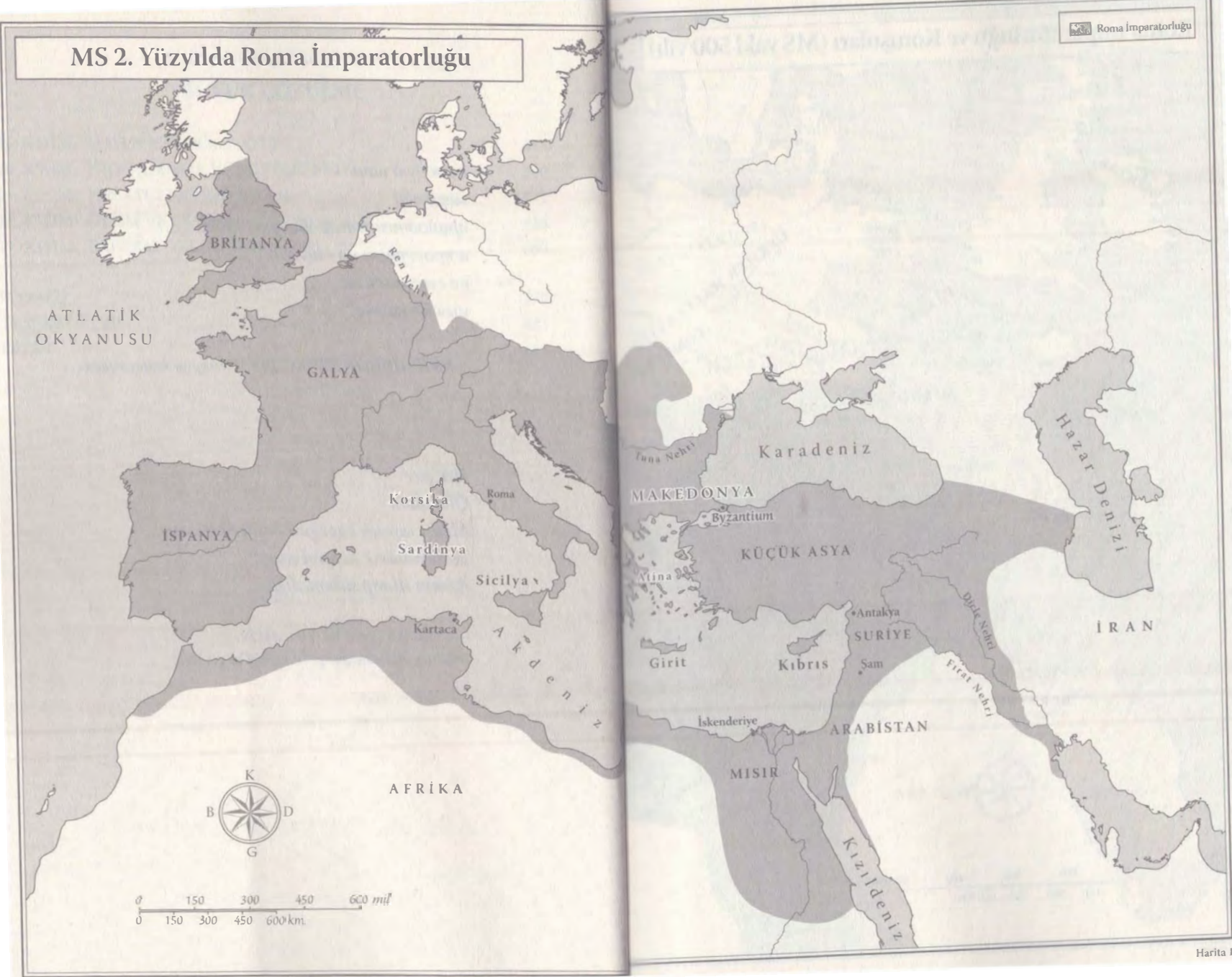
Каждую ночь
мертвец
приподнимает гробовую плиту
и проверяет на ощупь:
не стерлось ли
имя на камне?

—КУПРИЯНОВ ВЯЧЕСЛАВ, Сумерки тщеславия

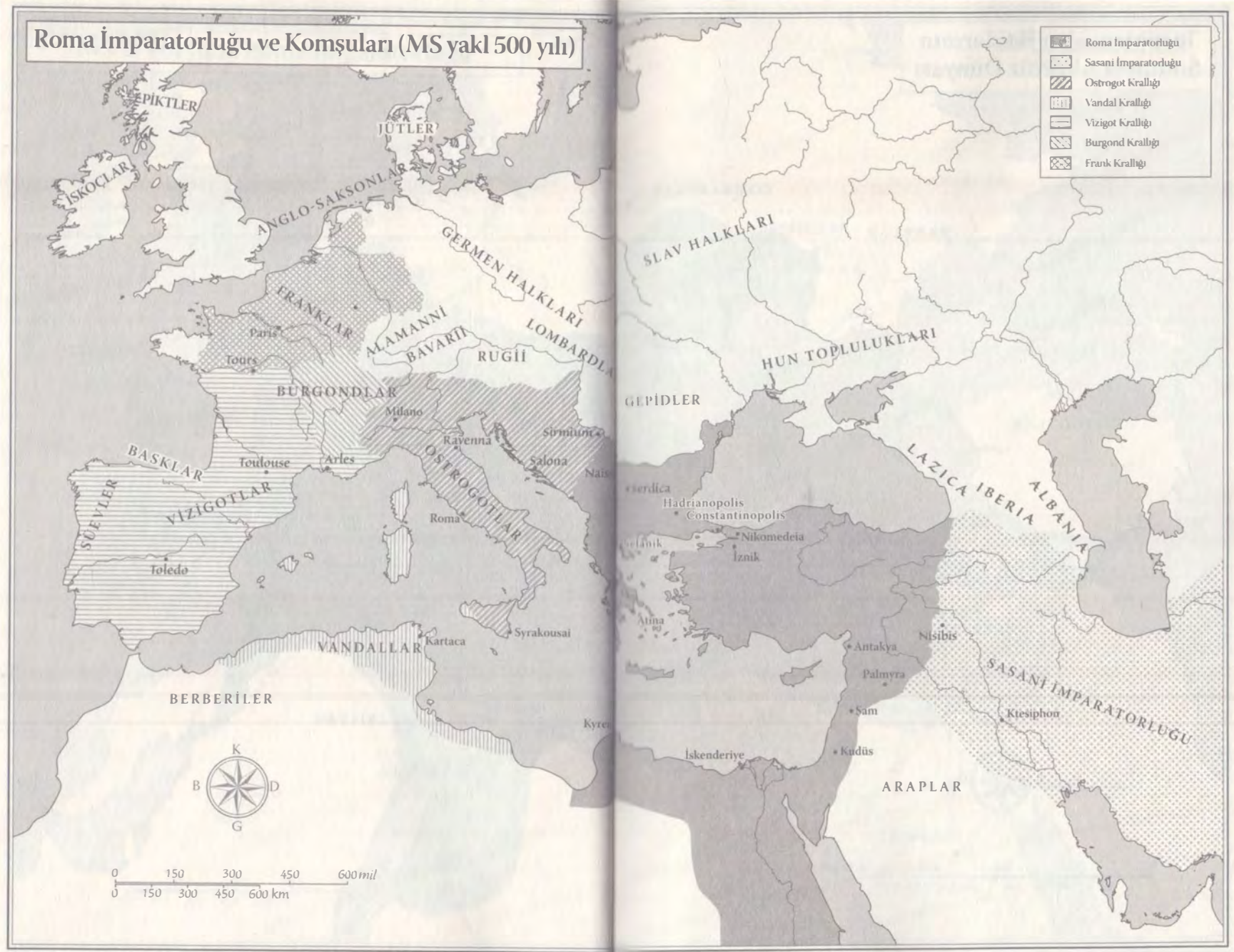
Her gece
Ölü adam
Mezar taşının kapağını hafifçe kaldırır
Ve dokunarak kontrol eder
Adının silinip silinmediğini

—VYACHESLAV KUPRIANOV,
Sefaletin Alacakaranlığı (P. Sarris'in çevirisi)

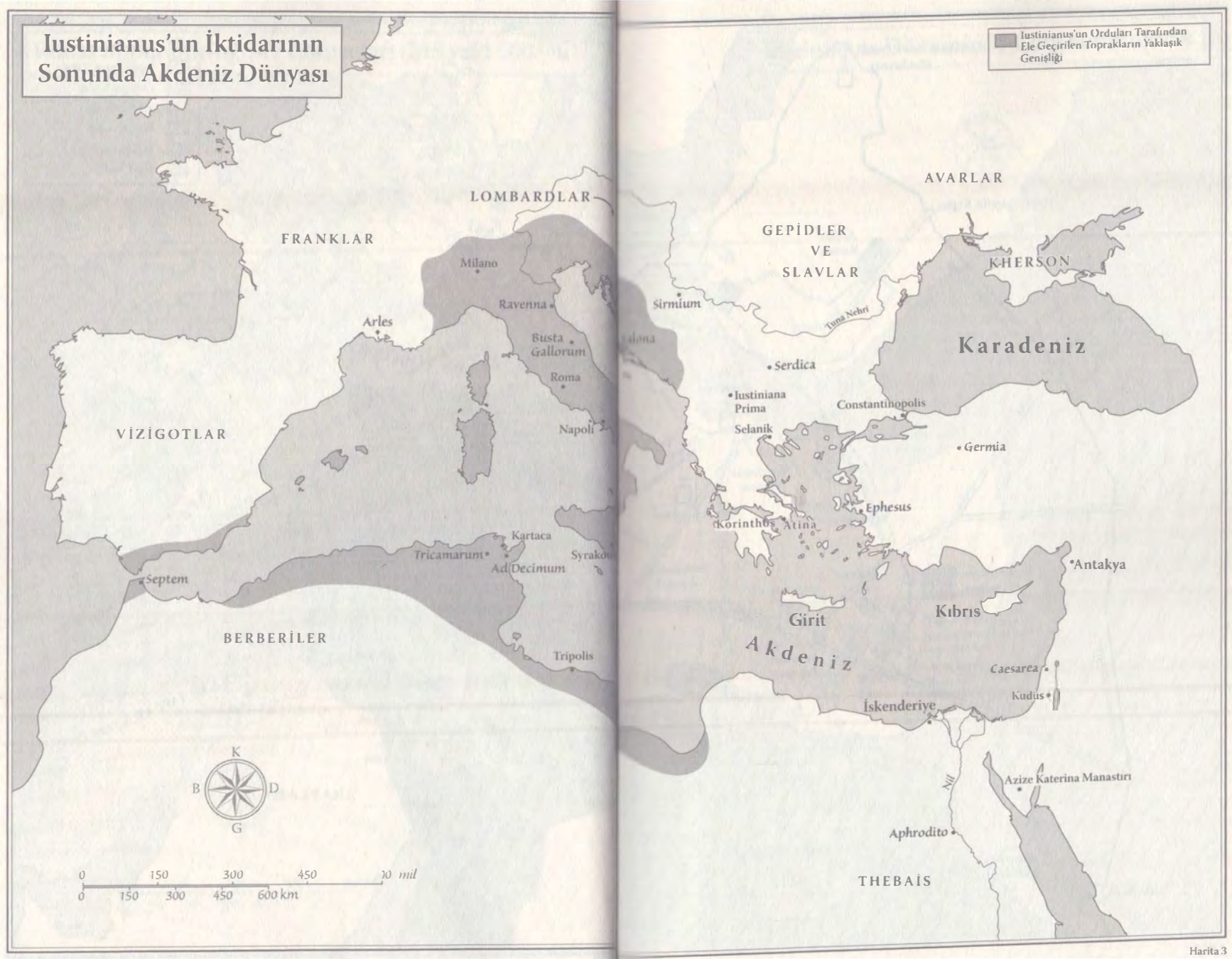
MS 2. Yüzyılda Roma İmparatorluğu

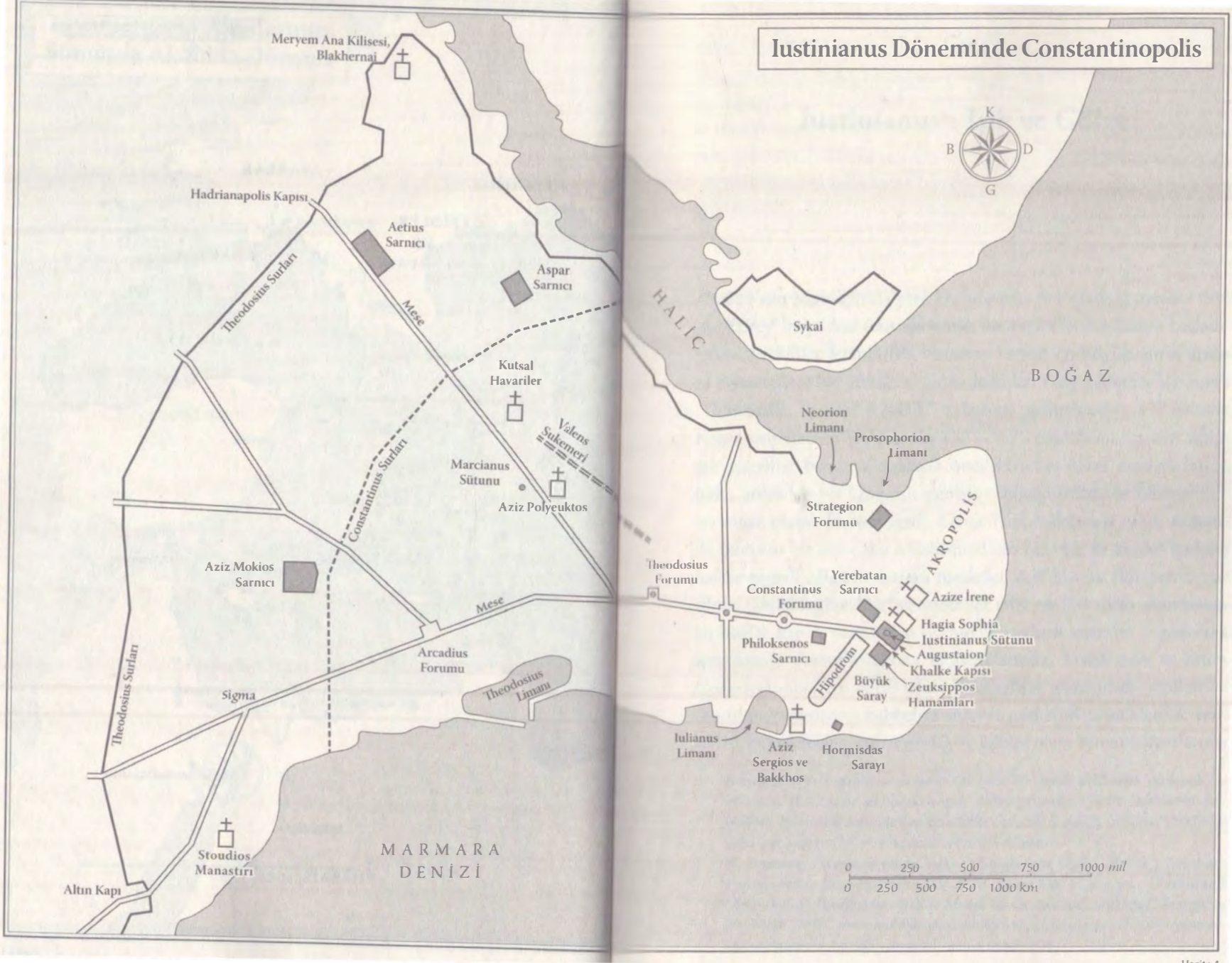
Harita

Roma İmparatorluğu ve Komşuları (MS yakl 500 yılı)
Roma İmparatorluğu
Sasani İmparatorluğu
Ostrogot Krallığı
Vandal Krallığı
Vizigot Krallığı
Burgond Krallığı
Frank Krallığı
PİKTLER
İSKOÇLAR
JÜTLER
ANGLO-SAKSONLAR
GERMEN HALKLARI
FRANKLAR
ALAMANNİ
BAVARİİ
RUGİİ
LOMBARDLA
Paris
Tours
BURGONDLAR
Milano
Ravenna
Sirmium
Salona
Nais
BASKLAR
Toulouse
Arles
OSTROGOTLAR
SÜEVLER
VİZİGOTLAR
Roma
Toledo
Syrakousai
VANDALLAR
Kartaca
BERBERİLER
Kyre
K
B
D
G
0 150 300 450 600 mil
0 150 300 450 600 km
SLAV HALKLARI
HUN TOPLULUKLARI
GEPİDLER
LAZICA
IBERIA
ALBANIA
Serdica
Hadrianopolis
Constantinopolis
Nikomedeia
İznik
Atina
Antakya
Nisibis
Palmyra
Sam
Ktesiphon
SASANİ İMPARATORLUĞU
İskenderiye
Kudüs
ARAPLAR

Harita 2

Iustinianus'un İktidarının Sonunda Akdeniz Dünyası
Iustinianus'un Orduları Tarafından Ele Geçirilen Toprakların Yaklaşık Genişliği
LOMBARDLAR
FRANKLAR
AVARLAR
GEPİDLER VE SLAVLAR
KHERSON
Milano
Ravenna
Arles
Busta Gallorum
Roma
Napoli
Sirmium
Tuna Nehri
Karadeniz
Serdica
Iustiniana Prima
Constantinopolis
Selanik
Germia
VİZİGOTLAR
Ephesus
Korinthos
Atina
Kartaca
Tricamarum
Ad Decimum
Syrakos
Antakya
Septem
Girit
Kıbrıs
Akdeniz
BERBERİLER
Tripolis
Caesarea
Kudüs
İskenderiye
Azize Katerina Manastırı
Nil
Aphrodito
THEBAİS
K
B
D
G
0 150 300 450 600 mil
0 150 300 450 600 km

Harita 3

Iustinianus Döneminde Constantinopolis
K
B
D
G
Meryem Ana Kilisesi, Blakhernai
Hadrianapolis Kapısı
Aetius Sarnıcı
Aspar Sarnıcı
Theodosius Surları
Mese
Kutsal Havariler
Valens Sukemeri
Constantinus Surları
Marcianus Sütunu
Aziz Polyeuktos
Aziz Mokios Sarnıcı
Mese
Arcadius Forumu
Theodosius Limanı
Sigma
Theodosius Surları
Stoudios Manastırı
Altın Kapı
MARMARA DENİZİ
HALİÇ
Sykai
BOĞAZ
Neorion Limanı
Prosophorion Limanı
Strategion Forumu
AKROPOLİS
Theodosius Forumu
Constantinus Forumu
Yerebatan Sarnıcı
Azize İrene
Hagia Sophia
Iustinianus Sütunu
Augustaion
Khalke Kapısı
Zeuksippos Hamamları
Philoksenos Sarnıcı
Hipodrom
Büyük Saray
Iulianus Limanı
Aziz Sergios ve Bakkhos
Hormisdas Sarayı
0 250 500 750 1000 mil
0 250 500 750 1000 km

Iustinianus*: Işık ve Gölge

2020'nin Mart ayında yeni koronavirüs Avrupa'daki merkez üssü Kuzey İtalya'dan önü alınamaz bir biçimde yayılmaya başladığında, yetkililer İstanbul'da bulunan kentin en büyük antik anıtını ziyaretçilere kapatmak zorunda kaldılar. Hagia Sophia Katedrali (Yunancada "Kutsal Bilgelik" anlamına gelmektedir) 537 yılında Roma imparatoru Iustinianus (527-565) tarafından resmen açılarak yüzyıllar boyunca sırasıyla önce Hristiyanların manevi burcu oldu, ardından bir Osmanlı camisine dönüştürüldü ve nihayetinde ise müze olarak hizmet verdi. Gerçi Türk hükümeti yakın zamanda burasını bir kez daha Müslümanların bir vaaz ve ibadet mekânı haline getirdi[1]. Baştan aşağıya maskeler, önlükler ve eldivenlerle sarılmış temizlik görevlileri ve yetkililer eskiden Hristiyan dünyasının en büyük kapalı yapısı olan bu büyük mabedi virüsten arındırmak için özenle dezenfektasyona başladıklarında, Iustinianus ve onun Constantinopolis'te tahta çıkan haleflerinin zamanında yapılan ve duvarları, tavanları ve kubbeleri süsleyen görkemli mozaiklerdeki melekler, baş melekler, imparatorlar ve azizler olanı biteni izliyorlarmış

* Romalıların ve Yunanların isimlendirmesinde Türkiye'de kullanılan akademik ölçüte göre Iustinianus şeklindeki yazım, doğru yazımdır. Çünkü Iustinianus Romalıydı. Elinizdeki metinde hep bu şekilde anılacaktır. Ancak kapakta, Türkiye'de daha çok bilinen Jüstinyen kullanımı tercih edilmiştir.

1 B. Stanicek, "Hagia Sophia: Turkey's Secularism Under Threat", *European Parliamentary Research Service*, July 2020. Ayrıca bkz. O. Uygun, "Ghostly and Melancholic": Bustling Istanbul Is Muted by Quarantine", *National Geographic*, 30 Nisan 2020, www.nationalgeographic.co.uk/photography/2020/04/ghostly-and-melancholic-bustling-istanbul-muted-quarantine.

gibi görünüyordu. Binanın temizlenmesi kısa süreliğine de olsa yapının manevi ahengini yeniden sağlamış gibiydi: sanki tasvirler artık yeniden birbirleriyle konuşabiliyorlardı. Kürenin dört bir tarafına dağılan tasvirler, büyük Rus şairi ve muhalifi Osip Mandelştam'ın yüz yıldan uzun bir süre evvel abidenin onuruna kaleme aldığı dizelerde yarattığı sahneyi tüyler ürpertici bir şekilde anımsatıyordu:

> *Sükûn içinde yıkanmış güzel kilise ve kırk penceresi nurun bir zaferi; hepsinden en güzeli, kubbenin altındaki bingilerde dört baş melekti.*
>
> *Ve hikmet sahibi, küresel bu bina halklardan ve asırlardan daha uzun süre yaşayacak ve serafimin çınlayan hıçkırıkları koyu yaldızlı satıhları dalgalandırmayacak.*[2]

Koronavirüs'ün 2020 yılının ilk aylarında dünyaya saldığı panik ve ıstırap bileşimi Iustinianus'a fazlasıyla tanıdık gelirdi. Nasıl ki çağımızın hükümetleri ve bilim insanları kendilerini aniden en karmaşık ekonomileri ve rejimleri dahi istikrarsızlaştıran yeni ve yabancı bir hastalıkla karşı karşıya buldularsa, Iustinianus'un iktidarı da hıyarcıklı vebanın beklenmedik ve görünüşe göre benzeri bulunmayan bir şekilde ortaya çıkışı ile sarsıldı[3]. Hagia Sophia'nın tamamlanmasından yalnızca dört sene sonra imparatorluğu vuran veba, imparatorun tebaasından yüzbinlerce insanın ölümüne neden olacaktı. Hatta imparatorluk sarayında gözlerden uzakta muhafaza edilen Iustinianus'un kendisinin de hastalığa yakalandığı ve bir şekilde iyileştiği söyleniyordu.

Iustinianus, 1990 yılların başında "Iustinianus yeniden kurduğu imparatorluğun yıkımına neden oldu mu?" sorusuna yanıt olarak Oxford'da yazdığım bir lisans dönemi makalesinden bu yana uzun zamandır beni büyülemekte. Sonraki otuz yılın önemli bir kısmını birçok yönden bu soruyu yanıtlamaya ve imparator ile onun saltanatıyla uzlaşmaya çalışarak geçirdim. Araya veba girmese dahi

2 D. Obolensky, *The Penguin Book of Russian Verse* (Londra, 1965), 351–352.

3 P. Sarris, "New Approaches to the Plague of Justinian", *Past and Present* 254 (2022): 315–346.

Iustinianus'un hayatı, imparatorun enerjisi, hırsı ve dramatik durumuyla Eski ve Orta Çağ tarihinin sayfalarında dikkat çekecekti[4].

Iustinianus henüz iktidarının başındayken Batı'da Yunanistan ve Balkanlardan, doğuda Suriye çölleri ile Arabistan'a kadar uzanan geniş bir alana, imparator Büyük Constantinus tarafından yaklaşık iki asır önce kurulan imparatorluk başkenti Constantinopolis'ten hükmediyordu (Harita 2). Bu egemenlik yalnızca Küçük Asya ve Anadolu'yu (modern Türkiye) değil, aynı zamanda bu dönem için Akdeniz dünyasının ekonomik açıdan en üretken ve en gelişmiş bölgesi olan, olağanüstü derecede zengin Mısır ülkesini de kapsıyordu. Ancak görünürdeki bütün ihtişamına rağmen Iustinianus tarafından 527 yılında devralınan imparatorluk, yeni imparatorun çözmeye kararlı olduğu derin bir endişe, başarısızlık ve güvensizlik duygusuyla boğuşuyordu.

Iustinianus'un Roma imparatorları Augustus, Marcus Aurelius ve Constantinus'un tek vârisi ve halefi olduğunu iddia etmesine rağmen egemenliği altındaki toprakların artık Roma İmparatorluğu'nun eski merkezi bölgeleri olan İtalya, Kuzey Afrika, İspanya ve Galya'yı kapsamaması bu endişenin yegâne olmasa da en önemli nedeniydi. Yaklaşık olarak MS 410-480 yılları arasında cereyan eden belirgin bir siyasi ve askeri kriz döneminin ardından Britanya ile bu topraklar da doğrudan Roma yönetiminden koptular. Her ne kadar Constantinopolis kentine çok önceleri "Yeni Roma" ünvanı verilmiş olsa da imparatorluk artık Roma kentine sahip değildi[5]. Ne kadar engin ve görkemli olursa olsun birçok kişi Iustinianus'un imparatorluğunun emperyal bir çelişki olduğunu zaten anlamıştı. Batı'da kendilerine müstakil krallıklar kuran "barbar" idareciler, artık buradaki evrensel Roma otoritesine dair iddialara açıkça karşı çıkıyorlardı.

Buna karşın Iustinianus, saltanatının başlarında Afrika, İtalya ve son olarak İspanya'nın bir kısmının imparatorluk tarafından

4 Iustinianus'un iktidarına ait sorunların yakın zamanda yazılmış mükemmel bir incelemesi ve bazı kaynaklar için bkz. F. Haarer, *Justinian: Empire and Society in the Sixth Century* (Edinburgh, 2022).

5 Bu süreç için bkz. P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 4–82.

yeniden ele geçirilmesine liderlik edecekti (Harita 3). İmparatorun seferi, Akdeniz'deki deniz yolu aracılığıyla Constantinopolis'ten günümüzdeki Tunus'a bir sefer gücü göndermek için aldığı cesur bir karar ile 533 yılında başladı. Modern Tunus, Cezayir ve Fas'ın yanı sıra Libya'nın bir kısmını da kapsayan Afrika'daki eski Roma eyaletleri, beşinci yüzyılın ortalarında Vandallar olarak bilinen Germen kökenli bir grup tarafından işgal edildi. Vandallar başkentleri Kartaca'dan, Batı Akdeniz'de önemli bir deniz kuvveti oluşturmaya ve bu sayede Roma'nın hayati çıkarlarını baltalamaya ve tehdit etmeye başladılar. Ancak Iustinianus'un sefer gücü Vandalları hazırlıksız yakaladı, savaşta onları süratle mağlup etti ve Vandal kralı Gelimer'i ele geçirdi. Krallığın tamamı Romalıların eline geçti. Afrika harekatının heyecan yaratan bu başarısı, Iustinianus'u imparatorluğun eski merkezi üzerindeki Roma egemenliğini yeniden tesis etmek için kararlı bir gayretle ordularını İtalya'ya sevk etmek için teşvik etti. Bu girişim büyük ölçüde başarılı olsa da Iustinianus'un ordularının daha yoğun bir direnişle karşılaştıkları İtalya'da, Roma kenti de dahil olmak üzere yeniden ele geçirilen bölgelerin yapısına, beşinci yüzyılın "barbar işgalcilerinin" şimdiye kadar verdiklerinden çok daha fazla zarar vermiş olmaları gerçek sonuçtu[6].

Iustinianus, ülkesinde kendisine karşı sürekli entrikalar ve komplolar kuran senatör aristokrasisinin vergi kaçakçılığına karşı sert önlemler aldı. Ayrıca Roma hukukunun miras kalan kısmını da önemli ölçüde elden geçirdi. Iustinianus'un amacı imparatorluğun yönetimi ile sistemini düzenleyen ve giderek genişleyen yasal metinler öbeğine bir düzen ve netlik kazandırarak adaletin daha hızlı tecelli etmesini kolaylaştırmaktı. Islah edilen kanunlar tek bir birleşik görüş ve iradeyi yansıtacaktı: bizzat imparatorun görüşü ve iradesi. Bu otokratik hükmün yasası o kadar başarılı oldu ki Iustinianus'tan önceki Roma hukukunun ("medeni" hukuk) nasıl bir şey olduğunu hakiki ayrıntılarıyla anlamaya çalışmak çok zordur. İmparator, Orta Çağ ve sonrasına kadar hayatta kalan Roma hukukunun bu dönemlere kadar

6 M. R. Salzman, *The Falls of Rome: Crises, Resilience, and Resurgence in Late Antiquity* (Cambridge, 2021), 243–299.

varlığını nasıl sürdüreceğini belirlemiştir. Aslında Iustinianus'un kanunlarından türetilen ilkeler bugüne kadar Avrupa'nın büyük bölümünde işleyen hukuk sistemlerinin temelini oluşturmaktadır[7].

İmparator, hukuki ve mali reformlarına çoğu kez sinirlenen seçkinler sınıfının üyeleriyle siyasi çatışma içindeyken, Constantinopolis'in daha kalabalık halkına hitap etmeye çalıştı. Bunun için Hagia Sophia ile temsil edilen savurgan inşaat projelerine yatırım yaptı ve öncelikli olarak kentli yoksulları hedefleyen olağanüstü derecede cömertlik ve hayırseverlik eylemlerine girişti. Iustinianus her şeyden önce, dinen dışlanmışları, muhalifleri ve ahlaki veya cinsel açıdan sapkın sayılanları çok daha acımasız cezalara maruz bırakarak, Roma İmparatorluğu'nu yeniden şekillendirmeye ve devleti daha bütüncül bir biçimde bir Hristiyan organizasyonuna dönüştürmeye çalıştı. "Kafir" sayılan din adamları yazılarının sokaklarda ateşe verildiğini gördüler ve kendileri de ya hapse atıldılar ya da sürgüne gönderildiler. İmparatorun birçok Yahudi vatandaşı kendilerini, devlet görevlileri tarafından yapılan ve açıkça imparator tarafından teşvik edilen bir ayrımcılık ile baş başa buldular. Böylece Iustinianus'un tahta çıkışının, daha hoşgörüsüz bir dönemin başlangıcını haber verdiği giderek daha sarih bir hale geldi[8]. Bazı düşmanlarına göre Iustinianus bir iblisken, bazı taraftarlarına göre ise bir azizdi. Ancak Iustinianus'u ister "kutsal imparator" ister "iblis kral" olarak görsünler, çağdaşlarının çoğu imparatorun olağanüstü vizyona ve azme sahip bir hükümdar olduğunu anladılar.

Iustinianus, takip eden yüzyıllarda şekillenen Ortodoks Bizans'ın temellerinin atılmasına yardımcı oldu. Ancak birçok yönden başarısı bundan daha esaslıydı. Roma devletini bir "Ortodoks Cumhuriyeti" (kanunlarından birinde tarif ettiği gibi) olarak yeniden şekillendirirken, nihayetinde Orta Çağ Hristiyanlığının bir

7 P. Birks ve G. McLeod, "Introduction", şurada *Justinian's Institutes*, çev. P. Birks ve G. McLeod (Londra, 1987).

8 P. Sarris, "At the Origins of the "Persecuting Society"? Defining the "Orthodox Republic" in the Age of Justinian", *Travaux et mémoires* 26 (2022): 407–422. Yakılan kitaplar için bkz. D. Rohmann, *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity* (Berlin, 2016), özellikle 96–101. sayfalar.

bütün olarak ideolojik ve psikolojik temellerini attı. Ayrıca yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Yakın Doğu'da ortaya çıkan İslam âlemine de büyük bir mirası bıraktı[9]. İmparator daha geniş bir düzlemde kuvvetli bir reform programı ve bu program kadar güçlü kendini yüceltme eylemleri aracılığıyla geleceğin Bizans imparatorlarının yanı sıra Orta Çağ krallarının, Müslüman halifelerinin ve Osmanlı sultanlarının da talip olacakları bir devlet idaresi modeli sunarak "yönetmenin" ne demek olduğunu yeniden biçimlendirdi.

Aynı zamanda Iustinianus'un kontrolü dışındaki bir dizi faktör imparatorluğunun restorasyonu girişimlerinin altını oydu. Bunların başında imparatorluğun komşusu ve bir süper güç olan İran'ın hasmane hırsları geliyordu. Günümüzde İran ve Irak devletlerinin bulunduğu topraklara hükmeden Sasani İmparatorluğu'nun imparatorları (ya da şahları), Romalıların karşı karşıya kaldığı siyasi, ekonomik ve askerî açıdan açık ara en gelişmiş düşmandı. Iustinianus'un iktidara gelmesinden hemen önce, Romalılar ile İranlılar arasında büyük çaplı bir savaş patlak vermişti. Bu sebeple iki imparatorluk arasında bölüşülen Suriye ve Kafkasya (modern Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan) üzerindeki İran saldırganlığının kontrol altına alınması, Iustinianus'un iktidarı boyunca hayati bir endişe kaynağı oldu. Avrasya bozkırındaki istikrarsızlık, Orta Asya göçebe ordularının imparatorluk topraklarına doğru batıya doğru ilerlemesine neden oldu ve en önemlisi, büyük olasılıkla hıyarcıklı vebanın gelişini kolaylaştıran büyük bir iklim istikrarsızlığı dönemi ortaya çıktı. Bu, Akdeniz dünyasının bilinen tarihinde ilgili hastalığın ilk büyük patlak verişiydi. Bu nedenle Iustinianus'un hükümdarlığı eşi görülmemiş bir iyimserlik ile beklenmedik bir felaketi birleştirerek hem imparatorun hem de imparatorluğun dayanıklılığını ciddi şekilde test etti.

Bugüne kadar Iustinianus hakkında özellikle de İngilizce kaleme alınan birçok çalışma, imparatorun dahili reformlardan ziyade askeri politikalarına ve maceralarına odaklandı. Zira tarihçiler, imparatorun geniş bir politik ajandasını ortaya koyan hukuki ve dini

9 Bkz. Sarris, "At the Origins of the "Persecuting Society", ve R. I. Moore, *The Formation of a Persecuting Society* (Oxford, 1987).

kaynaklardan ziyade askeri tarih üzerine yazılan kaynaklara daha çok itibar etmektedirler.[10] Sonuç olarak çok az kişi Iustinianus iktidarının farklı yönlerini başarıyla sentezledi. Şu ana kadar hiçbir çalışma imparatorun kişiliği veya Iustinianus'un şahsi imparatorluk vizyonu ile askeri, hukuki, dini ve dahili alanlardaki politik gündeminin nasıl birbirleriyle ilişkili ve tutarlı olduğunu ortaya çıkarmayı başaramadı. Ancak ileride göreceğimiz gibi özellikle hukuki çalışmaları ve teolojik müdahaleleri sayesinde imparatorun kişisel düşüncesi sanıldığından çok daha net ve tutarlı bir şekilde karşımıza çıkıyor.

Bu kaynaklar Iustinianus'un ilahi lütfu elde etme ihtiyacı konusundaki fasılasız ısrarının telaşlı ruh halini; imparatorun devamlı tahammülsüzlüğünü; en önemsiz idari görevlere bile manevi ve dini önem aşılama eğilimini; detaylara olan takıntısını ve eşine olan yakın kişisel bağını görmemizi sağlıyor. Kötü bir şöhrete sahip imparatoriçe Theodora o kadar güçlüydü ki 548'deki ölümünden sonra Iustinianus'un başlangıçtaki odak noktası kaynamaya ve iktidar üzerindeki hakimiyeti gevşemeye başlayacaktı. Aynı kaynaklar Iustinianus'un rakiplerini ezme kararlılığını ve imparatorluğun Hristiyanlık erdemleri ve üstünlüğünden görünüşe göre habersiz olan kişilere yönelik yoğun nefretini ortaya koymaktadır. İmparatorun kanunları yoksullara, yetimlere, -belki de karısının teşvikiyle- dullara ve fuhuş amacıyla Constantinopolis'e kaçırılan taşralı kızlar gibi diğer savunmasız kadınlara samimi bir anlayış hisseden bir adamı ortaya koymaktadır. Öz temsil ve uğraşları açısından Iustinianus, yönetim ve hukukun küçük ayrıntılarına dalmış bir imparator, kendisini Roma'nın topraklarının genişletilmesine ve savunulmasına adamış bir asker (cephe hattındaki askeri deneyimden göreceli olarak yoksun olmasına rağmen) ve "gerçek inanç" olarak gördüğü şeyin tanımlanması ve yayılmasıyla meşgul olan dindar bir Hristiyan'dı.

10 En iyi güncel çalışmalar için bkz. P. Heather, *Rome Resurgent: War and Empire in the Age of Justinian* (Oxford, 2018); P. Maraval, *Justinien: Le rêve d'un empire chrétien universel* (Paris, 2016); ve H. Leppin, *Justinian: Das Christliche Experiment* (Stuttgart, 2011). Ayrıca şu nefis iki çalışmaya da bkz. M. Meier, *Das andere Zeitalter Justinians* (Göttingen, 2003), ve *Justinian: Herrschaft, Reich und Religion* (Münih, 2004).

Kuzey İtalya'daki Ravenna kentinde bulunan San Vitale Kilisesi'nde Theodora ve hizmetkarlarının yer aldığı aynı derecede muhteşem bir mozaiğin karşısında, imparator Iustinianus'u saray eşrafıyla birlikte tören alayında tasvir eden altıncı yüzyıldan kalma harikulade bir mozaik günümüze kadar gelmiştir. Bu mozaikte bulunan Iustinianus portresi, imparatorun elimizdeki en ünlü betimidir. Iustinianus kilisenin duvarlarından bize bakarken, izleyicilerin imparatorluk tacının ışıltısı veya imparatorun mücevherler süslenmiş elbisesinin ihtişamı karşısında büyülenmesi kolaydır. Gerçi imparatorun tacının, elbiselerinin ve çehresinin altın, gümüş ve diğer parlak tesseraları, çevredeki koyu renkli cam parçaları sayesinde ön plana çıkıyor ve izleyenleri büyülüyor.

Benzer şekilde Iustinianus ve dönemi de hem ışıktan hem de gölgeden oluşuyordu ve hem imparatorun kendisini anlamak hem de hükümdarlığını yorumlamak için her ikisini de değerlendirmemiz gerekiyor. Çünkü Iustinianus'un saltanatı, yalnızca benzeri görülmemiş bir hayırseverlikle değil, aynı zamanda eşine rastlanmamış bir hoşgörüsüzlük ve zulümle de tanınır. İmparatorun güçlü şahsi vazife duygusu ve ortak menfaat olarak algıladığı şeye olan bağlılığı, güçlü otokratik eğilimleri ile kendi haysiyeti ve onuruna olan keskin hissiyle (çoğu zaman acı veren) eşleşti.

Ancak bu kitabın ana mesajı bizi Iustinianus'tan ayıran yüzyıllara rağmen bu çok eski şahsiyetin çağdaşımız olduğu yönündedir. Çünkü son salgın deneyimlerimizin bize hatırlattığı gibi Iustinianus'un karşılaştığı zorlukların çoğu ve hatta kendisi ile çevresindekilerin bunlara yanıt olarak tasarladığı bazı çözümler günümüzde karşılık bulmaya devam ediyorlar. Her şeyden önce imparatorun mirası varlığını her yerde sürdürüyor. En güzel ve etkileyici eseri şüphesiz Hagia Sophia olan inşaat programından ilham alan mimaride; hukuk sistemimizde ve Iustinianus'un hem Hristiyanlığın hem de İslam dünyasının oluşumuna yaptığı temel katkı sayesinde kültürümüz ve tarihimizde bu mirası bulabiliriz. Bu nedenle Iustinianus ve iktidarının tarihi, tüm karmaşıklığına ve çelişkilerine rağmen bugün bizimle konuşmaya devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İktidara Yükseliş

Birinci Kısım

Bölünmüş Bir İmparatorluk

İMPARATORLUĞUN ERİDİĞİ POTA

Iustinianus'u yakından tanıyanlar bile onu yorumlanması ve anlaşılması zor bir adam olarak görüyorlardı. Altıncı yüzyıl yazarı Procopius, imparatorun en güvendiği askeri danışmanlardan birinin yakın çalışma arkadaşıydı. Ancak Iustinianus'un hükümdarlığıyla ilgili aktarımında imparatoru tanımlayacak kelimeleri bulmakta zorlandığını itiraf etmiştir: "Iustinianus'un karakteri "isabetli konuşma yetisinin' ötesindeydi"[1]. Bu esrarengiz ve dikkat çekici şahsiyetle yüzleşmenin ilk şartı Iustinianus'un ortaya çıktığı çalkantılı dünyayı anlamlandırmaktı. İleride göreceğimiz gibi doğumundan önceki yüzyıllar ve on yıllar boyunca Roma İmparatorluğu'nu sarsan bir dizi askeri krize ve dini tartışmalara dair güçlü

1 Procopius, *Historia Arcana* 8.22. Procopius pek çok önemli çalışmanın konusu olmuştur ancak en merak uyandıranlar değişmez: A. Cameron, *Procopius and the Sixth Century* (Londra, 1985), ve A. Kaldellis, *Procopius of Caesarea: Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity* (Philadelphia, 2004). Procopius'un eserlerinin Yunancası dahil çift dilli çevirilerine Loeb Classical Library serisiyle ulaşabilirsiniz: *Procopius: History of the Wars, Secret History, Buildings*, çev. H. B. Dewing ve G. Downey, 7 cilt. (Cambridge, Mass., 1914–1940). Loeb'ten çıkan *History of Wars* kitabının A. Kaldellis tarafından girişi yazılmış ve notlandırılmış nefis bir güncel versiyonu için bkz. *Procopius, The Wars of Justinian*, çev. H. B. Dewing, (Indianapolis, 2014). *Secret History* olarak da bilinen *Historia Arcana* için ayrıca bkz. Procopius, *The Secret History with Related Texts*, çev. A. Kaldellis (Indianapolis, 2010), ya da Procopius, *The Secret History*, çev. G. A. Williamson ve P. Sarris (Londra, 2007). Bu kitapta Procopius'tan alıntı yapılan yerlerde Dewing ve Downey"in çevirilerini kullanmak veya bunları biraz değiştirmek eğilimindeyim.

farkındalığı, imparatorun iktidarının merkezinde yer alıyordu. Bu zorluklar, Iustinianus'un yönetmek zorunda kaldığı kurumsal ve politik durumun yanı sıra hem imparatoru hem de etrafındakileri biçimlendiren ideolojik ve kültürel ortamı belirledi. Iustinianus ve rejimi, imparatorun karşılık vermeye kararlı olduğu birkaç yüzyıldır giderek artan gergin ve dramatik Roma tarihinin zirvesini temsil ediyordu. İmparator olarak Iustinianus kendisini sadece her şeye gücü yeten bir hükümdar olarak değil, aynı zamanda bir tarihçi, teolog ve yargıç olarak da gösteriyordu ve bunun nedenini anlamak için işe Iustinianus'un tahta çıkışından önceki yıllarda Roma İmparatorluğu'nun problemli dini ve askeri tarihi ile başlamalıyız.

Elbette Roma İmparatorluğu'nun başlangıç noktası, Iulius Caesar ve haleflerinin Avrupa'nın ve Akdeniz dünyasının çoğunu işgal etmek ve boyun eğdirmek için ordularına liderlik ettikleri Roma kentinin kendisiydi. Iulius Caesar'ın evlatlık oğlu Octavianus da MÖ 31 yılında Roma'da vatandaşların birincisi ve Augustus (anlam olarak hem kutsal hem de fevkalbeşer anlamına geliyordu) ünvanını alarak kendisini yüce hükümdar ilan etti[2]. MS 2. yüzyıla gelindiğinde Roma'nın egemenliği batıda Britanya ve İspanya'dan doğuda Ermenistan, Suriye ve Filistin'e, kuzeyde Ren ve Tuna nehirlerinden, güneyde Atlas Dağları ve Yukarı Nil'in uzak topraklarına kadar uzanıyordu (Harita 1).

Roma İmparatorluğu ikinci yüzyıldaki zirvesinde merkezden gelen çok yoğun bir ideolojik ve kültürel tahakküm ile yerel düzeyde ise dikkate değer bir ölçüde uygulamalı özerklik tarafından karakterize ediliyordu. Roma inkâr edilemez bir biçimde tüm yolların çıktığı ve savaş ile işgal ganimetlerinin aktığı bir merkezdi. Augustus ve halefleri döneminde kentin mimari açıdan çarpıcı bir şekilde zenginleşmesi, Kolezyum, Traianus Forumu ve diğer ayakta kalan olağanüstü imparatorluk anıtları aracılığıyla bugün bile hâlâ açıkça görülebilir. Roma imparatorların makamıydı ve buradan eyaletlerdeki valilere talimatlar gönderirken, diğer yandan da yerel

2 J. Griffin, "Introduction", in Virgil, The Aeneid, çev. C. Day Lewis (Oxford, 1986), x.

hoşnutsuzlukların ve tehlikelerin emarelerini bertaraf etmeleri için generallerini yönlendirirdi. İmparatorlar (hanedan hırsları olan ve vefatlarından sonra kendi aile üyelerinin imparatorluk makamına geçmelerini istemek gibi doğal bir eğilime sahip olanlar) ve birçoğu Roma'nın daha evvelki "Cumhuriyetçi" geleneklerinin özelliklerini korumaya çalışan kentin önde gelen vatandaşları olan senatörler arasında dikkatli bir denge yarışı söz konusuydu.

İmparatorluk eyalet düzeyinde neredeyse kendi kendini yönetiyordu: vergi tahsilatı ve adli işler de dahil olmak üzere günlük idari süreçler, çoğunlukla kentlerde yaşayan yerel toprak sahiplerinden oluşan meclisler tarafından yürütülüyordu. İmparatorluğun kentleri Roma dünyasının iletişim, yönetim ve ticaret yaşamının kilit noktalarıydılar. Özellikle Roma'nın batı eyaletlerinde Roma'nın bilinçli bir şekilde geliştirdiği ve ürettiği güçlü kültürel bağlar tarafından bir arada tutulan yüksek derecede yerelleşmiş bir idare sistemi bulunuyordu[3]. Romalı idareciler, yerel elitlere yönetim işlerinin çoğu ile hem kâr hem de itibar elde edebilecekleri görevleri tevdi ederek onları imparatorluğun işlerine dahil etmeyi başardılar. İmparatorluğun kurduğu kentlere yerleşen elit yerel ailelerin mensupları Roma'nın kültürel değerleriyle temas ettiler, Latince öğrendiler, Roma tarihi ve edebiyatı üzerine çalıştılar ve kendilerini Romalı olarak görmeye başladılar. Aslında Roma vatandaşlığı 212 yılında köle olanlar dışında imparatorluğun tüm tebaasını kapsayacak şekilde genişletildi. Sonuç olarak Roma hukukuna dahil olan haklar ve bu hukuka erişim önemli ölçüde büyütüldü ve bu durum Roma'ya ait olma duygusunun seçkinlerin çok ötesine geçmesine yardımcı oldu. İmparatorluğa ideolojik ve siyasi bağlılık, örneğin Roma için savaşması ve ölmesi beklenen ordunun sıradan askerleri arasında özellikle belirgindi.

Doğudaki Yunanistan'da, Küçük Asya'da ve Anadolu'da (modern Türkiye), ayrıca Suriye, Filistin ve Mısır'da durum oldukça farklıydı. Romalılar burada idarelerini beklenmedik ölümünün ardından imparatorluğu generalleri arasında bir dizi Hellenistik krallığa bölünen Makedon Büyük İskender tarafından MÖ dördüncü yüzyılda ele

3 G. Woolf, *Becoming Roman* (Cambridge, 1999).

geçirilen toplumlar ve kültürlerin üzerine yaydılar. Sonuç olarak Hellenizm'in merkezi olan Yunanistan'ın ve Küçük Asya'nın ötesindeki Yakın Doğu bölgelerinin elitleri Yunan dilini, edebiyatını ve kültürel değerlerini benimsediler. Bu doğu eyaletlerinde yoğun bir kentsel ağ zaten mevcuttu ve bu nedenle Romalı yetkililer tarafından yatırımlarla sıfırdan inşa edilmelerine gerek yoktu. Bu nedenle Romalılar Doğu'da, halihazırda yüksek bir kültür ve Roma idare usulüne çok uygun bir altyapıya sahip olan elitler ile karşılaştı. Buradaki zorluk her bölgenin yerleşmiş Hellenistik kültürel değerleri ile Romalıların kendi güçlü imparatorluk görev anlayışını uyumlu hale getirmekti.

Sonuç olarak Batı'da imparatorluğun kültürel temeli yerel elitlerin başarılı bir şekilde Romalılaşmalarına dayanırken, Doğu'da Romalıların mesajlarını yerel siyasi ve kültürel beklentilere uyacak ve bunlara hitap edecek şekilde uyarlamaları gerekiyordu. Bir örnek vermek gerekirse, Octavianus siyasi emellerini Roma geleneğiyle birleştirmek için Augustus adını ve ünvanını benimsedikten sonra imparatorluk makamını önceden var olan "Cumhuriyetçi" ve kamusal kurumların bir birleşimi ve karışımı olarak takdim etti. Kendisine Roma Cumhuriyeti'nin "baş magistratus"u[4] rütbesini ve daha otoriter bir ünvan yerine "eşitler arasında birinci" (primus inter pares) sıfatını aldı. Sonuçta Roma Cumhuriyeti MÖ 509 yılında Roma'nın son kralı Lucius Tarquinius Superbus'un kentten sürülmesi ile kurulmuştu. Netice itibariyle Octavianus ve haleflerinin kendilerini politikayı takip eden Romalı kitlelere çok açıktan bir "monarşi" tavrı ile sergilemekten kaçınmaları gerekiyordu. Bunun yerine imparatorluk makamı, yalnızca Roma kentinde değil batı eyaletlerinde de esasen "Cumhuriyetçi" ifadelerle sunuldu ve böyle bilindi[5].

Doğu'da çok farklı siyasi koşullar hüküm sürüyordu. İskender ve ardılları Suriye, Mısır ve İran'da köklü "tanrısal monarşi" geleneklerine sahip bölgeleri ele geçirmişlerdi. Burada krallara tanrı

4 İngilizcedeki "magistrate" ifadesi için kelimenin Latince orijinal halinin kullanılması uygun görülmüştür. (çn)

5 Bkz. A. Wallace-Hadrill, "Civilis Princeps: Between Citizen and King", *Journal of Roman Studies* 72 (1982): 32–48, ve C. Norena, *Imperial Ideals in the Roman West* (Cambridge, 2011).

muamelesi yapılıyordu ve tebaaları gerçek veya sözde kölelerden biraz daha fazlası olarak tanımlanıyordu. İskender ve ardılları otoritelerini yeni tebaalarına anladıkları dilden aktarmak için bu bölgelerdeki politik üslubu, ideolojileri ve tanrısal monarşinin törensel yönlerini benimsediler. Roma imparatorları da aynı yolu takip ettiler: doğulu tebaalarına seslenirken "dünyanın hükümdarı" (kosmokrator) gibi ünvanlar alarak hızla aynı iktidar dilini ve yönetim tarzını kullanmaya başladılar[6].

Roma'nın doğu eyaletlerindeki Yunanca konuşan elitlerin siyasi ve kültürel duyarlılıklarına hitap etme isteği yalnızca imparatorların kendilerini üslup ve retorik olarak nasıl sunduklarını değil, aynı zamanda dış politikalarını nasıl yürüttüklerini de belirledi. İskender ve ardıllarının idaresi altındaki kültürel Hellenleşme sayesinde, tıpkı Batı'ya yönelik kültürel adaptasyon ve eğitim süreçlerinin Latince konuşan Batılı seçkinlerin kendilerini kültürel açıdan Romalı görmelerine yol açması gibi Suriye, Filistin ve Mısır'daki pek çok kentin elitleri kendilerini kültürel açıdan Yunan olarak görüyorlardı. Yunanca konuşulan dünyanın geleneksel düşmanı İran'dı ve bu durum MÖ beşinci yüzyıla kadar uzanıyordu. Birleşik Yunan kuvvetlerinin MÖ 480 senesinde Salamis Savaşı'nda mağlup ettiği Ahameniş Hanedanı idaresindeki İran İmparatorluğu, Yunanların kendilerini tamamen karşısına yerleştirdikleri fazlasıyla şeytanlaştırılmış bir "öteki"yi temsil ediyordu ve İran'a yönelik bu kültürel ve siyasi düşmanlık, Hellenistik Doğu'nun Yunanca konuşan elitleri arasında da varlığını sürdürdü. Bu nedenle Roma imparatorları, Yunan dilli tebaalarının siyasi sezgilerine hitap etmenin ve onları imparatorluğun amaçları doğrultusunda kullanmanın etkili bir yolu olarak Yunanların atalarının düşmanları olan İranlılara seferler düzenleyerek savaş açmanın iyi bir yol olduğunu çok geçmeden öğrendiler. Bu tür seferler imparatorların kendilerini İskender'in yasal mirasçıları olarak göstermelerini sağladı ve Doğu'da Roma

6 Bkz. S. Price, *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor* (Cambridge, 1986), ve G. Fowden, *Empire to Commonwealth: Consequences of Monotheism in Late Antiquity* (Princeton, N.J., 1993), 1–36.

egemenliğini sağlamlaştırmalarına yardımcı oldu. Aynı zamanda kültürel Hellenizm ile Roma siyasi kimliği arasında başlamakta olan bir ideolojik uyumun ortaya çıkmasını kolaylaştırdı[7]. Netice itibariyle Doğu'da tedricen "Yunan Roma İmparatorluğu" olarak isimlendirilen yapı ortaya çıktı[8].

İMPARATORLUK KRİZİ

İkinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'daki kuzey sınırları esas itibariyle Ren ve Tuna nehir hatlarına dayanıyordu, zira bu doğal sınırların ötesinde Roma'nın gücüne doğrudan çok az tehdit oluşturan siyasi açıdan bölünmüş birtakım kabile grupları bulunuyordu. Roma ordusu gelebilecek saldırıları caydırmak ve baskınları periyodik olarak cezalandırmak için bu sınır bölgesi boyunca devriye faaliyetlerinde bulunurken, aynı zamanda Roma mallarının yüksek rağbet gördüğü kuzeydeki "barbar" dünyasıyla bir dizi ticaret merkezini de idame ettiriyordu. Roma zenginliğinin kuzeye doğru bu akışları, Romalı yetkililer tarafından siyasi ve stratejik amaçlarla manipüle edildi. Bu akışlar tercihen Roma tarafından devlete sorun çıkarabilecek potansiyeldeki komşularına karşı kullanılan Roma himayesindeki hükümdarlar ve reisler aracılığıyla yönlendiriliyor veya bazen de onlara hediye ediliyorlardı. Böylece Roma'nın politik ve ekonomik etki alanı Roma sınırlarının ötesine uzanıyordu ve hatta bazı "barbarlar" (Romalılar tarafından görüldükleri şekliyle) kendi aralarındaki alım-satımları kolaylaştırmak için Roma parasını kullanıyorlarmış gibi görünmektedir[9].

Üçüncü yüzyılın ortalarına gelindiğinde Roma zenginliğinin sınır bölgesinin ötesine akması ve Romalı yetkililerin yerel şeflerin gücünü artırmaya yönelik teşebbüsleri, Roma perspektifinden bakıldığında son derece zararlı etkiler yaratacak sonuçlar doğurmaya başlamıştı. Zaman içinde imparatorluğun sınırlarındaki barbar birçok

7 Bkz. Price, *Rituals and Power*.

8 F. Millar, *A Greek Roman Empire* (Berkeley, Calif., 2006).

9 F. Millar, *The Roman Empire and Her Neighbours* (Londra, 1967).

topluluğun nispeten eşitlikçi sosyal yapılarını bozdular ve Roma gücüne meydan okumaya başlayan daha büyük ve askerî açıdan daha etkin kabile konfederasyonları oluşturma yeteneğine haiz giderek daha güçlü bir hale gelen savaşçı elitlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdılar. Üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren Roma topraklarına giderek daha büyük ve daha başarılı bir dizi saldırı gerçekleşmeye başladı. Bu akınlara kuzeyde Britanya'daki "Boyalı Adamlar" (Picti) gibi ortaya çıkan yeni barbar gruplar; Ren Nehri'nin ötesinden gelen "Cesurlar" (Franci) ve "Tüm Erkekler" (Alamanni) ile gelecek kuşaklar tarafından genellikle Gotlar olarak bilinen Greuthungi gibi günümüzdeki Ukrayna'dan hareket ederek Tuna Nehri'nin ötesini vuran bir konfederasyon öncülük ediyordu. Bu gruplar şimdiye kadar hizmet, yardım ve ticaret sayesinde elde ettiklerini doğrudan Roma'dan ele geçirmek için hareket ettiler[10].

Hepsinden kötüs aynı dönemlerde Roma İmparatorluğu'nun kendisini doğudan gelen ve giderek artan bir askeri baskının altında bulmasıdır. MS ikinci yüzyılın son senelerinde Romalılar doğu sınırlarını İran'ın iktidardaki hanedanı Arşakların aleyhine olacak şekilde genişleterek nüfuz ve egemenlik bölgelerini stratejik açıdan önemli olan Ermenistan bölgesine kadar yaydılar. Roma'nın yarattığı bu yenilgiler iktidardaki hanedanın çöküşüne ve farklı aristokrat aileler arasında cereyan eden şiddetli bir iktidar mücadelesine yol açtı. Uzun soluklu bu iç savaş, nihayetinde 224 yılında yeni İran hükümdarı Erdeşir'in Sasani Hanedanı'nın ilk şahı olarak taç giymesiyle sona erdi. Erdeşir, başkent Ktesiphon kentinden (modern Bağdat'ın yakınlarındadır), Roma topraklarının derinliklerine bir dizi saldırı düzenleyerek İran'ın huysuz askeri aristokrasisini arkasında birleştirmeye çalıştı. Bu saldırgan politika, 260 yılında Erdeşir'in halefi I. Şapur'un Roma egemenliğindeki Suriye'ye gözü pek bir sefer başlatarak Antakya kentini yağmalaması ve Roma

10 M. Todd, *The Early Germans* (Oxford, 1992); M. Todd, "The Germanic Peoples and Germanic Society", şurada *The Cambridge Ancient History*, c. 12, *The Crisis of Empire, AD 193–337*, ed. A. Bowman, P. Garnsey, ve A. Cameron (Cambridge, 2005), 440–460.

imparatoru Valerianus'u (253-260) esir alması ve aşağılamasıyla doruğa ulaştı[11].

Romalı yetkililer kendilerini giderek daha da zor bir durumda buldular. Durumun vahameti, Roma'nın askeri insan gücünün büyük ölçüde imparatorluğun sınırları boyunca yoğunlaşmış olması nedeniyle daha da kötüleşti, zira bir düşman sınır bölgesini geçmeyi başardığında, Roma eyaletlerinin iç bölgelerine gerçekleştireceği amok koşusunu engelleyecek çok az askeri unsur bulunuyordu[12]. Benzer şekilde imparatorluğun idaresi kent meclislerine o kadar büyük bir oranda devredilmişti ki, ihtiyaç duyulan kaynakları düşman saldırılarından en az etkilenen bölgelerden, bu saldırılara maruz kalan bölgelere yönlendirmek ve yeniden paylaştırmak neredeyse imkansızdı. Hepsinden önemlisi devleti çoğunlukla Roma kentinden idare eden tek bir imparatorun liderlik ettiği, askeri meseleleri iyi bilmeyen ve ağırlıklı olarak sivil bir geçmişe sahip senatörlerle çevrili bir siyasi organizasyonun, kuzey, doğu ve batı yönlerinden eş zamanlı olarak gelen askeri tehditlere karşı direnişi düzenlenme ve karşılama konusunda açıkça yetersiz olduğu ortaya çıktı. Bu yeni ve daha tehlikeli düşmanların ortaya çıkışı, Roma İmparatorluğu'nun üçüncü yüzyılda ciddi bir askeri kriz ile karşı karşıya kalması anlamına geliyordu[13].

Kötüleşen askeri durumun yanı sıra sahadaki Roma ordusunun komutanları ve Roma'daki politikacılar, imparatorun başarısızlığı olarak algıladıkları şeylere karşı iktidardaki hükümdarları görevden alarak ve yerlerine yenilerek atayarak veya ilan ederek karşılık vermeye başladıklarında, siyasi istikrarsızlık artış gösterdi. Ordunun subay takımı, askeri geçmişe sahip yeni imparatorları destekledi ve bu durum bir dizi "asker imparatorun" ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı zamanda belki de en iyi biçimde "yerel" Romalı idareler olarak

11 M. J. Bonner, *The Last Empire of Iran* (Piscataway, N.J., 2020), 25–54.

12 P. Southern ve K. Dixon, *The Late Roman Army* (Guildford, 1996), 4–33; G. Greatrex, "Roman Frontiers and Foreign Policy in the East", şurada *Aspects of the Roman East: Papers in Honour of Professor Fergus Millar*, ed. R. Alston ve S. Lieu (Turnhout, 2007), 103–173.

13 J. Drinkwater, "Maximus to Diocletian and the "Crisis", şurada Bowman ve vd., *Crisis of Empire*, 28–66.

düşünülebilecek bir dizi yeni rejim peyda oldu. Örneğin kuzey Galya ve Suriye'deki taşra toplumunun önde gelen üyeleri, merkezdeki Roma yetkililerinin kendilerini savunmadaki yetersizliklerine öfkelenerek, düşmanla savaşan ve imparatorluk ünvanını talep eden yerel savaş beylerine destek verdiler. Britanya, Galya ve İspanya'nın büyük bir kısmında eyaletlerin önde gelenleri 258-274 yılları arasında Galya İmparatorluğu olarak bilinen devletin başına geçen Postumus adlı bir generalin arkasında saf tuttular. Benzer şekilde doğuda ise Palmyra'nın bağımlı hükümdarı Odaenathus, İranlılara karşı direnişe liderlik etti[14]. Her ne kadar Roma'daki imparatorluk yetkilileri bu tür adamları ayrılıkçı devletlere liderlik eden isyancılar olarak görseler de, bu savaş beylerinin kendilerini Roma uygarlığını savunan Romalı yöneticiler olarak gördüklerine dair her türlü işaret mevcuttur[15].

Tarihçiler geleneksel olarak üçüncü yüzyıldaki darbe ve gasplar kaos ve düzensizliğin işaretleri olarak değerlendirmişlerdir. Ancak zamanla bunların Roma'nın hayatta kalması için kilit unsurlar oldukları tartışmasız bir şekilde ortaya çıkmıştır. Galya ve Palmyra imparatorlukları gibi küçük devletler bu dönemde iktidara gelen asker imparatorların yaptığı gibi dış işgalcileri önemli başarılar göstererek püskürtmeyi başardılar. Bu yeni asker imparatorların çoğu Roma İmparatorluğu'nun askeri anlamda ana rezerv alanı haline gelecek Illyricum bölgesi ile Balkanlardaki komşu bölgelerden geliyorlardı. MS ikinci yüzyıldan itibaren Roma ordusunda rütbe kazanarak yükselmenin ve nihayetinde general payesine atanmanın yolu giderek soydan ziyade yeteneğe dayanmaya başladı. Bu durum birlikleri tarafından imparatorluk makamına getirilmiş adamların genellikle önemsiz bir sosyal arka plana sahip, ideolojik olarak Roma'nın hayatta kalmasına bağlı, başarısızlık konusunda sabırsız ve yenilik yapma konusunda istekli, oldukça yetenekli askerler olduklarını göstermektedir. Bu kişiler nasıl savaşılacağını bilen ve kazanmaya kararlı adamlardı. Sonuç itibariyle 260'lı yıllardan 280'lere

14 Age.

15 P. Sarris, "Is This the Face of Britain's Forgotten Emperor?", *The Times*, 25 Şubat 2004, 1, 4; R. Stoneman, *Palmyra and Its Empire* (Ann Arbor, Mich., 1992).

kadar askerî açıdan altüst olmuş yıllar boyunca dahi yabancı asiler giderek artan bir biçimde Roma topraklarından defedildiler ve Doğu ile Batı'daki "yerel" Roma rejimleri imparatorluğun kapsayıcı yapısına başarılı bir şekilde dahil edildiler[16].

Üçüncü yüzyıl "krizinin", imparatorluk konusundaki rakiplerini alt eden, imparatorluğun düşmanlarını sindiren ve Roma dünyası üzerinde kişisel bir egemenlik kuran imparator Diocletianus'un 284 senesi dolaylarında tahta çıkışıyla nihayete erdiğini söylemek alışılagelmiş bir düşüncedir. 284 yılından Dicoletianus'un iktidarının sona erdiği 305 senesine kadar imparatorluk 220'lerden sonra yaşamadığı göreceli bir barış dönemine girdi. Bu barış dönemi Diocletianus ve maiyetinin bir dizi acele karar verilmiş önlem ve reformu hayata geçirmelerine imkân sağladı. Diocletianus ve üçüncü yüzyılın sonlarındaki ardılları bu sayede, Roma'nın askeri ve siyasi krizinin çeşitli yönlerini kontrol altına almaya çalıştılar[17]. Bu reformlar, Iustinianus tahta çıktıktan sonra miras aldığı imparatorluğun idari yapılarının çoğunu şekillendirecek ve belirleyecekti.

Örneğin esas olarak Roma kentinde ikamet eden bir imparatorun, imparatorluğun uçsuz bucaksız hudutları boyunca cereyan edecek birden fazla ve eş zamanlı askeri tehdidi kontrol altına almayı başaramayacağı giderek daha açık hale geldi[18]. İmparatorların ihtiyaç duyduğu şey, askeri tehditlerin esas merkezlerine daha yakın konumlanmış, daha yetkili bir liderlikti. Böylece Diocletianus'un sağlamlaştırdığı ve pekiştirdiği bir "iktidar paylaşımı" sisteminin peyda olmasıyla, iki imparator ya da Augusti ortaya çıktı. Bu imparatorlardan biri öncelikli olarak İranlılara karşı koymak için Doğu'da, diğeri ise Ren sınırını korumak için asıl olarak Batı'da bulunuyordu. Roma'nın egemenliğine yönelik en gelişmiş ve planlı tehdidin Sasanilerden geldiği göz önüne alındığında, bu iki imparatordan kıdemli olanın Doğu'ya yerleşmesi mantıklıydı. En önemlisi

16 P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 14–17

17 Bkz. Drinkwater, "Maximus to Diocletian and the "Crisis"

18 Age., 64. Ayrıca bkz. S. Williams, *Diocletian and the Roman Recovery* (Londra, 1985), ve R. Rees, *Diocletian and the Tetrarchy* (Edinburgh, 2004).

de bu imparatorlar artık devleti siyasi açıdan giderek önemsizleşen Roma'dan değil, daha ziyade Diocletianus'un kıdemli Augustus olarak üssü olan Suriye'deki[19] Antakya veya Galya'daki Trier gibi imparatorluğun sınırlarına yakın kentlerden yönetiyorlardı. Ayrıca her Augustus, fazladan bir askeri ve siyasi esneklik sağlamak için bir vekil ve Caesar atadılar. Bu düzenleme, Roma siyasi sisteminin uzun süredir devam eden ve verasete dayalı krallığa karşı yüzyıllardır süregelen Roma nefretinden kaynaklanan zayıflığın çözülmesine yardımcı oldu: imparatorluk ünvanının intikaline dair belirsizlik. Her Caesar artık yalnızca bir vekil olarak değil, aynı zamanda kendi Augustus'unun atanmış vârisi olarak da hizmet edecekti. Tarihçiler imparatorluk yetkisinin bu yeni biçimine sıklıkla "tetrarşi" veya "dörtlü yönetim" adını verdiler.

Roma İmparatorluğu'nun bu döneminde savunma ile bürokratik uyumun daha fazla tesis edilmesi için büyük çabalar sarf edildi. Ordunun büyüklüğü önemli ölçüde artırıldı ve askeri birlikler daha geniş bir alana dağıtıldı[20]. Eyaletler daha küçük birimlere bölündüler ve daha sıkı bir denetime tabi tutuldular. Ardından bu küçük eyaletler, her biri vicarius olarak anılan bir memur ile maiyetinin idaresi altında bulunan ve dioecesis olarak adlandırılan daha büyük bölgeler arası birimler halinde gruplandırıldılar. Vicariuslar doğrudan doğruya "tetrarşi" idaresinin en yakındaki başkentinde bulunan imparator ile saray idaresine karşı sorumluydular. Dioecesisler daha sonra her biri bir "praefectus praetorio" idaresine teslim edilen "praefectura" adlı daha büyük idari birimler halinde bir araya getirildiler. Roma tarihinde ilk kez kent ve eyalet düzeyinin ötesinde yükümlülüklere sahip ve merkezi bürokrasiye yakın bir yapı ortaya çıktı[21].

Bu tür reformların ve elbette ordunun büyütülmesinin bedelinin ödenmesi gerekiyordu. Bu yeni düzenlemelerin finanse edilmesi konusunda Diocletianus ve iktidarı kayda değer bir başarı sağladı.

19 Buradaki Suriye, Roma'nın bir idari birimi olan *provincia Syria* eyaleti anlamında gelmektedir. (çn)

20 Bkz. Southern ve Dixon, *The Late Roman Army*.

21 Bir tartışma için bkz. W. Treadgold, *Byzantium and Its Army* (Stanford, Calif., 1997), 8–14.

İmparatorluğun her bir eyaletinin vergiye tabi ve üreten kaynaklarını hesaplamak ve tarım alanlarının büyüklüklerini ile kalitesini belirleyerek, aynı zamanda bunları işleyebilecek insan sayısı hakkında rapor vermek için memurlar gönderildi. Bununla birlikte Roma devletinin bütçe ihtiyaçlarının hesaplanması için de çalışıldı. Daha sonra devletin ihtiyaçları ile yerel halkın ödeme gücü arasında bir denge sağlanarak düzenlenen vergi talepleri ilan edildi. Bu tür tahrirlerin düzenli olarak yapılması talimatı verildi ve vergi akışını daha istikrarlı hale getirmek amacıyla, mükellefler vergi amaçları doğrultusunda giderek daha fazla yasal olarak vergi kayıtlı oldukları topluluklarda ikamet etmekle yükümlü kılındılar: kent meclisi üyeleri kendi şehirlerinde, köylüler kendi köylerinde, tarım işçileri ise çalıştıkları arazilerde yaşamak zorundaydılar[22]. Bu insanlara yalnızca büyüyen imparatorluk bürokrasisinin veya ordusunun saflarına katılmak bir kaçış yolu sağlıyordu. Böylece kriz, artık çok daha sıkı bir şekilde idare edilen imparatorluğun kurumsal olarak iyileşmesine ve güçlenmesine yol açtı. Yine de Roma kenti artık imparatorluk gücünün merkezindeki konumundan yalnızca saygı duyulan ancak bununla birlikte büyük ölçüde önemini yitirerek taşranın geri kalmış bir bölgesindeki konumuna doğru itildi[23].

Üçüncü yüzyılın sonları ile dördüncü yüzyılın başlarında Roma dünyasında meydana gelen değişikliklerin, Roma siyasi kültürünün evrimi üzerinde çok belirgin etkileri oldu. Kıdemli imparator olarak Diocletianus'un öncelikle İran tehdidini göğüslemek için Doğu'ya yerleşme kararı otorite ve iktidarın kökten yer değiştireceğinin bir habercisiydi. Bu andan itibaren herhangi bir "kıdemli" imparatorun Balkanların batısında uzun bir süre yerleşmesi çok nadir bir olay haline geldi. Bu durum imparatorluk gücünün nasıl nakledilmesi ve anlaşılması gerektiğini etkiledi. Çünkü kıdemli imparatorun artık gücünü etkin bir şekilde yansıtmak ve tanrısal monarşinin gelenekleri

22 M. Corbier, "Coinage and Taxation: The State's Point of View, AD 193–337", şurada Bowman vd., *Crisis of Empire, 327–392*.

23 M. R. Salzman, *The Falls of Rome: Crises, Resilience, and Resurgence in Late Antiquity* (Cambridge, 2021), 2–10; S. Mitchell, *A History of the Later Roman Empire, AD 284–641*, 2. baskı. (Chichester, 2015), 165–205.

için bulunmak zorunda olduğu siyasi bir bağlamda faaliyet göstermesi gerektiği anlamına geliyordu. Diocletinus'un dönemine yakın bir çağdaş yazar olan Aurelius Victor imparator için şunları söylüyordu: "Diocletianus büyük bir adamdı ancak şu alışkanlıkları takip ediyordu: altınla dokunmuş bir elbiseyi, bol ipekli, mor ve mücevherli sandaletleri ilk isteyen oydu; bu ne kadar tevazuyu bir kenara itse ve kibirli, küstah bir zihni ortaya dökse de diğer imparatorlar ile kıyaslandığında hiçbir şey demekti; zira Diocletianus, Caligula ve Domitianus'tan sonra herkesin önünde kendisine "efendi" (Latince dominus) denilmesine, tapınılmasına ve bir tanrı olarak kendisine seslenilmesine izin veren ilk imparatordu"[24]. İmparatorluk makamı hem asker imparatorların yükselişi sayesinde oldukça militarize olmuş, hem de imparatorun giderek artan bir şekilde yeryüzünde tanrısallığın temsili olarak tasvir edilmesiyle -hem doğu hem de batı bağlamında- oldukça törensel hale gelmişti. Diocletianus iktidar gücünü, geleneksel Roma panteonunda tanrıların babası olan Iupiter'in görevlendirmesi ile elinde tuttuğunu iddia etti[25]. İmparatorun tanrı ile kurduğu sözde kişisel yakınlığa yapılan vurgu, şüphesiz dikkatlerin onun mütevazı Illyria geçmişinden uzaklaşmasına yardımcı oldu. En önemli nokta ise Roma İmparatorluğu'nun ağırlık merkezinin kesin bir şekilde doğuya doğru kaymasıydı.

YENİ HANEDANLAR VE YENİ İNANÇLAR

Belki iktidarı devredeceği bir oğlu olmadığı veya belki de geleneksel Roma yapısal değerlerine saygı duyduğu için Diocletianus, tetrarşinin diğer üyeleri aile bağları kurmuş olmalarına rağmen, yarattığı sistemi bir hanedan düzenine dönüştürmeye asla çalışmadı. Batı'da kendisine denk bir yönetici olarak atadığı kişi (Maximianus adında Illyrialı bir silah arkadaşı) ile her ikisinin doğudaki ve batıdaki vekilleri (Galerius ve Constantius da Balkanlardan gelmektedirler)

24 Aurelius Victor, *De Caesaribus* 39.2–4. Bkz. Rees, *Diocletian and the Tetrarchy*, 93.

25 H. Mattingly, "Jovius and Heraclius", *Harvard Theological Review* 45 (1952): 131–134

öncelikle güvenilirliklerine, yeteneklerine ve birliklerinin onlara duydukları sadakatlere bakılarak seçilmişlerdi. İktidarın paylaşımı sistemi, Diocletianus'un baskın otoritesi ve kişiliği tarafından etkin bir şekilde işler halde tutuldu.

305 yılına gelindiğinde artık yaşlanmış olan imparator dikkat çekici ve ender görülen bir karara imza attı: Dalmaçya kıyısındaki Spoletum'da inşa ettiği bir sarayda yaşamak üzere imparatorluk siyasetinden çekileceğini duyurdu. İlerleyen dönemde bu devasa saray yapısından Hırvatistan'ın Split kenti doğdu. Diocletianus batıdaki ast mevkidaşı Augustus Maximianus'a da aynı anda görevden çekilmesini emretti ve iktidar Doğu'daki Caesar Galerius ile Batı'daki Caesar Constantius'a devredildi. Artık Augustus olan iki Caesar da kendilerine birer vekil seçtiler. Görünüşte barışçıl bir iktidar geçişi başarılmış gibi dursa da bu durum uzun sürmedi. Takip eden yıl batının yeni Augustus'u, imparatorluğun Britanya sınırının kuzeyindeki Piktlere karşı bir sefere çıkmaya hazırlandığı sırada vefat etti. Müteveffa imparatorun York kentinin dışında kamp kuran ordusu, vâris olarak merhum imparatorun gerektiği şekilde atadığı Caesar'ı değil, oğlu Constantinus'u imparator olarak selamladı. Bu fiili gasp hareketi başkalarını da benzer eylemleri yapmak için cesaretlendirdi ve Roma kentinin dışındaki ordu, batının eski imparatoru Maximianus'un oğlu Maxentius'u yeni Batı imparatoru ilan etti. Batıdaki iktidar için üçüncü bir aday ise Afrika'dan çıktı. Diocletianus'un emekliliğinden yaklaşık bir yıl sonra tetrarşi sistemi, rakip hanedan ve siyasi hırslar tarafından parçalandı. Bu durum, imparatorluk adaylarına sahadaki ordular tarafından verilen destek ile körüklendi. Ordu, bir imparator tarafından idare edilerek ve imparatorun ailesine sadakat göstererek maaş, ikmal ve saygınlık bakımından kazanacağı çok şey olduğunu anlamıştı.

Devam eden iç savaş süresince genç vâris Constantinus, batıdaki rakiplerinin her birini tedricen ortadan kaldırmayı başardı ve 312 senesinde Roma kentinin dışındaki Milvius Köprüsü Savaşı'nda Maxentius'a karşı kazandığı zafer ile bu başarı zirveye ulaştı. Doğu'da ise general Licinius'un lehine sonuçlanan paralel bir iç savaş

patlak verdi. Doğu-Batı dengesi bir kere daha tesis edildi. Ancak Constantinus ve Licinius'un ilişkileri hiçbir zaman iyi olmadı ve 324 yılında Constantinus ordularını doğuya sevk etmek için bir bahane yaratarak, Boğaz'ın karşısındaki Asya yakasının kıyı şeridinde bulunan Nikomedeia (modern İzmit) kentinde konuşlanan Licinius'a saldırdı. Linicius'u önce karada, sonra ise denizde yenen (Altın Boynuz'un yakınında cereyan eden Khrysopolis Savaşı) Constantinus, imparatorluk konusundaki son rakibini de yakalayarak idam ettirdi[26]. Beşinci yüzyılın sonları ya da altıncı yüzyılın başlarında yazan pagan tarihçi Zosimos'un Historia Nova'da da belirttiği gibi, "Bütün imparatorluk artık yalnızca Constantinus'un elindeydi"[27]. Constantinus, Khrysopolis'teki zaferini kutlamak için yakınlardaki Yunan kenti Byzantion'u "Constantinus'un Yeni Roma Kenti" -Konstantinoupolis Nea Romê- olarak yeniden adlandırarak yerleşime kendi ismini verdi ve burasını bir imparatorluk kurumuna yakışacak biçimde bir dizi muhteşem kamusal anıtla süsledi: bir saray, bir hipodrom, kent surları ve etkileyici bir Hristiyan katedrali. Zira Diocletianus'un aksine Constantinus, Roma'nın eski tanrıları ile Iupiter'e tapmıyordu. Constantinus daha ziyade nispeten yeni bir dinin müridiydi: o dönemde pek çok kişinin "İsa'nın kültü" olarak tasavvur ettiği ancak bizim Hristiyanlık olarak zikrettiğimiz inanç[28].

Constantinus'un Hristiyanlığa bağlılığının önemini anlayabilmek için yalnızca Roma toplumunda değil aynı zamanda Roma dininde de birçok değişikliğe tanık olan üçüncü yüzyıldaki imparatorluk krizine dönmemiz gerekiyor. Roma'nın (Yunanistan'daki gibi) geleneksel "pagan" dini kültürü çok tanrılıydı ki bu, Romalıların çok sayıda tanrıya inandığı anlamına geliyordu. Roma hakimiyeti Doğu ve Batı'da genişledikçe ve Romalılar yeni tabi halkların farklı

26 A. Cameron, "The Reign of Constantine, A.D. 306–337", şurada Bowman vd., *Crisis of Empire*, 90–109. Ayrıca bkz. M. S. Bjornlie, ed., *The Life and Legacy of Constantine* (Abingdon, 2017).

27 Zosimos, *Historia Nova* 2.29.

28 Constantinus hakkındaki güncel çalışmalar ve yaklaşımlar için bkz. R. Flower, "Visions of Constantine", *Journal of Roman Studies* 101 (2012): 287–305, ve Bjornlie, *The Life and Legacy of Constantine*.

kültleriyle karşılaştıkça, Roma eyaletlerin dini geleneklerini özümseme ve yerel tanrıları müesses Yunan ve Roma tanrılarıyla özdeşleştirme konusunda bir eğilim gösterdi. Sonuç olarak Romalılar din konularında büyük ölçüde hoşgörülüydüler. İmparatorun tüm tebaasının kurbanlar sunması ve gereken saygıyı göstermesi beklenen imparatorluk kültünün resmi yayılımı, Roma tebaasının dualarına birlik, türdeşlik ve bir odak noktası kazandırdı. İmparatorluğun dört bir yanında imparatorluk kültüne ait tapınaklar inşa edildi ve Roma imparatorlarına ölümlerinden sonra divus ("tanrılaştırılmış" manasına gelmektedir) ünvanı verildi.

Devletin, imparatorluk kültüne katılmayı ve ona kurbanlar sunmayı reddeden tek önemli tebaası Filistin bölgesinde yoğunlaşmış (yine de imparatorluğun özellikle Yakın Doğu ve Akdeniz'deki kentsel merkezlerinde de varlıkları görülebilir) olan Yahudi cemaatiydi. Yahudilerin atalarından kalan dinleri kesinlikle tek tanrılıydı (yani yalnızca tek bir gerçek Tanrı olduğuna inanıyorlardı) ve bu durum onların imparatorluk kültüne kurban sunmalarını veya onun ritüellerine katılmalarını imkânsız hale getirdi. Yahudilik yaygın olarak saygıdeğer bir din olarak kabul ediliyordu ve Yahudilerin kurban sunmayı reddederek atalarının geleneklerini sürdürdükleri düşünülüyordu. Ata geleneklerine bu şekilde bir bağlılık Roma kültüründe ahlaki açıdan erdemli bir davranış olarak kabul ediliyordu ve sonuç olarak Yahudiler katılım konusunda büyük oranda görmezden geliniyorlardı. Yahudilikten kopan ve Hristiyanlık olarak bilinen mezhep birinci yüzyıldan itibaren yayılım gösterdi. Dinin takipçileri, Nasıralı İsa veya İsa Mesih (Yunancada "meshedilmiş olan" manasına gelen Khristos teriminden gelmektedir) olarak bilinen gezgin bir vaizin Tanrı'nın oğlu olduğunu ve tüm insanlığa kurtuluşu vaaz eden İsa'nın İmparator Tiberius'un (14-37) iktidarı sırasında Romalı memurlar tarafından çarmıha gerildiğini iddia ediyorlardı. Hareket üçüncü yüzyıl boyunca özellikle imparatorluk kent merkezlerinde hızla yayıldı. Hristiyanların, umumi ekonomik çalkantının ve salgının yaşandığı bir dönemde yoksullara ve hastalara yardım etmeye istekli olmaları, dine birçok taraftar ve mürit kazandırdı.

Hristiyanlar da tıpkı Yahudiler gibi kurban sunusunu reddettiler, ancak Yahudilerin aksine Hristiyanlığın yeni bir din olarak ataya saygı ve gelenekler gibi bir tabandan yoksun olması sebebiyle bu uygunsuzluk hoş görülmedi. Sonuç olarak Romalı yetkililer Hristiyanlara ciddi bir şüpheyle yaklaştılar. Pek çok kişi onların imparatorluk kültüne kurban sunmayı reddetmelerinin yalnızca topluma zararlı değil, aynı zamanda ilahi hoşnutsuzluğun potansiyel bir nedeni olduğunu düşündüler. Özellikle İmparator Diocletianus döneminde kurban kesmeyi reddetmeleri bir zulüm dönemini başlattı. Pek çok Hristiyan idam edildi ve inançları uğruna "şehit" (Yunancada "şahit" manasına gelen martyros kelimesinden gelmektedir[29]) oldu. Şehitlerin anıları, onları "aziz" olarak ilan eden Hristiyan toplumu ve kilise (Yunancada "meclis" manasına gelen ekklesia kelimesinden gelmektedir) tarafından işlendi ve övüldü. İnançlarına olan bağlılıklarının şehitleri mertebe olarak insanlığın genelinin üstüne yerleştirdiği ve Tanrı'ya yaklaştırdığı düşünülüyordu.

Constantinus tarafından veya onun adına yapılan daha sonraki açıklamalara göre imparator 312'deki Milvius Köprüsü Savaşı'ndan hemen önce maiyetindeki Hristiyanların anlayıp yorumlayabildikleri mucizevi bir şekilde sözde gökyüzünde görünen bir haça tanık olduktan sonra "İsa'nın kültünü" benimsemişti[30]. İmparator Maxentius'a karşı kazandığı zaferi Hristiyan Tanrı'ya atfetti ve kilisenin liderlerine cömertçe bir himaye ve ihsan sağlamaya başlayarak onların ibadet yerleri inşa etmek için devlet hazinesinden yararlanmalarına izin verdi. Bu binaların en büyükleri olan "katedral kiliseleri" her kentteki Hristiyan cemaatlerinin piskoposlar (Yunancada "gözeten" manasına gelen episkopoidan[31] gelmektedir) olarak adlandırılan yerel liderlerinin ikametgâhları olarak kuruldular. Hristiyan piskoposlar ve rahipler kent meclislerindeki hizmet yükümlülüklerinden muaf tutuldular ve devlet görevlileri gibi kamunun sağladığı binek hayvanlarından

29 Sarris burada İngilizce "martyr" kelimesini kullanmaktadır. Dolayısıyla buradaki "şehit" referansı Türk okuyucular için anlaşılır olamayabilir. (çn)

30 Tartışma için bk. T. D. Barnes, *Constantine and Eusebius* (Cambridge, Mass., 1981).

31 *Episkopoi* ilgili kelimenin çoğul halidir. Tekil hali *Episkopos* şeklindedir. (çn)

ve yük hayvanlarından ücretsiz faydalanarak imparatorluğu dolaştılar (cursus velox olarak bilinen bu sistem "yüksek hızlı süper otoyol" veya "hızlı posta"ya benziyordu). İmparator böylece Hristiyanlığın artık kişisel olarak tercih ettiği tarikat olduğu mesajını verdi.

Constantinus'un iktidar merkezi 324'te Licinius'u yenilgiye uğrattıktan sonra doğuya doğru kayarken, aynı zamanda imparator da artan bir biçimde Hristiyan nüfuzu altına girdi; zira Hristiyan topluluklarının en geniş ve güçlü olduğu yerler imparatorluğun doğu kesiminde kalan kentlerdi. Constantinus herhangi bir dönemde dini konularda aynı fikirde olmadıkları gerekçesiyle hiç kimseye zulmetmedi. Dini mensubiyetlerine bakılmaksızın generalleri, yöneticileri ve nüfuz sahibi kimselerle pragmatik bir biçimde ve iş birliği içinde çalıştı. Bununla birlikte imparatorun inancını paylaşmak imparatorluk idaresindeki mertebelerde yükselme söz konusu olduğunda bir avantaj sağladı ve hem Constantinus hem de haleflerinin dördüncü yüzyıldaki iktidarları boyunca, yeni bürokratik ve askeri elitin hırslı üyeleri arasında Hristiyanlığa ihtidayı büyük bir hızla arttırdı.

Bu arada kilise liderliği giderek daha yoğun bir şekilde Hristiyan inancı ile imparatorluk ideolojisini birleştirmeye gayret etti. Örneğin nüfuzlu bir piskopos ve saraylı olan Eusebios imparatoru öven bir konuşma kaleme alıp, Constantinus'u Hristiyan Tanrı'nın yeryüzündeki tek gerçek vekili olarak yücelterek, köklü tanrısal monarşi geleneklerinden faydalanan emperyal ve tanrısal güç arasındaki ilişkiye dair Hristiyanlaştırılmış bir tasavvur sağladı[32]. Buna mukabil Constantinus'un himayesi altındaki Hristiyan kilisesi eşi görülmemiş bir kurumsal ve dogmatik gelişim kaydetti. 325 yılında Constantinus hem inanç konularını açıklığa kavuşturmak hem de kilisenin örgütsel varlığını kurmak için İznik kentinde toplanan ilk evrensel (ya da "Ekümenik") kilise konsiline başkanlık ederek her kentte bir piskoposun ve her eyalette ise bir "metropolit" piskoposunun veya başpiskoposun bulunduğu, Roma devletinin gölgesinde

32 Bkz. H. A. Drake, *In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations* (Londra, 1975), ve H. A. Drake, *Constantine and the Bishops* (Londra, 2000).

kalan bir kilise idari sistemi yarattı[33]. Roma için dinsel olarak yeniden düzenlenme ve dönüşümün yaşandığı önemli bir süreç yoldaydı: bu süreç 380 yılında imparator I. Theodosius'un (379-395) Hristiyanlığı yalnızca imparatorun seçtiği din olmaktan çıkartarak, Roma devletinin resmi dini olarak ilan edecek kadar kendisine güvendiğinde önemli bir dönüm noktasına ulaştı[34].

SAPKINLAR, PİSKOPOSLAR VE AZİZLER

Hristiyanlığın en başından itibaren ilgili hareket, gerçek inançta çok geniş farklılıklar bulunmasına rağmen birliğe dair çok güçlü bir istek ile karakterize edilmiştir[35]. Dördüncü yüzyıla kadar İsa'nın hayatı ve öğretilerinin (İnciller olarak bilinmektedir) birbirleriyle çelişen çeşitli versiyonların dolaşımda kaldı[36]. Bunların hangisi doğruydu? İsa'ya "Tanrı'nın Oğlu" deniyordu. Peki gerçekte bu ne anlama geliyordu? İsa tanrısal mıydı? Yoksa yalnızca çok kutsal bir karakter miydi?

Bu tartışmalar Hristiyanlar için önemliydi çünkü hatalı inancın -sapkınlık- kurtuluşa giden yolu kapattığını düşünüyorlardı[37]. Yalnızca gerçek inancı -Ortodoksluğu- kabul edenler, dinin vaat ettiği günahların bağışlanmasını ve sonsuz yaşamı kazanabilirdi. Yeni inancın merkezinde yer alan bu tür kavramlar -Ortodoksluk ve sapkınlık- Roma'nın din hakkındaki geleneksel düşünme tarzına tamamen yabancıydı[38]. Constantinus'un iktidarından evvel kilise

33 N. P. Tanner, ed., *The Decrees of the Ecumenical Councils*, 2 cilt. (Washington, D.C., 1990), 1:1–19.

34 P. Brown, "Christianization and Religious Conflict", şurada *The New Cambridge Ancient History*, cilt. 13, *The Late Empire, AD 337–425*, ed. A. Cameron ve P. Garnsey (Cambridge, 1998), 632–664. I. Theodosius'un karar için bkz. *Codex Theodosianus* 16.1.2.

35 H. Chadwick, *East and West: The Making of a Rift in the Church from Apostolic Times to the Council of Florence* (Oxford, 2003), 1–19.

36 H. Chadwick, *The Early Church* (Londra, 1993), 41–45.

37 Örneğin bkz. 2 Peter 3:14-18.

38 Bkz. G. E. M. de Ste. Croix, *Christian Persecution, Martyrdom, and Orthodoxy*, ed. M. Whitby ve J. Streeter (Oxford, 2006), 201–252.

liderlerinin elinde bulunmayan şey, Ortodoksluğu tanımlayacak ve sapkınlığı ortadan kaldıracak bir araçtı. Constantinus'un Hristiyanlığa kabulü bunu ilk kez mümkün kıldı. Geleneksel olarak Roma imparatorları "tanrıların barışını" (pax deorum) koruma zorunluluğu hissetmişlerdi. Bu aslında farklı mezhepler arasında şiddetli anlaşmazlıkların çıkmasını önlemek için müdahale etmelerinin beklendiği anlamına geliyordu. Hristiyan cemaatlerinin liderleri kendi inançlarını kabul eden Constantinus'u, artık sapkınlığı ortadan kaldırmaya ve kilise içindeki anlaşmazlıkların çözümüne katkıda bulunmaya ikna etmeyi başardılar.

Constantinus'u 325 yılında İznik'te bizzat başkanlığını yapacağı bir Ekümenik Konsili toplamaya sevk eden de bu beklentiydi. Zira eğer bir çözüm getirilmezse kiliseyi istikrarsızlaştırabilecek bir ihtilaf Mısır'daki İskenderiye Kilisesi'nde peyda olmuştu. Hristiyanlar İsa'yı "Tanrı'nın Oğlu" olarak görüyorlardı fakat Arius adındaki bir rahip İskenderiye'de bu tanımın farklı bir formunu öğretiyordu: İsa tanrısal olmasına rağmen Tanrı "Baba"nın, Tanrı "Oğul"dan önce de var olması gerekiyordu ve dolayısıyla Baba, Oğul'dan üstün olmalıydı[39]. Arius'un muhalifleri, Hristiyan Tanrı'nın göksel ve dünyevi âlemleri birleştiren ve aracılık eden üç müşterek ve eşit unsurdan (Baba Tanrı, Tanrı Oğul ve Kutsal Ruh) oluştuğuna inanıyorlardı. Bu nedenle İsa'nın hem tamamen insan hem de tamamen Tanrı olduğu ve onun tanrısal yönünün tüm zamanların evvelinde ve tüm zamanlar boyunca var olduğunu öğrettiler. 325 yılındaki Ekümenik Konsil'de Arius'un tutumu kınandı ve "sapkın" sayıldı. Arius'un yazdıklarının yakılması ve Arius'un sürgüne gönderilmesi emredildi. Dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde Arius'un muhaliflerinin "Teslis" öğretisi Ortodoksluk olarak kabul edildi ve "Ariusçu" sapkınların mahkûm edilmesi imparatorluk dini politikasının temel dönüm noktası haline geldi. Ancak imparatorluk sınırlarının ötesinde Arius'un anısına ve teolojisine (ve onun yorumuna) sadık Hristiyan misyonerler, Gotlar ve komşuları gibi Tuna Nehri'nin kuzeyinde ve ötesinde yaşayan çeşitli barbar halklar arasında inancı

39 Bkz. R. Williams, *Arius: Heresy and Tradition*, 2. baskı. (Londra, 2001).

yaymakla meşgul oldular. Sonuç olarak Ariusçu Hristiyanlık, barbarlar arasında sağlam bir şekilde kök saldı.

İznik Konsili nihayetinde muvaffak oldu: dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde Roma İmparatorluğu'ndaki kilise kurumunun esas kısmı, İsa Mesih'in hem "tamamen Tanrı" hem de "tamamen insan" olduğunu kabul etmeye başlamıştı. İmanın bu unsuru kilisenin kurtuluş öğretisi açısından hayati bir öneme sahipti. Hristiyanların çoğu İsa'nın insanlığın günahlarının kefaretini ödemek için çarmıhta öldüğüne ve göğe yükselerek müritleri için kurtuluş yolunu açtığına inanıyordu. İnsanlığın günahlarının kefaretinin ödenmesi için onun da bizim gibi tamamen insan olması gerekiyordu. Ancak göğe yükselip insanlığın günahlarını temize çekebilmesi için tamamen tanrısal olması da gerekiyordu. Peki bu nasıl ifade edilecek ve anlaşılacaktı? İsa Mesih insani ve tanrısal olanın eşsiz bir karışımı mıydı? Yoksa biri insani, diğeri tanrısal olmak üzere iki ayrı doğası mı vardı?

"Kristoloji" olarak bilinen bu husus kilise içinde gittikçe sertleşen bir dizi anlaşmazlığa neden oldu ve Constantinus'un imparatorluk tahtının halefleri, gerçek inancı tartışmak ve tanımlamak için rakip piskoposları bir araya getirerek çözüme ulaşmayı denediler. Beşinci yüzyıla gelindiğinde bazı kentlerin piskoposları Kristoloji konusunda en itibarlı din adamları olarak görülüyorlardı: Roma piskoposu (İsa'nın çarmıha gerilmesinden kısa bir süre sonra kentte şehit edilen Aziz Petrus'un vârisi olduğuna inanılıyordu); Mısır'daki İskenderiye piskoposu (en eski ve en güvenilir İncillerden birinin yazarı olan Aziz Markos'un vârisi olduğuna inanılıyordu); Suriye'deki Antakya'nın piskoposu (Aziz Petrus'un Roma'ya gitmeden önce kilise kurduğu yerleşim); Kudüs piskoposu (İsa'nın takipçilerinin peygamberin ölümünden sonra ilk kez bir araya geldikleri yer) ve Constantinopolis piskoposu (bu dönemde yaygın olarak bir aziz olarak kabul edilen imparator Constantinus'un 337 yılındaki vefatı üzerine defnedildiği yer). Bu beş piskopos, kilise içindeki kıdemleri ve nüfuzları nedeniyle "patrikler" olarak anılacaklardı.

Beşinci yüzyılın ortalarında İsa'nın karakterindeki "insan" ve "tanrı" arasındaki ilişki konusunda filizlenen anlaşmazlığı çözmek

amacıyla bir dizi yeni Ekümenik Konsil toplandı[40]. İsa'nın iki ayrı doğası bulunduğuna inanan insanların kaygısı şuydu: eğer İsa'da insani ve ilahi tek bir tabiat oluşmuşsa, o zaman ne tam anlamıyla Tanrı Baba gibi ilahi olabilirdi, ne de insanoğlu gibi tam anlamıyla insana benzeyebilirdi. Dolayısıyla onun ölümü ve dirilişi bir bütün olarak insanlık adına kurtuluşa giden yolu açamazdı, çünkü onun dirilişi ve cennete yükselişi yalnızca İsa'ya özgü bir eylem olarak kabul edilebilirdi. Onlar İsa'nın iki doğasının birliğine, karışmasına ve kaynaşmasına aşırı vurgu yapılmasının, tıpkı şarapla karıştırılan suyun ne su ne de şarap olması gibi, İsa'nın da ne tam olarak Tanrı ne de tam olarak insan olmasına neden olacak bir tehdit yarattıklarını düşünüyorlardı. Bu görüş beşinci yüzyılın başlarında Constantinopolis patriği Nestorios tarafından çok ateşli bir biçimde savunuldu.

Nestorios'un Yunancada "iki doğa" manasına gelen ve genellikle diofizit olarak adlandırılan fikri, kilisenin inancın gerçek öğretileri olduğuna inandıkları şeyleri savunmaya eşit derecede kararlı olan diğer unsurlarının muhalefetine yol açtı. İskenderiye patriği olan keskin zekalı ilahiyatçı Kyrillos'un önderlik ettiği bu mütefekkirlere göre İsa'nın karakterindeki insani ve tanrısal olan arasındaki ayrıma aşırı vurgu yapılması, tüm kurtuluş kavramının altını oyma tehlikesi taşıyordu. Zira bu durum İsa'daki insani ve tanrısal olanın nasıl etkileşime girebildiğini, ilişki kurabildiğini ve bir bütün oluşturabildiğini açıklamayı veya anlamayı imkânsız hale getiriyordu, tıpkı yağ ve sirkenin aynı kapta bulunabilmesi ama hiçbir zaman gerçekten ayrılamaz tek bir madde olmamaları gibi[41]. Kyrillos ve takipçileri, İsa'nın insanlığının tanrısal güç tarafından tam olarak kabulü olmadan, onun ölümü ve dirilişi aracılığıyla kurtuluşun mümkün olmadığına inanıyorlardı. Dirilişte İsa'nın insaniliğinin hiçbir parçası geride bırakılamazdı. Bunun İsa'nın tanrısallığı tarafından tam olarak desteklenmesi ve benimsenmesi gerekiyordu. Bu görüşe sıklıkla Yunancada "tek doğa" manasına gelen miafizit öğreti adı verildi.

40 Bkz. *The Acts of the Council of Chalcedon*, vol. 1, çev. ve ed. R. Price ve M. Gaddis (Liverpool, 2007), 17–75.

41 Bu benzetmeyi Dermot MacCulloch'a borçluyum.

431 yılında Anadolu'nun batısındaki Ephesos'ta toplanan bir konsilde Nestorios'un öğretileri mahkûm edildi (ya da "aforoz edildi") ve Nestorios patriklik görevinden azledildi.

Bu sorun kilise içinde ve özellikle de ikili doğa görüşüne sempatinin güçlü olduğu Constantinopolis ve Roma arasında devam eden bir huzursuzluğa neden oldu. Nihayetinde 451 yılında bir uzlaşı öğretisi oluşturmak için Constantinopolis yakınlarındaki Kadıköy'de bir tamamlayıcı konsil daha toplandı. Burada bulunan piskoposların çoğu Nestorios'un mahkumiyetini desteklemeyi kabul etti, ancak İsa'nın "herhangi bir karışmaya, değişikliğe, bölünmeye ve ayrışmaya uğramayan iki doğada" var olduğunu, her iki doğanın da korunduğu ve "tek bir kişilikte" bir araya geldiklerini savladılar[42]. Bu karar Kyrillos ve onun Suriye ile Mısır'daki kiliselerde bulunan önderleri arasındaki takipçileri için çok fazlaydı. Onlar İsa'nın kişiliğinin "iki doğadan" oluştuğu formülünü tercih ederek tekliği vurguluyorlardı.

Sonuç olarak Kyrillos ve destekçileri, Kadıköy Konsili'nin kararlarını kabul etmeyi reddettiler. Daha sonra Kadıköy itikadına karşı muhalefet Mısır'ın yanı sıra Kyrillos'un birçok taraftarının olduğu Suriye ve Filistin'de de kök saldı. Kyrillos ve destekçilerinin Kadıköy'de tesis edilen itikat tanımını kabul etmeyi reddetmesi, imparatorluk otoritesine ve birliğine doğrudan bir meydan okuma anlamına geliyordu. Dördüncü yüzyılda Constantinus tarafından toplanan ilk Ekümenik Konsili, Hristiyan inancının daha fazla açıklık ve netlik kazanmasına yardımcı olurken, beşinci yüzyılda toplanan konsilleri ortaya çıkan ayrışmaların derinleşmesine neden oldular. Zira Kyrillos imparatorluk idaresinin karşı çıkamayacağı kadar popüler bir figürdü ve destekçileri imparatorluğun en zengin ve önemli eyaletlerinden bazılarında kümelenmişti. İdarecilerin bu bölgelerde hızla büyüyen Hristiyan nüfusunu ötekileştirmeyi göze almaları mümkün değildi.

Modern okuyucunun dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki öğretiye dayanan tartışmaların önemini idrak etmesi bazen zordur.

42 Tanner, *The Decrees of the Ecumenical Councils*, 1:85–86 (önemli noktalar eklenmiştir)

Tartışmaların merkezindeki dini bilgi genellikle karmaşıktı ve terminolojisinin çoğunu Yunan felsefesinden alıyordu. Ancak bu tartışmalar Hristiyan inancının özüne ve birçok Hristiyan'ın doğru inanırlarsa, doğru davranırlarsa ve doğru dua ederlerse, günahlarının bağışlanması ve ahirette sonsuz yaşamla ödüllendirilecekleri yönündeki umutlarına temas ediyordu. Ancak bu ihtilaflar aynı zaman politikti. Constantinus'un iktidarı sırasında Hristiyan kilisesinin kurumsallaşmasıyla birlikte piskoposlar güçlü birer siyasi karakter haline geldiler[43]. Constantinus piskoposların Hristiyan tebaanın davalarına başkanlık etmelerine izin verdi ve piskoposlar imparatorluğun kentlerinde gelmiş geçmiş en etkili siyasi güç merkezleri olarak öne çıktılar. İznik ve Kadıköy'de düzenlenen Ekümenik Konsilleri, iyi niyetli din adamlarının ilahiyat tartıştıkları kibar çay partileri değildi. Aksine konsiller genellikle imparatorluk kilisesinin siyaseti ve yönetimiyle ilgili temel konuların çözülmesi gereken -bazen kelimenin tam anlamıyla- acımasız hadiselerdi. Örneğin daha sonraları 325 yılındaki İznik Konsili sırasında Myra kentinin piskoposu olan Nikolaos'un Arius'un yüzüne tokat attığı iddia edilmiştir (bu Myralı Nikolaos'un, Noel Baba'nın güler yüzlü karakterinin temelini oluşturan aziz olduğunu bilenleri şaşırtacak bir iddiadır).

Kadıköy Konsili'nde kilise siyaseti açısından, İsa'nın havarilerinden Aziz Petrus'a yetki verdiğine inanılması nedeniyle Roma piskoposuna (ayrıca Papa olarak bilinmektedir) diğer önde gelen piskoposlara nazarla "onur üstünlüğü" tanınması gerektiği konusunda anlaşmaya varıldı. Aynı konsilde Constantinopolis piskoposunun makamı nispeten yeni kurulmuş olmasına rağmen İskenderiye, Antakya ve Kudüs piskoposlarıyla eşit konumda olduğu kabul edildi ve Kudüs piskoposunun "patriyarkal" statüsü de tasdik edildi. Constantinopolis ve Roma piskoposları Kadıköy Konsili'nden hem siyasi hem de teolojik açıdan kazanan taraflar olarak ayrılırken, İskenderiye piskoposu her iki açıdan da yetkisinin kırpılması nedeniyle konseyden çekilmek zorunda kaldı. Muhtemelen şaşırtıcı olmayan bir biçimde ilerleyen

43 Tartışma için bkz. C. Rapp, *Holy Bishops in Late Antiquity: The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition* (Berkeley, Calif., 2005), 235–273.

dönemde Roma'daki papalar ve Constantinopolis'teki patrikler Kadıköy'de alınan kararları her yönüyle destekleme konusunda kararlı bir duruş sergilerlerken, İskenderiye'nin daha sonraki patrikleri de konsilin işlerinin geri alınması yönünde aynı şekilde istekli olacaklardı[44].

YENİ KRALLIKLAR

Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak teşekkülü ve Roma imparatorluk ideolojisinde giderek daha merkezi bir rol oynaması, imparator Iustinianus'un etrafındaki dünyayı ve kendisinin bu dünyadaki yerini nasıl göreceğine dair kilit bir rol oynadı. Kadıköy Konsili hakkındaki anlaşmazlığın sonuçlarıyla mücadele etmek Iustinianus'un saltanatının en önemli kaygılarından biri olacaktı. Ancak aşağı yukarı aynı zamanda cereyan eden oldukça mühim bir dizi olay Iustinianus'tan güçlü bir tepki görecekti: yakın zamanda istikametini yeniden bulan ve tekrar istikrar kazanan Roma İmparatorluğu bir kere daha kendisini tehdit altında buldu.

Üçüncü yüzyıldaki olaylar Roma dünyasının askeri güvenliğinin, Ren ve Tuna'nın kuzeyindeki barbar halklar arasındaki gelişmelere karşı oldukça hassas olduğunu göstermişti. Dördüncü yüzyılın sonları ve beşinci yüzyılın başları, bu kabile topluluklarının Avrasya steplerinden gelecek herhangi bir tehdide karşı oldukça savunmasız olduklarını gösterecekti. Bu stepler Tuna Nehri'nin ötesine uzanarak Ukrayna üzerinden Orta Asya ve nihayetinde buradan da Çin sınırlarına kadar sürüp giden ovalar ve otlaklardan müteşekkildi. Dördüncü yüzyılın ortalarından sonlarına doğru Orta Asya'daki otoritede yaşanan büyük bir yeniden yapılanma Hunlar olarak bilinen ve yüzyıllar önce Çin imparatorlarını küçük düşürerek haraca bağlayan Hsiung-nu isimli eski bir göçebe imparatorluğun siyasi mirası üzerinde hak iddiasında bulunan savaşçı kitlelerin batıya doğru hızlı bir hareketine neden oldu[45]. Hunların bir kolu (bu kitle

44 Bkz. J. Meyendorff, "Justinian, the Empire, and the Church", *Dumbarton Oaks Papers* 22 (1968): 43–60.

45 Bkz. H. J. Kim, *The Huns* (Abingdon, 2016), ve N. Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History* (Cambridge, 2002).

daha sonra "Eftalitler" veya "Akhunlar" olarak anılacaktır) İran'daki Sasani İmparatorluğu'nun doğu bölgelerine saldırdı ve burada Semerkant, Buhara ve Hive gibi zengin ticaret merkezleri etrafında kümelenen bir krallık kurdular. Bu grup kısa sürede ipek ve diğer mallar vasıtasıyla süren ve önceki asırlarda inkişaf eden kazançlı bir ticari akış üzerindeki hakimiyetlerini genişletti ve ticareti halihazırda hâkim oldukları kara yollarından sürdürmek için bu türden emtianın deniz yoluyla İran'a gitmesini engelleme çalıştı. Orta Asya'daki topraklarını kaybetmesi Sasanilere büyük bir darbe indirdi. Sonuç olarak İranlılar birincil düşmanları olarak Romalılar yerine Hunları tanımlamaya başladılar.

Hunların diğer grupları hızla Karadeniz'in kuzeyindeki "Pontik" veya Ukrayna bozkırlarına ulaştılar. Her şeyden evvel bu işgalciler bebeklikten itibaren at sırtında yetiştirilen ve rakipsiz süvari yeteneklerine sahip ordulardan müteşekkildi. Bu süvarilerin askeri yetkinlikleri ilerleyen düşmanların üzerine ok yağdırmalarını ve yakın çatışmaya başlamadan evvel düşmanlarının çoğunu öldürmelerini sağlayan hafif kompozit yay konusundaki maharetleri sayesinde daha da arttı. Hunlar, Çinlilerin uzun süredir korktukları bir düşmandı, lakin Romalıların daha önce ciddi manada böyle bir düşmanlı karşılaşmamışlardı. 370'lerde bu Hun grupları Gotlara saldırmaya başladılar ve 376 yılında çok sayıda Got mülteci Tuna'nın kuzey kıyısına vardılar. Gotlar Roma topraklarına kabul edilebilmek için yalvardılar ve Got erkekleri ailelerine toprak verilmesi halinde imparatorluğa askerlik hizmeti vermeyi teklif ettiler. Eski bir general olarak doğunun imparatoru konumunda bulunan Valens bu talebi kabul etti ve imparatorluk yetkilileri Got yerleşimcilere yiyecek ve tedarik sağladılar[46].

Ancak Gotların içinde bulunduğu çaresiz durum zamanla daha belirgin bir hale geldikçe sahadaki Romalı komutanlar bu durumu "misafirlerine" (imparatorluk idaresi onları böyle düşünmek istiyordu) kötü davranmak ve onları aşağılamak için bir fırsat olarak kullandılar. 378 senesinde Got ordusu bir isyan çıkardı ve Hadrianopolis

46 M. Meier, *Geschichte der Völkerwanderung: Europa, Asien, und Afrika vom 3 bis zum 8 Jahrhundert n. Chr.* (Münih, 2020), 156–170

Savaşı'nda Romalıları ezici bir yenilgiye uğrattılar: imparator Valens'in de aralarında bulunduğu Doğu Roma sahra ordusunun üçte ikisi yok edildi. Her ne kadar yeni imparator I. Theodosius yerleşimcilerin kendi liderlerinin emri altında Roma ordusunda kendi birliklerini oluşturmalarına ve Balkanlar'a yerleşmelerine izin vererek barışı yeniden tesis etmeyi başarmış olsa da, bu durum tedirgin ediciydi[47].

I. Theodosius tarafından müzakere konusu haline getirilen Gotların Balkanlardaki varlıkları Doğu Roma İmparatorluğu'nun güvenliğine yönelik büyüyen bir tehdit oluşturuyordu (Ayrı Augustus'ların[48] idaresi altında "Doğu" ve "Batı" arasındaki bölünme artık hem kültürel hem de politik olarak kökleşmişti). Ancak Gotlar Batı'daki yetkililer için de büyüyen bir tehdit oluşturuyordu ve bunun sonucunda batı sarayı bir dereceye kadar Gotlara önlem almak için de Galya'dan İtalya'nın kuzeyine taşındı. Dördüncü yüzyılın sonları Batı'daki imparatorluk fonksiyonunun tedricen güçten düşmesine tanık oldu. Sasani tehdidinin ortaya çıkmasından ve Roma idaresinin Diocletianus döneminde yeniden yapılandırılmasından bu yana, güç ve otorite giderek Doğu'da yoğunlaşmaya başladı. Artık yeni imparatorluk başkenti Constantinopolis'e kesin bir şekilde yerleşmiş olan doğu imparatorları, Batı'dan gelecek potansiyel düşmanlar ve rakipler konusunda endişelenmek istemiyorlardı. Sonuç olarak doğulu yetkililer, doğudaki Augustus'a aile bağları ile bağlı, daha itaatkâr ve fiilen "kukla" yöneticilerin Batı'ya atanması konusunda giderek daha fazla çaba gösterdiler. Hatta manipüle edilmelerinin ve hakimiyet altında tutulmalarının daha kolay olacağını bildikleri için batının tahtına "çocuk imparatorların" atanmasını bile arzuluyorlardı[49].

Bu değişimin iki esas sonucu oldu. Birincisi bu "kukla" çocuk hükümdarların saraylarına saraylılar ve özellikle de "çok güçlü"

47 Age. 171-224.

48 Latincede *Augustus* kelimesinin çoğulu *Augusti* olarak çekilmektedir. Sarris de orijinal metinde *Augusti* kelimesini kullanmıştır. Fakat biz ilgili kelimeyi *Augustus*'lar olarak kullanmayı uygun gördük. (çn)

49 S. Mitchell, *A History of the Later Roman Empire, AD 284–641*, 2. baskı. (Oxford, 2015), 86–102. Ayrıca bkz. M. McEvoy, *Child Emperor Rule in the Late Roman West, AD 367–455* (Oxford, 2013).

(genellikle kendileri de Roma ordusuna alınmış barbar kökenli adamlar olan askeri liderler) tebaaları hakimdi. İkincisi imparatorluk sarayının zayıflaması Batı'daki taşra toplumunda siyasi kaygının artmasına neden oldu. Burada yerel elitler işi ciddiye alan bir imparatora erişmeye alışkındılar ve imparatorluğun potansiyel askeri emniyetsizliğine dair bir idrak hâlâ kuvvetliydi. Bu duygu beşinci yüzyılın ilk yıllarında Got ordusunun komutanı Alaric'in, imparatorluk yetkililerinden daha yüksek bir seviyede ödeme ve tedarik almak amacıyla birliklerini İtalya'ya götürmesiyle dramatik bir şekilde yoğunlaştı. Batıdaki idareyle boşuna girişilen müzakereler akamete uğrayınca, 410 yılında Alaric ve askerleri Roma kentini yağmaladılar[50].

Henüz bu aşamaya gelmeden önce dahi Batı'daki Roma toplumunun önderlerinin çoğu imparatorluk sarayının İtalya'ya taşınması nedeniyle imparatorluk tarafından ihmal ve terk edildiklerini hissetmeye başlamışlardı. Bu yalnız bırakılmışlık duygusu Gotların yanı sıra Vandallar, Suevler ve Alanlar olarak bilinen diğer barbar gruplarının da Alpleri ve donmuş Ren Nehri'ni geçerek bir kez daha imparatorluk toprakları üzerinde yayılmaya başladıkları 406 yılı dolaylarında daha da kötüleşti[51]. En önemlisi Batı'daki imparatorluk otoriteleri bu işgalcileri geri püskürtme konusunda büyük ölçüde yetersiz olduklarını gösterdiler. Farklı generaller ve şefler görevi ele geçirmeye çalışırken bir dizi dahili iktidar mücadelesi yaşandı. Batı İmparatorluğu'nun büyük bir kısmı beşinci yüzyılın ikinci on yılının sonuna gelindiğinde bir kaosun içindeydi. Zira Galya ve İspanya'da operasyon yürüten barbar orduları, hem farklı komutanlar ile imparatorluk yetkisi için harekete geçen iddiacılarla birlikte, hem de onlara karşı savaşıyorlardı. Bu uzun süren Roma iç savaşında barbar iştirakçiler giderek büyüyen ve sonuçta belirleyici bir rol oynamaya başladılar[52].

Batı'daki Roma İmparatorluğu bir dizi bölgesel Romalı veya "Romalı-barbar" rejimine bölünürken, Hunların da bu işe dahil

50 Mitchell, *History of the Later Roman Empire*, 97–101

51 Age., 98-118.

52 Bkz. Meier, *Geschichte der Völkerwanderung, 387–544*, ve H. Börm, *Westrom: Von Honorius bis Justinian* (Stuttgart, 2018), 63–80.

olmak istemesi kaçınılmaz bir durumdu. 445 yılına gelindiğinde Avrupa'da sayısı tedricen artan Hunlar çok geçmeden Ren Nehri'nden Kafkasya'ya kadar uzanan ve Roma'nın kuzeyindeki barbar dünyasının çoğunu kapsayan geniş bir imparatorluk kuran tek bir hükümdarın, yani Attila'nın liderliği altında birleşti[53]. Attila 451 senesinde ordularını Galya'ya sevk etti ve buradaki Catalauni Ovası Savaşı'nda (ovanın konumu günümüze kadar gizemini korumuştur) Hun ordusu, Hun karşıtı barbarlarla desteklenen Roma ordusunun arta kalan birlikleriyle çarpıştı[54]. Her ne kadar Attila durdurulmuş olup 453 yılındaki ölümü üzerine Hun İmparatorluğu çökmeye başlasa da Batı Roma İmparatorluğu'nun İtalya ve Alplerin ötesinde var olduğu durumlarda, bu varlık yalnızca bireysel olarak askeri komutanların ve savaş beylerinin arasındaki değişik bir dizi ittifak ile mümkün oluyordu. Bu komutanların askeri maiyetleri ve orduları, sarayı artık Ravenna'da bulunan Batı imparatorunun giderek uzaklaşan ve etkisizleşen figürüne çok az sadakat duyuyorlardı. 476 yılında İtalya'da ikamet eden Roma imparatorlarının sonuncusu Romulus, Got kökenli başkomutan Odoacer tarafından tahttan indirildi[55]. Odoacer daha sonra kendisini kral ilan etti ve Constantinopolis'teki imparatora Ravenna'da ve Batı'da artık ayrı bir imparatora ihtiyaç olmadığını bildirdi. Bölgedeki itibari otorite nihayetinde doğrudan doğunun Augustus'una geçebilirdi ki, bu durum Batı'da Frank, Got, Vandal ve diğer önemli savaş beyleri ve kralları tarafından idare edilen ve giderek bağımsız ve özerk bir yapboz haline gelen idareyi maskelemeye yarayan yasal bir kurguydu. Dolayısıyla Constantinopolis'ten idare edilen Doğu Roma İmparatorluğu, antik Roma İmparatorluğu'ndan geriye kalan yegâne şeydi.

53 Kim, *The Huns*, 92–108.

54 Sarris, *Empires of Faith*, 52–55.

55 Batı tahtının rakip adaylarından biri olan Iulius Nepos, 480'deki suikastına kadar Dalmaçya'da siyasi olarak aktif kaldı. Constantinopolis'teki yetkililer tarafından tanındı, ancak 475 yılında İtalya'daki gücünü kaybetti. Bkz. Mitchell, *History of the Later Roman Empire*, 124–125.

YENİ SİYASET

Constantinopolis'in dahilinde de Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü önemli siyasi değişim süreçleriyle aynı zamana denk geldi. Constantinus'un 320'lerde Boğaz'da yeni bir kent kurma kararı bir kendini yüceltme eylemiydi fakat aynı zamanda dikkatle hesaplanmış Realpolitik[56] bir hareketti. Constantinus Hristiyan kilisesi ve din adamlarının ötesinde hiçbir asli destek olmadan Doğu'ya geldi ve hem paganlar hem de Hristiyanlar arasında sevilen bir imparator olan Licinius'u tahttan indirerek öldürdü. Constantinus'un Constantinopolis'i kurması kendisini yabancı ve potansiyel olarak tehdit edici bir siyasi ortamdan uzaklaştırmasına ve Doğu'daki konumunu kendi seçtiği ve kendi yarattığı bir ortamda pekiştirmesine olanak sağladı[57]. Bu aynı zamanda Constantinus'a, temsilcileri, müttefikleri ve destekçileri olarak hizmet edebilecek soylu ve etkili vekillerden müteşekkil bir ağ oluşturma fırsatı da verdi ve imparator bu kişilerin desteği yeni rejimi güçlendireceği için doğu eyaletlerinin önde gelen mensuplarını kente çekmek adına yoğun bir çaba sarf etti. Bu kişilere ve ailelerine cömert arazi bağışları yaparak şahsi konutlar inşa etmelerine izin verdi ve 332 yılında Mısır eyaletinin zengin tahıl üretimi sayesinde ücretsiz ekmek istihkakı dağıtımını başlattı. Bu tahıl Constantinopolis'in nüfusunun desteklenmesine ve genişlemesine yardımcı olmak için Akdeniz'in deniz yolları aracılığıyla büyük miktarlarda nakledildi. Ayrıca Constantinus'un oğlu ve halefi II. Constantius'un (iktidarı 377-361) önde gelen vatandaşların üye olacakları bir Senatus'u kentte kurması da önemlidir. Dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde Constantinopolis Senatus'u, Roma Senatus'u ile eşit bir statüye sahip oldu ve bölgenin önde gelen memurları ve üst düzey askeri yetkililerinin yanı sıra Doğu İmparatorluğu'nun en büyük toprak sahiplerinin tümüne de üyelik kapısı açıldı[58]. Bu

56 Almanca bir ifade olan *Realpolitik*, ideallerden ziyade pragmatist hedeflere dayalı takip edilen siyaseti tanımlamak için kullanılmaktadır. (çn)

57 Bkz. P. Sarris, *Byzantium: A Very Short Introduction* (Oxford, 2015), 17.

58 Bkz. P. Sarris, "Economy and Society in the Age of the Sons of Constantine", şurada *Sons of Constantine*, ed. S. Tougher ve N. Baker-Brian (Londra, 2020), 329–344.

politikanın uzun vadeli etkisi, Doğu Akdeniz'in sosyal ve politik elitlerini tek bir siyasi topluluk haline getirerek, doğu eyaletlerinin yönetici sınıflarına bir bütün olarak Constantinus'un kentine odaklanan ortak bir çıkar ve kimlik duygusu kazandırmak oldu[59].

Dördüncü yüzyılın sonuna gelindiğinde Constantinopolis kalıcı bir imparatorluk ikametgahı olarak kesin bir biçimde belirlenmişti. İmparatorlar artık Diocletianus'un ve hatta II. Constantius'un yaptığı gibi İranlılarla yüzleşmek için Antakya'ya taşınmayacaklardı. İmparatorlar artık kentin merkezindeki büyük saray kompleksine yerleşmişlerdi. Burası halkın araba yarışlarını ve gösterileri izlemek için toplandığı Hipodrom'a, patriğin dua ettiği Kutsal Bilgelik Kilisesi'ne (Hagia Sophia) ve imparatorluk politikalarının seyrini tartışmak için imparatorluk aristokrasisinin üyelerinin toplandığı ve yeni bir iktidar dinamiği ortaya çıkaran Senatus Binası'na yakındı. Birinci yüzyıldaki Roma imparatorları kendi aile üyelerinden ve Senatus'tan, üçüncü yüzyılın asker imparatorları ise ordularından güçlü bir şekilde etkilenirken, beşinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Doğu Roma imparatorları isteklerini dengede tutmaları gereken bir dizi çıkar grubunun lobi faaliyetlerine giderek daha fazla maruz kaldı. Bu gruplar arasında ordu (her şeyden evvel saray muhafızları); bürokrasinin üst kademeleri; Constantinopolis'teki Senatus üyeleri (büyük ölçüde "arazi sahiplerinin haklarını" temsil ediyorlardı); kilise temsilcileri (patriğin başkanlığında) ve hatta bazen sevilmeyen politikaları protesto etmek için aralıklı olarak isyan eden ve kalabalıklar halinde Hipodrom'da toplanarak imparatorluk locasında (kathisma) oturan imparatora ve imparatorluk maiyetine beğenilerini veya itirazlarını attıkları sloganlarla ileten başkentin kentsel nüfusu da bulunuyordu[60]. Bu çıkar gruplarını kontrol altında tutmak kolay bir iş değildi.

59 Bkz. C. Begass, *Die Senatsaristokratie des oströmischen Reiches, ca. 457–518* (Münih, 2018).

60 Bkz. R. Pfeilschifter, *Der Kaiser und Konstantinopel: Kommunikation und Konfliktaustrag in einer spätantiken Metropole* (Berlin, 2013), ve G. Greatrex, "The Emperor, the People, and Urban Violence", şurada *Violence in the Ancient World*, ed. J. Dijkstra ve C. Raschle (Cambridge, 2020), 389–405. Hipodrom için bkz. E. Akyürek, *The Hippodrome of Constantinople* (Cambridge, 2021).

KAYGI ÇAĞI

Beşinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Constantinopolis'teki siyasi çevreler Roma'nın batıdaki eski çekirdek bölgelerinde yeni kuşak Frank, Got, Vandal ve diğer barbar yöneticilerin kendi krallıklarını kurduklarını giderek daha sarih bir biçimde anladılar. Bunların en gelişmişleri Kartaca kenti merkezli olarak Kuzey Afrika'daki eski Roma eyaletleri üzerinde kurulan Vandal Krallığı ile Got kralı Theodoricus'un başlangıçta Doğu Romalı idarecilerin canlı teşvikiyle Odoacer'i tahttan indirerek kurduğu İtalya Krallığı'ydı. Yeni idarecilerin çoğu olaya tuz biber eker gibi itibar kaybetmiş bir din adamı olan Arius'un itikadını takip ettiler ve Arius'un taraftarları da Kitabı Mukaddesi Got diline çevirdiler. Böylece Roma dünyasının çekirdek bölgeleri yalnızca imparatorluğun doğrudan idaresinden çıkmakla kalmadı, üstüne bir de "sapkınların" idaresi altına girdi.

Altıncı yüzyılın başlarında Roma'nın iktidarı Constantinopolis'ten batı yönünde, önceki yıllarda defalarca kez hem Got hem de Hun saldırılarına maruz kalan Illyricum bölgesinin yakın kısımlarına kadar uzanıyordu[61]. Bu sınırların ötesinde Roma İmparatorluğu fiilen artık bulunmuyordu. İmparatorluğun sınırları Doğu yönünde ise Suriye, Filistin ve Mısır'ı kapsıyordu, fakat bu eyaletlerde dini gerilimler artıyordu. Özellikle Yakın Doğu'daki köklü ancak giderek artan "eskatolojik" geleneklere dayanarak -bu gelenekler "Deccal'in gelişini ve ardından Tanrı'nın nihai yargısını öngörüyordu"- birçok Hristiyan "Son Günler"de yaşadıklarına ve dünyanın sonunun (Yunanca eskaton olarak bilinir) yakın olduğuna kanaat getirdiler[62]. Dahası Suriye, İran saldırılarına karşı oldukça savunmasız bir durumda kaldı. Gerçekten de iki kuvvet arasındaki savaşın 502 yılında aniden yeniden başlaması, bir bütün olarak Yakın Doğu'da bir güvensizlik duygusunun dramatik bir biçimde artmasına neden oldu. İmparator Zenon'un (474-491) taze iktidarının bir dizi komplo ve

61 Bu dönemdeki Illyricum'un durumu için bkz. A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars: Campaigning, Diplomacy and Development in Illyricum, Thrace and the Northern World, AD 527–565* (Prenton, 2016).

62 C. Mango, *Byzantium: The Empire of New Rome* (Londra, 1983), 203–204.

isyana tanık olmasıyla imparatorluk başkentinde siyasi koşullar giderek daha istikrarsız bir hale geldi[63]. 500 yılı dolaylarında Constantinopolis'in havasında derin bir kriz duygusu vardı ve siyasi kaygılar yaygındı. Geriye kalan tek "Romalı" imparator artık Roma'yı yönetmiyordu ve Doğu'dan gelen yeni askeri tehditlerle karşı karşıyaydı. Tanrı'nın "yeryüzündeki temsilcisi" sözüm ona "imparatorluk" kilisesinin dahilindeki önce gelen unsurların otoritesine açıkça meydan okunduğunu gördü ve birçok kişiye göre dünya parçalanmanın eşiğindeymiş gibi görünüyordu. Genç Iustinianus'un yakın zamanda vardığı ve kısa süre sonra siyasi gücün zirvesine doğru yükselişine geçeceği kent burasıydı.

63 Sarris, *Empires of Faith*, 133–134, 127–128.

Çalkantılı Bir Başlangıç

İMPARATOR VE MEMLEKETİ

2019 yılının Eylül ayında Belgrad'dan hareketle uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından, ben ve meslektaşımla birlikte iki seçkin Sırp arkeoloji profesörünün bulunduğu küçük bir araba, taşranın uzak bir köşesindeki tozlu toprak bir yolun dibinde durdu. Yol, imparator Constantinus'un doğum yeri olan Naissus (Niş) kentinin güneybatısındaki, imparator Iustinianus tarafından kurulan "Iustiniana Prima" yerleşiminin harabelerine çıkıyordu. Antik kent zaman içinde bir dizi sığ ve çimenle kaplanmış yapı ile dik ve istenmeyen bitkilerle sarılmış toprak setlere dönüşmüştü. Aşina olmayan gözler için bu görüntü, bir zamanlar Iustiniana Prima akropolünün hâkim olduğu kasvetli ve ıssız manzara kadar önemsiz görünebilir. Ancak o gün yanımda olan ev sahipleri Vujadin Ivanišević ve Ivan Bugarski'nin başkanlık ettiği onlarca yıllık özenli kazılar, hem imparatorun kişiliğiyle hem de saltanatının dramatik olaylarıyla ilgilenen herkes için eşsiz ve büyüleyici bulguları ortaya çıkardı[1]. Zira burası, Iustinianus'un yasalarından birinde ilan edeceği gibi, "Tanrı'nın, dünyaya ilk girişimizi gerçekleştirmemizi lütfettiği" yerdi[2]. Yani başka

1 Yerleşim hakkında bir giriş için bkz. V. Ivanišević, "Carčin Grad (Justiniana Prima): A New-Discovered City for a "New" Society", şurada *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies*, Belgrad, 2016, ed. S. Marjanović-Dušanić (Belgrad, 2016).

2 *Justiniani Novellae Constitutiones (Novels of Justinian),* 11 pr. (J.Nov.). İngilizce çevirisi için bkz. *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, ed. P. Sarris, çev. D. J. D. Miller (Cambridge, 2018).

bir deyişle, Iustinianus'un doğduğunu iddia ettiği yer burasıydı (veya buraya çok yakın bir nokta).

Bu yerleşim Iustinianus'un kendisini nasıl gördüğü ve başkalarının ise onu nasıl görmesini istediği hakkında bize çok şey söyleyebilir. Iustiniana Prima'da onlarca yıl süren arkeolojik araştırmalar sayesinde ortaya çıkan en çarpıcı özellik, kentin büyük ölçüde dini karakteridir. Yerleşim altıncı yüzyılın ortalarında zirve noktasına ulaştığında, ilk olarak kentin aşılması zor savunma duvarlarının dışında büyüyen kenar mahallerinden geçmek zorunda kalacaktınız[3]. Bu kenar mahalleler kentin birçok sivil sakinine ev sahipliği yapıyordu ve imparatorun yardımsever hislerinin bir kanıtı olarak manastırlar, bakımevleri ve hastaneler burada konumlanıyordu. Kent yaklaşık olarak sekiz hektarlık bir alanı kaplıyordu. Iustinianus zamanında büyük anıtsal kapıdan geçen birisi, imparatorun mühendislerinin halkın hayatını güzelleştiren ve onların hayranlıklarını kazanmasını sağlayan su altyapısı karşısında hayrete düşerdi: büyük bir sarnıç, bir su kulesi, havuzlar, çeşmeler ve kuyular. Tamamı Radan Dağı'nın uzak köşelerine kadar uzanan, yaklaşık yirmi kilometre uzunluğundaki bir su kemeriyle tedarik alıyordu ve bu zengin pınarlar bugün hâlâ Dobra Voda (mis su) olarak bilinmektedir. Aynı zamanda ana geçit yolu veya embolos boyunca yürürken her biri farklı bir mimari üslupta inşa edilmiş ve belki de imparatorluğun farklı bölgelerinden kiliselerin yapım teknikleri ile süsleme düzenlerini temsil etmek için arka arkaya yapılmış bir dizi kiliseyi ziyaret etme -ve hayran olma- şansına sahip olunurdu. Aşağı Kent'i, Yukarı Kent'e bağlayan kapıdan geçildiğinde, fazladan bir kilise ile kentin idari ve ticari yaşamının büyük kısmının yürütüldüğü ana bina ve anıtların yanından geçilirdi. Bu anıtların en önemlisi, içinde muhtemelen imparator Iustinianus'un kendisine ait bronz bir heykelin bulunduğu daire şeklindeki bir kent meydanıydı.

Nihayetinde Iustiniana Prima'nın kalbine, yani akropolis'e ulaşacaktınız. Burası aslında kentin içindeki bir başka kentti: tamamen

3 Bkz. A. Sarantis, Justinian's *Balkan Wars: Campaigning, Diplomacy, and Development in Illyricum, Thrace, and the Northern World, AD 527–565* (Prenton, 2016), 156.

dini karakterli olarak üç apsisli muhteşem bir katedral, bir vaftizhane ve kentin başpiskoposunun ikamet ettiği ve imparator ile imparatorluğu adına duaları yönettiği binalardan müteşekkildi. Dikkat çekici bu "Kilise Bölgesi"nin konumundan da anlaşılacağı üzere, burası tanrısal koruma altına alınmış ve tamamen rahiplerin yetki ve idaresine tabi bir kentti. Aslında Iustiniana Prima, imparatorun ve onun başarılarının anıtsal bir anması ya da Constantinus'un Constantinopolis'i kurmasına benzer bir kendini yüceltme eylemi olarak düşünülmemiş gibi görünmektedir. Lakin burası, azizlerin ve şehitlerin imparatorluğun dört bir yanındaki türbelerini ziyaret eden dindar Hristiyanların dua, şifa ve tefekkür için toplanmaları beklenen bir hac merkezi olarak kurgulanmıştı. Dini karakterinin yanı sıra kentin güçlü bir askeri yanı da bulunuyordu. Kentin setleri ve surları, her birinde bir miktar asker ve subayın görev yaptığı kırk kadar kuleyle tahkim edilmişti ve kazı alanında yapılan çalışmalarda bu görevlilere ait miğferler ve kemer tokaları (askeri rütbeleri ifade etmektedir) da bulunmuştur. Kısacası burası, kendisini imparator, asker ve aziz üçlemesinin bir bileşimi olarak gören bir adama adanmış bir kentti.

Iustinianus'un kendi yüceliği için resmi bir algıyı olağanüstü bir biçimde aktarmaya kararlı olduğu açıktır. Bununla birlikte çağdaş eleştirmenlerin çoğu imparatorun bu ölçüdeki kibirli eylemlerini, Iustinianus'un açıkça kendi mütevazı kökenlerinden kaçınmak için kasıtlı bir teşebbüsü olarak yorumladılar. Iustiniana Prima'nın bulunduğu yerden de anlaşılacağı üzere genç Iustinianus -asıl adı Petrus'tur- Constantinopolis'ten uzakta, imparatorluğun kuzey Balkan topraklarında doğup büyümüştü. Beşinci ve altıncı yüzyıllarda elitlerin pek çok üyesi bu bölgeyi imparatorluğun büyük ölçüde düzensiz, uygarlığın en ucunda yer alan "vahşi batısı" olarak görüyordu. Zira Iustiniana Prima'nın bulunduğu eyalet tüm Roma dünyasında en az kentleşmiş eyaletlerden biriydi. Burası dayanıklılıkları ve kaba kuvvetleriyle tanınan çiftçilerin, çobanların ve madencilerin vatanıydı ve bölgenin erkekleri iyi askerler olarak değerliydiler. Bölge geleneksel olarak imparatorluğun ana asker toplama alanını oluşturuyordu ve üçüncü ve dördüncü yüzyılların asker imparatorlarının

çoğu buradan gelmişti. Buna rağmen Constantinopolis ile imparatorluğun diğer büyük kentlerindeki sivil ve bürokratik elitlerin pek çok üyesi, anıldıkları halleriyle "Trakyalıları" ve "Illyrialıları" Roma ordusunun savaşmak zorunda olduğu "barbarlardan" yalnızca bir miktar daha muteber buluyorlardı. Sonuç olarak Iustinianus'a her zaman kayda değer bir şüpheyle yaklaştılar. Aslında Procopius, gelecekteki imparatorun doğumunun köylü bir kız ile kötü bir ruh arasındaki kötücül bir cinsel ilişkinin sonucu olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmişti. Procopius kamu ile paylaştığı çalışmalarından birinde Iustiniana Prima'yı "Iustinianus geldiği yer... medeni dünyanın kurucusu" şeklinde tanımlaması neredeyse kesin bir biçimde kasıtlı bir ironiydi[4]. Böyle bir adam nasıl imparatorluk tahtına çıkmış olabilir? Onu Constantinopolis'e getiren şey neydi?

IUSTINUS VE CONSTANTİNOPOLİS'E GİDEN YOL.

Iustinianus'un taşranın bilinmezliğinden imparatorluk tacına uzanan yolculuğu, amcası Iustinus'un 470 yılı dolaylarında müşterek memleketlerindeki müstahkem yerleşim yeri Vederiana'dan Constantinopolis'teki orduda iş aramak için yola çıkması ile başladı. Iustinus muhtemelen yolun büyük kısmında Via Militaris'i ("askeri karayolu") kullandı. 700 kilometreden daha uzun olan bu yol Balkan topraklarını Naissus, Serdica (modern Soyfa), Philippopolis (modern Plovdiv) ve Hadrianopolis'ten (modern Edirne) geçerek başkente bağlıyordu. Iustinus bu yolculuğu iki arkadaşı Zemarkhos ve Dityvistos ile gerçekleştirdi (bu yolculuk yaklaşık olarak bir ay sürerdi); Procopius'un ifadeleriyle içinde büyüdükleri "yoksulluk koşullarından ve ona eşlik eden tüm fenalıklardan" kaçmayı ve "kaderlerini iyileştirmeyi" umuyorlardı[5]. Bugün Iustiniana Prima'nın

4 Procopius, *Yapılar* 4.1.17.

5 Procopius, *Historia Arcana* 6.3. *Via Militaris* için bkz. M. Larnach, "All Roads Lead to Constantinople" (Doktora tezi, University of Sydney, 2016). Roma'nın ana alternatif yolu olan *Via Egnatia*'nın beşinci yüzyılın sonlarında güvenilmez bir

çevresindeki bölge (Vederiana yakınına konumlanmaktadır) ıssız ve neredeyse insansızdır. Zira bölge yirminci yüzyılda cereyan eden iki dünya savaşının yarattığı hasarı hiçbir zaman tam olarak atlatamadı ve aynı zamanda burada yaşayan gençler daha iyi fırsatlar elde edebilmek için göç etmektedirler. Procopius'un bize aktardığı üzere Genç Iustinus ve arkadaşları yolda kendilerini güçlü tutması gereken kurutulmuş ekmek kabuklarını sakladıkları "omuzlarından sarkan pelerinleri taşıyarak" Constantinopolis'e doğru yola çıktılar. Iustinus'un 450 senesi civarında doğduğu anlaşılmaktadır ve doğumundan evvelki yıllarda kendisinin ve ailesinin yaşadığı topraklar, Romalı idarecilerden haraç almak adına Hun ordularını bölgeye gönderen Attila'nın düzenlediği tahrip edici saldırılara ve akınlara maruz kaldı. 448 yılında Naissus kentinin bulunduğu konumu ziyaret eden Romalı diplomat Olympiodorus, Constantinopolis'e şunları iletti: "Kentin düşman tarafından yakılıp yıkılmasından bu yana terk edilmiş olduğunu gördük. Kiliselerde yalnızca bazı düşkünler yatıyordu. Nehirden kısa bir mesafe uzaktaki temiz bir alanda duraksadık, çünkü nehrin kıyısının bitişiğindeki tüm saha savaşta katledilen insanların kemikleriyle doluydu.[6]"

Hunların bölgede neden olduğu kronik askeri emniyetsizlik Iustinus'un çocukluğu ve ergenliği boyunca devam etmiş olmalıdır. Zira Attila'nın imparatorluğunun dağılmasından sonra dahi Iustinia Prima çevresindeki topraklar barbar saldırılarına karşı savunmasız kalmıştı. Buradaki Roma nüfusunun büyük bir kısmı, kültürel hafızalarını ve siyasi kimliklerini muhafaza edebildikleri Vederiana gibi müstahkem tabyalara ve tepelerdeki yoğun kaleler ve hisarlar şebekesine sığınmak zorunda kaldılar[7]. Iustinus'un daha sonraki bir Bizans kaynağına göre yaşamına bir domuz çobanı olarak başlamış olmasına

durumda olduğu kaydedilmiştir (bkz. age. 78). Vederiana (veya Bederiana olarak da bilinmektedir) için bkz. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars*, 150. Burası açıkça gelecekteki Iustiniana Prima'ya yakın bir noktaydı. (bkz. Procopius, *Historia Arcana* 6.2-3 ve *De Aedificiis* 4.1.17).

6 Priscus 11.2.50–55, Sarantis tarafından alıntılanmıştır, *Justinian's Balkan Wars*, 116.

7 Bkz. V. Ivanišević, "Barbarian Settlements in the Interior of Illyricum: The Case of Caričin Grad", şurada *The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration*, ed. V. Ivanišević ve M. Kazanski (Paris, 2012), 57–70.

rağmen örneğin Latince (Iustinianus daha sonra Latinceyi anadili olarak ifade edecektir) konuşabilmesi dikkat çekicidir[8]. Iustinus Constantinopolis'e doğru yola çıktığında, memleketinin Roma idaresinden ziyade barbar yönetimi altında bulunması daha muhtemeldir. En nihayetinde burası muhtemelen hiçbir gücün kontrol sahibi olmadığı, sahipsiz bir bölgeydi[9]. Iustinus ve arkadaşları imparatora askerlik hizmeti sunmak için doğuya gitmeye karar vermiş olsalar da, çağdaşları olan çoğu kişinin Got kralı Theodoricus'un ordusunda yer alması da aynı derece olasıydı, zira bu ordunun saflarında iş arayan yoksul Romalılar da bulunuyordu[10].

Iustinus ve arkadaşları, her geçen yıl giderek küçülen Roma İmparatorluğu'nun derin bir kriz yaşadığı bir dönemde Constantinopolis'e doğru yola çıktılar. Her ne kadar Batı'nın imparatoru hâlâ İtalya'daki tahtında oturuyor olsa da günleri sayılıydı. Batı'daki imparatorluğun İtalya Yarımadası'nın ötesindeki hakimiyeti, tıpkı Iustinus'un memleketinde olduğu gibi büyük ölçüde yok olmuştu. Ancak "Yeni Roma" ve Doğu İmparatorluğu'nun başkenti Constantinopolis kentı muhteşem bir görünüm arz ediyordu. Iustinus, Zemarkhos ve Dityvistos üçlüsünün kente serbest bir şekilde girip giremeyecekleri belirsizdi: belki de başkentin kapılarına varmalarından önce veya vardıklarında, yeni gelenleri incelemek veya sorgulamak isteyen askere âlim memurları veya devletin diğer görevlileri tarafından durduruldular. İstenilen şekilde içeri girmelerine ve dolaşmalarına izin verildiyse genç adamlar muhtemelen kentin merkezindeki milion (Via Militaris'in son durağını belirleyen ve imparatorluktaki tüm mesafelerin ölçüldüğü nokta) olarak bilinen menzil taşının yaklaşık beş kilometre uzağında bulunan ve Kharisios veya Hadrianopolis Kapısı olarak bilinen geçitten geçmiş olmalılar[11]. Buradan

8 Bu anlatı on ikinci yüzyılda yazan tarihçi Zonaras tarafından korunmuştur. Tartışma ve referanslar için bkz. A. A. Vasiliev, *Justin the First* (Washington, D.C., 1950), 63

9 Bu konuyu ele aldığı için Dr. Alexander Sarantis'e fazlasıyla minnettarım.

10 Tartışma için bkz. P. Amory, *People and Identity in Ostrogothic Italy* (Cambridge, 1989), 94, 278–291.

11 Larnach, "All Roads Lead to Constantinople", 244; C. Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate", *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 173–188, 174–175.

askeri yolun son kısmı onları imparator Constantinus'un naaşının bulunduğu görkemli Kutsal Havariler Kilisesi'nin yanından geçirerek capitolium veya philadelphion'a ("kardeşçe sevgi" anıtı) ulaştıracaktı. Bu isim, tetrarşinin ilk imparatorları ile onların vekillerinin (Diocletianus, Maximianus, Galerius ve Constantius) birbirlerini kucakladıkları iki çift kırmızı porfir heykelden gelmektedir. Bu meşhur heykeller 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Venedikliler tarafından yağmalanarak Venedik'te bulunan San Marco Bazilikası'nın dışına konulmuştur. Capitolium'dan sola dönerek Constantinopolis'in ana büyük yolu olan mese veya "orta yol'a yönelecekler ve ardından Theodosius Forumu'na doğru ilerleyeceklerdi. Bu alanın merkezinde askeri kıyafetler giymiş Theodosius ile iki yanında at sırtındaki oğullarının heykelleri bulunan anıtsal bir sütun vardı[12].

Nihayetinde, ortasında Constantinus'un altın bir heykeli bulunan, kırk metre yüksekliğindeki kırmızı porfir taştan bir sütunun yükseldiği dairesel Constantinus Forumu'ndan geçeceklerdi. Başında parlayan altın güneş ışınlarıyla tasvir edilen imparator, ellerinde bir hükümdarlık asası ile evrensel hakimiyetini simgeleyen bir küre tutuyordu. Hesykhios isimli birinin yazdığı neredeyse çağdaş bir anlatıma göre Constantinus bu sütunun tepesinden "vatandaşların üzerine bir güneş gibi parlıyordu"[13]. Bu arka arkaya sıralanan harikaların, savaşın harap ettiği ve yoksullaştığı Illyricum'dan gelen üç genç delikanlının zihninde yaratacağı karşı konulamaz etkiyi hayal edebiliriz. Forumun ötesinde hükümetin ana devlet daireleri (praetorium) ve Constantinopolis halkının at yarışlarını izlemek, imparatoru ve devletin en yüksek yetkililerini görmek ve seslerini duyurmak için toplandığı Hipodrom yer alıyordu. Nihayetinde ise Tanrı'nın Kutsal Bilgeliği'ne (Hagia Sophia) adanmış bir diğer muhteşem katedral kilisesinin bitişiğinde imparatorluk sarayı uzanıyordu[14].

12 Mango, "Triumphal Way", 175; A. Berger, *The Statues of Constantinople* (Cambridge, 2021), 33–35, 12.

13 Berger, *The Statues of Constantinople*, 7–11.

14 Constantinopolis"in bir kent planı için bkz. C. Mango, ed., *The Oxford History of Byzantium* (Oxford, 2002), 64, ve (bu kitaptaki) Harita 4.

İster kent dışında ister kent içinde olsun üç genç adam da bir askerlik şubesinde fiziksel muayenelere tabi tutulacak ve muhtemelen fiili veya potansiyel dövüş becerilerine ilişkin bazı değerlendirmelere tabi tutulacaklardı. Ancak Procopius her halükârda "hepsi çok iyi vücut yapısına sahip oldukları için" yalnızca orduya girmekle kalmayıp, aynı zamanda scholae palatinae olarak bilinen 3.500 kişilik güçlü saray muhafızlarının arasına katıldıklarını ve bu dönemde hem saray hem de sarayın savunması konusunda reform yapmak için uğraşan dönemin imparatoru I. Leon (457-474) tarafından imzalanan resmi bir mektup aldıklarını aktarmaktadır[15]. Bu davet, genç Iustinus'u birdenbire bilinen dünyanın en büyük kentinin iktidar makamının çok yakınına taşıdığı için dikkate değer bir şanstı. Açıkçası bu durum iyi bir görünüme sahip olmanın yarattığı talihli bir andı: örneğin dönemin tarihçisi İoannes Malalas, Iustinus'un yaşlılığında bile etkileyici derece yakışıklı olduğunu, düzgün bir burna ve sağlıklı bir ten rengine sahip olduğunu ifade eder[16]. Aynı zamanda hem Malalas hem de Procopius, Iustinus'a yüce gönüllü bir yapı ve yumuşak bir doğa bahşedildiğini söylerler[17]. Buna karşılık Iustinus'u görenler, onda eksik olan şeyin eğitim olduğu konusunda hemfikirlerdi[18]. Aslında Procopius, Iustinus'un büyük oranda ketum (muhtemelen "doğru dürüst" konuşamadığı için) ve "doğrudan bir köylü" (agroikizomenos malista) olduğunu öne sürecek kadar ileri gitti[19]. Bununla birlikte açıkça görülebilecek bir yeteneğe ve potansiyele sahipti.

Constantinopolis'teki imparatorluk sarayındaki törensel görevler ile koruma işlerini birleştirmek Iustinus'un yaklaşık 470 senesinde kaydolduğu saray muhafızlarının göreviydi. Ayrıca aktif askerlik gezileri boyunca düzenli ordu birlikleri ve imparatora hizmet etmek

15 Procopius, *Historia Arcana* 6.3. Croke"un, Iustinus ve arkadaşlarının ilk etapta *excubitores* olarak değil, *scholarii* olarak atanmış olabilecekleri yönündeki önerisine katılıyorum. Bkz. B. Croke, "Leo I and the Palace Guard", *Byzantion* 75 (2005): 117–151, 145.

16 İoannes Malalas, *Khronographia* 17.1. Bu önemli kaynağın çevirisi için bkz. *The Chronicle of John Malalas*, çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys, ve R. Scott (Canberra, 1986).

17 Age. ve Procopius, *Historia Arcana* 6.18.

18 Malalas, *Khronographia* 17.1. Ayrıca bkz. Procopius, *Historia Arcana* 6.12–17.

19 Procopius, *Historia Arcana* 6.18.

için silah altına alınan paralı barbar askerleri (foederati veya "müttefik" birlikler olarak bilinmektedirler) ile savaştılar[20]. Takip eden on yıllarda bu geziler Iustinus'un halihazırda Doğu İmparatorluğu'nun askeri sahada karşılaştığı zorlukların çoğuna ilk elden tanık olmasına olanak sağladı. Örneğin 491 yılında kırklı yaşlarının başındayken imparatorluk yetkisi Anastasios isimli bir memura geçti. Selef imparator Zenon (474-491) Küçük Asya'nın içlerinde bulunan İsauria bölgesinde meskûn cesur bir dağ toplumuna dayanan köklerden geliyordu. Bu türden adamların çoğu genç Iustinus'un yanı sıra saray muhafızlarına katılmışlardı. Zenon'un iktidarı kargaşalı bir dönemdi ve imparator 475 yılında başarısız bir darbe ile kısa süreliğine tahttan indirildi. Anastasios'un tahta çıkması İsauria'da bir isyanın patlamasına neden oldu ve o sırada komutan olan Iustinus da ayaklanmayı bastırması için gönderilenler arasındaydı. Acımasız bir general olan "Kambur"[21] İoannes'in komutasında devam eden ve 492 yılından 497'ye kadar süren kanlı ve acımasız bir savaş sürdürüldü[22]. Procopius daha sonra bu sefer sırasında İoannes'in Iustinus'u bilinmeyen bir suç sebebiyle tutuklattığını ve hapse attırdığını iddia edecekti. İoannes, Iustinus'u idam etmeye kararlıyken "muazzam büyüklükte ve diğer açılardan bir insana benzemeyecek kadar güçlü bir yaratığın" kendisine geldiği ve mahpusu serbest bırakmazsa onu korkunç bir alın yazısı ile tehdit ettiği bir dizi rüya gördü[23].

Ardından Iustinus'u 502-505 yılı dolaylarında, Suriye'deki önemli sınır kenti Amida'yı[24] işgal eden İranlılara karşı sevk edilen Doğu Roma ordusunda "harbiye kontu" (comes rei militaris) olarak görmekteyiz. 515 yılına gelindiğinde -şimdi bir kez daha Constantinopolis'teydi ve artık altmışlı yaşlarındaydı- Iustinus, Anastasios'un ekonomi politikalarının yanında dini politikalarına da karşı çıkan general Vitalianus'un liderlik ettiği bir ayaklanmayı kontrol altına

20 İmparatorun kendisine veya hane halkına ait kraliyet mülklerindeki hizmet için bkz. *J. Nov.* 30.

21 Κυρτός (=kyrtos) kelimesi Yunancada kambur manasına gelmektedir. (çn)

22 Malalas, *Khronographia* 16.3.

23 Procopius, *Historia Arcana* 6.4–10

24 Günümüzde Diyarbakır ili sınırları içinde kalmaktadır. (çn)

almak ve asi generali yenilgiye uğratmak için görevlendirilen subaylardan biriydi[25]. Uzun ve seçkin bir askeri kariyer boyunca Iustinus muhtemelen birden fazla kez ölümle burun buruna geldi.

Iustinus saray muhafızlarına ilk girişi ile Vitalianus'un isyanı arasındaki sürecin bir noktasında scholae palatinae müfrezesinden, üç yüz kişilik seçkin muhafızlardan oluşan excubitores (bu isimle anılmalarının nedeni ekskoubita veya sarayın yan girişlerinde, yani ana girişe yakın bir yerde yaşamalarıdır) alayına nakledildi. Bu alay saray kompleksinin en içteki kısımlarını ve imparatorun kendisini koruyordu. Bu alaya kayıtlı askerlerin hem görünüş hem de askeri sicilde ayırt edilmeleri gerekiyordu. Altıncı yüzyılda yaşamış bürokrat, bilim insanı ve antik bilimler uzmanı olan İoannes Lydos'un belirttiği üzere, eski Roma ordularının görünümünü kasıtlı olarak muhafaza edecek ve kopyalayacak biçimde yüksek bağcıklı çizmeleri ve askeri üniformalarıyla ordunun diğer palatinae birliklerinden ayrılıyorlardı[26]. 515 yılına gelindiğinde Iustinus bu askerlerin serdarı olarak atanarak, aynı zamanda kendisine otomatik olarak senatör rütbesi de veren comes excubitorum ünvanını aldı. Iustinus Vederiana'nın domuz ahırlarından bu tarafa oldukça uzun bir yol kat etmişti.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun daha iyi eğitimli bürokratik ve "mandarin"[27] sınıfı ile aristokrasinin üyeleri, Iustinus gibi mütevazı

25 B. Croke, "Justinian Under Justin", *Byzantinische Zeitschrift* 100 (2007): 13–56, 19. Vitalianus'un isyanı ve mahiyeti hakkında bkz. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars*, 130–134. Iustinus'un komutası altındaki birliklerin çoğu barbar *foederati* birliklerinden müteşekkildi ve bu askerlere imparatorun dini politikalarından daha çok ekonomi politikalarından rahatsız olan önemli sayıdaki Ariusçu da dahildi (bkz. age. 26). Anastasios'un ekonomi politikalarına yönelik daha geniş bir kamuoyu muhalefeti hakkında bkz. P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006), 200–201. Ayrıca bkz. H. Elton, "Fighting for Chalcedon: Vitalian's Rebellion Against Anastasius", şurada *Violence in the Ancient World*, ed. J. Dijkstra ve C. Raschle (Cambridge, 2020), 367–388. Genel olarak Anastasios'un saltanatı için bkz. F. Haarer, *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World* (Cambridge, 2006), ve M. Meier, *Anastasios I: Die Entstehung des Byzantinisches Reiches* (Stuttgart, 2009).

26 Tartışma için bkz. Croke, "Leo I and the Palace Guard"

27 Eski Çin'de yüksek yönetim kademesini tanımlamak için kullanılan bir kelime. Burada da Bizans imparatorluğu'nun yüksek idari sınıfları için kullanılmaktadır. (çn)

sosyal geçmişlere sahip askerlerin kılıçta iyi olmakla birlikte kaleme aşina olmadıklarını ve herhangi bir vasıf veya cevhere dair içsel düşünce ve duygulardan azade kaba insanlar olduklarını düşünmeye meyilliydiler. Lakin Iustinus muhtemelen ordudaki görevi boyunca Procopius gibi kişilerin kabul etmeye istekli olabileceklerinden çok daha iyi bir eğitim aldı. Eğer gerçekten okuma yazma bilmiyorsa, bir subay olarak resmi sorumluluklarını yerine getirebilmesi neredeyse imkansızdı. Nihayetinde Roma ordusu çok yoğun evrak işleriyle meşgul bir dünyaydı. Aslında 534 yılında çıkarılan bir yasada, ordu saflarında hem okuryazarlığın hem de imparatorluk kanunlarına dair bilginin yaygın olduğu belirtilmektedir[28]. Aynı şekilde Iustinus'un oldukça karmaşık konularda kendine ait görüş ve düşünceleri olduğu da açıkça görülmektedir.

Beşinci yüzyılın ortalarından bu yana imparatorluk kilisesi, İsa'nın kişiliğindeki insani ve tanrısal olanın tabiatına ilişkin tartışmalarla gittikçe artan bir biçimde sarsılıyordu. Bu ilişkinin 451'deki Kadıköy Konsili'nde çoğunluk tarafından ileri sürülen ve kabul edilen tanımı hâlâ geçerliliğini koruyordu, fakat Mısır'daki kilisenin kurumsal liderlerinin yanı sıra Suriye'nin önemli bir kısmı ile diğer yerlerdeki kiliselerin yoğun muhalefeti ile karşı karşıya kaldı. Kadıköy itikadına verilen destek Constantinopolis'in yanı sıra başını Roma piskoposunun -Papa'nın- çektiği Batı Kilisesi'nin önderleri arasında ve Iustinus'un memleketi Illyricum gibi geleneksel olarak papalık idaresi altındaki bölgeler en fazla yoğunlaştığı yerlerdi. Giderek bölünen bir imparatorluğu bir arada tutmak için hem imparator Zenon hem de onun halefi Anastasios, Kadıköy karşıtı endişeleri gidermek amacıyla Kadıköy itikadının tanımını yeniden düzenlemenin bir yolunu aradılar. Zenon 482 yılında, Constantinopolis patriği Akakios tarafından imparator adına hazırlanan ve Kadıköy itikadını tamamlamayı amaçlayan bir birlik metni (Henotikon olarak bilinen) kaleme aldı. Bu metin Kadıköy taraftarı önderliği rahatsız ederken, diğer yanda ise Kadıköy karşıtı önde

28 Tartışma için bkz. Croke, "Justinian Under Justin" Kanun için bkz. *Codex Iustinianus* 6.23.31 (534 tarihinden itibaren).

gelen grupları da kazanmayı başaramadı. 484 yılında Papa III. Felix, Akakios ile görüşmeyi kesti ve patriği "aforoz ilan ederek" Roma ile Constantinopolis arasındaki dini ilişkilerde Akakios'un 489'daki ölümünden sonra bile devam eden bir bozulmaya yol açtı. Bu anlaşmazlık "Akakios Bölünmesi" olarak bilinmektedir.

İlahiyat meselelerine son derece ilgili olan Anastasios'un iktidarı sırasında Henotikon, imparatorluğun dini politikasının temel taşı olmaya devam etti ve imparator Kadıköy karşıtlarıyla ilişki kurmak için defalarca kez çaba gösterdi. 512 yılında Kadıköy karşıtı ancak dikkat çekici ve parlak bir ilahiyatçı olan Severus'u Antakya patriği olarak atadı. Ancak bu atama geniş çaplı protestolara neden olmakla birlikte, aynı zamanda general Vitalianus'un isyanının başlangıcını da ilan etti: Kadıköy yanlısı Ortodoksluk, yalnızca Constantinopolis halkının önemli bir kısmı tarafından değil, aynı zamanda başkentin içinde ve çevresinde konuşlanmış imparatorluk ordusunun birçok birimi tarafından da güçlü bir şekilde destekleniyordu[29]. Iustinus emirlere sadık kalmaya ve Vitalianus'un isyanının bastırılmasına yardım etmeye hazır olmasına rağmen, o da Kadıköy yanlısı hizbin kararlı bir taraftarıydı ve bu ihtilaf konusunda yazan çağdaş kaynaklar tarafından da bu şekilde tanımlanacaktı.

Iustinus, Vitalianus ve Constantinopolis ile diğer yerlerde sokaklara çıkan protestocuların, bu dönemde tartışmaya odaklanmış teolojik hiziplerin farklı bakış açılarını yönlendiren teorik ve karmaşık teoloji hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını varsaymak kolaydır[30]. Yine de hem sivil hem de askerî çevrelerden birçok kişinin, bu çatışmaya hayatlarını riske atacak ölçüde derinlemesine dahil oldukları açıktır. Yanlış inancın hem kendilerinin hem de tüm insanlığın kurtuluş yolunu kapatmasından korktukları için bu mücadeleyi vermeye değer olduğunu kabul ettiler. Özellikle Iustinus'a göre Roma'daki papanın tanımladığı ve desteklediği haliyle Ortodoksluğa bağlılık da muhtemelen örtüşen toplumsal kimlikleriyle

29 Malalas, *Khronographia* 16.11, 16.16.

30 Konuya dahil olan ilgili grupların karmaşıklığı için bkz. S. Brock, "The Nestorian Church: A Lamentable Misnomer", *Bulletin of the John Rylands Library* 78 (1996): 23–35.

de ilişkiliydi. Altıncı yüzyılın Doğu Roma açısından bakıldığında Gotlar gibi "barbar" gruplar, "sapkınlıkla" ve dördüncü yüzyılda yaşayan kilise adamı Arius'un mahkûm edilmiş öğretileri ile ilişkilendiriliyorlardı. İmparatorluk yetkilileri heretik düşünceleri sebebiyle bu tür yabancıların kendi müstakil birlikleri dışında saray muhafızlarında hizmet etmelerini ve hatta Doğu Roma ordusunda görev almalarını yasakladı. Dolayısıyla Ortodoksluğa bağlılığın askeri birlik ve mesleki kimliğe bağlı olması muhtemeldir. Bu sebeple barbar hakimiyetine tanık olarak büyüyen ve belki de bunun gölgesinde yaşayan bir adam tarafından bu durum daha yoğun bir biçimde hissedilmiş olabilir. Sonuç olarak Iustinus'un, kariyeri ağırlıklı olarak dünya işleriyle geçen birine göre dini meselelerle çok daha fazla meşgul olabileceğine dair emareler bulunmaktadır[31].

Iustinus, düşünce, inanç ve iman ehliyetine sahip olmanın yanı sıra, eş seçimi ile ortaya çıkan gerçek sevme dürtüsüne de haizdi. İmparatorluk ordusundaki kariyeri ve saray ile saray maiyeti sayesinde kuracağı bağlantılar aracılığıyla Iustinus kolaylıkla köken olarak kendisinden çok daha iyi bir eşe sahip olabilirdi. Bunun yerine Constantinopolis yolculuğunun başında genç bir adam olarak sosyal konumu kendisinden bile daha düşük olan bir kadın buldu ve onunla evlendi. Tarihçi Procopius'un aktardığına göre (bu aktarımdan şüphe etmek için herhangi bir nedenimiz yoktur) Iustinus'un karısı, Lupicina isimli (en iyi "kurnaz" şeklinde tercüme edilebilir) barbar kökenli eski bir köleydi. Iustinus eğer sadece cinsel anlamda bir ilişki isteseydi, onu metresi olarak tutabilirdi (Hristiyan din adamlarının giderek artan yüksek sesli itirazlarına rağmen, pek çok Romalı elit erkeğin düşük sosyal statüye sahip kadınlara karşı yapmayı tercih ettiği gibi). Bunun yerine Lupicina'yı "onurlu bir kadın" yapmayı seçti ve daha sonra eşine yeni ve daha münasip bir isim olan "Euphemia" ("iyi itibarlı") adını verdi. Iustinus'un yaptıklarının tek mantıklı açıklaması karısını gerçekten sevdiğidir. Her ne kadar aileyi sevmese de Procopius bile Iustinus'un karısının "kötülükten çok

31 Croke, "Justinian Under Justin", 19, ayrıca "Illyrialı generaller ve diğer askerli komutanlar" arasındaki güçlü Kadıköycü görüşe dikkat çekmektedir.

uzak" olduğunu kabul etmek zorunda kaldı, ancak yine de Iustinus gibi bir köylünün tavırlarını paylaşıyordu (Procopius onun "çok kaba" olduğunu yazdı)[32]. Ayrıca Euphemia'nın son derece dindar olduğuna ve hangi grubu tutmayı düşündüğü konusunda muhtemelen oldukça titiz olduğuna dair işaretler vardır.

Iustinus ile karısının mutlu bir evliliğe sahip olduklarına inanmak için her türlü nedene sahibiz. Ancak bu mutlu evlilikten çocukları olmadı. Iustinus bu sebeple, kocası Sabbatius ve çocukları Vigilantia ve Petrus ile Vederiana yerleşimine çok yakın bir köy olan Taurisium'da yaşanan kız kardeşiyle (ne yazık ki adını bilmiyoruz) iletişime geçti. Iustinus, Constantinopolis'e gelmesi ve saray maiyetine katılması için davet ettiği Petrus adlı çocuğu daha sonra evlat edindi ve ona Petrus Sabbatius Iustinianus adını verdi. Ailesini iyi talihini paylaşabilecekleri başkente getirerek çevresinde toplamaya istekli olduğu açıkça görülen Iustinus'a, oğulları Germanus ve Boraïdes'i orduya yazdıran erkek kardeşi de katıldı[33].

Genç Petrus'un kaç yaşında ebeveynlerini ve kız kardeşini geride bırakıp imparatorluk başkentine doğru yola çıktığını bilmiyoruz. Iustinus'un davetindeki amacın bir kısmı çocuğun eğitim almasıysa, o zaman muhtemelen Petrus sekiz yaşındaydı (Iustinianus daha sonra genç bir akrabası olan bir başka Germanus'u bu yaşta maiyetine katılması için davet edecekti)[34]. Petrus yaklaşık olarak 482 senesinde doğmuş gibi görünmektedir. Bu sebeple yolculuğu, imparator Anastasios'un tahta çıkmasından hemen önce 490 yılı dolaylarında gerçekleşmiş olabilir, ki bu noktada Iustinus kırk yaşlarında

32 Procopius, *Historia Arcana* 6.17, 9.48 (vurgu bana aittir). *Historia Arcana* 9.49, isim değişikliğinin Iustinus'un tahta çıkmasından sonra gerçekleştiğini öne sürmektedir. Kendi adı "küçük kurt" anlamına geliyordu. Procopius, Lupicina'nın daha önce kendisini satın alan adamın metresi olduğunu belirtir: bu adamın Iustinus olması mümkündür, zira bu durumda evlenebilmeleri için onu "özgürleştirmesi" gerekiyordu. Ancak alternatif olarak, Iustinus ile evlenmeden evvel, bir önceki sahibi tarafından da özgürleştirilmiş olabilir.

33 Croke, "Justi ian Under Justin", 20–21. Evlat edinmenin tarihi tam olarak belli değildir. Taurisium için bkz. Procopius, *Yapılar* 4.1.17.

34 Agathias, Histories 5.21.1–4. Bu kaynağının çevirisi için bkz. Agathias, Histories, çev. J. D. Frendo (Berlin, 1975).

oluyordu ve halihazırda kariyeri sağlam bir temele oturmuştu[35]. Eğer böyleyse amcasının küçük çocuk üzerinde derin bir tesirinin olması muhtemeldir: örneğin Iustinus, İsauria Savaşı sırasındaki kahramanlıklarını anlatarak (muhtemelen kısa süreli mahpusluğu dışında) onu ağırlamış olabilir.

Genç Petrus'un aldığı eğitimin kapsamı ve niteliği de ne yazık ki tam olarak belli değildir. Iustinianus hayatının ilerleyen dönemlerinde akrabası Germanus'a birinci sınıf bir eğitim sağladı. Dönemin tanığı Agathias'a göre Germanus, Constantinopolis'teki okulda dahi derslere devam etti[36]. Ancak Germanus'un eğitiminin seyri, muhtemelen Iustinianus'un şahsen aldığı eğitimden ziyade gerçekte kendisi için almak istediği eğitimi yansıtmaktadır. Anadili olan Latincenin yanında Yunanca da çalıştığı açıkça anlaşılmaktadır ve dilbilgisiyle belki de retoriğin temelleri konusunda öğrenim gördü (Latincede olanlar da dahil olmak üzere daha sonraki yazıları retorik üslupta gerçek bir ustalıktan ziyade, bu üsluba dönük bir isteği ortaya koymaktadır). Ayrıca hepsi açıkça tasavvurunu cezbeden Roma tarihi ve Roma hukukunun temellerini de incelemiş olabilir[37]. Iustinianus'un daha sonraki yazıları Hristiyan öğretisi hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir, lakin bu meseleyi kendi isteğiyle mi yoksa dini bir eğitmen ile resmen mi çalıştığı konusu belirsizdir[38]. Akrabası Germanus'un aksine, Petrus'un eğitimi muhtemelen yüksek retorik ve edebiyat eğitiminin başlayacağı noktada sona erdi[39]. Sarayda bir kariyer yapmak amacıyla eğitim aldığı açıktır, fakat bu eğitimde idari yönden ziyade askeri alan ağırlıktadır.

35 Bütün atıflar için bkz. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. 2, *A.D. 395–527* (Cambridge, 1980), 645. Fl. Petrus Sabbatius Iustinianus 7.

36 Agathias, *Histories* 21.1–4.

37 A. M. Honoré, "Some Constitutions Composed by Justinian", *Journal of Roman Studies* 65 (1975): 107–123.

38 Bkz. M. Amelotti ve L. M. Zingale, *Scritti teologici ed ecclesiastici di Giustiniano* (Milano, 1977), ve E. Schwartz, *Drei dogmatische Schriften Iustinians* (Münih, 1939).

39 Bu dönemdeki eğitim sistemi hakkında bir tartışma için bkz. P. Lemerle, Byzantine Humanism (Canberra, 1986), 43–79.

Iustinus daha sonra Iustinianus'un yalnızca palatinae askeri olmasını sağlamadı, aynı zamanda nihayetinde imparatorun kişisel koruması olarak görev yapan ve yalnızca kırk kişiden oluşan candidati isimli seçkin muhafız biriminin bir üyesi haline getirdi. Amcası gibi Iustinianus'un da iyi bir fiziksel yapıya sahip olduğu açıkça görülmektedir. Procopius en sert eleştirileri yönelttiği zaman bile Iustinianus'un "kötü bir görünüme sahip olmadığını" kabul etmek zorunda kalırken, İoannes Malalas onu amcası gibi "yakışıklı" olarak tanımlamaktadır[40]. Candidati askerlerinin etkileyici bir görünüme ve duruşa sahip olması gerekiyordu[41]. Özel beyaz bir üniforma giydiler ve muhtemelen vücut yapılarını korumalarına destek olmak için ayrıcalıklı tayınlar aldılar. Böylece bu birimde hizmet etmek sarayın en mahrem işleyişini gözlemlemek için mükemmel bir görüş açısı sağladı. Iustinus'un aksine Iustinianus, başkentten uzakta imparatorluk sınırlarındaki cephede aktif bir askerlik hizmeti vermemiş gibi görünmektedir. Ancak yine de 526 yılı dolaylarında Ermenistan cephesini ziyaret ettiğini düşünebiliriz[42]. Iustinianus'un hayatının ilerleyen dönemlerinde böyle askeri bir deneyimden propaganda amacıyla yararlanabileceği göz önüne alındığında, muhtemelen böyle bir vazifede bulunmadığını varsaymak yanlış olmayacaktır. Zaten Roma hukukuna göre tam anlamıyla erginlik yaşı olan yirmi beş yaşına ulaştığı 507 yılından, açık bir biçimde candidatus olduğu 518 yılı arasındaki süreç, her halükârda Doğu Roma

40 Procopius, *Historia Arcana* 8.12 (ouk amorphos); Malalas, *Khronographia* 18.1. Ancak şu tartışmaya da bkz. C. Head, "The Physical Appearance of the Emperors in Byzantine Historical Writing", *Byzantion* 50 (1980): 226–240, ve B. Baldwin, "Physical Descriptions of Byzantine Emperors", *Byzantion* 51 (1981): 8–21.

41 Croke, "Justinian Under Justin", 21.

42 Iustinianus"un *bucellarii* birliğinin (Belisarius da bu gruba dahildir) bu senede İranlılara karşı baskınlar düzenlediği kaydedilmiştir. Bu kısmı Dr. David Parnell'e borçluyum. / *Bucellarii* Roma İmparatorluğu ve Geç Antik Çağ boyunca etkin olan bir refakat birliğidir. Bu birliğin içinden Aëtius ve Belisarius gibi önemli komutanları çıktı. Birlik adını *buccellatum* isimli bir çeşit ekmekten almaktadır. Bu tayının iki kere pişirilmesi bozulmasını geciktririrken, özellikle araziye çıkan orduların beslenmesi için önemli hale geliyordu. Beşinci ve altıncı yüzyıllarda Romalılar, İranlılar, Gotlar ve Hunlar arasından askere âlim yapılan birlikte dönemin en seçkin süvarileri yetişiyordu. (çn)

makamları için askerî açıdan nispeten sakin bir dönemdi. Bunun yerine zamanını saraydaki bağlantılarını geliştirmeye harcayabildi.

Iustinianus'un Anastasios'un sarayında hizmette bulunduğu dönem üç önemli gelişme ile karakterize edilir. Bunlardan ilki, imparatorluk yetkililerinin Tuna hattı üzerinde hakimiyeti yeniden sağlamasıyla devletin Balkanlardaki konumunun genel olarak sağlamlaşmasıdır. İkincisi, son İran savaşına karşılık olarak doğu sınırının savunma altyapısına yönelik büyük bir yatırım programının başlatılmasıdır. Üçüncüsü, Anastasios'un general Vitalianus'un isyan etmesine yol açan Kadıköy karşıtı muhalifleri kazanmaya yönelik süren çabalarına karşı, özellikle Constantinopolis'te dini gerilimlerin artmasıdır. Iustinus gibi Kadıköy taraftarı subaylar sorumluluk bilinciyle isyanın kontrol altına alınmasına yardım etseler de, Anastasios muhtemelen askerlerin sadakatini kırılma noktasına kadar test etmemek için Constantinopolis sokaklarında bir tür kahraman olarak görülebilecek isyancı komutanın izini sürmemeyi ve onu idam etmemeyi tercih etti. Elbette sarayda çok fazla nüfuz sahibi olduğu düşünülen Kadıköy muhaliflerine yönelik kentte bir dizi büyük ayaklanma yaşandı: böyle bir ayaklanma sırasında Hipodrom'da toplanan bir kalabalık "Roma devleti için yeni bir imparator" diyerek feryat etti. Kadıköy itikadına muhalefetiyle tanınan meşhur bir doğulu keşiş, kalabalıklar tarafından öldürüldü ve keşişin katilleri "İşte Teslis'in düşmanı!" diye bağırarak, din adamının kesik başını kentin sokaklarında gezdirdiler[43].

Bu türden ayaklanmaların tamamen kendi kendilerine gelişmeleri pek mümkün değildir. Hipodrom, Constantinopolis'teki sosyal sınıfların önemli bir buluşma noktasıydı ve araba yarışları her sosyal çevreden Romalı arasında popülerdi. Başkent ve imparatorluğun diğer kentlerinde pek çok genç erkek, başlangıçta dört araba yarışı takımının taraftar kulüpleri olan yarış gruplarına katıldılar. Takımlar bütün kentlerde aynıydı: Beyazlar, Kırmızılar, Maviler ve Yeşiller. Zamanla bu araba yarışı grupları, üst sınıf ve alt sınıf erkekler arasında önemli bir temas noktası haline geldiler ve üyelerine

43 Malalas, *Khronographia* 16.19.

imparatorluğun her yerine yayılan bir şebeke sağladılar. Örneğin Constantinopolis'ten Antakya'ya gelen bir Yeşiller taraftarı, buradaki Yeşiller destekçileri arasında sıcak bir karşılama ile ağırlanacaktı[44]. Procopius, hizip üyelerinin Constantinopolis'te benimsedikleri tuhaf modalardan ve saç kesim modellerinden şikâyet etmektedir (geniş kabarık gömlek ve yanları kısa kestirip, arka kısımları uzun bıraktıkları "Hun" tipi saç modelleri tercih ettiler. Bir zamanlar 1980'lerde İngiliz futbolcular arasında tercih edilen "aslan yelesi" modelini anımsatır.) Ancak aynı zamanda bu gruplar önemli ölçüde kanun tanımazlıkla da ilişkilendirilebilirler. Procopius, hizip üyelerinin sokaklarda insanlara saldırıp onları soyduklarını, kadınlara tecavüz ettiklerini, soylu vatandaşların oğullarını ahlaki ve cinsel açıdan yozlaştırdıklarını ve insanları vasiyetlerini değiştirmeye zorladıklarını anlatmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen yarattıkları korku ile daha soylu ve senatör sınıfından destekçilerinin sahip olduklarını nüfuz nedeniyle ceza almaktan sıyrıldılar[45].

Sahip oldukları bu özel iltimas nedeniyle araba yarışı grupları imparatorluğun, özellikle de başkentin siyasi yaşamında giderek daha önemli bir rol oynamaya başladılar. İmparatorluğu temsil eden taraf Hipodromdaki kraliyet locasında otururken araba yarışı gruplarının liderliğindeki kalabalıklar tezahüratlar yaparak imparatorluğun mevcut politikalarının bazı yönlerini eleştiriyor veya takdir ediyorlardı. İmparator Anastasios, cimri olarak algılanan maliye ve para politikaları nedeniyle Hipodromda alenen ve kaba bir biçimde protesto edildi[46]. Aynı zamanda saray ve Senatus'daki isimler, "hizipçiler" arasında bağlantılar kurmaya, alt sınıflara mensup kişileri şahsi politikaları protesto etmeleri için ayaklanmaya teşvik etmeye (muhtemelen ödeme yaparak) veya görevden alınmalarını istedikleri nazırları, piskoposları ve diğer şahsiyetleri hedef almaya

44 Sosyolojik açıdan en iyi tartışma için bkz. P. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian* (Oxford, 2013), 119–159.

45 Procopius, *Historia Arcana* 7.1–42.

46 Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian, 201*; İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.46. Bu kaynağın çevirisi için bkz. İoannes Lydus, *On Powers, or the Magistracies of the Roman State*, ed. A. C. Bandy (Philadelphia, 1983).

istekliydiler. Netice itibariyle araba grupları, Mavilerin genel olarak Kadıköy taraftarı olması ve Yeşillerin ise muhalif kalması sebebiyle dönemin giderek daha fazla politikleşen dogmatik tartışmalarının içine çekildiler. Bu dört kulüpten özellikle ikisi çok güçlü oldukları Constantinopolis'te siyasi ve dini gündemlerinin sokaklarda karşılık bulmasını isteyen zengin hamiler tarafından finanse edildiler.

Bu araba yarışı grupları giderek kurumsallaştılar. Örneğin hizip üyeleri düşman saldırısı altındayken bir kentin surlarını müdafaa için çağrılabiliyorlardı ve hatta imparatorluğun taç giyme törenlerinde bile rol aldılar[47]. Siyasi geleneklere göre her yeni Roma imparatorunun Senatus, ordu ve halk tarafından görevlendirilmesi ve methedilmesi gerekiyordu. Constantinopolis'te "halk" törensel olarak yeni imparator kendilerine takdim edildiğinde onu desteklemek için tezahüratta bulunan hizip mensupları tarafından temsil edilirdi[48]. Palatinae'ın yetkilileri ve Senatus'un yüksek memurları, iktidarın sarayın duvarları içinde genel olarak onaylanan bir vârise sorunsuz bir şekilde devredilmesi konusunda müzakere edip anlaşabildikleri ve bu seçimlerini de ordu ile hizip temsilcilerine bir oldu bitti ile sunduktan sonra her şey yolundaydı. Ancak herhangi bir ihlal, kafa karışıklığı veya gecikme, ordunun ve çetelerin aniden bir müdahalede bulunmalarına ve kendi adaylarını dayatmaya çalışmalarına neden olabilirdi. Yakında böyle bir durum peyda olacaktı.

"FANİ EFENDİMİZ VEFAT ETTİ"

518 yılına gelindiğinde imparator Anastasios'un sağlığı kötüye gidiyordu ve halefi için net bir düzenleme yapmamıştı. Çocuğu olmamasına rağmen üç yetişkin yeğeni vardı ve bunların her biri taht için makul birer adaydı. Bunlardan en kabiliyetlisi olan general Hypatius

47 A. Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium* (Oxford, 1976), 105–125, 261–270.

48 Ancak bu dönemde imparator olarak selamlanma ve taç giyme görenlerinin gelişimi için bkz. C. Begass, "Die Rolle des Senats bei den Kaisererhebungen in Konstantinopel von Konstantin bei Justinian", in *Das Zeitalter Diokletians und Konstantins*, ed. A. Goltz ve H. Schlange-Schöningen (Viyana, 2022), 325–355.

doğunun sahra ordusunun (magister militum per orientem) başındayken, kardeşi Pompeius ise Balkanlardaki ama sahra ordusunun (magister militum per Thraciam) komutanıydı. İki komutanın kuzeni ve Anastasios'un yeğeni Probus ise Constantinopolis'te önemi sivil makamlarda bulunmuştu. Aralarından birini seçmesi gereken Anastasios bu işi süreli olarak erteledi ve hiçbirini vârisi olarak belirlemeyi başaramadı[49]. Başkentte genel olarak beğenilen bir diğer aday ise Olybrius'tu: bu genç aristokrat Anastasios'un yeğenlerinden biriyle evliydi ve iyi bağlantılar ile muhteşem bir servete sahip Anicia Iuliana'nın da oğluydu. Anicia, Theodosius sülalesinin hayatta kalan bir üyesiydi ve Batı Roma imparatorlarından birinin soyundan geldiği için kendi hanesinden birinin tahtta hak ettiklerini düşündüğü yeri almasını istiyordu[50]. Gerçekten de yakın bir zamanda "Roma devleti için yeni bir imparator" isteğinde bulunan isyancı bir güruh, Anicia'nın kocası general Areobindus'un -Kadıköy taraftarı olduğu bilinen- evine yürümüş ve komutanı tahtı ele geçirmesi için ikna etmeye çalışmıştı. Araba yarışı gruplarının kriz zamanlarında Iuliana'nın aile üyelerine müracaat etmek gibi anlaşılmaz bir alışkanlıkları vardı, ancak bu durumda başarısız oldular. Bir başka aday ise sarayda bulunuyordu[51]. Görünüşe göre mabeyinci Amantius, Anastasios'un savunduğu Kadıköy karşıtı anlaşmanın üzerine kurulu dini politikanın kararlı bir takipçisi olan himayesi altındaki Theokritos için tahtın sağlama alınabileceğine dair büyük umutlar besliyordu[52].

Anastasios 9 Temmuz 518 gecesi veraset meselesini çözemeden vefat etti. Yeğenlerinden Hypatius Antakya'da ordusuyla birlikteyken, Pompeius ise yaklaşık 450 kilometre uzaktaki Marcianopolis'te (modern Bulgaristan sınırları içindedir) ordunun başında bulunuyordu.

49 Bkz. *Anonymous Valesianus* c. 13 ve Vasiliev, *Justin the First,* 88–89. Anonymous Valesianus için bkz. Pars Posterior: *Historia Theodericiana* şurada Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, çev. J. C. Rolfe (Cambridge, Mass., 1935).

50 Bkz. A. Cameron, "The Household of Anastasius", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 19 (1978): 259–276, ve Croke, "Justinian Under Justin", 16.

51 Malalas, *Khronographia* 16.19.

52 Marcellinus Comes, *Chronicle*, şu yıllar arasında 520–521. Bkz. Marcellinus, *The Chronicle of Marcellinus*, çev. B. Croke (Sidney, 1995), 41

Probus muhtemelen başkentteydi, ancak kararların hızla alınması gereken sarayda olmayabilirdi[53]. Neyse ki altıncı yüzyılın bir saraylısı olan Petrus Patricius, patlak veren iktidar mücadelesinin önemli ayrıntılarını kaleme aldı[54]. İmparatorun yanında bulunanlar (silentarii olarak bilinmektedirler) sarayda buluşup müzakereye girişen imparatorluk muhafızlarının en yüksek rütbeli iki subayına Anastasios'un ölüm haberini gönderdiler. Bu kişilerden biri imparatorun scholarii isimli özel maiyetinin başı olan (magister officiorum olarak bilinmektedir) Celer'di; diğeri ise excubitores'in komutanı Iustinus'tu[55]. Birlikte hem sarayda hem de İranlılara karşı sahada birlikte çalıştıkları için iki komutan da birbirlerini iyi tanıyorlardı. Çağdaş bir başka kaynağa göre ise Celer aynı zamanda Anastasios'un en yakın arkadaşıydı[56]. Iustinus'a danışan Celer, Iustinianus ve diğer candidatii askerleri de dahil olmak üzere sarayda görevli ve emri altındaki birliklere durumu izah ederken, Iustinus'da excubitores ve diğer askeri yetkilileri bilgilendirdi. Dolayısıyla saray muhafızlarının komutanları Anastasios'un verasetini düzenlemeye ve kontrol etmeye çalışmışlar gibi görünmektedir. Petrus Patricius'a göre Iustinus ve Celer adamlarına açıkça üzerinde mutabık kalınmış bir ifadeyle seslendiler: "Fani efendimiz vefat etti. Bir araya gelmeli ve Tanrı'nın rızasını alacak ve imparatorluğa faydalı olacak yeni bir imparator seçmeliyiz."

Bu noktada imparatorun yatak odasının kahyası ve mabeyincisi (praepositus sacri cubiculi) Amantius olay yerine vararak durumu kontrol altına almaya başlamıştı. Ertesi gün şafak vakti, Constantinopolis'teki Senatus'un üyeleri mütenasip matem kıyafetleri giyerek saraya gelmeye başladılar. Kritik bir biçimde imparatorun ölüm haberi yarış gruplarına ve öyle görünüyor ki özellikle Mavilere

53 Croke, "Justinian Under Justin", 16; G. Greatrex, "The Early Years of Justin I's Reign in the Sources", *Electrum* 12 (2007): 99–113, 99.

54 Constantine Porphyrogenitus, *De Cerimoniis* 1.39. Bkz. Constantine Porphyrogennetos, *The Book of Ceremonies*, ed. ve çev. A. Moffatt ve M. Tall (Leiden, 2017), 426.

55 Croke, "Justinian Under Justin", 16.

56 Age., 17; Lydus, *De Magistratibus* 3.17.3.

sızdırıldı (Procopius bize candidatus Iustinianus'un kiminle bağlantılı olduğunu anlatmaktadır). Bu sebeple elbette ki Maviler ortaya çıkacak olaylarda rakiplerine göre çok daha aktif rol oynayacaklardı. Senatörler saraya girerken Hipodrom'dan şu tezahüratlar yükselmeye başladı: "Senatus'a uzun ömürler olsun! Romalıların Senatus'u şanlı olsun! Ordu için Tanrı bir imparator bahşetsin! Dünya için Tanrı bir imparator bahşetsin!". Petrus bunların yanında "diğer pek çok feryat" olduğunu aktarmaktadır[57].

Senatörler artık sarayın On Dokuz Akkubitalı[58] Salonu olarak bilinen, siyasi ve törensel açıdan en önemli toplantı odasında bir araya geliyorlardı. Bu toplantıya Anastasios tarafından yakın zamanda Kadıköy'e karşı olduğunu açıklaması şartıyla atanan Constantinopolis patriği İoannes de katıldı. Taht için bir dizi potansiyel aday hakkında yapılan konuşmalar bir dizi sonuçsuz tartışma ve müzakereye neden oldu ve nihayetinde adaylardan hiçbiri geniş çaplı bir destek kazanamadı. Bunun üzerine magister officiorum duruma müdahale ederek ivedilikle bir karara varılmadığı takdirde odada toplananların, özellikle de dışarıdaki hizip taraftarlarının ve sayıları giderek artan ordu mensuplarının varlıkları göz önüne alındığında durumun hakimiyetini kaybetme riskini taşıdıkları konusunda uyarıda bulundu[59].

Saray içinde tartışmalar sürerken Iustinus'un Hipodrom'da bulunan askerleri sanki bir işaret almışlar gibi duruma müdahale ettiler. Petrus Patricius'un aktarımına göre: "Hipodromdaki excubitores takımı Iustinus'un arkadaşı tribunus İoannes'i imparator olarak ilan ettiler... ve onu bir kalkanın üzerinde havaya kaldırdılar. Ancak Maviler bu ilandan memnun olmadılar ve İoannes'i taş yağmuruna

57 Constantine Porphyrogennetos, *De Ceremoniis* (Moffatt and Tall), 427, bu çeviriye karşın tezahürattaki "dünya" karşılığının insanlar şeklindeki çeviriden daha uygun bir tercüme olduğu konusunda Croke"un "Justinian Under Justin" çalışması ile aynı fikirdeyim. Ordunun Kadıköy taraftarı eğilimleri göz önüne alındığında, kalabalığın bir imparatorun ordu için önemine yaptığı vurgu, tezahüratları Mavilerin yönlendirdiğini düşündürmektedir; nitekim Petros, onların ilgili arbede sırasında daha aktif rol aldıklarını ortaya koymaktadır.

58 *Akkubita* adını *accubitum* isimli bir tür Roma devri sedirinden almaktadır. (çn)

59 Age.

tuttular; hatta bazıları excubitores tarafından oklar ile vuruldular." Maviler Iustinus'un bir müttefikini reddedince, scholarii birlikleri bu sefer komutanları Celer'in rütbeli bir arkadaşı olan ve tesadüfen orada bulunmasına rağmen sembolik olarak taç giydirilmek amacıyla bir sedirin üzerine çıkartılan Patricius'u imparator olarak ilan etmeyi denediler. Bu sefer durumdan memnun olmayanlar excubitores birlikleriydi ve Patricius'un olduğu yerden indirdiler. Petrus'a göre komutan Patricius, diğer canditatii'lerin arasında bulunan Iustinianus'un müdahale etmesi sayesinde canını kurtardı. Excobitores birlikleri Iustinianus'a tahta çıkması için yalvardı, ancak o bunu kabul etmedi. Belki de adaylığı Iustinus tarafından uygun görülmedi ve Iustinianus'un amcasının güvenli tarafında durması gerektiğini düşünüyordu. Saray muhafızlarının farklı kesimleri başka adaylar önerdiler ve bazıları sarayın fildişi kapılarını yumruklamaya başlayarak yeni bir imparatora giydirilecek özel kıyafetlerin kendilerine verilmesini talep ettiler. Sarayın içindekiler için psikolojik baskı yoğunlaştı. Askerler kapıları tam anlamıyla döverken, senatörler bir uzlaşıya varmak zorunda kaldı: Petrus'un aktardığı üzere Iustinus'u imparatorluk kıyafetlerini giymeye "bir şekilde ikna ettiler" İlerlemiş yaşı göz önüne alındığında Iustinus'un bu durumdaki adaylığını kabul edenlerin çoğu, onun uzun süre imparator olarak kalma şansının düşük olduğunu varsaymış ve başlangıçta adı geçen adayların ilerleyen süreçte daha iyi bir talihe sahip olacaklarını düşünmüş olabilirler[60].

Iustinus, senatörler tarafından imparatorluğu aday olarak gösterilmişti, ancak bunun büyük bir baskı altında gerçekleştiği söylenebilir. Celer'in idaresi altındaki birliklerde bile Iustinus'un atanması umumi bir kabul görmedi. Petrus, "durumdan memnun olmayan birtakım scholarii mensubunun Iustinus'a doğru ilerlediğini, hatta aralarından birinin ona yumruk atarak dudağını yardığını" bildirmektedir. Iustinus'un altmış sekiz yaşında bir adam olduğunu düşünüldüğünde bu pek de münasip bir davranış değildir. Devamında "Ancak diğer yandan tüm senatörlerin, askerlerin ve hizip üyelerinin fikirleri galip geldi ve Iustinus Hipodrom'a götürüldü" bilgisini

60 Age., 427-428.

almaktayız[61]. Buradaki taç merasimi olay yerinde olan ancak rakiplerinden farklı olarak seçim konusunda fark edilebilir bir etkileri bulunmayan Maviler ve Yeşiller tarafından da kabul edildi.

Hipodrom'daki imparatorluk locası veya kathisma'da oturan Iustinus'a Constantinopolis patriği eşlik etti ve mabeyinci o ana değin askerlerin beyhude bir şekilde talep ettikleri imparatorluk giysilerini getirdi. Başında tacıyla mızrak ve kalkanını sallayan yeni imparator kalabalık tarafından tezahürata mazhar oldu: "Augustus Iustinus, muzaffer olasın!" Daha sonra tebaasına seslenerek tahta çıkışını kutlamak için beş altın ve her askere bir pound gümüş hediye edileceğini duyurdu. Quaestor olarak bilinen baş adli görevlisinin bulunmaması ve meslektaşı Celer'in aniden hastalanması nedeniyle, tahta çıkışına dair resmi tebliği sarayın kâtipleri tarafından okundu. Yeni imparatorun tebliği şöyleydi: "Her şeye muktedir Tanrı'nın yargısı ve sizin ortak seçiminizle imparatorluk makamına yükseldiğimiz için ilahi öngörüye yalvarıyoruz. İnsanlığa olan sevgisi sayesinde hem sizin hem de toplumun yararına olan her şeyi başarmamız için bizi cesaretlendirsin. Bu bizim gayemizdir… sizi başarılı olan her yola sokmak ve hepinizi ve her birinizi neşe, yardım ve kaygısızlık içinde korumaktır." Kalabalık bu sözlere "Yeni Constantinus'un iktidarı uzun olsun! İmparatorluğun iktidarı yücelsin! Teslis yücelsin! Kentimiz yücelsin!" şeklinde karşılık verdiler[62].

Iustinus'un 10 Temmuz 518 sabahında dinleyicilerine sunduğu bu sıradan şeyler onun iktidara hazırlanan ve elinde hazır bir yönetim planı bulunan bir adam olduğunu pek akla getirmez. Petrus Patricius, Iustinus'un tahta çıkışına yol açan koşulların "neredeyse planlanmamış" olduğuna ve Iustinus'un tacı kabul etme konusunda isteksiz olduğuna inanmaktadır. Yüzyılın sonlarına doğru yazan kilise tarihçisi Evagrios, Iustinus'un tahta çıkışının tamamen beklenmedik bir durum olduğunu yazmaktadır[63]. Iustinus kısa bir süre

61 Age.

62 Age. 429-430.

63 Evagrios, *Ekklesiastike Historia* 4.1–2. İlgili kaynağın çevirisi için bkz. *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, çev. M. Whitby (Liverpool, 2000).

sonra Roma'daki Papa Hormisdas'a tahta çıktığını bildirmek için bizzat bir mektup yazacaktı ve Papa'ya istemeyerek iktidara geldiğini bildirecekti[64]. Procopius, Iustinus'un imparator olarak iktidara gelişini, onun kendi gücü veya öngörüsünden ziyade "comes excubitorum" ünvanının sahip olduğu itibara atfetmektedir[65]. Daha sonra saray mabeyincisi Amantius'un, kendi desteklediği aday Theokritos'a destek temin etmek adına muhafızlara dağıtılması için Iustinus'a para verdiği, ancak Iustinus'un bu parayı kendisi için kullandığı iddia edilecekti[66]. Eğer durum gerçekten böyleyse rüşvetin Celer ve diğer senatörlerle birlikte On Dokuz Akkubitalı Salon'da kapalı kalan Iustinus yerine Iustinianus tarafından dağıtılmış olması daha olasıdır[67].

Bu suçlamalara rağmen Iustinus'un bilinçli olarak kendi taç gitme törenini düzenlediğine dair net bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak yine de hem Iustinus hem de Celer yeni imparatorun asker kökenli ve muhtemelen Kadıköy taraftarı biri olmasını sağlamaya çalışmış olabilirler. Bu onların kendi birliklerinin, daha sonra piskopos olarak görev yapacak bir subay olan İoannes'i nasıl imparator ilan etmeye çalıştıklarını açıklayabilir. Benzer bir durum Kadıköy yanlısı bağlantıları geliştiren ve aynı zamanda Anastasiosçu hiziple de iyi ilişkileri bulunan Patricius için de geçerlidir[68]. Her ne kadar Anastasios'un sadık bir arkadaşı olarak Celer onun dini politikasını benimsemiş olsa da, Iustinus çok geçmeden ona Roma'daki Papalık yetkilileriyle Akakios bölünmesini son erdirmesi için müzakerelere katılmasını salık verdi. İmparator, Celer'in gerçekten Kadıköy itikadına karşı olduğunu düşünseydi, bu anlaşılmaz bir karar olurdu[69].

64 *Collectio Avellana, in Epistolae Imperatorum Pontificum Aliorum*, cilt. 2, ed. O. Güenther (yenidenbasım, Cambridge, 2019), mektup 141 (586) ("nos licet nolentes . . . electos fuisse").

65 Procopius, *Historia Arcana* 6.11.

66 Bkz. *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, çev. G. Greatrex, R. Phenix, ve C. Horn (Liverpool, 2011), 281. Tartışma için ayrıca bkz. Greatrex, "The Early Years"

67 Greatrex tarafından öne sürüldüğü gibi "The Early Years"

68 Bkz. Croke, "Justinian Under Justin", 24.

69 *Collectio Avellana* mektup 197 (657).

Iustinus'un iktidara yükselişinin hikayesi neredeyse bir peri masalından çıkmış gibi okunmaktadır. Aslında altıncı yüzyılda yaşamış bir kilise tarihçisi tarafından kaleme alınan etkileyici bir anekdota göre, bir saray görevlisi olarak Anastasios tarafından himaye edilen Marinus isimli birisi, Iustinus ve ailesinin yoksulluktan varsıllığa uzanan hikayesinin tamamını biliyordu ve onların taşranın geri kalmışlığından siyasi gücün zirvesine uzanan yolculukları, başkentteki hamamları süslemek için kullanılan renkli bir duvar resmine dönüştürüldü. İmparatorun kökenine ilişkin bu görsel eser, Iustinus'un zevkine göre biraz fazla açıklayıcı olmuş olabilir: bu sebeple Marinus imparatorun huzuruna çağrılarak, kendisinden bu duruma ilişkin hesap sorulduğu söylenir. Marinus "Bu resimleri görenlerin bilgi alması ve aynı zamanda akıl ile terbiye edilmeleri için yaptırdım. Böylece büyük adamlar, zenginler ve önemli ailelerin çocukları, güçlerine, zenginliklerine ve soylu ailelerinin ehemmiyetine değil [Kitabı Mukaddes'ten alıntı yaparak] "bedbaht adamı gübre yığınından çıkartan ve onu halkın başına getiren" Tanrı'ya güvensinler." şeklinde cevap verdi[70]. Marinus'un canını kurtararak kaçması, yeni imparatorun ne kadar kalender olabileceğinin bir kanıtıdır. Her halükârda Constantinopolis'in "büyük adamları" ve "soylu aileleri", herkesin görebileceği açık bir şeyi onlara anlatmak için muhtemelen bir tabloya ihtiyaç duymadılar: Iustinus ve ailesinin aniden yükselmesi, imparatorluk hakkında besledikleri her türlü hırsa son derece alışılmadık bir şekilde mâni oldu.

70 Ps. Zachariah Rhetor, *Chronicle* 8.1.

Üçüncü Kısım

Veraset

BİRLİĞİN YENİDEN TESİSİ: IUSTİNUS, PAPA VE BATI

Her ne kadar Iustinus köken itibariyle sosyal anlamda imparatorluk sarayı dünyasına yabancı olsa da, uzun yıllar boyunca verdiği hizmet sayesinde sarayın işleyişini en ince ayrıntısına kadar anlamayı açıkça öğrenmişti. Çağdaş bir Latin kaynağı müteveffa imparator Anastasios'un sabah uyandığında Iustinus'u yatağının yanında beklerken nasıl bulduğunu aktarır ve Iustinus'un imparatorla onun sabahlığına basacak kadar yakından ilgilendiğini ekler[1]. Artık imparatorun bizzat kendisi olan vazifeşinas Illyrialı, birincil öncelik olarak algıladığı şeyle, yani Roma ile dini birliğin tam olarak yeniden tesis edilmesiyle ilgilenmeye başladı. Hem sarayda hem de Constantinopolis sokaklarındaki Kadıköy yanlısı gerginlik, imparatorluk politikasının hızla yeniden yön bulması için itici güç etkisi gösterdi. Iustinus'un Hipodrom'daki taç giyme törenine katıldıktan yalnızca beş gün sonra 15 Temmuz 518'de, Anastasios'un yalnızca birkaç ay önce atadığı Constantinopolis patriği İoannes, Hagia Sophia Katedrali'ne girdiği sırada halktan birtakım zevat tarafından açıkça önceden planlanmış bir Kadıköy taraftarı gösteride atılan tezahüratlar ile protesto edildi. Güruh patrikten yalnızca Kadıköy Konsili'ne desteğini açıkça beyan etmesini (Anastasios patriği bundan vazgeçmek zorunda bırakmıştı) değil, aynı zamanda entelektüel

1 *Anonymous Valesianus* c. 13

açıdan çok parlak biri olan Antakya patriği Severus gibi Anastasios tarafından hoş görülen ilahiyatçıların ve kilise adamlarının mahkûm edilmesini istediler.

Saraya bitişik olan katedralin çevresinde nöbet tutan ve devriye gezen imparatorluk birlikleri, müdahale etme veya düzeni sağlama çabasına girişmediler. İoannes, önce Kadıköy itikadının tanımını açıkça onaylayıp ertesi gün ise itikadın onuruna bir kilise ayini düzenlemeyi ve Severus'u kınamayı (aforoz etmeyi) kabul ederek kalabalığı sakinleştirmeye çalıştı. Ancak protestolar devam etti ve saldırganlar Anastasios'un kilisenin resmi kayıtlarından çıkarılmasını emrettiği üç ismin eski konumlarına getirilmelerini talep ettiler: merhum Papa Leon ile Kadıköy taraftarı iki patrik. "Diptykhos" olarak bilinen bu kayıtlar, dini otoritelerin anmak veya övmek istediği, hem ölü hem de yaşayan makam sahiplerinin isimlerinin yazılı olduğu tabletlerdi[2]. Patrik İoannes, Iustinus'un onay vermesi ve bunları karara bağlamak için Constantinopolis ve çevresinden gelen piskoposlardan müteşekkil bir konsilin toplanması koşuluyla bu talepleri kabul etti[3].

İmparatora göre kitleler elbette kolay bir hedefi zorluyorlardı ve büyük bir ihtimalle gösterilerin arkasında Iustinus ile bağlantılı olan kişiler bulunuyordu. İmparatorluğun ve konsillerin rızası hızla toplanıyordu ve Kudüs patriği ile doğudaki diğer piskoposluklara giderek izole olan ve tehlikeli bir biçimde yalnız bırakılan Severus'u kınamaları için sinodlarını toplama talimatları gönderildi ve Severus kısa süre sonra Suriye'deki birçok takipçisiyle (piskoposlar ve başrahiplerden müteşekkil) birlikte makamından indirilerek görevden azledildi. Severus, Kadıköy karşıtı duyguların derinliği ve etkinliği sebebiyle imparatorluk yetkililerinin onu tutuklamasının çok daha zor olacağı Mısır'a kaçtı[4]. 519 senesinde Antakya'nın yeni atanan

2 V. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford, 2008), 8.

3 Bkz. P. Maraval, *Justinien: Le rêve d"un empire chrétien universel* (Paris, 2016), 45–49.

4 Age., 46–47; İoannes Malalas, *Khronographia* 17.6.

patriği Paulus, kent içinde ve çevresinde Severus'un teolojisine sadık olanlara karşı aktif bir biçimde baskı uyguluyordu[5].

Iustinus ayrıca, Anastasios'un Kadıköycülük ile bağlantıları nedeniyle görevden aldığı bazı yüksek rütbeli şahsiyetleri sürgünden geri çağırma veya siyasi olarak eski haklarını iade etme fırsatını da değerlendirdi. Bu kişilerin başında derhal Constantinopolis çevresindeki ordunun başına getirdiği (magister militum praesentalis olarak) ve Iustinus'un yerine geçerek 520 yılı için önemli bir makam olan konsüllüğe aday gösterdiği Vitalianus vardı[6]. Bu vazifenin, Vitalianus'un Hipodrom'da halka açık bir dizi kutlama ve yarışı organize ederek bunlara başkanlık etmesini de içermesi başkent halkına imparatorluk idaresinin dine yaklaşım konusunda yeni bir sayfa açtığını işaret ediyordu. Iustinus'un geri çağırdığı kişiler arasında Anastasios'un İran Savaşları sırasında Doğu'nun sahra ordusunun tedariklerini denetleyen Mısırlı toprak sahibi Flavius Apion da bulunuyordu. Iustinus'un onu "Doğu'nun praefectus praetorio"su olarak ataması, Apion'un imparatorluğun baş finans sorumlusu olarak görev yapacağı anlamına geliyordu[7].

Iustinus'un Papalık ile temas kurması için artık yolu açıktı ve 1 Ağustos 518'de Papa Hormisdas'a imparator seçildiğini bildiren bir mektup gönderdi. Mesaj tuhaf bir biçimde son derece basittir: yeni imparator Papa'ya yalnızca atandığını bildirdi ve ondan imparatorluğu güçlendirebilmesi için dua etmesini istedi. İmparatorun Kadıköy taraftarı olduğu Roma'da zaten iyi biliniyor olmalıydı ve bunun için fazladan bir duyuruya gerek yoktu: Papa'nın cevabı, Iustinus'u imparatorluğu dinsel anarşiden kurtarmak için tanrısal tutumun tahta çıkardığı bir müttefik olarak tanıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Eylül ayında gönderilen bir sonraki mektubunda Iustinus müzakereleri başlattı ve Constantinopolis patriğinin ve onun etrafında toplanan piskoposların, dini birliği, Ortodoksluğu ve bağdaşıklığı yeniden

5 Bkz. *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, çev. G. Greatrex, R. Phenix, ve C. Horn (Liverpool, 2011), 281, ve Maraval, *Justinien*, 47

6 Malalas, *Khronographia* 17.5.

7 Bkz. Age.., 17.3, ve P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006), 16.

sağlamayı amaçlayan ve Papa'nın incelemesi için bir dizi öneri hazırladıklarını bildirdi. Bunları bir mükaleme ile Roma'ya gönderdi[8].

Takip eden tartışmalarda Papalık otoriteleri agresif bir politika takip ederek, açıkça Iustinus'un şimdi onlara verdiğini düşündükleri avantajı kullanmayı amaçlıyorlar gibi görünmektedir. Bunu yaparak Kadıköy taraftarı ılımlı din adamlarının mahcubiyetlerini azami derecede arttırabilirlerdi. Bu kişiler Anastasios ve Henotikon ile olumlu bir ilişki kurarak inancın dikte ettiği kurallar ile hüküm süren imparatora sadakat beklentisi arasında bir nirengi oluşturmaya çalışmışlardı. Örneğin Papa, Henotikon'u hazırlayan Constantinopolis patriği Akakios'un adının yanı sıra onun dört halefi ile ona tabi olan tüm piskoposlarının isimlerinin de diptykhos'lardan silinmesini talep etti. İmparator Zenon ve Anastasios'un isimleri bile kilisenin halka açık merasimlerinden çıkarılacaktı. Üstelik Roma, Ortodoksluğun tek kaynağı olarak kabul edilecekti. Bu talepler, 27 Mart 519'da imparator tarafından resmen kabul edilen bir Papalık heyeti tarafından sunuldu. Ertesi gün Constantinopolis patriği Papa'nın taleplerini kabul etti (muhtemelen imparatorun yoğun bir baskısı altında)[9]. 31 Mart'ta (Paskalya Günü) Iustinus bölünmenin sona erdiğini ilan etti. Roma ile dinsel birliğin yeniden sağlanması üzerine kurulan ana hedefi böylece bir yıldan kısa bir sürede gerçekleştirilmiş oldu[10]. Liber Pontificalis olarak bilinen bir Papalık kaynağı bu olayı: "Augustus Iustinus'un önünde bir konsil toplandı... ve herkes, Augustus Iustinus dahi, hep birlikte haykırarak 'Akakios'a lanet olsun, şimdi ve sonsuza kadar....' Ve böylece Doğu'dan Batı'ya kadar uyum hâkim oldu ve kilisenin barışı tesis edildi" şeklinde ifade etmektedir[11].

Papalık karşısında imparatorluğun teslimiyeti olarak kabul edilen haberler yayıldıkça, doğudaki birçok din adamı beklenildiği üzere artan bir hoşnutsuzluğa dair belirtiler göstermeye başladılar.

8 *Collectio Avellana, in Epistolae Imperatorum Pontificum Aliorum*, cilt. 2, ed. O. Güenther (yenidenbasım, Cambridge, 2019), mektup 141 (586), 142 (586–588).

9 Maraval, *Justinien*, 50–51 harika bir özet anlatı sunmaktadır.

10 Age., 51.

11 Bkz. *The Book of the Popes (Liber Pontificalis)*, çev. L. R. Loomis (New York, 1916), 129.

Papalık elçiliğinin üyelerine imparatorluk otoriterelerinin vaatlerini yerine getirmelerini tesis etmek için imparatorluktaki kalış sürelerini uzatmaları talimatı verilmişti fakat Roma ile uzun süredir kurumsal bağlantıları ve ilişkileri bulunan kilisesine rağmen Selanik'te bile elçilerden biri fiziki saldırıya uğradı. Selanik piskoposunun anlaşmayı imzalaması için gelen talebe öfkelenen bir kalabalık elçinin kaldığı konutu ateşe verdi ve ev sahibi ile iki hizmetkarını öldürdü. Henotikon'u imzalamış olan piskoposların kınanması ve diptykhos'lardan çıkarılması talebinden vazgeçmesi adına Papa'yı ikna etmek için tekrar tekrar girişimlerde bulunuldu. Bu koşul özellikle önceki piskoposların çoğu kez cemaatleri tarafından saygı gördüğü yerler olan eyaletlerde kayda değer bir mutsuzluğa neden oldu. Roma tartışmaya girmeyi reddetti: sonuç olarak pek çok ılımlı Kadıköy taraftarı dahi anlaşmanın hükümleri görmezden gelmeyi seçti. Diğerleri Henotikon'u imzalayanlara, metni miafizit bir şekilde yorumlamadıklarını açıkça belirterek, Kadıköy yanlısı kimliklerini kamuya açık bir şekilde teyit etme fırsatı sundu.[12]

Iustinus Doğu'daki eyalet ahalisi ile doğrudan temasa girerken, Kadıköy anlaşmazlığının her iki tarafındaki ılımlıların kaygılarına olumlu yanıt vermeye istekliydi[13]. Ancak imparator ve yeni idaresi için hem eski hem de yeni Roma'daki Hristiyan topluluklarının önderlerine, Kadıköy Ortodoksisi temeline dayanan bir ittihat ve ahenk sağlamaya kararlı olunduğuna dair bir mesajın fark edilmesi çok önemliydi. İmparatorun bu yaklaşımı hem orduda hem de Constantinopolis sokaklarında kendisine duyulan sadakati güçlendirdi. Aynı zamanda imparatora Batı'da müttefikler kazandırdı. Dönem dönem barbar idarelerin egemenliği altına giren Latin dilli Roma topraklarında büyümüş olan Iustinus genel olarak Batı'daki ve özellikle İtalya'daki Kadıköy taraftarı din adamları ve Hristiyanlar ile ilişki kurmaya gayret etti. Ancak bunu yapması aynı zamanda imparatorluğun burada yeniden canlandırılmasının olasılıklarını belirlemek için adımlar atmasına da imkân sağladı. İtalya'daki Got kralı

12 Maraval, *Justinien*, 51, 52.

13 Age., 52.

Theodoricus bu sırada yaşlı bir adamdı ve saltanatta yerini alacak bir oğlu olmadığı için ölümünden sonra yönettiği topraklara ne olacağı konusunda kaçınılmaz sorular gündeme geldi[14]. Iustinus'un Roma ile ne pahasına olursa olsun dini birlik sağlama arzusu risklerden azade değildi, ancak bu açıdan bakıldığında daha makul gelecektir.

Iustinus'un Papalık ile yakınlaşmasını takip eden yılların İtalya'daki Got idaresi ile Papalık otoriteleri arasında, imparator ve maiyetinin kasıtlı olarak şiddetlendirmeye çalıştığı artan gerilimin işaretlerini barındırması elbette dikkat çekicidir. 526 yılında Theodoricus Papa Hormisdas'ın halefi I. İoannes'i Constantinopolis'le birlikte komplo kurmakla suçlayarak tutuklattı[15]. Benzer suçlamalar infaz edilen filozof ve devlet adamı Boethius'un da aralarında bulunduğu Roma'daki bazı üst düzey senatörlere karşı da yöneltildi[16]. İtalya'daki krallıkta yaşanan bu türden dahili bölünmeler, imparatorluğa potansiyel olarak büyük bir avantaj sağlıyordu. Ancak Iustinus'un Papa ile temas kurma politikası yalnızca siyasi bir hamle değildi. Göreceğimiz üzere Iustinus ayrıca bu sırada kendisinin evlatlık oğlu haline gelen Iustinianus'a da aktardığı güçlü bir kişisel inanç duygusuyla etkili bir şekilde motive oldu.

İMPARATOR, OĞUL VE PAPA

Papa Hormisdas yeni imparatorla yazışmalarının yanı sıra diğer önemli isimlerle de yazışıyordu. Iustinus'un karısı İmparatoriçe Euphemia gibi bazı isimlere ise muhtemelen nezaketen yazıyordu. Euphemia, Papa ile mektuplaşabildiği için açıkça heyecanlıydı: Papa'ya, "Haşmetmeaplarının mektuplarını kadirşinas ve büyülenmiş

14 Bkz. P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 111–112.

15 *The Book of Pontiffs (Liber Pontificalis)*, çev. R. Davis (Liverpool, 1989), 49–50. İoannes, Ariusçulara imparatorluk tarafından hoşgörü gösterilmesi talebinde bulunmak için Theodoricus tarafından Constantinopolis'e gönderilmişti. Papa başkentteyken Iustinus'un imparator ilan edildiği törene katılmış olmasına rağmen imparatordan herhangi bir taviz alamaması Theodoricus"un öfkesine neden oldu.

16 Sarris, *Empires of Faith*, 109–111; J. Moorhead, "The Last Years of Theoderic", *Historia* 32 (1983): 106–120.

bir şuur ile aldık" diye yazdıktan sonra onun "yaşamının doğruluğunu ve gerçek inanca olan insicamlı bağlılığını" kutladı ve methetti[17]. Bununla birlikte her ne kadar Kadıköy karşıtı bir yazar Kadıköy Konsili'ne alenen katılmayan papazlardan Kutsal Komünyon almayı reddettiğini bildirse de Euphemia'nın siyasetin oluşumunda aktif olarak yer aldığına dair hiçbir emare bulunmaz[18]. Papa açıkça yazıştığı diğer insanları da ya Constantinopolis'teki önemli güç merkezleri olarak ya da faydalı istihbarat elde edebileceği iyi konumdaki müttefikler olarak görüyordu. Bu kişiler arasında Iustinus'un eski görevdaşı Celer, yanaşması Patricius, Anastasios'un yeğeni Pompeius ve iyi bağlantıları bulunan prenses Anicia Iuliana vardı. Papa'nın Iustinianus ile yazışmaları muhtemelen bunların arasında bir yerdeydi. Her halükârda Iustinianus, -iyi bir dost olarak gördüğü- imparatorun mektuplarını Roma'ya ileten elçinin aynı zamanda kendisinden gelen kişisel bir mesajı da taşımasını sağladı[19].

Bu mektup sayesinde Iustinianus'un sesini ilk defa duyuyoruz ve aynı zamanda geleceğin imparatorunun kendine özgü karakteri ve üslubuyla karşılaşıyoruz[20]. Metnin bizzat Iustinianus tarafından yazıldığı (ya da dikte edildiği) açıkça görülmektedir, zira imparatorluğun kançılaryasının kibar hitabeti konusunda eğitim almış hiçbir kâtip papaya bu şekilde yazmazdı[21]. Israrlı, zorlayıcı ve şaşırtıcı

17 *Collectio Avellana* mektup 194 (652). Papa'dan Euphemia'ya bir mektup için bkz. age. 156 (603).

18 Euphemia için bkz. Procopius, *Historia Arcana* 9.47–49, Ephesoslu İoannes'in Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias'ın eserinde korunan anlatısı için bkz. *Chronicle: Part III*, çev. W. Witakowski (Liverpool, 1996), 18.

19 *Collectio Avellana* mektup 182 (637), 152 (600), 174 (630), 164 (615), 147 (592–593). Iustinus, Celer'i görevden alsa da Celer'in 519'da önemli bir figür olmayı sürdürdüğü açıktı. Bkz. B. Croke, "Justinian Under Justin", *Byzantinische Zeitschrift* 100 (2007): 13–56, 24. Pompeius bu noktada hâlâ Trakya'daki ordunun başındaydı ancak 520 yılında yerini Iustinus'un yeğeni Germanus alacaktı. Bkz. A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars: Campaigning, Diplomacy, and Development in Illyricum, Thrace, and the Northern World, AD 527–565* (Prenton, 2016), 84.

20 Çeviri için bkz. F. Haarer, *Justinian: Empire and Society in the Sixth Century* (Edinburgh, 2022), 145.

21 Bir tartışma için bkz. A. M. Honoré, "Some Constitutions Composed by Justinian", *Journal of Roman Studies* 65 (1975): 107–123. Daha şüpheci bir yaklaşım için bkz. H. Leppin, *Justinian: Das Christliche Experiment* (Stuttgart, 2011).

derecede ilahi ve dini bir ton benimseyen bu mesaj, bu noktada hâlâ imparatorluk korumalarından veya candidati olabilecek birinden geliyor gibi görünmektedir[22]. Iustinianus, papaya şöyle söyledi: "En büyük dualarla murat ettiğimiz özlenen zaman insanoğlunun çektiği ıstıraplar nedeniyle tanrısal şefkat yoluyla bahşedildi, böylece tüm Katolikler ve Tanrı'ya tamamen sadık olanlar majesteslerine yalvarabilirler." Iustinianus, Constantinopolis'teki yeni imparator ile yakın bağının altını çizerek papaya şu güvenceyi verdi: "En yenilmez İmparator olan Efendimiz, her daim imanların en ateşlisine sahip olarak Ortodoks dine sarılmış ve kutsal kiliselerin yeniden ittihada kavuşmasını arzu etmiştir… zira imanın detaylarının büyük bir kısmı Rabbin hükmü [deo auctore] altında tesis edilmiştir." Geriye kalan sorunları çözmek için Iustinianus, papanın bizzat Constantinopolis'e gelmesini istedi: imparatorluğun hakimiyeti altındaki bölgelerde "tüm dünya"nın birliğini yeniden tesis etme ihtiyacı göz önüne alındığında, saniyelik bir gecikme bile kabul edilemez olacaktır. Iustinianus, papaya: "Acele edin, yüce Efendimiz!" diye yalvardı ve "Efendimiz İsa Mesih'in inayetiyle" bu meselenin imparatorla kesin olarak çözülmesini rica etti[23].

Daha sonraki yazışmalarda papa Hormisdas'ı dogmatik konuların ayrıntılı tartışmasına dahil etmeye çalışan Iustinianus'un üslubu daha da açık bir şekilde teolojik hale gelecekti. Iustinianus bir sonraki mektubunda papayı, Doğu'da hiçbir resmi makamı bulunmadığı halde uzlaşmacı bir görüş önermek için Roma'ya giden "İskit keşişleri" (modern Dobruca'dan gelen) konusunda uyardı. Kısa bir süre sonra gönderilen bir başka mektubunda Iustinianus, keşişlerin önerdiği teolojik çözüm üzerine bir nutuk sundu. Iustinianus, beşinci yüzyılda yaşayan Latin piskopos ve öğretileri Batı'da itibar gören din adamı Aziz Augustinus'un yazılarını referans göstererek ilgili keşişlere saldırıyordu. Mektubu, kilise içindeki sorunlara karşı özenle hedeflenmiş teolojik reçeteleri -bariz bir şekilde bunlardan oldukça hoşnuttu- haklı çıkarmak için kullandığı tıbbi bir benzetme

22 Croke"un önerdiği üzere, "Justinian Under Justin", 25.

23 *Collectio Avellana* mektup 147 (592–593).

ile bitirdi: "Âdet olduğu üzere kronik hastalıkları aynı sırada yeni yaralar açmadan iyileştiren doktoru överiz" diye papaya hatırlatmada bulundu[24]. Bu tıbbi metaforlar Iustinianus'un sonraki yasalarında yeniden ortaya çıkacaktı[25]. Daha açık bir mektupta, Tanrı'nın hepsini izlediğini belirterek, bir kez daha daha fazla acele edilmesi çağrısında bulundu ve papa şunları söyledi: "Sizin Apostolikliğiniz, oğlunuz olan en yüce imparatorun ve bizim (nosque) de başından bu yana ne kadar ateşli bir inanca sahip olduğumuzun bilincindedir: ve aynı zamanda kutsal dinin savunulmasıyla ilgili konularda nasıl çaba harcamaktan asla vazgeçmediğimizin… Bu sebeple efendimiz hürmetle rica ederiz ki, hiçbir sapkınlık fırsatı peyda olmasın; aksine, tanrısal hükmün gözleri önünde faaliyet gösterdiğimiz -her konuda- için acele etmemiz gerekiyor[26]."

Hormisdas'ın Iustinianus'a ilk etapta verdiği yanıtlar aralarında artık önemli bir askeri figür haline gelen Iustinianus'un kuzeni Germanus'un da bulunduğu, Constantinopolis ve çevresindeki iyi bağlantıları olan diğer mektup arkadaşlarına gönderdiği yanıtlardan niteliksel olarak farklı değildi. Ancak Iustinianus'un papaya yazdığı mektuplar, onlardan aldığı mektuplardan niteliksel olarak farklıydı. Örneğin Anicia Iuliana teolojik tartışmaya benzer hiçbir konuşmaya girişmeden, gerçek dinin düşmanlarını genel bir şekilde eleştirdi ve onları "kuduz köpekler" olarak nitelendirdi. Iuliana, Iustinianus'un bir seferinde yaptığı gibi papaya, yine papanın beyan ettiği tutumun dinsel açıdan tamamen kabul edilebilir olduğuna dair güvence veren bir mektup yazmayı asla düşünemezdi (Iustinianus papaya "dini yanıtınızda bize bildirdiğiniz duruşa inanıyoruz, yani Katolik olmaya" diye bilgi verir)[27]. Böyle bir hitabın papalık makamında bir veya iki kaşı birden havaya kaldırmayacağına inanmak zordur.

24 Age., mektup 187 (644), mektup 196 (655–656). Ayrıca bkz. Maraval, *Justinien*, 53, ve Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 39–40

25 Bkz. *J.Nov.* 111. Iustinianus"un dini politikasının genel tutarlılığı bağlamında "İskit keşişleri" hakkındaki ani tavır değişikliği için bkz. J. Powell, *Justinian's Indecision: How Social Networks Shaped Imperial Policy* (Piscataway, N.J., 2021).

26 *Collectio Avellana* mektup 243 (743).

27 Age., mektup 211 (669–670), 198 (657–658), 188 (645–646).

Hormisdas özellikle ilk yazışmalarında Iustinianus tarafından bir şeylerin içine çekilmemeye dikkat etti. Constantinopolis'e hareket etme davetine doğrudan bir yanıt vermedi ve muhafız subayının kendisini dogmatik bir tartışmanın içine çekme çabalarından kibarca kaçındı. Bununla birlikte Iustinianus'un İskit keşişleri gibi gruplarla ilgili olarak aktardığı bilgilendirme için müteşekkirdi ve Iustinianus'u onlara nasıl bir tepki verdiği konusunda bilgilendirdi. Papa ayrıca ittihat davasına karşı gösterdiği açık gayret ve bağlılık ile kafirleri bozguna uğratma konusundaki kararlılığından dolayı Iustinianus'u övdü (halbuki papanın Anicia Iuliana'ya yazdığı mektuplar onun saf soyluluğu ve asil karakteri üzerinde durma eğilimindeydi)[28]. Iustinianus'un mektupları açıkça etkili olmuş ve iletilmek istenen mesajları başarıyla alıcısına göndermiş olabilir: genç muhafız subayı güçlü bir figürdü ve kendisini evlat edinen babasının idaresinde etkin bir karakterdi. Iustinianus'un papaya vurguladığı üzere hem kendisi hem de imparator gerçek inanç adına müşterek bir çaba sarf etmişlerdi.

Bu nokta önemlidir. Daha sonra göreceğimiz gibi tarihçi Procopius ilerleyen dönemde Iustinus'un 518'deki taç töreninden itibaren hem tahtın arkasındaki gerçek gücün hem de imparatorluk siyasetinin gidişatını dikte eden ve belirleyen kişinin Iustinianus olduğunu iddia edecekti. Procopius, Iustinus'un "mezarına doğru yalpalayan yaşlı bir adamdan başka bir şey olmadığını" ve "bir harfi diğerinden ayırmayı asla öğrenemeyen" okuma yazma bilmeyen bir adam olduğunu iddia eder: "son derece aptal bir eşek gibi dizginlerini kim çekerse onu takip etme eğilimindeydi ve bu sırada kulakları sürekli sallanıyordu[29]." Dizginleri tutan kişinin Iustinianus olduğuna inanmamızı isterdi. Fakat hakikat çok daha karmaşıktı[30]. Ancak Procopius'un sunduğu bu resim -Iustinianus'un, yaşlı üvey babası adına imparatorluğu gerçekte idare eden kişi olduğuna dair- özünde muhtemelen Iustinianus'un insanların inanmasını istediği

28 Age., mektup 207 (666), 179 (635).

29 Procopius, *Historia Arcana* 6.11–12, 8.2–3.

30 Croke, "Justinian Under Justin", esas kaynağımızdır.

kurguyu yansıtıyordu. Iustinianus'a yönelik olumsuz eleştirisi boyunca dikkat çekici -ve belki de ironik- olan ise Procopius'un yine Iustinianus'un propaganda malzemesinden beslenmeye ve onu bozmaya meyilli olmasıdır. Bu durum Iustinus dönemine dair anlatısı için bile geçerlidir.

Bu gerçekte durum neydi? Iustinus'un tahta çıkışı, örneğin 25 Mart 519'da Constantinopolis'e varan papalık heyetini ağırlamakla görevlendirilen evlatlık çocuk Iustinianus'un hem görünümünü hem de önemini ister istemez arttırdı. Iustinianus bu vazifeyi tek başına değil, general Vitalianus ile Anastasios'un yeğeni Pompeius gibi etkili isimlerle birlikte gerçekleştirdi[31]. Iustinus evlatlık oğlu Iustinianus'a Hipodrom'un hemen güneyinde ve Marmara Denizi'ne bitişik görkemli bir saray ihsan etti (bu saray Hormisdas Sarayı olarak bilinmektedir - hem saraya hem de papaya beşinci yüzyılda Hristiyanlığa geçen bir İranlının adı verilmiştir). Iustinianus ilgili sarayın içinde Aziz Petrus ve Paulus'a (Roma kentiyle güçlü bağları vardı) adanmış bir kilise inşa ettirdiğini papalık elçilerine bildirmek için hevesliydi: Iustinianus elçilerden papa ile görüşerek bu kiliseye konulabilmesi için bazı kutsal emanetlerin temin edilmesini istedi. Bu durum Iustinianus'un alışılmadık bir nüfuz veya güce sahip olduğunun bir işareti olmaktan ziyade, onun kuvvetli bir kişisel dindarlık duygusu göstererek kendisini papalık temsilcilerine sevdirme girişimi olması daha olasıdır[32].

Aslında yeni imparatorun tahta çıktıktan sonra Iustinianus'u tercih ettiğine ya da onu yüksek makamlara getirdiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Iustinus, Anastasios'a şahsen yakın olduğu düşünülen kişileri saraydan temizleme konusunda bir çaba sarf ederken, bu sırada boşalan görevlerden herhangi birinin evlatlık oğluna gidip gitmediğini bilmiyoruz. Aslına bakılırsa hem Vitalianus hem de Iustinianus'un kuzeni Germanus başlangıçta onun yerine tercih

31 Croke, "Justinian Under Justin", 29.

32 *Collectio Avellana* mektup 218 (679–680). Aziz Petrus, ilk ismi de Petrus olan Iustinianus"un elbette koruyucu azizi olarak kabul edildi. Bu nedenle inşa edilen kilise, kendisinin ve ailesinin son dönemdeki iyi şansı için bir teşekkür nişanesi olarak düşünülmelidir.

edilerek göreve getirilmiş gibi görünmektedir[33]. Nisan 519'da papaya yazdığı bir mektupta Iustinianus komes ünvanını taşıyordu, fakat bu sıfat onu senatus üyesi haline getirse de tamamen onursal bir anlam ifade ediyor olabilir[34]. Iustinus'un eski görevi olan comes excubitorum makamına Iustinianus'u atamış olması da mümkündür, zira bu görevde kimin bulunduğunu bilmiyoruz. Ancak imparatorluk haricindeki neredeyse çağdaş bir kaynak, Iustinianus'un 520'ye kadar candidatus olarak kaldığını öne sürer[35]. İmparatorun oğlu olarak Iustinianus'u kazanmak önemliydi, fakat bunun aksine Iustinus oğluna hızlıca çok fazla ihsanda bulunduğunun görülerek kamuoyunda bir soğukluk yaratılmaması için elinden geleni yapmış görünmektedir. Vitalianus'u idareye angaje etmek çok acil bir öncelikti ve Vitalianus ile Iustinus Kadıköy'de toplanan konsilin kararlarına ve tavsiflerine bağlılıklarını müştereken teyit etmek için yerleşime bir gezi tertip ettiler[36].

520 yılının yazında Iustinianus, Iustinus'un halihazırda zaten atadığı Vitalianus'un yanı sıra Constantinopolis'in dışında konuşlanan ordunun yüksek rütbeli askeri komutanı (magister militum praesentalis) olarak terfi ettirildi[37]. Vitalianus'un artık consul olarak görev yapması kentteki konumunu daha da güçlendirdi ve onu sarayda imparatordan sonra en güçlü kişi haline getirdi. Ancak papalık heyetinin nihayet Constantinopolis'ten ayrılışından kısa bir süre sonra Vitalianus, sarayın yakınlarındaki bir merasim alanında muhtemelen saray muhafızları tarafından ansızın ve beklenmedik bir biçimde katledildi. Daha sonra yazan Kadıköy muhalifi bir kaynağa

33 Croke, "Justinian Under Justin", 23–24.

34 Age., 25, Iustinianus"un Anastasios"un bir yakını yerine *comes domesticorum* olarak atandığına dair genel olarak kabul edilen görüşü reddetmektedir. Görünüşe göre bu makam ilgili pozisyon için yeterli askeri deneyimi bulunan bir general olarak Philoksenos'a tevdi edilmişti.

35 Age., Constantinopolis'teki konular hakkında bilgili olduğun anlaşılan Victor Tunnunensis'de alıntı yapmıştır.

36 Pseudo-Zakharias, *Chronicle*. Bkz. *Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, çev. Greatrex et al., 282.

37 Croke, "Justinian Under Justin", 33. Başkentin dışında konuşlanmış iki ayrı orduya liderlik eden iki *magistri militum praesentalis* bulunuyordu.

göre cinayet işlendiği sırada Iustinianus da oradaydı ve Procopius daha sonra bu katliamın onun tarafından planlandığının üzerinde durdu[38]. İmparatorluğun haricindeki neredeyse çağdaş bir kaynak, suikastın arkasında Iustinianus'a sadık bir kesimin (factio) olduğunu ifade ederek benzer bir fikri belirtmektedir. Bu iddialar doğru olsun veya olmasına Vitalianus'un ölümünün Iustinianus'a büyük bir avantaj sağladığına ve 521 yılında Iustinianus'un consul olarak onun yerine geçtiğine şüphe yoktur[39]. Vitalianus'a yapılan "saldırıya" Iustinianus'un dahil olması olası görünmektedir. Vitalianus'un imparatora karşı komplo kurduğu iddialarının Iustinus tarafından kabul görmesi ve nihayetinde ise imparatorun buna inanması neticesinde suikast meşrulaştırıldı[40].

Iustinus'un Temmuz 518'de tahta çıkışı ile Vitalianus'un Temmuz 520'deki ölümüne kadar geçen süreçte Iustinianus'un halk nezdinde profilini ve siyasi itibarını oluşturmakla meşgul olduğu görülmektedir. Bu süreçte papalık ile iletişime geçti, en önemli rakibinin ortadan kaldırılması sürecini muhtemelen yönetti ve bu yönden iddialar gerçeklikten ne kadar uzak olursa olsun, kendisinin sarayda önemli bir siyasal figür olduğunun ve potansiyel olarak tahtın arkasındaki gerçek güç olarak durduğu algısını yaratmaya çalıştı. Procopius'a göre aynı zamanda örneğin Vandal prensi Hilderic gibi Afrika'daki Vandal Krallığı'nın önemli şahsiyetleri ile özel yazışmalara girdi ve onlarla cömert hediye alışverişlerinde bulundu (yaşandığı varsayılan bu hadisenin tarihi belirsiz olmasına rağmen)[41]. Iustinianus'un orduda ve başkentin sokaklarında kayda değer bir taraftar kitlesi oluşturduğu görülmektedir. İmparatorluk muhafız askerlerinin bir takımı 518'de onu imparator ilan etmeye çalışmıştı ve Procopius ile diğer çağdaş kaynaklar bize Iustinianus'un saray

38 Pseudo-Zachariah, *Chronicle*. Bkz. *Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor,* çev. Greatrex et al., 283; Procopius, *Historia Arcana* 6.27–28.

39 Croke, "Justinian Under Justin", 34, Victor Tunnunensis'ten alıntı yapmaktadır. Ayrıca tartışma için bkz. G. Greatrex, "The Early Years of Justin I"s Reign in the Sources", *Electrum* 12 (2007): 99–113, 105.

40 Croke, "Justinian Under Justin", 35 ve not 126.

41 Procopius, *De Bellis* 3.9.5.

dünyasının ötesinde nüfuz kazanmak için Hipodrom'daki "Maviler Takımı" ile bağlantı kurduğunu söylemektedirler[42].

Iustinianus'un sadece sarayda değil, aynı zamanda Constantinopolis sokaklarında da siyasi bir takipçi kitlesi oluşturma konusundaki kararlılığı, 521 yılında consul olmasıyla açıkça ortaya çıktı. Consul'un görevde olduğu yıl boyunca bir dizi oyuna, kutlamaya, halka açık tiyatro gösterilerine, hayvan avına ve geçit törenine başkanlık etmesi bekleniyordu. Geçit törenleri yalnızca Hipodrom'da değil, imparatorluk başkentinin sokaklarında da gerçekleştiriliyordu. Daha sonraki süreçte Iustinianus bir yasasında bu törenlerden yedisini ayrıntılarıyla izah edecekti: consul'a görevinin tevdi edildiği Ocak ayındaki ilk geçit töreni; müsabakaları mendilini (mappa) yere atarak başlattığı araba yarışları; egzotik hayvanların kovalandığı, hırpalandığı ve öldürüldüğü "tiyatro avı"; insanların hem birbirlerine hem de hayvanlara karşı mücadele ettiği ödüllü dövüş ve güreş yarışları; tragedya ve komedya aktörlerinin gösterileri, sahneye konan korolar, şarkı ve danslarla başkentin sokaklarından akarak tiyatroda sona eren fahişelerin geçit töreni isimli müstehcen bir alay (pornai); başka bir dizi araba yarışı ve son olarak consul'un görevden ayrılışını ifade etmek için bir merasim[43]. "Fahişelerin geniş töreni etkinliklerin son derece yergici bir karaktere sahip olduğu açıktır. Yüzyılın ilerleyen kısımlarında aktörlerin, aktrislerin ve fahişelerin izleyicilerini ve müşterilerini hoşnut etmek için keşiş ve rahibe gibi giyinmelerini yasaklayan bir kanun çıkarıldı[44]. Dönemin düşüncelerinde "aktrisler" ile "fahişeler" arasındaki ayrım neredeyse yok denecek kadar bulanıktır: tüm fahişeler oyuncu değildi, ancak tüm aktrislerin fahişe olduğu düşünüldü. Consul kutlamaları sırasında Iustinianus'un kendisi muhtemelen yasada belirtilenden çok daha fazla etkinlik gerçekleştirmiştir (söz konusu yasa, makamla ilgili masrafların azaltılmasını amaçlıyordu).

42 Procopius, *Historia Arcana* 7.6; Malalas, *Khronographia* 18.1 ("Maviler takımından yanaydı").

43 J.Nov. 105 c. 1.

44 J.Nov. 123 c. 4.

Consul bu etkinlikleri finanse etmenin yanı sıra geleneksel olarak halka altın ve gümüş sikkeler ile değerli metallerden yapılmış elmalar ve kadehler gibi nesneler dağıtarak "bağışlarda" bulunuyordu. Zamanla imparatorluk idaresi bu âdeti giderek daha fazla tenkit etmeye başladı. Bunun nedeni kısmen bazı consulların ilgili harcamaları devletten geri alabilecekleri "hakları olan giderler" olarak görmelerinden kaynaklanıyordu[45]. Procopius'a göre consulun yıl boyunca bu şekilde 144.000 altın sikkeye (solidi) denk gelen 2.000 pound ağırlığındaki altını sarf ederek dağıtması âdettendi. Aynı dönemde taş ustası gibi vasıflı bir işçi dahi bir yıllık çalışması karşılığında 12 altın sikkeden fazlasını kazanamayabilirdi[46]. Consulluğun siyasi bir kariyere başlamanın veya desteklemenin harika bir yolu olarak görülmesine şaşırmamak gerekir: bu makam, görevi elinde bulunduran kişiye başkentin vatandaşlarının desteğini yasal yollardan satın alma fırsatını etkili bir şekilde sunmaktaydı. Iustinianus'un görevde bulunduğu sene boyunca yaklaşık 4.000 pound ağırlığında altın dağıttığı söylenmektedir, ki bu alışılagelen miktarın iki katıdır[47]. Belki de Iustinianus'a sadakatinden dolayı bir ödül olarak ve onun siyasi itibarı ile şöhretinin artırmasına destek olmak amacıyla imparator tarafından yardım ve ihsan sağlanmaksızın bunun yapılabilmesi düşünülemezdi. Iustinianus'un tahta çıkışından önce özel sekreteri veya cancellariusu olarak görev yapan Markellinos Komes, Iustinianus'un bu durumu için şöyle yazar: "ihsanlarında oldukça eli açık olarak doğudakiler arasında en meşhur consulluğa sahip oldu. İki yüz seksen sekiz bin solidus ya halka dağıtıldı ya da gösterilere harcandı" Üstelik bu da yetmezmiş gibi Markellinos

45 Bkz. *Codex Iustinianus,* 12.3.2: Iustinianus"un katılmadığını ifade ettiği beşinci yüzyıl imparatoru Marcianus"un kanunu (J.Nov. 105). Dağınık kanıtlar için bkz. J.Nov. 105 c. 2.1

46 Bkz. Procopius, *Historia Arcana* 26.12-15 ve C. Morrison ve C. Cheynet, "Price and Wages in the Byzantine World", şurada *The Economic History of Byzantium*, cilt 2, ed. A. Laiou (Washington, D.C., 2002), 799–862.

47 A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire*, cilt 2 (Oxford, 1964), 1227. Ayrıca bkz. A. Cameron ve D. Schauer, "The Last Consul", *Journal of Roman Studies* 72 (1982): 126–145, 138.

"tiyatroda aynı anda yirmi aslan ve otuz panter sergiledi ve bunların yanındaki diğer hayvanattan bahsetmiyoruz dahi" demektedir[48]. Kitle açık bir biçimde bu gösterilerden hoşnuttu.

FAHİŞE VE PRENS

Diğer tüm consullar gibi Iustinianus'da görev dönemini genellikle menteşeyle tutturulan ve adı ile diğer unsurları içeren bir çift oyma fildişi levha ile gösterdi. Daha önce zikredilen resmi kayıtlar gibi "diptykhos" olarak adlandırılan bu nesneler genellikle adına yapıldığı consulun portresinin yanı sıra consulluktan önceki kariyerinin bir özetini de içeriyordu ve Senatus üyelerine dağıtılmak amacıyla tasarlanmışlardı. Iustinianus'a ait diptykhos'lardan üçü günümüze kalmıştır: belki de en önemli özellikleri bu diptykhosların Roma tarihindeki bu türden üretimlerin en büyük örnekleri arasında yer almalarıdır (elimizdeki örneklerin en büyüğünün her bir yaprağı esas olarak 38 santimetre uzunluğa, 14.5 santimetre genişliğe ve 12.5 milimetre kalınlığa sahiptir). İlginç bir şekilde Iustinianus'un adının ("PETRUS SABBATIUS IUSTINIANUS") bulunduğu diptykhoslar onun tasvirini taşımazlar. Akantus yaprakları ve aslan başları tasvirleriyle sade bir şekilde bezenen bu diptykhoslar, göreceli olarak süsleme eksikliğiyle dikkat çekmektedirler. Bunun neden böyle olduğu belirsiz olmakla birlikte bu üç örneğin Iustinianus'un diptykhoslarının daha düşük kaliteli örnekleri olabileceği makul bir şekilde ileri sürüldü. Buna göre daha mütevazı konumdaki senatörler ile görevlilere bu örnekler takdim edilirken, daha süslü ve portrelerin bulunduğu örnekler daha önemli alıcılar için saklanmış olabilir[49].

Neyse ki Iustinianus'un 520'lerde neye benzediğine dair neredeyse çağdaş bir anlatıma sahibiz. Genel olarak iktidara sempati ile

48 Markellinos Komes, *Chronicle*, sub anno 521. Bkz. *The Chronicle of Marcellinus*, çev. B. Croke (Sidney, 1995), 41. Kariyeri için bkz. age. xix-xx. Markellinos "izleyicileri düzenleyecek ve kendisine getirilen dilekçeleri kontrol edecekti" (Sarantis, *Justinian's Balkan Wars*, 56).

49 A. Cutler, "The Making of the Justinian Diptychs", *Byzantion* 54 (1984): 75–115, özelikle 78, 81, 83, 75, 111–112.

bakan bir yazar olarak altıncı yüzyılın ortalarında eserini kaleme alan İoannes Malalas isimli bir tarihçiye göre Iustinianus: "sağlam bir göğse, hoş bir burna, açık bir ten rengine, kıvırcık saçlara, yuvarlak bir yüze, yakışıklı bir simaya, önlerden açılan saçlara, kırmızı yanaklara ve ağaran saç-sakala" sahipti. Ek olarak Malalas, Iustinianus'un "asil ruhlu" ve "Hristiyan" olduğunu da söylemektedir[50]. 522 yılında consulluk döneminin sonunda Iustinianus yaklaşık kırk yaşında olacaktı ve dünya ile ondaki mekânı hakkında iyi hissetmek için her türlü nedene sahipti. Artık bir imparatorun oğlu, yüksek rütbeli bir general ve nüfuzu kanıtlanabilen ve popülaritesi artan siyasi bir karakterdi. Taht için en önemli siyasi rakibi -ki açık bir şekilde gözünü tahta dikmişti- ortadan kaldırılmıştı. Roma'daki papa onu dinlememiş ve istediği ölçüde ilgilenmemiş olsa bile, teolojik olarak onaylamadığı kişiler -ki din meselelerini çok ciddiye aldığı açıktır- kargaşa içindeydiler. Nihayetinde sevdiği kadınla tanıştı.

Görünüşe göre Petrus Sabbatius Iustinianus'un yakışıklılığının yanı sıra Iustinus ile paylaştığı bir başka özellik de romantik bir damardı ve Iustinus gibi o da siyasi çıkarlardan ziyade aşk için evlenecekti. Ancak Iustinianus'un hayatının büyük aşkıyla ilk kez karşılaşarak bir bağ kurduğu vakit genç bir subay olduğu heybetli zamanları değil, daha ziyade orta yaşlarına yaklaştığı dönemdi. 521 yılı dolaylarında Iustinianus, Hormisdas Sarayı'nı muhtemelen kendisinden yaklaşık on ila on beş yaş daha genç Theodora adında bir kadınla paylaşıyordu[51]. 520'lerin başlarında bu kadın Iustinianus'un Kadıköy İtikadı'nın belirlediği öğretiye olan bağlılığına rağmen imparatorluk başkentindeki Kadıköy karşıtı Suriyeli din adamları arasında davalarına duyduğu saygı ile tanınıyordu. Iustinus'un,

50 Malalas, *Khronographia* 18.1.

51 Theodora hakkındaki Süryanice kaynaklar için bkz. S. A. Harvey, "Theodora the "Believing Queen": A Study in Syriac Historiographical Tradition", Hugoye: *Journal of Syriac Studies* 4 (2001): 209–234. Olası doğum tarihi için bkz. C. Foss, "The Empress Theodora", *Byzantion* 72 (2002): 141–176, 164–166. Foss'un imparatoriçenin hayatına ilişkin kaynaklara dair analizini genel olarak ikna edici buluyorum. Daha sonraki bir tarih için bkz. D. Potter, Theodora: Actress, Empress, Saint (Oxford, 2015), 8. İkincisi aynı zamanda Iustinianus ve Theodora'nın yaklaşık 521 yılına kadar istikrarlı bir ilişkide olduklarını belirtmektedir.

Antakyalı Severus liderliğinde Suriyeli Kadıköy karşıtlarına karşı son derece sert bir şekilde harekete geçmesinin ardından Amida piskoposunun (Iustinus tarafından 521 veya 522 yılında Petra'ya sürülmüştü) yardımcısı Stephanos adında Suriyeli bir rahip piskopos adına Constantinopolis'e doğru yola koyuldu. Başkentte Theodora'ya yönelen rahip, sürgündeki yaşamına tahammül etmekte zorlanan piskoposa merhamet göstermesi için Iustinianus'un imparatorla konuşup, onu ikna edip edemeyeceğini sordu. Theodora gözyaşları dahi akıtarak bu ricayı gerçekleştirdi ve nihayetinde Iustinus'un piskoposun Mısır'a taşınmasına izin verdi (ancak yurduna dönmesine izin verilmedi)[52]. Önemli bir din adamı olan Ephesoslu İoannes tarafından yazılan bu anlatı Theodora'ya son derece sempati göstermektedir ve onu dindarlığı ve maneviyatından dolayı övmektedir. İoannes'in aktardığı üzere Theodora, Stephanos ile buluştuğunda yüksek bir saray ünvanı olan patriciaya sahipti[53]. Daha da şaşırtıcı bir biçimde İoannes'in aktarımına göre Theodora aslında "bir genelevden" (porneion) çıkmıştı[54].

Theodora'ya derinden bağlı ve müteşekkir bir yazardan gelen bu sıra dışı ayrıntı, onun iddiasına güvenmemiz gerektiğine işaret etmektedir. Kullandığı ifade çok güçlüdür ve mecazi bir anlamıyla ikna edici bir şekilde yorumlanamaz[55]. Bu nokta tamamen alakasız iki kaynak tarafından da doğrulanmaktadır. Bunlardan biri Iustinianus'un gelecekteki eşiyle bir genelevde (lupanar) tanıştığını açıkça ifade eden daha sonraki bir Batı kroniğidir[56]. Diğeri ise

52 Harvey, "Theodora the "Believing Queen", 222

53 Potter, Theodora, 97-98'de bu olayı yaklaşık 523 yılına tarihlendirir ve olayın Iustinianus ile Theodora'nın evlenmesinden sonra gerçekleştiğine işaret eder.

54 Bütüncül referanslar için bkz. Harvey, "Theodora the "Believing Queen", 222, ve Potter, *Theodora*, 93 (buna rağmen Potter'ın *porneion*'u "aktris topluluğu" olarak tercüme etmesine katılmıyorum: Foss tarafından "genelev" tercih ediliyor "The Empress Theodora", 143. Ayrıca Harvey'de bunu kullanmaktadır) Anlatı Ephesoslu İoannes tarafından korunmuştur: *Doğulu Azizlerin Yaşamları*.

55 Tartışma için bkz. Foss, "The Empress Theodora", 143 not 6, karşıt görüş için bkz. A. A. Vasiliev, *Justin the First* (Washington, D.C., 1950), 97.

56 Foss, "The Empress Theodora", 160. Frankların *Fredegar Kroniği*'ne atıfta bulunmaktadır.

Theodora ve ablasının çocukluk yaşlarından itibaren fahişe olarak çalıştıklarını ifade eden Procopius'tur. Procopius, Theodora'nın sokaklarda ya da göreceli olarak bir ev konforunda çalışan kentin en aşağı fahişe tabakasıyla birlikte olduğunu ima etmektedir. Procopius şöyle demektedir: "Bunlar, eski zamanların insanlarının "ordu kalıntısı" dedikleri kişilerdir[57]." Ephesoslu İoannes'e göre Theodora'nın geçmişinde utanılacak hiçbir şey yoktur. Yeni Ahit'teki Mecdelli Meryem ile erken dönem kilisesinin kutsallık atfettiği bir sürü düşkün kadın gibi bu durum Theodora'nın ruhsal yolculuğunu ve İsa ile ona hizmet edenlere olan açık bağlılığını tartışmasız bir biçimde daha da övgüye değer kılıyordu. Sonuçta İsa'nın da belirttiği gibi "Cennette, tövbe eden bir günahkâr için tövbeye ihtiyaç duymayan doksan dokuz hak tanır insandan daha fazla sevinç olacaktır[58]." Bunun aksine Procopius tüm ilişkiyi korkunç bir durum olarak değerlendirdi ve Theodora'nın tavrının değişmediğine yürekten inandı.

Procopius'un Theodora hakkındaki anlatımı, kadın-erkek düşmanlığının köklü tarihinde güçlü ve etkili bir kadına yönelik itibar suikastının en etkili ve rahatsız edici parçalarından biri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Procopius nadiren yalnızca bir şeyler uydurdu: en çirkinleştiği noktalarda dahi, iddialarında sıklıkla en azından bir miktar doğruluk payı bulunmaktadır. Theodora'ya gelince bu gerçeklik payı öncelikle onun geçmişinden ve Iustinianus'un ona olan dikkate değer bağlılığının boyutundan ileri geliyor gibi görünmektedir.

Hem imparatorluk idaresinin hem de imparatorluk başkentinin giderek artan "Hristiyan" doğasına rağmen Constantinopolis altıncı yüzyılın başlarında gelişen bir "fuhuş sektörüne" ev sahipliği yapıyordu. 530'larda fuhuşla mücadele etmeyi amaçlayan bir yasa, muhabbet tellallarının ve satıcıların kırsal kesimde dolaşarak genç kızları ayakkabı ve gösterişli kıyafetler karşılığında sahte iş sözleşmeleri imzalamaya nasıl ikna ettiklerini anlatmaktadır. Başkente vardıklarında bu insan kaçakçıları kızları bu borçları ödemek için

57 Procopius, *Historia Arcana* 9.11.

58 Luka 15:7 (ESV). Tartışma için bkz. Harvey, "Theodora the "Believing Queen"

fuhuş yapmaya zorlayacak, onları kendi istekleri dışında seks kölesi olarak hapsedecek, müşterilerine kiralayacak ve üzerlerinden kar elde edeceklerdi. Yasanın belirttiği üzere bu "zalim ve iğrenç" uygulama o kadar yayılmıştı ki "neredeyse bu yüce kentin her yerinde ve suyun karşı tarafındaki banliyölerde ve en kötüsü kutsal yerlerin ve en saygıdeğer hanelerin yakınları bile" genelevler bunuyordu ve buralarda dokuz yaşındaki kız çocukları dahi istismar ediliyor ve satılıyordu. Yasaya göre muhabbet tellalları "bazı kişiler merhametinden dolayı... kadınları bu işten uzaklaştırmak ve onları yasal bir ilişkiye sokmak için sık sık çaba harcamalarına rağmen", kadınları takip edip geri getirmeye devam ettiler[59]. Iustinianus tarafından çıkarılan bu yasa, Theodora'nın kendi kişisel bilgi ve deneyiminden istifade etmiş olabilir. Aslında çağdaş bir anlatı da Theodora'nın bu yönde bir lobi faaliyeti yürüttüğünü ima etmektedir[60].

Theodora'nın 490 yılı dolaylarında doğduğu anlaşılmaktadır (her ne kadar bazı araştırmacılar daha sonraki bir tarihi önermektedirler)[61]. Procopius'a göre Theodora'nın babası Akakios, Constantinopolis'teki Yeşillerin baş ayı bakıcısıydı (veya ayıların efendisi) ve burada ayıları dans etmeleri ve dövüşmeleri için eğitiyordu[62]. Theodora'nın başkent dışında bir yerde doğduğuna inanmamız için bir neden yoktur (her ne kadar daha sonraki kaynaklar onu hem Kıbrıs hem de Suriye ile ilişkilendirmeye çalışsalar da)[63]. Babasının, en büyükleri henüz yedi yaşından bile olmayan Theodora ile kız kardeşleri Komito ve Anastasia daha çocukken öldüğü söylenmektedir[64]. Sefil haldeki anneleri ailesini yoksulluktan kurtarmak umuduyla hızla yeniden evlendi ve yeni kocası için eski eşinin işini elde etmeye çalıştı. İlgili iş başka bir adama verilmiş olsa da rakip bir takım

59 *J.Nov.* 14.

60 Malalas, *Khronographia* 18.24.

61 Foss, "The Empress Theodora", 164–165, ancak Potter, *Theodora* kitabında 495 yılı dolaylarını tercih etmektedir.

62 Procopius, *Historia Arcana* 9.2.

63 Tartışma için bkz. Foss, "The Empress Theodora", 165.

64 Ayrıca Theodora'nın Komito adında bir kız kardeşi olduğuna dair harici bir kaynağımız da bulunmaktadır. Bkz. Foss, "The Empress Theodora", 160.

-Maviler- ailenin durumuna acıdı ve Theodora'nın üvey babası, tutsak ayılardan oluşan bir hayvan kampının başına geçti. Kızlarının güzel olması sebebiyle Theodora'nın annesi onları Hipodrom ve çevresinde gösteri yapan dansçılar alayına kaydettirdi. Procopius, Theodora'nın genelevde bu sıralarda (ve cinsel olgunluğa erişmeden evvel) çalışmaya başladığını iddia etmektedir. Theodora büyüdükçe ana sahnede dans etmeye başladı ve Procopius'un söylediğine göre "kendi yararına çalışan bir fahişe" olarak hizmet sundu. Sahneye konan komedyalara katılmaya başladıktan ve oyuncuları özel akşam yemeği partilerinde ve etkinliklerde performanslarını sergilemeye (ve eğlendirmeye) davet etmek amacıyla tiyatroyu sık sık ziyaret eden Mavilerden iyi konumdaki genç adamlar tarafından fark edilmeye başladı. Theodora'nın bu gayriahlaki etkinliklerde sergilediği şehvetli danslarıyla ünlü olduğu iddia edildi. Procopius, onu dans ve oyunculuktan çok daha fazlasında usta olmakla suçlamaktadır[65].

Theodora'nın Mısır'ın batı sınırındaki Libya'ya vali olarak atandığında Hekebolus adındaki bir imparatorluk memurunun cariyesi olarak ona eşlik etmesi muhtemelen bu gibi olaylarla kurulan bağlantılar sayesinde olmuştur. Üst sınıf erkeklerin alt sınıf kadınlarla evlenmeden onlarla ilişki kurmasına olanak tanıyan bir uygulama olan cariyelik yasal olarak tanınıyordu ancak kilise tarafından ahlaki açıdan giderek kabul edilemez olarak görülüyordu. Hekebolus ondan bıkıp Theodora'yı bir kenara attığında, İskenderiye üzerinden seyahat ederek kendi adına çalışmak ve Procopius'a göre: "Tüm Doğu'yu dolaşarak… ve her kentte mesleğini icra ederek" evinin yolunu bulmak zorundaydı[66]. Bu sırada Theodora'ya muhtemelen eski sevgilisinden olan bir kız çocuğu da eşlik ediyordu. Gerçekte Hekebolus'u Theodora'yı terk etmeye iten şey bu çocuğun doğumuyla sonuçlanan hamilelik süreci olabilirdi. Theodora'nın daha sonra bir erkek çocuk doğurduğu ve bu çocuğu öldürdüğü yönündeki iddialar muhtemelen saraydan çıkan fena dedikodular olarak bir kenara itilebilir[67]. Procopius'un iddialarının aksine, bir Mısır kaynağında Theodora'nın ahlaki

65 Procopius, *Historia Arcana* 9.7, 9.10, 9.11–13, 9.17–19, 9.20–26.

66 Age., 9.27–28.

67 Potter, Theodora, 53–59.

canlanışının İskenderiye'yi gezerken (eğer böyle bir "Şam ihtidası" gerçekleşmişse[68]) başladığına dair ipuçları bulunmaktadır[69]. Theodora Constantinopolis'e döndüğünde Iustinianus'la tanıştı ve hızla bir ilişki kurdu; aralarındaki en olası temas noktası ortak noktaları olan Maviler ile olan bağlardı[70]. Örneğin Procopius, Theodora ile tanışmadan evvel Iustinianus'un Suriye'deki Antakya kentindeki Maviler ile bağlantısı olan bir dansçı ile yazıştığını ve Theodora'nın eve dönerken bu kadınla karşılaştığını anlatmaktadır. Bu sırada Theodora otuz yaş dolaylarında olabilir. Bize aktarıldığı üzere "Iustinianus, Theodora'ya karşı çok kuvvetli bir aşk besledi" ve ona hediyeler yağdırdı, "zira onu dünya üzerindeki en latif şey olarak görüyordu, ki bu aşırı derecede âşık olan sevdalılar için sıkça rastlanılan bir durumdur"[71].

Procopius'un yazdıkları Theodora'nın ortaya çıkışıyla ilgili oldukça çelişkili iki anlatımı korumaktadır. Kamusal tüketime dair olan bunlardan birinde yazar "onun güzelliğini kelimelerle ifade etmenin veya onu bir heykelde tasvir etmenin, sıradan bir insan için tamamen imkânsız olacağını" ilan etmektedir[72]. Iustinianus ve Theodora'nın her ikisi de öldükten sonra dolaşıma girmesi planlanan daha özel bir metinde ise kaleminden şu kelimeler dökülmektedir: "Theodora'nın yüzü güzel ve genel olarak çekici olmasına rağmen kısa boylu ve soluk renkliydi; ancak yine de tamamen beti benzi atmış değildi, daha ziyade solgundu ve bakışları her zaman ciddi ve kaşları çatıktı[73]." Kaynaklar onun keskin bir zihne ve hızlı

68 Aziz Paulus bir Şam seyahati sırasında yolda yaşadığı bir mucize neticesinde aniden Hristiyanlığa dönmüştür. Bu olaya atıfta bulunan ilgili ifade bir kişinin hayatında yaşanan keskin ve ani dönüşümleri ifade etmek için kullanılan bir deyime karşılık gelmektedir. (çn)

69 Nikiulu İoannes 90.87, Foss, "The Empress Theodora", 166–167'de reddedilmektedir ve Harvey, "Theodora the "Believing Queen", 214'te bu daha da ileri taşınmaktadır.

70 Foss tarafından yapılan öneri için bkz. Foss, "The Empress Theodora", 167–168, ve Procopius, *Historia Arcana* 9.33.

71 Procopius, *Historia Arcana* 12.28–32, 9.29–32.

72 Procopius, *De Aedificiis* 1.11.8.

73 Procopius, *Historia Arcana* 10.11–12. Ayrıca Procopius tamamlanmamış bu eserin Iustinianus ve Theodora'nın yönetimlerinden sonra ortaya çıkacağını söylemektedir: Procopius, *Historia Arcana* 1.8.

bir zekaya, hem insanlara hem de davalara sadakat için büyük bir dirayete, muazzam bir kararlılığa ve güçlü bir intikamcı damara sahip olduğu konusunda hemfikir[74]. Hatta Procopius bile Theodora'nın hazır cevaplarının keskinliği hakkında yorum yapmaktadır, ancak aynı zamanda onun görgüden ne kadar yoksun olduğundan, hiçbir saygın Romalı hanımın asla yapmayacağı şekilde toplum içinde kahkahalara boğulduğundan şikâyet etmektedir[75]. Büyük bir cömertlik ve nezaket yeteneğine sahip olmasına rağmen itiraz edilecek biri değildi. Elbette İmparatoriçe Euphemia ondan hiç hoşlanmadı.

Iustinianus 521 yılı civarında Theodora ile ilişki kurmuş olmasına rağmen bu anda onunla evlenmedi. Procopius bu konuda Theodora gibi bir kadının yakışıklı ve artık soylu oğlu (gerçi artık orta yaşlarına ilerleyen ve hâlâ bekar olan oğlu) için yeterli olmayacağını açıkça hisseden Iustinianus'un yaşlı üvey annesinin itirazlarını sorumlu tutmaktadır. Procopius'a göre: "İmparatoriçe yaşadığı müddetçe Iustinianus, Theodora'yı nikahlı karısı yapmayı başaramadı. Zira imparatoriçe herhangi bir konuda ona karşı çıkmamış olmasına rağmen yalnızca bu mesele Iustinianus'a karşı çıktı[76]." Iustinianus'un bu anda aşık olduğu kadınla evlenememesi, Procopius tarafından ortaya atılan Iustinianus'un en başından itibaren zayıf amcası adına devleti yönettiğine dair iddianın geçersizliğinin en açık kanıtıdır. Iustinus hâlâ iktidarı ellerinde tutuyordu ve ailevi meselelerde karısını dinliyordu. İmparatoriçe muhtemelen Theodora'nın hem sahnede hem de sahne dışındaki erken "kariyeri" hakkında duyduklarını tasvip etmedi. İmparatoriçe hem bu kadının Kadıköy karşıtı öğretiye sempati duyduğu yönündeki söylentilere karşı temkinli davranmış hem de Theodora'nın çok yaşlı olduğunu

74 Foss, "The Empress Theodora", 169–170.

75 Procopius, *Historia Arcana* 9.14. Cinsel politikalar üzerine uyguladığı düşünülen genel tutum hakkında bkz., L. Brubaker, "The Age of Justinian: Gender and Society", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 427–447.

76 Procopius, *Historia Arcana* 9.47.

düşünmüş olabilir. En nihayetinde bu konuda hiçbir şeyi tasvip etmiyordu ve iradesi galip geldi[77].

521 ve 522 yazları arasında bir noktada Euphemia öldü ve Iustinianus'un sevdiği insanı namuslu bir kadın haline getirmesinin önü açıldı[78]. Iustinianus'un karşılaştığı bir sonraki sorun kendisi gibi senatör sınıfına mensup bir adamın, Theodora gibi eski bir aktrisle evlenmesinin aslında yasa dışı olmasıydı; çünkü Theodora, bir zamanlar "itibarsız" kabul edilen bir meslekle iştigal ediyordu[79]. Iustinianus'un evliliğinin geçerli olabilmesi için amcasını yasayı değiştirmeye ikna etmesi gerekiyordu, ki bu Euphemia'nın asla izin vermeyeceği bir şeydi. Procopius bize Iustinus'un bunu yapmayı kabul ettiğini söylemektedir. Procopius'un belirttiği üzere, "Çünkü senatör sınıfına dahil olmuş bir adamın bir fahişeyle evlenmesi imkânsızdı... yeni bir kanun ile imparatoru yasaları değiştirmeye zorlamış ve bundan sonra Theodora ile evli olarak yaşamaya başlayarak diğer tüm erkeklere fahişelerle nişanlanmanın yolunu açtı[80]."

Haziran 521 ve Temmuz 522 tarihleri arasında Iustinus, Theodora'nın içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak anlaşılır biçimde ilan edilen dikkate değer bir yasa çıkardı ve bu kanunda yaşlı imparatorun müteveffa eşiyle mantıklı bir şekilde konuşmaya çalıştığını etkili bir biçimde duyabiliyoruz[81]. Merhume

77 D. Daube, "The Marriage of Justinian and Theodora, Legal and Theological Reflections", *Catholic University Law Review* 360 (1966–1967): 380–399, 386 (Theodora'nın *patricia* rütbesine yükselişine ilişkin tarihlemenin -ki bu onun savı açısından çıkarımlar içermektedir- Potter'ın ışığında düzeltilmesi gerekiyor. Potter, *Theodora*).

78 Potter'ın *Theodora* kitabının 240. sayfasındaki 13. notta söylediğinin aksine Procopius'un kronolojisini takip etmemek için hiçbir neden göremiyorum.

79 *Codex Iustinianus* 5.27.1, 5.5.7.2; *Digesta* 23.2.44.

80 Procopius, *Historia Arcana* 9.50–52.

81 *Codex Iustinianus* 5.4.23. Iustinus'un Euphemia ile gizli iletişimi için bkz. Daube, "The Marriage of Justinian and Theodora" Theodora bu yasadan evvel soylu sınıfına yükseltilmiş olsaydı (bazen böyle varsayılır), Iustinianus yine de onunla evlenebilirdi, ancak kızı için hâlâ önemli yasal bazı dezavantajlar geçerli olacaktı. Bu yasa hem anneye hem de kızına uygulanabilecek sosyal damgalanmaları ortadan kaldırmaya imkan sağladı. Tarihi için bkz. T. C. Lounghis, B. Blysidu, ve St. Lampakes, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565* (Nicosia, 2005), 138.

imparatoriçe eski bir köleydi. Evliliklerinin toplum tarafından kabul edilebilir olması için eski sahibi onun "özgür doğum statüsünün iade edilmesi" için iktidardaki imparatora başvurması gerekecekti[82]. Bu süreç görevlilerin bir kişinin köle olduğuna dair tüm yasal izleri silmelerine olanak tanıdı: bu haktan yararlananlar gerçekte tam bir özgürlük içinde yeniden doğdular. Özgürleşen Lupicina eski bir köle olarak kalmıştı ancak özgür doğum statüsünün geri getirilmesiyle Euphemia da herkes kadar tamamen "özgür" olmuştu[83]. Bu andan sonra geçmişinden dolayı ona hiçbir yaftalama yapılamaz ya da leke sürülemezdi.

Iustinus tarafından çıkarılan, ancak Iustinianus'un emriyle olduğu açıkça belli olan yeni yasada, geçmişteki eski köleler değil, itibarsız mesleklere sürüklenmiş (örneğin "tiyatro oyunlarında yer alanlar"), ancak şimdi geçmiş günahlarından tövbe etmiş ve kendileriyle evlenmek isteyen yüksek statülü erkeklerle yuva kurmak isteyen alt sınıftan özgür kadınlar yer alıyordu. Böyle kadınların kurtuluşunu ve bağışlanmasını reddetmek ve onları "daha iyi bir evlilik umudundan" mahrum bırakmak Hristiyanlığa sığar mıydı? Iustinus bunun yerine, bu tür kadınlara "hiçbir yanlış yapmamış olsalardı kalabilecekleri duruma geri getirecek bir imparatorluk yardımı" vereceğini ilan etti. "Kötü ve onursuz yaşam tarzlarını terk ettikleri, daha avantajlı bir yaşam tarzını benimsedikleri ve kendilerini onurlu uğraşlara adadıkları" sürece, imparatora tanınmış geçmişlerinin silinmesi ve "geçerli bir evliliğe devam etmesi" için ricada bulunabilirlerdi. Bu evliliklere "yüksek rütbesi veya başka herhangi bir sebeple aktrislerle evlenmeleri yasak olan" erkekler için de izin verilecekti. Münasip bir evliliğin amaçlandığından emin olmak için çeyiz sağlanmalı ve "yazılı belgeler" sunulmalıydı (muhtemelen kadının geçmişteki davranışlarından vazgeçişi ve itirafı da dahil).

Iustinianus'un (ve muhtemelen Theodora'nın) çıkartmakla uğraştığı yasa şimdi Theodora'nın da geçmişini temizlemeyi amaçlayan

82 Bkz. Digest 40.11. Iustinus onun eski sahibi olsaydı (ki bu mümkündür), başvuruda bulunmak zorunda kalacaktı. Iustinianus bu uygulamayı 539'da kaldırdı. (bkz. *J. Nov.* 78)

83 Tartışma için bkz. Daube, "The Marriage of Justinian and Theodora".

bir kanundu. Daha da önemlisi aynı şeyi kızının yanı sıra kız kardeşleri için de potansiyel olarak yaptı, böylece çocuğunun yüksek sınıflar ile tanışmasının ve sonunda kendine iyi bir koca bulmasının yolunu açtı. Hatta annesi hâlâ oyuncu olarak çalışırken doğan genç bir kadın bile başvuruda bulunabiliyor ve "hiçbir engel olmaksızın" imparatordan "sanki oyuncu bir annenin kızı değilmiş gibi evlenmelerine izin veren" resmi bir mektup alabiliyordu[84]. Annesinin geçmişini reddetmesi ve takip eden süreçte toplumsal olarak yeniden doğumunun ardından dünyaya gelen bir kız çocuğunun böyle bir başvuruda bulunmasına gerek yoktu. Dahası Iustinus, tövbekâr bir eski aktris ile evlilik bağıyla birleşmiş üst sınıftan bir erkekten doğan tüm çocukların, artık tamamen meşru kabul edilmesi gerektiğini vurgulayarak yasasını sonlandırdı.

Açıkçası Iustinus, Theodora'nın hâlâ çocuk doğurabileceğini umuyordu. Her ne kadar Euphemia bu ilişkiyi tasdik etmese de yaşlı Iustinus, Iustinianus'un Theodora'ya tamamen bağlı olduğunu ve ikisinin derin bir duygusal bağ (ortaya çıkacağı üzere siyasi) kurduğunu pekâlâ anlamış olabilir. Bu bağ Iustinianus'un kanunlarını hazırlarken karısına nasıl danıştığından ve bunu yaparken de aşikâr bir biçinde onun deneyimlerinden nasıl yararlandığından sarih bir biçimde söz ettiği kendi yasaları da dahil olmak üzere bir dizi çağdaş kaynak tarafından da doğrulanmaktadır. Iustinianus saltanatının başlarında eski aktrislerin sosyal ıslahlarına giden yasal yolu çıkardığı bir kanunla daha da basit bir hale getirecekti, ki bu yasanın amacı: "hiç kimsenin bir kadını kendi isteği dışında sahneye ya da dansçı grubuna sürüklemesine ya da buradan ayrılmak isteyen birinin engellenmesine izin vermemek" idi. Bu yasa geçmiş yaşamlarından tövbe edenlerin "kendi takdirine bağlı olarak" diledikleri kişiyle evlenebileceklerini hükmediyordu[85]. Theodora gençliğinde zorlandığı koşullara hiçbir zaman razı olmamıştı: belli ki elinden geldiğinde etrafındaki erkeklere sadece kendisine değil, ona benzeyen diğer kadınlara da yardım etmeleri için baskı yapıyordu. Böylece hırslı

84 Age., 5.4.23.5.

85 Age., 1.4.33 (534 yılında yayımlandı).

ve güçlü erkeklerin olduğu bu çağda alışılmadık derecede etkili (ve dolayısıyla çok aşağılanan) bir kadın olarak ortaya çıktı.

Iustinus'un Iustinianus ve Theodora adına yaptığı bu dikkate değer yasal müdahale, Iustinianus'un gücünün artık gerçek anlamda yükselişte olduğunu ortaya koymaktadır. Belki de karısının yokluğunda yaşlı Iustinus evlatlık oğluna yaklaşıyordu. Ayrıca imparatorun sağlığı kötüye gidiyor da olabilir: 521'de çıkarılan başka bir yasada imparator, körler ile görme ve hafıza bozukluklarından mustarip olanlara ya da başka bir şekilde "ölüm düşüncelerinden rahatsız olanlara" açıkça sempati gösteriyordu[86]. Roma imparatorlarının yasalarında bu kadar samimi ifadeler kullanmasının nedeni, muhtemelen kendilerinin de bu tür endişeleri veya rahatsızlıkları paylaşmaları veya bunların sevdiklerine zarar verdiğini görmüş olmalarıdır. Açıkça ifade edilmiş bu endişeler Procopius'un daha sonra, iktidarının sonlarına doğru Iustinus'un "çok yaşlı olduğu kadar aptal da" olduğu yönündeki suçlamasında da görülüyor olabilir ve belki de bugün demans adını vereceğimiz hastalığın bir aşamasına işaret edebilir[87].

Iustinianus'un Senatus'taki ve başkentin sokaklarındaki konumunu sağlamlaştırma ve güçlendirme çabaları hızla ilerledi. Sokaklar konusunda ise 523 yılında kendisini neredeyse ciddi bir tehdidin içine sokuyordu. 523'te Constantinopolis ve Doğu'daki birçok kentte, Iustinianus'un destek vermeye devam ettiği Maviler tarafından düzenlenen büyük isyanlar yaşandı. İmparator bu kalkışmaya cevaben kentte kanun ve düzeni sağlamaktan mesul olan Constantinopolis'in praefectus urbi'si Theodotos'a ("kabak" lakaplı) ayaklanmanın arkasında olduğuna inandığı kişilere karşı harekete geçme emri verdi[88]. Buna göre Theodotos yüksek rütbeli bir yetkili olan Theodosius'u tutuklayarak idam etti ve hatta o sırada hasta ve dolayısıyla savunmasız olan Iustinianus'u da tutuklamaya hazırlandığı bile söylendi[89]. Ius-

86 Age., 6.22.8.1b.

87 Procopius, *Historia Arcana* 9.50.

88 Age., 9.35–42.

89 Croke, "Iustinianus Under Justin", 39-40, Nikiulu İoannes"in kroniğindeki ifadesinden yararlanmaktadır, ki bu kronik İoannes Malalas'ın kaybolan pasajlarını muhafaza etmektedir.

tinus daha sonra Theodotos'un görevden azledilmesini sağlayacak olan yeğenini müdafaa etmek için araya girmiş gibi görünmektedir. Iustinianus'un kentin eski praefectus urbi'sini uydurma suçlamalarla -zehirleme, cinayet ve büyücülük- itham edilmesine yönelik girişimi başarısızlıkla sonuçlandı, zira imparatorluğun baş hukuk sorumlusu Proculus adındaki başarılı bir entelektüel Theodotos'un savunmasını üstlendi. Yine de Theodotos kendisi için en güvenli mevcut seçeneğin başkentten kaçmak olduğuna karar verdi. Kudüs'e kaçtı ve orada bir manastıra saklandı[90].

Iustinianus'un Senatus ile olan münasebetleri daha yumuşak bir seyir izledi. Örneğin Iustinus, Senatus'tan gelen istirhamlara yanıt olarak geleneksel olarak imparatorların oğullarına ayrılan fahri bir ünvan olan nomilissimusu ("en soylu") Iustinianus'a tevdi etti[91]. Daha önce Iustinianus'u ortak imparator ilan etmesi için istirhamlarda bulundukları iddia edildi; ancak bu talep görünüşe göre Iustinus tarafından üvey oğlunun yönetmek için çok genç olması sebebiyle reddedildi (bu sözde talebin ne zaman yapıldığı belli olmasa da)[92]. Iustinianus aynı zamanda dini kurumların üyelerine ihsanda bulunmaya ve onlarla ittifaklar kurmaya devam etme konusunda da dikkatli davranarak başkentteki bir dizi önemli ibadet yerinin inşası ve yenilenme işini finanse etti[93]. Ordu, yarış hizipleri, Senatus ve Kilise içindeki bağlantılarını beslemek, Iustinianus'un tahta çıkışını güvence altına almak için dikkatle belirlenen stratejisinin bir parçasıydı.

525 yılına gelindiğinde Iustinianus'un görünen vâris olduğu oldukça açıktı: baş hukuk görevlisi Proculus'un sarayda Iustinianus'un tahta geçme hırsından açıkça bahsettiği bile yazılmıştır. Bildiğimiz üzere İran hükümdarı Kavad, kendisinin ve Iustinus'un iki imparatorluk arasında ilk kez yaklaşık yüz yıl önce kurulmuş olan diplomatik bir anlaşmayı tekrarlamasını önermişti; bu anlaşmaya

90 Procopius, *Historia Arcana* 9.39–43.

91 Croke, "Justinian Under Justin", 42. Bu olayın tarihi belirsizdir ve bu konudaki bilgimizi oldukça sonraki bir kaynağa (Zonaras) dayandırıyoruz.

92 Age., 42.

93 Bkz. B. Croke, "Justinian, Theodora, and the Church of Sergius and Bacchus", *Dumbarton Oaks Papers* 60 (2006): 25–63, 29–30.

göre her imparator diğerinin oğlunu ve vârisini bir seremoni ile "evlat edinecekti" Proculus'un Iustinianus'a eğer bu gerçekleşirse Kavad'ın oğlu Hüsrev'in kendisinin yerine Roma tahtına oturabileceğini esprili bir şekilde anlattığı söylenmektedir[94]. Bu sıralarda Iustinus resmi olarak Iustinianus'u vekili veya Caesar olarak atadı[95]. Yeniden ilgili kararın Senatus üyelerinin talebine yanıt olarak alındığı, ancak muhtemelen Iustinianus tarafından da teşvik edildiği ve Iustinus'un bu ünvanı gönülsüzce verdiği söylenmektedir[96]. Iustinianus'un yanında yer alan senatörler, Iustinus'un ölümü üzerine iktidarın sorunsuz bir şekilde devrini sağlamak ve böylece Anastasios'un ölümü üzerine ortaya çıkan kaostan kaçınmak konusunda istekliydiler. Iustinianus ise açıkça gücün dizginlerini nihayet eline almak için can atıyordu.

CAESAR'LIKTAN İMPARATORLUĞA

527'nin Nisan'ında artık hasta olduğu belli olan imparator yeni bir altın sikkenin basılmasını ve imparatorluğun her yerine dağıtılmasını emretti. Bu türden bir darp, vergilerin ödendiği, ücretlerin ve fiyatların hesaplandığı ve malların alınıp satıldığı imparatorluk para sisteminin temelini oluşturuyordu. Aynı zamanda imparatorluk idaresi, imparatorun tebaasına açık siyasi mesajlar iletmek için bu tür sikkelerin üzerine yerleştirilen betimlemeleri kullandı. Yeni imparatorların portreleri ve isimleri, iktidara gelmelerini duyurmak için sikkelerin üzerine işlendi; mızraklanan barbarların görüntüleri veya eski Roma'daki Victoria'nın personifikasyonun tasvirleri bazen morali yükseltmeye ve kararlılığı güçlendirmeye yardımcı olması için dahil edildi.

Iustinus'un artık yeni sikkeleri aracılığıyla iletmek istediği mesaj, bu paraları halka dağıtmakla mesul bankerler ve sarraflar tarafından hemen anlaşıldı. Bu sikke grubundan günümüze gelen bir kopya

94 Procopius, *De Bellis* 1.11.16. Tartışma ve referanslar için bkz. Croke, "Justinian Under Justin", 43–44.

95 Croke, "Justinian Under Justin", 44–45.

96 Age., 44, Victor Tunnunensis"in ifadesine dayanarak.

Washington D.C.'deki Dumbarton Oaks Müzesi koleksiyonda bulunmaktadır. Bir yüzünde bulunan İmparator Iustinus, başının etrafında altın bir "nimbus" veya hale ile ileriye dönük olarak tahtında oturmaktadır ve sol elinde evrensel otoritesini simgeleyen bir küre tutmaktadır. Daha evvelki sikkelerden farklı olarak onun yanında ise benzer şekilde başında halesi ve elinde küresi bulunan yeğeni Iustinianus da oturmaktadır. İmparatorluk tasvirinin etrafında ise kısaltılmış bir Latince yazıt görülmektedir: "DN IVSTIN ET IVSTINIAN PP AVG" (Efendilerimiz Iustinus ve Iustinianus: Dindar Hükümdarlar ve İmparatorlar). Sikkenin diğer yüzünde uzun bir haç ile küre üzerine yerleştirilmiş bir diğer haçı taşıyan ve etrafında "VICTORIA AVGGG" ("İmparatorların Zaferi için") yazan kanatlı bir melek tasviri bulunmaktadır. Yeni basılan sikkeler Iustinianus'un nihayet amcasıyla birlikte hüküm sürmek ve onun yerine geçmek için ortak imparator ilan edildiği hakikatini duyurmak için tasarlanmıştı. Yaşlı adamın daha önce evlat edindiği oğluyla ilgili şüpheleri ne olursa olsun, onları ya bir kenara bırakmıştı ya da unutmuştu. Açıkça görülmektedir ki sikkeler alışılmadık bir hızla üretilip dağıtıldı[97].

Bu iki nedenle önemlidir. Birincisi imparatorun açık bir biçimde hızla güçten düşmesidir (söylendiği üzere Iustinus'un eski bir savaş yarası canlanmıştı ve imparatora büyük acılar veriyordu)[98]. Iustinianus ve müttefiklerinin tüm bu sürecin son anda kontrolden çıkmaması için tahta çıkışa dair düzenlemeleri acilen yapmaları gerekiyordu. Theodotos'un 523 yılında Iustinianus'a karşı giriştiği tutuklama eylemi sonuçta hâlâ birçok düşmanı bulunduğunu ve aynı zamanda ise müttefiklere de sahip olduğunu gösterdi[99]. İkinci neden ise Constantinopolis'in hâlâ bir dizi varlıklı ve iyi bağlantıları olan ailelere ev sahipliği yapmasıydı. Bu ailelerin üyeleri yakın geçmişteki atalarının imparatorluk ünvanına sahip olduklarının fazlasıyla

97 Dumbaton Oaks erişim numarası BZC. 1960: Nümismatik olarak tam referans için bkz. Croke, "Justinian Under Justin", 52 dipnot 207.

98 Croke, "Justinian Under Justin", 51; Malalas, *Khronographia* 17.23; *De Ceremoniis* 1.95.

99 Iustinianus'un bu dönemdeki "zafiyeti" için bkz. P. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian* (Oxford, 2013), 257–275.

farkındaydılar ve Iustinus iktidardan gittikten sonra imparatorluk makamı üzerindeki kontrollerini yeniden tesis etmek için umutsuz bir düşünce içindeydiler. Örneğin Anicia Iuliana (papa Hormisdas'ın 519'da övgüyle bahsettiği imparatorluk soyuna sahiptir) yakın zamanda ailesinin önemini ve itibarını ilan etmek için başkentin göbeğinde muhteşem Aziz Polyeuktos Kilisesi'ni inşa ettirdi[100]. Büyük kilisenin kemerlerine oyulmuş bir şiir Anicia'yı "kraliyet kanının mirasçısı" ve "asil bir ırkın annesi" olarak tanımlıyordu[101]. Anicia Iuliana'nın kocası daha önce 510'larda tahtı ele geçirmek için isyan eden bir kitlenin davetini reddetmiş olmasına rağmen onun evlilik yoluyla akrabası olan İmparator Anastasios'un yeğeni Hypatius artık imparatorluk Senatus'unun önemli bir figürüydü[102]. Iuliana ve diğerleri muhtemelen Hypatius'u taht için soylu kana sahip uygun potansiyel bir aday olarak görüyorlardı; zira Hypatius hem Kadıköy taraftarı hem de karşıtı grupların desteğini kazanmak için iyi bir konumdaydı. Iustinus (ve artık Iustinianus), yeğeni Iustinianus'un halefini bir hakikat olarak sunarak bu tarz hanedan gruplarını etkili bir şekilde zor durumda bıraktı.

Daha evvel Iustinus tarafından Caesar ilan edilen Iustinianus'un saray adabına göre Hipodrom'da ordu ve halk tarafından alkışlanmasına gerek yoktu. 1 Nisan'da Iustinianus'un müttefikleri onun Augustus rütbesine yükseltilmesi için bir kez daha istirhamda bulunduktan sonra, Iustinus yeğenini sarayın Büyük Salonu'nda (consistorium) açıkça ortak imparator olarak atadı[103].

100 J. Bardill, "A New Temple for Byzantium: Anicia Iuliana, King Solomon, and the Gilded Ceiling of the Church of St. Polyeuktos in Constantinople", şurada *Late Antique Archaeology 3: Social and Political Life in Late Antiquity*, ed. W. Bowden, A. Gutteridge, ve C. Machado (Leiden, 2006), 339–370; C. Mango ve I. Sevčenko, "Remains of the Church of St Polyeuktos at Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers 15* (1961): 243–247.

101 *Anthologia Palatina* 1.10. Biraz farklı (ancak tam) bir çeviri için bkz. M. Whitby, "The St. Polyeuktos Epigram (AP 1.10): A Literary Perspective", şurada *Greek Literature in Late Antiquity*, ed. S. F. Johnson (Londra, 2006), 159–187.

102 A. Cameron, "The House of Anastasius", *Greek, Roman and Byzantine Studies 19* (1978): 259–276.

103 Referanslar için bkz. Croke, "Justinian Under Justin", 51. Her ne kadar Croke'tan farklı olarak ben burada Petros Patrikios'un *De Cerimoniis*'te muhafaza edilen

Iustinianus üç gün sonra yaklaşık yedi sene evvel Vitalianus'un katledildiği Delphaks salonunda palatinus görevlileri ve imparatorluk muhafızları tarafından resmen imparator ilan edildi[104]. Aynı anda Theodora da imparatoriçe olarak ilan edildi[105]. Iustinus artık bu işlemlere katılamayacak kadar hastaydı. Iustinianus'a daha sonra kendisi için duaları yöneten Constantinopolis patriği tarafından resmen taç giydirildi[106].

İmparator Iustinus 1 Ağustos 527'de vefat etti. Mütevazı ve gönülsüz sahibi bir imparator olarak Iustinus, Constantinus ve ondan önceki seçkin imparatorların ebedi istirahatgâhı olan Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülmek istemedi; burası 470'li yılların başında taze bir asker olarak yanından geçerken hayranlık duyarak baktığı bir mekandı. Bunun yerine bir manastırda sevgili eşi Euphemia'nın yanına defnedildi, ki bu kurum bir dindarlık gösterisi olarak yine Euphemia tarafından kurulmuş olabilir ("Augusta'nın Manastırı" olarak biliniyordu)[107]. Iustinus öldüğünde yaklaşık yetmiş yedi yaşındayken, Iustinianus ise aynı dönemde kırklı yaşlarının ortasındaydı. Iustinianus'un amcasının ardından tahta geçişini sağlama almak için gösterilen özenli çabalar sayesinde çiçeği burnundaki yeni hükümdar, yalnızca sesi kısılmış bir muhalefet karşısında iktidara gelen biricik imparator olarak gücünü pekiştirdi. Iustinianus tahta çıkışıyla birlikte yeni bir çağın başladığına dair tebaasına açık bir fikir vermek amacıyla elinden geleni yapacaktı.

---

işlemlerin çağdaş anlatımına öncelik vermekteyim. Bkz. *De Cerimoniis* 1.95. Lakin Croke'un da belirttiği üzere geç tarihli bir Bizans tarihçisi olan Zonaras, Iustinianus'un daha sonra Hipodrom'da alkışlandığını iddia etmektedir.

104 Bkz. Croke, "Justinian Under Justin", 51. *Delphaks* için bkz. J. Kostenec, "Observations on the Great Palace at Constantinople: The Sanctuaries of the Archangel Michael, the Daphne Palace, and the Magnaura", *Reading Medieval Studies* 2 (2005): 27–55, 37–38.

105 Malalas, *Khronographia* 17.18.

106 *De Cerimoniis* 1.95. Bkz Constantinus Porphyrogennetos, *De Ceremoniis*, ed. ve çev. A. Moffatt ve M. Tall (Leiden, 2017), 432–433.

107 P. Grierson, C. Mango, ve I. Sevčenko, "The Tombs and Obits of the Byzantine Emperors (337–1042) with an Additional Note", *Dumbarton Oaks Papers* 16 (1962): 1–63, özellikle 10–11, 27, 46–47.

İKİNCİ BÖLÜM

Fırtınalı Bir Başlangıç

Dördüncü Kısım

Düşmanla Yüzleşmek

DOĞU'DA YENİ BİR İMPARATORLUK UYANIYOR

Iustinianus'un saltanatının ilk yılları hem iç politikayı hem de dış ilişkileri şekillendiren dikkate değer bir yaratıcılık ve enerji patlamasına tanık olacaktı. İmparator ülke dahilinde paganlara, sapkınlara ve özellikle onaylamadığı diğer kişilere (örneğin cinsel açıdan "yoldan çıkmış" olarak gördüklerine) ve ayrıca genel olarak "kanunsuzluk" suçu işledikleri düşünülenlere karşı ani ve sert bir baskı uygulayacaktı. Altıncı yüzyılın başlarında Hristiyanlar arasında insanlığın "Son Günleri"nin yaşadığı ve ilahi hükmün yaklaştığı yönünde yaygın bir inanış vardı. Örneğin Baalbek Kehaneti olarak bilinen bir metin İmparator Anastasios'un ölümünden sonra nasıl bir kaos döneminin başlayacağını bilmiş ve bu zamanda insanların "açgözlü, muhteris, isyankâr ve barbar", "annelerinden nefret eden" ve "kendi atalarının topraklarını yağmalayacak olan" kişiler olduklarını söylemiştir. Bu dönem ancak "Haça çarmıha gerilen kişi, görkemli ve parıldayan bir yıldız gibi göklerden indiğinde" sona erecekti[1]. Iustinianus'un imparatorluğunu ahlaki yozlaşmanın veya dini yanılgının kaynağı olarak gördüğü kişilerden temizleme kararlılığı, kısmen bu türden sezgilerin farkındalığından ve "Kıyamet Günü" en nihayetinde geldiğinde tebaasının geri kalanı için kurtuluş

1 P. Alexander, *The Oracle of Baalbek* (Washington, D.C., 1967), 28–29. Metnin bu versiyonunun yaklaşık 502-506 yılları arasında olduğu görülmektedir.

yolunu kolaylaştırma arzusundan kaynaklanıyor olabilir[2]. Doğu Roma halkının toplumsal tabanındaki düzensizlik ve kanunsuzluk başlıca kaygı konularıydı ve kıyamete dair endişeler bu duyguları muhtemelen yoğunlaştırıyordu. Ancak herhangi bir Roma imparatorunun ilk ve öncelikli görevi imparatorluğu savunmak ve onu saldırılardan korumaktı. Iustinianus bu konuda bir istisna değildi: yeni imparatorun iktidarının ilk beş yılındaki dış politikasının ayırt edici özelliği, dini diploması yoluyla benzer görülmemiş ölçüde bilgiye dayalı ve gelişmiş olmasıdır.

502'de Romalılar ile İranlılar arasındaki savaşın yeniden başlamasıyla birlikte Constantinopolis'teki imparatorluk idarecileri imparatorluğun doğu sınırının savunma altyapısına yatırım yaparak bu hattı düşman saldırılarına karşı daha güçlü hale getirmek için yoğun çaba sarf ettiler[3]. Roma-İran sınırının kenarında yer alan Suriye'deki Dara kenti büyük miktarda askeri yatırımın odağı haline geldi. İki büyük güç arasındaki düşmanlıkların yeniden başlaması, her iki imparatorluğun da kuzeyde Kafkasya ve güneyde Arabistan halkları arasında diğerine karşı diplomatik üstünlük için mücadeleye girişmesine neden oldu. Iustinus'un hükümdarlığı sırasında Romalılar bu iki alanda da konumlarını önemli ölçüde geliştirmişlerdi. 521-522 yıllarında Karadeniz'in doğu yakasını kontrol eden stratejik açıdan önemli Batı Kafkasya'daki Lazika Krallığı'nın hükümdarı, İran taraftarı tutumundan vazgeçerek imparator Iustinus'u vaftiz babası olarak kabul etti ve Hristiyanlığa döndü[4]. Bu ihtidayı Orta Kafkasya'da bulunan ve halihazırda Hristiyan olan idarecilerinin gelecek askeri yardımlar karşılığında Constantinopolis'e tabi olunması izledi[5]. Romalılar 525 yılında imparatorluğun yakın müttefiki olan Doğu Afrika'daki Hristiyan Aksum Krallığı'nın Arabistan'ın güneyindeki Himyar'ı (Yemen) işgaline lojistik olarak destek sağladı[6]. Bu

2 R. Scott, *Byzantine Chronicles and the Sixth Century* (Abingdon, 2012), kısım 19, 6.

3 P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 134–144.

4 İoannes Malalas, *Khronographia* 17.9.

5 Sarris, *Empires of Faith*, 139–140; Procopius, *De Bellis* 1.12.1–9.

6 Sarris, *Empires of Faith*, 140; G. Bowersock, *The Throne of Adulis: Red Sea Wars on the Eve of Islam* (Oxford, 2013).

işgale bahane olarak İran'ın etkisi altında olduğu kabul edilen Himyar hükümdarının bölgedeki Hristiyan cemaatine yönelik sözde zulmüydü. Ancak Himyar aynı zamanda Arabistan'ın politik açıdan en önemli krallığıydı ve uluslararası ticarette -tüccarları ve denizcileri Hint Okyanusu'nun uzaklarına doğru ilerlemeye cüret ediyordu- hayati bir rol oynuyordu, dolayısıyla burada Roma nüfuzunun genişletilmesi uzun süredir devam eden bir imparatorluk hedefiydi. Bu müdahalelerin her ikisi de Romalı yetkililerin Hristiyanlığı nasıl "silah haline getirmeyi" öğrendiklerini ve onu imparatorluğun diplomatik ve askeri yararına kullanmayı benimsediklerini göstermektedir. Roma'nın hem İberya'ya hem de Himyar'a müdahalesi, Iustinianus'un Caesar olarak atanmasıyla hemen hemen aynı dönemde gerçekleşti. Bu hamleler yapılırken Iustinianus'a danışıldığını, hatta aktif olarak görev aldığını varsaymak mantıklıdır[7].

Doğu Roma İmparatorluğu ile İran arasındaki gerilimler, İranlıların geleneksel olarak İran "nüfuz alanı" olarak gördükleri Kafkasya'da Roma otoritesinin genişlemesini sert bir şekilde protesto etmeleri nedeniyle Iustinus'un iktidarı boyunca giderek arttı. İranlılar imparatorluğun Suriye'deki Roma-İran sınırı boyunca devam eden doğrudan yatırım süreçlerine de itiraz ettiler. Her ne kadar Romalılar Dara'daki yeni tahkimatlarının tamamen savunma amaçlı olduğunu düşünseler de, İran bakış açısına göre yerleşim tehlikeli bir şekilde yaklaşık yirmi altı kilometre uzakta bulunan ve Romalıların dördüncü yüzyılda İranlılara terk etmek zorunda kaldıkları Nisibis kentine olası bir saldırı için ileri bir karakol haline dönüşüyormuş gibi görünmekteydi. Sasani İmparatorluğu'nun ekonomik açıdan en verimli kentlerinin çoğunun Roma'nın sınır bölgesine yakın olması, buradaki Roma askeri varlığının yoğunlaşmasının İranlıların sinirlerini bozacağı anlamına geliyordu. İranlılar Roma topraklarına baskınlar düzenlemek ve inşaat işlerini aksatmak için Roma idaresi altında bulunan Suriye'nin güneyindeki çölün ucunda yaşayan Arap kabileleri arasındaki bağlı unsurlarını defalarca kez harekete

7 Iustinianus'un bu dönemde imparatorluk ordusunun yeniden yapılandırılmasına ilişkin politika değişikliğine katkıda bulunmuş olabileceği de ileri sürülmüştür, bkz. C. Koehn, *Justinian und die Armee des frühen Byzanz* (Berlin, 2018), 56–67.

geçirdiler[8]. Bu türden baskınlar 527 yılında İmparator Iustinus'un sağlığının bozulduğu ve ardından öldüğü haberinin İran'a ulaşması ve bu arada İran şahı Kavad'ın Romalılardan haraç ödemesi talep etmesi sebebiyle şiddetlendi. Bu durum Roma'nın Nisibis'e yönelik bir dizi misilleme baskını gerçekleştirmesine yol açtı. Iustinianus'un imparator olarak ilk icraatları arasında yaklaşan büyük çaplı bir savaş beklentisiyle, savunmaya yönelik Doğu'daki inşa programını hızlandıran emirler çıkarmak vardı[9]. Ayrıca Kafkasya'daki askeri operasyonları denetlemek üzere Ermenistan'daki Roma kuvvetlerine yeni bir başkomutan atadı. Her iki imparatorluk da topraklarını çapraz olarak kesen nehir vadilerinden ve dağ geçitlerinden gelecek saldırılara karşı oldukça savunmasız olduğu için herhangi bir Roma-İran çatışmasında bu alan her zaman belirleyici bir savaş alanı olmuştu[10].

Iustinianus'un Ermenistan ve Kafkasya üzerinde durması imparatorluğun gelecekteki stratejisi açısından hayati bir önem taşıyordu. Şimdiye kadar Romalılar Ermeni topraklarının savunması için öncelikle Roma'nın üstünlüğünü tanıyan yerel Ermeni soylularının besledikleri özel ordulara güveniyorlardı. Iustinianus Roma garnizonları kurarak ve Ermeni vilayetlerini imparatorluğa daha sağlam bir şekilde entegre ederek bunu ortadan kaldırdı[11]. Aynı zamanda yollar, kaleler -önemli ölçüde- kiliseler inşa ederek Constantinopolis'in bu önemli Kafkas bölgesi üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla Lazika'nın güneyindeki Tzanica olarak bilinen dağlık bölgeyi de doğrudan hakimiyeti altına aldı. Zira başka yerlerde olduğu gibi burada da Iustinianus'un askeri stratejisi güçlü bir dinsel unsur da taşıyordu, zira Iustinianus Tzanica'nın boyun eğmeyen halkına Hristiyanlığı dayatmaya çalışıyordu. 528'de imparatorluğun Laz müttefiklerine yönelik bir İran saldırısı başarıyla bertaraf edildi. İmparatorluğun Kafkasya'daki durumu 528-529'da Sabir Hunları

8 G. Greatrex ve S. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars: Part 2, 363–630 AD* (Londra, 2002), 77–84.

9 Bkz. Malalas, *Khronographia*, 18.2'de (sub anno 527), Şam'ın savunması için çok önemli olan Palmyra'nın yeniden tahkimatı anlatılmaktadır.

10 *Codex Iustinianus* 1.29.5.

11 Tartışma için bkz. N. Adontz, *Armenia in the Period of Justinian* (Lizbon, 1971).

(Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan ve hem Roma hem de İran çıkarları için tehdit oluşturabilen bir grup) olarak adlandırılan bir grubun muktedir kraliçesi Boa ile yapılan askeri ittifak görüşmeleriyle daha da güçlendirildi. İoannes Malalas'ın Khronographia eserine göre kocasının vefatından sonra Boa, "İmparator Iustinianus tarafından pek çok hediye, imparatorluk elbiseleri, çeşitli gümüş kaplar ve az miktarda nakdi ödeme ile elde edildi"[12].

Iustinianus imparatorluğun doğu sınırının kuzey (Kafkas) kesimi boyunca konumunu sağlamlaştırmak için ivedi adımlar attı ve imparatorluğun doğrudan İran ile karşı karşıya olduğu Suriye'deki merkezi bölgesinde ve komşu alanlarda tahkimat inşa hızını arttırdı. Aynı zamanda İranlıların veya müttefiklerinin imparatorluğun geniş ve büyük ölçüde savunmasız çöl sınırına saldırmasını veya baskın yapmasını zorlaştırmak için imparatorluğun güneydeki çöl kabileleri arasındaki himayeye dayanan düzenlemelerinde büyük bir yeniden yapılanma başlattı. Çeşitli Roma yanlısı Arap kabileleri, Iustinianus'un "krallık onuru" bahşettiği Hristiyan Gassani kabilesinin lideri el-Harith'in liderliğinin altında bir araya geldiler[13].

Iustinianus'un daha az azimli yöneticiyi koltuğundan edebilecek bir dizi beklenmedik şok ve zorluklara rağmen, imparatorluğun Doğu'daki konumunu sağlamlaştırma ve güçlendirme yönündeki bir girişime devam edebilmesi belki de en çarpıcı şeydir. 528-529'da sert geçen kış bölgenin büyük bölümünde açlığa neden oldu ve Antakya ile Suriye'deki diğer bazı kentler depremlerle sarsıldı[14]. Iustinianus bu felakete Antakya'daki Hristiyan ahalisinin moralini toparlamak için (ve aynı zamanda ilahi keremi güvence altına almak adına) kentin adını Theoupolis ("Tanrı'nın kenti") olarak değiştirerek karşılık verdi. Aynı zamanda yerel toprak sahibi elitlere ulaşmaya çalışarak, hepsini en yüksek senatör rütbelerine (illustris ünvanı önemli sosyal ayrıcalıklar sağlıyordu) atadı ve aynı zamanda üç yıllık bir vergi muafiyeti tanıdı[15].

12 Malalas, *Khronographia* 18.4, 18.13; *Chronicon Paschale* sub anno 528.
13 Procopius, *De Bellis* 1.17.46–48.
14 Bkz. Sarris, *Empires of Faith*, 143.
15 Malalas, *Khronographia* 18.19, 18.29.

Bir müddet sonra 529'da Iulianus ben Sahir adında karizmatik bir mesih figürü tarafından idare edilen Sâmirî köylülerinin çıkardığı büyük bir ayaklanma Filistin'de patlak verdi ve Roma egemenliğini yıkmaya yeltendi. Sâmirîler (bölgedeki Yahudilerden dini ve etnik bakımdan farklı olan eski İsrail topluluklarının torunlarıdırlar) uzun süredir giderek artan bir huzursuzluk içindeydiler, ancak asırlardır Roma İmparatorluğu'nun merkezi bölgelerinde böyle bir şey yaşanmamıştı. Iustinianus müttefiki Gassanilerin yardımıyla isyanı çok kan dökerek bastırdı. Dönemin çağdaşı olan tarihçi İoannes Malalas'a göre (Doğu'nun baş kenti Antakya'daki imparatorluk idaresinin dairelerinde çalışıyordu ve bu nedenle resmi kayıtlara erişimi olabilir) yirmi bin Sâmirî öldürüldü, pek çoğu kaçtı ve yirmi bin Sâmirî çocuk da Arap kabilelerine köle olarak satıldı[16]. Iustinianus ek bir ceza olarak tüm Sâmirî ibadet yerlerinin ("sinagoglar") yıkılmasını emreden ve yenilerinin inşa edilmesini yasaklayan bir yasa çıkardı[17].

Bunca zaman boyunca savunmanın iyileştirilmesi ve savaş hazırlıkları devam etti ama önce İran şahı Kavad saldırıya geçti. Haziran 530'da elli bin kişilik olduğu tahmin edilen büyük bir İran ordusu Nisibis'ten yola çıktı ve yakın zamanda Doğu'daki Roma sahra ordusunun başkomutanı (magister militum per orientem) olarak atanan Belisarius'un devam eden inşaat işlerini denetlediği Dara'ya yürüdü[18]. Daha evvel Iustinianus bir önceki imparator Iustinus döneminde komutan olarak görev yaparken, Belisarius da Iustinianus'un özel askeri maiyetinin bir üyesi olarak görevde bulunmuştu ve o da imparatorluğun Balkan topraklarından geliyordu. İki adam açıkça iyi anlaşıyorlardı ve Belisarius'un yeteneği Iustinianus'un dikkatini çekmişti[19]. Gelecek kuşaklar adına şanslıyız

16 Age., 18.35. Procopius'un yüz bin kişinin öldürüldüğü iddiası bu sayılarla karşılaştırıldığında abartılı görünmektedir. Bkz. *Historia Arcana* 11.29. Bağlam ve tarih için bkz. K. L. Noethlichs, "Samaritans in Late Antique Legislation", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 50 (2007): 57–66.

17 *Codex Iustinianus* 1.5.17.

18 Greatrex ve Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*, 88–89.

19 Bkz. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. 3, *A.D. 527–641* (Cambridge, 1990), PLRE- III- A, Belisarius 1 (182, 186).

ki Belisarius'a Dara'da askeri hukuk danışmanı ve sekreter (assessor) olarak Procopius eşlik ediyordu. Savaşa dair bir ilk gözden yaşanan deneyim, Procopius'a kendi döneminin çok kapsamlı bir tarihini yazması için ilham verecekti. Procopius bu eserinde "Romalıların imparatoru Iustininaus'un Doğu ve Batı'da barbarlara karşı yürüttüğü" savaşları ayrıntılarıyla anlatmaktadır[20].

Procopius'a göre İranlıların sayısı Belisarius'un kuvvetlerinin iki katıydı. Ancak Belisarius'un yirmi beş bin adamla birlikte Dara'da bulunması muhtemelen savunma çalışmaları tamamlandıktan sonra İran topraklarına bir saldırı planladığını göstermektedir. Olasılıkla çalışmalar bitmediği için Belisarius, İran kuvvetlerini açık alanda karşılamak zorunda kaldı. Savaş her iki tarafında da birbirine kesintisiz ok yağmuru ile başladı. Daha sonra piyade birlikleri göğüs göğüse çarpışmaya girdi. Başlangıçta bu yakın dövüşte İranlılar avantajlı görünüyordu ve Roma ordusunun sol kanadı çökmeye başladı. Belisarius savaştan önce Balkanlar'daki (Heruli olarak bilinen) barbar müttefik birliklerinin komutanıyla bir plan yapmıştı. Sayıları yalnızca üç yüz kadar olan bu askerler komutanları Pharas ile savaşan meydanının köşesindeki bir tepenin arkasında, gözlerden uzak bir noktada konuşlanmışlardı. İşaret verildiğinde aniden ortaya çıkan bu askerler İranlıları hazırlıksız yakaladılar. Procopius'un aktardığı üzere: "tepeden Pharas komutasındaki üç yüz Heruli askeri düşmanın arkasına geçti ve yiğitliklerini muhteşem bir şekilde sergilediler... Sunicas'ın [Romalı komutan] da cenahtan kendilerine doğru geldiğini gören İranlılar kaçmak zorunda kaldılar. Bu arada bozgun kesinleşti, zira Romalılar burada kuvvetlerini birleştirdiler ve barbarlara karşı büyük bir katliam gerçekleştirildi"[21].

Ermenistan'daki Roma mevzilerine yönelik eş zamanlı olarak gerçekleştirilen bir dizi İran saldırısının bölgedeki yeni başkomutan tarafından başarılı bir şekilde bertaraf edilmesi Iustininus'un stratejisinin ustalığını göstermektedir[22]. İranlılar 531 yılında sefer mev-

20 Procopius, *De Bellis* 1.1.

21 Age. 1.14-39-42.

22 Age. 1.15.1-33.

simi olan ilkbaharda Callinicum Savaşı ile Belisarius ve ordusunu mağlup etmiş olsalar da Kavad'ın Iustinianus'u sınama ve yenme kararı, yeni imparatorun sertliğini kanıtlamaktan başka bir şeye yaramadı[23]. Aynı yılın sonralarında yaşlı şahın yerine, barış konusunda istekli olan oğlu Hüsrev geçti. Başlangıçta Iustinianus barış konusunda isteksizdi, zira belki de Hüsrev'in iktidara gelişine karşı kardeşleri tarafından ortaya konan muhalefetin üstesinden gelip gelemeyeceğini görmeyi bekliyordu. Hüsrev'in yerinin sağlam ve dolayısıyla müzakereye değer olduğu netleşince Iustinianus'un tavrı yumuşadı. Esirlerin takası ve ateşkes ilan edilmesi konusunda hızla bir anlaşmaya varıldı. Daha detaylı görüşmeler 532 yılının baharında gerçekleştirildi. Bu müzakereler aynı yılın sonlarında iki imparatorluk arasında ilan edilen sözde Sonsuz Barış ile doruğa ulaştı: bu anlaşmaya göre İranlılar Constantinopolis idaresinin Doğu'da tahkim edilmiş konumunu fiilen kabul etmek zorunda kaldı ve bunun karşılığında Iustinianus Dara'ya askeri bir komutan (dux) atamadı ve İranlılara da önemli miktarda bir para ödedi (11.000 pound altın veya yaklaşık 792.000 solidi). Bu ödeme Kafkas Dağları boyunca göçebelerin baskın yapmalarını önlemek için hayati öneme sahip olan "Hazar Kapıları" olarak bilinen bir dizi dağ geçidinde İran savunmasını sürdürmenin maliyetine bir katkı olarak yapılmış olmalıdır. Dördüncü ve beşinci yüzyılın sonlarında Hunlar tarafından yapılan meydan okumalara karşı İran ve Roma imparatorluklarının bu tür saldırılara göğüs germede ortak çıkarları bulunduğu daha önce anlaşılmıştı[24].

Iustinianus'un İranlılara ve imparatorluğun diğer bazı komşularına bu kadar büyük meblağları ödemeye hazır olması, Constantinopolis'teki Senatus üyeleri ile "barbarlara" Roma vergilerinin bu şekilde dağıtılmasını onaylamayan diğer kişiler arasında hoşnutsuzluk seslerinin duyulmasına neden oldu[25]. Ancak yine de Iustinianus'un bakış açısından bu barış anlamlıydı. 520'li yıllarda Roma'nın

23 Callinicum Savaşı için bkz. Greatrex ve Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*, 92–93.

24 Greatrex ve Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*, 91–97.

25 Bkz. Procopius, *Historia Arcana* 19.13–17.

Batı Kafkasya'da elde ettiği kazanımları pekiştirmiş ve güvence altına almıştı; doğu sınırındaki tahkimat inşaatı programını başarıyla hızlandırmıştı; ve imparatorluğun askeri komuta yapısı ile vassallık uygulamalarını yeniden yapılandırmanın değerini kanıtlamıştı. Iustinianus'un Doğu'ya dair artık önemli bir toprak hırsı bulunmuyordu, bu nedenle İran ile yapılan sağlam bir barış olumlu bir neticeydi. İmparator, İran şahının bu türden bir barışı İran'ın önemli aristokratik ailelerine yalnızca satarak kabul ettirebileceğinin farkındaydı. Dolayısıyla İran şahı sarayını kontrol eden ailelere Roma altınını göstermeliydi ki bu meta Sasani ideolojisi içinde büyük bir sembolik öneme sahipti[26]. Iustinianus ayrıca başka yerlerde yeni fırsatlar ortaya çıktığı için bu dönemde özellikle Doğu'da barış istiyordu.

Iustinianus örneğin İranlılarla mücadele ederken imparatorluğun nüfuzunu Karadeniz'in kuzey kıyıları boyunca genişletmeye de çalışıyordu. Özellikle Kırım ve Kherson Yarımadası Romalı idareciler için büyük stratejik öneme sahipti. Buradaki bir Roma varlığı potansiyel olarak Avrasya steplerinin batı ucunda bir "dinleme noktası" olarak hizmet edebilir ve yeni bir göçebe konfederasyonunun veya düşmanın Balkan bölgelerine doğru herhangi bir hareketinden önce Constantinopolis'in olan bitenden haberdar olma ihtimali olabilirdi. Romalılar dördüncü ve beşinci yüzyılın sonlarında bu tür bozkır güçlerinin oluşturabileceği tehdidin boyutunu öğrenmişlerdi. 528 ve 529 yıllarında bölgede kalan çeşitli Hun grupları arasında Roma'ya büyük bir diplomatik saldırgan tutum cereyan etmişti. Yeni müttefikler kazanma amacı kraliçe Boa'nın desteğini getirmişti, ancak aynı zamanda onunla bir ittifak kurulurken "Bosboros [Kırım] yakınındaki Hunların kralı Grod da İmparatorun huzuruna geldi" denmektedir. Bu durum yedi yıl önce Lazların kralının taraf değişikliğini sağlama almak amacıyla kullanılan dini diplomasinin bilinçli bir şekilde yeniden tesisi olarak görülmektedir ve çağdaş bir kronik Hun kralının "Constantinpolis'e gelerek vaftiz edildiğini" bildirmektedir. İmparator vaftiz sırasında onun hamisi oldu ve Hun

26 Bkz. R. Payne, "Cosmology and the Expansion of the Iranian Empire", *Past and Present*, 220 (2013): 3–33.

hükümdarına birçok hediye verdikten sonra onu Roma topraklarını koruması için kendi ülkesine gönderdi[27].

Kral Grod kendi halkının arasına döndükten kısa bir süre sonra pagan rahiplerin emriyle öldürüldü. Halkı krallarının din değiştirmesine ve özellikle daha sonra Romalılarla sikke karşılığında takas ettiği gümüş putları eritme politikasına karşı öfke hakimdi. Hunlar ayrıca imparatorluğun Kırım'daki Hunlar ile temas noktası olarak kurulan Bosporos'taki kenti koruyan Roma birliğini de ortadan kaldırdı. Iustinianus deniz yoluyla Kerç Boğazı'na büyük bir ordu sevk ederek misillemede bulundu. Yeni kurulan "Pontos Boğazlarının Kontu" ünvanına sahip bir generalin komutası altındaki bu birlikler Hunları bertaraf ettiler[28]. Her ne kadar Kral Grod'un din değiştirmesi tamamen planlandığı gibi gitmemiş olsa da Iustinianus'un umumi stratejik hedeflerine ulaşılmıştı.

BALKANLARI SAVUNMAK

528 yılına gelindiğinde hem Kafkasya'da hem de Kırım'da kendine özgü bir strateji oluşturulmuştu. İlk olarak komşu halkların yöneticilerini tercihen imparatorlukla alakalı veya "Ortodoks" Hristiyanlığı benimseyerek Constantinopolis'in diplomatik kuşatmasına maruz bırakmak için müşterek çabalar sarf edildi. Bu diplomatik emek daha sonra yeni kazanılmış ve imparatorluk etkisi altında bulunan bölgelerde askeri bir varlık gösterilerek güçlendirildi. İmparatorluğun Hristiyanlığının emperyalist çıkarları genişletmek için kullanılması tamamen yeni bir şey değildi. Örneğin İmparator Anastasios Frank kralı Clovis'in yaklaşık 508 senesinde imparatorluğun Hristiyanlığına ihtida etmesini sağlayarak onu Constantinopolis yanlısı ve Got karşıtı bir mihvere bağlamıştı[29]. Ancak hiçbir imparator bu

27 Malalas, *Khronographia* 18.14.

28 Age. Tartışma için bkz. A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars: Campaigning, Diplomacy, and Development in Illyricum, Thrace, and the Northern World, AD 527–65* (Prenton, 2016), 33–35.

29 Tartışma için bkz. Sarris, *Empires of Faith*, 122–124. Clovis'in resmi vaftizi 508 Noel'i civarında gerçekleşmiş olabilir.

politikayı bu kadar çok cephede ve bu kadar başarılı bir şekilde aynı anda uygulamaya çalışmamıştı. Örneğin Balkanların batısındaki bulunan Heruli isimli güçlü bir barbar Germen konfederasyonunun lideri vaftiz olmak için Constantinopolis'e gelmiş ve burada bulunduğu süre içinde bir askeri ittifak tesis etmişti. Tarihçi İoannes Malalas'ın yeniden ifade edeceği üzere "O yıl [528] Grepes isimli Heruli kralı Romalıların huzuruna çıktı ve kuvvetleriyle birlikte Byzantium'a geldi. İmparator Iustinianus'un önünde eğildi ve Hristiyan olmayı istedi. Kutsal Epifani'de imparator Iustinianus'un kutsal vaftiz sırasında vaftiz babası olmasıyla takdis edildi. Önde gelen adamları ve akrabalarından on ikisi onunla vaftiz edildi. Iustinianus ona birçok hediye vererek huzurundan gitmesine izin verdi ve Grepes adamlarıyla birlikte yurduna doğru yola koyuldu; Romalıların imparatorun Heruli kralına "Seni ne zaman istersem, o zaman bilgilendireceğim" dedi[30].

Bu noktada Grepes ve maiyetinin, Iustinianus ve ailesinin elbette iyi bildiği bir bölge olan Illyricum'un kuzeyine yerleşmiş oldukları görülmektedir. İmparatorla yaptıkları ittifakın bir neticesi olarak artık Singidunum (modern Belgrad) kenti çevresine yerleşmelerine izin verildi ve böylece imparatorluğun buradaki askeri varlığının daha da sağlamlaştırılmasına yardımcı oldu[31]. Diğer Herul grupları da öteki cephelerde savaşmak için imparatorluğun sahra ordularına dahil oldular; örneğin 530 yılındaki Dara Savaşı'nı Belisarius'un lehine çevirenler de bu birliklerdi.

Iustinianus, Herul ve diğer grupları başarılı bir şekilde kendisi ile ittifaka çekerek imparatorluğun Balkanlardaki konumunu tahkim etmeye çalışmanın yanı sıra seleflerinin izinden gitti ve bölgenin askeri ve savunma altyapısına büyük yatırımlar yaparak imparatorluğun konumunu sağlamlaştırmaya ve takviye etmeye girişti. Bu yatırım dalgası muhtemelen 534 ila 540 yılları arasındaki dönemde zirveye ulaşmakla birlikte Iustinianus'un saltanatının ilk yıllarından itibaren fark edilebilir durumdadır. Örneğin yeni kurulan Iustiniana

30 Malalas, *Khronographia* 18.6.

31 Sarantis, *Justinian's Balkan Wars*, 45, 46.

Prima kentinin 530 yılı gibi erken bir tarihte yeni vatandaşları tarafından iskân edildiği görülmektedir. Balkan savunmasındaki bu programlı iyileştirmenin bir parçası olarak Iustinianus taşradaki kentleri, sınır kalelerini ve başlıca askeri yolları güçlendirdi veya takviye etti. Aynı zamanda sınırlardan çok uzaktaki Yunanistan'ın Mora Yarımadası'na kadar uzanan hatta bulunan kasaba ile kentleri güçlendirdi ve aynı zamanda kırsal nüfusa düşman saldırıları sırasında sığınabilecekleri müstahkem kaleler temin etti[32]. İmparator genel olarak Balkan eyaletlerine çok daha fazla "derinlemesine savunma" sağlamayı ve yağmacı düşmanların verebileceği zararı sınırlamayı amaçlıyordu[33]. Bu strateji kısmen Iustinianus'un bölgedeki savaşların doğasına ve taşradaki nüfusun sahip olduğu şiddetli savunma problemlerine dair kendi kişisel görüşlerinden kaynaklamış olabilir. Nihayetinde imparatorluk siyaseti nedeniyle Balkanlar genelinde çoğalan askeri çiftlikler ve kırsal tahkimatlar, Iustinianus'un amcasının esasında evi olarak andığı müstahkem köy olan Vederiana'ya benziyordu. Anavatanlarındaki bu türden müstahkem mevkilerden müteşekkil bir şebeke yıllarca süren aralıklı barbar hegemonyasına rağmen yerel halk arasında Roma kimliği duygusunun korunmasına yardımcı oldu[34]. Şimdiye kadar da herhangi bir yerde işe yaramış olabilirler.

Iustinianus'un memleketinde güçlü askeri ve dini bir karaktere sahip Iustiniana Prima'yı kurması, bölgenin savunmasını güçlendirdi ve eyalet halkının gözünde yeni imparatorun itibarını güçlendirdi. Balkanlar'ın başka yerlerinde yeni güçlendirilen savunmaların üzerine Iustinianus'un bu eserlerin inşasındaki kişisel rolünü vurgulayan yazıtlar yerleştirildi. "İnşa Etmeyi Seven Iustinianus" ya da yalnızca "Iustinianus" kelimeleri Aşağı Tuna ve Karadeniz bölgesinde (modern Bulgaristan) bu türden bir dizi yazıtta ve mühürlü tuğlalarda bulunmuştur. Yazıtlar Yunanistan'ın Korinthos kenti

32 Age., 177, 172, 166.

33 Sarris, *Empires of Faith*, 171–176.

34 V. Ivanišević, "Barbarian Settlements in the Interior of Illyricum: The Case of Caričin Grad", şurada *The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration*, ed. V. Ivanišević ve M. Kazanski (Paris, 2012), 57.

civarında yaşayan yerel piskopos Victorinus'un da bu işe iştirak konusunda istekli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin bir yapı, "Nur'dan gelen Nur, gerçekten Tanrı'dan gerçek Tanrı, İmparator Iustinianus'u ve onun dindar hizmetkarı Victorinus'u ve ayrıca Tanrı'nın kurallarına göre yaşayan Yunanistan'ın halkını koru" yazan bir metinle süslenmiştir. İmparatorun adını taşıyan ve onun inşaat projelerini yücelten tuğla kalıpları büyük olasılıkla Constantinopolis'te seri olarak üretilip, daha sonra eyaletlere dağıtılmıştı. Iustinianus tebaasına onların güvenliğine ve Tanrı'nın emanet ettiği imparatorluğun daha da güçlenmesine olan kişisel bağlılığını güçlü bir şekilde hissettirmeye kararlıydı ve bunu yaparken hem halkının desteğini hem de dualarını alacağını umuyordu. Korinthos'taki piskopos Victorinus'un durumundan bu politikanın kayda değer bir başarı elde ettiği açıkça görülebilir. Yine Victorinus ile bağlantılı yazılardan bir diğerinde ise şöyle yazmaktadır: "Tanrı'nın Annesi Kutsal Meryem, İsa'yı seven Iustinianus'un imparatorluğunu muhafaza et... Korinthos ahalisi ile birlikte"[35].

BATI'YA KARŞI ZAYIFLIK

Iustinianus'un yetenek avcılığı konusunda bir meziyeti vardı. Bu en çok hukuki ve idari alanlarda açıkça görülüyordu, fakat askeri stratejisi bakımından da çok önemli neticeleri vardı. Örneğin komutan Belisarius'un potansiyelini fark eden kişinin o olduğu açıktır (her ne kadar Belisarius 531 yılındaki Callinicum Savaşı yenilgisi sebebiyle bir "Soruşturma Komisyonu" karşısına çıkacak olsa da). Aynı şekilde 529 yılında Iustinianus'un bölgede gerçek bir siyasi otorite unsuru olarak korkunç bir şöhrete ve kendine ait büyük bir orduya sahip Mundo adında bir Gepid prensini silah altına almasıyla Roma'nın Balkanlar'daki askeri kapasitesi önemli ölçüde arttı. Iustinianus hızla Mundo'yu Balkanların batısındaki imparatorluk ordusunun başkomutanlığına atadı. Gepidler beşinci yüzyılda Hun hakimiyetine tabi olan barbar Germen gruplardan biriydi; Attila'nın

35 Sarantis, *Justinian's Balkan Wars*, 169–170.

imparatorluğunun dağılmasından sonra Balkanların batısına yerleşmek üzere harekete geçtiler ve Sirmium (Sırbistan'daki modern Sremska Mitrovica yerleşimi) kentini Romalıların elinden aldılar. 488'de Got kralı Theodericus ordularını Balkanlardan İtalya'ya sevk ettiği sırada Sirmium yerleşimini ele geçirdi ve Mundo'nun amcası olan Gepid kralını öldürdü. Mundo amcasını öldürmesine rağmen İtalya'da Theodericus ve Got devletine hizmet etmeye devam etti ve buradaki en önemli askeri komutanlarda biri haline geldi. Mundo'nun hizmetini Iustinianus'a sunması zekice bir davranıştı ve 529-530'da yalnızca Hunlar ve Bulgarlar olarak bilinen eski Hun tebaası tarafından değil, aynı zamanda kendi Gepid soydaşları tarafından da imparatorluk topraklarına yapılan saldırıların kontrol altına alınmasında hayati bir rol oynadı. Mundo muhtemelen en nihayetinde 530 yılında Sirmium'a ani ve sebepsiz bir saldırıyla biterek buradaki Got birliğini kovan yeni bir Roma-Gepid anlaşmasının müzakere edilmesinde kilit bir rol oynamış olabilir[36]. Ancak Mundo'nun Iustinianus'a yararı bu ittifakın kurulmasıyla bitmeyecekti ve Iustinianus'un Mundo'yu silah altına alma konusundaki kararlılığı imparatorun yalnızca Balkanlar'da değil, bu sınırların ötesinde de daha fazla ihtirasa sahip olduğunu göstermektedir.

Iustinianus'un yakın zamanda kazandığı Gepid müttefiklerini Sirmium'a karşı seferber etme kararı belki de imparatorun askeri odağının ve çıkarlarının batıya doğru kaymaya başladığının ilk ve en açık işaretiydi. Sirmium yerleşiminin birincil önemi Naissus ve Singidunum'dan İtalya'ya uzanan Roma yol ağındaki kilit bir noktada bulunmasından ileri geliyordu. Doğu Roma topraklarından Apenin Yarımadası'na karadan ilerleyen hiçbir ordu, Sirmium kentine veya alternatif olarak Salona (Gotların elinde bulunuyordu) yerleşimine egemen olmadan veya bu kentlerin topraklarından geçişlerine izin verilmeden başarılı olamazlardı[37]. Bu nedenle Roma

36 Age., 52–54, 60–61. Procopius, *De Bellis* 5.3.15'ten çıkan anlam saldırının başarısız olduğunu yönündedir ancak bu tam anlamıyla açık değildir.

37 Sarantis, *Justinian's Balkan Wars*, 60–61. Constantinopolis'ten Sirmium'a *via Militaris* yoluyla ulaşılırken, Salona'ya Selanik ve Dyrrachium üzerinden geçen *via Egnatia* ile ulaşılıyordu. Bkz. M. Larnach, "All Roads Lead to Constantinople"

destekli Gepid saldırısı eski imparatorluk başkenti Ravenna'da üslenmeye devam eden Gotların yüksek komuta kademesinde kaçınılmaz olarak kayda değer bir endişeye neden oldu. Buradaki siyasi vaziyet giderek istikrarsız bir hale geldi. 526 yılında Got kralı Theodericus uzun ve görkemli bir saltanatın ardından vefat etti. Kralın yerine geçecek yetişkin bir erkek vârisi olmaması sebebiyle, İtalya'nın tacı dedesi Theodericus öldüğünde yalnızca sekiz yaşında olan torunu Athalaric'e geçti. Neticede krallıktaki faal güç, Athalaric'in annesi ve Theodericus'un kızı kraliçe Amalasuntha'nın başında bulunduğu istikrarsız ve hizipleşmenin hâkim olduğu bir naiplik konseyine geçti.

Naibe açıkça yetenekli bir kadındı. Sarayın İtalyalı mensubu Cassiodorus, Amalasuntha'nın Yunancanın yanı sıra Latince ve Got dillerini de akıcı bir şekilde konuştuğunu belirterek kraliçenin konuşma yeteneği de dahil olmak üzere özellikle dil becerilerine dikkat çekmiştir[38]. Ancak bir kadın olarak Got ordusunun üyelerinin beklediği aktif askeri liderliği sağlayamayacağını bilen Got soyluları içindeki bazı gruplar kraliçeye büyük bir şüphe ile yaklaştı. Ayrıca kraliçenin oğluna verdiği ve aşırı Romalılaşmış olarak görülen eğitimden de şüpheleniyorlardı[39].

Belki de etkili bir askeri liderliğin olmaması sebebiyle yeni iktidar aynı zamanda krallığın barbar komşularında Theodericus'un bu halkları kontrol altında tutmayı başardığı korku ve dehşeti uyandırmayı da başaramadı. Sonuç olarak Theodericus'un daha önce egemenlik altına aldığı Galya'nın güneyindeki bölge Franklara terk edildi[40]. İtalya'daki krallığın kendisinde de yerel düzeyde hukuksuzluğun arttığına dair işaretler vardı. Sahadaki Got lordları ve askeri komutanların Ravenna'da kraliyetin otoritesini temsil edecek güçlü

(PhD diss., University of Sydney, 2016), 78. Bu yolun beşinci yüzyılın sonlarına doğru kötü bir durumda olduğu bilinmekle birlikte yakında zamanda Iustinianus tarafından onarılmış olması olasıdır.

38 Bkz J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 2, A.D. 395–527* (Cambridge, 1980), 65.

39 Bkz Procopius, *De Bellis* 5.2.6–18.

40 Iordanes, *Getica* 305. Bkz. Iordanes, *Romana and Getica*, çev. P. Van Nuffelen ve L. Van Hoof (Liverpool, 2020), 364–365.

bir figürün yokluğundan istifade ederek yerel toprak sahiplerine ait mülklere yasadışı bir şekilde tecavüz etme ve hatta bu mülkleri ele geçirme fırsatını kaçırmamaları sebebiyle iktidar ile Romalı toprak sahibi elitler arasındaki gerilim arttı[41]. Kısacası Iustinianus'un İtalya'daki Got rejiminin savunmasızlığını hissetmesi ve buraya siyasi ve hatta muhtemelen askeri bir müdahaleyi düşünmeye başlaması için her türlü neden bulunuyordu. Sirmium'daki Got garnizonunun bertaraf edilmesi girişimi, Iustinianus'un böyle bir hamle için temel hazırlamaya başlaması bakımından anlamlı olacaktır.

Iustinianus'un yanında olan veya çevresinde bulunan, onun tahta çıkışından önce ve sonra yardımcılarından ve danışmanlarından müteşekkil grubu oluşturan bazı kişilerin fırsat doğduğunda ideolojik olarak böyle bir müdahale yapmaya meyilli olduklarına dair açık göstergeler bulunmaktadır. Beşinci yüzyılın sonlarında Constantinopolis'teki muktedirler için İtalya'daki batı Senatus'unun elitlerinin birçoğunun aynı dönemde hissetmiş olabileceği meselede kendilerini ikna etmeleri gerekiyordu: İtalya'da bulunan Batı'nın son imparatoru Romulus'un 476 yılında tahttan zorla indirilmesinin özel bir önemi yoktu[42]. Her yönüyle bakıldığında Roma İmparatorluğu'nun siyasi, idari ve kültürel altyapısı da dahil olmak üzere Batı'daki imparatorluğun temelinin büyük bir kısmı varlığını sürdürdü. Roma'nın Senatus'u, kent konseyi, Roma hukuku ve Roma eğitimi bozulmadan kaldı ve İtalya'da tek eksik şey imparatordu. Bunun dışındakiler ise daha katı bir görünüm benimsedi. Örneğin Marcellinus Komes Kronik isimli eserinde Romulus'un 476 yılında tahttan indirilmesinin "Roma halkının Batı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırdığına" işaret ettiği görüşündeydi. Marcellinus bir Illyrialıydı ve Illyrialılar arasında barbar karşıtı duygular özellikle güçlü

41 Sarris, *Empires of Faith*, 113–114.

42 Bu düşünce çizgisi için bkz. H. Börm, *Westrom: Von Honorius bis Justinian* (Stuttgart, 2018), 143–155. Constantinopolis'teki *Senatus*'ta bulunan "savaş taraftarı" bir hizbin varlığı için bkz. T. Lounghis, "Die kriegisch gesinnte Partei der senatorischen Opposition in den Jahren 526 bis 529", şurada *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie: Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, ed. H. Hoffman (Wiesbaden, 2005), 25–36.

olabilirdi[43]. Ayrıca Komes'in tahtta çıkmadan evvel Iustinianus'un özel sekreteri (cancellarius) olarak da hizmet etmiş olması, İtalya ve Batı'daki olaylara dair görüşünün Iustinianus ve çevresinin görüşlerini doğru bir şekilde yansıtmasına olanak vermektedir. Marcellinus ve onun gibi düşünenlere göre Batı'da Roma gücü artık yoktu ve onu yeniden tesis etmek imparatorun göreviydi.

İtalya'daki durum için Constantinopolis'ten yapılacak doğrudan bir müdahale giderek daha mümkün görünürken, Afrika'da ise böyle bir müdahale giderek daha zaruri hale geldi. 523 yılında Iustinianus'un tabisi Hilderic Vandalların tahtına çıktığında Ravenna'daki Theodericus rejiminden (krallığın daha önce müttefik olduğu) uzaklaşma yönünde önemli bir diplomatik yeniden konumlanış süreci başlattı ve Constantinopolis'in lehine birtakım faaliyetler gerçekleştirdi. Sonuç olarak Afrika'daki imparatorluk veya "Katolik" Kilisesi'nin konumu da önemli ölçüde düzeldi ve bu ana değin Ariusçu görevliler tarafından yürütülen zulüm ortadan kaldırıldı (her ne kadar çağdaş ve büyük ölçüde Katolik kaynaklarımızın zulmün kapsamını her zaman abarttığına inanmak için iyi nedenler olsa da). Ancak Hilderic askerî açıdan etkili bir kral değildi ve Vandal orduları krallığın sınır bölgelerinde yaşayan Berberi kabile üyelerinin karşısında bir dizi yenilgiye uğradı. Savaş yeteneklerinin krallığın doğası ve ödevi olarak görüldüğü bir dünyada bu ciddi bir durumdu. Hilderic kraliyet politikalarını daha geniş bir düzlemde yeniden yapılandırması nedeniyle Vandal soyluları arasında zaten sevilmeyen bir kişiydi ve nihayetinde 530 yılında tahttan indirilerek uzaktan kuzeni olan Gelimer tarafından hapsedildi[44]. Hilderic gibi iyi konumlanmış bir müttefikin kaybı elbette büyük bir şanssızlıktı, ancak yeni kurulan iktidarın bölgenin Katolik din adamlarına yönelik zulmü yeniden başlatması durumunda, dindar bir imparator olarak Iustinianus karşılık verme konusunda kendisini mesul hissedecekti.

43 Bkz. *The Chronicle of Marcellinus*, çev. B. Croke (Sydney, 1995), 27 (sub anno 476), xix–xxi.

44 Procopius, *De Bellis* 3.9.1–9.

İtalya veya Afrika'da daha agresif bir politikaya yönelmek Iustinianus'un papaya karşı abartılı bir şekilde sürdürdüğü yaklaşımıyla büyük ölçüde desteklenmiş olacaktı. Her ne kadar bu yaklaşım iktidara gelişinden önceye uzansa da tahta çıktıktan sonra bunu büyük bir şevkle sürdürdü. Iustinianus iktidarının ilk birkaç ayında resmi bir itikat ikrarı yayımladı. Iustinianus bu karara göre Iustinus'un Roma ile Constantinopolis arasında yenilenen dini birliği sürdürme ve güçlendirme konusundaki kararlılığının altını çiziyor ve "Tanrı'nın Kutsal Katolik ve Apostolik Kilisesi'nin gelenek ve ikrarını" takip etme konusunda mutlak kararlılığının emarelerini sunuyordu. Iustinianus 533 yılında yeni papa II. İoannes'e doğrudan bir mektup yazarak uzun ve detaylı bir teolojik açıklamaya girişerek: "İmparatorluk olarak Doğu'nun tüm rahiplerini Kutsal Makamınız'ın egemenliği altına katmak ve onları bu makam ile birleştirmek için elimizi acele tutuyoruz" şeklinde yazmaktadır. Mektubun elimizdeki metni imparatorun yazıyı bizzat kendisinin imzaladığını ortaya koymaktadır: "Tanrı seni uzun seneler muhafaza etsin, kutsal ve çok dindar rahip" diye ifade etmiştir[45]. Ancak imparator Afrika ve İtalya'nın barbar krallıklarında gücün yeniden ayarlanmasından faydalanmadan veya buna yanıt vermeden evvel, öncelikle ülke içindeki daha acil meseleleri ele almak zorundaydı.

45 *Codex Iustinianus*, 1.1.5, 1.1.8.7–24.

Beşinci Kısım

Kanunların Esası

KIRBACI ELİNE ALMAK

Iustinianus iktidarının ilk yıllarında imparatorluğun askeri ve diplomatik konumunu güçlendirmek ve sağlamlaştırmak için bir dizi cesur ve iddialı hamleye girişti. Procopius'un yazdığı gibi imparator bu yollarla "her yerde barbarların açık bir şekilde yayıldıkları Roma topraklarını güçlendirdiğini" iddia edebilirdi[1]. Bu gayretler Iustinianus'un siyasi gündemine önce general, sonra Caesar ve nihayetinde ortak imparator olarak katkıda bulunması olası olan selefi ve amcası Iustinus'un çabalarının üzerine inşa edildi. Lakin Iustinianus'un iktidarın bir politikanın sürekliliğinden daha fazlası vardı: politikaların takibindeki hız ve kararlılığın belirgin bir şekilde artması ve yoğunlaşması özellikle dahili idare ve hukuk konularında daha belirgin hale geldi.

Diğerleri tarafından nasıl yansıtılırsa yansıtılsın Iustinus yasama konularında hiçbir zamanda ihmalkâr olmadı. Iustinus'un iktidarı sırasında her sene yayımlanmış günümüze ulaşan yasaların sayısı, halefi olduğu İmparator Anastasios'un döneminde yasal üretimlerle karşılaştırılabilir[2]. Iustinus aynı zamanda gerektiğinde önemli ve

1 Procopius, *De Aedificiis* 1.1.11.

2 *Codex Iustinianus* aracılığıyla elimizde ulaşan her imparatorun iktidarındaki kanunların sayılarına istinaden Anastasios'un yirmi altı ya da yirmi yedi yıllık bir süre zarfında altmışın biraz üzerinde kanun yayınladığını ve Iustinus'un ise dokuz yıl içinde otuzun biraz altında kanun çıkardığını söyleyebiliriz. Bkz. T. C. Lounghis, B. Blysidu, ve St. Lampakes, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565* (Nicosia, 2005), 82–128, 128–151. Iustinianus'un kanun

ihtimamla hedeflenmiş devlet müdahaleleri de yapabilirdi. Örneğin 525 yılında Antakya kentinin büyük bir kısmı yıkıcı bir depremle yıkıldığında, imparator yerleşimin yeniden inşası için bir milyon solidinin üçte birinden fazlasının yeniden inşa için kullanılmasını emretti. Bu meblağ devletin her sene Roma dünyasının en zengin ve mali açıdan en üretken bölgesi olan Mısır'dan vergi olarak topladığı paranın neredeyse yarısına eşdeğerdi[3]. Ancak kendi haline bırakıldığında Iustinus'un önemli yenilikler yapma eğiliminde olmadığı açıktır. Procopius'un belirttiği üzere imparator "halkına ne zarar ne de fayda sağlamayı başarabildi"[4]. Yasal açıdan olayları oldukları gibi bırakma konusuna yürekten inanıyordu.

Iustinus'un yasalarının sayısı ve yapısı Iustinianus'un ortak imparator olarak atanmasından sonra çarpıcı bir şekilde değişti. Öyle ki Iustinus'un iktidarına ait yasaların yaklaşık üçte biri yalnızca bu beş aylık süre içerisinde çıkarıldı[5]. Hayatının neredeyse dokuz yılını üvey babasının Roma devletini nispeten yavaş bir tempoda yönetmesini izleyerek geçirmiş olan Iustinianus'un işleri hızlandırma konusunda gözü kara olduğu açıktı. Burada acelesi olan ve arkasında iz bırakmaya kararlı orta yaşlı bir adam olarak duruyordu. Sahiden de Iustinus'un çıkardığı yasalardan, Iustinianus ile çıkarılan ortak yasalara geçmek, biri tarafından omuzlarınızdan tutularak ve bağırışlar içinde tatlı bir uykudan uyandırılmaya benzer. Iustinianus bir kez bağırmaya başladığında kolay kolay durmadı. Iustinianus tek imparator olduktan sadece bir ay sonra (Haziran 528), amcasının sekiz buçuk yıllık tek hükümdarlığı boyunca çıkardığı kanunlardan daha fazlasını yayınladı; Iustinus 518 yılından 527'ye kadar yaklaşık otuz yasa çıkarmışken, Iustinianus saltanatının ilk dokuz yılında

derleyicilerinin eski imparatorların yasalarını bir araya getirirlerken Anastasios'a ait olanları Iustinus'un kanunlarından daha fazla elemiş olmaları mümkündür. Ancak yasa kitabının gösterdiği üzere Iustinus'un idaresindeki yasama faaliyetlerinin oranı alışılmadık derecede düşük değildir.

3 İoannes Malalas, *Khronographia* 17.14, 17.17, 17.22.

4 Procopius, *Historia Arcana* 6.18.

5 Bkz. *Codex Iustinianus* 1.31.5, 1.5.12–15, 1.15.2, 3.1.12, 7.62.36, 4.20.16, 5.3.19, 12.19.15, ve *Lounghis et al., Regesten der Kaiserurkunden*, 146–151.

dört yüzden fazla yasa çıkardı[6]. Bu yasalarda başından itibaren Iustinianus'un Hormisdas'a yazdığı mektuplardan halihazırda bildiğimiz aynı emredici ve dayatmacı ruhu buluyoruz. Öyle ki bu ton daha sonraki birçok yasasının hemen tanınabilir bir özelliği haline geldi.

Iustinianus'un yasa faaliyetlerinin ilk dalgası Roma imparatorlarını uzun süredir ilgilendiren tüm meseleleri ele alıyordu. Roma hukukunun evlilik, miras, ticari mübadele ve borçlar, mülk sahipliği ve mahkemelerdeki yasal işlemlerin düzenlenmesi gibi teknik konuları bunlardan yalnızca bazılarıdır. Ayrıca Iustinianus ve Theodora'nın kendi çıkarlarını gözetme ve gözdelerini ödüllendirme amacıyla aktif bir şekilde mücadele ettiklerine dair emareler de bulunmaktadır. Bu yasama çalışmalarında benimsenen üslubun yeni rejime yönelik eleştirileri ağırlaştırması muhtemeldir. Örneğin 529 yılının Nisan'ında imparator ile imparatoriçe arasındaki tüm hediye ve mülk geçişlerinin daha evvelki kısıtlamalara bakılmaksızın kendiliğinden geçerli kabul edilmesine karar verildi. Bu çerçevede 531 yılının Aralık ayında imparatorluk çiftinin belirledikleri lehtarlara verdiği hediyelere ilişkin kuralları yumuşatan başka kararlar alındı. Bu yasa Theodora'dan açık bir biçimde "en yüce Augusta'mız, refakatçimiz" olarak söz etmektedir ve "Majestelerini tanımayanları" veya "şahsi servet ile imparatorluğun büyüklüğü arasındaki zıtlığı" fark edemeyenleri eleştirmektedir. Iustinianus bir parça kibirli bir tavırla "Çünkü neden kendi düşünceleriyle tüm dünya insanları için gece gündüz çalışan kişiler servetlerine layık bir ayrıcalığa sahip olmasınlar" diye sormaktadır[7]. Yasa, Theodora'nın zaten imparatorluk işlerinde aktif bir rol oynadığını göstermektedir.

Fakat Iustinianus'un ilk odak noktası bekleneceği üzere ezici bir şekilde dinsel karakterliydi. İktidarından günümüze ulaşan tarihi belirgin ilk yasalarından birinde piskoposların çocuk veya torun sahibi olmalarını yasakladı ve kilisenin ilgisinde bulunan düşkün evleri, hastaneler, fakirhaneler ve yetimhanelerin işleyişini düzenledi. Aynı zamanda Kilise atamalarını sağlama almak için rüşvete

6 Lounghis et al., *Regesten der Kaiserurkunden*, 151–282.

7 *Codex Iustinianus* 5.16.26, 7.37.3, 7.37.4.

karşı sert önlemler aldı ve kilise hizmetlerini yürütmek de dahil olmak üzere başkalarına görevlerini yerine getirmeleri için para ödeyen rahiplerden yakındı. Iustinianus imparatorluk kilisesine itimat ediyordu, ancak yine de Kilise'nin birçok çalışanının ahlaki düşkünlükleri konusunda kendisini kandırmıyordu. Iustinianus altı yıl sonra 534'te piskoposların zar oyunları oynamasından, at yarışlarında bahse girmelerinden, sahne gösterilerine, müzik etkinliklerine ve dövüş maçlarına katılmalarından şikâyet ediyordu. Ancak aslında imparator din adamlarının "kendilerini hepimiz adına oruca, arife ibadetlerine, kutsal metinleri incelemeye ve dualara adamaları" gerektiğini ilan etti[8].

Buna rağmen Iustinianus'un dini öfkesi büyük ölçüde paganlara, sapkınlara, Yahudilere ve Filistin'deki Sâmirîlere yönelikti ve bu grupların hepsinin Roma devletinde kamu görevlerinde bulunmaları yasaklandı[9]. İmparatorun Sâmirîlere karşı düşmanlığı 529 yılındaki isyana tepki olarak kısa süre içinde yoğunlaşmakla birlikte bu grupların her biri karşılarına konulan imparatorluk söylevinin tonunda ve devletin uygulamaya çalıştığı cezaların ciddiyetinde kaygı verici bir artışla karşı karşıya kaldılar. Daha önceki yasalar esasen bir köşeye itildi ve bu heterodoks toplulukları Roma toplumunun kenarlarına itmek için çok daha acımasız bir dizi önleme geçildi. 527 yılında amcasıyla ortak ilan edilen bir yasayla Iustinianus kafirlerin "buluşmalarını, mezhepsel toplantılarını veya sinodlarını; dini görevlendirme kutlamalarını veya vaftiz törenlerini... veya arazileri idare ve yönetimlerini" yasakladı. Bu yasağın Constantinopolis de dahil olmak üzere yaygın bir şekilde ihlal edilmesi sebebiyle 530 yılında tekrar ilan edilmesi gerekti. Sonuç olarak Iustinianus sapkın gruplarla ilişkisi olan tüm "sözde patriklerin, musahiplerin, piskoposların, papazların, kilise yönetim kurulu üyelerinin, diyakozların veya diğer din adamlarının avamdan insanların bu kişilerin saçma anlatılarını duymamaları ve dinsiz öğretilerini takip ederek ruhlarını kaybetmemeleri için" kentten sürülmelerini

8 Age., 1.3.41, 1.4.34.1–4.

9 Age. 1.5.12.6. Iustinus ve Iustinianus tarafından ortak çıkartılan bir yasa.

emretti[10]. Bu ifade daha önceki imparatorların özünde bu tür gruplara karşı yasalar çıkardıklarını, ancak gerçekte rahiplerin ve vaizlerin başkentte bile nispeten rahatsız edilmeden faaliyet göstermelerine izin verdiklerini ima eder. Iustinianus artık bu yasayı uygulamaya koymaya kararlıydı.

Bu uygulama özellikle paganlar (Yunanistan ve Roma'nın Hristiyanlık öncesine uzanan dinlerine bağlı olan kişileri tanımlamak için kullanılan bir terimdir) için geçerliydi. Dördüncü yüzyılın sonlarından bu yana imparatorlar halka açık pagan ibadetlerini ve astroloji gibi paganizmle bağlantılı diğer uygulamaları yasaklamayı amaçlayan ve giderek daha acımasız hâlâ gelen yasalar çıkardılar. Bununla birlikte imparatorluk içinde büyük bir pagan nüfus hayatta kaldı. Muhteşem bir pagan tapınağının ibadet edenlerle dolup taşmaya devam ettiği Lübnan'daki Baalbek gibi yerler ve Hristiyanlığın kırsal nüfus üzerinde nispeten az etki yarattığı Lykia'nın dağlık bölgeleri de dahil olmak üzere Küçük Asya'nın bazı bölgeleri gibi alanlar örnek olarak verilebilir. Yunanistan'da kilise inşasına ilişkin çarpıcı arkeolojik kanıtların eksikliği, burada da Hristiyanlığın yayılmasının imparatorluk yetkililerinin umduğundan çok daha yavaş olabileceğini göstermektedir[11]. Hristiyanlık öncesi dini geleneklere ve inançlara bağlılığın imparatorluğun sivil seçkinleri arasında ve hatta Constantinopolis'te iyi bağlantılara sahip aileler arasında da devam ettiği görülmektedir. Bu aileler muhtemelen dini meselelerde hassas bir sessizlik stratejisi benimseyerek gerektiğinde topluluk içindeki dini kurallara riayet ederlerken iç dünyalarındaki düşüncelerini büyük ölçüde kendilerine sakladılar[12]. Pagan entelektüellerin

10 Age., 1.5.12. pr., 1.5.14, 1.5.20, 1.5.20.3. Iustinianus'un sapkınlar ve diğer uyumsuz dini gruplara karşı önceki yasaları etkili bir şekilde ortadan kaldırıp, yerlerine daha kapsamlı ve sıkı önlemler getirerek bu konuda yarattığı etki için bkz. P. Riedlberger, *Prolegomena zu den spätantiken Konstitutionen: Nebst einer Analyse der erbrechtlichten und verwandten Sanktionen gegen Heterodoxe* (Stuttgart, 2020), özellikle. 800–801.

11 Tartışma için bkz. P. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian* (Oxford, 2013), 235–246.

12 Bkz. P. Brown, *Power and Persuasion in Late Antiquity* (Madison, Wis., 1992), 128.

iyi örülmüş ağları özellikle İskenderiye ve Atina gibi imparatorluğun ana felsefe merkezlerinde varlığını sürdürdü.

Muhtemelen 529 yılında çıkarılan önemli bir yasayla Iustinianus, yalnızca pagan ritüelleri veya ayinlerini tatbik etmeyi değil aynı zamanda pagan olmayı da yasa dışı hale getirdi[13]. Iustinianus, "kutsal olmayan paganların deliliğinden" Hristiyanlığa yalnızca sahte veya nominal dönüş yapanları (çoğunlukla "imparatorluk hizmetindeki konumlarını, rütbelerini veya mülklerini korumak amacıyla") "en ağır cezalara" çarptıracağını açıkladı; ki bu, Iustinianus'un yasalarında genellikle idam cezasını ifade ediyordu. İmparator, "henüz saygıdeğer vaftiz için layık görülmemiş olanlar," diye ilan etti, "kendilerini tanıtmalı... ve eşleri, çocukları ve tüm aileleriyle birlikte en kutsal kiliselere gidip doğru Hristiyan inancını öğrenmelidirler." Din değiştirmede başarısız olanlar sürgüne gönderilecekti. Pagan ayinleri yaparken yakalananlar öldürülebilirlerdi[14]. Paganların öğretmenlik yapmaları da yasaklandı. Bu durum eğitim kurumlarının Hristiyanlık öncesi dini gelenekleri ve düşünce tarzlarını gizlice muhafaza etmek ve yaymak için kullanıldıklarına dair bir endişeyi yansıtmaktadır[15]. Bu kanun herhangi bir Hristiyan imparatorun çıkardığı pagan karşıtı en sert yasaydı.

Iustinianus'un bu noktadaki başlıca endişesi "müesses" pagan olarak adlandırdığı üst sınıf paganlarla ilgiliydi ve onların "siyasi teşekkül" içindeki varlığı ahlaki olarak kirletici kabul ediliyordu. Ancak bu türden yasaların uygulanması eyalet valileri, defensores civitatum ("kentlerin muhafızları") olarak bilinen kent düzeyindeki hukuk yetkilileri ve Kilise temsilcileri gibi yerel düzeydeki sivil memurların iş birliğini gerektiriyordu ve bunların hepsi muhbirler

13 *Codex Iustinianus* 1.11.10. Tartışma için bkz. A. Cameron, *Wandering Poets and Other Essays on Late Greek Literature and Philosophy* (Oxford, 2016), 255–286.

14 *Codex Iustinianus* 1.11.10. pr., 1.11.10.1, 1.11.10.6, 1.11.10.2. Yeniden kullanılan ifade "nihai cezalar'dır ve Iustinianus'un hukukunda genellikle ölüm cezası için kullanılan bir ifadedir.

15 Bkz. *Codex Iustinianus* 1.11.10.2. Tartışma için bkz. D. Rohmann, *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity* (Berlin, 2016), 96–101; Cameron, *Wandering Poets*, 205–246.

tarafından yapılan suçlamalar tarafından harekete geçmeye teşvik ediliyordu[16]. Kilise zaten sapkınlık suçlamalarını araştırmak için yararlanılan ve artık gizli pagan olduğundan şüphelenilenlere karşı yönlendirilen defensores ecclesiae ("Kilise'nin muhafızları") adlı hukuk görevlilerinden oluşan bir orduya sahipti. Iustinianus'un her daim tetikte olmasını gerektiren bir tehlike vardı; zengin paganların, valiler ile diğer yetkililere (hatta piskoposlara) gözlerini kapatmaları ve onları rahat bırakmaları için rüşvet vermeleri ve Kadıköy karşıtı duyguların güçlü olduğu imparatorluk bölgelerinde, birçok din adamının Iustinianus'un yaygın dinsel zulmünü başlatma yönündeki talimatlarına uygun hareket etmekte isteksiz olmaları muhtemeldir[17]. Örneğin büyük ölçüde Kadıköy karşıtı Mısır'da imparatorluk yetkililerinin dini politikayı uygulama konusunda yaşadığı zorluklar, muhtemelen İskenderiye'nin pagan filozoflarına alışılmadık derecede yüksek bir koruma sağladı. Beşinci yüzyılın sonlarına doğru şiddetli bir Kadıköy karşıtı olan İskenderiye patriği Petros Mongos'un kentteki pagan okulunun yöneticisiyle haleflerinin de riayet etmek zorunda olabilecekleri bir anlaşma yaptığı ifade edilmiştir[18].

Ancak Iustinianus'un yeni kanunları vali ve piskoposların insiyaklarının kendi görüşleriyle daha fazla uyumlu olduğu bölgelerde, bu görevlilere artık tam yetki vermekle kalmayıp aynı zamanda şimdiye kadar potansiyel olarak dokunulamayacak kadar etkili veya güçlü oldukları düşünülmüş olabilecek iyi bağlantılara sahip veya varlıklı putperestlerin peşlerine düşülmesi konusunda açık bir teşvik sağlıyordu. Bu kanunun Atina'da uygulanışı kentin önde gelen pagan filozofunun meslektaşları ve öğrencileriyle birlikte yerleşimi terk etmesine neden olacak kadar acımasızdı (neredeyse çağdaş olan bir kaynağın aktardığı üzere "Romalılar arasında yüce varlığa dair umumi inançtan hoşnut değildiler"). Bu sebeple

16 N. Underwood, "Lawyers and Inquisitors: Reassessing the Role of the Defensor Civitatis", *Studies in Late Antiquity* (yakında yayımlanacaktır).

17 Bu bağlamda hem devlet görevlileri hem de dini sorumlulara rüşvet verilmesi hakkında bkz. G. E. M. de Ste. Croix, "Suffragium: From Vote to Patronage", *British Journal of Sociology* 5 (1954): 33–48.

18 Cameron, *Wandering Poets*, 214.

filozoflar İran'daki yöneticilerin Yunan felsefe geleneğinin değerlerini daha çok takdir ettiklerini duydukları için İran'a doğru yola koyuldular[19]. Ancak daha sonra filozoflar İran'ın yeni şahı Hüsrev'in Iustinianus ile yaptığı müzakerelerin ardından kendilerine zarar verilmeyeceği yönündeki sözüne istinaden Roma topraklarına geri dönmeye karar verdiler[20].

Iustinianus ayrıca arındırma işleminin kapsamını, yaşam tarzı ile toplumsal ahlaka zarar verdiğini düşündüğü herkesi kapsayacak şekilde genişletti. Aynı sıralarda daha önceki Hristiyan imparatorların ahlak yasaları tarafından büyük ölçüde göz ardı edilen bir gruba karşı harekete geçmeye karar verdi: başka erkeklerle seks yapan erkekler. İoannes Malalas'ın aktardığı üzere aynı yıl: "bazı eyaletlerdeki birtakım piskoposlar bedensel isteklerle alakalı konularda ahlaksızca yaşamakla ve eşcinsel davranışlarla suçlandılar" Malalas özel olarak bazı kişileri hedef olarak gösterdi: "Rodos piskoposu İşaya, Constantinopolis'in eski bir muhafız birliği komutanı ve aynı şekilde Trakya'daki Diospolis kentinin Aleksandros isimli piskoposu" Malalas devamında ise şöyle söylemektedir, "Kutsal emir uyarınca bu kişiler Constantinopolis'e getirildiler ve onları cezalandıran kent valisi Victor tarafından tahkik edilerek mahkûm edildiler. Ek olarak yine Malalas valinin İşaya'ya nasıl ağır bir işkence yaptığını, onu sürgüne gönderdiğini ve Aleksandros'un cinsel organını kesip onu bir tahtırevan üzerinde nasıl dolaştırdığını anlatır. İmparator ivedilikle oğlancılık yaptığı tespit edilenlerin cinsel organlarının kesilmesini emretti. Bu dönemde pek çok eşcinsel tutuklandı ve cinsel organları kesildikten sonra hayatlarını kaybettiler. Bundan sonra eşcinsel arzuları bulunanlar arasında

19 Agathias, *Historiae* 2.28–32. Tartışma için bkz. Cameron, *Wandering Poets*, 205–246. Bu iddianın en olası yorumu genellikle Iustinianus'un Atina'daki felsefe akademisini kapatma emrini verdiğini öne süren İoannes Malalas'ın *Khronographia*'sında bulunan son derece karmaşık bir pasaja dayanmaktadır: İmparator tarafından pagan karşıtı detaylı bir yasa çıkarıldı ve Atina'daki vali bunu daha sonra titiz bir coşkuyla tatbik etti (İoannes Malalas, *Khronographia* 18.47). Iustinianus'un bizzat felsefeye düşman olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

20 Agathias, *Historiae* 2.31; Cameron, *Wandering Poets*, 221–222.

korku yayıldı[21]. Aktarımı Malalas'ın ifadelerini doğrulayan Procopius, Iustinianus'un eşcinsel erkeklere yönelik zulmünü gereksiz bir zalimlik eylemi olarak değerlendirdi[22]. Iustinianus'un "Hristiyanlaştırma" getiren yasama faaliyetleri seleflerininkinden pek çok açıdan farklıydı: sadece kanunların sayısı ve ele aldıkları konuların genişliği açısından değil, aynı zamanda bunların uygulanmasındaki gaddarlık açısından da bir fark bulunuyordu.

"YASALAR KİTABI"

Iustinianus'un saltanatının ilk birkaç yılında ortaya çıkan yasama faaliyetinin daha önceki hiçbir Roma imparatorunun şimdiye kadar kalkışmadığı büyük bir yasal düzenleme ve reform programıyla birlikte gerçekleştirilmesi, bu durumu daha da olağanüstü bir hale getirmektedir. Bu emeklerin neticesi olarak ortaya çıkan yasalaştırılmış ve elden geçirilmiş geniş kapsamlı hukuk Napolyon Çağı'nda kadar Avrupa'nın büyük bölümünde işleyen hukuk sistemlerinin temelini oluşturacak ve aynı zamanda İslam hukukuna da biçimlendirici bir etki yapacaktı. Iustinianus'un gelecek kuşaklara miras bırakacağı üç büyük hukuki metin -Codex, Digesta, Institutiones-, antik dünyadan günümüze gelen en kayda değer entelektüel başarılar arasında bulunmaktadır. Bu çalışmalar imparatorun birçok eğitimli pagana gösterdiği düşmanca tavra ve birçok kişinin imparatorun idaresi altında yaşadığı bariz rahatsızlığa rağmen Iustinianus'un sarayına çektiği birçok kişinin olağanüstü kültürlü ve yetenekli olduğuna tanıklık etmektedir. İmparatorun daha sonraki yasaları ile ele alındıklarında bu eserler Corpus Iuris Civilis ("Medeni Kanunun Esası")

21 Malalas, *Khronographia* 18.18.

22 Procopius, *Historia Arcana* 11.34–37. Malalas'ta yer alan Iustinianus'un pagan karşıtı yasa anlatımının (Procopius'un eşcinselliğe dair anlattığı cezalarla benzerlik göstermektedir, ancak "dine küfürden" suçlu bulunanlar için geçerlidir), onu imparatorun eşcinsel karşıtı önlemleriyle birleştiriyor ve karıştırıyor gibi görünmesine neden olması zulümlerin muhtemelen eşzamanlı olarak algılandığını göstermektedir. Ayrıca bkz. *J.Nov.*77.

olarak anılacaklardı[23]. Bu çalışmalar Iustinianus'un imparatorluğun anayasasının, ideolojisinin, siyasi kültürünün ve idare sisteminin kalbinde yer alan tüm yasal sistem üzerinde kişisel sahiplik, otorite ve kontrol sağlama ve bunları Tanrı'nın hizmetine adama konusundaki mutlak kararlılığını ortaya koyuyor.

Iustinianus'un saltanatının başlangıcında imparatorluk ve imparator iki önemli hukuki zorlukla karşı karşıyaydı. Bunun ilki ve daha önemli olanı bir bakıma Roma hukuk geleneğine ve onun tarihsel gelişim sürecine bağlıydı. Roma hukukunun kökleri On İki Levha (yaklaşık MÖ 450 yılından kalmadır) olarak bilinen bir metne kadar uzanıyordu. Tüm hukuki metinler gibi On İki Levha da kaçınılmaz olarak sorgulamalara yol açan belirsizlikler içeriyordu ve hukuk yeni zorluklarla yüzleşmek ve yeni durumlara uyum sağlamak için yüzyıllar boyunca gelişti. Bu durum büyük ölçüde hukuki görüşlerin, açıklamaların, düzeltmelerin ve eklemelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu işlemlerden bazıları devlet veya hukuk görevlileri tarafından yapılmışken (praetorlar ve Senatus üyeleri gibi), diğerleri geleneksel Roma kültüründe neredeyse rahip benzeri bir konuma sahip olan hukuk uzmanları ("hukukçular" veya "adli uzmanlar" olarak bilinir) tarafından gerçekleştirildi[24]. Bunlar genellikle vatandaşları tarafından kendilerine gönderilen dilekçelere yanıt olarak idareciler tarafından yapılan açıklamaların taşıdıkları hukuki yetki ile daha da arttırıldı. Hukuki görüşler ve açıklamalar o kadar çoğalmıştı ki avukatların, hakimlerin ve davacıların belirli bir konudaki kanunun aslında ne olduğunu tespit etmesi giderek zorlaşıyordu. Endişe durumun hukuka saygı eksikliğine yol açmasıydı

23 Yasayı oluşturan parçaların İngilizce bir tercümesi için bkz. *Justinian's Institutes*, çev. P. Birks ve G. McLeod (Londra, 1987); *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, ed. P. Sarris, çev. D. J. D. Miller (Cambridge, 2018); *The Codex of Justinian: A New Annotated Translation*, ed. B. W. Frier, çev. F. H. Blume (Cambridge, 2016); *The Digest of Justinian*, ed. A. Watson (Philadelphia, 1985).

24 Bkz. C. Humfress, "Law and Legal Practice in the Age of Justinian", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 161–184, 165; T. Weir, "Two Great Legislators", *Tulane European and Civil Law Forum 21* (2006): 35–51, 40.

ve Iustinianus bunun imparatorluğun geçerli olan bütünlüğünü ve devletin düzgün işleyişini tehdit edebileceğine inanıyordu.

İkinci zorluk ise üçüncü yüzyıldan itibaren Roma hukukunun değiştirilmesi, geliştirilmesi ve güncellenmesinin imparatorluğa ait bir ayrıcalık olarak görülmeye başlanmasıydı. Ancak beşinci ve altıncı yüzyıllar boyunca İspanya ve Galya'nın güneyindeki yeni barbar hükümdarlar, Romalı tebaalarının kendilerine yönelttikleri hukuki sorulara kendi yasalarını yayınlayarak, miras aldıkları Roma hukukunun ana hatlarını güncelleyerek ve bu yanıtların ve güncellemelerin derlemelerini veya "kanunlar halinde toplanmalarını" yayınlayarak yanıt vermeye başladılar[25]. Yeni idareciler bunu kısmen kendilerini daha imparatorluğa ait ve dolayısıyla tebaalarının gözünde daha otorite sahibi göstermek için yaptılar, ancak yine de ilgili süreç Romalılar için yasa yapma hakkına sahip yegâne kişi olan Constantinopolis'teki imparatorun otoritesine doğrudan bir hakaret olarak görüldü. Bu durum imparatorluk otoritelerinin sert bir tepki vermesini gerektiriyordu[26].

Sürekli genişleyen hukuki metinler külliyatını düzenlemek için bir dizi girişimde bulunulmuştu. İmparator Diocletianus'un (iktidarı 284-305) iktidarı sırasında imparatorluğun hukuki bildirilerinin iki özel derlemesi kanun uygulayıcılarının istifade etmesi için bir araya getirilmişti: bunlar Codex Gregorianus ve Codex Hermogianus olarak bilinmektedir. Beşinci yüzyılın başlarında İmparator II. Theodosius bu tür "yasaların" (imparatorluğun resmi açıklamaları olarak bilinmektedirler) konuya göre kronolojik olarak düzenlenmiş resmi bir bütününü veya derlemesini yayınlayarak hukukçuların hukukun hem durumunu hem de gelişimini tespit etmesine olanak tanıdı[27]. Bu metin 15 Şubat 438 senesinde Doğu'da yasalaştırıldı[28]. Bu zamandan Iustinianus'un tahta çıkışına kadar geçen doksan yılda buna

25 Humfress, "Law and Legal Practice in the Age of Justinian", 163.

26 C. P. Wormald, "Lex Scripta and Verbum Regis", *Early Medieval Kingship*, ed. P. Sawyer ve I. Wood (Leeds, 1977), 105–138.

27 Tartışma için bkz. A. M. Honoré, *Law and the Crisis of Empire* (Oxford, 1998).

28 Humfress, "Law and Legal Practice in the Age of Justinian", 164.

benzer pek çok yasa derlemesi yayınlandı. Theodosius geleneksel hukukçuların görüşlerini düzenlemeye ve bunları açıklığa kavuşturmaya yönelik bir teşebbüste bulunma fikrinden uzak durmuştu, zira bu kişiler tarafından kaleme alınanlar neredeyse iki bin ayrı kitaptan meydana geliyordu (ancak yine de hukukçulardan hangisine öncelik verileceği konusunda kılavuzluk yapmıştır)[29].

Iustinianus tek imparator olduktan altı ay sonra 13 Şubat 528'de Constantinopolis'teki Senatus'a hitap ederek, kendi adını vereceği yeni bir "Yasa Kitabı" derlemeyi ve resmi olarak ilan etmeyi istediğini bildirdi: Codex Iustinianus. Bu çalışma 438 tarihli Codex Theodosianus'un basitçe gerçekleştirdiği güncellemeden çok daha fazlasını içerecekti: Hadrianus'a (117-138) kadar uzanan geçmişteki imparatorların yasalarına kadar inilecek, tüm gereksiz maddeler ortadan kaldırılacak ve her türlü çelişkinin giderilmesi için kısaltmalar, düzenlemeler ve azaltmalar yapılacaktı[30]. Bu hukuki açıklamalar tek bir bütünleşik görüş ve iradeyi ifade etmek için yeniden şekillendirilerek imparator Iustinianus'un kendisine aitmiş gibi takdim edilecekti.

Alışıldığı üzere imparator projesini temelde Hristiyan terimleriyle sunmaya kararlıydı. İmparator: "Bu malzeme bizden evvelki birçok imparatorun düzeltme ihtiyacının olduğunu düşündüğü ancak hiçbirinin böyle bir projeye şimdiye kadar cesaret edip tamamlamaya yeltenmediği bir şeydi. Biz, Yüce Rabb'in yardımıyla, artık bunu umumi sıhhat için tesis etmeye karar verdik: yani davaları daha kısa hale getirmek için yasaların sayısını azaltmak suretiyle... ve bizim uğurlu adımızla tek bir derleme altında" demektedir. Daha önce papa Hormisdas ile yaptığı yazışmalarda olduğu gibi Iustinianus Senatus'a işin acelesini göstermek istedi ve meclisin üyelerine

29 Konu hakkındaki tartışma ve referanslara bkz. A. M. Honoré, *Justinian's Digest: Character and Compilation* (Oxford, 2010), 11, 81. Cilt sayısı için ayrıca bkz. *C. Tanta* 1. İmparatorluktaki hukuki derlemelerin tarihi için bkz. D. Liebs, "The Code System: Reorganizing Roman Law and Legal Literature in the Late Antique Period", şurada *Jurists and Legal Science in the History of Roman Law*, ed. F. Nasti ve A. Schiavone, çev. P. Christie (Londra, 2021), 261–286.

30 *C. Haec* 2.

şöyle seslendi: "Dolayısıyla bu konuları size iletmek için acele ettik, zira böylece güncel kaygımızın ortak umumi gönenç olduğunu bilmenizi tesis edebiliriz. Bundan sonra yasaların belirli, yetkili ve derli toplu bir şekilde bir derlemede toplanmasını istiyoruz ki bu sayede yasaya yapılan atıflar ile tüm davaların çözümü hızlansın"[31].

Düzenleme, derleme ve yeniden biçimlendirme görevi kalabalık bir üst düzey devlet ve hukuk yetkilisinden müteşekkil bir hukuk komisyonuna verildi. Bu kişiler arasında mevcut baş hukuk memuru (veya quaestor), eski bir meslektaşı, dilekçeler dairesi başkanı, Doğu'nun eski bir praefectus praetorio'su (gerçekte imparatorluğun baş mali görevlisi) ve muhtemelen projeye yardımcı olması için sarayda geçici bir pozisyona atanan avukat Tribonianus da bulunuyordu. Komisyona Constantinopolis'te hukuk profesörü olan Theophilos ve diğer iki yüksek rütbeli avukat da katıldı[32].

Komisyonun çalışmasını tamamlaması bir yıldan biraz uzun sürdü. 7 Nisan 529'da imparator "Iustinianus'un Kanunlarını" resmen onayladı ve "her şeye gücü Tanrı'nın, devletimiz adına gösterdiğimiz gayretli girişimimize destek verdiğini ilan ediyoruz" diye yapılan açıklamayı takiben bundan sonra mahkemelerde yalnızca "sonsuza kadar kullanılacak bu yasanın" uygulanması emredildi[33]. Ancak imparatorun zorlamasıyla komisyon üyelerinin işi aceleye getirdiklerine dair işaretler bulunmaktadır. Kanun hukuki işlemlerde kullanılmaya başlandıkça, onunla ilgili pratik zorluklar da ortaya çıkmaya başladı. Örneğin Iustinianus'un Senatus'a bildirdiği üzere "bazı kanunlar daha sonradan ortaya çıkan faktörler ve daha yoğun düşünmenin ardından çeşitli değişikliklere veya düzeltmelere ihtiyaç duyuyordu" ve diğer bazı kanunların ise silinmesine, derlemeden çıkartılmasına veya eklerle desteklenmesine karar verildi[34]. Bu bağlamda 534 yılına kadar resmi olarak yayımlanmayacak ve imparatorluk geneline dağıtılmayacak ikinci bir versiyonun

31 Age. pr., 3.

32 Age., 1'de komisyonun üyelerinin tümüne dair ayrıntılar bulunmaktadır.

33 *C. Summa* 2, 3.

34 *C. Cordi* 2, 3.

hazırlanması icap ediyordu ve ilgili görev bu kez Tribonianus'un gözetimine verildi. Mısır çöllerinde keşfedilen bazı fragmanlar dışında kanunun ilk baskısından günümüze neredeyse hiçbir izin kalmaması, imparatorluğun Iustinianus yönetimindeki hukuk sisteminin dikkate değer etkinliğinin ve bütünlüğünün bir işaretidir[35]. Gelecek kuşaklara kalacak olan Iustinianus'un Kanunları işte bu ikinci geliştirilmiş versiyondu. İmparator bu sefer kanunların ilanını duyururken sonsuzluktan hiç söz etmemeye dikkat etti.

Derlemenin ilk versiyonundaki eksikliklere yol açmış olabilecek karmaşık faktörlerden biri hem hâlâ dolaşımda olan çok sayıdaki hukuki yazıdan hem de bunların Iustinianus'un "Yasalar Kitabı" ile nasıl ilişkilendirilebileceğine dair bir netliğin bulunmamasından kaynaklanan halihazırdaki hukuki belirsizlikti. Neticede ilk kanunun yayımlanmasından kısa bir süre sonra Iustinianus, eski metinlerden kaynaklanan önemli yasal ihtilafları ele almayı amaçlayan fakat günümüze kadar ulaşmayan "Elli Hüküm" (Quinquaginta decisiones) isimli bir kararname yayınladı[36]. Bu bile açıkça daha geniş hukuki zorlukları çözmek için yeterli görülmedi. Belki de Tribonianus'un -bilgisi, çalışkanlığı ve yeteneği ile Iustinianus'un üzerinde açıkça derin bir etki bırakmıştı- teşvikiyle, artık ihtiyaç duyulan şeyin klasik hukukçuların geniş yazılarının ayrıştırılması, düzenlenmesi ve yeniden elden geçirilmesi olduğuna karar verildi.

"ADALETİN MABEDİ"

530 yılına gelindiğinde Iustinianus, Tribonianus'u baş hukuk görevlisi veya quaestor olarak atadı. Iustinianus'un en sert muhalifleri bile yeni atanan kişinin parlak zekasını kabul etmek zorunda kaldılar. Kendisi de hukuk eğitimi almış olan tarihçi Procopius'a göre, "Tribonianus doğal bir yeteneğe sahipti ve eğitimle ilgili başarımlarında çağdaşlarının hiçbirinden aşağı kalır yanı yoktu[37]." Procopius'un

35 Bkz. *P. Oxy* 15 1814.

36 Humfress, "Law and Legal Practice in the Age of Justinian", 165; C. Cordi 1.

37 Procopius, *De Bellis* 1.24.16; Procopius, *Historia Arcana* 13.12.

öne sürdüğü üzere kendisi aynı zamanda "paraya olağanüstü derecede düşkündü" ve imparatorun gözüne nasıl gireceğini biliyordu. Bizans'ın sonraki nesil âlimleri Tribonianus'un pagan olduğundan şüpheleneceklerdi; ancak eğer şüpheleri doğruysa olağanüstü bilgisi ve hukuk anlayışı ona belli bir ölçüde koruma sağlamıştır[38].

Iustinianus 15 Aralık 530 tarihinde Tribonianus'un idaresindeki yeni bir komisyonun eski hukukçuların yazılarını özetlemek, açıklığa kavuşturmak ve sistemleştirmek için kurulduğunu ilan etti. Doğrudan Tribonianus'u işaret eden bildiri, on iki yıl önce Iustinianus'un papa Hormisdas ile yazışmalarında retorik bir amaçla kullandığı "Tanrı'nın aracılığıyla" (deo auctore) sözleriyle başlıyordu. Aslına bakılırsa imparator, imparatorluğun hukuk sistemine düzen getirmeyi kendi ilahi misyonunun bir parçası olarak gördüğünü başından beri açıkça ifade etmişti[39]. İmparatorun quaestoruna bildirdiği üzere: "Yasanın en tutkulu, en kapsamlı değişikliğini gerçekleştirmek için ivedilikle hareket ettik; bu başka kimsenin ne umut etmeye ne de dilemeye cesaret ettiği hem tüm Roma kanunlarını toplamak ve iyileştirmek, hem de pek çok yazarın dağınık eserlerini tek bir kitapta toplamak gibi aslında imkânsız gibi görünen bir projeydi." Ardından projenin ilahi amaçlarını vurgulayarak şunu ekledi: "Fakat ellerimizi Cennet'e kaldırıp Ebedi Olan'ın inayetini dileyerek, muhafaza ettik…bu tutku… gücünün azameti sayesinde son derece umutsuz teşebbüsleri hem gerçekleştirebilen ve hem de mümkün kılan Tanrı'ya güveniyorum[40]."

Tribonianus'un yasa derlemesi üzerindeki çalışmalarının hukukçunun dehası konusunda kendisini ikna ettiğini bildiren Iustinianus, quaestoruna en iyi hukuk profesörlerini ve devlet avukatlarını tek tek seçmesini ve bu kişileri proje üzerinde müşterek bir çalışma gerçekleştirmek için Büyük Saray'da toplamasını emretti. Bu kişiler

38 Bu tür iddialara karşı şüphe duyan bir değerlendirme için bkz. Cameron, *Wandering Poets*, 273–274.

39 *Codex Iustinianus* 1.17.1; *Collectio Avellana*, şurada *Epistolae Imperatorum Pontificum Aliorum*, vol. 2, ed. O. Güenther (yeniden baskı, Cambridge, 2019), mektup 147 (593).

40 *Deo Auctore* 2.

arasında yalnızca Constantinopolis'in önde gelen iki hukuk âlimi değil, aynı zamanda Beyrut'taki ünlü Roma hukuku okulundan da iki uzman vardı. "En yüce imparatorların kanun hazırlama ve yorumlama yetkisini verdiği eski hukukçuların Roma hukukuna dair yazdığı kitapları okumak ve geliştirmek" komisyon üyelerinin göreviydi "ki böylece tüm esaslar onlardan derlensin ve tüm tekrarlamalar ve çelişkiler bir kenara bırakılabilsin." Iustinianus devamında şunları söyledi: "Bu malzeme bir kere Tanrı'nın en yüce cömertliğiyle toplandıktan sonra siz bu malzemeyi en ulu güzellikte bir eser ile ortaya koyacak ve adeta ona uygun ve en kutsal bir adalet tapınağı olarak adayacaksınız; ayrıca kanunu elli kitap halinde düzenleyeceksiniz." Bundan sonra bu elli kitap dışında hiçbir hukuki metinden mahkemede alıntı yapılamayacaktı: "yaklaşık 1.400 yıldır keşmekeş içinde olan ve şimdi bizim tarafımızdan saflaştırılan eski yasa" böylece "sanki bir surla tahkim edilmiş ve onun dışında hiçbir şey yokmuş gibi" olacaktı. Iustinianus, Tribonianus'a antik hukukun özet derlemesinin "Digesta veya Pandektai (ansiklopedi kelimesinin modern kullanımına benzer bir anlama gelir) adını alması" gerektiğini ve yazarlar arasındaki herhangi bir tutarsızlığın imparatorun kendisi tarafından çözüleceğini söyledi. İlgili görevin genişliğine rağmen Iustinianus hâlâ hızın çok önemli olduğunu düşünüyordu. Tribonianus'a "tüm bu şeyleri başarmak ve onları öz ve hızlı bir sonuca ulaştırmak ... böylece çalışma bizim tarafımızdan Her Şeye Gücü Yeten Tanrı'nın takdirinin ve idaremizin ve hizmetimizin yüceliğinin bir kanıtı olarak sunulabilir[41]."

Tribonianus Digesta üzerinde dikkate değer bir dinamizm ve enerjiyle çalışırken, aynı zamanda yasa düzenlemesiyle ilgili ortaya çıkan sorunları da çözdü. Komisyon üyelerine gördüğümüz gibi yaklaşık iki bin cilt veya yaklaşık üç milyon satırlık Latince metinden oluşan klasik hukuk metinlerini imparatorluk gözetimi altında bir araya toplamaları, okumaları, seçmeleri ve uyumlu hale getirmeleri için

41 Age., 4, 5, 12, 14. "Ansiklopedinin" karşılığı olarak bkz. Birks ve McLeod, "Introduction", şurada *Justinian's Institutes,* 10. Farklılıkların çözümü için bkz. *Deo Auctore* 7.

yalnızca üç yıllık çok dar bir zaman çizelgesi verilmiş görünmektedir[42]. Bu görev üç komiteye ayrılmış altı üst düzey komisyon üyesine atandı (araştırmacılar tarafından Sabinianus, Hükümsel ve Painianus komiteleri olarak bilinir) ve Tribonianus farklı yazarların metinlerini farklı gruplara vererek işi bu komisyonlara devretti. Tribonianus'un komitelerden ilkine bizzat başkanlık etmeyi seçmesi, quaestorun görünüşteki sınırsız enerji ve kararlılık kaynağının bir kanıtıdır. Hukukçular daha sonra metinleri inceletip tartışarak hangi pasajların en iyi ve en yararlı olduklarına karar verdiler. Literatürde okuduklarının yalnızca %5'i bu ilk elemeden geçmeyi başardı. Daha sonra alıntıların hem dilbilgisi hem de hukuk açısından anlamlı olduğundan emin olmak için düzenlenmeleri ve bir araya getirilmesi gerekiyordu (bu muhtemelen ayrı alt komitelerin işiydi ve çalışmaya dahil ettikleri alıntılar, Iustinianus'un komisyon üyelerine çalışmasını emrettiği saraydaki "güvercin deliklerinde" saklanıyordu)[43]. Yeniden birleştirilen metinden bir araya getirildiklerinde, mahkemede nasıl söyleneceklerini anlamak için muhtemelen her komitedeki avukatlar tarafından ezberden okundular ve tartışıldılar[44]. Bunlar ayrıca imparator tarafından da incelendiler[45]. Metinlerde alıntı yapma işi yaklaşık on sekiz ay sürmüş gibi görünmektedir. Yeni metnin bir araya getirilmesi ve onu oluşturan kısımların resmi onayını almak muhtemelen aynı sürede tamamlandı. Komisyon üyelerinin işi ihtiyaç duydukları bazı yasal çalışmaların kopyalarının nispeten geç bir tarihte ellerine ulaşması ve bu nedenle ayrı bir komite tarafından özetlenerek metne eklenmesi nedeniyle daha da karmaşık hale geldi.

Sürecin ilk aşamasında her komite muhtemelen günde yaklaşık 1.500 satırı (veya 25 sayfa) inceledi, tartıştı ve alıntıladı[46]. Bununla

42 C. Tanta 1. Tartışma için bkz. A. M. Honoré, *Justinian's Digest: Character and Compilation* (Oxford, 2010), 11. Komisyon üyelerinin okuyacak yalnızca 1.600 kadar hukuk kitabı olduğu düşünülebilir (veya 2.4 milyon satır), ancak bu yine de zorlu bir görevdi.

43 Honoré, *Justinian's Digest*, 9, 19, 22–26, 29, 10; Birks ve McLeod, "Introduction", 10–11.

44 *Deo Auctore* 4; Honoré, *Justinian's Digest*, 19.

45 Honoré, *Justinian's Digest*, 11.

46 Bu Bluhme hipotezi olarak anılmaktadır. Bkz. Honoré, *Justinian's Digest*, 12.

birlikte Roma hukukunun önde gelen entelektüel karakterlerinden bazılarının görüşlerinin karşılaştırmalı faziletlerini tartışmak ve bunlardan hangilerinin tutulup hangilerinin atılacağına karar vermek muhtemelen yoğun ve yorucu bir iştir. Iustinianus hiçbir yazarın doğrudan tercih edilmemesi konusunda açıktı: pasajlar yalnızca kıymetlerine göre seçilecekti[47]. Digesta'yı derlemekle görevlendirilenlerin entelektüel özerkliği ve titizliği için, günün sonunda ürettikleri metnin yaklaşık %40'ının Ulpianus adında üçüncü yüzyılda yaşamış bir hukukçunun yazılarından türetilmiş (gerekli şekilde yeniden çalışılmış ve revize edilmiş) olması çok şey söylüyor; üstelik Ulpianus'un orijinal yazıları Hristiyanlara düşman yasalar listelemiş ve valilerin onlara zulmetmesini kolaylaştırmış olmasına rağmen[48]. Ulpianus'un metinlerinin esas olarak Tribonianus'un başkanlık ettiği komiteye verildi ve belki de bu nedenle quaestor sonraki Bizans döneminde putperest olarak ün saldı[49]. Genel sonuç elde bulunan hukuki görüşlerden müteşekkil yığının Codex Iustinianus'un (imparatorlar tarafından çıkartılan yasal düzenlemelerden oluşmaktadır) ilgili başlıklarıyla birlikte okunacağı tutarlı ve güncel bir derleme haline getirilmesiydi[50]. Bu editoryal başarının neticesi o kadar etkili ve komisyon tarafından tahkim edilmiş "Adalet Mabedi"nin "dışında" olduğu kabul edilen klasik hukukçuların pasajları ve metinlerinin bir kenara atılma süreci o kadar acımasızdı ki Iustinianus ve komisyon üyelerinin çalışmaya başlamasından önceki Roma hukukunun neye benzediğini yeniden kurgulamak hukuk alanında çalışan araştırmacılar için olağanüstü derecede zordur[51].

47 *Deo Auctore* 6.

48 Honoré, *Justinian's Digest*, 6.

49 Cameron, *Wandering Poets*, 273–274'te bu imanın aslında Iustinianus döneminde faaliyet gösteren aynı isimdeki başka bir hukukçuya yöneltilmiş olabileceğini öne sürmektedir. Fakat ayrıca bkz. S. Consentino, "La legislazione di Giustiniano sui banchieri e la carriera di Triboniano", şurada *Polidoro: Studi offerti ad Antonio Carile*, ed. G. Vespignani (Spoleto, İtalya, 2013), 347–362, ve bir tartışma için bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 1056. Kaynaklarda zikredilen "öteki" Tribonianus, Iustinianus'un *quaestor*uyla aynı Tribonianus gibi görünmektedir.

50 Honoré, *Justinian's Digest*, 80–81.

51 Birks ve McLeod, "Introduction", 11; H. F. Jolowicz ve B. Nicholas, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, 3. baskı (Cambridge, 1972), 505.

İmparator her ne kadar "eskiye olan saygıyla" hareket ettiğini iddia etse de aslında miras aldığı tüm hukuk geleneğini çağdaş ihtiyaçları karşılayacak şekilde yeniden şekillendirdi[52].

"YASANIN RAYINA OTURTULMASI"

İmparatorun hukuk alanındaki planları (ve elbette Tribonianus'un Iustinianus'a karşı sorumlulukları) bununla bitmedi. Iustinianus, Tribonianus'a Digesta üzerinde çalışmaya başlaması talimatı verirken, diğer yandan da reforme edilmiş yasanın kısaltılmış ve bir giriş niteliği bulunan bir eğitim kitabına dönüştürülmesi isteğini belli etmişti: öğrencilerin ihtiyaçlarına hizmet etmeyi amaçlayan ve yasanın nasıl işlediğine ve farklı bölümler arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna dair etkili bir genel bakış veya şema sağlayan Institutiones veya Elementa[53]. Çalışmanın hitap ettiği okuyucu kitlesinin çekirdeğini oluşturan öğrenciler arasında imparatorluğu yönetme hayali kuran birçok kişi bulunuyordu. Zira hukuk eğitimi yalnızca adli yargılama kariyeri için değil, aynı zamanda kamu hizmetine giriş için de gerekliydi[54]. Eğer Codex Iustinianus ilhamını ve büyük bir kısmını Codex Theodosianus'tan alıyor ve Digesta da önemli ölçüde Ulpianus'un yazılarının dikkatle gözden geçirilmiş ve sadeleştirilmiş bir haline dayanıyorsa, Institutiones de Tribonianus'un Digesta çalışmasının tamamlanmasının hemen ardından, ekibindeki iki hukuk uzmanının yardımıyla çalışmaya başladığı bir eserdi ve büyük ölçüde ikinci yüzyılda yaşayan bir hukukçu olan Gaius'un yazdıklarına ve daha öndeki "geleneksel" (eğitim için kullanılan) literatüre yaslanıyordu[55]. Tribonianus

52 *C. Tanta* 10.

53 *Deo Auctore* 11; Birks ve McLeod, "Introduction", 12–15.

54 Tartışma için bkz. P. Sarris, "Law and Custom in the Byzantine Countryside from Justinian I to Basil II", şurada *Law, Custom and Justice in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, ed. A. Rio (Londra, 2011), 49–62, 51–53.

55 Honoré, *Justinian's Digest*, 5; Birks ve McLeod, "Introduction", 12–13. C. Imp. Maj. 3'te *Institutiones*'in *Digesta* tamamlandıktan sonra yürürlüğe konulduğunu açık bir biçimde göstermektedir.

ve kendisine yardım eden uzmanlar Institutiones'in ilk taslağını hazırladıktan sonra Tribonianus tamamını düzenledi, düzeltti ve çağa uygun hale getirdi[56]. Digesta'nın resmi olarak ilan edilmesi bu çalışma tamamlanıncaya kadar ertelendi.

Yayınlanan ilk çalışma (21 Kasım 533) Institutiones'ti. İmparator bu eseri kendilerine "hukuk tutkunu gençler" olarak hitap ettiği kişilere adadı ve onlar için artık "eski karanlık anlatılara dayanmayan, ancak imparatorluğumuzun ihtişamının ışığıyla aydınlanan bir hukuk yolu" sağladı. Öğrencilere "yasamızı inceleyin" çağrısı yapıldı: "Elinizden gelenin en iyisini yapın ve kendinize de bunu şevkle tatbik edin. Bu konuda uzman olduğunuzu gösterin. Böylece soylu bir amaca sahip olabilirsiniz, [ve] hukuk eğitiminizi tamamladığınızda devletimizin idaresinin size tevdi edeceği her görevi yerine getirebilirsiniz[57]." Birkaç hafta sonra da Digesta'nın 30 Aralık tarihinde yürürlüğe gireceği açıklandı. Metnin kopyaları imparatorluğun dört bir yanına sevk edildi (çalışma komisyon üyeleri tarafından çok kısaltılmış olmasına rağmen Yeni Ahit'in kabaca bir buçuk katı büyüklüğünde olduğu göz önüne alındığında, bu hiç de önemsiz bir başarı değildir)[58]. 16 Aralık tarihinde Iustinianus Constantinopolis'teki Senatus'a şöyle bir bilgi verdi: "Böylece, Roma hukukunun tamamı Institutiones, Digesta veya Pandektai ve Constitutiones [yasa derlemesinin ilk hali] olarak üç kitapta derlendi ve bunlar üç yılda tamamlandı; malzemenin ile paylaştırıldığı [komiteler arasında] sırada bu çalışmanın on yılda tamamlanması bekliyorduk. Bu çalışmayı insanlığın muhafazası için Yüce Tanrı'ya dindar bir biçimde sunduk ve Yüce Tanrı'ya bize savaşları idame ettirme, saygın bir barış kazanma ve sadece kendi çağımız için değil aynı zamanda her çağ için de en iyi yasaları çıkarma imkânı tanıdığı için sonsuz şükranlarımızı sunduk[59]."

56 T. Honoré, *Tribonian* (Londra, 1978), 187–211; Birks ve McLeod, "Introduction", 13.

57 C. Imp. Maj.

58 Birks ve McLeod, "Introduction", 10–11; *C. Tanta* 23.

59 *C. Tanta* 12.

İlgili yasama ile Iustinianus imparatorluktaki hukuk eğitiminin tüm temelini elden geçirecek ve yeni çıkardığı kanun derlemesini imparatorluk hizmetinde veya mahkemelerde kariyer yapmak isteyenlerin mesleki eğitimlerinin merkezine oturtacaktı. Eğitimlerinin ilk yılının sonunda çoğunlukla Institutiones üzerine odaklanan bir ders sürecini tamamlayan hukuk öğrencileri bu sebeple Iustiniani olarak anılacaklardı[60]. İmparatorluğun hem dahilinde hem de haricinde imparatorluk otoritesini yeniden tesis etme gayretinin ön safında yer alan birinci sınıf bir topluluğu teşkil edeceklerdi. Iustinianus'un yeni ders kitabını yayınlarken açıkladığı gibi "Majesteleri sadece silahlarla donatılmamalı, aynı zamanda yasalarla da silahlandırılmalıdır ki böylece hem savaş hem de barış zamanında iyi bir idare ile hükmedebilsin. Roma devletini önderi yalnızca savaşta düşmanlarını yenerek değil, aynı zamanda fitnecilerin çıkardıkları kötülükleri de yasal yollarla bertaraf ederek muzaffer bir biçimde ayakta kalabilir[61]."

Peki kimdi bu "fitneciler"? 533 yılında Iustinianus'un aklının neden bu kadar çok kurcalıyorlardı? İmparatorun çağdaşları kastedilen kişilerin tam olarak kim olduklarını kesin olarak biliyor olmalıdırlar. Tribonianus'un imparator tarafından kendisine tevdi edilen yasaları düzenleme programını tamamlama hızı ne kadar olağanüstü olursa olsun, Ocak 532 tarihinde araba yarışı takımlarının önderliğinde Constantinopolis'te patlak veren büyük bir ayaklanma olmasaydı bu görevin çok daha hızlı bir şekilde tamamlanabilirdi. İsyancılar hem Tribonianus'un hem de dönemin praefectus praetorio'su acımasız bir bürokrat olan Kapadokyalı İoannes'in görevlerinden alınmalarını istediler. Senatus üyeleri tarafından aktif bir biçimde cesaretlendirilen bu kişiler daha sonra Iustinianus'u tahttan indirme girişimde bulundular. Şimdi bu darbe girişimine ve sonrasında yaşananlara dönmeliyiz.

60 C. Omnem.

61 C. Imp. Maj. pr. Yeni hukuk müfredatı ve bunun nasıl kabul edildiği ve öğretildiği hakkında bilgi almak için şu mükemmel yayına bkz. D. Penna ve R. Meijering, *A Sourcebook on Byzantine Law: Illustrating Byzantine Law Through the Sources* (Leiden, 2022), 22–70.

Altıncı Kısım

Halkın Sesi

\

"BİZİM ASİL HÜKÜMDARIMIZ VE TANRI'NIN TAÇLANDIRDIĞI THEODORA"

20 Ocak 532 Salı sabahı, Constantinopolis'in merkezi tam bir yıkıma sahne oldu. Hipodrom çevresindeki ve sarayın bitişiğindeki pek çok yapı yanarak küle döndü. Daha geç tarihli bir kaynağın aktardığı üzere, "İhtiyaç sahiplerine yiyecek ve içecek sağlayan dükkanlar açıktı ve bunlar dışında kimse dışarı çıkmaya cesaret edemiyordu." Kentin dört bir yanında "imparatorluğa özgü büyük bir terör" atmosferi kol geziyordu[1]. Bu terör neredeyse Iustinianus'u tahttan edecek, benzeri görülmemiş bir siyasi motivasyonu olan şiddet ve yıkım dolu yedi günlük bir sürecin sonucuydu.

İlk andan itibaren Iustinianus'un yönetimine karşı hoşnutsuzluk belirtileri vardı ve bu hoşnutsuzluk, muhtemelen yeni imparatorun sadece kendi siyasi profilini değil aynı zamanda karısının siyasi profilini de yükseltme biçimi nedeniyle daha da kötüleşmişti. Bu tür homurdanmalar ilk olarak eski imparator Anastasios'un hanesiyle bağlantılı çevrelerden çıkmış gibi görünmektedir. İoannes Malalas Khronographia eserinde şöyle yazmaktadır: "İmparator Anastasios'un akrabası olan patricius Probus, Iustinianus'a çamur attığı için öfke topladı." Probus tutuklandı ve Senatus'un geniş toplantısı öncesinde yargılandı. Ancak imparator araya girerek davayı dağıttı ve Probus'a, "Bana karşı işlediğin suçtan dolayı seni affediyorum.

1 *Chronicon Paschale*, çev. M. Whitby ve M. Whitby (Liverpool, 1989), 127, 126.

Bu sebeple Tanrı'nın seni affetmesi için dua et" dedi. İoannes, bu alicenaplık eyleminin Iustinianus'a Senatus'un övgüsünü kazandırdığını aktarmaktadır. Bir sonraki yıl imparatorun müttefiki olan Priscus'un imparatoriçe Theodora ile ters düştüğü söylendiğinde daha az anlayış gösterildi. Priscus'un mülküne el konuldu ve ülke dahilinde sürgüne zorlandı[2].

Iustinianus ve Theodora, Anastasios hanesinin üyeleri ile kibirli ve olağanüstü zengin bir dul olan Anicia Iuliana'nın ailesinin süregelen siyasi iddialarına karşı özellikle duyarlı ve tetikteydiler. Anicia'nın finanse ettiği ve Kutsal Havariler Kilisesi'ndeki imparatorluk kabrine komşu olan Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin inşası, devam eden siyasi hırsların oldukça açık bir ifadesidir. Hatta Anicia Iuliana ithaf yazıtında -günümüze kalan parçalarından- yalnızca kendisinin "zamanı yendiğini ve Tanrı'yı kabul edecek bir tapınak inşa ederek meşhur Süleyman'ın hikmetini aştığını" ilan etmiştir[3].

Cevap olarak Iustinianus ve Theodora, Hormisdas Sarayı'nın yakınında Iustinianus'un daha önce Aziz Petrus ve Paulus'a adadığı kilisenin bitişiğine yeni bir kilise inşa edilmesini emretti[4]. Yeni kilise başlangıçta Suriyeli asker Aziz Sergios'a adandı, ancak daha sonra Sergios'un yaygın olarak ilişkilendirildiği başka bir Suriyeli asker azizin anısını da içerecek şekilde Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi olarak adlandırıldı[5]. Bu kilise Constantinopolis için alışılmadık bir şekilde merkezi kubbe planlı olarak inşa edildi ve bu durum Aziz Polyeuktos Kilisesi için de geçerli olabilir. Muhtemelen daha anlamlı

2 İoannes Malalas, *Khronographia* 18.22, 18.43; Procopius, *Historia Arcana* 16.8–10.

3 *Anthologia Palatina* 1.10, satırlar 47–49.

4 Tarih tartışması için bkz. B. Croke, "Justinian, Theodora, and the Church of Sergius and Bacchus", *Dumbarton Oaks Papers* 60 (2006): 25–63, argümanlarını büyük ölçüde ikna edici buluyorum. Biraz daha sonraki bir tarihleme için güçlü bir argüman (ve orijinal yapının kubbeli olmayabileceği yönünde bir öneri) için bkz. J. Bardill, "The Date, Dedication, and Design of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople", *Journal of Late Antiquity* 10 (2017): 62–130. Kilisenin 536'da var olduğu ve dolayısıyla Hagia Sophia'dan önce inşa edildiği kabul edilmektedir. Çoğu kişi 532'den önce inşa edildiği konusunda hemfikir olacaktır.

5 550'lerde Procopius tarafından Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi olarak biliniyordu. Bkz. Procopius, *De Aedificiis* 1.4.1–7.

bir ifade olarak söylenmelidir ki ithaf yazıtının biçimi de Anicia Iuliana'nın kilisesine çok benzemektedir. Ancak eserin mesajı, Iustinianus'un seleflerinin ve kadim büyük ailelerin kibirlerinin ve hedefini şaşırmış cömertliklerinin doğrudan bir reddiyesiydi. Özenle hazırlanmış epigramda şöyle yazıyordu: "Diğer hükümdarlar faydasız işlere katkıda bulunan ölüleri onurlandırdılar, ancak dindarlığı yüreklendiren asil efendimiz Iustinianus, her şeyin Yaratıcı'sı olan İsa'nın hizmetkarı Sergios'u muhteşem bir meskenle onurlandırdı... Uykusuz imparatorun hükümdarlığını her daim korusun ve zihni dindarlıkla süslenmiş [ve] soluksuz çabası yoksulları beslemek için eşsiz bir gayret içinde olan Tanrı tarafından taçlandırılmış Theodora'nın gücünü arttırsın[6]."

532'ye gelindiğinde rejimden duyulan memnuniyetsizlik, tahtın haklı olarak kendilerine ait olduğunu düşünen rakip hiziplerin ve hanedanların saflarının çok ötesine yayılmaya başladı ve politik cemiyetin çok daha geniş bir kesimini etkilemeye yöneldi[7] Kilise idaresindeki birçok radikal unsur ile kilise dışındaki bazı destekçileri Iustinianus'un paganlar, sapkınlar ve diğer gruplar üzerindeki baskısını memnuniyet ile karşılamış olsalar da daha muhafazakâr düşünceye sahip gözlemcilere göre, "içerideki düşmana" karşı yapılan bu çabalar zalimce ve gereksizdi. Onlar imparatorun nasıl yönetmesi gerektiğine ve onun makul bir biçimde bekleyebileceği türden bir itaate dair temel kuralları çiğnediler[8]. Geleneksel olarak imparatorlardan tebaalarının kendi düşüncelerine ve inançlarına çok fazla müdahale etmemeleri beklenirken, halktan da devletin çıkardığı kanun ve düzenlemelere dışarıdan uyum göstermeleri beklenirdi. Örneğin özel hayatında eski dini gelenekleri sürdürürken, Hristiyan inancını alenen ikrar edenlere baskı uygulayan Iustinianus'un haddini aştığı düşünülüyordu. Procopius memleketi Caesarea'nın

6 Çeviri için bkz. Croke, "Justinian, Theodora, and the Church", 245. Ayrıca bkz. E. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of a Mediterranean Monument* (Cambridge, 2021), 36.

7 Age., 35.

8 P. Brown, *Power and Persuasion in Late Antiquity* (Madison, Wis., 1992), 3–34.

çevresinde yaşayan Sâmirîlere karşı Iustinianus'un tavrını sert bir şekilde eleştirdi. Procopius imparatoru inançları nedeniyle insanlara zulmettiği için kınarken, aynı zamanda yasal cezalardan kaçmak için görünüşte tamamen Hristiyanlığa ihtida eden Sâmirîleri övdü. Aynı şekilde insanlara cinsel yönelimleri ya da gençlikteki boşboğazlıkları nedeniyle zulmetmenin ne anlamı vardı? Procopius bu durumun insanları hasta oldukları için cezalandırmaya benzediğini düşünüyordu[9]. Dini fanatizmin destekçileri olduğu kadar muhalifleri de vardı. Özellikle de imparatorluk bürokrasisinin ve sivil idarenin daha iyi eğitimli üyeleri arasında, dini meselelerde daha geleneksel bir Roma hoşgörüsü fark edilebiliyordu.

Yalnızca dinsel ve kültürel meseleler imparatorluk politikasının imparator ile halkın daha yabancı hale gelmesi riskini barındıran noktalar değildi, aynı zamanda insanların hayatlarındaki maddi koşullar da önemliydi. Çünkü altıncı yüzyıldaki Doğu Roma İmparatorluğu'nda imparator ile tebaası arasındaki ilişkilerin merkezinde öncelikle topraktan -geniş arazilere sahip büyük senatörlerden, ailenin küçük parselini işleyen en alt düzeydeki köylülere kadar- ve bu toprakların sahibi ile çalışanlarından alınan vergi meselesi yer alıyordu.

Roma İmparatorluğu'nda vergilendirme her daim hırpalayıcı ve acımasız bir olaydı. Eski bir Hristiyan ilahisi olan "Dies irae" ("Gazap Günü"), Tanrı'nın Kıyamet Günü'nde insanlığı yargılayacağı zamanı, imparatorluk vergi tahsildarlarının gelişiyle bağlantılı olarak tasavvur eder[10]. İmparator Diocletianus'un dördüncü yüzyıldaki saltanatından bu yana, imparatorun tebaasının vergiye tabi kaynaklarını değerlendirmek üzere eyaletlere düzenli olarak memurlar gönderiliyordu. Mali sistemin bağlı olduğu bilgilerin oluşturulması ve daha sonra çoğu zaman inatçı toplulukları veya toprak sahiplerini kendilerinden talep edilenleri ödemeye zorlamak, sıklıkla şiddetle ilgili tehditlere ve hatta zorbaca eylemlere dayanıyordu. Çevre bölgelerden vergi toplayamayan yerel meclislerin üyeleri bu tür borçlardan bizzat sorumlu tutulabiliyorlardı ve sahipsiz veya

9 Procopius, *Historia Arcana* 11.24–26, 11.34–36.

10 P. Brown, *The World of Late Antiquity* (Londra, 1971), 36.

işlenmeyen tarım arazileri zorla yerel toprak sahiplerine veya köylere devredilerek bu arazilerin sakinleri bu borçlardan sorumlu hale getirilebiliyorlardı. İmparator Anastasios döneminde imparatorluğun bazı bölgelerine, bireylerin yerel vergileri toplama hakkı için teklifte bulunacağı ve daha sonra gelirden pay alacağı bir iltizam sistemi getirildi. Tahmin edilebileceği gibi bu tür memurlara karşı (vindices) genel bir nefret oluştu[11].

Dördüncü yüzyıldan altıncı yüzyılın başlarına kadar Roma devletinin topladığı vergi gelirlerinin kabaca yarısı muhtemelen orduyu finanse etmek için kullanılıyordu[12]. Doğu'da beşinci yüzyılın ikinci yarısının çoğunu teşkil eden barış dönemi imparatorluk yetkililerinin önemli miktarda nakit rezervi oluşturmasına olanak tanıdı. Bu sebeple Anastasios'un vindex makamını oluşturması pek tutulmasa da fiili ticaretten gelen karlar üzerinden alınan bir vergi olan khrysargyron gibi bazı vergileri kaldırmayı başardı[13]. İranlılarla savaşın aniden yeniden patlak vermesi üzerine Anastasios, birikmiş rezervleri imparatorluğun hem doğu sınırında hızlı ve büyük ölçekli harcamalara girişmek için kullanmak hem de Tuna Nehri'ne doğru ve nehir boyunca Roma mevzilerinin yeniden güçlendirilmesi için harcamak zorunda kaldı. Bu tahkimata olan ihtiyaç Iustininus'un hükümdarlığı sırasında ve sonrasında da devam etti. Procopius, Iustinianus'un tek hükümdar olduğu dönemde imparatorluğun kasasının önemli ölçüde boşaldığını ileri sürmektedir[14].

Bu nedenle Iustinianus'un imparator olduğunda en önemli önceliklerinden biri vergi gelirlerinin istikrarlı ve güvenilir akışını sağlamaktı. Bu devletin mali temellerinin altını oyma tehdidi oluşturan ihtilas ve vergi kaçakçılığı eylemlerine karşı yasaların uygulanması anlamına geliyordu. Iustinianus, askeri durgunluk veya sapkın ve pagan mezheplere hoşgörü gibi mali verimsizlikleri

11 P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006), 158–159.

12 C. Wickham, *Framing the Early Middle Ages* (Oxford, 2005), 73–74.

13 *Codex Iustinianus* 11.1 ve Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian*, 200–201.

14 Procopius, *Historia Arcana* 8.4, 19.4–8.

seleflerinin tembelliğinden kaynaklanan önlenebilir bir zayıflık olarak görüyordu. Roma'nın Yakın Doğu'sundaki pek çok memleket 510'larda ve 520'lerde benzeri görülmemiş bir refahın tadını çıkarıyordu ve imparator, tebaasının (özellikle de en zengin olanlarının) ödeme yapmaya gücünün yetmeyeceğine inanmak için hiçbir nedeni olmadığını düşündü[15].

Ancak imparatoru eleştirenler farklı bir görüşe sahipti: buna göre Iustinianus'un başkalarının parasına karşı benzersiz bir açgözlülüğe ve bu parayı elde ettiğinde ise şaşırtıcı bir biçimde savurganlığa sahip olduğunu düşünüyorlardı. Procopius, Anastasios'u imparatorların "en idarelisi" olarak görürken, Iustinianus'tan ise "sürekli akan bir nehir gibiydi: her gün halkını yağmalayıp talan etmesine rağmen, gelen bütün gelir doğrudan barbarlara akıyordu, tıpkı bir hediye gibi" diye söz etmektedir. İmparatoru şiddetli bir biçimde eleştiren anlatısında Procopius, Iustinus'un saltanatının başlarında, (kendisinin "önemli kişilerden biri" dediği) bir tanıdığının kehanet niteliğinde bir rüya gördüğünü bile iddia etti. Bu rüyaya göre Byzantium kentinin kıyısında duran Iustinianus, Boğaz'ın suyu tamamen kuruyana ve kentin kanalizasyonunun içindekiler bile tükenene kadar "denizin tüm suyunu içerek" tüketti[16]. Her şeyi tüketen bir imparatorun bu olumsuz tasviri, daha sonra Bizans Kaiserkritik'inin (imparatorları eleştiren herhangi bir eser) standart bir özelliği haline gelecekti. Ancak özellikle Iustinianus'a ilişkin olarak bunun altında yatan benzeri görülmemiş mali açgözlülük iddiası açıkça hissediliyordu[17]. Onun vergilendirmeye yönelik tutumu toplumsal sınıflar arasında tepkilere yol açtı.

15 Altıncı yüzyılın başlarındaki ekonomik bağlam için bkz. J. Banaji, *Agrarian Change in Late Antiquity*, 2. baskı. (Oxford, 2007), ve A. Laiou ve C. Morrisson, *The Byzantine Economy* (Cambridge, 2007), 23–38. Antakya çevresindeki deprem bölgesi muhtemelen ekonomik koşulların nispeten kötü olduğu birkaç önemli istisnadan biriydi, bkz. A. De Giorgi ve A. Asa Eger, *Antioch: A History* (Abingdon, 2021), 190–234.

16 Procopius, *Historia Arcana* 19.4–5, 19.10, 19.1–3.

17 J. W. Torgerson, *The Chronographia of George the Synkellos and Theophanes* (Leiden, 2022), Theophanes'in eserinde imparator I. Nikephoros'u tasviri için yararlanılabilir.

"PİS KAPADOKYALI"

Tribonianus özelinde gördüğümüz gibi Iustinianus'un yetenekleri bulma ve kendi sezgileri ve öncelikleriyle uyuşan insanları atama konusunda bir meziyeti vardı. Vergi gelirlerinin toplanması ve devlet harcamalarının dikkatle incelenmesi söz konusu olduğunda Iustinianus'un sağ kolu, çağdaş edebiyat kaynaklarında açıkça yerden yere vurulan Kapadokyalı İoannes gibi son derece etkili acımasız bir bürokrat olacaktı. Iustinianus, İoannes'i 531 yılı civarında Doğu'nun praefectus praetorio'su (veya baş maliye sorumlusu) olarak atadı, ancak İoannes'in politika üzerindeki etkisi bu göreve yükselmesinden çok önce gerçekleşmiş olabilir[18]. Procopius'a göre İoannes, "herkese karşı aynı derecede baskıcı ve acımasızdı, karşılaştığı herkesle didişiyor ve neredeyse tüm paralarını saygısızca yağmalıyordu" Üstelik "liberal bir eğitimin faydalarından yoksundu; çünkü birinci basamak eğitimi sırasında harfler dışında hiçbir şey öğrenmedi ve bunlar zaten son derece yetersizdi." Procopius'un iddiasına göre onun daimî önceliği "kazanç uğruna birçok insanın hayatını mahvetmek ve bütün kentleri yerle bir etmekti." Bununla birlikte Procopius bile İoannes'in büyük bir doğal yeteneğe sahip olduğunu ve sorunları tespit etme ve çözümleri anlama konusunda nadir bir kabiliyeti bulunduğunu kabul etmek zorunda kaldı. İoannes'in "tanıdığımız en güçlü adam" haline geldiğini söyledi[19].

Çağdaş bir âlim ve bürokrat olan İoannes Lydos (kendisi de Kapadokyalı İoannes döneminde praefectura praetorioda hukuk memuru olarak görev yapmıştı), açıkça tartışmalı bir figür olan İoannes hakkında daha fazla bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Onun anlatımına göre kendi deyimiyle "pis Kapadokyalı" Anadolu'daki Caesarea kentinden geliyordu (Procopius'un geldiği Filistin'deki Caesarea ile karıştırılmamalıdır). Buradan askeri idarede maliye memuru (scrinarius) olarak imparatorluk hizmetine girmiş ve

18 J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, cilt 3, A.D. 527–641* (Cambridge, 1990), PLRE-III-A, Ioannes 11, 627–635.

19 Procopius, *De Bellis* 1.25.3, 1.24.12–14.

muhtemelen Iustinianus 520'lerde bu görevi sürdürürken magister militum praesentalisin (Constantinopolis ve çevresinde konuşlanmış ordunun başkomutanı) kadrosunda görev yapmıştır[20]. İoannes bu noktada Iustinianus'un dikkatini çekmiş olabilir, zira İoannes Lydos bize Kapadokyalının "imparatora erişim sahibi olduğunu ve onun dostluğunu kazandığını ve idare adına olağanüstü şeyler yapma sözü verdiği için mali işler yöneticisi makamına terfi ettirildiğini" söyler. Kısa bir süre sonra Iustinianus onu Senatus sınıfına dahil etti ve daha sonra aniden İoannes'i "praefectusluk onuruna" yükseltti (yani onu praefectus praetorio olarak atadı). Bu atama İoannes Lydos'un ifadesiyle (sıradan ancak içten bir önyargıyı temsil eder) "Kapadokyalıların her zaman pis oldukları, ancak göreve atanınca daha da pisleştikleri ve kar elde etmek için olabilecek en iğrenç hale dönüştükleri" gerçeğine rağmen meydana geldi[21].

Lydos daha sonra Kapadokyalının politikalarına dair ayrıntılı bir eleştiri sunmaya devam eder (Bunlardan bazıları aynı zamanda Procopius'un doğrudan eleştirilerine de konu olmuştur. Bu sebeple iki yazarın birbirini tanıyor olabileceği ya da en azından birbirlerinin çalışmalarından haberdar olmaları gerektiği sıklıkla öne sürülmektedir[22]). Lydos özellikle vergi kaçakçılığı şüphesiyle suçlananlara karşı İoannes'in gösterdiği vahşeti vurgulamaktadır. Bu kişiler arasında Kapadokyalı İoannes'in parasını nereye sakladığını ortaya çıkarmak için ölene kadar işkence yaptığı söylenen bir tanıdığı olan Antiokhos da bulunuyordu. Lydos, İoannes'in "her yere ve bölgeye gönderdiği kendi gibi olan adamları, bugüne kadar gizli kalan parayı bir emme pompası gibi çıkarmak için çabalanmasından" şikâyet etmektedir. Lydos, Küçük Asya'nın zenginliğiyle ünlü Lydia eyaletindeki kendi memleketi Philadelphia'daki bu türden bir vergi tahsildarının faaliyetlerine ilişkin canlı bir anlatım sunmaktadır.

20 Martindale, *Prosopography*, PLRE-III-A, 627.

21 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.57. Bkz. İoannes Lydos, *On Powers, or the Magistracies of the Roman State*, ed. A. C. Bandy (Philadelphia, 1983), 221.

22 A. Kaldellis, "Identifying Dissident Circles in Sixth-Century Byzantium: The Friendship of Prokopios and Ioannes Lydos", *Florilegium* 21 (2004): 1–17. Ya da aynı politikalar aynı tipteki insanları rahatsız etmiş ve yabancılaştırmış olabilir.

O, İoannes'in başlıca görevlisinin, "öylesine ince ince sömürdüğünü" iddia eder ki, arkasından şehir sadece paradan değil, insanlardan da mahrum kaldığı için artık daha iyiye doğru herhangi bir değişim imkânı kabul edemez hale gelmiştir[23].

Lydos özellikle İoannes'in cursus velox veya "hızlı posta" hizmetini azaltarak Küçük Asya'nın batısındaki (dioecesis Asiana olarak bilinen bölgenin içindedir) pek çok çiftçiyi ve toprak sahibini nasıl mahvettiğini detaylarıyla anlatmaktadır[24]. Bu hizmet devlet görevlilerinin, askerlerin ve hatta Kilise temsilcilerinin imparatorluğun çeşitli yerlerine seyahat ettikleri sırada yeni atlar, yük hayvanları, arabalar ve kağnılar, yiyecek ve diğer malzemeleri temin edebildikleri devlet destekli karakollar, ahırlar, ambarlar ve hanlardan (daha sonraki İslami kervansaraylara benzer şekilde) oluşan bir sistemdi. Tüm ana yol ağları boyunca yaklaşık her yirmi veya kırk kilometrede bir bulunan bu yapılar Constantinopolis ile imparatorluğun en uzak sınırları arasında emir ve talimatların yanı sıra haberlerin de hızlı dolaşımına katkı sağlıyorlardı[25]. İoannes Lydos'un vurguladığı gibi bu türden posta istasyonları aynı zamanda yerel kırsal nüfusa da büyük bir yarar sağlıyordu. Yerel topluluğun üyeleri bu merkezlerin çevresinde büyüyen fuarlarda bir araya gelerek hükümet yetkililerine ve orada bulunan veya orada kalan diğer gezginlere ürün satıyorlardı. Lydos'a göre köylüler ve çiftçiler bu satışlardan elde ettikleri parayı vergilerini ödemek için kullanıyorlardı. Ancak Kapadokyalı, Küçük Asya'nın bu batı kısmında ve Doğu'nun askerî açıdan daha az savunmasız diğer bölgelerinde (Procopius'un ifade ettiği gibi), cursus veloxun gereksiz bir masraf olduğuna ve azaltılması gerektiğine karar verdi[26]. Bu hizmetin Constantinopolis'i doğu sınırına bağlayan ve aynı zamanda Kutsal Topraklara giden ana yolu

23 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.57 (Bandy, 223), 3.58 (Bandy, 225).

24 Age., 3.61 (Bandy, 227–231).

25 M. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy* (Cambridge, 1986), 603–608; Bandy, 334, not 228.5.

26 Bu kesinti, Procopius tarafından her ne kadar bu politikayı doğrudan doğruya Kapadokyalı İoannes'e değil, Iustinianus'a atfetse de Doğu'daki diğer yerler için de anlatılmıştır, bkz. *Historia Arcana* 30.1–11.

da oluşturduğu için "Hacı Yolu" olarak bilinen rota üzerinde sürdürülmesi gerekiyordu[27]. Lydos'a göre netice, birçok kişinin mallarını pazarda satamaması, mahsullerin tarlalarda çürümesi ve köylülerin vergilerini ödemek için büyük zorluklar yaşamasıydı.

Lydos'un Kapadokyalıya karşı şikayetleri tamamen vergilendirmeyle ilgili değildi. Ayrıca Kapadokyalıyı praefectura praetorio özelinde gerçekleştirilen bir dizi dahili reformdan sorumlu tuttu. Bu reformun büyük bir kurumsal zarara yol açtığını ve İoannes Lydos'un kendi kariyeri üzerinde de özellikle zararlı bir etkiye neden olduğunu ileri sürdü. Bu iddia Lydos'un anlatımının olağanüstü derecede iğneleyici doğasını ve Iustinianus'un yakın zamanda yaşayacağı zorlukları İoannes'in üzerine yıkma kararını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Lydos yine praefecturanın tüzel karakterinde meydana gelen önemli bir değişiklikten de Kapadokyalı İoannes'i sorumlu tutmaktadır[28]. Bu değişiklik sebebiyle yeni yasamanın hazırlandığı ve ilan edildiği Yunanca, eski ve var olan Latincenin yerini alacaktı (Latince konuşulan bölgeler ve Senatus gibi devletin en yüksek kurumları hariç)[29]. Uygulamadaki bu değişiklik tamamen Kapadokyalı İoannes'e atfedilemez, ancak günümüze ulaşan dönemin yasalarına kesinlikle yansımıştır. Bu uygulama son derece mantıklıydı. Zira Latince konuşan imparator Iustinianus'un bile kabul etmek zorunda kaldığı üzere Doğu İmparatorluğu'nun genelinde Yunanca, Latincenin aksine elitlerin yanı sıra geniş halk kitleleri arasında da ortak dil olarak kullanılıyordu[30]. İoannes Lydos'a göre -içgüdüsel olarak son derece muhafazakardı, doğası gereği eski şeylere ilgiliydi ve nihayetinde Iustinianus tarafından Constantinopolis'te Latince eğitmeni olarak atandı- bu durum katıksız bir kültürel vandalizm eylemiydi.

27 O. Nicholson, ed., *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, vol. 1 (Oxford, 2018), 440.

28 Bölüm I'deki tartışma için bkz. C. Kelly, *Ruling the Later Roman Empire* (Cambridge, Mass., 2004). Genel olarak Lydos için bkz. M. Maas, *John Lydus and the Roman Past* (Londra, 1992).

29 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.68 (Bandy, 239–241).

30 *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, ed. P. Sarris, çev. D. J. D. Miller (Cambridge, 2018), 15.

İoannes Lydos'un anlatımında açıkça motivasyonu ne olursa olsun Kapadokyalı İoannes'in praefectus praetorio olarak göreve başlamadan önce ve ilk yılında desteklediği politikaların bir sonucu olarak "muazzam bir servet biriktirdiğini" ve böylece "etrafından para okyanuslarının aktığını gördüğünü" belirtmektedir. Bu elbette Iustinianus'un tam olarak isteyeceği şeydi (İoannes Lydos tahmin edilebileceği gibi düşmanını paranın çoğunu kendine saklamakla suçlamaktadır). Praefectus praetorio ayrıca Yeşiller hizbine yanaşarak siyasi konumunu da sağlamlaştırmaya çalıştı. Ancak imparatoriçe Theodora'ya yanaşma konusunda daha az başarılı oldu. İoannes Lydos'a göre, "haksızlığa uğrayanlara karşı anlayış ve sempatiyle donatılmış olan" imparatoriçe, "imparatora gitti ve ona tebaasının artan şikâyetleri hakkında bilgi verdi". Lydos, özellikle Constantinopolis sokaklarının giderek daha olumsuz koşullardan kaçan ve yetkililerin kötü muamelesinden şikayetçi olan kırsal kesimden gelen göçmenlerle dolup taştığını iddia etmektedir[31]. Lydos'un ifadesiyle bu tür "ayaktakımı" kaçınılmaz olarak liderleri hem eğlence hem de yardım sağlayabilecek konumda olan Hipodrom ve araba yarışları gruplarına yöneldiler. Hizipler tezahüratlarıyla imparatorun tebaasının yükselen mutsuzluğuna kolektif bir ses sağlayabilirlerdi[32].

"SABBATIUS KEŞKE DOĞMASAYDI"

Bu dönemde giderek artan sayıda işsiz göçmenin ve diğer insanın Constantinopolis'e geldiği konusunda pek şüphe bulunmaz. Iustinianus daha sonra bu tür içe göçü engellemek için bir yasa bile çıkarmıştır. Ancak Lydos 530'ların başında dahi yöneticilerin, Constantinopolis sokaklarında "aklı başında bir şekilde çalışmak yerine aylaklık yapmak" amacıyla "doğdukları toprakları terk etmiş" olarak tanımlanan kişilere yönelik muamelesinin giderek daha sert hale geldiğini anlatmaktadır[33]. Onun söylediği üzere "yöneticiler insanların

31 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.62 (Bandy, 232–233), 3.69 (Bandy, 240–241), 3.70 (Bandy, 243–247).

32 P. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian* (Oxford, 2013), 119–160.

33 Özellikle bkz. *J. Nov.* 13 of 535.

işlediği suçlara karşı oldukça sert bir şekilde tepki verdiler"[34]. İdarecilerin kontrol altına almaya çalıştığı göçmenlerin bazıları aslında ilk aşamada imparatora vergi tahsildarlarının faaliyetleriyle ilgili şikayetlerde bulunabilmeyi uman ricacılar olarak kente varmış olabilirler. Dikkat çekici bir şekilde Iustinianus, kente toprak sahibi patronlarına karşı dava açmayı umarak gelen tarım işçilerinin (coloni adscripticii) Constantinopolis'e olan akışını sınırlandırmak için bir yasa çıkardı. Ancak beşinci yüzyılın sonları ve altıncı yüzyılın başları Doğu Roma İmparatorluğu topraklarının genelinde önemli bir nüfus artışına tanık olmuş gibi görünmektedir ve bu daha geniş demografik baskıların, bu dönemde işsiz göçmenleri başkente iten ana etken olduğu düşünülebilir[35].

İlk bakışta imparator, yarış grupları tarafından dile getirilen şikayetler veya Theodora ile diğer yetkililere Kapadokyalı İoannes'in faaliyetleri hakkında başvuruda bulunanlar hakkında pek kaygılanmıyor gibi görünmektedir. İoannes'in vergilenmek konusunda yaklaşımı görünüşe göre Lydos'un değimiyle "aşağılık Kapadokyalıyı savunmak için konuşan" Iustinianus ve yakın çevresindekilerin yaklaşımını yansıtıyordu[36]. Üstelik imparatorun yarış hiziplerine karşı tutumu da sokaklarda artan belirsizliğin ve istikrarsızlığın nedeni olabilir. Her ne kadar Anastasios'un ekonomi politikalarının bazı yönlerinden de şikâyet etmiş olsalar da yarış hiziplerinin Anastasios'un iktidarı sırasındaki siyasi faaliyetleri günün tartışmalı dogmatik politikalarıyla ilgili olarak en öne çıkan unsurdu[37]. Fakat Iustinus'un tahta çıkışından itibaren Iustinianus ve yandaşlarından oluşan ağ genel olarak yarış hiziplerini ve özellikle Mavileri,

34 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.70 (Bandy, 244–245).

35 Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian*, 194–195.

36 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.70 (Bandy, 241–247), 3.68 (Bandy, 239–241).

37 G. Greatrex, "The Nika Riots: A Reappraisal", *Journal of Hellenic Studies* 117 (1997): 60–86. Greatrex burada Anastasios yönetimindeki grupların kendilerini büyük ölçüde doktrinel meselelerle sınırlı tuttuklarını öne sürüyor. Ancak İoannes Lydos, *De Magistratibus*, 3.46'ya (Anastasios'un imparatorluk para politikasını eleştiren, muhtemelen hizip üyeleri tarafından yazılmış ve duyurulan bir kısım) dikkat edilmesi gerekmektedir. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian*, 201'de tartışılmıştır.

Iustinianus'un hem sarayda hem de sokaklarda desteğini arttırmak ve tahta geçtiğinde onların desteğinden yararlanabilmek adına bir araç olarak kullanarak siyasi sistemin daha geniş entrikalarına çok daha yakından dahil ettiler[38].

Buna rağmen Iustinianus tahta geçtikten sonra eski destekçilerinden uzaklaşmaya çalışmış, ve hem Constantinopolis'te hem de imparatorluk genelinde hiziplerle bağlantılı şiddet olayları konusunda sert bir üslup benimsemişti. İoannes Malalas'a göre Iustinianus, "hangi hizbe mensup olurlarsa olsunlar isyancıların veya katillerin" cezalandırılmasını emretti[39]. Yine de Iustinianus imparatorluk tören geleneği ve protokolleri onun bunu yapmasını gerektirdiği için Hipodrom'da halkının önüne çıktığında yarış hiziplerinin seslerini yükseltmelerini ve toplu şikayetlerini dile getirmelerini engelleyemedi. Bununla birlikte hiç şüphesiz hizip üyelerinin beklentilerinin aksine, onlarla daha önce ilişkisi bulunan imparatorun artık hiziplerden gelen istekler doğrultusunda hareket etmek gibi bir niyeti bulunmuyordu. Aslında imparatorun yakın zamanda ilan ettiği yasa derlemesi olan Codex Iustinianus belki de imparatorun son dönemdeki müttefiklerine nasıl baktığını gösteren bir ifade içermektedir: yasa maddesi "halkın değersiz sesine kulak verilmemeli" diyerek devamında "suçluların salıverilmesini ya da masumların cezalandırılmasını talep ederken onların sözlerine itibar etmek doğru değildir" buyurmaktadır[40]. Iustinianus'un tutumundaki bu ani değişiklik muhtemelen hem şaşkınlığa hem de öfkeye neden olmuş olabilir.

Daha geç dönemli bir Bizans kaynağı gerçek ve dikkat çekici gibi görünen bir anlatımla Constantinopolis'teki Hipodrom'da Yeşiller ile imparator arasındaki karşılıklı iletişimin bu dönemden itibaren giderek artan sertliğine dikkat çeker. Hizip üyeleri bir

38 Iustinianus'un yarış hizipleriyle ilişkisi ve ilişkilerin bozulmasından kaynaklanan 532'deki çalkantılı olaylar hakkında bkz. Greatrex, "The Nika Riots", ve G. Greatrex, *Procopius of Caesarea: The Persian Wars. A Historical Commentary* (Cambridge, 2022), 334–359.

39 Malalas, *Khronographia* 17.18, şurada *The Chronicle of John Malalas*, çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys, ve R. Scott (Canberra, 1986), 242–243 ("Jeffreys et al.").

40 *Codex Iustinianus* 9.47.12; Greatrex, "The Nika Riots", 81.

tarafta Kalopodios isimli bir imparatorluk görevlisinin son işlerine karşı şikayetlerini dile getirirken, diğer tarafta imparatorun (elçisi aracılığıyla konuşmaktadır) onların şikayetlerini hızla ve küçümseyici bir biçimde reddetmesi, imparator ve halkı arasında düzenli ve kurallı bir istişare olması gereken süreci hızla bir "ağız dalaşına" çevirdi[41]. Kaynağımızın ortaya koyduğu üzere aslında tezahüratlar Yeşiller tarafından yapılan "Çok yaşa Augustus Iustinianus, Tu vincas! [Muzaffersin] Haksızlığa uğradık, ey faziletin eşsiz örneği ve buna tahammül edemiyoruz!" sloganlarıyla belli ve saygılı bir biçimde başlamıştı. Ancak Yeşiller imparator tarafından verilen "Size kimse yanlış bir şey yapmaz!" şeklindeki sert cevabı kabul etmeyerek konuyu kapatmayı reddettiler. Iustinianus'un protokol görevlisi bunun üzerine Yeşillere sitem etti: "Sizler buraya [yarışlara] seyretmeye değil, yalnızca efendinize hakaret etmeye gelmişsiniz! Kesin sesinizi Yahudiler, Maniciler ve Sâmirîler! … Kendinize daha ne kadar lanet ettireceksiniz? Size söylüyorum, Tanrı'nın huzurunda ruhunuzu temizleyin" Yeşiller kısa süre sonra aldıkları yanıta karşılık verdiler: "Keşke Sabbatius [Iustinianus'un babası] hiç doğmasaydı da oğlu bir katil olmasaydı. Elveda Adalet, artık yoksun!"[42].

OCAK AYININ ORTASI[43]

10 Ocak 532 Cumartesi tarihinde muhtemelen Iustinianus'un yarış hiziplerine bakılmaksızın ciddi suçlarla itham edilen kişilerin yargılanması konusundaki kararı uyarınca Constantinopolis kentinin praefectus urbi'si Eudaemon hem Maviler hem de Yeşiller hiziplerinin üyelerinden bazılarını tutukladı ve bunlardan yedisini cinayet suçlamasıyla ölüme mahkûm etti[44]. Suçlular kayıklarla Haliç üzerinden in-

41 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 114, not 345.

42 Theophanes Homologetes, *Khronographia* AM 6024 / AD 531–532, şurada *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. C. Mango ve R. Scott (Oxford, 1997), 277–279 (olası tarih tartışması için 281 not 8'e bakın).

43 Orijinal metinde "The Ides of January" başlığı kullanılmıştır (çn).

44 Greatrex'te önerilen yeniden yapılanmayı "Nika Ayaklanması"nı, bazı küçük vurgu değişiklikleriyle büyük ölçüde takip ediyorum, ancak ayrıca bkz. R. Pfeilschifter,

faz edilecekleri Sykai (Galata) adlı kenar mahalleye nakledildiler. Ancak bu infaz gerçekleştirildiği sırada iskele kırıldı ve mahkumlardan ikisi (biri Yeşillerden, diğeri Mavilerden) mucizevi bir şekilde hayatta kaldı. Bir anlatıya göre onları asmak için yapılan ikinci girişim de başarısızlıkla sonuçlandı ve çevredeki tanıklar hizip üyelerine yakındaki bir kilisede sığınma hakkı verilmesini talep ettiler. Buna göre şanslı iki suçlu bir grup keşiş tarafından olay yerinden uzaklaştırılarak yakınlardaki Aziz Laurentius Kilisesi'nde güvenli bir sığınak buldular[45]. Praefectus urbi kiliseyi gözetlemek ve daha fazla açıklama beklemek için birlikler sevk ederek bu harekete karşılık verdi.

Teamüllere göre bir sonraki Salı (13 Ocak) Hipodrom'da yeni bir yarış silsilesi başlıyordu ve Iustinianus'un bu yarışlara başkanlık etmesi gerekiyordu. Bu tarih Ides olarak bilinmektedir. Takip eden süreçte imparatorun önceki sene boyunca imparatorluk altındaki yüksek makamlara terfi edenleri onurlandırmak için bir ziyafet düzenlenmesi bekleniyordu. Yeni yükselmiş bu ileri gelen adamlarla çevrili Iustinianus'un ilgili etkinlikte itibarından ödün vermesi beklenemezdi. Bu nedenle Yeşiller ve Maviler, Aziz Laurentius Kilisesi'ne sığınan katillere merhamet göstermesi için Hipodrom'da bir araya geldiklerinde, imparator kalabalığın ricalarını basitçe görmezden geldi. İoannes Malalas'a göre bu yakarışlar günün yirmi ikinci yarışına (toplam yirmi dört yarış vardı) kadar sürdü. Bu andan sonra "Şeytan onlara kötü şeyler fısıldadı ve hizipler birbirlerine "Yaşasın merhametli Maviler ve Yeşiller!" diye slogan atmaya başladılar. Kalabalık yarışlardan sonra askerlerin fark etmemesi için "Zafer" [Nika] kelimesini bir parola olarak kullanarak birleştiler ve harekete geçtiler. Ve böylece isyan başladı[46]."

İmparatorun isteklerini kabul etmeyi reddetmesinden öfkelenen hizip üyeleri praefectus urbinin praetoriumdaki makamına doğru yürüyüşe geçtiler. "Aziz Laurentius'daki kaçakların" serbest

Der Kaiser und Konstantinopel (Berlin, 2013), 178–210. Pfeilschifter da oldukça ayrıntılı bir anlatı sunar. Olayın ve öneminin karşıt yorumlarına genel bir bakış için bkz. Greatrex, *Procopius of Caesarea*, 334–345.

45 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. Mango ve Scott, 279.

46 Malalas, *Khronographia* 18.71 (Jeffreys et al., 275, 276).

bırakılması yönündeki taleplerine yanıt alamayan kalabalık bir kargaşa ve kundakçılık dalgasına kapıldılar. Yine İoannes Malalas'a göre praetoriumu ateşe verdiler[47].

Ertesi sabah 14 Ocak Çarşamba günü Iustinianus kalabalığı sindirmeye ve ikinci gündeki planlı yarışların başkanlığını yapmaya karar verdi. Ancak alışıldığı üzere yarışları başlatmak amacıyla bayrak kaldırıldığında hizip üyeleri Hipodrom'un üst sıralarını yaptılar ve bitişikteki revakların çoğunu yok ettiler. Yangın tarihsel ve mitolojik temalı meşhur heykel koleksiyonunu da içeren yakınlardaki Zeuksippos Hamamı'na kadar sıçradı ve bu bina da yerle bir oldu[48]. Başarısızlıkla sonuçlanan infazları isyana yol açan mahkumların her ikisi de -ve idarecilerin alıkoyduğu diğer birçok hizip üyesi- bu ana kadar çoktan ayaktakımının müdahalesiyle serbest kalmışlardı ve yarış hiziplerinin isyana neden hâlâ devam ettikleri belli değildi[49]. Iustinianus aralarında savaşlarda yüreği katılaşmış Gepid general Mundo'nun da bulunduğu üç yüksek rütbeli yetkiliyi isyancıların artık ne istediğini anlamak için saraydan olay yerine gönderdi[50]. Görünüşe göre sarayda imparatorun nasıl ilerlemesi gerektiği konusunda hararetli bir tartışma sürüyordu. Güvenilir bir kaynaktaki son derece parçalanmış bir fragmana göre etrafındakiler (büyük olasılıkla imparatoriçe Theodora kastedilmektedir) Iustinianus'a şöyle dediler: "Başınız derde düştüğünde, dinlemeniz gerekir." Yarış hiziplerinin artık yalnızca Iustinianus'un hizip üyelerini tutuklayarak isyana yol açan praefectus urbisi Eudaemon'un değil aynı zamanda Kapadokyalı İoannes ve Tribonianus'un da görevden alınmalarını talep ettikleri haberi geldi. Sarayın içinden ve dışından açıkça baskı altında olan Iustinianus üçünü de hemen görevden aldı[51].

Bu üç yetkilinin görevden alınması talebi belki de bu mevcut şikayetlerin yarış hizipleriyle bağlantısı olan kişiler tarafından siyasi

47 Age. 18.71 (Jeffreys et al., 276).
48 Age. 18.71 (Jeffreys et al., 276).
49 Greatrex, "The Nika Riots", 50.
50 Malalas, *Khronographia* 18.71 (Jeffreys et al., 277).
51 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 115 (ve not 348), 116.

değişimi sağlamak için kullanıldığının ilk göstergesidir. Kalabalığın öfkesi imparatorun baş memurlarını hedef almak ve onu izole etmek için dikkatli bir şekilde kullanıldı. Bu memurlar Iustinianus'un en çok güvendiği, ancak Senatus ve siyasi toplumdaki rejim karşıtı unsurların umumi olarak hor gördükleri kişilerdi. Kapadokyalı İoannes, politik gündemi zaten toplumun giderek daha geniş bir kesimini etkilemeye başlayan oldukça tartışmalı bir şahsiyetti. Eudaemon protestolara yol açan evvelki olaylara karışmıştı. Ancak Senatus içindeki muhafazakâr unsurlar ve bürokratik elitin bir parmağı olmasaydı Iustinianus'un baş hukuk görevlisi Tribonianus'un nasıl bu kadar düşmanlık kazanabileceğini anlamak zor olurdu. Bu kesimler, hukuk reformunu tehlikeli ve potansiyel olarak gaddar bir yenilik eylemi olarak görmüş olabilir[52]. İoannes Lydos'a göre yasaların Yunanca çıkarılması bile çok ileri bir adımdı.

Iustinianus geri çekilmişti ama kontrolü kaybetmeye niyetli değildi. İmparator, muhtemelen rakipleri tarafından köşeye sıkıştırılması ve en güvendiği kişileri (karısı hariç) feda etmeye zorlanması sebebiyle kırılgandı, ancak şimdi bir güç gösterisi yaparak sokaklarda düzeni sağlamaya ya da en azından saray yapısını korumaya çalışıyordu. Anlamlı bir biçimde general Belisarius da bu sırada sarayın yakınındaydı. Roma'nın 531 yılında Callinicum'daki yenilgisinin ardından Belisarius askeri mahkemeye çıkarılmış, görevinden alınmış ve başkente geri çağrılmıştı[53]. Ocak Ides'iyle bağlantılı olarak memurlar için düzenlenen ziyafet zamanında Belisarius'un burada bulunması, Iustinianus'un generali yeniden göreve atadığı veya atamak üzere olduğu izlenimi yaratabilir[54]. Her iki durumda da imparator artık Belisarius'a isyancılara karşı harekete geçmesini emretti.

52 Greatrex, "The Nika Riots". Örneğin Procopius'un, Iustinianus'un *Codex Iustinianus* veya *Digesta*'yı yayınlamasından dolayı açıkça saldırmadığı doğrudur; ancak bu, hukuk reformu programının yürütülürken muhafazakarların sinirlerini germediği anlamına gelmez.

53 Martindale, *Prosopography*, PLRE-III-A, 186.

54 Kesinlikle 533 senesinde yeniden *magister militum per orientem* olmuştu (bkz. age., 187). *Chronicon Paschale* bu noktada ona *magister militum* ünvanını verir.

Saraydan özel askeri koruma maiyetiyle çıkan Belisarius ve askerlerinin birçok isyancıyı acımasızca katlettiği söylenmektedir[55]. Katliam akşam saatlerine kadar devam etti[56]. Ancak generalin müdahalesi düzeni sağlamak yerine durumu daha da kötüleştirdi. İoannes Malalas'a göre, "İsyancılar öfkelendi, başka yerlerde de yangın çıkardılar ve ayrım gözetmeksizin katliama giriştiler[57]." Takip eden günün sonunda sarayın girişini koruyan Khalke (Bakır) Kapı, Senatus binası ve sarayın bitişiğindeki Hagia Sophia Katedral Kilisesi tamamen yıkıldı[58]. Hatta kalabalık silahlanarak ve "Kentte uygun başka bir imparator var" ve "Roma ülkesinin imparatoru Probus!" şeklinde sloganlar atarak imparator Anastasios'un yeğeni Probus'un yakınlardaki sarayına yürüyüşe geçti[59]. Probus evde bulunamayınca burası da ateşe verildi[60]. Ancak artık karışıklıkları yönetenlerin sadece Iustinianus'un memurlarını görevden almakla kalmayıp bizzat imparatoru tahttan indirmeye (şimdi eriştikleri bir hedefti) kararlı oldukları açıktı.

"DEFOL GİT, PİSLİK!"

Ertesi sabah yani 16 Ocak Cuma günü isyancılar, vergi daireleri ve diğer resmi kayıtların tutulduğu devlet arşivlerini kasten hedef alarak daha fazla kamu binasını yaktılar. Çok sayıdaki gelişigüzel kundaklama vakasının arasında bir dizi düşkünler evi, hastane ve hayır kurumu da küle döndü. Öğrendiğimiz kadarıyla bu binalar arasında "içinde hasta yatan herkesin telef olduğu" Sampson Düşkünler Evi de vardı. Daha sonraları yazan Constantinopolisli bir kaynağın anlattığına göre hizip üyeleri artık "insanları rastgele öldürüyor, bedenlerini sürükleyip bir pislik gibi denize atıyorlardı ve

55 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 117; Malalas, *Khronographia* 18.71 (Jeffreys et al., 277).

56 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 117.

57 Malalas, *Khronographia* 18.71 (Jeffreys et al., 277–278).

58 Bkz. *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 117–118 (ve not 351).

59 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. Mango ve Scott, 279.

60 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 118.

aynı şekilde kadınları da öldürüyorlardı." Bu durum artık isyancıların tamamen kontrolden çıktıklarının bir işaretiydi. Alternatif olarak ise bu katliam Iustinianus'u saraydan çıkartmak ve kenti terk etmeye ikna etmek isteyenler tarafından kışkırtılarak kasıtlı olarak yapılmış olabilir. İmparator yine de sarayın korunaklı duvarlarının arkasında kaldı ve 17 Ocak Cumartesi günü Trakya'dan başkente askeri takviye kuvvetleri geldiğinde askerler ve isyancılar arasında yoğun çatışmalar cereyan etti[61]. Ancak askerler kent sokaklarında göğüs göğüse şiddetli çarpışmalar yaşamalarına rağmen düzeni tesis edemediler. Saraydaki Iustinianus ve danışmanları ise yaklaşımlarını bir kere daha gözden geçirmek zorunda kaldılar.

Pazar sabahı isyancıları vazgeçirmek için sonra bir girişimde bulunan Iustinianus elinde bir İncil taşıyarak, iyice tahkim edilmiş sarayının kapısından çıktı ve doğrudan Hipodrom'daki imparatorluk locası olarak bilinen kathisma kısmına geldi. Detayları içeren bir Constantinopolis kaynağı konu hakkında bize şunları söylemektedir: "Bu olay öğrenildiğinde bütün insanlar harekete geçtiler ve tüm Hipodrom halk tarafından dolduruldu. Ardından imparator onlara şu şekilde yemin etti: "Bu Güç aracılığıyla gerçekleştirdiğiniz hatanızı affediyorum ve hiç kimsenin tutuklanmamasını emrediyorum, ancak uysal olun; zira sizin başınızda değil benim başımda bir şey var. Çünkü günahlarım, Hipodrom'da benden istediğiniz şeyi inkâr etmeme neden oldu." Bunun üzerine birçok kişi "Augustus Iustinianus, muzaffer olasın!" diye slogan attı. Ancak diğerleri "Defol git, pislik!" diye tezahüratta bulundular. Bunun üzerine imparator teşebbüsünden vazgeçti ve Hipodrom'dan aşağı indi[62]."

Sonraki yirmi dört saat Iustinianus'un saltanatı açısından çok önemliydi. Neyse ki bütün bu süreç başta Procopius'un yazdığı detaylı saray tartışmalarının da dahil olduğu dönemin çağdaş tanıkları tarafından alışılmadık bir zenginlik içinde kaydedilmiştir. Belisarius'un yakın danışmanlarından Procopius, anlattığı konuşmalarda orada bulunmuş veya anlatımı için Belisarius'un anılarına

61 Age., 118–119 (ve not 353), 119–120. Ayrıca bkz. Greatrex, "The Nika Riots", 75.

62 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 121 (çeviri revize edilmiştir).

güvenmiş olabilir[63]. Her halükârda Belisarius devam eden olaylarda çok önemli bir rol oynamıştır. Zira Iustinianus'un açıkça sergilediği kamusal kefaret eylemi bazı hizip üyeleri tarafından (muhtemelen çoğunlukla Mavilerden) tasvip edilse de nihayetinde kendi idaresine karşı tam anlamıyla bir ayaklanmayı bastırmak için yeterli sayıdaki insanı kendi tarafına çekmeyi başaramadı. Senatus'un önde gelen üyeleri sarayda sıkışıp kalmışlardı ve imparator bu kişilerin kendi konutlarını savunabilmeleri için dışarı çıkmalarına izin verdi. Probus'un evinden geriye kalanlar belki de bu noktada hâlâ için için yanıyordu. Iustinianus'un senatörlere yaptığı davet, oluruna bırakılmış bir cömertlik eylemi olarak görülebilir. Ancak bazı emareler bu eylemin içinde bazı hesaplamaların olabileceğini de göstermektedir. Zira imparator cumartesi günü, merhum imparator Anastasios'un diğer yeğenleri Pompeius ve Hypatius'a sarayı terk etmeleri ve "mümkün olduğu kadar çabuk bir biçimde evlerine dönmelerini" talimatını özellikle vermiştir[64].

Sokaklardaki kitle aktif olarak yeni bir imparator arayışındaydı ve Hypatius hem soylu bir kana hem de üstün askeri kimliklere sahip olduğundan özellikle uygun bir seçim olarak görülüyordu. Böyle bir durumda Iustinianus'un Hypatius'u mümkün olduğu kadar yakınında tutmak istemesi için nedenleri olabilirdi. Ancak Iustinus'un 518'de imparatorluğa yükselişinde görüldüğü üzere sarayı kim kontrol ediyorsa aslında tahtı da o kontrol ediyordu. 532 yılından bu hafta sonunda sarayın duvarları içinde bulunan senatörlerin tamamı Iustinianus'un hayatta kalmasına kesin bir bağlılık göstermediler[65]. En önemlisi Procopius, saray muhafızlarının dahi imparatorun geleceği konusunda belirgin bir kararsızlık içinde olduğunu aktarmaktadır. Iustinianus, sarayın içinden Hypatius'u veya kardeşini tahta geçirecek bir darbeden korkmuş olabilir[66]. İmparator bu

63 Greatrex, "The Nika Riots", 76–77.

64 Procopius, *De Bellis* 1.24.19.

65 Age., 1.24.39.

66 610 yılında, Nikiulu İoannes'in çalışmasına göre imparator Phokas, kendisine düşman güçler dışarıdaki sokaklarda harekete geçtiğinde *Senatus* üyeleri tarafından tahttan indirilecek ve öldürülecekti. Bkz. İoannes, *Bishop of Nikiu Chronicle*, çev.

kişileri saraydan çıkartmanın ve iktidarının devamı konusunda daha az istekli olan senatörleri de onlarla birlikte göndermenin daha iyi bir fikir olacağını düşünmüş gibi görünmektedir. Bu nedenle Procopius'a göre Iustinianus her iki prense de gitmelerini salık verdi. Ancak her iki prens de saraydan çıktıklarında kalabalığın ikisinden birini imparator ilan etmeye çalışabileceklerinden korktuklarını söyleyerek Iustinianus'u bu konuda uyardılar[67].

Bu durumda ortaya çıkan sonuç Iustinianus'un hem zekasını hem de stratejisinin tehlikesini göstermektedir. Hypatius ve Pompeius'un öngördüğü üzere Hipodrom'da imparator küçük düşürüldükten sonra isyancılar iki prensin kapısına gittiler. Procopius'a göre, "halk hızla onlara doğru ilerledi ve Hypatius'u imparator ilan ettiler ve iktidarı devralması için onu foruma götürmeye hazırlandılar." Hem Hypatius'un hem de eşinin halk önündeki itirazlarına rağmen Hypatius derhal "tahta davet edildiği Constantinus Forumu"na götürüldü ve daha sonra mevcutta ne bir taç ne de bir başka imparatorluk alameti bulunduğu için başına altın bir kolye takarak Hypatius Romalıların imparatoru ilan edildi." Iustinianus'u sarayda bırakan (veya saraya hiç gitmeyen) senatörler artık nasıl yol alacaklarını tartışmak için Hypatius'a katıldılar. Procopius'a göre "senatörlerden birçoğu savaşmak için saraya gidilmesi gerektiğini söylediler." Procopius açıkça bu kişilerin Iustinianus'a karşı savaşmak için oraya gitmek istediklerine inanıyordu. Senatör Origenes karşı bir fikirde bulunarak doğrudan ve kanlı bir karşılaşmanın kaçınılmaz olarak her iki tarafa da gidebileceğini ve saray içinde imparatorun üstün olma olasılığının yüksek olduğunu söyledi. Bu sebeple Iustinianus'a bir çıkış yolu sunmanın daha iyi olacağını savundu. Buna göre imparatora sonunun geldiği açıkça belirtilmeliydi ancak en azından canını kurtarması ve belki de destekçileriyle başka bir yerde yeniden bir araya gelme fırsatının sağlanması için Constantinopolis'ten çıkmasına izin verilmeliydi. Procopius sarayın dışındaki bu toplantıda imparatoru destekleyen hiçbir senatörün konuşmadığını

R. H. Charles (Londra, 1916), 177–178.

67 Procopius, *De Bellis* 1.24.19–21.

kaydeder[68]. Ayaklanmayla ilgili açıklaması Iustinianus'un saltanatına dair yazdığı oldukça popüler ve geniş kesimlere ulaşan kamuya açık tarih çalışmasında ortaya çıkacağı için çok anlamlıdır.

Procopius'un aktardığı üzere Hypatius çoğunluğun görüşünden taraftı: risk alınmalı ve doğrudan Hipodrom'a gidilmeliydi[69]. İsyancılar bu senatör grubunun yönlendirdiği istikamete doğru gittiler. Bu durum hizipler tarafından çıkartılan bir düzensizliğin Iustinianus'un muhalifleri tarafından başarıyla siyasi amaçlara yönlendirildiğinin bir başka işaretidir. Hipodrom'a vardığında Hypatius imparatorluk locası olan kathismaya oturtuldu. Burada "halkın kendisi lehine yaptığı övgüleri ve imparator Iustinianus ile Augusta Theodora aleyhine söylenen aşağılayıcı sözleri" kabul etti. İmparatorluk locasındaki Hypatius'u saray içindeki Iustinianus'tan yalnızca sarayın ağır bronz kapıları ayırıyordu. Yeşillerin üyeleri "sarayı Hypatius'a açmak için" sarayın dışında da silahlarla ve zırhlarla hareket etmeye başlamışlardı[70]. Cevap olarak Iustinianus, sarayı kathismaya bağlayan koridorun barikatla kapatılmasını emretti[71].

Peki Hypatius'un komplonun bir parçası gibi görünmesindeki ve hatta isyancılarla birlikte eylem planını en iyi haline getirmek için tartışmaya katılmasındaki istekliliğini nasıl açıklamalıyız? Tahtın kesin bir şekilde kendisine ait olduğuna ikna edilene kadar Hypatius'un iki taraf arasında bir denge tutma girişiminde bulunduğuna dair göstergeler bulunmaktadır. Ancak ayaktakımına katılma kararı kafa karışıklığının ve yanlış bilgilendirilmenin bir sonucu gibi görünmektedir. Günün olaylarının ayrıntılı bir anlatımına göre Hypatius, Iustinianus'a gizli bir mesaj iletmek için saraya güvendiği bir aracı göndermişti: "Bakınız, bütün hasımlarınızı Hipodrom'a topladım. Onlara dilediğinizi yapınız." Gönderilen haberci imparatora ulaşmaya çalıştığında Iustinianus'un kişisel doktoru ona imparatorun aslında çoktan kaçtığını ve tahtı terk ettiğini bildirdi. Haberci Hypatius'a

68 Age., 1.24.23–31.

69 Age., 1.24.31.

70 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 123.

71 Greatrex, "The Nika Riots", 77.

bunun üzerine şunu aktardı: "Efendimiz, Tanrı senin imparator olmanı istiyor; zira Iustinianus kaçtı ve sarayda kimseler yok[72]."

Altıncı yüzyıla ait pek çok orijinal malzemeyi muhafaza eden daha sonraki bir Bizans kaynağına göre Iustinianus gerçekten de kaçmayı düşünmüştü (böylece belki de sonunda Hypatius'un kulağına ulaşan bir dizi söylentiyi ortaya çıkarmıştı). "İmparator", diye anlatılır, "dehşet içinde parasını bir kadırgaya (dromon) yükleyip Trakya'daki Herakleia'ya kadar kaçmak istedi ve general Mundo'yu, Mundo'nun oğlu ve üç bin adamıyla birlikte sarayı koruması için bıraktı[73]" Bununla birlikte Procopius, Iustinianus'un sinirlerinin Tanrı tarafından taçlandırılmış eşi Theodora tarafından sağlamlaştırıldığını bildirir. Theodora, imparatorun etrafını saranların tereddütlerinden açıkça bıkmıştı ve Procopius'un ifadesiyle, bir kadının erkekler karşısında cesur davranması veya kendini açıkça ortaya koymasının tüm protokol kurallarını ihlal etmesine rağmen, kendi konumunu net bir şekilde ortaya koymaya kararlıydı. O, imparatorun danışmanlarının çoğundan daha erkekti ve onları alenen, "korkaklıklarından ötürü [görüşlerini] saklamakla" suçladı. Theodora, Iustinianus'un ayakta kalıp savaşmaktan başka çaresi olmadığını düşünüyordu: "İmparatorluk yapmış bir adamın sonunun kaçak olarak gelmesi dayanılmaz olurdu" demişti[74].

Procopius'un Theodora'nın konuşmasına dair verdiği ince ayrıntıları kabul etmemek için iyi nedenlerimiz bulunmaktadır. Ancak imparatorun ona danışmasından ya da onun tavsiyesini kabul etmesinden şüphe etmemiz için hiçbir neden yoktur. Ne de olsa Iustinianus, Theodora'yı sadece bir imparatoriçe olarak değil, aynı zamanda devlet işlerinde aktif ve en yakın ortağı olarak gördüğünü en başından beri açıkça ifade etmişti. Buna mukabil Iustinianus'un saraydan çıkma önerisinin tahtın tamamen terki anlamına mı geldiği yoksa daha olası bir şekilde Origenes'in imparatora önerdiği gibi taktiksel bir ricat mı olduğu konusu daha az sarihtir[75]. Her iki

72 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 122.

73 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. Mango ve Scott, 279.

74 Procopius, *De Bellis* 1.24.33, 1.24.36.

75 Greatrex, "The Nika Riots", 78.

durumda da Theodora'nın teşvikleriyle cesaretleri daha da artan Iustinianus ve maiyeti, şimdi kendilerini en iyi nasıl savunacaklarını ve potansiyel olarak son bir direniş ile imparatorun düşmanlarına karşı nasıl mücadele etmesi gerektiğini planlamaya giriştiler. Procopius'un bize söylediği üzere "tüm umutlar Belisarius ve Mundo ile onları özel askeri maiyetleri olarak hizmet eden savaşta sertleşmiş birliklere odaklanmıştı." İmparatorluk muhafızları ve sarayın çevresinde bulunan düzenli birliklere güvenmek mümkün değildi, zira Procopius'un iddiasına göre, "Onlar ne imparatora olumlu bir tutum sergiliyorlardı, ne de açıkça savaşa etkin bir şekilde katılmaya istekliydiler; sadece geleceğin ne getireceğini görmek için bekliyorlardı[76]." Bunun aksine Belisarius'un ve Mundo'nun askerleri efendilerini savaşta takip etmek için kişisel sadakat ve hizmet yeminlerine bağlıydılar. Bu iki adamın Iustinianus'a olan bağlılıkları imparatorun tutunacağı son dal anlamına geliyordu[77].

Asilere ve başıbozuklara karşı üç yönlü bir saldırı için hazırlık yapıldı. İlk olarak Ermeni kökenli komutan ve saray mensubu Narses (yakın zamanda İran saflarından Roma'ya iltica etmişti) saraydan çıktı ve adamlarının da yardımıyla Mavilerin (uzun süredir Iustinianus ile ilişkileri vardı) desteğini satın almak için para dağıtmaya başladı. Çok geçmeden eskiden asi olan bu kişiler dağıldılar ve şu sloganı atmaya başladılar, "Augustus Iustinianus muzaffer olasın! Efendimiz, Iustinianus ve Theodora'yı muhafaza et!" Olayların bu şekilde gelişmesi Yeşiller üyelerinin "Mavilerin üzerine üşüşüp onları taşlatan" şiddetli bir tepkiye yol açtı. İkincisi, ortaya çıkan karışıklıktan faydalanmak ve saray muhafızlarının desteğini satın almak için daha fazla rüşvet dağıtmak isteyen Narses ve birliklerine, saray kompleksinden çıkan ve Hipodrom'un güneyindeki kapıda mevzilenen Mundo ve adamları da katıldı[78]. Üçüncü olarak Belisarius ve maiyetinin üyeleri daha sonra kathismaya girmeye çalıştılar, ancak yolları her iki tarafı da tutmak istemeyen muhafızlar tarafından

76 Procopius, *De Bellis* 1.24.39–40.

77 Bu tür özel askeri hizmetliler (*buccellarii* olarak bilinir) için bkz. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian*, 162–175.

78 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 124.

kapatıldı. Belisarius bunun üzerine adamlarını sarayın Khalke Kapısı'nın kalıntılarından dışarı çıkarmak zorunda kalarak "harabe ve yarısı yanmış binaların" arasından geçti ve imparatorluk locasının sağındaki sütunlu koridora gitmek zorunda kaldı. Burada Hypatius'a sadık askerleri buraya açılan dar bir kapıyı tuttuklarını gördü[79].

Belisarius bu dar alandan savaşarak geçmek ve tuzağa düşme riskini almak yerine, adamlarına savaş narası atmalarını ve kılıçlarını çekerek şimdi kendi aralarında savaşmakla meşgul olan hizip üyelerinden oluşan kalabalığa saldırmalarını emretti. Tuttukları konumdan ilerleyen Mundo, Narses ve adamları da aynı şekilde ilerleyerek mücadeleye girişti ve isyancılara karşı büyük bir katliama girişildi. Procopius'un aktardığı üzere, "O zaman Hypatius'u destekleyen isyancılar gerçekten de her iki tarafta saldırıya uğradılar ve yok edildiler. Hengâme sona erdiğinde ve halk büyük bir katliama uğradığında imparator Iustinianus'un kuzenleri Boraïdes ve Iustinus, kimse onları durdurmaya cesaret edemediği için Hypatius'u tahttan indirdiler ve onu içeriye götürerek Pompeius ile imparatora teslim ettiler." Procopius gün içinde otuz binden fazla asinin öldürüldüğünü hesaplamaktadır (Constantinopolis'teki Hipodrom'un aynı anda yaklaşık yüz bin seyirci barındırabileceği tahmin edilmektedir)[80]. Bu sayıya (Constantinopolis kentinin toplam nüfusunun yaklaşık %5'ine karşılık gelmektedir) ihtiyatla yaklaşılmalıdır, fakat bu sayı Procopius tarafından büyük bir katliam yaşandığını ifade etme isteğini yansıtmaktadır[81]. Ertesi gün, yani 19 Ocak Pazartesi, Hypatius ve Pompeius idam edildi ve cesetleri denize atıldı. Procopius'un aktardığı üzere, "İmparator ikisi ile aynı zamanda onların tarafını tutan diğer tüm Senatus üyelerinin mallarına kamu hazinesi adına el koydu" demektedir. Onun ifadesiyle "Böylece Byzantium'daki ayaklanma nihayete erdi[82]."

79 Procopius, *De Bellis* 1.24.44–50.

80 Age., 1.24.50–52, 1.24.54. Ayrıca bkz. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople*, 17. Narses"in buna katıldığını öne süren: *Chronicon Paschale*. Bkz. *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 124.

81 A. Kaldellis, "The People of Constantinople", şurada *The Cambridge Companion to Constantinople*, ed. S. Bassett (Cambridge, 2022), 50–66, 50.

82 Procopius, *De Bellis* 1.24.56–58.

Gelecek nesillerin "Nika Ayaklanması" olarak anacağı bu isyan (Nika, "Zafer" anlamına gelir), Constantinopolis sokaklarında patlak veren ilk kitlesel şiddet eylemi değildi ve sonuncusu da olmayacaktı. Ancak isyanın ölçeği, süresi ve yıkıcılığı açısından bir benzeri görülmemişti[83]. Ayaklanma ilk adımda Iustinianus'un yarış hiziplerine karşı değişen tutumuyla kıvılcım almıştı. Iustinianus imparatorluk tahtına namzet biri olarak hizip üyelerini kendi yararına olacak şekilde manipüle etmişti. İmparator olarak artık onların kanunsuzluktan vazgeçmelerini istiyordu ve bunun için görevlilerinden hiziplerin faaliyetlerine karşı sıkı önlemler almalarını emretmişti. Iustinianus açısından politikada yaşanan bu değişim tamamen rasyoneldi. Hiziplerin bakış açısından ise, en iyi ihtimalle kafa karıştırıcı ve en kötü ihtimalle ise bir ihanetti. İmparatorun Hipodrom'da onlara yönelik düşmanca tutumu, ortaya çıkacak krize zemin hazırlamıştı. Ayaklanmalar tırmandıkça ve Constantinopolis'teki adli makamlar ve kolluk güçleri kontrolü yeniden sağlama konusunda yetersiz kalınca, kriz aynı zamanda kentteki Iustinianus'un muhalifleri için bir fırsat sağladı. Buna göre ilk olarak imparatorun memurlarına ve nihayetinde imparatorun kendisine karşı harekete geçtiler. Kalabalığın öfkesi Constantinopolis'in siyasi cemiyeti içinde iyi bağlantıları bulunan unsurlar tarafından kışkırtıldı, manipüle edildi ve yönlendirildi. Bu kişiler muhtemelen Iustinianus ve Theodora'yı rahatsız edici sonradan görmeler olarak algıladılar ve aynı zamanda imparatorluk politikasının istikametinden giderek daha fazla endişe duydular. Procopius, isyanların "beklenmedik bir şekilde" patlak verdiğini, ardından "hem halka hem de Senatusa büyük zarar veren" "çok ciddi bir olaya" dönüştüğü görüşündeydi[84]. Hypatius, Pompeius ve ayaklanmaya katılan diğer binlerce kurbanın cesetleri Haliç kıyısında sürüklenerek çürürken ve başkentin merkezi harabeye dönmüş halde yanarken, Procopius'un çağdaşlarının çoğu da muhtemelen onunla aynı fikirleri paylaşıyordu.

83 Greatrex, "The Nika Riots", 80.

84 Procopius, *De Bellis* 1.24.1.

Yeryüzünde Cenneti İnşa Etmek

"DAHA İYİ VE GÜZEL, DAHA GÜÇLÜ VE GÜVENLİ"

Aktarıldığı üzere Nika ayaklanmasının bastırılmasından sonra Iustinianus, "zaferini egemenliği altındaki tüm kentlere derhal ilan etti ve kendisine karşı ayaklanan gasıpları yok ettiğini duyurdu[1]" Ayaklanma rejimi temellerine kadar sarsmıştı ve Iustinianus ile Theodora'yı neredeyse imparatorluk başkentini ve onunla birlikte iktidarlarını terk etmeye zorlamıştı. Her ne kadar nihayetinde iktidarı ellerinde tutsalar da Constantinopolis'in anıtsal merkezinin ve devletin en yüksek dairelerinin bulunduğu birçok binanın yıkılması, devletin etkili bir şekilde işlemesine somut bir etki yarattı. 532 yılının Ocak ayının ortasındaki ayaklanma ile sonbaharın sonları arasında neredeyse hiç yeni yasanın yayınlanmaması dikkat çekicidir. İmparatorluk idaresinin olağan akışı ancak Ekim ayında yeniden hayata geçmeye başladı: Iustinianus daha önceki dokuz ayda neredeyse hiç kanun yayınlamamasına rağmen yalnızca bu ayda neredeyse yirmi yeni kanun çıkardı. Ayaklanmanın hemen ardından ilan ettiği en önemli tedbir, Constantinopolis nüfusuna yapılan tayın yardımlarını azaltan kararı iptal etme emri vermesiydi. Bu karar imparatorun ilk kez consul olduğu dönemde yaptığı gibi imparatorluk başkentinin sokaklarından destek almaya bir kez daha kararlı olduğunu göstermektedir[2].

1 *Chronicon Paschale*, çev. M. Whitby ve M. Whitby (Liverpool, 1989), 127.

2 *Codex Iustinianus* 1.44.1–2. Bkz. T. C. Lounghis, B. Blysidu, ve St. Lampakes, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565* (Nicosia,

Iustinianus'un isyana karşı ilk politik tepkisi fırsatçılık ve uzlaşmanın anlamlı bir karışımıydı. İmparator hazır Senatus Binası harabe halindeyken bu fırsattan istifade ederek daha önce Senatus'u operasyonlarının merkezi haline getiren ve mülkleri ele geçiren eski düşmanlarına ve rakiplerine karşı harekete geçti. Ayrıca Kapadokyalı İoannes ve Tribonianus'u kendi makamlarına iade ederek, Tribonianus'un Digesta'nın derlenmesi ve düzenlenmesi çalışmalarına devam etmesine izin verdi. Belisarius ayrıca Doğu'nun sahra ordusunun (magister militum per orientem) başkomutanı olarak yeniden görevlendirildi. İmparator bir kez daha yeni kanunlar çıkarmaya başladığında, ayaklanmadan önce benimsediğinden çok daha mütevazı bir ton kullandı ve retorik olarak Hristiyan inancına daha sıkı bir şekilde sarıldı. Örneğin 533 yılının ilk aylarında çıkarılan bir yasada şöyle söylemektedir: "Her şeyde Gerçek Tanrımız olan Kurtarıcı ve Her Şeyin Efendisi İsa Mesih'e hizmet ederek, insan zihninin anlayabileceğin ölçüde O'nun alçak gönüllülüğünü de taklit etmek istiyoruz[3]". Aynı zamanda Constantinopolis'teki siyasi kurumların bazı unsurları ile politik köprüler tesis etmeye çalıştı ki bunlar arasında merhum imparator Anastasios'un hanesi ve Anicia Iuliana'nın (bu ana kadar vefat etmiş olabilir) eski müttefikleri de bulunmaktaydı. Anastasios'un yeğenleri Hypatius ve Pompeius ölümlerinden sonra affedildiler. Hatta Iustinianus Hypatius'un anısını onurlandırmak için özenle yazılmış bir mezar epigramında bulunduğu bir anıt mezar inşa edilmesini emretti: "Ben Hypatius'un mezarıyım; bu kadar küçük bir mezar olarak Romalıların böylesine büyük bir müdafiinin naaşını örtme iddiasında bulunmuyorum. Toprak bu güçlü adamı değersiz bir mezar taşının altına koymakta utanç duydu ve onu derinlerin himayesine emanet etmeyi tercih etti[4]"

2005), 244–247. Normal şartlar altında çok sayıda yasa kış sonunda çıkarılmış olurdu. Bkz. P. Noailles, *Les collections de novelles de l'empereur Justinien*, cilt 1 (Paris, 1912), 83.

3 *Codex Iustinianus* 1.1.6 (Mart 533).

4 *Anthologia Palatina* 7.591. Bkz. A. Cameron, "The House of Anastasius", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 19 (1978): 259–276, 264.

Iustinianus aynı zamanda imparatorluk kilisesi içindeki yabancılaştırılmış unsurlara da uzandı. 532 yılının baharında -yani ayaklanmadan yalnızca birkaç ay sonra- imparator şahsen Hormisdas Sarayı'nda üç gün süren bir toplantı düzenledi: burada beş Kadıköy taraftarı ve Antakya'nın görevden alınmış patriği Severus'la bağlantılı beş Kadıköy karşıtı piskopos birliğin yeniden tesis edilme ihtimalini tartışmak için bir araya geldiler. Toplantının katılımcılarının konuşmaları kayıt altına alındı ve bu metinlerin kopyaları günümüze kadar geldi[5]. Muhalif hizip tarafından Süryanice saklanan kayıtlara göre iki gün süren dişe diş teolojik tartışma ve çekişmeye rağmen Iustinianus, Kadıköy karşıtı temsilcilere pragmatik ve olumlu bir tavırla hitap ederek, tüm farklılıklarına rağmen onları hâlâ imparatorluk kilisesinin önemli bir parçası olarak gördüğünü açıkça belirtti. Aktarıldığına göre imparator muhalif temsilcilere "Ortodoks bir düşünce tarzının dışında olduğunuza inanmıyorum" dedi. Aslında muhaliflerin Kadıköy itikadının savunucularıyla birliği reddetmelerinin sebebi "ayrıntılar konusunda aşırı titiz" olmalarından kaynaklanıyordu ve imparator bu konuda onlara güvence verebilmeyi umuyordu[6].

Takiben Iustinianus piskoposlara, imparatorun ayrışmayı müşahede etmek için Roma, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'e göndermeyi amaçladığı imparatorluk heyetine katılmak isteyip istemeyeceklerini sordu. Ancak piskoposlar yaşları gerekçesiyle bu teklifi reddettiler. Iustinianus daha sonra ise ayrı ve paralel bir ruhban sınıfı yaratmayacakları veya Kadıköy taraftarı olup da fikrinden dönen rahip sınıfı dışındaki kimseleri etkilemeye çalışmayacakları yönünde yazılı bir taahhütte bulunmalarını istedi. Ancak piskoposlar Iustinianus'un zaten bunu yapmalarını yasakladığını ve yazılı olarak imparatorun emirlerine uymayı taahhüt etmelerinin kendisine saygısızlık

5 Brock, "The Conversations with the Syrian Orthodox Under Justinian (532)", şurada *Orientalia Christiana Periodica* 67 (1981): 87–121, yeniden baskı: A. Cameron ve R. Hoyland, ed., *Doctrine and Debate in the Christian World* (Londra, 2011)

6 S. Brock, "The Orthodox-Oriental Orthodox Conversations of 532", şurada S. Brock, *Syriac Perspectives on Late Antiquity* (Londra, 1984), bölüm 11, 224.

olacağını gerekçe göstererek bu isteği de reddettiler[7]. Ayrıca kilise hukuku rahiplere yemin etmeyi yasakladığı için bu talimatlara uymak adına sözlü olarak ant içmeye de istekli değillerdi. Nihayetinde kuşkusuz ki giderek daha fazla sinirlenen Iustinianus, birliğinden yeniden tesisi için piskoposlardan en azından bazı somut önerilerde bulunmaya çalışmalarını istedi. Ancak piskoposlar bir adım bile geri atmayarak taviz vermeyi reddettiler. Sonunda imparator dikkate değer bir tavizle uzlaşı teklifinde bulundu: Acaba diye sordu, Kadıköy Konsili'ni teolojik yelpazenin her iki ucunda yer alan ve çoğunluğun temelde sapkın oldukları konusunda hemfikir olduğu bir dizi katı düşünürü kınadığı ölçüde kabul etmeye istekli olacaklar mıydı ve ancak tartışmalı ana konularda farklılık göstermeyi ve böylece doktrinsel bütünlüklerini korumayı kabul edecekler miydi? Iustinianus esasen muhalif piskoposlardan Kadıköy Konsili'nin dini öğretiler bakımından geçerliliğini kabul etmelerini isterken, teolojik hükümler bakımından ayrılmalarına izin verilerek imparatorluk Kilisesi'nin esas gövdesine yeniden dahil olmalarına izin veriyordu[8]. Böyle bir anlaşmayı Roma'daki papalık makamına yedirmek zorunda kalacağının farkında olan Iustinianus, karşılığında şu tavizleri istedi: Muhalifler beşinci yüzyılda yaşayan Roma'daki Papa Leon'un yazdığı ve Kadıköy Konsili'nin batılı müdafilerinin gözünde sarsılmaz bir yeri bulunan Kristoloji alanında iki tabiatlı fikri ortaya koyan ve açıkça dolaşımda bulunan bir mektubu (Tomus ad Flavianum olarak bilinmektedir) kınamaktan vazgeçeceklerdi ve merhum papa Hormisdas tarafından yayınlanan iman beyanının (libellus olarak bilinmektedir) iptal edilmesi yönündeki taleplerinden vazgeçeceklerdi[9]. Libellus Kadıköy itikadının tanımına karşı direnişe öncülük eden piskoposların ve patriklerin isimlerinin ayin sırasında okunan Kilise'nin umumi kayıtlarından (dipthkhos) çıkarılmasını emrediyordu[10].

7 Age., 224, 225

8 *The Acts of the Council of Constantinople of 553*, cilt 1, ed. ve çev. R. Price (Liverpool, 2009), 11–12.

9 Brock, "The Orthodox-Oriental Orthodox Conversations of 532", 226.

10 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:12.

Nika ayaklanmasının ardından Iustinianus, imparatorluk Kilisesi'nin birliğini yeniden sağlamak için Kadıköy Konsili muhaliflerine büyük teolojik tavizler vermeye istekli olduğunu gösterdi. Hatta tuhaflıkları Iustinianus'un çabalarını baltalama tehlikesi yaratan Constantinopolis'teki Kadıköy itikadının ateşli manastır mensubu destekçilerine (Akoimetai "Uykusuzlar") karşı harekete geçti. Ancak tartışmaya dair Süryanice kaynakların aktardığı üzere muhalif piskoposların çoğu için "Romalıların libellus"nun kabul edilmesi yönündeki talep dayanılamayacak kadar ileri bir teklifti. Zira bu durumun kendilerinin ve takipçilerinin kahraman olarak gördükleri bir önceki neslin teologlarının Roma tarafından kınanmalarını meşru olarak kabul etmelerine neden olması sebebiyle görüşmeler kesildi[11]. Bu Iustinianus'un gösterdiği çabanın yetersizliğinden kaynaklanmıyordu ve imparatorun çabaları burada nihayete ermeyecekti. 533 yılının Mart ayında, Kadıköy'ün ılımlı destekçilerini ve ılımlı muhaliflerini bir araya getirmek için hazırlanmış uzun ve detaylı bir umumi inanç beyanı yayınladı. Constantinopolis'in kentinin ilahi koruyucusu olarak kabul edilen ve hem Kadıköy yanlısı hem de Kadıköy karşıtı eğilimlere sahip Hristiyanların ezici bir çoğunluğu tarafından saygı gören Meryem Ana'ya (Yunancada Theotokos veya "Tanrı doğuran" olarak bilinir) olan bağlılığa özellikle vurgu yapılıyordu[12].

Iustinianus'un Nika ayaklanmasının hemen ardından gerçekleştirdiği dini girişimleri, hem onun tartışmaların sürdüğü o korkunç haftadaki olayları nasıl anlamaya başladığını hem de başkalarının bu olanları nasıl anlamalarını istediğini ortaya koymaktadır. Iustinianus muhalif din adamlarıyla müzakerelere başkanlık ederken aynı zamanda kendisi ve destekçileri, başkentte olup bitenler konusunda kamuoyunun bilincini şekillendirmek ve etkilemek için yoğun bir çaba gösteriyorlardı. İmparator meydana gelen hasarı düzeltme konusundaki

11 Bkz. Brock, "The Orthodox-Oriental Orthodox Conversations of 532", 226, vr *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:12. *Akoimetai*, muhtemelen Iustinianus'un isteği üzerine Papa II. İoannes tarafından mahkûm edildi: bkz. *Codex Iustinianus* 1.8.31–34.

12 *Codex Iustinianus* 1.1.6. Bkz. *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 129

kararlılığını açıkça göstermeye odaklandı. İktidar adına yapılan imparatorluk propagandası yoluyla gösterildiği üzere Iustinianus'un ilk hissi, ayaklanmayı yarış hizipleri içindeki kanunsuz unsurların yardımıyla imparatorun siyasi düşmanları tarafından düzenlenen bir darbe girişimi olarak yansıtmaktı. Bulgulara bakılırsa gerçekten de yaşanan buydu. Kısmen resmi kayıtlardan da yararlanan muttali bir Constantinopolis kroniğine göre isyancıları ezdikten sonra "İmparator Iustinianus... Büyük Kilise'nin (Hagia Sophia) inşasını üstlendi ... ve saray ile kentin yanan tüm kamusal yapılarının... kentin valisine Yeşillerin tarafında yer alan Maviler üyeleri ile diğer hiziplere mensup oldukları halde kendisine karşı duranların cezalandırılması emrini verdi". Aynı anlatımda Iustinianus'un sığındığı saray yapısını gelecekte yaşanabilecek yeni bir isyana karşı sağlam tutmaya kararlı olduğuna dair ipuçları da bulunmaktadır. Yine aynı kaynak "sarayın içine fırınlar ve tahıl depolamak için ambarlar ile benzer şekilde yaşanacak toplumsal krizler için su sağlamak amacıyla sarnıç inşa ettirdiğini" söylemektedir[13]. Belli ki Iustinianus ve çevresindekilerin Ocak ayındaki karanlık günlerde malzeme sıkıntısı çektikleri anlar yaşanmıştı. İmparator bunun tekrar yaşanmayacağından emin olmak istiyordu.

Ancak giderek Iustinianus'un kilise politikasındaki ani değişimini ve uzlaşmaya odaklanmasını bağlamsallaştırmaya yardımcı olabilecek yeni bir yorum ortaya çıkmaya başladı. Bu yeni anlatıma göre ayaklanma ve onunla bağlantılı olan yıkım ve ölüm dalgasının sebebi, muhalif dini grupların manevi kibirlilikleri tarafından yansıtıldığı üzere kolektif günahkarlığın bir sonucuydu. İnsanlığı cezalandırmak ve imparator ile halkını erdem yoluna yeniden sevk etmek için müdahale eden Tanrı'nın gazabını da kışkırtan bu günahtı. Bu gazap şiddetli birer kıtlık, kuraklık, deprem veya veba salgını gibi afetlerdi (imparatorun aynı zamanda tanrısal memnuniyetsizlik işaretleri olarak algıladığı durumlar). Ayaklanmadan yaklaşık beş yıl sonra imparator tarafından ayaklanma ve sonrasını anmak adına dönemin ünlü ilahi yazarı Romanos'tan başkentte umuma okunması için bir ilahi sipariş edildi. Romanos'un belirttiğine göre isyan, tekrarlanan

13 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 127 (vurgu eklenmiştir)

depremler ve kıtlıkların ardından geldi. İnsanlık bu felaketlerden ders almadığı için Tanrı üçüncü ve daha dehşet verici bir tövbe çağrısı olarak isyanları göndermek zorunda kalmıştı: "Tanrı ilk felaketi gönderdi, ikincisini de üzerimize saldı ancak insanların daha iyiye gittiğini değil, giderek daha kötüye sevk olduğunu gördü. Bu sebeple umutsuzluğu faziletin mihrabına yerleştirdi ve kiliselerin kutsal bölgelerinin yanmasına izin verdi... Kalabalığın feryatları kentin sokaklarına ve kiliselerine taştı ve eğer Tanrı çıkıp her şeye karşı bize sonsuz bir yaşam vermemiş olsaydı, ateş her şeyi yok ederdi[14]."

Romanos'a göre tanrısal tutumun cezadan merhamete doğru kayması imparatorluk şefaatinin doğrudan bir sonucuydu. Iustinianus ve Theodora halkı adına Tanrı'ya niyazda bulunmuştu ve imparator doğrudan Tanrı'ya sesleniyordu: "Kent bu korkuların altında kaldı ve büyük bir keder için gözyaşları döktü. Tanrı'dan korkanlar ona ellerini uzatarak merhamet dilediler ve terörün sona ermesini istediler. Makul olarak imparator ve imparatoriçe gözleri Yaratıcı'ya doğru umutla yükselerek bu merhamet dileyenlerin saflarındaydılar: imparator "Davut'u Golyat'a karşı muzaffer kıldığın gibi bana da zafer bahşet" dedi. "Sen benim umudumsun. Sadık kavmini merhametinle esirge ve onlara sonsuz bir yaşam ihsan et[15]."

İmparatorun bildirdiği şefaatin tonu ve dili, onu kasıtlı olarak imparator olduğu kadar rahip olarak da tasvir ediyordu. Aynı zamanda kenti onarma ve yeniden inşa etme eylemi imparatorun bizzat Tanrı'ya öykünmesi olarak sunulacaktı ve Constantinopolis'i yeniden yaratması, Tanrı'nın ilk evrensel yaratımının bir aksi olarak gösterilecekti. İoannes Lydos'un ifadesiyle: "İmparatorun Talih'i her bakımdan enkaz yığınının üstesinden geldi... sanki bir Yaratıcı'ymış gibi... evreni kendi iradesiyle biçimsiz bir maddeden tekrar ışığa çağırıyormuş gibi[16]." Bize aktartıldığı üzere Iustinianus'un en ivedi önceliği "şevkle... ve daha iyi biçimde" inşasını üstlendiği "Büyük

14 J. Koder, "Imperial Propaganda in the Kontakia of Romanos the Melode", *Dumbarton Oaks Papers* 62 (2008): 275–291, 281.

15 Age.

16 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.71. Bkz. İoannes Lydos, *On Powers, or the Magistracies of the Roman State*, ed. A. C. Bandy (Philadelphia, 1983), 247 ("Bandy").

Kilise" Hagia Sophia'nın yeniden inşasıydı[17]. Lydos'un aktardığı üzere Nika ayaklanmasının bastırılmasından yalnızca birkaç hafta sonra bu proje üzerine çalışmaya başlamıştı[18]. Lydos'un sözleriyle kenti "daha iyi, daha güzel, daha güçlü ve daha güvenli" kılmayı amaçlayan daha geniş bir projenin parçası olarak bu inşaatı kaynakların kayda değer bir şekilde seferber edilmesiyle yalnızca beş yıl on ayda tamamladı[19].

"BU MUCİZEVİ TAPINAK"

Boğaz'dan bakıldığında "Altın Boynuz'a karşı duran bir burnun üzerine yer alan İstanbul'un eski kentsel alanı, Iustinianus tarafından yeniden inşa edilen Kutsal Bilgelik veya Hagia Sophia'nın görkemli kubbelerinin egemenliği altındadır. Bu yapıya Osmanlı'nın 1453 yılında kenti ele geçirmesinden sonra çok değerli ancak biraz harap bir mülkü koruyan nöbetçiler gibi görünen bir dizi Türk minaresi de eklenmiştir. Bugün biraz donuk olan Hagia Sophia'nın dış görünüşü, Iustinianus'un kilisesinin dış görünümünü korumakla birlikte parlaklığından eser bulunmamaktadır. Güncel arkeolojik kazıların da doğruladığı üzere altıncı yüzyıldan kalma orijinal yapı, güneş ışınlarını bir kutsallık feneri gibi yansıtarak müminleri kendine çeken ve Roma dünyasının en büyük kentinin kalbini aydınlatan beyaz mermerler ile kaplıydı[20]. Ancak dışarıdaki bu durum bugün, kapalı pencereler, iskeleler, halılar ve paravanlar ile boğulmuş ve örtülmüş olan muhteşem iç mekân ile karşılaştırıldığında hiçbir şeydi. Osmanlı'nın kenti ele geçirişinden önceki yüzyıllar boyunca, Hagia Sophia'ya girmenin -cam pencerelerden içeri süzülen güneş ışığını seyretmek, kalabalık rahipler ve bir araya gelmiş inananlar tarafından kutsal ilahilerin Yunanca söylendiğini duymak, havada uçuşan tütsü kokuları ve bu

17 *Chronicon Paschale*, çev. Whitby ve Whitby, 127.

18 R. Ousterhout, *Eastern Medieval Architecture* (Oxford, 2019), 199–201. Hagia Sophia'nın inşası hakkında ayrıca bkz. K. Dark ve J. Kostenec, *Hagia Sophia in Context: An Archaeological Reconstruction of the Cathedral of Byzantine Constantinople* (Oxford, 2019).

19 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.71 (Bandy, 247).

20 C. Mango, *Byzantine Architecture* (Londra, 1986), 59–68, ve Dark ve Kostenec, *Hagia Sophia in Context*, 46.

tütsülerin dumanının kubbelerin ve galerilerin üst kısımlarına görkemli bir şekilde yükselmesi- etkisi bir Hristiyan'ın ruhani açıdan karşılaşabileceği en güçlü deneyimlerden biri olarak kabul edilirdi. Bu durum özellikle Kutsal Komünyon -rahipler tarafından kutsanan ve "İsa'nın Bedenine" dönüştüğüne inanılan ekmeği yemek- ayini ile birleştiğinde gerçekten de tam bir duyusal deneyim yaratabilirdi.

Geçtiğimiz yıllarda ABD'de yaşayan sanat tarihçisi Bissera Pentcheva'nın idaresinde mimarlık tarihçileri, ses mühendisleri, Orta Çağ müziği uzmanları (eski çalışma arkadaşım Alexander Lingas da dahildir) ve bilgisayar yaratımlı görüntü uzmanları Hagia Sophia'nın en parlak döneminde bir Hristiyan ibadethanesi olarak yarattığı eşsiz görsel, akustik ve duygusal etkinin çoğunu nasıl yeniden yaratabileceklerini deneyimlediler[21]. Özellikle Lingas ve müzik topluluğu Capella Roma tarafından yapılan kayıtlar sayesinde örneğin onuncu yüzyılda yeni kurulan Kiev Prensliği'inden gelen İskandinavyalı ziyaretçilerin, Hagia Sophia'da Tanrı'nın bizzat yaşadığı yeri gördüklerine inanmaları sebebiyle imparatorluk Hristiyanlığını (ya da Ortodoks) nasıl benimsediklerini anlayabiliyoruz[22]. Kilisenin psikolojik ve duygusal etkisi Hristiyanlarla, hatta bu dini benimsemeyi düşünenlerle sınırlı değildi. 2010'lu yılların ortasındaki restorasyondan bu yana ziyaretçiler bir kez daha merkezi kubbenin altında havada asılı gibi duran dört pandantifte yer alan bir dizi mozaikte melekleri veya serafim tasvirlerini hayranlıkla seyredebildiler. Bizans tarihinin daha geç bir dönemine tarihlenen bu tasvirler, görünüş ve izlenim olarak o kadar baskın bir biçimde ruhanidirler ki, kenti ziyaret eden bir Orta Çağ Müslüman gezgini ülkesine döndüğünde burada büyük bir meleğin yaşadığını bile söylemiştir[23].

21 B. Pentcheva, *Hagia Sophia: Sound, Space and Spirit in Byzantium* (Philadelphia, 2017). Mozaikler ve ışıkla etkileşimleri için bkz. N. Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics of Hagia Sophia and Their Aftermath* (Washington, D.C., 2016).

22 B. Pentcheva, "Hagia Sophia: Sound, Space, and Spirit in Byzantium", https://hagiasophia.stanford.edu; *The Russian Primary Chronicle*, çev. ve ed. S. Hazzard-Cross ve O. B. Sherbowitz-Wetzor (Cambridge, Mass., 1953), 110–111.

23 F. Spingou, *Sources for Byzantine Art History*, cilt 3, *The Visual Culture of Late Byzantium*, c. 1081–1350 (Cambridge, 2022), 529–536.

Iustinianus Büyük Kilise'yi yeniden inşa etme işini iki mimara verdi: Trallesli Anthemius (ünlü bir matematikçi) ve Miletoslu Isidorus. Oxford Üniversitesi'nde Bizans ve Modern Yunan tarihi profesörü olan ve yapının tarihi hakkında rakipsiz bir bilgisi bulunan merhum Cyril Mango'nun da belirttiği gibi, "Pratik deneyimlerini yüksek derecede teorik bilgiyle birleştirdikleri için seçildiklerini düşünebiliriz, ancak aslında her ikisinin de inşa ettiği başka bir yapı bilmiyoruz[24]." Iustinianus, praefectus praetorio Kapadokyalı İoannes ve baş hukuk sorumlusu Tribonianus örneklerinde olduğu gibi bu kişileri de geçmişteki tecrübeleri yerine güven duyduğu için atamış gibi görünmektedir. İmparatorun yeni kilisesinin tasarımı ve tatbikiyle de kişisel olarak ilgilendiği bildirilmektedir.

Tasarım açısından Iustinianus'un yeni Hagia Sophia'sı geçmişle dramatik bir kopuşa işaret etmektedir. Bir önceki yapı dördüncü yüzyıldan beri Roma'daki katedral kiliseleri için standart bir model olarak muhtemelen beş nefli "bazilikal" bir kiliseydi ve eğimli bir çatıya sahip olarak dörtgen formundaydı[25]. Buna karşın yeni kilise geniş bir merkezi kubbe etrafında inşa edildi. Kubbeli kilise kavramı yeni değildi. Iustinianus'un Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi bir kubbe etrafında sekizgen olarak inşa edilmişti ve Anicia Iuliana'nın Aziz Polyeuktos Kilisesi de kubbeye sahip olabilir. Hristiyanlık öncesi Roma'daki yapılar (Pantheon gibi) ile Suriye'deki kiliselerde de kubbeli mimari geleneği bulunuyordu. Roma'da, Selanik'te ve başka yerlerde küçük kubbeli vaftizhaneler inşa edilmişti. Ancak hiç kimse Iustinianus ve mimarlarının şimdi düşündükleri ölçekte kubbeli bir kilise inşa etmeye kalkışmamıştı[26].

Nihayet tamamlandığında yaklaşık doksan yedi metre uzunluğunda ve yetmiş metre genişliğinde olan Hagia Sophia muhtemelen dünyanın en büyük yapısıydı. Aktarıldığı üzere "muhteşem kubbenin

24 Mango, *Byzantine Architecture*, 61.

25 E. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of a Mediterranean Monument* (Cambridge, 2021), 23.

26 Mango, *Byzantine Architecture*, 59, 61; Ousterhout, *Eastern Medieval Architecture*, 201–206.

ölçeği ve yüksekliği, Roma'daki Aziz Petrus Kilisesi'nin Rönesans'taki versiyonu on altıncı yüzyılda tamamlanana kadar eşsiz olarak kaldı[27]" Yapının herhangi bir dönemde yaklaşık on altı bin mümini barındıracak kadar büyük olduğu tahmin edilmektedir[28]. Orijinalinin biraz daha alçak bir ikamesi olan mevcuttaki merkezi kubbe otuz bir metre (ya da yüz Bizans ayağı) çapıyla yerden neredeyse elli altı metre yükselmektedir. İç yüksekliği on beş katlı bir binanın yüksekliğine eşdeğerdir. Bu kubbe kemerin kemer üzerine bindiği bir dizi pandantif ile desteklenen dört büyük payenin (her biri yirmi üç metreden uzundur) üzerinde durmaktadır[29]. Procopius'un yazdığı üzere kilisenin merkezi dairesinin üzerinde "binayı olağanüstü güzel kılan muazzam bir küresel kubbe" yükseliyordu. Yazar şöyle devam etmektedir: "Görünüşte kubbe sağlam bir duvarın üzerine kurulmuş değildi de sanki altın bir zincirle gökten sarkıyordu ve böylece mekânı kaplıyordu. Olağanüstü bir şekilde havanın ortasında bir araya gelen ve birbirlerinin üstüne asılarak sadece kendilerine bitişik kısımlara yaslanan tüm bu parçalar, yapıda birleşik ve çok dikkat çekici bir uyum oluşturmaktadır[30]." Sokak seviyesinden dışarıdan bakıldığında ya da Constantinopolis'e doğru seyrüsefer edildiğinde, yeni Hagia Sophia kentin daha önceki yapı ve anıtlarının en yükseklerini bile (Constantinus Sütunu gibi) gölgede bırakıyordu[31]. Procopius'un yine tarif ettiği üzere, "Yapı gökyüzüne dokunacak kadar yükselir ve sanki diğer binaların arasından fırlamış gibi yüksekte durur ve kentin geri kalanına yukarıdan bakar; kenti süsler, zira onun bir parçasıdır; fakat kendi güzelliğiyle yücelir, zira kentin bir parçası olmasına ve ona hâkim olmasına rağmen, aynı zamanda onun üzerinde öyle bir yüksekliğe ulaşır ki, tüm kenti oradan bir gözetleme kulesinden seyreder gibi görülür[32]." Iustinianus'un Hagia Sophia'sının iç mekânı bir üstünlüğü vurgularken,

27 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 50.

28 Pentcheva, *Hagia Sophia: Sound, Space and Spirit in Byzantium*, 3.

29 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 50–51.

30 Procopius, *De Aedificiis*, çeviri için bkz. C. Mango, *The Art of the Byzantine Empire* (Toronto, 1986), 75.

31 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 50.

32 Procopius, *De Aedificiis* 1.1.27; Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 51–52.

dış görünüşü ise tartışmasız bir hakimiyet duygusu yaratır[33]. Ancak her iki etki de imparatorluğun büyük banisinin hoşuna gitmeyecekti.

Bu kadar yeni bir yapı kaçınılmaz olarak büyük yapısal ve teknolojik zorlukları da beraberinde getiriyordu. Cyril Mango'nun belirttiği üzere, "Iustinianus'un mimarları ellerindeki teknik olanakları sonuna kadar kullandılar ve hatta bu imkanları aşırı derecede zorladılar." Bizans Constantinopolis'inin bayındır çevresini temsil eden tuğla ve yoğun harçlı duvar işçiliği, inşaat sırasında düzensizliğe doğru doğal bir yatkınlığa sahipti: bir duvar inşa edildiğinde daha önceki duvarlar oturmuş olacaktı ve bu nedenle aralarında dahili bir gerilime yol açacaktı. Başlangıçtaki plan ne kadar titiz olursa olsun, yapı büyüdükçe uygulamada genel bir düzensizliğe yol açma olasılığı da daha yüksekti[34]. Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi'nin "tasarımındaki ustalık" belirtildiği üzere inşaatçılarının ortaya çıkan yapısal zorlukları çözmek için "yerinde telafi" yöntemlerine başvurmak zorunda kalması nedeniyle oluşan "uygulama özensizliği" ile tezat oluşturmuştur. Hagia Sophia'da bu tür sorunlar kaçınılmaz olarak daha da büyüktü. Procopius'a göre inşaatın bir anında merkezi kubbeyi destekleyen doğu kemeri çökmeye başlamış ve umutsuzluğa kapılan mimarlara bir çözüm öneren imparatorun şahsi müdahalesiyle durum kurtarılabilmişti[35]. Bu anlatıma bir miktar şüpheyle yaklaşmak için nedenlerimiz vardır, ancak yine de muhtemelen inşaatçıların karşılaştıkları zorlukları doğru bir biçimde yansıtmaktadır.

Hagia Sophia konusunda yapılan geleneksel çalışmalar yapının dikkat çekici mimari özelliklerini vurgulamakla birlikte binaya can veren şey mabedin ışık, ses ve nihayetinde lezzet ve koku duyuları arasında olağanüstü bir birlikteliğe olanak tanımasıydı. Iustinianus tarafından inşa edilen altıncı yüzyıl kilisesinde, sabah ibadeti ve akşam ayinleri yapılırken sabah ve akşam ışığını yakalayacak şekilde özenle düzenlenmiş neredeyse üç yüz pencere bulunuyordu. Aslında

33 Ousterhout, *Eastern Medieval Architecture*, 210, 199; Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 51–52.

34 Mango, *Byzantine Architecture*, 86, 9–11, 59.

35 Procopius, *De Aedificiis* 1.1.66–72.

imparatorun bu işlerde veya sonrasında okunacak bilindik iki ilahinin şahsi yazarı olduğuna inanılırdı: Monogenes ("Baba'nın Biricik Oğlu") ve Phos Hilaron ("Ey Sevinç Veren Işık"). Daha yoğun aydınlatma için kilisenin içinde "ışık hiyerarşisi" olarak adlandırılan çok çeşitli kandiller ve mumlardan yararlanıldı: kilisenin galerileri, koridorlar ve narteksledeki daha yumuşak ışıklarla çevrelenen ve ayinlerin gerçekleştirildiği merkezi bir alan olan naos[36].

Hagia Sophia'daki doğal ışığın incelikli bir şekilde değişen biçimlenimi, kilisenin genişliği içinde bir dizi "özel etki" yaratmaya hizmet ederek, zemindeki ve alt duvarlardaki beyaz-gri mermerin (yakınlardaki Prokonnesos Adası'ndan nakledilmiştir) deniz gibi parıldamasına ve hafifçe dalgalanmasına neden olmuştur[37]. Hem güneş ışığının hem de yapay aydınlatmanın kilisenin tonozları ve üst duvarlarındaki yüzeyleri kaplayan muazzam altın tesseralar üzerindeki akisleri şahane bir parlaklık ve çok güçlü bir dahili ışıltı hissine neden oldu. Yani Procopius'un sözleriyle: "mekân dışarıdan gelen güneş ışığıyla aydınlanmıyordu, ancak... bu ışıltı mekânın içinde üretiliyordu" ve böylece ışık önce sabah güneşini yansıtıyor ancak daha sonra yavaş yavaş artarak dışarıya doğru yayılıyordu. Kilisenin iç süslemelerinin büyük ölçüde geometrik olan şeması ibadet eden kişinin ışıkla ve ışığın çeşitli ton ve renklerdeki altın, gümüş ve mermer kaplamalar üzerindeki yansımasıyla olan ilişkisini yoğunlaştırarak, gözün herhangi bir görüntüye odaklanmaya çalışmak yerine parıltı ve ışıltının genel atmosferine tepki vermesini sağlardı. Procopius'un yeniden tanımladığı üzere "Böylece görüntü sürekli değişti ve seyirciler bir diğerinden daha fazla hayranlık duyacakları belirli bir unsuru seçemediler. Dikkatlerini ne kadar oraya buraya yoğunlaştırsalar ve her şeyi gözlerini kısarak inceleseler de işçiliği anlayamadılar ve mekândan şaşkınlık içinde ayrıldılar[38]."

Bu görsel etkiler yapının dikkat çekici akustik özellikleriyle birleşti. Özellikle merkezi kubbenin devasa dahili alanı (nefin yaklaşık

36 Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics*, 243, 245, 295, 237.

37 Age., 270; Pentcheva, *Hagia Sophia: Sound, Space and Spirit in Byzantium*, 121–149.

38 Procopius, şurada Mango, *The Art of the Byzantine Empire*, 74, 75.

255.800 metreküplük bir hacme sahip olduğu tahmin edilmektedir) halkla birlikte toplu dua etmek için görevlendirilen dört yüz kadar rahibin, koro üyesinin ve diğer görevlilerin sesini daha gür bir hale getirdi. On saniyeden uzun sürmesi için dikkatle tasarlanmış bir yankılanma insan sesi ve dilini, mekânı dolduran ve ibadet edenleri ilahi hikmet üzerine düşünmeye ve iştirake sürükleyen ahenkli bir bütüne dönüştürdü. Üstelik kıvrılan tütsü bulutları ile buhurdanlıkların ve tütsülüklerin göksel çınlamalarını da hayal etmeliyiz. Bu birleşmiş etki "görsel ve işitsel" anlamda -estetik bir bütünlük- tam bir duyusal yoğunluk yaratacaktı[39]. Bu durum Geç Antik Çağ'da yaşayan bir müminin zihnini işgal eder ve onu ilahi bir tefekkür durumuna çıkartırdı. Procopius'un ifade ettiği gibi "Ve böylece ziyaretçilerin zihni Tanrı'ya doğru yükselir ve Tanrı'nın uzakta olamayacağını, ancak Tanrı'nın seçtiği bu yerde ikamet etmekten hoşnut olduğunu düşünerek havada süzülür[40]."

Procopius'un Hagia Sophia'nın yarattığı entelektüel ve duyusal yansımalara yaptığı vurgu önemlidir. Zira altıncı yüzyılda aşkınlığın, rasyonel aklın kâinattan bir kaçışa değil, onunla ilişkiye girme ve onu anlama yeteneğini çalıştırmaya ve keskinleştirmeye yaradığına inanılıyordu (bazı modern Batı "karşıt kültürlerinde" bulunma eğilimlerinde olduğu gibi). Iustinianus'un Hagia Sophia'sının tasarımı ve içindeki algısal deneyimi oluşturan dikkatli mühendislik, dönemin entelektüel kültürüyle ve aydın seyirci ile ibadet edenlerin kutsal mekânı anlama biçimiyle yakından bağlantılıydı. Örneğin ışık kutsiyetin hem bir temsili hem de somutlaşmış hali olarak kabul ediliyordu. Işık "Tanrı'nın ve özellikle de İsa'nın sembolüydü" Altın da tanrısal olanla ilişkilendirildi[41]. Kilisenin sesle ilgili etkileri yalnızca "ilahi yakınlık" hissini iletmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda insan dilini meleklerin uhrevi diline dönüştürmeye hizmet

39 Pentcheva, *Hagia Sophia: Sound, Space and Spirit in Byzantium*, 3, 73–74, 188. Büyük Kilise'nin bünyesinde çalışan personel için bkz. *J.Nov.* 3 c.1.1, ve Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics*, 295.

40 Mango'dan alınan çeviri için bkz. Mango, *The Art of the Byzantine Empire*, 76.

41 Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics*, 236, 269, alıntı için D. Janes, *God and Gold in Late Antiquity* (Cambridge, 1999), 8–9.

ediyormuş gibi de algılanmış olabilir (özellikle "Alleluia" ilahisi söylenirken ve Yeniden Diriliş'ten sonra Kutsal Ruh'un İsa'nın havarilerine indiği ve hepsinin "farklı dillerde konuştukları" günün anısına sürdürülen Pentekost Bayramı kutlamaları sırasında[42]).

Her şeyden evvel yalnızca kilisenin değil bütün Constantinopolis kentinin üzerinde yer alan büyük küresel kubbe, eğitimli gözler tarafından Hristiyanlık üzerinde derin bir iz bırakan antik felsefeye ait uzun bir gelenek -Neoplatonizm- bağlamında algılandı. Bu görüşe göre "demiourgos'un (yüce varlık veya evrenin kurucusu veya yaratıcısı) göğün ve yerin buluştuğu "ziyadar küre" aracılığıyla yaratılan dünyayla etkileşime geçebileceğine inanılıyordu. Hagia Sophia'nın kubbesi bu küreyi andırmak için tasarlanmıştı. Burası insanoğlunun Tanrı'nın varlığını bizzat yaşayacağı ve "Kutsal Bilgelik"e erişebileceği "orta alandı" (Yunancada metaksu). Altıncı yüzyılın önemli ilahi yazarı Romanos, kilisenin Iustinianus döneminde yeniden açılış kutlamalarını şöyle tasvir etmektedir: "Bütün insanlığın imar bilgisini aşan ve Tanrı'ya yakışır bir nitelik gösteren bu mucizevi tapınak her şeyden evvel diğerlerinden farklı olarak Tanrı'nın en mübarek hanesi olarak anılacaktır. Hem maddi biçimi hem de liturjisi aracılığıyla, Tanrı'nın kendi hanesi olarak seçtiği yeryüzündeki bir tür cennet olduğu görülmekte -ki öyledir- ve ilan edilmektedir." İsa'nın yaşadığı veya müritlerinin şehit edildiği yerler olan Kutsal Topraklar veya Roma kiliselerinin aksine Hagia Sophia kendi başına benzersiz bir "kutsal mekan" idi[43].

İHTİŞAM İÇİNDE PARLAYAN TASARI

Yeniden inşa edilen ve dönüştürülen Büyük Hagia Sophia kilisesi 27 Aralık 537'de İmparator Iustinianus ve Constantinopolis Patriği Menas tarafından resmen kutsandı. Romanos'un durumu kutlamak için yazdığı ilahi, Iustinianus ve Theodora'nın mimari başarılarında Yeni Ahit'teki Kral Süleyman'ı bile geride bıraktığını ilan

42 Pentcheva, *Hagia Sophia: Sound, Space and Spirit in Byzantium*, 65–75.

43 Age., 39, 23–24, 118–119, 150–152, 19–21.

etmektedir (Anicia Iuliana'nın daha önce kullandığı bir iddia). Hagia Sophia'nın Iustinianus dönemindeki yeniden inşasına dair anlatılarda Theodora'nın adı sıklıkla atlanmakla birlikte ilgili dönemde bu yeniden inşa projesinin imparator ve eşinin ortak bir teşebbüsü olduğu açıkça belirtilmiştir. Hagia Sophia'nın (ayrıca Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi'nde de böyledir) içindeki mermer sütunların zirvelerinde başlıklarda, her ikisinin de isimlerini veya ünvanlarını taşıyan monogramlar bulunmaktadır. Bu sütunlardan seksen dokuzu yapıyı Iustinianus'a, otuzu ise Theodora'ya atfetmektedir[44]. Procopius kiliseyi kente bakan bir tür gözetleme kulesi olarak görüyordu. Iustinianus ve Theodora ise daha ziyade burasını muhtemelen kenti savunan bir ilahi koruma kulesi olarak tahayyül ettiler. Yapının büyük kubbesinin ortasında bu rolü vurgulamak için bir haç bulunmaktadır. Altıncı yüzyıl şairi ve saraylısı Paulos Silentiarios yapı hakkında şöyle yazmaktadır: "Her şeyin üzerinde sınırsız havaya doğru yükselen nurlu gökler gibi muazzam miğfer [kubbe] kiliseyi kucaklamaktadır. Kubbenin en yüksek kısmında yani zirvede kentin koruyucusu olan haç tasvir edilmiştir." Aynı sembol Khristogram (İmparator Constantinus'un Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra askerlerine kalkanlarına çizmelerini emrettiği iddia edilen, İsa'nın adının ilk iki harfini gösteren Khi-Rho sembolü[45]). olarak anılan işaretlerin yanı sıra kilisenin her yerindeki mozaik süslemelerde de görülmektedir. Constantinus'a "Bu işaretle muzaffer olacaksın [Nika]" diye bildirilmişti. Bu semboller aynı zamanda belki de Nika asilerinin sloganlarında kendisine yer bulan bir gönderme veya bir reddiye miydi?

Büyük Kilise'deki farklı tasarım unsurları, Iustinianus ve Theodora'nın uyruklarının gönencine yönelik kişisel alakalarını ve onlar için giriştikleri tanrısal şefaat çabalarını vurgulamaktadır. Yukarıda adı zikredilen Paulos'a göre, örneğin ana sunağı süsleyen şık işlemeli ipek kumaş idarecilerin "kentin koruyucuları" olarak hareket

44 F. Stroth, *Monogrammkapitelle: Die justinianische Bauskulptur Konstantinopels als Textträger* (Wiesbaden, 2021), 34.

45 Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics*, 275, 274.

ettikleri sahneleri taşımaktaydı: "Burada hastalar için şifahaneler, tapınaklar görebilirsiniz... Ve burada diğer örtülerin üzerinde hükümdarların Tanrı'nın anası Meryem'in eliyle, şurada ise İsa'nın eliyle bir araya geldiklerini ve her şeyin altın ipliğin parlaklığıyla süslendiğini göreceksiniz[46]."

Hagia Sophia'nın inşaatı o kadar büyük ölçekliydi ve o kadar kısa sürede tamamlanmıştı ki uzun süre neredeyse mucizevi bir süreç olarak kabul edildi. Gerçekten de daha geç tarihli umumi bir Bizans anlatımı, yapının bir melek tarafından tasarlandığını iddia ederek planlarının imparatora verildiğini yazar. Aynı kaynak Iustinianus'un -bütün Roma âleminin en zengin eyaleti- Mısır'ın bir yıllık vergi gelirine denk bir meblağı projeye harcadığını ve projenin tamamlanması için on bin ustanın emeğinin gerekli olduğunu aktarır[47]. Katedralin içindeki yaklaşık on bin metrekarelik alanı süsleyen mozaiklerin tessera'larını yapmak için büyük miktarlarda cam, altın ve gümüşe ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaçlar muhtemelen kent surlarının hemen dışında büyük miktarlarda üretildi[48]. Bizans mimarisi konusunda önemli bir uzmanın belirttiği üzere, "İnşaat için gerekli tertip ve ilk planlamanın boyutu şaşırtıcı seviyededir[49]."

Kilisenin bu denli hızlı inşa edilmesinin bir bedeli vardı. Iustinianus'un daimî olarak "Acele edin!" (Celerrite!) emrini tekrarlaması her zaman akıllıca bir davranış değildi. Büyük Kilise'nin inşasında yeniden kullanılmak üzere yakın eyaletlerde bulunan mermer sütunlar yağmalandı. Özellikle de yalnızca Mısır'dan gelen ve beşinci yüzyıldan itibaren üretimi kesintiye uğrayan kırmızı porfir taşından yapılan sütunlar tercih edildi. Bulunan sütunlar farklı boyuttalardı ancak yine de kullanıldılar. Cyril Mango'nun ifade ettiği üzere, "Genel tasarımın belirgin esasları için sonsuz çeşitlilik ve doğaçlamalar ile hatta bazen özensizlikler bile vardı. Bu durum yapıya

46 Mango, *The Art of the Byzantine Empire*, 89.

47 Age., 101, 96 (sekizinci veya dokuzuncu yüzyıldan kalma *Narratio de aedificatione Sanctae Sophiae).*

48 Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics*, 290.

49 Ousterhout, *Eastern Medieval Architecture*, 206.

umulmadık bir canlılık hissi kazandırır. Öte yandan bu klasik geleneğe bağlı gözlemci için oldukça rahatsız edicidir ve on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Hagia Sophia'yı "Gotik" bulan gezginlerin hayal kırıklığını kolayca anlayabiliriz." Dahası çağdaş inşaat teknikleri ve malzemeleriyle bu kadar geniş bir kubbe inşa etmek neredeyse aşılamaz zorlukları beraberinde getiriyordu: Mango, "O zamanlar hiçbir mimar bu büyüklükte bir kargir kubbenin oluşturacağı baskının boyutunu tahmini olarak bile hesaplayamazdı" yorumunu yapmaktadır. Zaten büyük kubbe 558 yılında çökecekti ve biraz daha düşük bir eğim derecesi ile yeniden inşa edilmek zorunda kalacaktı. Ancak ilk kubbenin bu kadar uzun süre havada süzülmesi dikkat çekicidir ve aslında onun da sonunu getiren şey dahili bir hata değil, Constantinopolis'i vuran 553 ve 557 tarihli biz dizi depremdir. Iustinianus'tan sonra hiçbir Roma veya Bizans imparatoru Hagia Sophia'nın yarısı büyüklüğünde dahi bir kilise inşa etmedi[50]. Hiçbir zaman aşılamayan Büyük Kilise böylece gelecek yüzyıllar boyunca hem imparatorluğun hem de Hristiyan mimarisinin simgesi olarak ayakta kaldı.

Iustinianus'un Hagia Sophia'yı inşa etmesi imparatorun kişiliğini ve zihniyetini büyük ölçüde ortaya çıkarmakta ve yansıtmaktadır. Yapının inşaatı için emrettiği hız imparatorun devamlı sahip olduğu sabırsızlığın bir kanıtıdır. Kilisenin tasarımının gözü pekliği, imparatorun karakteristik fevriliğini yansıtıyordu ve yapının ölçeği imparatorun hâkim olma ve üstünlük kurma arzusunu somutlaştırıyordu. Üstelik anıta sadece kendi adını değil aynı zamanda karısının adını da yazdırma konusundaki kararlılığı, Theodora'ya olan mutlak bağlılığının somut bir kanıtıydı. Iustinianus aynı zamanda Nika ayaklanmasının neden olduğu yıkımın sağladığı daha geniş kapsamlı bir fırsatı değerlendirerek yalnızca başkentin anıtsal merkezini değil, aynı zamanda kentin geri kalan kısmındaki geniş bir alanı da iktidarını tanıtacak, hakimiyetini pekiştirecek ve ideolojik gündemini sürdürecek şekilde yeniden inşa etme şansını yakaladı. Çünkü imparatorluğun desteklediği bu inşaat dalgasının önemli bir

50 Mango, *Byzantine Architecture*, 65, 64, 59.

etkisi, kentin Hristiyan karakterinin mimari biçime çok daha sıkı bir şekilde işlenmesiydi. Bir diğer etki ise imparatorun şahsını başkentin üzerinde bir nevi rehberlik yapan akıl olarak göstermekti.

İmparatorluğun koşullarında ani bir değişimin yaşanacağı 532 yılından yaklaşık 543 senesine kadar süren dönem boyunca Iustinianus eşi benzeri olmayan bir kentsel dönüşüm programı yönetti[51]. Sarayın yanında inşa edilen büyük su sarnıcının ("Yerebatan Sarnıcı" veya Türkçe adıyla Yerebatan Sarayı) yanı sıra, otuz iki kilise, altı düşkünlerevi, saraylar, kamusal yapılar ve tesisler (örneğin yeni idare binaları ve ek sarnıçlar) ile kente yeni limanlar eklendi. Hagia Sophia'nın ölçeğinde olmasa dahi imparatorluk sarayının yanındaki kubbeli bir bazilika olan Aya İrini Kilisesi veya Constantinus'tan bu yana imparatorların gömüldüğü yeniden imar edilen Kutsal Havariler Kilisesi gibi bazı örnekler hem büyük hem de zarifti[52]. İlk yapı Bizans'ın Constantinopolis'inden bugüne kadar ayakta kalan en güzel anıtlardan biriyken, ikincisi Osmanlı Türkleri tarafından tahrip edilmesine rağmen Bizans ve Doğu Ortodoks kilise binalarında uzun bir geçmişe sahip olan çok kubbeli haç biçimli kiliselerin en eski iki örneğinden birini teşkil etmektedir. Bu aynı zamanda Venedik'teki muhteşem San Marco Bazilikası'nın inşaatına da ilham kaynağı olacaktı[53].

Nika asilerinin yarattığı yıkımın kapsamı sebebiyle Iustinianus seküler yapıları ve anıtları tamamen görmezden gelemezdi. Augustaion (Hagia Sophia'nın hemen güneyinde) gibi anıtsal meydanların, Senatus binasının ve Zeuksippos Hamamlarının yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Ancak Iustinianus'un yalnızca kentte değil aynı zamanda banliyölerde ve çevredeki adalarda da ana odak noktası dini yapılardı. Bir tarihçinin gözlemlediği üzere bu vurgu "en büyük eforun sivil alanların ve bu alanların ev sahipliği yaptığı kurumların

51 540'lardaki koşulların değişiminin mimari üzerindeki etkisi için bkz. Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics*, 289.

52 Mango, *Byzantine Architecture*, 68. Sayılan yeni yapılar için bkz. Procopius, *De Aedificiis* 1.2–11.

53 N. Karydis, "Justinian's Church of the Holy Apostles", şurada *The Holy Apostles*, ed. M. Mullett ve R. Ousterhout (Washington, D.C., 2020), 99–130.

geliştirilmesine yönelik olan daha önceki imparatorluk girişimlerinin tam tersine çevrilmesini" temsil ediyordu. Sonuç olarak Constantinopolis, "Yeni Roma" olmaktan ziyade "Yeni Kudüs" haline dönüşerek mükemmel bir Hristiyan kenti haline geldi[54] (Harita 4).

Şimdiye değin başkenti süsleyen ancak isyanda zarar gören Hristiyan olmayan eski anıtlara, özellikle de imparatorlukla ilgili çağrışımları bulunmuyorsa, nispeten özensiz şekilde davranıldı. Örneğin Zeuksippos Hamamı yeniden inşa edilirken daha önce yapıda bulunan eski heykellerin hiçbiri yeniden onarılmamıştır ve eski heykellere ait kaideler yeni inşaat için zemin döşemesi olarak tekrar kullanılmıştır. Augustaion'un onarımı sırasında ise çok sayıdaki pagan heykeli yerlerinden kaldırılmıştır. Benzer şekilde Iustinianus'un devasa yer altı su deposunun çatısını ayakta tutan sütunları desteklemek için yeniden kullanılan gorgon ve diğer mitolojik yaratıkların heykellerini Yerebatan Sarnıcı'nın kasvetli derinliklerinde hâlâ görmek mümkündür. Bu heykellerin birçoğu belki de Hristiyanların bu tür heykelleri ve betimlemeleri giderek daha fazla ilişkilendirdikleri şeytani güçleri ve büyülü durumları tuzağa düşürmek ya da kontrol altına almak için altıncı yüzyıldaki taş ustaları ve inşaatçıları tarafından baş aşağı veya yan olarak yerleştirilmiştir[55].

İmparatorun kişisel otoritesinin ve gücünün yansıtılması Iustinianus'un başkentteki kentsel yenileşme projesinin bir diğer önemli hedefiydi. Örneğin 532 yılında asiler tarafından yıkıldıktan sonra yeniden inşa edilen imparatorluk sarayının ana girişi Khalke Kapısı'ndan geçenler imparatoru onurlandıran bir dizi muhteşem mozaikle karşılaşacaklardı. Müstahkem kapı girişinin kubbesinde Iustinianus, Theodora ve saray ahalisinin betimlemeleri bulunurken, alt tonozlarda ise onun yönettiği askeri zaferlerin sahneleri yer

54 S. Bassett, *The Urban Image of Late Antique Constantinople* (Cambridge, 2004), 123, 124, 135.

55 Age., 129, 128, 133. Şeytani güçlerin kontrol altına alınmasıyla ilgili noktayı Calum Samuelson'a borçluyum. Bkz. C. Samuelson, "The Parastaseis Syntomoi Chronikai and Eighth-Century Constantinopolitan Perceptions of Antiquity" (MPhil diss., Cambridge University, 2016). Ayrıca bkz. E. Maguire ve H. Maguire, *Other Icons: Art and Power in Byzantine Secular Culture* (Princeton, N.J., 2007).

alıyordu[56]. Iustinianus yeniden inşa edilen Augustaion meydanına, üzerinde kendisinin at sırtında bronz bir heykeli bulunan daha da büyük bir görsel etkiye sahip devasa bir sütun diktirdi. Bu anıt yeni görevlendirmelerin bedellerini ödemek için imparator Theodosius'un eritilen gümüş heykelinin yerini aldı. Yeni heykel Iustinianus'u doğuya dönük biçimde betimliyordu[57]. İmparator bir elinde evrensel hakimiyeti ve Hristiyan zaferini sembolize eden üzerinde haç bulunan bir küre (globus cruciger olarak bilinmektedir) tutuyordu. İmparator diğer elini Procopius'un aktardığı üzere, sanki Doğu'daki "barbarlara" (büyük düşmanı Sasani idaresindeki İran'a karşı) durmalarını ve daha fazla ilerlememelerini emreder gibi havaya kaldırmış ve avuç içi ileriye doğru dönük bir biçimde uzatmıştı[58]. Bu türden haçlar ve küreler ayrıca Iustiniana Prima'nın bezenmesinde de belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır[59].

Hagia Sophia örneğinde olduğu gibi bu sütunun ve ona bağlı "atlı heykelinin" ölçeği çok büyüktü. Yakın zamanda yayınlanan büyüleyici bir çalışmanın yazarı Elena Boeck'in ifadesiyle Constantinopolis kentinin üzerinde yükselen bu anıt "modern çağ öncesindeki dünyanın en uzun müstakil sütunu... tartışmasız bir biçimde 1699'dan önce dünyanın herhangi bir yöresinde yapılmış en büyük metal atlı heykeli ile süslenmişti." At heykeli daha önce Thedosius Forumu'nda bulunan bir başka anıttan devşirilmiş gibi görünse de sütun hem yeni hem de orijinaldi. Daha önceki benzer anıtlardan farklı olarak yığma sütunun etrafı, güneş ışığını tutup yansıtması için parlak bronzla kaplanmıştı. Boeck'in belirttiği gibi "Augustaion'da yükselen sütunun Büyük Kilise ile yakın bir görsel diyalog içinde olduğunu hayal etmeliyiz: her ikisi de parıldayan, kelimenin tam anlamıyla göz kamaştıran (Hagia Sophia'nın dışı mermer ve heykel, sütun ve sütun başı parlak bronzdur) ve nefesleri kesecek

56 Bassett, *The Urban Image of Late Antique Constantinople*, 125.

57 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 46.

58 Procopius, *De Aedificiis* 1.2.1–12.

59 I. Nikolajevic, "La croix dans la decoration architecturale de Caričin Grad", şurada *Caričin Grad III: L'acropole et ses monuments*, ed. N. Duval ve V. Popović (Belgrad, 2010), 422–428.

kadar yüksek yapılardı; her ikisi de Iustinianus'un ününü yaydı ve her ikisi de Constantinopolis'in silüetini yeniden şekillendirdi" Muhtemelen 543 yılında tamamlanan bu yapı Iustinianus'un imparatorluk başkentinde gerçekleştirdiği dönüşümün doruk noktasını temsil etmektedir. Heykel, Constantinopolis'in işgalinden sonra Osmanlı Türkleri tarafından yok edilinceye kadar çok uzun bir süre Orta Çağ dünyasının en görkemli harikalarından biri olarak şöhret kazanacaktı[60].

YENİ FIRSATLAR

Iustinianus başkentini yeniden imar ederken aynı anda imparatorluğun hem doğu hem de kuzey hudutları boyunca büyük inşaat projeleriyle de meşguldü. Bu inşaat projeleri tamamen olmasalar da büyük oranda savunmayla alakalıydılar. Ancak bu bölgelerde yapılmasını emrettiği yapıların büyük kısmı da oldukça nitelikliydi. Cyril Mango'nun ifade ettiği üzere, "Iustinianus Çağı kesin olarak Erken Bizans mimarisi için zirveyi temsil etmektedir. Bu dönem pek çok açıdan XIV. Louis'nin zamanıyla kıyaslanabilir"[61]. Yakın zamanda araştırmacılardan birinin söylediği üzere Constantinopolis'te imparator tarafından gerçekleştirilen inşaat programının en bariz sonucu "Constantinus'un Kenti"ni fiilen "Iustinianus'un Kenti"ne dönüştürmek oldu[62]. Hem kentte hem de umumi olarak imparatorluk sathındaki siyasi koşullar da dönüşüme uğradı. Nika Ayaklanmasını takip eden seneler içinde Iustinianus, özellikle askeri makamlar başta olmak üzere yüksek rütbeli mevkileri doldurmak için giderek daha fazla kendi ailesinin üyelerini tercih etti[63]. İmparator Senatus Binası'nı yeniden inşa ettirmesinin yanında Constantinopolis'teki Senatus'u da yeniden şekillendirdi ve bu kuruldaki aktif üyeliği tedricen gerçek makam sahipleri ile

60 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 1, 21, 53, 56, 57.
61 Mango, *Byzantine Architecture*, 57.
62 Ousterhout, *Eastern Medieval Architecture*, 200.
63 D. A. Parnell, *Justinian's Men* (Basingstoke, 2017), 134–135.

sınırladı ve kalıtsal doğasını zayıflattı[64]. İmparatorluk otoritesinin ve gücünün izdüşümü de doğası ve biçimi bakımından giderek daha Hristiyan bir hale geldi. İmparator sikkelerinde doğrudan halkına bakar halde -İsa'nın ve azizlerin çağdaş betimlerinde veya "ikonalarında" yaygın olduğu gibi- ve Constantinopolis'teki sütunun tepesindeki heykelde olduğu gibi elinde tuttuğu küre ve haçı da göğe kaldırır biçimde tasvir edilmeye başlandı[65]. İmparatorun kendisine yönelik darbe teşebbüsünün ardından giriştiği fırsatçılık hem cüretkarlığı hem de başarısıyla nefes kesicidir. 532 yılının Ocak ayındaki olaylar belki de Iustinianus'a eski bir Latin atasözünün bilgeliğini göstermiştir: "Talih cesurdan yanadır[66]." Bu önemlidir, zira Nika Ayaklanması'ndan sonra hem ülke içinde hem de ülke dışında yeni fırsatlar ortaya çıktı. Bu fırsatlar da cesaret ve öz inancı gerektiriyordu ancak Constantinopolis'te düşmanlarını alt eden Iustinianus artık ikisine de sahipti.

64 J. Haldon, "Economy and Administration", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 28–59, 39–41.

65 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian*, 30–31. İmparatorluk sikkelerinin standart ikonografisi (dörtte üç profilden tam cephe görünüme) 538 yılında dönüştürülmüş gibi görünmektedir.

66 Vergilius, *Aeneas* 10.284.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İmparatorluğun Genişlemesi ve Gücü

Sekizinci Kısım

Afrika Seferi

AZİZLER VE GÜNAHKÂRLAR

Antik Kartaca'nın limanlarının kalıntıları, günümüzde Tunus kentinin dışında yer alan ve "La Goulette" olarak bilinen bir semtteki kasvetli liman tesislerine giden güzergahın üzerinde bulunmaktadır. Roma ve Vandal dönemine ait iç limanın yalnızca çok belirsiz olan sınırları, Akdeniz'in bir zamanlar muhteşem olan antreposunun servetine dayanak oluşturan muazzam ticari zenginliğin zayıf bir hatırlatıcısı olarak hâlâ çıplak gözle görülebilmektedir. 1990'lı yılların sonlarında La Goulette'i ziyaret ettiğimde, su altındaki alanın kalıntılarına bakabilmek için bölgeyi ziyaret etmeyi önerdiğim zaman ev sahibim bana biraz şüpheyle yaklaşmıştı. Yirminci yüzyılın başlarında bohem gezginler ve yazarlar için popüler bir hedef haline gelen Tunus, müstehcen itibarının büyük bir kısmını o zamana kadar kaybetmiş olsa da, limanlar kaçınılmaz olarak biraz ahlaksız bir karaktere sahip olma eğilimindedirler. Hatta Akdeniz'in antik çağı bağlamında bile beşinci ve altıncı yüzyılların Kartaca'sı özellikle ahlaksız bir yer olarak görülüyordu. Beşinci yüzyılın sonlarına doğru yazan Marsilyalı Hristiyan din adamı Salvianus erkek travesti fahişelerin çalıştıklarını öne sürdüğü genelevleri ve pavyonları kınamıştır: "Erkekler en ufak bir iffet ya da utanç işareti olmadan kadın gibi davranıyorlardı[1]."

1 Salvianus, *De Gubernatione Dei* 7.79–80. Tartışma için bkz. S. Elm, "New Romans: Salvian of Marseilles on the Governance of God", *Journal of Early Christian Studies* 25 (2017): 1–28.

Iustinianus'un bakış açısına göre kentin ahlaki yapısı, beşinci yüzyılda Kartaca'yı ve Roma'nın Kuzey Afrika topraklarını işgal eden ve imparatorluk yetkililerini buradaki yönetimlerinin meşruluğunu kabul eden bir anlaşma imzalamaya zorlayan Vandallar döneminde daha da kötüleşmişti. Zira Vandal idaresi görünürde Hristiyan olmalarına rağmen Vandal ruhbanı Constantinopolis'teki imparatorluk yetkililerinin kafir olarak gördükleri dördüncü yüzyılın din adamı Arius'un teolojisini savundular. Vandallar ise hükmettikleri bölgelerdeki imparatorluk (ya da "Katolik") Kilisesi'nin liderlerini imparatorluk etkisinin düşman ajanları olarak görüyorlardı.

Ele geçirdikleri yeni topraklarda Arius karşıtı Katolik rahiplerin direnişiyle karşılaşan Vandal idareciler, aralarında en inatçı olanlara karşı bir takibat başlattılar. Bu süreç beşinci yüzyılın sonlarında, Arius yanlısı kilisenin daha zengin ve karmaşık bir teoloji geliştirmeye bağladığı bir konsile başkanlık yapan kral Huneric zamanında zirveye ulaştı. Huneric'in katı politikaları ve yönetimi altında "Ariusçu" öğretinin sertleşmesi sonucunda pek çok kişi Constantinopolis'e kaçtı ve imparatorluk yetkililerine kendileri adına müdahale etmeleri için müracaatta bulundular. 500 senesi dolaylarında Afrikalı bir din adamı olan Victor Vitensis, Katolik Kilisesi'nin Vandallar idaresi altında çektiği zulme ilişkin kasıtlı olarak dehşet yaratıcı bir anlatı kaleme aldı ve bu metnin amacı açıkça imparatorluk nezdinde bir tepki uyandırmaktı[2]. Aynı şekilde Vandal idaresi tarafından tekrar eden arazi gasplarının mağduru olan en zengin Afrikalı toprak sahiplerinin birçoğu, müdahalede bulunmaları için Constantinopolis'teki imparatorlara müracaat ettiler.

2 Bkz. A. Merrills ve R. Miles, *The Vandals* (Oxford, 2010), 184–192, 191. Roma-Vandal münasebeti için özellikle bkz. J. Conant, *Staying Roman: Conquest and Identity in Africa and the Mediterranean, 439–700* (Cambridge, 2012), ve R. Whelan, *Being Christian in Vandal Africa: The Politics of Orthodoxy in the Post-Imperial West* (Oakland, Calif., 2017). Vandal Krallığı'nda var olan ve şekillenen dini kimlikleri tartışırken Whelan'ın "Ariusçu" ve "Katolik" terimleri yerine "Homoian" ve "Homousian" terimlerini kullanması teolojik olarak daha kesin olsa da, uzman olmayan okuyucular açısından anlaşılabilirlik adına geleneksel terminolojiyi kullandım. Bunu yaparken Roma sonrası Batı'nın dini manzarasının Constantinopolis'in ve dolayısıyla Iustinianus'un sarayının perspektifinden nasıl anlaşıldığını da aktarıyorum.

Bu türden lobi faaliyetleri 530'lu yılların başında Constantinopolis'te hâlâ devam ediyordu ve Iustinianus'un müttefiki eski Vandal kralı Hilderic'in yakın bir tarihte iktidardan düşmesiyle daha da yoğunlaştı. Altıncı yüzyılın Suriyeli kronik yazarı Zakharias Scholasticus, Hilderic'in sarayından kaçan bazı mültecilerin, hem maruz kaldıkları adaletsizlikleri hem de eğer savaş yapılırsa elde edilecek potansiyel stratejik ve maddi yararları vurgulayarak Iustinianus'u Vandal Krallığı'na saldırmaya nasıl teşvik ettiklerini anlatmaktadır: "O zamanlar Constantinopolis'te bu ülkenin bir prensiyle [Gelimer] yaşadıkları sorun nedeniyle memleketlerini terk edip imparatora [Iustinianus] sığınan bazı Afrikalı soylular vardı ve imparatoru bu bölge hakkında bilgi verip onu harekete geçmesi için teşvik ettiler... söylediklerine göre burası Romalılarla bir savaşı düşlüyordu, ancak çölde meskun bir halk olan ve Araplar gibi haydutluk ve yağmacılık yaparak yaşayan Berberilerle bir savaşın içindeydi." Bu mülteciler ayrıca imparatora, krallığın başkenti Kartaca'nın, ilk Vandal kralı Geiseric'in 455 yılında Roma kentini yağmalayarak ele geçirdiği hazinelerle dolu olduğunu aktardılar[3]. Iustinianus harekete geçtiğinde bunlar ele geçirilebilir olacaklardı.

Bu türden hikayeler geniş bir yayılıma sahipti. Procopius da benzer ifadelerle Vandalların Roma İmparatorluğu'ndan yağmaladıkları tüm ganimet ve servetin nasıl kendi krallıklarında toplandığını aktarmaktadır[4]. Aynı şekilde hem Procopius hem de Marcellinus Komes (anlatımın en eski versiyonu Victor Vitensis'in yazılarında bulunabilir), dilleri Vandallar tarafından kesilen bazı Katolik rahiplerin daha sonra Constantinopolis'e sürgün edildiklerine ve burada mucizevi bir şekilde konuşma yetilerini geri kazanarak çektikleri acılara tanıklık edebildiklerine dair geniş çapta aktarılan bir iddiaya yer verirler. Victor'un kaydettiği üzere kral Huneric bir kraliyet görevlisine "sağ ellerinin ve dillerinin kökünden kesilmesini" emretmişti: "bu gerçekleştirildikten sonra Kutsal Ruh'un varlığı aracılığıyla, rahipler daha önce yaptıkları gibi konuştular ve bundan sonra

3 Zakharias Scholasticus, *Kronik* 9.17

4 Procopius, *De Bellis* 4.3.26.

da konuşmaya devam ettiler[5]." Elbette herkes bu türden hikayelere inanmadı. Örneğin Procopius bu "kutsal adamlardan" bazılarının, imparatorluk başkentinde fahişelerle birlikte olurken yakalandıklarında nasıl aynı şekilde mucizevi bir şekilde konuşma yetilerini yeniden kaybettiklerini anlatmayı sürdürür. Bununla birlikte Iustinianus'un bu tür hikayelere inandığına ya da en azından yasalarından birinde bunlara atıfta bulunacak kadar yeterince güvenilir bulduğuna dair her türden emare bulunmaktadır[6].

ŞARTLAR VE BAHANELER

530 yılında Hilderic'in tahttan indirildiğini öğrenen Iustinianus, yeni kral Gelimer'in gasp eylemine karşı harekete geçmek için Kartaca'ya bir diplomasi heyeti gönderdi. Gelimer'in tahtı ele geçirmesinin, imparatorluk yetkilileri ile Vandallar arasında gücün krallık içinde nasıl aktarılacağına dair daha önce uzlaşılan (veya Roma perspektifinden bakıldığında nasıl devredilmesi gerektiğine dair) mutabakatın şartlarına aykırı olduğu iddia edildi. Tahmin edileceği üzere Gelimer imparatorun tahttan çekilmesi ve Iustinianus tarafından Hilderic'in hak ettiği yere getirilmesi yönündeki talebi reddetti. Iustinianus buna cevap olarak ikinci bir heyet göndererek en azından Hilderic ve kardeşlerinin hapisten serbest bırakılmaması ve Constantinopolis'te imparatorluk gözetimi altında sürgün olarak yaşamalarına izin verilmemesi durumunda Gelimer'i savaşla tehdit etti. Gelimer, imparatorun Hilderic'i desteklemek için savaşa girme tehdidinin yalnızca bir yaygaradan ibaret olduğu konusunda makul bir varsayımda bulunarak Iustinianus'a kendi işine bakmasını söyleyerek yanıt verdi[7]. Constantinopolis'in bölgeye askeri anlamda bir müdahaleyi içeren son girişimi Geiseric'in ateş gemilerinin imparatorluk donanmasını yok ettiği 468 yılında bir felaket ile sonuçlanmıştı. Romalılar gerçekten aynı hatayı ikinci kez yaparlar mıydı?

5 Bkz. M. E. Williams, "The African Policy of Justinian I" (DPhil, Oxford University, 2015), 92.

6 *Codex Iustinianus* 1.27.1.4.

7 Procopius, *De Bellis* 3.9.14–25.

Bütün bu savaş tehditlerine rağmen Iustinianus aslında müttefikinin görevden alınmasına bir misilleme olarak ordusunu hemen harekete geçirmedi. 530 ve 531 yıllarında imparator, imparatorluğun doğu cephesindeki İranlıları kontrol altına almanın yanı sıra kuzey hududundaki konumunu da güçlendirmekle meşguldü. Farklı yerlerdeki fırsatlar ne kadar cezbedici olursa olsun, İran ile karşı karşıya gelmek her zaman imparatorun dış politikasındaki birincil kaygısı olacaktı. Üstelik Constantinopolis'teki imparatorluk idaresinin bel bağladığı "mandarin" sınıfının üyeleri arasında imparatorluğun 468 yılında yaşadığı aşağılanmaya dair kurumsal hafıza güçlü kalmaya devam etti. Gelimer'in Constantinopolis'teki iktidarın kendisine karşı ciddi bir askeri teşebbüse hayır deme eğilimde olduğuna dair şüpheleri varsa, yaşanan olaylar kralın en azından sivil bürokratlar yönünden haklı olduğunu gösterecekti. Nihayetinde İran'daki koşullar ile Constantinopolis'teki siyasi bakış açısında yaşanan değişimlerin bir birleşimi saraydaki havayı Afrika'da gerçekleştirilecek bir müdahalenin tarafına estirdi. İlk olarak yeni İran şahı Hüsrev iktidarının başında babasının Kafkasya'daki Roma faaliyetlerine ve imparatorluğun Suriye'deki savunma altyapısına yaptığı yatırımlara karşı saldırgan politikasını sürdürmüş olsa da, İran'daki siyasi koşullar oldukça istikrarsızdı. Hüsrev'in enerjisini Iustinianus ile var olan gerilimi tırmandırmak yerine, "dahili düşmanlar" olarak anılabilecek kardeşleri ve İran soyluları arasındaki diğer hoşnutsuz unsurlar ile yüzleşmek için harcaması gerekiyordu. Sonuç olarak, Iustinianus'un başka bir yere askeri müdahaleyi meşrulaştırmasını sağlayacak olan Roma-İran ilişkilerindeki yumuşama dönemi her iki hükümdarın da yararınaydı. İkinci olarak, Nika Ayaklanması Iustinianus'un iktidarını neredeyse yıkıyordu ve imparatorun, yıpranmış güvenilirliğini yeniden tesis etmek için siyasi sınıflar ve Kilise içindeki muhafazakâr ve yabancılaşmış unsurları elde etmesi gerekiyordu. Vandallara karşı yapılacak bir müdahale tam olarak bunu başarmak için bir fırsat sağladı. Üçüncü olarak Vandal Krallığı oldukça varsıldı ve Constantinopolis merkezli daha geniş Akdeniz ticaret ağlarının bağlıydı. İmparatorluğun giderek daha fazla gelire

ihtiyaç duyduğu bir dönemde, ivedilikle kazanılacak bir zafer potansiyel olarak büyük mali yararlar sağlayabilirdi.

Iustinianus'un Nika Ayaklanması'na verdiği dahili tepki, olayları kendi lehine çevirme konusundaki olağanüstü kabiliyetinin yanında, fırsatçı ve koşullara bağlı iktidar gasplarını ahlaki bir vazife olarak sunma (ve hatta belki de kavrama) eğilimini de ortaya koymuştur. Iustinianus saray mensuplarını savaş için bir araya getirirken aynı yaklaşım artık uluslararası arenaya da taşınacaktı ve bunu yapma kararı munzam ancak nihayetinde çok güçlü bir kişisel özelliği olan kibirle güçlendirilecekti. Gelimer'in Iustinianus'a kendi işine bakmasını ve kendi ülkesindeki işleri halletmeye odaklanmasını tavsiye eden sert mektubu pek iyi karşılanmamıştı. Procopius'un aktardığı üzere, "Zaten krala kızgın olan imparator... bu mektubu aldıktan sonra Gelimer'i cezalandırma konusunda daha da istekli hale geldi. İmparatora en iyi seçenek İran savaşına bir an önce son vererek, akabinde Libya'ya [Procopius'un Vandal Krallığı için kullandığı ifade] bir sefer düzenlemek gibi görünüyordu; Nihayetinde hızlı plan yapabildiği ve kararları hızlı bir şekilde tatbik ettiği için Doğu ordularının komutanı Belisarius çağrıldı ve komutan bu davete hızla iştirak etti[8]."

Iustinianus'un tipik olarak hızlı olan savaşa gitme kararı, sarayın önde gelen mensupları ve danışmanlarında olumlu bir tepki uyandırmadı. İmparator'un Belisarius'u seferi idare etmek üzere çağırması nedeniyle ortaya çıkan tartışma Procopius tarafından ayrıntılı bir şekilde kaydedildi ve tanığı olduğu Iustinianus'un savaşlarına dair anlatımına da dahil edildi. Bu anlatıda 468 yılında felaketle neticelenen önceki seferin anıları hâlâ çok tazedir ve Procopius şöyle yazmaktadır: "Iustinianus memurlarına Vandallara ve Gelimer'e karşı bir ordu toplandığını açıkladığında çok kişi bu plana hemen düşmanlık gösterdi ve İmparator Leon'un seferini ve Basiliscus'un felaketini hatırlatıp, kaç askerin öldüğünü ve devletin ne kadar para kaybettiğini anlatarak, bunun bir bedbahtlık olduğundan hayıflandılar." Praefectus praetorio Kapadokyalı İoannes ve baş maliye

8 Age., 3.9.24–26.

memuru (comes sacrarum largitionum olarak bilinir) bu sefere özellikle karşı çıktılar, zira "savaşın ihtiyaçlarını karşılamak için sayısız miktarda para tedarik etmeleri gerekmesine rağmen, başarısızlık durumunda ne kendilerinin mazur görüleceklerini ne de bu paraları toplamak için ek süre tanınacağını düşünüyorlardı." İmparatorun seferi yönetmesi için Belisarius'u işaret ettiğinden habersiz görünen üst düzey askeri rütbeliler arasında da savaşa dair bir coşku yoktu: "Ordunun başına geçebileceğini fark eden her bir komutan, denizin tehlikelerinden sağ çıkarlarsa, düşman topraklarında kamp kurmaları ve gemilerini bir üs olarak kullanarak büyük ve zorlu bir krallığa karşı mücadeleye girişmeleri gerekliliğinden doğan tehlikenin büyüklüğü karşısında dehşet ve korku içindeydiler[9]."

İmparatorun huzurunda açıkça konuşmaya istekli tek kişi olarak Kapadokyalı İoannes, günümüzde "kâr-zarar analizi" olarak kabul edilebilecek bir görüşü oldukça net ifadelerle izah etti. Procopius, İoannes'in sözlerini şöyle aktarmaktadır: "İoannes, Iustinianus'a şöyle dedi: "Düşmanı yeneceğinize inanıyorsanız, askerlerin hayatlarını feda etmeniz, büyük miktarda para harcamanız ve mücadelenin tüm zorluklarına katlanmanız hiç de mantıksız değildir; zira en nihayetinde gelen zafer savaşın tüm felaketlerini telafi eder. Ancak gerçekte bunlar Tanrı'nın inayetindeyse ve geçmişte yaşananlardan örnek alarak savaşın neticesinden korkmamız gerekiyorsa, ölümcül çatışmanın tehlikelerinden ziyade sulhu tercih etmek neden daha iyi olmasın?" İoannes seferin lojistiğinin imparatorluk için bir kâbus olacağını ve başarılı olunsa bile Afrika'nın kontrolünü güvence altına almak ve pekiştirmek için Iustinianus'un Sicilya'yı da işgal etmesi gerektiğini ve dolayısıyla İtalya'daki Gotlarla kaçınılmaz olarak savaşa girilmesi zorunluluğunu ifade etti[10]. İoannes, Iustinianus'un çok geç olmadan şimdi fikrinden vazgeçmesinin daha akıllıca bir karar olacağı sonucuna vardı.

Ne sivil ne de askeri bürokrasiden bir yetkili İoannes'in sunduğu noktalara itiraz etmek için öne çıktı. Aynı zamanda imparatoriçe

9 Age., 3.10.2–5.

10 Age., 3.10.14–17.

Theodora'nın da Iustinianus'un askeri planlarının geçerliliği üzerine yapılan tartışmalarda herhangi bir rol oynadığını duymuyoruz. Procopius, bu noktada imparatorun endişeli memurunun tavsiyesine kulak vermeye hazır olduğunu ileri sürmektedir. Lakin Procopius'un iddiasına göre imparatordan özel bir görüşme talebinde bulunan doğulu bir piskopos tarafından savaş lehine olacak şekilde Iustinianus'a belirleyici bir müdahalede bulunuldu. Anlatıldığı üzere piskopos Iustinianus'a, "Tanrı'nın kendisini bir rüyada ziyaret ederek Libya'daki Hristiyanları koruma görevini üzerine aldıktan sonra geçerli bir nedeni olmaksızın korkan imparatora gidip onu azarlaması gerektiğini" söyledi. Devamında Tanrı şöyle buyurdu, "Ancak yine de, ben de savaşta imparatora katılacağım ve onu Libya'nın efendisi haline getireceğim." Procopius'a göre, "İmparator bunu duyduğunda artık arzusunu dizginleyemedi ve askerleri ile gemilerini toplamaya ve silah ve yiyecek tedarikini hazırlamaya başladı. Çok yakında Libya'da başkomutan olarak görev yapacağını Belisarius'a söyledikten sonra hazırlıklı olmasını istedi[11]."

Bu piskoposun gerçekten var olup olmadığını veya bir rüyayla ilgili olup olmadığını asla bilemeyeceğiz. Açıkçası Procopius'a göre Iustinianus'un Gelimer'le savaşa karar verirken asıl önceliği mali kaygılardan ziyade dini unsurlara ve kendi ilahi hedef anlayışıydı. Ancak piskoposun müdahalesiyle ilgili anlattığı hikâyenin gerçek bir boyutu olabilir. Altıncı yüzyılda yaşamış bir Hristiyan din adamı olan Aziz Sabbas'ın biyografisinde (veya "Yaşamı"), Sabbas'ın Iustinianus ile yaptığı bir görüşme sırasında tavsiyesine uyması halinde Tanrı'nın imparatora Afrika'da Vandallara karşı zafer bahşedeceğini ve böylece Ariusçu sapkınlığı ortadan kaldırabileceğini, söylediği iddia edilmektedir[12]. Bir piskopos değil başrahip olan Sabbas 532 senesinde öldü ve ilgili görüşmenin 531 yılında gerçekleştirildiği farz edilmekle birlikte "Yaşam"ın yazarı ve Procopius savaş lehine gerçekleşen kilise müdahalesiyle ilgili muhtemelen birbiriyle bağlantılı anıları aktarmaktadırlar. Hatta Iustinianus'un, Vandal kralı Huneric

11 Age., 3.10.18–21.

12 Williams, "The African Policy of Justinian I", 98.

döneminde şehit edilen Afrikalı bir azizin kendisini saldırıya teşvik ettiği bir rüyet gördüğüne dair fısıltılar da yayılıyordu[13].

Fikrini değiştiren ne olursa olsun Iustinianus'un askeri seferle ilgili tutumu, genel askeri hedefler açısından Procopius'un ve dini propagandanın bizi inandırmak istediğinden çok daha esnek görünmektedir. Bu bakımdan imparator farklı çıkar gruplarını sefer konusunda ikna etmek için farklı gerekçeler ileri sürmüştür. Gelimer'in Vandal muhalifleri ve esasen bölgedeki Vandal idaresinden memnun olan Romalılar açısından bu müdahale Hilderic'i tahta yeniden oturtmak ve Geiseric'in beşinci yüzyılda imparatorlukla uzlaştığı esas yasal düzenlemeyi korumak için yapılan cezalandırıcı bir uygulama olarak sunulabilirdi. İmparatorluk Kilisesi'nin önderliği ve Hristiyan Ortodoksluğuna en fazla önem gösterenler için bu, müminleri müdafaa etmek için kalkışılan cesur bir hamle ve sapkınlığa karşı bir savaş olarak tasvir edildi. Constantinopolis, Afrika ve başka yerlerdeki Roma gelenekçilerine göre bu durum, imparatorun tebaası olan ve kendilerini barbar idarenin utancına maruz kalmış bulan topluluklara Roma özgürlüğünü geri kazandırma ve Roma toprakları üzerinde Roma otoritesini yeniden tesis etme çabasıydı. Dolayısıyla imparator farklı siyasi görüşleri arkasında sıralamak için farklı kitlelere karşı farklı mesajlar yarattı. Bu kadar fazla hizbi aynı "gemiye bindirmek" kolay bir iş değildi. Ancak koalisyon ne kadar geniş olursa, imparatorun başarısından siyasi yarar sağlaması ya da başarısızlık durumunda tehlikelere karşı kendini muhafaza etmesi de o kadar kolay olacaktı.

Kısa süre sonra Iustinianus'a, Afrika'daki siyasi koşulların umduğundan daha elverişli olduğu haberi ulaştı. Zira Hilderic'in iktidardan devrilmesi ve ardından Vandal aristokratları arasında yaşanan iktidar kavgası, yalnızca krallığın sınırlarında ikamet eden Berberi savaş beylerinin krallığın içine doğru kayda değer ilerlemeler gerçekleştirmesine değil, aynı zamanda başka grupların da kendi ayrılıkçı idarelerini kurma girişimlerinde bulunmalarına ya da Constantinopolis'ten destek bulma çabalarına neden olmuştu.

13 Victor Tunnunensis, *Chronicon*, sub anno 534.

Örneğin Procopius'un aktardığı üzere "Libya'daki Tripolis'in yerlilerinden olan" Gelimer'in Pudentius adındaki Romalı bir tebaası "bölgenin Vandallara karşı isyan etmesine neden oldu ve imparatora bir ordu göndermesi için yalvardı; onun söylediğine göre imparator hiçbir sorunla karşılaşmadan bu toprakları kazanabilirdi." Benzer şekilde Gelimer'in Sardinya'ya (Korsika ve Balear adalarıyla birlikte Vandalların otoritesi altındaydı) atadığı vali Godas –"Got kökenli, büyük bir bedensel güce sahip, ihtiraslı ve savaşçı bir adam"-, ada üzerinde kendi adına bağımsız bir idare yarattı. Bir imparatorluk elçiliği Vandal karşıtı bir ittifak önermek için hızla adaya sevk edildi. Constantinopolis'ten gelen elçi Godas'ı "imparator ünvanını ve kıyafetlerini kuşanmış" halde buldu. Iustinianus'un Vandallarla savaş için adaya yardım birlikleri gönderme teklifine sıcak bakılsa da Godas'ın imparatorun adaya bir vali atama konusundaki nazik teklifini kabul etmediği imparatorluk elçisine bildirildi[14]. Godas'ın imparatorluk iddiaları bir yana, Vandal Krallığı'nın dahilinde ve hudutlarında cereyan eden bu türden siyasi ayrışma belirtileri Iustinianus'un yaklaşan askeri seferi için iyiye delalet ediyordu.

IUSTINIANUS'UN ARMADASI

Yeni askeri kurulun resmen göreve başlamasıyla Belisarius (Iustinianus tarafından "başkomutan" veya strategos autokrator ünvanı verilmişti) ve kurmay heyeti sefer kuvvetlerini olabildiğince hızlı bir şekilde toplamaya koyuldular. Bir kere daha Belisarius'un sağ kolu olan Procopius bu teşebbüsün kapsamı ve mahiyeti hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Tam olarak bir araya getirildiğinde Belisarius'un emrine verilen birliklerin 10.000 piyade ve muhtemelen 1.500 kadarı Romalı acemi erlerden ve 3.500 kadarı ise "barbar" müttefikler ve paralı askerlerden müteşekkil 5.000 süvariden oluştuğu anlaşılmaktadır; bu atlı birliği arasında Herul ve Hun atlı okçularından oluşan 1.000 kişilik özel bir birlik de bulunuyordu (Dara'da kendisini gösteren Pharas'ın liderliğinde 400 Herul askeri de buna dahildir); tüm askerleri

14 Procopius, *De Bellis* 3.10.22–23, 3.10.25–34.

imparator ettiği genel bağlılık yemininin yanında komutanlarına da kişisel sadakat yemini eden özel bir askeri maiyet olarak görev yapan ve sayısı bilinmeyen bucellarii.[15]" Procopius daha sonra Belisarius'un kendisine bağlı bu türden 7.000 askeri olduğunu söylese de bu durum komutanın kişisel zenginliğinin artmasından sonra gerçekleşmiştir[16]. Bu hususta 1.000 ila 3.000 arasında özel birlik askeri sayısının makul olduğu kabul edilebilir[17]. Dolayısıyla toplam sefer gücü muhtemelen 20.000 askerden müteşekkildi.

Peki bu sayıların anlamı neydi? Bunlar ne kadar önemliydi? Roma ordusu genel manasıyla altıncı yüzyılında başlarında üç farklı gruba ayrılmıştı. Limitanei birlikleri aileleriyle birlikte meskûn oldukları imparatorluğun sınırlarını muhafaza ediyorlardı. Comitatenses birlikleri imparatorluğun kendi halkı veya imparatorluğa bağlı topluluklar arasından hem askerlik için toplanmış hem de orduya yazılmış askerlerden müteşekkil sahra kuvvetleriydi. Foederati, Roma kökenli olmayan ancak Roma hizmetine alınmış ve genellikle "etnik" kökenlerine göre ayrılarak kendi etnik liderleri tarafından idare edilen birliklerdi (Pharas'ın Herul askerleri bunun başlıca örneğidir). Bahsi geçen iki birlik arasındaki ayrım Iustinianus'un iktidarı boyunca giderek bulanıklaşmasına rağmen bu noktada geçerliliğini hâlâ koruyordu. Comitatenses ve foederatilerden oluşan hareketli sahra orduları, Constantinopolis'in içinde ve çevresinde konuşlanmış elit muhafız birlikleri (örneğince geleceğin imparatoru Iustinus'da bu birlikte hizmette bulunmuştu) tarafından destekleniyordu ve daha önce de ifade ettiğimiz üzere komutanların da önemli sayıda şahsi silahlı hizmetkarı bulunuyordu (bucellarii)[18]. Beliarius,

15 M. Whitby, *The Wars of Justinian* (Barnsley, 2021), 103–104, 178.

16 Procopius, *De Bellis* 7.1.19–20.

17 Örneğin General Mundo'nun 532 yılında maiyetinde 3.000 adam vardı. Bkz. *Theophanes in The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. C. Mango ve R. Scott (Oxford, 1997), 279. 543 yılında Belisarius bir kez daha *buccellarii*'sini savaştığı Doğu'daki bırakmak zorunda kaldığında, Balkanlar'da 4.000 yedek asker topladı (Procopius, *De Bellis* 7.10.2).

18 Altıncı yüzyılın başlarında ordunun oluşumu için bkz. Whitby, *The Wars of Justinian*, 85–114.

Iustinianus'un generallik yaptığı dönemde ona bucellarius olarak hizmet etmişti. İlgili birlikler askeri olarak ne kadar uzmanlaşmışsa, barbar unsurların da o kadar baskın olma eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle Belisarius, Afrika seferi için Herul ve Hun süvari okçularını seferber etme kararı aldı. Iustinianus'un iktidarının daha sonraki dönemlerinde "mobilize" olarak adlandırılabilecek askeri organizasyonun "toplam büyüklüğü" -limitanei hariç- muhtemelen 150.000 kişi dolaylarındaydı (bu sayıyı Iustinianus'un savaşlarının esas aktarıcısı olan Procopius'u takip eden altıncı yüzyılın askeri tarihçisi Agathias'tan alıyoruz)[19].

530 yılında Dara'da Belisarius'un emrinde yaklaşık 25.000 asker savaşmıştı ve Constantinopolis'in ötesinde uzanan Balkan hinterlandında faaliyet gösteren sahra ordusu ise muhtemelen 10.000 ila 15.000 askerden oluşuyordu. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Iustinianus'un Afrika'ya gönderdiği ordu kayda değer bir büyüklüğe sahip olmakla birlikte bir istisna değildi. Afrika seferine katılmak amacıyla (komutanın kısa bir süre için geri döndüğü) doğu hududundan yalnızca Belisarius'un bucellarii birlikleri kaydırıldı. Daha sonraki karşıt iddialara rağmen Iustinianus'un, Batı'ya gerçekleştireceği riskli bir atılım amacıyla doğu sınırındaki askeri kuvvetlerinin sayısını azaltmama konusunda dikkatli ve mantıklı bir karar aldığı açıktır.

Afrika'ya taarruz etmek için gerekli birlikleri seferber etmek ve toplamak bir meseleyken, ilgili kuvvetleri bölgeye sevk etmek bambaşka bir konuydu. Belki de şaşırtıcı bir şekilde, Doğu Roma İmparatorluğu'nun nispeten küçük bir donanmaya sahip olduğu görülmektedir. Devletin gemi gemiye savaş için ön kısmında mahmuz bulunan belirli sayıda taarruz gemisi (dromon) bulunsa da çok sayıdaki askerin ve ikmal görevlisinin tedarikleriyle (yiyecekler, temiz su, silahlar ve atlar) birlikte hareket ettirilmesi aynı zamanda ticari gemilere de el konulmasını gerektirirdi[20]. Çeşitli boyutlarda

19 Age., 102–103. Iustinianus döneminde seyyar birliklerin sayısının sınır askerlerinin sayısına karşıt olarak artırıldığına dair işaretler vardır. Bu, imparatorun 533'teki Afrika seferi gibi denizaşırı saldırgan seferler düzenlemesini kolaylaştıracaktı. Bkz. C. Koehn, *Justinian und die Armee des frühen Byzanz* (Berlin, 2018), 8–145.

20 Bkz. J. Pryor ve E. Jeffreys, *The Age of the Dromon* (Leiden, 2006).

ve farklı taşıma hacimleri olan bu türden yaklaşık 500 gemi seferber edildi. Bu donanma 92 savaş gemisinin nezaretinde ve koruması altında Afrika'ya doğru yelken açtı. Ticari gemilerin denize açılabilmesi ve küreklerinin çekilebilmesi için çoğunluğu Mısırlılardan, İonia adalarından gelen Yunanlardan ve (Küçük Asya'nın güneyindeki kıyı şeridinden gelen) Kilikyalılardan müteşekkil 30.000 denizcinin işgücü gerekliydi. Savaş gemilerinin kürekleri ise Constantinopolis ahalisinden seçilen 2.000 uzman denizci tarafından çekiliyordu[21].

533 yılının Haziran ayının sonlarında armada yola çıkmaya hazırdı. Procopius yola çıkmadan evvel kendisini bekleyen tehlikeler karşısında nasıl "aşırı derecede korkmuş" olduğunu anlatır. Belisarius'un gemisi (Procopius'un yanı sıra seferde kocasına eşlik etmek için ısrar eden Belisarius'un karısı Antonina'da gemideydi), Iustinianus'un daha on sekiz ay önce kaçmayı düşündüğü imparatorluk sarayının yanındaki rıhtımda demirliydi. Yaklaşan savaşın görünün dini öneminin bir işareti olarak Constantinopolis patriği Epiphanios gemiyi kutsadı ve Belisarius'a seferde kendisine refakat etmesi için yeni mühtedi olmuş ve vaftiz edilmiş bir asker takdim etti. Başında Belisarius'un gemisinin bulunduğu donanma, başlangıçta yavaş ve özenli bir biçimde başkenti terk etmeye başladı. Süvari birlikleri için Trakya'nın düzlüklerindeki imparatorluk ahırlarından ve haralardan toplanan atların gemilere yüklenmesi için donanma, Marmara Denizi kıyısındaki Herakleia (Türkiye'deki modern Ereğli yerleşimi) kentinde beş günlük bir mola verdi. Armada daha sonra Hellespontos'un deniz trafiğini kontrol eden Abydos limanına doğru ilerledi. Burada Belisarius'un ilerleyişi rüzgârın olmaması nedeniyle dört gün gecikti ve komutan, alkollü bir tartışma sırasında asker yoldaşlarından biri öldüren iki Hun ("Massagetai" olarak bilinmektedir) askerini halkın önünde kazığa oturtarak cezalandırdı[22].

Daha uygun koşullarının yeniden oluşmasıyla filonun ilerlemesi sürdü. Procopius, gemilerin güçlü rüzgarlar tarafından dağılmalarını

21 Procopius, *De Bellis* 3.11.13–16.

22 Age., 3.12.1–10. Belisarius ve eşiyle olan ilişkisi için bkz. D. Parnell, *Belisarius and Antonina: Love and War in the Age of Justinian* (Oxford, 2023). Ne yazık ki, bu kitabın yazıldığı sırada bu çalışma henüz yayınlanmamıştı.

önlemek için Belisarius'un kendi gemisiyle birlikte maiyetini taşıyan üç öncü gemiyi kırmızı işaretlerle boyattığını ve görüşün kötüleştiği durumlarda tespit edilebilmeleri için bu gemilerin lambalarla süslendiğini söylemektedir. Bu gemilerin her yola çıkışlarında borazan sesleri duyulurdu. Gemiler Ege Denizi üzerinden Peloponnesos Yarımadası'nın güney ucundaki Malea Burnu'na doğru ilerlerken, kimi kereler birbirlerine çarpmalarını ve hasar görmelerini engellemek için sırıklarla diğerlerinden uzaklaştırılmaları icap ediyordu[23]. Nihayetinde potansiyel olarak tehlikeli olan Mani Yarımadası'ndaki Matapan Burnu'ndan (Yunanistan ana karasının en güney noktası) dönen filo, güneybatı kıyısındaki Methone'ye ulaştı.

Kapadokyalı İoannes en başından itibaren Afrika seferinin olası masrafı ve bu seferi bu kadar sürede tertip etmek için gereken lojistik çaba konusunda endişeliydi. Procopius'a göre İoannes, yakacak odundan tasarruf etmek için seferdeki birliklere verilen askeri "peksimetin" ya da asker "gıdasının" (bucellatum - özel askeri birliklerin bucellarii veya "peksimet yiyenler" adını buradan almaktadır) iki kere değil yalnızca bir kez pişirilmesini emretmişti[24]. Neticede Roma kuvvetleri Peloponnesos Yarımadası'na ulaştığında tayınlar çürüyüp ufalanmaya başladılar ve bu sebeple yaklaşık beş yüz kişi hayatını kaybetti. Belisarius yerel halktan yeni erzak satın alınmasını emretti ve imparatora Kapadokyalının felaketle sonuçlanabilecek pintiliğinden dert yanan bir rapor gönderdi. Filo Adriyatik Denizi geçmeden evvel yeniden su temin etmek için Methone'den Zakynthos'a doğru yola çıktı. Cılız rüzgarlar yolculuğun bir sonraki aşamasının beklenenden daha uzun süreceği anlamına geliyordu ve Belisarius ile beraberindeki gemiler yaklaşık on altı gün sonra Sicilya'ya vardıklarında filonun içme suyu içilemez haldeydi. Etna Dağı'nın yakın çevresinde nispeten ıssız bir yer bulan Belisarius karaya çıkarak bir sonraki hamlesini müşahede etmek için bu kurak yerde durdu. Daha da önemlisi imparatorluk yetkilileri, Got hükümdar

23 Procopius, *De Bellis* 3.13.1–7.

24 "Peksimet yiyenler" için bkz. P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006), 163. Bkz. Procopius, *De Bellis* 3.13.12–20.

Theodericus'un kızı kraliçe Amalasuntha'dan, Roma filosunun yerel tedarikçilerden malzeme satın almak için burada durması ve ardından yola devam etmesi için izin almıştı[25]. Kraliçe muhtemelen filonun kendi bölgesinden olabildiğince çabuk uzaklaşmasını istiyordu.

Procopius'a göre Belisarius'un kafasını bu noktada iki mesele kurcalıyordu. İlk olarak Vandalların gerçek askeri kuvveti ya da hazırlık durumu hakkında çok az fikri vardı ve hatta Afrika'nın neresine çıkarma yapması gerektiğini de kestiremiyordu. Iustinianus'un muhtemelen komutanına göreceli bir esneklik tanımış olmasıyla Belisarius duruma göre hareket edebilecekti. Vandalların nispeten zayıf oldukları anlaşılırsa o zaman bölgenin tam anlamıyla yeniden işgaline teşebbüs edilebilirdi. Lakin direniş biraz daha sert olursa, Vandallar tarafından kati bir yenilgiye uğramaktan kaçınıldığı sürece tüm bu askeri sefer, Gelimer'i yola getirmek ve kralı daha uyumlu bir noktaya sevk etmek amacıyla yapılmış bir cezalandırma seferi olarak yeniden kurgulanabilirdi. İkinci olarak ise Belisarius, denizdeyken Vandallar tarafından saldırıya uğramaktan endişe eden birlikleri arasındaki tedirginliğin farkındaydı. Belisarius bu endişelerin her birini gidermek adına Syrakousai'da bir keşif icra etmesi için Procopius'a emir verdi. Procopius donanma için erzak satın alma bahanesiyle burada "düşmanın adada [Sicilya] ya da kıtada pusuya yatarak denizden geçişleri gözetleyen gemilerinin olup olmadığını, Libya'dan nerede demir atmalarının en iyi olacağını ve Vandallara karşı savaşı hangi noktadan başlatmalarının avantaj sağlayacağını" öğrenecekti. Procopius daha sonra Belisarius'la buluşacak ve batıdaki Kaukana limanında sefer kuvvetlerinin kalanıyla yeniden bir araya gelecekti[26].

Syrakousai'a vardığında Procopius'un şansı yaver gitti. Kendisinin aktardığı üzere kente henüz vardığında, "Umulmadık bir biçimde [Caesarea'dan] çocukluk arkadaşı olan hemşerisi ve uzun süredir Syrakousai'da yaşayarak gemicilik işiyle iştigal eden bir kişiyle karşılaştı" Anlaşıldığı üzere tüccarın Kartaca'dan yalnızca üç gün önce dönmüş bir çalışanı (kullanılan kelime muhtemelen bir

25 Procopius, *De Bellis* 3.13.21–24, 3.14.5–6.

26 Age., 3.14.1–4.

köle olduğunu düşündürmektedir) vardı ve bu adam herhangi bir pusudan çekinmeye gerek olmadığını, zira Vandalların Constantinopolis'ten kendilerine bir ordu gönderildiğine dair herhangi bir fikirlerinin bulunmadığını bildirdi. Gelimer'in en iyi birlikleri kısa bir süre önce kralın kardeşi Tzazo'nun komutası altında Godas'a karşı savaşmak üzere Sardinya'ya sevk edilmişti. Gelimer'in kendisi de Kartaca'dan ve Afrika'nın sahil kentlerden dört günlük yürüyüş mesafesindeki iç kesimlerden bulunuyordu. Roma'nın sefer kuvvetlerinin karaya çıkartma yapması için sahil tam anlamıyla temizdi. Bunu duyan Procopius, Kaukana'daki Belisarius'a tüm bunları şahsen bildirmesi için köleyi yanına alıp aceleyle götürdü ve şaşkın arkadaşını Syrakousai'daki rıhtımda bıraktı. Yazarımız anlatısına şöyle devam eder, "Belisarius köle huzuruna çıkıp meseleyi anlattığında son derece hoşnut oldu ve Procopius'a birçok sitayişte bulunduktan sonra, borazanlarla yelken açma emrinin verilmesini istedi" Donanma hızla yola çıktı ve Gaulus [Gozo] ve Melita [Malta] adalarında demir attı: "Burada donanma için doğudan esen güçlü bir rüzgâr çıktı ve gemileri ertesi gün adının "Caputvada" olması sebebiyle Romalıların "Resif Başı" olarak adlandırdığı Libya Burnu'na taşıdı. Burası manisi olmayan bir yolcu için Kartaca'dan yalnızca beş günlük bir yolculuk mesafesindedir." Nihayetinde Belisarius, Constantinopolis'ten yola çıktıktan üç ay sonra sefer birliklerini 533 yılının Eylül'ünde Afrika topraklarına ulaştırdı[27]

Iustinianus bu sinirleri harap eden süre içerisinde neler yapıyordu? Alışılmadık biçimde Iustinianus için yanıt "endişelenmek" gibi görünmektedir. 533 yılının Haziran ayından Eylül'e kadar olan dönemde imparator tarafından herhangi bir yasa yayımlanmamış olsa da, armadanın yola çıktığı sıralarda Iustinianus'un Roma'daki papalık yetkilileriyle temas kurduğunu ve yeni papa II. İoannes ile yoğun bir yazışma trafiğine kapıldığını görüyoruz. Bu mektuplar belki de kısmen girişilen askerî harekât için Batı'nın dini -ve tanrısal- desteğini kazanma arzusundan kaynaklanıyordu[28]. Tribonianus'un Institutiones ve

27 Age., 3.14.7–17.

28 *Codex Iustinianus* 1.1.8.

Digesta'nın son düzenleme sürecine ilişkin raporları da Iustinianus'a oldukça ihtiyaç duyduğu bir meşguliyet sağlamış olabilir.

Roma sefer birlikleri Caputvada'nın küçük yerleşimi (daha sonra Iustinianus askeri ilişkileri nedeniyle burasını bir kent olarak tanımlamıştı)[29] açıklarına başarıyla demirledikten sonra, Belisarius'un kurmay heyetini toplayarak nasıl ilerleyeceklerini müşahade etti. Komutanlardan biri Roma kuvvetlerinin demirledikleri noktada çok açıkta bulunduklarını düşündüğü için derhal Kartaca'ya bir deniz saldırısı düzenlemeyi önerdi. Ancak Belisarius, adamlarının denizde savaşmak zorunda kalmaktan duydukları endişeyi göz önünde bulundurarak bu öneriye karşı çıktı. Bunun yerine bir köprübaşı kurulması ve bulundukları yere yerleşilmesi kararlaştırıldı. Daha sonra tedarik sağlanması için birlikler sevk edildi. Takip eden gün Belisarius, askerlerinden bazılarının yerli köylülerin ürünlerini zorla aldıklarını fark edince onları cezalandırdı ve halkı kendilerinden soğutmamak için adamlarının mümkün olan her yerde pazarlardan ve tüccarlardan ikmal satın almaları konusunda direktif verdi[30].

Belisarius Kartaca'ya yürüyüşe hazırlık olması için Vandal başkentine giden sahil yolunu takip ederek bir günlük mesafesinde bulunan Syllectum (Tunus'taki modern Salakta yerleşimi) kentine de bir buccellarii müfrezesi gönderdi. Afrika'daki kentler, yerlilerin Vandal idaresini alaşağı etme kabiliyetlerini sınırlandırmak için Geiseric'in yerleşimleri çevreleyen savunma duvarlarını yıktırdığı beşinci yüzyıldan bu yana büyük ölçüde savunmasızlardı. İlginç bir şekilde Procopius, bu ana değin son derece yaygınlaşan bölgedeki Berberi akınlarına karşı Syllectum ahalisinin kabilelerin egemenliğindeki bölgelerden gelen saldırıları savuşturmak için derme çatma surlar inşa ettiklerini göstermektedir. Belisarius'un askerleri kasabaya cepheden bir saldırı düzenlemek yerine, çiftçilerin ve tüccarların pazara mal getirdikleri sabahın erken saatlerinde kenti girdiler. İçeri giren askerlerin komutanları yerli piskoposu ve diğer ileri gelenleri bir araya toplayarak Belisarius'un talimatı gereğince "halkı özgür

29 Procopius, *De Aedificiis* 6.6.8–16.

30 Procopius, *De Bellis* 3.15.1–36, 3.16.1–8.

bırakmak için" geldiklerini ve yakında "binlerce iyi şeyin" önlerine serileceğini bildirdi. Belisarius'un askeri beklentileri, devletin posta teşkilatının (cursus velox) başında bulunan kişinin taraf değiştirerek yakınlardaki haralarda bulunan tüm atları kendisine teslim etmesiyle büyük oranda iyileşti. Bununla birlikte yakalanan resmi bir ulak Kartaca'ya bir tebliğ götürerek bunu diğer memurlar arasında dağıtmayı kabul etti. Bu tebliğ Vandal idaresine en derinden nüfuz etmiş memurları kazanmak için Iustinianus tarafından hazırlanmıştı. Açıkça görülmektedir ki bu metinde sapkınlıktan, ilahi bir rüyetten veya Romalıları barbar idaresinden azade etmekten söz edilmemektedir. Iustinianus bunun yerine amacının yalnızca "kralınızı hapseden... tiranınızı tahtından indirmek" olduğunu iddia eder: "Bu nedenle güçlerinizi bizimle birleştirin ve sizi bu rezil tiranlıktan kurtarmamıza yardım edin, böylece hem barışın hem de özgürlüğün sefasını süreceksiniz. Çünkü bu nimetlerin size bizim ellerimiz aracılığıyla geleceğine dair Tanrı'nın huzurunda söz veriyoruz." Procopius mesajın yalnızca özel olarak dağıtıldığını ve alıcılarını ikna etmekte büyük ölçüde başarısız olduğunu bildirmektedir[31].

KARTACA İÇİN SAVAŞ

Belisarius nihayet Vandalların nereye ve ne zaman saldıracağından emin olmadan başkente doğru ilerlemeye başladı. Belisarius, ordu gövdesinin yaklaşık dört kilometre ilerisine üç yüz seçkin bucellariiden oluşan bir birlik gönderirken Hun atlılarından müteşekkil bir birim ise aniden ilerleyebilecek herhangi bir düşmanı bildirmek ve engellemek için ordunun dört kilometre güneyine sevk edildi. Sahil hattını takip eden ordu için donanma tarafından da kıyı boyunca fazladan koruma sağlandı. Belisarius ve en iyi adamlarının ordunun arkasından gelmesi, Gelimer tarafından gelebilecek bir saldırının en çok buradan beklendiğini göstermektedir[32]. Ordunun günlük ilerleme hızı yaklaşık on yedi kilometre olmalıydı ve böylece nihayetinde

31 Age., 3.16.9–15.

32 Whitby, *The Wars of Justinian*, 181.

Kartaca'nın yetmiş dört kilometre güneyindeki Gelimer'in özel mülkünün yakınında bulunan Grassa'ya varmadan önce her gece ya bir kentte ya da bir şekilde savunulabilir başka bir konumda -Syllectum, Leptis Minus (Lamta), Hadrumetum (Sousse) kamp kurulacaktı. Buradan Tunus Gölü ile modern Sabhket Sijoumi'deki tuz gölü arasından geçerek Cape Bon yarımadasını geride bırakarak batıdan Kartaca'ya yaklaştılar[33].

Vandal kralı artık Belisarius'un Kartaca'ya doğru ilerlediğinin ve hem kendisinin hem de iktidarının ciddi bir tehditle karşı karşıya olduğunu farkındaydı. Belisarius'a bildirildiği gibi Vandal ordusunun elit birlikleri gerçekten de asi valiyle yüzleşmek için Sardinya'ya gönderilmişti. Gelimer bu birliklerin dönüşünü beklerken elindeki insan gücünden en iyi şekilde yararlanmaktan başka seçeneği yoktu. Gelimer, Hilderic'i infaz etmek için Kartaca'ya gönderdiği diğer kardeşi Ammatas'a, Vandal birliklerini bir araya toplayarak Roma'nın keşif kuvvetleriyle kentin on beş kilometre kadar güneyinde, geçişin daraldığı ve Roma ordusunun tuzağa düşebileceği Ad Decimum kırsalında karşı karşıya gelmesi için emir gönderdi. Yeğeni Gibamund'un komutasındaki yaklaşık iki bin Vandal askerinden oluşan bir müfreze Romalılara batı istikametinden saldırırken, Gelimer'in kendi ordusu ise güneybatıdan taarruza kalkarak üç yönlü pusuyu tamamlayacaktı[34].

Belirlenen strateji iyiydi ancak Gelimer için sorun zamanlamanın yanlış olmasıydı. Ammatas ve Kartaca'daki Vandal ordusunun öncü birliği Ad Decimum'a beklenenden daha erken varırken, ordunun büyük bir kısmı ise gevşek bir koordinasyon altında bölük pörçük halde arkadan gelmişti. Sonuç olarak Belisarius'un öncü birlikleri Ammatas ve maiyetiyle karşı karşıya gelip büyük bir kısmını ortadan kaldırdıktan sonra Kartaca'ya doğru ilerlemeye başladılar ve yollarına çıkan Vandal savaşçı gruplarını ortadan kaldırarak veya kaçmaya zorlayarak kentin kapılarına ulaşmayı başardılar. Benzer şekilde Belisarius'un Hun askerleri de Ad Decimum'un sekiz kilometre batısındaki Sabhket Sijoumi'de Gibamund'un birlikleriyle karşılaşarak

33 Williams, "The African Policy of Justi ian I", 31–32.

34 Whitby, *The Wars of Justinian*, 182.

bu birlikleri kolayca bertaraf ettiler. Gelimer'in üç yönlü saldırısının birinci ve ikinci kısımları böylece yok edilmiş oldu.

Belisarius bu sırada (hâlâ eşi kendisine eşlik ediyordu) süvarileri düşmana karşı ilerlemeye hazırlanırken piyade ve ikmal birlikleri dinlenebilsin diye Ad Decimum'dan yaklaşık yedi kilometre uzakta bulunan bir ordugahı tahkim etmekle uğraşıyordu. Procopius'a göre komutan diğer yerlerde olup bitenlerden habersizdi. Ad Decimum'a ulaşan ilk birlik foederati'lerdi. Burada yerel halk Ammatas ve diğer Vandaların başına gelenler hakkında subaylara bilgi verdi. Aynı zamanda askerler, önlerinde uzanan araziden kalkan toz bulutlarından Gelimer'in ordusuyla birlikte hızla yaklaştığını anlayabiliyorlardı[35]. Görünüşe göre Gelimer de kardeşinin ve yeğeninin birliklerinin başına gelenlerden tamamen habersizdi. Gelimer'in ordusuyla karşılaştığında ne yapacağını bilemeyen foederati, büyük bir düzensizlik içinde Belisarius'un kampına doğru geri çekilirken, kaçışı sırasında denk geldiği Roma birlikleri arasında daha fazla karışıklık çıkmasına neden oldu[36].

Gelimer bu adamları takip edip doğrudan Belisarius'un üzerine yürüseydi ya da Kartaca'ya giderek o sıralarda kente çok yakın bir mesafede demirleyen Roma donanmasını ele geçirseydi, muhtemelen Iustinianus'un yeniden fetih hayallerine sonsuza dek son verebilirdi. Böyle bir sonuç Kapadokyalı İoannes'in yalnızca birkaç ay önce imparatora yaptığı uyarıların her birinin haklı olduğunu gösterebilirdi. Gelimer, Procopius'un açıkça şaşkınlığını ifade ettiği üzere bunların ikisini de yapmadı. Ad Decimum'da kardeşinin naaşıyla karşılaşan Gelimer, Vandal prensinin hak ettiği uygun cenaze ritüellerinin düzenlenebilmesi için ordusunun duraklaması konusunda ısrarcı oldu. Bu karar kaçınılmaz olarak Vandal ordusunun komuta kademesi arasında şaşkınlığa ve kafa karışıklığına neden oldu. Ortaya çıkan bu durum Belisarius ve askerleri aniden peyda olduklarında Gelimer'in birliklerinin koordineli bir direniş gösterecek durumda olmadıkları anlamına geliyordu. Gelimer ve ordusu

35 Age.

36 Williams, "The African Policy of Justinian I", 32–33.

Boulla Ovası'na ve Numidya'ya giden yola ricat etmek zorunda kaldılar[37]. Kartaca'nın yolu artık Belisarius'a açılmıştı.

General kente çok hızlı girmekten çekiniyordu, zira Vandal birliklerinden geri kalanların kendisine pusu kurmasından endişe ediyordu. Yine askerleri arasındaki disiplinin bozulması ve kentin "özgürleştirilmesinin" bir yağma dalgasına dönüşmesi konusunda da kaygıları vardı. Procopius'un aktardığı üzere, "Ertesi gün Belisarius'un eşiyle birlikte piyadeler geldi ve birlikte Kartaca'ya doğru yola çıkarak akşam geç saatlerde yerleşime ulaştık; hiç kimse bizi kente hemen girmekten alıkoymasa da geceyi açık alanda geçirdik. Zira Kartacalılar kentin kapılarını açarak her yerde ateşler yaktılar ve gece boyunca kent yanan ışıkların altında parladı ve Vandallardan geriye kalanlar mabetlerde niyaz ettiler." Kent içinde savaş zamanlarında limanı koruyan demir zincir, Roma filosunun yanaşabilmesi için salınmıştı ve Gelimer'in talimatıyla henüz idam edilmeyen siyasi mahkumlar serbest bırakıldılar. Açıkça görülmektedir ki bu serbest bırakılanlar arasında Procopius'un "doğulu tüccarlar" olarak tanımladığı ve Vandal kralının "imparatoru savaşa teşvik ettiklerinden" şüphelendiği kişiler de vardı[38].

Takip eden gün olan 15 Eylül 533'te Belisarius ve ordusu, tüm Akdeniz dünyasının en müreffeh ve en kozmopolit kentlerinden biri olan Vandal Krallığı'nın başkentine resmi olarak girdiler. Filoyla Kartaca'ya doğru ilerleyen birliklere karaya çıkmaları emredildi ve sürpriz bir saldırı olasılığına karşı Belisarius, ordusunun kalabalık saflarını savaş düzeninde kente doğru yönlendirdi. Roma birliklerine kenti ele geçiren fatihlerden ziyade kurtarıcılar gibi davranmaları konusunda katı talimatlar verildi[39].

Belisarius kente vardığında Vandallardan gelmesinden korktuğu direnişin buhar olup uçtuğunu gördü. Bu yüzden doğrudan kraliyet sarayına giderek Gelimer'in tahtına oturdu ve yerel tüccarlar ile gemi sahiplerinin şikayetlerini dinledi. Komutanın talimatının aksine önceki gece Romalı denizciler bu kişilerin mallarını yağmalamıştı.

37 Procopius, *De Bellis* 3.19.25–29, 3.19.32.
38 Age., 3.20.1–2, 3.20.6.
39 Age., 3.20.17–21.

Başkomutanından durumun anlatıldığı gibi olmadığına dair güvence aldıktan sonra (ki Procopius bunun yanlış olduğunu düşünmektedir) Belisarius ve maiyeti, Vandal kralı için saray personeli tarafından hazırlanan gösterişli öğle yemeğinin tadını çıkarmak üzere hareket ettiler. Procopius'un anımsadığı üzere, "Bu yemekler ile ziyafet çektik ve Gelimer'in hizmetkarları yemeği servis ederek şarabı doldurdular ve bize her şekilde hizmet ettiler... ve o gün, zamanındaki başka hiçbir adamın ya da eski zamanlardaki adamların kazanamadığı bir şöhreti kazanmak da Belisarius'un payına düştü[40]."

ZAFER VE AŞAĞILAMA

Kartaca'nın Roma güçleri tarafından işgalinin ve Belisarius'un birliklerinin yerleştirilmesinin sorunsuz tamamlandığı aktarılmaktadır. General kentteki kiliselere sığınan Vandal askerlerine ve ailelerine cömert şartlar teklif etti. Ayrıca bir misilleme saldırısı durumuna hazırlıklı olunması için kente uygun savunma tedbirlerinin alınmasını emretti. Gördüğümüz gibi Iustinianus, Vandal idaresindeki Romalı görevlilere yaptığı müdahaleyi yalnızca Hilderic'i geri getirme ve Gelimer'i cezalandırma girişimi olarak sunmaya çalışmıştı. Ancak Hilderic'in ölmesi sebebiyle bu iddia artık inandırıcı değildi. Belisarius, adamlarına ve yerli sivil halka seslenirken kurtuluş temasının üzerinde durdu. Buna göre komutan Romalıları barbarların boyunduruğundan kurtarıyordu (en iyi birliklerinin çoğunun barbar olmasına rağmen). Vandal idaresindeki Afrika topraklarının başkenti artık Romalılara ait olduğu için seferin dini boyutları ön plana çıktı. Ariusçu rahipler, ünlü bir Afrikalı aziz olan Cyprianus'a adanan ve üçüncü yüzyıldan kalma büyük katedral kilisesinden kovuldular. Bize aktarıldığı üzere kilise "latif adak sunuları... kandiller ve kutsal emanetlerle doluydu ve her şey kullanımına uygun olarak düzenlenmişti. Procopius'a göre yapı "Ortodoks inanca uygun Hristiyanlar" olarak adlandırdığı kişilere geri verildi[41].

40 Age., 3.20.21–24, 3.21.8.

41 Age., 3.21.10–16, 3.23.19–21, 3.21.19–25.

Kartaca'ya hâkim olmak, Belisarius'un krallığı kontrol ettiği anlamına gelmiyordu. Zira Gelimer kalan birliklerini bir araya getirmekle meşguldü. Gelimer aynı zamanda öldürülen her Romalı askerin başına bir ödül koyarak Afrikalı köylülerin desteğini de genel anlamıyla kazanmaya çalışıyordu. Bu girişim Romalıları başkentin dışına çıkarken ya da işgal ettikleri kıyı kentleri arasında dolaşırken saldırılara karşı son derece kırılgan hale getirdi ve Procopius kırsal alandaki yerli çiftçilerin keşif birliklerini nasıl pusuya düşürdüklerini aktarmaktadır[42].

Gelimer'in Ad Decimum'daki yenilgisinin ardından Numidya istikametinde ricat etme kararı ilk başta tuhaf görülebilir, ancak kralın fazladan destek kaynaklarını harekete geçirmeye duyduğu ihtiyaç açısından mantıklıydı. Boulla Ovası'ndayken kabilelerin egemenliğindeki bölgede bulunan Berberi konfederasyonlarının liderlerine ulaşmayı başardı. Ancak girişimleri reddedildi. Roma İmparatorluğu fikri ve imparatorun imgesi, katışık Roma ve Berberi nüfusu arasında hâlâ büyük otorite ve prestij taşımaya devam ediyordu ve Belisarius bu gerçeği kendi askeri avantajına çevirmeyi başardı. Procopius'un anlattığı üzere, "Mauretania, Numidya ve Byzakion'daki Mağribilerin [yani Berberilerin] idarecilerinin hepsi Belisarius'a elçiler göndererek imparatorun köleleri olduklarını iletiler ve imparatorla birlikte savaşacaklarına dair söz verdiler. Hatta çocuklarını rehin olarak verip, eski geleneklere göre kendilerine makam nişanlarının gönderilmesini talep edenler de vardı."

Procopius burada Berberi geleneklerine göre potansiyel bir hükümdarın hakimiyeti üstlenmek için Romalılardan alması gerektiğine inanılan "makam nişanlarından" -altın uçlu gümüş bir asa, gümüş bir taç ve altın bir broşla bağlanmış beyaz bir pelerin- söz etmektedir. Procopius devamında "Bunları hali hazırda Vandallardan almış olmalarına rağmen Vandalların yetkiyi tam olarak ellerinde bulundurduklarına inanmıyorlardı." Bu arada kardeşi Tzazo ve adamlarının Sardinya'da zafer kazandıklarını ve kralın içinde bulunduğu kötü durumdan haberdar olarak onunla güçlerini birleştirmek

42 Age., 3.23.1–9.

için yola çıktıklarını haber alan Gelimer'in moralini düzeldi. İki kardeş nihayet Boulla'da bir araya geldiklerinde, birbirlerine sarılarak sessizce ağladıkları söylenmektedir[43]. Kral ve kardeşi daha sonra Belisarius ile karşılaşmak için ordularını Kartaca'ya sevk ettiler ve kente su sağlayan su kemerinin bir kısmını yok ederek yerleşimi ablukaya almaya hazırlandılar[44].

Belirleyici çarpışma 15 Aralık 533'te Kartaca'nın yaklaşık otuz iki kilometre dışındaki Tricamarum'da gerçekleşti. Bu savaş Romalı piyadelerle göğüs göğüse dövüşmeyi bekleyen Vandallar için tam bir felaketti, zira askerler kendilerini safları bozulmuş ve Romalı süvariler tarafından baskına uğratılmış bir halde buldular[45]. Vandalların dağılmasından önce Romalılar sadece elli askerlerini kaybederlerken, Gelimer'in kuvvetleri savaş alanında elinde kılıcıyla ölen Tzazo dahil olmak üzere yaklaşık sekiz yüz kişiyi yitirdiler. Romalılar daha sonra bulabildikleri tüm Vandal savaşçılarını yakalayıp öldürdüler ve kadınlar ile çocukları köleleştirdiler. Roma'nın zaferi Vandal Krallığı'nın nihai çöküşünü işaret etti. Gelimer, Atlas Dağlarındaki Papua Dağı'nda bulunan erişilmez bir kaleye sığındı ve Herul komutanı Pharas kralın peşinden gönderildi. Kendisini korumayı kabul eden (ve konukseverlik sorumlulukları açıkça güçlü olan) Berberilerin üstesinden gelemeyen ve uzun süredir çok rahat koşullarda yaşayan aile fertleri Papua Dağı'ndaki zorlu koşulları dayanılmaz bulan Gelimer ile Pharas müzakereye giriştiler. Hatta bu aile üyelerinin birçoğunun açlıktan öldürüğü bildirilmiştir[46].

Kral, Pharas'la yazışmasında Iustinianus'u sudan bahanelere dayanarak sebepsiz bir savaş başlatmakla suçladı. Herul komutanı (kendisi de asil bir soydan geliyordu) Gelimer'e "Romalılar arasında köle olmanın ve orada dilencilik yapmanın, Papua Dağı'nda bir hükümdar olarak Mağriplilerin tebaası haline geleceği bir sistemden daha iyi" olacağını söyledi. Sözlerine devam eden Pharas, her

43 Age., 3.25.2–7, 3.25.24–26.
44 Williams, "The African Policy of Justinian I", 33–34.
45 Whitby, *The Wars of Justinian*, 185–186.
46 Williams, "The African Policy of Justinian I", 34.

halükârda Iustinianus'un krala yüklü bir maaş ve toprak vererek Roma bölgelerinden çekilmesine izin verme niyetinde olduğunu ve hatta Gelimer'i senatör yaparak patricius ünvanı vermeyi düşündüğünü de söyledi. Belisarius'un bu teklife kefil olacağını da ekledi. Gelimer neden ısrar ediyordu? Belisarius gibi imparatorun bir hizmetkarı haline gelmesinin önündeki engel neydi? Pharas gibi olabilir ve Constantinopolis'e hizmet ederek onur kazanabilirdi[47].

Nihayetinde Gelimer 534 yılının baharında teslim oldu: Belisarius'un temsilcileri belirtilen şartlara altında yemin ederek meseleyi tasdik ettikten sonra teslim olan krala Kartaca'ya kadar eşlik ettiler. Mağlup kral Belisarius'a takdim edildiğinde Gelimer'in histerik ve kontrol edilemeyen bir kahkahaya boğulduğu anlatılmaktadır. Arkadaşları ve müttefikleri, kaderin olağanüstü değişimlerini düşünmesi nedeniyle bu kadar neşeli hale geldiğini iddia ederek davranışına daha felsefi bir bakış açısı getirmeye çalışsalar da, çoğu kişi onun aklını kaybettiğini düşünüyordu[48].

Iustinianus, Gelimer'e vaat edilen şatlarından hepsinden dönmedi (kralı senatör yapıp patricius ünvanı vermedi, zira aktarıldığı üzere Gelimer Ariusçuluktan vazgeçmeyi reddetmişti). Ancak imparatorun anlaşmanın gerçek doğasını ihlal ettiğini söylemek doğrudur. Zira Belisarius ile buluşmasının ardından eski kral, Vandal kraliyet hazineleriyle birlikte Constantinopolis'e gönderildi ve burada özenle hazırlanmış bir seremoni ya da "zafer geçidi" tertibinde alenen ve törensel olarak aşağılandı (Procopius'a göre bu durum altı yüz yıldan bu yana ilk kez yapılıyordu)[49]. Muzaffer bir komutan olarak Belisarius imparatora yalnızca Vandalların toplanmış zenginliklerini değil, aynı zamanda Gelimer ve ailesini de sunarak çağdaş bir bürokrat ve âlim olan İoannes Lydos'un ifade ettiği üzere "onları sanki kıymetsiz birer eşyalarmış gibi" sergiledi[50]. Eski kral, ailesi ve "çok uzun boylu ve güzel vücutlu Vandal-

47 Procopius, *De Bellis* 4.6.27, 4.6.21–22.

48 Age., 4.7.12–16.

49 Age., 4.9.14, 4.9.1–3.

50 İoannes Lydos, *De Magistratibus* 3.55.

lar" ile imparatorluk başkentinin sokaklarından zincire vurulmuş bir köle gibi dolaştırıldı. Gelimer Hipodrom'a vardığında "her iki tarafında insanların bulunduğu imparatoru yüksek bir koltukta oturur olarak buldu ve etrafına bakındıkça ne kadar korkunç bir durum içinde olduğunu anladı" Bu durum için Procopius şöyle yazmaktadır: "kral ne ağladı ne de feryat etti, ama kendi kendine kutsal kitaptaki "her şey boşunadır, her şey boş, bomboş" sözlerini tekrarlayıp durdu. Ve imparatorun tahtının önüne geldiğinde mor elbiselerini çıkardılar ve onu yere dümdüz çökmeye ve imparator Iustinianus'un önünde secdeye etmeye zorladılar." Başarının sorumlusunun kim olduğunu netleştirmek için aynı resmi saygı eylemi general Belisarius için de yaptırıldı[51].

Afrika'da kazanılan zaferin ödülü olarak Belisarius consul olarak atandı. Görevindeki bir yılının 1 Ocak 535'te başlamasıyla birlikte, consulluk kutlamalarını fiilen ikinci bir askeri "zafer törenine" dönüştürdü. Procopius'un aktardığına göre başkent sokaklarındaki zafer geçidi sırasında Belisarius, "[Vandal] esirler tarafından havaya kaldırıldı ve consul tahtına taşınırken Vandal savaşından gelen ganimetleri halka savurdu. Böylece insanlar Belisarius'un consulluğunun bir sonucu olarak gümüş tabakları, altık kemerleri ve Vandallardan gelen diğer türden büyük miktarlardaki zenginliği ceplerine doldurdular." Bu türden bir safahat gösterisi, Constantinopolis halkının Belisarius'un neredeyse tam üç yıl önce Hipodrom'da hizip üyelerinin ve onların destekçilerinin katledilmesinde oynadığı can alıcı rolü tamamen unutmasa bile affetmesine yardımcı olmuş olabilir. Aynı zamanda onu siyasi öneme sahip bir figür ve imparatorluk tahtının kendi başına potansiyel bir hak sahibi olarak tasdik etmiş olması da muhtemeldir. Nitekim daha sonra Procopius, "Belisarius, imparator Iustinianus yaşadığı sürece asla imparatorluk makamını ele geçirmeyeceğini" ilan ettiğini yazmaktadır[52]. Bu cümleden Belisarius'un Iustinianus dışındaki başka kimseye aynı bağlılığı göstermede istekli olmadığı sonucu çıkmaktadır.

51 Procopius, *De Bellis* 4.9.11–12.

52 Age., 4.9.15–16, 6.30.28. Ayrıca bkz. 6.29.20 (vurgu eklenmiştir).

FETİH VE BÜTÜNLEŞME

Iustinianus karakteristik olarak zafer konusunda sabırsızdı ve düşmanının bertaraf edildiğini ilan etmek için Gelimer'in yakalanmasını beklememişti. Kartaca'nın ele geçirilmesi onun için yeterliydi. Dolayısıyla 21 Kasım 533'te Institutiones'i ilan ederek çıkardığı yasa çalışmasında Alanicus, Vandalicus ve Africanus ("Alanlara, Vandallara ve Afrikalılar karşı zafer kazanan") gibi zaferle gelen ünvanları benimseyerek şöyle ilan etmiştir: "Egemenlik altına aldığımız barbar uluslar cesaretimizi biliyorlar; Afrika ve sayısız diğer eyalet uzun bir aradan sonra Tanrı'nın bize bahşettiği zaferlerle bir kez daha Roma'nın boyunduruğu altına girdiler[53]." İmparator Aralık ayında Digesta'yı tasdik ederken, "Avrupa ve Asya'dan sonra Libya'nın tamamını imparatorluğumuza katarak dünyanın üçte birini ele geçirdik" diyerek halkın dikkatini bu konuya çekti[54]. Iustinianus'un Nika Ayaklanması'ndan sonra gösterdiği her türden tevazu artık geçmişte kalmıştı.

Iustinianus, Afrika topraklarının nasıl yönetileceği ve krallığına nasıl dahil edileceği konusunda dikkatli bir şekilde düşündü. 534 yılının Nisan ayı gibi erken bir tarihte, Vandal kralının teslim olmasından sadece bir ay sonra eyalette yapılması gereken sivil ve askeri düzenlemelere ilişkin iki uzun ve ayrıntılı yasa yayınladı[55]. Bu yasamanın iki özelliği öne çıkmaktadır. İlk olarak biçimsel olarak Iustinianus'un bu yasaları bizzat yazdığı veya dikte ettiği öne sürüldü[56]. İkinci olarak ise Iustinianus'un birliklerinin hali hazırda işgal etmediği ve hiçbir zaman da işgal edemeyecekleri Vandal Krallığı topraklarının bazı kısımlarının idaresine ilişkin ayrıntıları içermesi[57]. Propaganda açısından Iustinianus bu yasaları işgale dair açıklamaları geliştirmek için kullandı. Bu propaganda, Afrika'nın sivil

53 *C. Imp. Maj.*

54 *C. Tanta* 23.

55 *Codex Iustinianus* 1.27.1–2.

56 A. M. Honoré, "Some Constitutions Composed by Justinian", *Journal of Roman Studies* 65 (1975): 107–123.

57 Williams, "The African Policy of Justinian I", 134.

idaresiyle ilgili olan, uzun ve oldukça belagatli bir giriş metni içeren ilk kanunda çok açık bir şekilde görülmektedir. İmparator, bu işgalin Tanrı'nın bir isteği olduğunu ilan etti. Bunun nihayetinde Tanrı ulusunu, Iustinianus'un çabalarıyla köleliğin boyunduruğundan kurtarmıştı. İmparator daha sonra ahalisine, Afrika'da gerçek inancı savunan Hristiyanlara karşı işlendiği iddia edilen aşağılama ve hakaretleri; Ariusçuluğun zorla dayatılmasını; Katolik kiliselerinin ahırlara dönüştürülmesini; kutsal adamların işkence görmesi ve sürgüne gönderilmelerini hatırlattı. İmparator, daha önce karşılaşılan bir mesele olarak Constantinopolis'teki Afrikalı Katolik sürgünlerle ilgili olarak anlatılan hikayelere açıkça atıfta bulunarak, "dilleri köklerinden kesilmiş kutsal adamların mucizevi bir şekilde cezaları üzerine konuştuklarını kendi gözlerimizle gördük" diye de açıklamada bulunmuştur[58].

Iustinianus idari açıdan, eski Vandal Krallığı topraklarını kendi praefectus praetorio'sunun idaresi altında tek bir Afrika praefecturası haline getirilmesini emretti. Bu yeni birim yine Vandal idaresine tabi olan Sardinya, Korsika ve Balear Adaları da dahil olmak üzere yedi eyalete taksim edilecekti. Bu düzenlemeler bölgenin Vandal öncesindeki Roma yönetimine neredeyse hiç benzemiyordu ve çağdaş olgulara çağdaş bir yanıt veriyordu. Askeri yönetim ve işgale ilişkin paralel yasa, bu yedi eyaletin beşinde askeri komutanlıkların (dux) kurulmasına karar verirken, Mauretania sınır bölgesini kapsayan üç vilayetin ikisinde Roma birliklerinin bulunmaması dikkat çekicidir. Bu hükümler imparatorluğun bölgenin savunmasını güvence altına almak için Berberi bağımlılarıyla birlikte çalışmayı beklediğini göstermektedir (imparatorluğun Doğu'daki çöl sınırında bulunan Arap bağımlılarıyla da benzer bir durumu vardı)[59]. Bu duxlar yeni bir komutanın emrinde hizmet

58 *Codex Iustinianus* 1.27.1. İyi bir tartışma için bkz. Williams, "The African Policy of Justinian I", 92.

59 Williams, "The African Policy of Justinian I", 121–130, 133. Doğu çöl sınırı ile paralellik için bkz. *J.Edict.* 4 ve *J.Nov.* 102. Ayrıca bkz. M. Williams, "East Roman Client Management During the Reign of Justinian I", *Travaux et Mémoires* 26 (2022): 209–232.

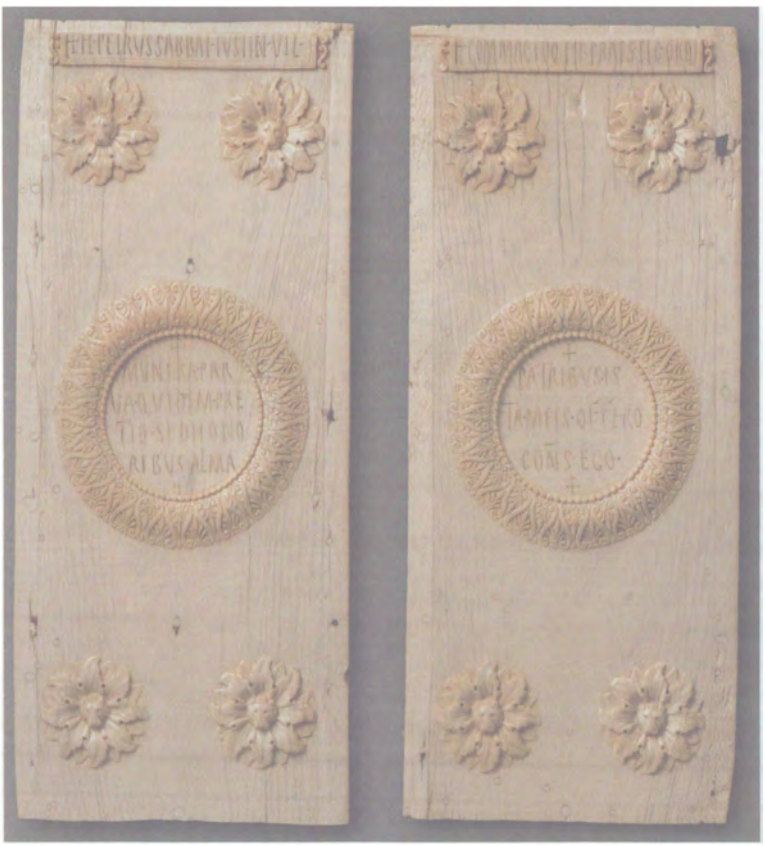

Iustinianus ve Theodora maiyetleriyle birlikte.
İmparator saray odaklı bir yönetim tarzını tercih ediyordu.

Tetrarşi üyelerinin bu heykelleri Constantinopolis'in kalbinde duruyordu. Geleceğin imparatoru I. Iustinus muhtemelen genç bir asker olarak bunların önünden geçmişti.

Iustinianus'un *consul* olarak atandığını gösteren fildişi *diptykhos*. *Consul*luğunu halkın desteğini almak için kullandı.

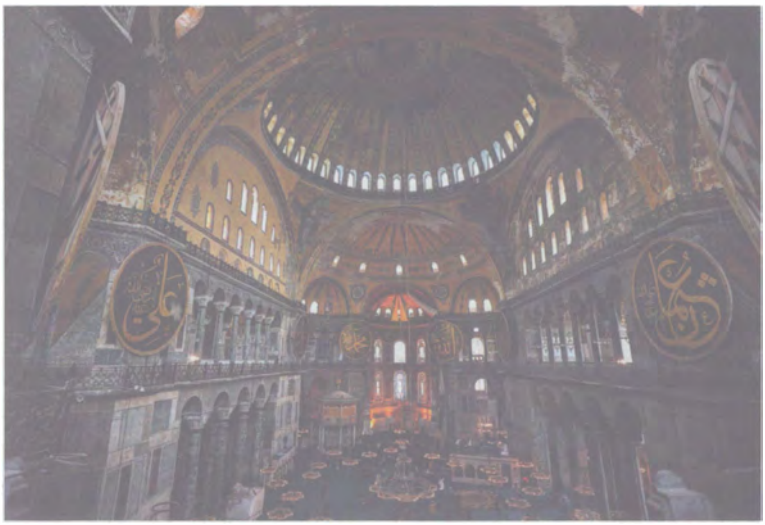
Iustinianus'u I. Iustinus'un yanında gösteren altın sikke.
Bu tür sikkeler onun ortak hükümdar olarak atandığını ilan etmektedir.

Asker azizler Sergios ve Bakkhos.

Iustinianus'un Büyük Hagia Sophia Kilisesi.
Uzun süre imparatorun en görkemli anıtı olarak hatırlanacaktır.

Çağdaşları Hagia Sophia'yı cennet ve dünyanın buluştuğu bir mekân olarak görüyorlardı. Daha sonraki ziyaretçiler ise burayı Tanrı'nın evi olarak andılar.

Got kralı Theodericus'u anan altın madalyon. Üzerinde imparatorluk unvanları bulunmakla birlikte Germen tarzı bir bıyık görülmektedir.

Iustinianus'un Yerebatan Sarnıcı şehirdeki en büyük yeraltı deposu olacaktı. Daha önce başkenti süsleyen pagan heykelleri burada devşirme malzeme olarak kullanarak korunmuştur.

Constantinopolis'teki Büyük Saray'dan bir mozaik. Burada bir yılanın (imparatorun düşmanlarını temsil etmektedir) üzerinde bir kartal (imparatoru ifade etmektedir) resmedilmiştir.

Madaba Haritası hacılara Kutsal Topraklar için görsel bir rehber sağladı.
Eğer Kudüs'e odaklanmışsa Iustinianus'un Nea Ekklesia'sını da içermektedir.

Meryem Ana Constantinopolis'in ilahi koruyucusu olarak kabul edilirdi.
Bu ikona, Iustinianus'un kurduğu Sina'daki Azize Katerina Manastırı'ndan gelmektedir.

Aslanlarla savaşan boğuşan erkekleri gösteren bir ipek parçası.
İpek antik dünyanın en değerli mallarından biriydi ve Iustinianus'un ajanları
üretiminin sırrını ele geçirdiler.

Hagia Sophia'nın girişinde bulunan onuncu yüzyıla ait Iustinianus mozaiği. İmparator katedrali Meryem Ana'ya sunarken tasvir edilmiştir.

Iustinianus, *Digesta*'nın on dördüncü yüzyıla ait bir el yazmasında temsil edilmiştir. İmparatorun Orta Çağ Dönemi Batı'sına bıraktığı hukuki miras muazzam olmuştur.

16. yüzyıla ait bir Osmanlı elyazmasında Iustinianus'un atlı heykeli
(yıkılışından sonra hayal edildiği biçimiyle).
Hipodrom ve Hagia Sophia'nın bitişiğinde yer almaktadır.

edeceklerdi: magister militum per Africam[60]. Sınır bölgelerini emniyete almak için arazi bağışlarıyla desteklenen yeni limitanei birlikleri oluşturmak için de çaba sarf edilecekti[61].

Iustinianus'un 534 tarihli Afrika yasası bir tür "istek listesi" niteliği taşıyordu. Daha önce de belirtildiği gibi bu yeni duxların yerleşeceği bölge ve kentlerden kaçının, bu yasaların çıkarıldığı sırada aslında Roma kontrolü altında olduğu açık değildir[62]. Bu belki de yeni praefecturanın idaresi için bir plan olarak düşünülmelidir, zira bu kararların hepsinin uygulanmaya konması zorunlu değildir. Procopius tarafından sunulan askeri anlatı, Iustinianus'un önceliğinin (belki de seferin ilk askeri hedefi) Kartaca'nın, kıyı kentlerinin ve bunları savunmak için gerekli olarak iç sahaların hakimiyetinin yanı sıra Vandal idaresine tabi olan önemli Akdeniz adalarını emniyet altına almak olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla Procopius, Mauretania (Cezayir'deki modern Şerşel) ve Septem'deki (Ceuta) Caesarea'ların işgalinin altını çizmektedir, zira bu kazanım beraberinde Cebelitarık Boğazı'nın yanı sıra Sardinya, İbiza, Mayorya ve Minorka adalarının da hakimiyetine olanak sağlar.

Bu bölgelerin hepsi büyük stratejik değerlere sahipti, ancak krallığın iç bölgelerinin ele geçirilmesi için bir basamak teşkil etmeleri zordu. İmparatorluğun Batı Avrasya bozkır dünyası üzerinde bir "dinlenme noktası" olarak kullanılabilecek Kırım'da mevziler kurması gibi imparator da yasasında savaş gemilerinden müteşekkil bir donanmanın yerleştirileceği Septem'in daha geniş stratejik önemini açıkça ortaya koymuştu. Bu filonun komutanı yalnızca İspanya ile Afrika arasındaki geçişi denetlemekle kalmıyordu, aynı zamanda İspanya'daki Got Krallığı (genellikle "Vizigotlar" olarak adlandırılırlar) ile ayrıca Frank Krallığı'ndaki olayları izlemek ve rapor etmekle de görevliydi. Belisarius'un birlikleri Sicilya'daki Lilybaeum'da (Marsala) bulunan kaleyi de ele geçirmeye çalıştılar. Buradaki Got garnizon Roma kuvvetlerini başarılı bir şekilde geri

60 Williams, "The African Policy of Justinian I", 136–138.

61 Whitby, *The Wars of Justinian*, 188.

62 Williams, "The African Policy of Justinian I", 134.

püskürttü, ancak olay Sicilya Boğazı'nın kontrolünü ele geçirmenin Roma için bir diğer bir savaş hedefi olduğunu ortaya koydu[63].

Söz konusu Afrika olduğunda, kıyı bölgesinin ve adaların hakimiyeti dışındaki her şeyin bir ödül olarak görülmesi makul olabilir. Bu algı aynı zamanda Belisarius ve onun Afrika'daki halefleri tarafından tamamlanan savunma ve inşaat işlerinin çoğundan da yansımaktadır. Bu yatırımlar Kartaca ile Roma idaresi altındaki diğer kentlerin sivil savunmalarının iyileştirilmesine ve bölgedeki imparatorluk kilisesinin devlet destekli dirilişine yardımcı olmak için daha yoğun bir "dini" altyapısının tesisine odaklandı. Procopius De Bellis kitabında, Belisarius'un Kartaca'da kent surlarını nasıl yeniden inşa ettiğini anlatırken, bir başka eserinde (De Aedificiis) imparatorluk idaresinin Carthago Iustiniana ("Iustinianus'un Kartaca'sı") olarak yeniden isimlendirilen kentte halka açık yeni sütunlu caddeler ve hamamlar inşa ederek daha geniş kapsamlı bir imparatorluk yeniden inşa programına para aktardığını ekler. Bu inşaatlara ek olarak bir manastır ile Tanrı'nın Anası'na (Theotokos) adanmış mabetlerin inşası da söz konusudur[64].

Procopius, Kartaca'nın ötesinde Belisarius ve halefleri tarafından otuz beş Afrika kentinde ve çevrelerinde, halkı "Mağribilerin saldırılarına" karşı korumak için yeni tahkimatın yanında yeni dini kurumların da inşa edildiğini anlatmaktadır[65]. Örneğin Leptis Magna'da kentin merkezi müstahkem hâlâ getirildi ve beş yeni kilise inşa edildi (Theotokos'a adanmış bir başka kilise de dahildir)[66]. Doğudaki kıyı kenti Tripolis, Berenike'nin (modern Bingazi) güneyindeki izole iki manastırda olduğu gibi "barbarlara karşı siper olarak" tahkim edildi. Procopius sıklıkla kentlerin çevre surları içinde kaleler inşa edildiğini anlatmaktadır. Kartaca'daki yeni manastır bile aynı zamanda "zaptedilemez bir kale" idi. Vandalların idaresindeki Afrika

63 Age., 113–116; *Procopius, Wars* 4.5.11.

64 Williams, "The African Policy of Justi ian I", 145–146; Procopius, *De Aedificiis* 6.5.8–11.

65 Procopius, *De Bellis* 4.19.3–4; Procopius, *De Aedificiis* 6.2.1–2.

66 Merrills ve Miles, *The Vandals*, 236.

kentlerinin büyük ölçüde tahkimatsız doğaları göz önüne alındığında, yerel halk bu yerleşimlerin kurtarıldıklarını (korunduklarını) mı yoksa işgal mi edildiklerini tam olarak anlayamamış olabilir. Sahadaki gerçeklik muhtemelen ikisinin bir karışımıydı. Procopius'un önemli sayıda iç tahkimat oluşturma girişimlerini anlattığı tek bölge Berberilerle daha sonra yaşanacak çatışmalar nedeniyle kalelerin inşa edileceğini iddia ettiği Numidya'dır[67].

Meryem Ana'ya adanan yeni dini kurumlara yapılan vurgu anlamlıdır. Theotokos, Yeni Roma olan Constantinopolis'in koruyucu azizesiydi. Yani bir manada onun ordularıyla birlikte seyahat etti. Bu bağlamda deniz arkeologlarının daha standart ticaret gemilerinin yanı sıra bu dönemde Akdeniz'de seyrüsefer eden, yükleri doğu kökenli mermer kilise süslemelerinden müteşekkil ve ortak bir mimari plana uyan, yalnızca "demonte" kiliseler olarak tanımlanabilecek hamuleleri taşıyan gemilerin enkazlarını tespit etmeleri ilginçtir[68]. Doğu sınırındaki Tzanica halkının da keşfettiği gibi, Iustinianus'un imparatorluğunda silah ve din el ele taşınıyordu.

Tahmin edilebileceği gibi eski Vandal Krallığı'nın topraklarında Constantinopolis'ten gelen yeni bir düzenin kurulması, kilise inşa etmenin çok ötesine geçen doğrudan dini sonuçlara yol açtı. Ariusçuluk ve diğer tüm sapkınlıklar yasaklandı ve Ariusçu kiliseler ve onların tüm malları imparatorluk kilisesine devredildi. Vandalların ve Romalıların birbirlerine karışıp evlenmeleriyle giderek bulanıklaşan İznik yanlısı ve karşıtı (ya da Katolik ve Ariusçu) Hristiyanlar arasındaki mezhepsel sınırların denetlenmesi ve güçlendirilmesi için yoğun çaba sarf edilmeye başlandı. Iustinianus'un ayrıca yeni praefecturadaki tüm Yahudi sinangoglarının yıkılmasını emretmesi, bölgedeki Yahudi cemaatinin Vandal idaresine aktif olarak dahil olduklarını veya Roma'nın yenilenen işgaline karşı olduklarını düşündüğünü göstermektedir. Çalınan ya da kaybedilen mülklerinin iadesi için başvuruda bulunmak isteyen toprak sahiplerine tanınan

67 Procopius, *De Aedificiis*, 6.2.7, 6.5.11, 6.7.1–11.

68 Örnek için bkz. E. Castagnino Berlinghieri ve Andrea Paribeni, "Byzantine Merchant Ships and Marble Trade", *Skyllis* 11 (2011): 64–75.

müracaat bitiş süreleri, kilisenin Afrika'daki geniş mülklerini geri alabilmesini sağlamak amacıyla, yine kilisenin taleplerine uygun olarak gevşetildi. Constantinopolis'e yerleşen ve bölgenin işgali için lobi faaliyeti yürüten Afrikalı göçmenler artık topraklarını geri alabilirlerdi. Ancak bunun için beş yılları bulunuyordu ve aksi takdirde imparator bu mülklere el koyabilecekti[69].

İşgalin bu ve buna bağlı olan ekonomik boyutları önemliydi. Zira eski Vandal Afrikası'nın kıyı kentlerini ve bu yerleşimleri besleyen tarımsal açıdan son derece gelişmiş iç bölgelerin yanı sıra Kartaca'nın limanları ve adaları ile Korsika ve Sardinya gibi Batı ve Orta Akdeniz'deki limanlar ile adalar üzerinde hakimiyet kurmak, Iustinianus'un yakalamaya hevesli olduğu önemli ekonomik fırsatların önünü açmıştı. Kartaca'daki liman tesislerinin yeniden imar edilmesi, bölgenin tarımsal verimliliğinden yararlanma arzusunun işaretini vermektedir[70]. Vandallar Kartaca'dan yola çıkan ticaret gemilerinden kayda değer vergiler almışlardı ve artık bu meblağlar da imparatorluğun hazinesini güçlendirmek için kullanılabilirdi[71]. Liman kenti Leptiminus'ta yapılan arkeolojik kazılar benzer şekilde endüstriyel amphorae (zeytinyağı gibi Afrika ürünlerinin ihraç edildiği kil kaplar) üretiminin yanı sıra, bir dereceye kadar devlet destekli olabilecek demir işçiliğine yönelik büyük bir yatırım dalgasını ortaya koymuştur[72].

Vandalların geniş kraliyet hazinesine el konulmasının ve Constantinopolis'e gönderilmesinin sembolik önemi açıktır. Hatta bu hazinenin Romalıların Kudüs'ten getirdiği, ancak Geiseric'in MS 455'te kente saldırarak Roma'dan kaçırdığı Süleyman Mabedi'nden çıkan değerli eşyaları da içerdiği iddia ediliyordu. Vandal krallarına ait olan zengin gayrimenkullerin çoğunun mülkiyetinin imparatorluk hanesine devredilmesi siyasi ve ekonomik açıdan daha önemliydi bir durumdu. Bu mülkler ve buradan elde edilen gelirler doğrudan imparatorun

69 *J.Nov.* 37 (535 yılından); *J.Nov.* 36.
70 Merrills ve Miles, *The Vandals*, 236.
71 Williams, "The African Policy of Justinian I", 107.
72 Merrills ve Miles, *The Vandals*, 236.

kontrolüne verildi. Roma ordusunun girdiği yere vergi tahsildarları da girerdi. Procopius'un kaydettiğine göre Belisarius Gelimer'i de yanına alarak Constantinopolis'e geri döndüğü sırada, imparator "her bir Libyalıdan kendi paylarına (arazi büyüklüğüne) göre vergi tahsil etmek için iki yüksek rütbeli memur gönderdi. Ancak bu adamlar Libyalılar için ne makul ne de tahammül edilebilir göründüler." Afrika'daki toprak sahipleri Roma'nın istediği seviyelerde vergi ödemeye alışkın değillerdi[73]. Procopius'un söylediğine göre Geiseric, bölgedeki daha önceki Romalı yöneticilerin vergi kayıtlarını yok etmişti. Roma idaresinin dönüşü onları için biraz sürpriz etkisi yaratacaktı.

DİRENİŞ VE HUZURSUZLUK

Iustinianus'un 534 tarihli Afrika hakkındaki kanunu imparatorun bir planı olduğunu göstermektedir. Bu planın ne kadar gerçekçi olduğu bir başka konudur. Zira Roma açısından beklenmedik derece hızlı ve nispeten kansız bir zaferin hemen ardından tasarlanmıştı. Belisarius'un Gelimer'le birlikte Constantinopolis'e dönme kararı, generalin etrafındaki subayların onu krallığı ele geçirmeyi planlamakla suçlamaya başlamasının ardından, kısmen siyasi kaygılardan kaynaklanmıştı. Procopius'a göre Belisarius, adını temize çıkarmak için imparatorla şahsen görüşmenin gerekli olduğunu hissetmişti. İmparator da muhtemelen Belisarius'la konuşmaya oldukça istekliydi. Ancak Vandalları bozan generalin yokluğu, bölgede Berberi akınlarının yeniden canlanmasına neden oldu. Afrika'nın yeni atanan praefectus praetoriosu Solomon'un bu sorunla mücadele etmesi gerekecekti. Solomon muhtemelen Kayrevan'ın batısındaki bir bölgede bulunan büyük bir Berberi kampına saldırarak bildirildiğine göre on binden fazla erkeği öldürdü ve birçok kadın ile çocuğu köleleştirdi[74].

73 Procopius, *De Bellis* 4.9.9, 4.14.9–11, 4.8.25, 3.5.12–15. Kudüs'ten geldiği iddia edilen nesneler Iustinianus tarafından "Kudüs'teki Hristiyanların mabetlerine" gönderilecekti. Tartışma için bkz. S. Kingsley, *God's Gold: A Quest for the Lost Temple Treasures of Jerusalem* (Londra, 2007), 280–286.

74 Procopius, *De Bellis* 4.8.1–2, 4.8.9, 4.11.52–56. Ayrıca bkz. in Williams, "The African Policy of Justinian I", 138–142.

Ancak imparatorluğun sınırlarındaki başka yerlerde de tekrarlanacak Roma'nın daha agresif askeri eylemleriyle yaşanan bu durum, imparatorluğun rakip ve düşmanlarının daha kararlı ve koordineli bir karşılık vermesine yol açtı ve Byzacena'ya yönelik Berberi akınlarının giderek daha ciddi bir hal almasına sebebiyet verdi. Solomon, Bourgaon Dağı'nın eteklerinde bulunan büyük bir yerleşim yerini tespit ederek yine düşman kamplarını hedef aldı. Saldırı sonucunda ortaya çıkan Berberi kayıplarının elli bin civarında olduğu söylenmektedir ve alınan kölelerin sayısı o kadar fazlaydı ki, Procopius bir Berberi çocuğunun bir koyun fiyatına satın alınabileceğini aktarmaktadır[75]. İşgal sonrasında Afrika'nın özgürlüklerini "yeniden kazanan" grubu açıkça Berberiler değildi.

Elbette Belisarius'un Constantinopolis'e gitmesinin ardından Berberi gruplarının tümü Romalılara karşı dönmemişti, fakat farklı tepkiler bulunuyordu. Byzacena civarının hükmeden savaş beyi güçlü Antalas, büyük ölçüde Romalılarla işbirliğini sürdürdü. Numidya bölgesinin önde gelen karakterlerinden biri olarak Iudas isimli savaşçı kesinlikle Roma'nın düşmanıydı ve yerleşik topluluklara karşı defalarca kez baskınlar gerçekleştirdi. Her iki savaşçı da Roma önderliğinde son zamanlarda yaşanan katliamlardan sağ kalanlara güvenli bir sığınak sağlıyordu. Solomon 536 yılında birliklerini Iudas'ın Aurès Dağları'ndaki üssüne sevk etmeye karar verse de kendi birlikleri arasında artan huzursuzluk onu engelledi. Zira özellikle askerlerin çoğunluğu belirli bir görev için işe alınmış ya da toplanmış paralı askerlerden oluşuyorsa bir fetih ordusunu, işgali sürdüren bir orduya dönüştürmek hiçbir zaman kolay bir iş değildi. 536 yılındaki Paskalya sırasında, Ariusçu barbar birliklerin coşkulu bir desteğini alan Herul komutan Stotzas'ın önderliğinde büyük bir isyan patlak verdi. Bu birlikler Hristiyan ayinlerini istedikleri gibi kutlamalarına izin verilmemesinden memnun değillerdi ve Vandal ordusunun rütbeli askerlerinin eskiden sahip olduğu, ancak Solomon ve memurlarının imparatorluk hanesine

75 Procopius, *De Bellis* 4.12.27.

devretmekle meşgul oldukları askeri topraklarda hakları bulunduğuna inanıyorlardı[76].

Stotzas'ın kendisini yeniden kurulan bir Afrika devletinin kralı ilan etmenin kıyısında olabileceğine dair her türlü gösterge vardır[77]. Elbette Solomon kentten kaçmak zorunda kaldı ve Belisarius beklenmedik bir şekilde deniz yoluyla bölgeye gelip hızla Roma birlikleri arasında takviye ve destek toplamaya başladığında Kartaca duvarlarının dışında kamp kuran isyancılara teslim olmanın eşiğinde görünüyordu. Komutan başarılı bir çatışma ile isyancıları kentten kovmayı başardı ve geri kalan isyancılar liderleriyle birlikte Numidya'ya kaçtılar. Belisarius kısa süre içinde peyda olan sebeplerden ötürü yakın zaman sonra Sicilya'ya dönmek zorunda kaldı ve Iustinianus düzeni yeniden sağlamaya yardımcı olması için kuzeni Germanus'u (Iustinus'un bir diğer yeğeni) Afrika'ya gönderdi. Germanus nihayet isyanı bastırmak için bölgeye geldiğinde, kalan ordunun tahminen üçtü ikisinin isyancıların safına geçtiğini gördü. Askeri ödemelerde yaşanan gecikmelerden dolayı birlikler arasındaki mutsuzluk giderek artıyordu[78]. Durumu tekrar kontrol altına almak için hem hüsnüniyet hem de büyük miktarlarda nakit para akışı gerekiyordu, fakat her ikisi de Iustinianus'un sarayından kolaylıkla çıkmıyordu. Vandallar ele geçirilmiş olabilirdi lakin Afrika için verilen mücadele henüz bitmemişti. Peki hizmetlerine Kartaca'da açık bir biçimde ihtiyaç olan Belisarius neden Sicilya'ya gidiyordu? Bunun nedeni, Iustinianus'un ordularının artık yeni ve daha büyük bir yeniden işgal savaşına giriyor olmasıydı.

76 Age., 4.12.30, 4.14.7–14.

77 Bkz. Williams, "The African Policy of Justinian I", 201.

78 Procopius, *De Bellis* 4.16.2–7.

Dokuzuncu Kısım

İtalya İçin Savaş

RAVENNA'DA GÜÇ MÜCADELESİ

Iustinianus ve etrafındakiler muhtemelen bir noktada İtalya'ya askeri müdahaleyi her zaman desteklemişlerdi. Kral Theodericus ile imparatorluk otoriteleri arasındaki ilişkiler hiçbir zaman iyi olmamıştı. Ravenna'daki sarayında kral, Romalı senatörler ve yabancı prensler tarafından hoşa gitmeyecek bir şekilde ağırlanmıştı[1]. Kral aynı zamanda Constantinopolis'teki siyasi hassasiyetleri daha da rahatsız edecek oldukça emperyal bir yönetim tarzını benimsemişti. Procopius kralın tavrıyla ilgili olarak, "Theodericus, başından bu yana ilgili makama gelmiş herhangi biri kadar gerçek bir imparatordu" diyecek ölçüde ileri bir yorum yapmaktadır[2]. Hatta kralın idaresi, Theodericus'un tasvirini taşıyan ve ona "dindar hükümdar, ilelebet muzaffer" lejantlı imparatorluk ünvanları kullanılan bir altın para bir bastırdı. İmparatorluk yetkilileri, yalnızca Roma imparatorlarının bu tür para basma hakkına sahip olduğuna ve bu nedenle çok büyük bir hakarete uğradıklarına inanıyorlardı. Roma kuvvetleri daha önce Anastasios döneminde İtalya'nın kıyı hattına saldırı gerçekleştirmiş ve Doğu Roma ve Got çıkarları Sirmium üzerinde çatışmıştı. Theodericus'un yerine çocuk kral Athalaric ve annesi kraliçe Amalasuntha'nın idaresindeki hiziplerle dolu bir naiplik kurulu geçtiğinde Iustinianus zayıflığın kokusunu aldı. Kapadokyalı

1 Theodericus'un Ravenna'daki rejimine ilişkin kapsamlı bir açıklama için bkz. J. Herrin, *Ravenna: Capital of Empire, Crucible of Europe* (Londra, 2020), 96–136.

2 Procopius, *De Bellis* 5.1.29.

İoannes'in daha evvel haklı olarak belirttiği ettiği gibi, imparatorluğun yeni Afrika toprakları üzerindeki askeri kontrolünü sağlamlaştırmak, Constantinopolis'teki idarenin Sicilya'yı Gotların elinden almaya çalışmasını gerektiriyordu. Belisarius'un Lilybaeum'daki (Marsala) kaleyi ele geçirme girişimi, belki de Sicilya'da imparatorluk kontrolündeki bir yerleşim bölgesinin kurulmasının başından beri bir savaş hedefi olduğunun işaretiydi. Romalıların Kartaca'yı işgal etmesinin Got sarayında paniğe ve dehşete yol açması için her türlü neden vardı.

2 Ekim 534'te koşullar müdahale lehine daha da değişti. Ravenna'daki kral Athalaric bir süre amansız bir hastalıkla mücadele ettikten sonra, henüz on altı yaşındayken vefat etti ve bu durum kraliçe Amalasuntha'yı siyasi açıdan tehlikeli bir biçimde savunmasız bıraktı. Otoritesini güçlendirmek için çaresiz bir girişimde bulunan Amalasuntha, senatörlerin desteğiyle açıkça kendisine entrikalar düzenleyen en yakın erkek akrabası olan kuzeni ve Theodericus'un yeğeni Theodahad'a müracaat etti. Şimdi Amalasuntha'yla birlikte ortak hükümdar olarak tahta geçen Theodahad Roma'daki Senatus'a şunları yazdı: "Benim lehime olan fısıltılarınız bir tehlike kaynağı olabilirdi, ancak şimdi açıkça ifade edilen alkışlarınız en büyük gurur kaynağımdır[3]" Açgözlülüğü ile tanınan Theodahad hem mizaç hem de yaşam tarzı olarak krallık yapmak için uygun değildi. Procopius onu "komşu sahibi olmaktan nefret eden bir adam" olarak tanımlamıştır, zira Toskana'daki en büyük mülk sahibi olana kadar defalarca kez başkasının topraklarını işgal etmişti. Böyle bir açgözlülük bir savaşçı olarak kazandığı şöhretle dengelenseydi makul görülebilirdi ancak Theodahad yerli kültüre uyum sağlamış bir Got'tu. Platon'un felsefesine bağlı ve Latin edebiyatı aşığı, İncil ve teolojik bilimlerde derin bir bilgi birikimine sahip olan Theodahad, savaşa hiç alışkın değildi[4]. Yeni kralın Senatus'un bazı üyeleri-

3 Cassiodorus, *Variae* 10.4. Bu önemli kaynağın tam çevirisi için bkz. Cassiodorus, *The Variae: The Complete Translation*, çev. S. Bjornlie (Berkeley, Calif., 2019) (bundan sonra "Bjornlie" olarak anılacaktır).

4 Procopius, *De Bellis* 5.3.1–3; Cassiodorus, *Variae* 10.1.

ne neden çekici gelmiş olabileceğini anlayabiliriz, ancak kendilerine liderlik edecek uygun bir Got savaş beyi bulmayı bekleyen Got soylularına ve askeri görevlilerine ne vaat ettiğini söylemek zordur. Theodahad Platoncu felsefeyi sınava çekmek üzereydi: Gerçekten bir "filozof krala" ihtiyaç duyan var mıydı?

Amalasuntha, kuzeninin tahta çıkışını duyurmak için imparatora yazarken, sanki bunu yapmaya cesaret edemiyormuş gibi ilginç bir şekilde yeni kralın isminden bahsetmeyi ihmal etmiştir. Mektupta ondan yalnızca "kardeşlik aidiyetiyle bize bağlı bir adamdı" şeklinde söz edilmektedir[5]. Sadece zayıflıkları aracılığıyla birlikte olan Amalasuntha ve Theodahad kısa süre içinde birbirlerine tuzaklar kurmaya ve komplolar oluşturmaya başladılar ve endişeli halk gerçek otoritenin nerede olduğunu sormaya başladığında Iustinianus bu mücadelenin içine çekilmekten büyük mutluluk duydu.

Procopius'a göre her ikisi de birbirlerine karşı Iustinianus'un desteğini kazanmaya çalışırken, aynı zamanda en kötü ihtimalin gerçekleşebileceğini düşünüp, kaçmak zorunda kalırlarsa Constantinopolis'in kendilerine bir sığınma yeri sağlayıp sağlamayacağı konusunda nabız yokluyorlardı[6]. Procopius, Theodahad'ın tahta çıkmasından önce bile soyluların kraliçeye karşı komplo kurduğu süreçte Amalasuntha'nın mümessillerinin Iustinianus'a yanaşarak kraliçeyi koruması altına alıp almayacağını sorduklarını iddia etmektedir. Procopius hatta kraliçenin özel servetinin büyük bir kısmını taşıyan gemileri, hiç zaman gerçekleşmeyecek kaçışından önce İtalya'dan Adriyatik'teki imparatorluk limanı Dyrrachium'a gönderdiğini aktarır. Aynı şekilde Procopius'un aktardığına göre Theodahad kısa süre önce yüklü bir nakit ödeme, Constantinopolis'te Senatus'ta bir üyelik ve bir ev karşılığında Toskana'yı imparatorluğa devretmeyi teklif etmişti[7].

Belisarius 534 yılında birliklerini Lilybaeum'daki kaleyi ele geçirmek için sevk ettiğinde, Amalasuntha imparatora Got topraklarına

5 Cassiodorus, *Variae* 10.1 (Bjornlie, 390).

6 Ancak Procopius'un bu entrikalara ilişkin kronolojisi karışık görünmektedir.

7 Procopius, *De Bellis* 5.2.22–27, 5.3.4.

saldırdığı için sert bir mesaj göndermişti. Ancak Procopius'a göre eş zamanlı olarak imparatora özel olarak mektup yazarak gizlice "tüm İtalya topraklarını imparatorun ellerine bırakmayı" kabul etti. Aynı zamanda Iustinianus'un mümessilleri İtalya'dan döndüklerinde Theodahad'ın teklifini ilettiler ve onun "Toskana'da büyük bir güce sahip olduğunu, toprakların çoğunun hâkimi olduğunu ve dolayısıyla anlaşmayı hiç zorlanmadan yürürlüğe koyabileceğini" ekledir. "Bu durumdan çok memnun olan" imparator, İtalya'ya güvendiği bir diplomatik temsilci ve saray mensubu olan Petros Patrikios'u göndererek krallığın dahilindeki diğer potansiyel destek kaynaklarını ortaya çıkarmasını istedi[8]. Theodahad ve Amalasuntha ellerinde tutma konusunda kararlı olmadıkları bir tahtın hakimiyeti için savaşırlarken, ikisinden birinin tahtı ele geçirememesi Iustinianus için şansı giderek daha yüksek bir hale getiriyordu.

Nisan 535'te Got saraydaki iktidar mücadelesi doruğa ulaştı. Theodahad'ın müttefikleri Amalasuntha'yı yakalayıp Bolsena Gölü kıyısındaki bir adada hapsettiler ve kraliçe tahttan çekildiğine dair bir mektup yazmaya zorlandı. Theodahad bu mektubu üst düzey bir diplomatik elçilik heyetiyle Constantinopolis'e iletti. Iustinianus'un iktidarının ilerleyen dönemlerinde kendi halkının tarihini kaleme alan Iordanes isimli Katolik Hristiyanlığa ihtida etmiş Got bir yazara göre kraliçe "[kralın] hizmetkarları tarafından hamamda boğulmadan önceki birkaç gününü üzüntü içinde geçirmişti[9]." Theodahad, kraliçenin cinayetiyle ilgili herhangi bir sorumluluğu reddetmekle birlikte aynı zamanda katillerini de ödüllendirdi. Constantinopolis'te ise Iustinianus'u müdahaleden vazgeçirmek için gönderilen heyetin üyelerinden biri olan

8 Age., 5.3.28–30. Petros, Procopius tarafından bir Illyrialı (dolayısıyla belki de saraydaki barbar karşıtı gruba meyilli) olduğu ve I. Iustinus'un taç giyme töreninde karşılaşılan koşulların en ayrıntılı anlatımının yazarı olduğu bildirilmektedir. Bkz. Bölüm 2. Ayrıca bkz. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 3, A.D. 527–641* (Cambridge, 1990), PLRE-III-B, 994–998.

9 Iordanes, *Getica* 306. Bkz. Iordanes, *Romana and Getica*, çev. P. Van Nuffelen ve L. Van Hoof (Liverpool, 2020), 365 (bundan sonra "Van Nuffelen ve Van Hoof" olarak anılacaktır).

Roma'daki Senatus'un önde gelen isimlerinden senatör Liberius iltica etti ve siyasi sığınma talebinde bulundu[10]. Iustinianus'un taht için uygun gördüğü ve babasının İtalya'daki konumu imparatorluk anlaşmasıyla onaylanan Amalasuntha'nın öldürülmesi, şimdi Iustinianus'a istila için bir bahane sağlamıştı.

Bazılarına göre olaylar zinciri biraz fazla elverişli görünüyordu. Procopius daha sonra, Theodahad ve karısı Gundelinda ile ayrı iletişim kanallarına sahip olan imparatoriçe Theodora'nın talihsiz kraliçenin idamını teşvik ettiğini öne sürdü[11]. Theodahad'ın imparatoriçeye gönderdiği ve "sizin özel tasarınıza uygun olduğuna inandığımız" bir şekilde "ilgili kişiyi" halletmek için düzenleme yapıldığını bildiren ve şüphe uyandıracak kadar açık olmayan bir mektuba sahip olduğumuz için bu suçlama tamamen mantıksız değildir[12]. Theodora Afrika seferinin dışında kalmış olabilir, ancak güncel kanıtlar onun tamamen İtalya seferine müdahil olduğunu göstermektedir. İmparator ve imparatoriçe açıkça Got monarşisinin çöküşünü kaçırılmayacak kadar iyi bir fırsat olarak değerlendirdi ve Iustinianus bu yeniden işgal savaşının idaresini Belisarius'a emanet etti. Iordanes'in belirttiği gibi Iustinianus "silahlarından hâlâ Vandal kanı damlayan ordusunu aynı komutanın idaresinde Gotlara karşı sevk etmede hiç vakit kaybetmedi[13]"

ROMA'YA GİDEN YOL

Beşinci yüzyıl boyunca Batı Roma İmparatorluğu'nun eski eyaletleri, esasen savaşçı bir bakış açısına ve kültüre sahip bir aristokrasi tarafından idare edilen kral merkezli toplumları yöneten barbar kökenli savaş beylerinin egemenliği altına girdiler. Elbette Roma İmparatorluğu da savaşan adamlar tarafından idare ediliyordu. Ancak Gotlar, 378 yılındaki Hadrianopolis Muharebesi'nde iktidardaki

10 Procopius, *De Bellis* 5.4.12–31.

11 Procopius, *Historia Arcana* 16.1–5; Cassiodorus, *Variae* 10.20–21.

12 Cassiodorus, *Variae* 10.20.4 (Bjornlie, 409).

13 Iordanes, *Getica* 307 (Van Nuffelen ve Van Hoof, 365–366).

Roma imparatoru Valens'i öldürdüklerinde, herhangi bir hükümdar veya hanedandan bağımsız bürokratik ve ideolojik dayanıklılığa ve derinliğe sahip olan imparatorluğu ele geçirmemiş veya yok etmemişlerdi. Buna karşılık, Vandal kralı Gelimer'in yakalanması tüm krallığının kaderini belirlemişti (1066'daki Hastings Muharebesi'nde Kral Harold'ın ölümü gibi). Bu tür krallıklar, tartışmalı veraset dönemlerinde ya da tepedekilerin askeri kimliklerinin şüpheli görüldüğü durumlarda saldırıya karşı benzersiz bir şekilde savunmasızdı. Iustinianus'un ordularını önce Afrika'ya, sonra da İtalya'ya tam da böyle zayıf anlarda yönlendirmiş olması, kararlarının Batı'daki güç dengelerinin dikkatle değerlendirilmiş analizleri tarafından alındığını düşündürmektedir. Kraliyetin Gepid kökenli komutanı Mundo gibi müttefikleri bu düşünce tarzına katkıda bulunmuş olabilirler. Amalasuntha'nın öldürülmesiyle Ravenna'da ortaya çıkan kriz, krallığa saldırmak için altın bir fırsat sundu. Bu bağlamda Iustinianus'un İtalya'ya gönderdiği elçisi Petros Patrikios, Theodahad'a ve Got liderlerine "işledikleri alçakça eylem nedeniyle artık imparatorla kendileri arasında ateşkes olmaksızın bir savaş başlayacağını" bildirdi[14]. Petros'un İtalya'daki Roma Senatus'unun seçkin üyelerine de sert bir uyarıda bulunmuş olması muhtemeldir. Petros onları Procopius'un devamcısı olan Agathias'ın daha sonra Gotların "yabancı egemenliği" olarak tanımlayacağı durumdan ve Theohadad'ın "tiranlığından" kurtarmak ve "Sicilya, Roma ve İtalya'yı eski yaşam tarzlarına" döndürmek için yola çıkan imparatorun ordularıyla iş birliği yapmalarının iyi olacağını söyledi[15].

Iustinianus'un orduları 535 yılında Got egemenliğindeki topraklara iki yönlü bir saldırı başlatırken, aynı zamanda Frankları kuzeybatı istikametinden saldırmaya ikna etmeye çalışıyordu. İmparatorun elçileri Frank kralı Theodebert'e, Frankların ve Romalıların "Ariusçuların görüşlerini reddetmeleri ve ayrıca Gotlara karşı hissettiğimiz

14 Procopius, *De Bellis* 5.4.30.

15 Agathias, *Historiae* 1 pr. 30. Bkz. M. R. Salzman, *The Falls of Rome: Crises, Resilience, and Resurgence in Late Antiquity* (Cambridge, 2021), 258–259.

düşmanlık" nedeniyle benzer olduklarını hatırlattı[16]. Belisarius, bucellarii birlikleri, dört bir foederati askeri ve üç bin Isaurialı (Küçük Asya'nın dağlık bölgelerinden gelen nitelikli savaşçılar), iki yüz Hun ve imparatora hizmet etmek üzere askere yazılan üç yüz Berberi erden müteşekkil düzenli birliklerle birlikte Sicilya'ya sevk edildi. Kendisine bağlı komutanlara eşlik eden maiyetle birlikte toplam sefer gücü en fazla on bin askerden oluşabilirdi. Bu kuvvet İtalya'nın bir bütün olarak işgal edilmesi için nispeten küçük bir orduydu, fakat Belisarius'un ilk amacı olabilecek Sicilya ve İtalya'nın güneyini emniyet altına almak için fazlasıyla yeterliydi[17]. Belisarius'a Sicilya'da etkili bir direnişle karşılaşması durumunda, yalnızca Kartaca'ya gitmekte olduğunu ve niyetinin yanlış anlaşıldığını iddia ederek geri çekilmesi talimatı verildi. İkinci bir Roma ordusu Balkanlardan kuzeye doğru ilerleyerek Dalmaçya'yı geçti ve İtalya'yı Doğu'ya bağlayan Roma yol ağındaki önemli bir nokta olan Salona'yı ele geçirmek gibi uzun süredir var olan bir imparatorluk hedefini gerçekleştirdi. Bu kuvvet, bölgede çok saygı duyulan Gepid prensi Mundo tarafından yönetiliyordu[18]. Salona ve Sicilya muhtemelen başlangıçtaki temel bölgesel hedeflerdi: Got direnişinin zayıf ve etkisiz olduğu görülürse hırslar artabilirdi. Alternatif olarak Theodahad, Constantinopolis'te daha kolay bir yaşam karşılığında havluyu atmaya ikna olabilirdi.

Procopius'un İtalya seferinde hukuk sekreteri olarak Belisarius'a eşlik etmesi sebebiyle Sicilya'nın Roma kuvvetleri karşısındaki hızlı teslimiyetine ilişkin bir görgü tanığının canlı anlatımına sahibiz. Adadaki kentlerin çoğu Romalılara ya teslim oldu ya da kapılarını açtı[19]. Burası elbette, Got krallığının Constantinopolis ve Doğu ile daha geniş ticaret ağlarına en yakından bağlı olan bölgesiydi (Procopius'un Caesarealı eski okul arkadaşının Syrakousai'daki varlığı da bundan kaynaklanıyordu). Doğu İmparatorluğu'nun temsilcileri bu nedenle yabancılar olarak görülmekten uzaktılar. Belisarius

16 Procopius, *De Bellis* 5.5.9.

17 M. Whitby, *The Wars of Justinian* (Barnsley, 2021), 210.

18 Procopius, *De Bellis* 5.5.7, 5.5.11.

19 Whitby, *The Wars of Justinian*, 211.

yalnızca Palermo'da Got garnizonun uzun süreli direnişiyle karşılaştı ve okçularla dolu gemileri limana göndererek ve müdafilerin üzerine oklar yağdırarak bu direnişin üstesinden geldi. 535 yılının 31 Aralık günü Belisarius hem consulluğunun son ermesini hem de Sicilya'nın başarılı bir şekilde işgal edilmesini Syrakousai'ya zafer alayıyla girerek ve bu sırada "ordu ve Sicilyalılar tarafından heyecanla alkışlanarak ve herkese altın sikkeler savurarak" kutladı[20].

Bu haber Constantinopolis'te coşkuyla karşılandı. Üç aydan daha kısa bir süre içinde yayınlanan bir kanunda Iustinianus, Tanrı'nın izniyle imparatorluğun Sicilya ve Afrika'daki son başarılarının yanı sıra İran'la yapılan barışın, "eski Roma'nın bir okyanusun sınırlarından diğerine kadar fethettiği, ancak daha sonra atalet nedeniyle kaybettiği tüm toprakları yeniden ele geçirmenin" başlangıcı olabileceği umudunu dile getirdi." İmparator cümlelerine, "Tanrı'nın bizim tarafımızda olmasından cesaret alarak hiçbir eziyetten kaçınmıyor, tebaamızın yararı için devamlı uykusuzluğa, açlığa ve diğer her türden zorluğa katlanıyoruz[21]."

Tam tersine Ravenna'da ise Theodahad bir tür panik içindeydi. Kral, Iustinianus'un daha önce İtalya'ya Procopius'un ifadesiyle "Gotları ve Theodahad'ı karışıklığa sürüklemek için" gönderdiği güvenilir elçisi Petros'a yeni şartlar teklif etmeye yeltendi[22]. Kral pek çok taviz vermeye hazırdı. Sicilya'nın üzerindeki tüm Got iddiaları terk edilecekti; bağlılığın bir işareti olarak her yıl Constantinopolis'e altın bir taç (yaklaşık 100 kilogram ağırlığında) gönderilecekti; gerekli durumlarda imparatora hizmet etmeleri için üç bin Got askeri tedarik edilecekti; senatörler, rahipler ve onların mülkleri üzerindeki herhangi bir yasal yetki reddedilecekti; Iustinianus'un adı Roma Hipodromu'nda ve diğer tüm resmi işlemlerde kraldan önce zikredilecek ve kralın heykelleri yalnızca imparatorun heykelleriyle birlikte dikilecek ve imparatorun heykelleri kıdemine uygun olarak yerleştirilecekti. Petros bu önerileri Constantinopolis'e iletmeyi kabul etti.

20 Procopius, *De Bellis* 5.5.15–16, 5.5.18–19.

21 *J.Nov.* 30 c. 11.2 (18 Mart 536).

22 Procopius, *De Bellis* 5.4.22.

Bunun üzerine Theodahad, Iustinianus'un teklifini reddetmesi halinde ne olacağını sordu. Procopius'un anlatımına göre Petros savaşın devam edeceği cevabını verince kral, imparatora bir mektup yazarak geniş mülkler ve yıllık doksan bin solidinin biraz altında bir gelir karşılığında İtalya'yı teslim etmeye karar verdi. Petros, ikinci teklifin ancak birincinin reddedilmesi durumunda Iustinianus'a sunulmasını kabul etti. Tahmin edilebileceği gibi Theodahad'ın temsilcisi olan rahip Rusticius Constantinopolis'e ulaştığında, imparator ikinci teklifi kabul etti. İktidarın barışçıl bir şekilde devredilmesini sağlamak için düzenlemeler yapılmaya başlandı[23].

Ancak sahadaki askeri eylemler çok geçmeden Iustinianus ve Theodahad arasındaki sözde uzlaşıyı nihayete erdirdi. İtalya'daki Got iskanının büyük bir kısmı ve askeri varlığının büyük bir bölümü geleneksel olarak Po Nehri'nin kuzeyinde yoğunlaşmıştı. Bu durum büyük ölçüde Mundo ve ordusu gibi tam da bu noktadan ilerleyen bir istilayı önlemek için gerçekleştirilmişti. Ancak bunun aksine Sicilya ve güney istikametinde Belisarius, çok daha yalıtılmış (ve yalıtılabilir) bir dizi Got garnizonuyla mücadele etti. 535 yılının sonlarında büyük bir Got ordusu, Mundo ve askerleriyle karşılaşmak için Dalmaçya'ya girdi. Gotlar ve Mundo'nun oğlu Mauricius'un liderliğindeki bir Roma öncü birliği arasında gerçekleşen ilk çatışmada Romalılar üstünlük sağladılar ve Mauricius öldürüldü. Bu gibi durumlarda her baba oğlunun intikamını almak ister ve Mundo'nun muhtemelen bir gelenek olarak "kan davasının" çok sıkı bir şekilde göz önünde bulundurulduğu bir kültürde yetişmiş olması olasıdır. Bu nedenle Mundo Roma ordusunun esas kısmıyla Gotlara karşı çılgınca bir saldırı başlatarak Got birliklerini bozguna uğrattı ve önde gelen soyluların çoğunu öldürdü. Procopius'un belirttiği üzere, "Mundo düşmanı nerede bulursa öldürmeye ve takip etmeye devam ederek oğlunun başına gelen badireden dolayı kendisini tutamadı." Romalılar açısından bakıldığında asıl sorun Mundo'nun sıcak çatışmanın ortasına düşerek kuzeydeki Roma sefer birliklerinin liderlerinden ve Iustinianus'un ise en güvendiği

23 Age., 5.6.1–27.

ve yetenekli komutanlarının birinden mahrum kalmasıydı. Lidersiz kalan Roma ordusu Salona'yı elinde tutmaya devam ettiği halde Dalmaçya'dan geri çekildi. Iustinianus'un öngördüğü "kuşatma harekatı"nın önemli bir ayağı sakatlanmıştı. Belki de kendisi için bir fırsat doğduğunu düşünen Theodahad daha önce yaptığı teklifi geri çekti ve Iustinianus'un elçilerini ev hapsine kapattı[24].

Savaş, Iustinianus'un bir başka yakın askeri ortağı olan Constantianus isimli bir komutanın yeni kuvvetler toplamak ve Dalmaçya'ya girmek için Illyricum'a gönderilmesiyle 536 yılının başlarında yoğun bir şekilde yeniden başladı. Constantianus burada (Salona'yı kısa bir süreliğine yeniden ele geçirmeyi başaran) Gotları Ravenna'ya geri çekilmeye zorladı. Eş zamanlı olarak güneydeki Belisarius, İtalya anakarasının işgalini başlatarak Syrakousai ve Palermo'da bir miktar garnizon bıraktıktan sonra askerlerini (ve eşini) Messina Boğazı üzerinden Rhegium'a sevk etti. Belisarius, sahil boyunca kendisine eşlik eden Roma donanmasıyla birlikte Bruttium ve Lucania'dan geçerken buradaki bütün büyük kentler teslim oldular, zira bu yerleşimlerin vatandaşları büyük ölçüde Got egemenliğine karşı düşmanlık besliyorlardı. Ayrıca birlikleriyle birlikte taraf değiştiren Theodoricus'un damadı da Belisarius'a katıldı[25]. Komutan daha sonra askerlerini Campania bölgesine götürerek Napoli kentine vardı. Ancak yakın zamanda teslim alınan kentlerine aksine Napoli önemli miktardaki Got birliği tarafından korunan, iyi tahkimatlı bir yerleşimdi. Belisarius ve Napolililer ne yapacaklarını müşahade ederken Roma'nın ilerleyişi burada durdu.

Kentin ileri gelenlerinden biri olan Stephanus kısa süre sonra müzakere için gönderildi. Stephanus, Romalı komutandan kenti atlayarak doğrudan Roma'ya gitmesini rica etti. Stephanus Got garnizonunun varlığının Napolililerin kolayca teslim olmasını engellediğini ve Theodahad'ın askerlerin sadakatlerini sağlamak için ailelerini rehin tutması sebebiyle garnizonun bunu yapamayacağını söyledi. Kente yapılacak herhangi bir saldırı birçok masun Romalının ölümüne yol

24 Age., 5.7.1–25.

25 Age., 5.7.26–37, 5.8.1–4.

açacaktı. Procopius, Belisarius'un Stephanus'a "sizin ve diğer İtalyalıların özgürlüğünü güvence altına almak için gelen imparatorun ordusunu şehrinizi almalısınız" dediğini kaydeder. Belisarius devamında Got garnizonunun basit bir seçimle karşı karşıya olduğunu söyler: imparatorun hizmetine girmek, kentten çekilmek ve evlerine dönmek veya basitçe ölmek. Özel olarak ise Stephanus'un yurttaşlarının rızasını sağlaması durumunda iyi bir şekilde ödüllendireceğini de ekledi. Bunun üzerine Stephanus kente döndü ve yurttaşlarına (muhtemelen kent meclisinin üyeleri ve diğer ileri gelen kişilerden söz etmektedir) teslim olmalarını tavsiye etti. Bu meselede nüfuz sahibi bir adam tarafından destekleniyordu: "gemi taşımacılığı işi için uzun süredir Napoli'de ikamet eden Suriyeli bir adam olan Antiochus bilgeliği ve adaletiyle ünlenmişti" Buna rağmen Stephanus'tan Belisarius'u yeniden ziyaret ederek daha fazla güvence alması istendi ve komutan da bunu vermeye istekliydi. General, kentin Sicilya'daki komşularının yakın zamanda "barbar tiranlarını Iustinianus'un egemenliğiyle değiştirdiklerini" ve bundan hiçbir zarar görmediklerini belirtti[26]. Gotlar açık bir biçimde hoşnutsuz olmalarına rağmen Napolililer teslim olmanın eşiğinde görünüyorlardı.

Nihayetinde Napolililer özünde kimsenin döneklerden hoşlanmadığını ifade eden kentteki iki Got taraftarı rhetor (bu bağlamda ilgili terim muhtemelen "avukatlık yapan" anlamında gelmektedir) tarafından bu fikirlerinden vazgeçirildiler. Şayet Napoli halkı kentin kapılarını Belisarius'a açarsa ve nihayetinde Gotlar kazanırsa, ihanetlerinden dolayı cezalandırılacaklardı. Eğer Doğu Roma'daki otorite nihai zafere ulaşırsa, eski efendilerine karşı dönen bir topluma asla saygı duymayacak ve onlara güvenmeyeceklerdi. Kentte önemli bir nüfusu bulunan ve bu kararı destekleyen Yahudilerin önde gelenleri "yerleşimin hiçbir gereksinimden mahrum kalmayacağına dair söz verdiler." Gotlar ise kendi adlarına "kent surlarını sağlam bir şekilde müdafaa edeceklerine dair ant içtiler[27]." Nihayetinde Napoli, Belisarius ve Iustinianus'a kapıları kapattı.

26 Age., 5.8.7–11, 5.8.13–14, 5.8.16–21, 5.8.27.

27 Age., 5.8.29–41.

Napoli'deki Yahudi cemaatinin Iustinianus'un ordularına yönelik düşmanlığı açıkça görülmektedir. Napoli ve Güney İtalya Yahudileri ticari ve dini ağlar aracılığıyla, Iustinianus ve onun saldırgan Hristiyanlaştırma politikası altında zaten zor bir hayat süren Roma egemenliğindeki Yakın Doğu'da yaşayan Yahudi topluluklarıyla nispeten düzenli bir temas kurmuş olabilirler. Theodericus ise tam tersine Yahudi tebaasına karşı büyük ölçüde korumacı davranmıştı. Kendisi de İtalya özelinde dini bir azınlığın mensubu olan kral, ülkesindeki diğer azınlıkların kırılgan konumları karşısında son derece duyarlıydı. Cenova'daki Yahudilere "hiç kimse kendi iradesi dışında bir inanca zorlanmayacak" şeklinde güvence vermişti[28]. Bu bağlamda Katoliklerin itirazlarına rağmen sinagogların tamir edilmesine izin vermişti. Aynı sıralarda Iustinianus, Afrika'daki tüm sinagogların yıkılmasını emretmişti. Dolayısıyla Napoli'deki Yahudilerin Romalılara direnmek ve Gotlara sadık kalmaktan başka seçenekleri yoktu. Aslına bakılırsa Iustinianus da onlardan başka bir şey yapmalarını bekleyemezdi.

Aldığı cevaptan sonra Belisarius, Napoli kuşatmasını başlattı. İlk önce kentin su tedariğini kesmek için su kemerini tıkayarak Napolilileri teslim olmaya zorlamaya çalıştı, ancak bu taktik pek işe yaramadı çünkü kentin duvarları içinde çok sayıda kuyu bulunuyordu. Yüksek kayıplara rağmen Got direniş etkiliydi ancak Theodahad, Napolililerin talep ettiği takviye kuvvetlerini göndermeyi başaramadı. Sonunda Belisarius'un Isaurialı birlikleri su kemerinin surlara girdiği noktadan kente giden bir yol buldular. Napolililerin gelen son teklifi de reddetmelerinin ardından Belisarius bir müfreze askerini gece karanlığında ilgili noktaya sevk etti.

Bu müfrezeler, Belisarius'un ordusunun büyük bir kısmını topladığı kentin kuzey yönündeki iki kuleyi muhafaza eden Got müdafileri alt etmeyi başardılar ve Roma birlikleri kentin surlarına tırmandılar. Yahudi cemaatinin üyeleri tarafından yönetilen kentin deniz kısmındaki savunması da nihayetinde aşıldı ve yirmi bir günlük bir kuşatmanın ardından yerleşim yağmalanarak yerle bir edildi.

28 Cassiodorus, *Variae* 2.27 (Bjornlie, 102).

Özellikle Belisarius'un Hun birlikleri, general müdahale edip katliamın durdurulmasını ve köle olarak ele geçirilenlerin serbest bırakılmasını emredene kadar kiliselere sığınan sivilleri katletmekle suçlandılar. Procopius ironik bir biçimde bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Ve böylece o gün Napolililer hem tutsak hem de özgür oldular." Got müfrezesinin hayattan kalan tüm askerleri infaz edilmekten kurtuldular[29]. Belisarius artık Roma'ya ilerlemeye hazırdı.

Roma'nın dahilinde tansiyon giderek yükseliyordu. Theodahad'ın -muhtemelen Belisarius'un Syrakousai'yı işgalinden sonra- kente bir Got garnizonu yerleştirme kararı isyana yol açmıştı ve kral senatörlere mektup yazarak müdahalede bulunmalarını emrederek, halka da ayaklanmaya son vermeleri çağrısında bulunmuştu. Roma'nın ötesinde, Got soylularının ve ordusunun önde gelen üyeleri Belisarius'un ilerleyişi ve Theodahad'ın onu durdurmadaki yetersizliği karşısında giderek daha fazla paniğe kapılıyorlardı. Bu kişiler yeni bir kral belirlemek için Roma'nın yaklaşık elli kilometre güneyindeki Regata'da bir araya geldiler ve aralarındaki en iyi savaşçı ve savaş beyi olan Vitigis'i seçtiler. Bunu duyan Theodahad, Ravenna'ya kaçmaya çalıştı lakin yakalanarak öldürüldü. Vitigis Got ordusunun askerlerini kendi arkasında toplamaya çalıştı. Askerlerine "savaştaki ününü" hatırlatırken "onun [Theodericus'un] yaptıklarını takip edenlerin akraba olarak görülmeleri gerektiğini" ilan etti[30]. Ayrıca otoritesini tesis etmek için Roma'yı ziyaret etti[31].

Vitigis'in ordusuyla ilerleyen Belisarius'u karşılayıp savaşması beklenebilirdi. Kral bunun yerine ordusunun büyük bir kısmıyla Ravenna'ya çekildi ve Roma kentini yaklaşık dört bin askerden müteşekkil bir garnizona emanet etti. Bunun nedeni, Constantinopolis ile Franklar arasındaki görüşmelerin meyvesini vermesi ve Frankların artık Roma saldırısına karşı da savunmasız olan kuzeydeki Got bölgeleri tehdit etmesiydi. Vitigis Ravenna'dayken Amalasuntha'nın kızı Matasuentha'yı kendisiyle evlenmeye zorladı. Yeni kral böylece evlilik

29 Procopius, *De Bellis* 5.10.29, 5.10.35, 5.10.37.
30 Cassiodorus, *Variae* 10.13–14, 10.18, 10.31.
31 Procopius, *De Bellis* 5.11.10.

aracılığıyla Theodoricus'un hanesiyle bir bağlantı kurduğunu iddia edebilecekti. Vitigis Frankları başından defedebilmek için Galya'nın güneyinde kalan tüm Got bölgelerini Franklara terk etti[32]. Artık Roma'da bütün bakışlar Belisarius'un üzerindeydi ve yeni atanan papa Silverius'un (Mayıs 535'te papa II. İoannes'in yerini aldı) görünürde coşkulu bir teşvikle, komutanı kenti işgal etmeye davet eden bir elçi gönderdi. Roma birlikleri Via Appia'da ilerledikçe Got garnizon gücünü yitirdi. Belisarius adamlarını 10 Aralık 536'da Porta Asinaria üzerinden askeri bir direniş olmaksızın Roma kentine soktu[33]. Geride kalan tek Got komutanı, kentin anahtarlarını kendisine sunmak üzere Iustinianus'a gönderildi. Procopius'un aktardığı üzere, "Ve böylece Roma, altmış yıl sonra yeniden Romalıların egemenliği altına girdi[34]."

IANUS TAPINAĞININ KAPILARI

Belisarius'un başarılarının üzerine yatmayı düşünen bir adam değildi. Procopius'un anlattığına göre Vitigis tarafından yönlendirilen ve belki de onun tarafından yönetilecek bir Got karşı kaldırısını öngören komutan, derhal kentin çevre duvarlarını ve tahkimatını onarmaya ve iyileştirmeye koyuldu[35]. Belisarius'un yalnızca 7.000 askere sahip olduğu (diğer pek çok asker ele geçirilen kentlerdeki garnizonları oluşturmak için geride bırakılmıştı) bilindiği için bu mantıklı bir hamleydi. Aynı zamanda başta Beneventum olmak üzere Got birliklerinin yokluğu nedeniyle öncelik arz eden bir dizi başka kent de imparatorluğun eline geçti ve böylece imparatorluğun hakimiyeti kısa sürede güneyde Calabria'ya ve güneydoğuda ise Apulia'ya kadar uzandı. Samnium'daki yüksek rütbeli bir Got komutanının adamlarıyla birlikte Belisarius'a sığınması sayesinde

32 Whitby, *The Wars of Justinian*, 215–216.

33 Age., 217; *Liber Pontificalis Silverius* 4. Bkz. *The Book of Pontiffs (Liber Pontificalis)*, çev. R. Davis (Liverpool, 1989), 54; Procopius, *De Bellis* 5.14.14–15. Procopius, Belisarius'un Roma'ya girişini 9'una tarihlendirir; Roma kaynağımız (*Liber Pontificalis*) ise 10'una tarihlendirir.

34 Procopius, *De Bellis* 5.14.

35 Age., 5.14.15–16.

Roma'nın güneyindeki İtalya'nın çoğu etkin bir şekilde kontrol edilebildi. Belisarius Toskana'ya elçiler gönderdi ve burada Spoletum ve Perugia sakinleri tarafından sıcak bir şekilde karşılandı[36].

Vitigis kuzey istikametinde Franklarla gergin bir barış sağlamayı başarmıştı. Kralın Dalmaçya'daki orduları da imparatorluk ilerleyişini başarıyla kontrol altına almış ve Roma kuvvetlerini Salona'da sıkıştırmıştı[37]. Nihayetinde Belisarius'un Roma'da ne kadar az adama sahip olduğunun farkına varan kral, Theodericus'un krallığının incisi olan kenti geri almak için birliklerini topladı. Vitigis 21 Şubat 537'de Procopius'un 150.000 kadar süvari ve piyadeden oluştuğunu tahmin ettiği bir orduyla harekete geçti[38]. Kralın seferber ettiğin askerlerin gerçek sayısı elbette bilinemez. Ancak Procopius'un bu ifadeyle anlatmak istediği, Got kuvvetlerinin Roma'da saklanan Belisarius ve adamlarından sayıca çok üstün olduklarıdır[39]. Kazanılan daha geniş toprakları tehlikeye atmadan mümkün olduğunca çok imparatorluk askerini Roma'da toplamak için olağanüstü bir çaba sarf edildi. Belisarius'un kısa süre önce (öngörülü davranarak) onardığı savunmanın gerisine çekilen askerleri bir yıldan fazla sürecek ve kenti savunanlardan biri olan Procopius'un ayrıntılı olarak anlatacağı kuşatmaya direnmek için mevzilendiler[40].

Procopius'a göre hikâyenin kahramanı Belisarius'tur. Zira komutan Gotları kurnazlığıyla yenmeye, subaylarının paniğe kapılmasını engellemeye, hem askerlerinin hem de sivil halkın moralini yüksek tutmaya ve firarları engellemeye çalışmıştır. Eli ayağı tutan bütün Romalı askerler surların inşasına yardım etmekle görevlendirildi. Gotların sahip olduğu devasa sayısal avantaja rağmen Vitigis'in asker sayısı, kentin savunma hattını tamamen kuşatması ve dolayısıyla yerleşimi tamamen izole etmesi için yeterli değildi. Diğer yandan kenti bir taarruzla ele geçirmeye çalışma konusunda da

36 Bkz. Whitby, *The Wars of Justinian*, 218 not 33, 217.
37 Age., 218.
38 Procopius, *De Bellis* 5.14–16, 24.3.
39 Whitby, *The Wars of Justinian*, 218.
40 Procopius, *De Bellis* 5.18–6.10.

kendisini rahat hissetmiyordu. Bu eylem ordusunda çok yüksek bir zayiata yol açarak Gotların moralinin çökmesine neden olabilecekti. Belisarius görünüşte üstesinden gelinemeyecek zorluklara rağmen, her zaman toplum önünde kendinden emin bir tavır sergilemeye ve kendisine bağlı insanların moralini yükseltmeye özen gösterdi. Hatta müzisyenlere geceleri surların üzerinde müzik çalmaları talimatı bile verdi. Bu arada bekçi köpeklerinin eşlik ettiği Berberi gözcüler gece saldırısına ilişkin herhangi bir işaret olması durumunda uyarıda bulunmak için surların dışına gönderiliyorlardı.

Belisarius Got kuşatması yoğunlaşırken Iustinianus'a asker sıkıntısı çektiğini bildiren ve takviye için yalvaran bir mektup göndermeyi başardı. Procopius'a göre komutan mektubunda "Bize o kadar çok silah ve asker gönderin ki, bundan sonra düşmanla denk bir güçle savaşabilelim" yazmıştır[41]. Iustinianus daha fazla askerin bölgeye sevk edilmesini istese de bu birliklerin Yunanistan'dan İtalya'ya geçişleri aşırı derecede yavaş gerçekleşti[42]. Belisarius erzak stoklarını koruyabilmek için kadın ve çocuklar ile savaşamayacak durumdaki erkeklerin Napoli'ye tahliye edilmelerini emretti. Bir kısım insan Portus'tan gemiyle sevk edilirken, diğerlerinin Gotlar tarafından rahatsız edilmeden karadan kenti terk etmesine izin verildi. Belisarius'un düşmanla pazarlık yapmaya çalıştıklarından şüphelenmesi üzerine papa Silverius ve birkaç senatör de Roma'dan çıkarıldı. Papa muhtemelen "kendi güvenliği için" Yunanistan'a götürüldü ve yerine Vigilius adında bir rahip Roma piskoposu olarak atandı. Kuşatmadan kaynaklanan psikolojik baskılar, yerel halkın bir kesiminin Roma'nın kurtulmasına yardımcı olacağına inanmaları sebebiyle, Hristiyanlık öncesi eski gelenekleri yeniden canlandırmalarına neden oldu. Örneğin Procopius forumdaki Ianus Tapınağı'nın bronz kapılarının gizlice aralık bırakıldığını ve bunun Roma'nın savaşta olduğu dönemlerde her zaman açık bırakılmasına atıf yapan eski bir pagan geleneğinin yeniden canlandırılması olduğunu söyler[43].

41 Age., 5.24.8.

42 Whitby, *The Wars of Justinian*, 223; Procopius, *De Bellis* 5.24.18–20.

43 Procopius, *De Bellis* 5.25.13–14, 5.25.22–25.

Nisan 537'nin başlarında, Roma takviye kuvvetlerin nihayet deniz yoluyla Roma'ya ulaştı. Takviye kuvvetlerin sayısı çok fazla olmasa da Belisarius kuşatmayı kırmak için yeni birliklerin gelişinden yararlanmaya karar verdi. Özellikle atlı okçuların Gotlara önemli kayıplar verdirdiği kent surlarının ötesinde bir dizi saldırı gerçekleştirilmesini emretti. Ancak Vitigis'in kuvvetleri aralarında büyük bir piyade grubunun da bulunduğu Belisarius'un askerlerinin kentten kaçmaya yönelik daha uzun soluklu bir girişimini engellemeyi başardı. Komutan tekrarlanan süvari baskınları aracılığıyla saldırganları bezdirmenin ve yıpratmanın yapabileceği en iyi şey olduğu sonucuna vardı. Roma'da kıtlık ve hastalıklar etkisini göstermeye başlamıştı. Procopius kentten çıkarılarak erzak temin etmek üzere Napoli'ye gönderildi ve geriye kalan sivil halk savaşı kesin bir karşılaşma ile sonuçlandırması için Belisarius'a yalvardı. Daha fazlasını kaldırmaları mümkün değildi. Hastalık aynı zamanda Got ordugahını da etkilemeye başladı. Tükenmişlik her iki taraf için de geçerliydi. Bu noktada Procopius anlattığına göre, Roma'ya yalnızca erzakla değil, aynı zamanda hem karadan hem de denizden ilerleyen 5.000'den fazla Roma askeriyle birlikte dönmeyi başardı. Belisarius, Gotların dikkatini dağıtmak ve bu askerlerin de savunmaya katılmasını sağlamak için dikkat dağıtıcı bir eylem olarak bir süvari saldırısı başlattı. İzlenen strateji başarılı oldu[44].

İlave Roma birliklerinin kente başarıyla ulaştığının farkına varan Vitigis, sonunda zaferden umudunu kesti ve Belisarius ile müzakerelere başladı. Got elçileri Belisarius'a Romalıların Sicilya'yı alabileceklerini, çünkü "Sicilya olmadan Afrika'ya güven içinde sahip olamayacaklarını" söylediler. Procopius'a göre Belisarius, "Biz de kendi adımıza Gotların tüm Britanya adasını ele geçirmesine izin veriyoruz" şeklinde bir karşılık verdi[45]. İnsanların sahip olduklarını iddia ettikleri ancak pratikte kontrol etmedikleri toprakları teklif etmelerinin bir anlamı bulunmuyordu. Bunun üzerine Gotlar Napoli ve Campania üzerindeki tüm haklarından vazgeçmeyi ve yıllık haraç ödemeyi kabul ettiler. Belisarius, böyle bir anlaşmayı kabul

44 Age., 5.26–29, 6.1–5.
45 Age., 6.6.27–28.

etmeye yetkili olmadığını ve imparatorun talimatlarını bekleyeceğini söyledi. Aralık 537'nin sonlarında bir rehine takası gerçekleştirildi ve Belisarius emirleri beklerken üç aylık bir ateşkes ilan edildi. Fakat komutanı hazırlıksız yakalamak için ani bir teşebbüste bulunan Vitigis kente girmek için parçalanmış su kemerinden, bitişikteki bir kapıdan ve daha sonra kayıklarla üç denemede bulundu. Kuşatma 538 yılının Mart ayının ortalarında sona erdi. Daha önce Nika Ayaklanması'nın bastırılmasına yardım etmiş olan general Narses liderliğindeki ek bir Roma takviye kuvveti de İtalya'ya ulaştı.

Bir süre sonra Belisarius ve Narses arasında nasıl ilerlenmesi konusunda bir tartışma çıktı. Roma'nın konumunun istikrarsızlığından endişe duyan Belisarius ele geçirilen toprakların tahkim edilmesi gerektiğini savunurken, Narses savaşı düşman topraklarına taşıyarak imparatorluğun hakimiyet alanını genişletmek istiyordu. Bu tartışma Roma ordusunun subay kademesi içinde de kaynayan gerilimleri ve rekabetleri ortaya çıkardı. Belisarius kısa bir süre önce hoşnutsuz bir astı tarafından teşebbüs edilen bir suikast girişiminden kurtulmuştu ve hırslı Narses bu memnuniyetsizliği körüklemeye istekliydi. Belisarius, Istinianus'un kendisine tam yetki veren ve tüm subaylar ile birliklere "devletimizin çıkarları doğrultusunda komutana itaat etmelerini" emreden resmi atama mektubunu göstermek zorunda kaldı. Buna karşılık Narses, emirlerin aslında devletin çıkarlarından değil de kötü stratejik düşüncelerden kaynaklandığı durumlarda emirlere uyma zorunluluğunun olmadığını söyleyerek itiraz etti. Belisarius nihayetinde Narses'i itaatsizlik nedeniyle imparatora şikâyet etmek zorunda kaldığında Iustinianus Narses'e kısa süreliğine Constantinopolis'e dönmesini emretti[46].

BELISARIUS BATI'NIN İMPARATORU MU?

Artık Belisarius'un Ravenna üzerine yürümeye hazırlandığından emin olan Vitigis, imparatorluğun diğer cephelerdeki potansiyel düşmanlarını ve rakiplerini harekete geçirmeye çalıştı. Procopius'a göre kral

46 Age., 6.18.10–29, 6.8, 6.22.1–5.

Balkanların kuzeybatısındaki Lombardlara elçiler göndermiş olmasına rağmen Lombard hükümdarının Iustinianus'la bir ittifak görüşmesi yaptığını öğrenmişti. Daha sonra İran şahı Hüsrev'e bir elçilik göndermeye karar vererek, şahı 532 yılında imzalanan "Sonsuz Barış" anlaşmasını bozmaya teşvik etti. Vitigis rüşvet vererek "Liguryalı iki rahibin" (bu rahiplerin Katolik oldukları düşünülmelidir) doğuya gitmesini ve mesajını İran sarayına iletmelerini sağladı. Bu rahiplerden biri piskopos, diğeri de onun hizmetkarı gibi davranıyordu (böylece cursus veloxu veya imparatorluğun taşıma ve ulaşım sistemini kullanmaları mümkün olacaktı). Procopius'un iddiasına göre iki rahip Ktesiphon'a vardıklarında İran şahına yakın zamanda saldırıya geçmezse çok geç olacağını söylediler. Zira Iustinianus İtalya'daki zaferden yenilemeyecek kadar güçlü bir şekilde çıkacaktı ve bundan sonra Roma ordularını kaçınılmaz olarak İran'a sevk edecekti[47]. Hüsrev duyduğu tavsiyeleri ciddiye almış görünmektedir.

Doğu cephesinde İranlıların harekete geçtiğine dair emarelere karşı uyanık görünen Iustinianus, "Batı'daki savaşı mümkün olduğunca çabuk sona erdirmeye ve İranlılara karşı savaşmak üzere Belisarius'u geri çağırmaya karar verdi[48]." Vitigis'in daha önceki ateşkes döneminde müzakerelerde bulunmak üzere Constantinopolis'e gönderdiği Got elçileri, yakın zamanda Constantinopolis'ten bir barış heyetinin krallarına yollanacağını bildirmek üzere geri gönderildiler. Belisarius bu sırada, Got hakimiyetinin merkezi olan Ravenna'ya yapılacak bir saldırıya hazırlık olarak kenti izole etmeye çalıştı ve Po Nehri boyunca uzanan ikmal hattını kesti. Nihayetinde Theodebert'in yardıma gelmesine durumunda Vitigis, krallığından geriye kalanları Franklarla paylaşmayı dahi teklif etti. Ancak Belisarius, Frank hükümdarını Iustinianus ile yapılacak bir anlaşmadan daha fazla kazanç elde edeceğine ikna etmeyi başardı. Ravenna'daki koşullar kötüleştikçe, çevredeki kale ve yerleşimlerdeki Gotlar firar etmeye ve Romalılarla anlaşmaya başladılar[49].

47 Age., 6.22.1–13, 6.22.16–22, 2.2.

48 Age., 6.22.21.

49 Whitby, *The Wars of Justinian*, 232.

Tüm bunların yaşandığı sırada Iustinianus'un elçileri bir barış anlaşması arayışıyla geldiler. Yine Procopius şartları detaylarıyla kaydetmiştir. Procopius bu sırada Belisarius'un yanındaydı ve bu nedenle iletilen teklifin niteliği hakkında iyi bir bilgiye sahip olması muhtemeldir. Kaldı ki bu teklif Iustinianus'un o dönemde İtalya üzerine sahip olduğu emelleri tam olarak yansıtıyor olabilir. Elçiler Iustinianus'un kralın tacını ve başkentini Ravenna'da tutmasına izin vermeye ve Po'nun kuzeyinde bir Got devletini tanımaya fiilen istekli olduğunu Vitiges'e bildirdiler. Buna karşılık Gotlardan, Got kraliyet hazinesinin gelirlerinin yarısını Iustinianus ile paylaşmaları ve Iustinianus'un "kendisine tabi ve bağlı" hale getireceği güney topraklarındaki Roma hakimiyetini tanımaları bekleniyordu[50]. Vitigis ve saray erkanı bu şartların kabul edilebilir olduğunu hissettirdiler. Bir anlaşmaya varılmış gibi görünüyordu.

Tek engel Belisarius'tu. Procopius'un aktardığına göre Ravenna'nın avuçlarının içinde olduğuna inanan general, Gotların kendisinden beklediği gibi anlaşmayı imzalamayı reddetti. Barış için umutsuzluğa kapılan ve Po'nun güneyindeki Got topluluklarını Iustinianus'un doğrudan yönetimine tabi kılmaktan kaçınmak için bir fırsat olduğunu hisseden Got aristokrasisinin üyeleri ve ardından Vitigis'in temsilcileri Belisarius'a yeni bir teklifle geldiler. Buna göre Batı'da imparator olmayı, Romulus Augustulus'un 476 yılında bırakmak zorunda kaldığı tahtı ele geçirmeyi ve hem İtalyalılar hem de Gotlar üzerinde hüküm sürmeyi kabul ederse, İtalya'nın tamamını Belisarius'a teslim edeceklerdi[51]. Belisarius, Gotlara zarar vermeyeceğine yemin ederek bunu kabul etti, ancak Ravenna'ya girene ve Vitigis ile önde gelen soylular huzuruna çıkana kadar anlaşmayı resmi olarak onaylamayacağını belirtti. Belisarius yüksek komuta kademesine, söylediklerini yaptıkları takdirde Gotların başkentini ele geçireceklerini bildirdi. Belisarius ve ordusu kısa bir süre sonra kente girerlerken, aynı zamanda Ravenna'nın artık açlıktan ölmek üzere olan halkını beslemek için tahıl taşıyan gemilerin yakınlardaki Classe limanına

50 Procopius, *De Bellis* 6.29.1–2.

51 Age., 6.29.3–5, 6.29.18–22.

yanaşması emredildi. Got temsilcileri generalin onları tuzağa düşürdüğünden habersiz bir biçimde Belisarius ile yürüyorlardı.

Daha önce Kartaca, Syrakousai ve Roma'da olduğu gibi Belisarius, o zaman kadar düşman elinde olan dördüncü bir kente de herhangi bir direnişle karşılaşmadan sahip oldu. Procopius bu olayı, "Ve o sırada Roma ordusunun Ravenna'ya girişini izlerken, olayların gerçekleşmesinin insanların bilgeliğiyle ya da başka bir üstünlükle değil, aksine amaçlarını her daim bozup şekillendiren tanrısal bir gücün olduğuna inandım... Çünkü Gotlar sayı ve güç bakımından rakiplerinden çok üstün olmalarına rağmen yine de daha zayıf olan bir ordu tarafından esir alınıyorlardı" şeklinde ifade eder. Dahası, "kadınlar kapıda otururken bütün orduyu gördüklerinde, hepsi kocalarının yüzüne tükürdüler ve elleriyle galipleri işaret ederek korkaklıklarından dolayı onları azarladılar (zira kocalarından düşmanın sayılamayacak kadar çok olduğunu ve askerlerin iri yapılı olduklarını duymuşlardı)" diye ekler[52].

Belisarius -ki Procopius'a göre hâlâ Batı İmparatorluğu'nu yeniden canlandıracakmış gibi davranmaya devam ediyordu- Ravenna'ya yerleştikten sonra Vitigis'i koruma altına aldı ve yerleşimde ikamet ettikleri halde aileleri Po Nehri'nin ötesinde bulunan Got askerlerine evlerine dönebileceklerini söyledi. Romalı birlikler kentteki konumlarını emniyet altına alırken, kraliyet hazinesi imparatora gönderilmek üzere ele geçirildi. Çevre kasabalardaki Got garnizonlarının temsilcileri kısa süre sonra Belisarius'a sadakatlerini iletmek için kente gelmeye başladılar ve böylece komutanın otoritesi Venetia ve Treviso üzerinde de genişleme imkânı buldu. Bu duruma itiraz eden kayda değer tek Got savaş beyi, Verona'daki Got birliklerini komuta eden Ildibad adında bir askerdi. Ildibad'ın Belisarius'a elçilik gönderdiği (çocukları Ravenna'da diplomatik rehine olarak tutuluyordu) ancak ona boyun eğmediği aktarılmaktadır[53].

Belisarius tehlikeli bir oyun oynuyordu. Procopius, generalin batı imparatoru ünvanını almaya niyetinin olmadığı konusunda

52 Age., 6.29.34.

53 Age. 6.29.40–41.

ısrar etmektedir. Ancak yine de cezbedilmiş olmalıdır. Açık bir biçimde Gotlar çoğunlukla teslim olmaya istekliydiler ve Got birliklerinin çoğu ona bağlıydı. Karısı Antonina ne düşünüyordu? Bütün sefer boyunca kocasını takip etmişti. Belisarius çok geçmeden kararını vermek zorunda kaldı, çünkü tüm sadakat yeminlerine rağmen generalin Batı'da bağımsız bir hükümdar olarak hareket etmeyi düşündüğüne dair haberler imparatora ulaşmaya başlamıştı. Doğudaki giderek ciddileşen askeri durum göz önüne alındığında, Iustinianus en iyi hamlenin Belisarius'u eve çağırmak olduğuna karar verdi. Got liderleri, "Belisarius'un İtalya Krallığı'nı Iustinianus'a sadakatten daha az önemli görmeyeceğini düşünerek" komutanın bu çağrıyı görmezden gelmesini bekliyorlardı[54]. Belisarius'un yalnızca Constantinopolis'e dönme niyetinde olmadığını, aynı zamanda Got kraliyet hazinesini ve esir edilen Theodahad'ı da yanında götürmeyi planladığını anladıklarında her şey için çok geçti. Başkentlerini Belisarius'a teslim etmişler ve komutan aracılığıyla da yerleşimi ve İtalya'nın hakimiyetini Iustinianus'a hediye etmişlerdi.

Got aristokrasisinden geriye kalanlar Belisarius yola çıkmadan önce bir araya gelerek bir süre tartıştıktan sonra kraliyet tacını Romalı komutana mesafeli duran Verona lordu Ildibad'a teklif etmeye karar verdiler. Belisarius'un imparator olmayı kabul etmesi şartıyla, önce Ildibad'ın bir kez daha Gotlar adına teslimiyeti teklif etmesi kararlaştırıldı. Buna karşılık Belisarius 540 yılında yanına Vitigis'i, diğer önemli Gotları, kral Ildibad'ın çocuklarını ve Got hazinesini de (büyük miktarlarda altın, gümüş ve değerli taşlardan müteşekkildi) alarak Byzantium'a yelken açtı. Komutan bunların tamamını Iustinianus'a sunana kadar Ravenna ile Verona çevresindeki Got yerleşim bölgesinin haricindeki İtalya'nın geri kalanını en sadık komutanlarına emanet etti. Görünüşe göre İtalya artık imparatorluğa geri dönmüştü. Afrika'da da olduğu gibi, Constantinopolis'ten gönderilen Romalı vergi tahsildarları da yakında yola çıkacaktı[55].

54 Age., 6.29.40–41, 6.30.1–3.

55 Age., 6.30, 7.1.28–30.

Belisarius'un başarılarının zafer kutlamalarını gerçekleştirdiği 534 yılındaki Constantinopolis ziyaretinin tam tersine 540 yılında kente varışı nispeten sükûnet dolu bir olaydı. Procopius bize bu olayı şöyle açıklamaktadır: "Theodericus'un başlı başına görülmeye değer bir manzara olan servetini teslim aldıktan sonra, başarının büyüklüğünü ve ihtişamını kıskandığı için [Iustinianus] onu yalnızca Senatus üyelerinin sarayda özel olarak görmelerine izin verdi; bu serveti ne halkın önüne çıkardı, ne de Gelimer ve Vandallara karşı kazandığı zaferin dönüşünde yaptığı gibi Belisarius'a geleneksel zafer töreni iznini verdi. Ancak Belisarius'un adı herkesin dilindeydi" "Uzun boylu ve son derece yakışıklı", "nazik", "alçakgönüllü" ve "hem askerler hem de köylüler tarafından sevilen" karizmatik general büyük bir etki yaratmıştı. Constantinopolis sokaklarının her yerinde Belisarius'u hayranlık dolu kalabalıkların takip etmesi, hem Iustinianus'un şüphelerini hem de Theodora'nın kıskançlığını uyandırıyordu. Iustinianus onu ne kadar çabuk başkentten uzaklaştırabilir ve İranlılarla savaşmaya geri dönebilirse o kadar iyi olacaktı[56].

56 Age., 7.1.1–7.

Uykusuz İmparator

KARTAL VE YILAN

İstanbul'un tarihi semti Sultanahmet'in sakin bir ara sokağına bitişik sade ancak zarif bir müzede, bir zamanlar Constantinopolis'teki Büyük Saray'ın altıncı yüzyıldan kalma "peristil" (veya kapalı) avlusunu kaplayan bir dizi mozaik yer almaktadır[1]. Tasvir edilen sahneleri büyük ölçüde pastoral veya avcılıkla ilgili bir karaktere olan bu mozaikler belki de onları düzenli olarak gören saray mensuplarının, görevlilerin, muhafızların ve elçilerin dikkatini dağıtmayı, eğlendirmeyi ve morallerini yükseltmeyi amaçlıyordu. Genç bir çocuk kazları güdüyordu; bir çiftçi eşeğini besliyordu; genç erkekler avlanırken eğleniyorlardı ve hayvanlar vahşi doğada veya arenada kavga ediyorlardı. Lakin görüntülerden biri politik karşılığı nedeniyle dikkat çekmektedir. Bir yılanla kavgasına odaklanmış, imparatorun makamını ve kişiliğini yansıtan bir kartal tasviri. Yılan bu tasvirde gövdesini kartalın etrafına dolayarak onu sıkıştırmaya ve ezmeye çalışmaktadır. Bu sırada kartal yılanın boynunu vahşi gagasıyla kavrar, pençeleriyle kıvranan bedenini parçalar, gözleri yılana

1 Bkz. D. Talbot Rice, *The Great Palace of the Byzantine Emperors* (Edinburgh, 1958), ve J. Bardill, "The Great Palace of the Byzantine Emperors and the Walker Trust Excavations", *Journal of Roman Archaeology* 12 (1999): 216–230. Daha güncel tartışma için bkz. P. Magdalino, "Imperial Constantinople", şurada *The Cambridge Companion to Constantinople*, ed. S. Bassett (Cambridge, 2022), 135–149, ve J. Bardill, "Visualizing the Great Palace of the Byzantine Emperors", şurada *Visualisierung von Herrschaft frühmittelalterlicher Residenzen: Gestalt und Zeremoniell*, ed. F. A. Bauer (İstanbul, 2006), 5–45.

sabitlenmiş bir şekilde hem öldürme niyetini hem de zaferinin yakınlığını işaret eder. Araştırmacılar bu mozaiklerin kesin tarihi konusunda tartışsalar da, bu mozaik Iustinianus'un kendisine, düşmanlarına ve imparatorluk misyonunun doğasına nasıl baktığını mükemmel bir şekilde özetleyen bir görüntüdür[2]. Hilebaz ve zehirli bir düşmanla ölümcül bir savaşa kilitlenmiş olan imparatorun gevşeme ya da rahatlama lüksü yoktur.

Bu durum 530'lu yıllarda Iustinianus'un neden Roma'nın yurt dışındaki gücünü yeniden tesis etmeyi amaçlayan bir dizi harici seferin yanı sıra büyük bir idari reform dalgasına giriştiğini de açıklayabilir. Merkezi otoriteyi güçlendirmek için taşra idaresinin yapısını elden geçirdi ve ordularını finanse etmek için vergi gelirlerini en üst seviyeye çıkardı. Taşra ve senatoryal aristokrasi içindeki vergi kaçakçılığını ve kanunsuzluğu bastırırken, bu elitlerin pek çok üyesine karşı tutumu düşmanlık ve vehim işaretleri taşımaktadır. Bu değişiklik ile diğerlerini gerçekleştirmek için çıkardığı kanunlar toplu olarak Novellae veya "Yeni Kanunlar"[3] (yeni olarak adlandırılmalarının nedeni codex'te toplanan imparatorluk yasalarından sonra ilan edilmeleridir) olarak anılacaktı. Bu yasaların içeriği (tam ve açıklamalı ilk İngilizce çevirisini arkadaşım ve meslektaşım David Miller ile birlikte yayınladım), imparatorun kişisel "fikrini" ve kaygılarını diğer tüm kaynaklardan daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır[4]. Hatta bir noktada

2 Bkz. G. Brett, "The Mosaics of the Great Palace in Constantinople", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 5 (1942): 34–43; K. Dark, "Roman Architecture in the Great Palace of the Byzantine Emperors", *Byzantion* 77 (2008): 87–105; ve özellikle Bardill, "Visualizing the Great Palace". Mozaiklerin imparator II. Tiberius (hükümdarlık dönemi 574-582) veya halefi Maurikios (hükümdarlık dönemi 582-602) döneminde, yaklaşık 580 yılında yerleştirildiğine inanmak için iyi nedenler vardır. Özellikle Tiberius kendisini "Yeni Iustinianus" olarak sunmaya çalışmış ve II. Iustinus'un (hükümdarlığı 565-574) felaketle sonuçlanan iktidarının ardından Iustinianus dönemi yasalarına geri dönmeye çalışmıştır. Bu nedenle mozaiklerin genel olarak "Iustinianus" ideolojisini ve estetiğini yansıtması amaçlanmış olabilir. Bkz. *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, ed. P. Sarris, çev. D. J. D. Miller (Cambridge, 2018), 48–50.

3 *Novellae Constitutiones*. (çn)

4 Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*. Ayrıca bkz. A. M. Honoré, "Some Constitutions Composed by Justinian", *Journal of Roman Studies* 65 (1975): 107–123. Yeni Ahit

imparatoru, bir kadının kocasından hangi gerekçelerle boşanabileceği gibi ciddi bir konuda şaka yaparken bile görebiliyoruz. İmparatorun bildirdiğine göre diğer şeylerin yanı sıra adamın büyücülükle uğraşması, aile evine başka kadınlar getirmesi, hırsızları saklaması ya da mezarları soymaya veya hayvanları çalmaya başlaması durumunda kadın bu eylemi gerçekleştirebilirdi. İmparator devamında "Tabii ki tüm bu gerekçelerin hepsini bir seferde kanıtlamak zorunda değil!" diye eklemektedir. Buna karşılık kadın "büyücülük yaptığı", "kocasının rızası dışında geceyi dışarıda geçirdiği", "kocasının isteği dışında yarışlara katılarak eğlendiği" ya da sadece "tiyatroları ziyaret ettiği" için boşanma davasıyla karşı karşıya kalabilirdi[5].

Diğer durumlarda ise kanunla bilgili baş hukuk sorumlusu Tribonianus'un süslü üslubuyla kaleme alınmıştır[6]. Ancak bu kanunların ortaya koydukları politik gündem ve zihniyet açık bir şekilde imparatora aittir. Iustinianus bu yasalarda kendisini, halkının gereksinimlerine ve devlet mesaisine karşı her zaman hazır olan "uykusuz bir imparator" olarak tanımlamıştır (evvelden gördüğümüz üzere daha önce Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi'nin inşaat yazıtında da kullanılan bir motiftir)[7]. Yasalar devletin ayrıntılara ve en ufak meselelere bile gösterdiği olağanüstü özeni ortaya koymaktadır. Bu özen, Filistin, Mısır ve Arabistan gibi imparatorluğun uzak köşelerindeki valilere hizmet eden alt düzeyden memurlara verilecek maaşın oranlarını hesaplamaya kadar uzanmaktadır[8]. Hatta bazı araştırmacılar bu bağlamda Iustinianus ve Stalin arasında bir karşılaştırma bile yapmışlardır[9]. Yasalar boyunca ayrıca imparatorun Roma hukukuna yeni istikametler çizdiğini ve seleflerinin hukuki düşüncelerini

dilinin ve motifleri in bu imparatorluk mevzuatına alışılmadık (ve son derece "Iustinianusvari") bir şekilde girmesi hakkında bkz. P. Sarris, "At the Origins of the "Persecuting Society"? Defining the "Orthodox Republic" in the Age of Justinian", *Travaux et mémoires* 26 (2022): 407–422, 414–415.

5 *J.Nov.* 22 c. 15.1–2.

6 T. Honoré, *Tribonian* (Londra, 1978)

7 Bkz. *J.Nov.* 8 pr.; *J.Nov.* 30 c. 11.2. Bkz. B. Croke, "Justinian: The Sleepless Emperor", şurada *Basileia*, ed. G. Nathan ve L. Garland (Leiden, 2011), 103–108.

8 Örnek için bkz. *J.Nov.* 8.

9 Honoré, *Tribonian*, 28.

şekillendiren -ve sınırlandıran- daha gelecekler düşünce tarzlarından koptuğunu görüyoruz[10]. Iustinianus'un Novellae'ı bilfiil Bizans hukukunun başlangıcını işaret etmektedir.

İmparator otoritesinin bir kısmının kendisine hizmet edenlere devredilmesi gerektiğini açıkça anlamıştı ve sıklıkla taşradan kendisine gelen şikâyet ve başvuruların çokluğundan şikâyet ediyordu[11]. Yine de psikolojik olarak bunları bırakmakta büyük zorluk çektiği anlaşılmaktadır. Kendi adına bakmaları için diğer yargıçlara ve görevlilere verdiği davaların ve temyiz başvurularının sanki imparator oradaymış gibi yürütüldüğünü ve "davacıların, temsilcilerinin, avukatlarının ve bu tür davalarda görev yapan herkesin, görevlilerimizin önünde sadece hükümdara [huzuruna çıkanlara] yakışan kıyafetler ve ayakkabılar giyip, yine böyle bir dil kullandıklarını" fark ettiğinde özellikle deliye döndü. Yasalarından da anlaşılacağı üzere Iustinianus'un kendi itibarına karşı aşırı yoğun hisleri vardı. Yasalar aynı zamanda imparatoriçe Theodora'nın devlet işlerinde oynadığı aktif rolü de ortaya koymaktadır. Örneğin Iustinianus, devlet makamlarının parayla satılmasını yasaklayan bir tedbir kararında, baş maliye sorumlusu Kapadokyalı İoannes'e konuyu evvela kendisinin değerlendirdiğini ve sonra ise "Tanrı'nın armağanı ve pek mütedeyyin eşi" Theodora'ya aktardıktan sonra İoannes'in önüne sevk ederek ve onun bazı görüşlerini dikkat aldığını bildirmiştir[12]. İstişarenin sıralaması çok manidardır.

Nika Ayaklanması'nın hemen ardından Senatus'u tasfiye etmek Iustinianus'un hiç güvenmediği ya da popülaritelerinden ve

10 Bu durum özellikle evlilik ve miras gibi sosyal meseleleri ele aldığı *Novella*larında geçerlidir. Örneğin Iustinianus, çiftlerin karşılıklı rıza ile boşanmasını fiilen imkânsız hale getirerek yüzyıllardır süregelen Roma evlilik hukukunu tersine çevirmiştir. Bkz. *J.Nov.* 140'ta imparator II. Iustinus bu reformu iptal etmeye çalışacaktı. Ayrıca Roma hukukunda ailenin nasıl algılandığını ve tanımlandığını etkili bir şekilde yeniden şekillendirecekti. Bkz. P. Sarris, "Emperor Justinian", şurada *Christianity and Family Law: An Introduction*, ed. J. Witte Jr. ve J. S. Hauk (Cambridge, 2017), 100–116. Agostino Minichiello'ya bu konuyu ele aldığı için müteşekkirim.

11 E.g., *J.Nov.* 1 pr. 1. Ayrıca bkz. J.Nov. 23'te bu tür temyiz başvurularına katı zaman sınırlamaları getirmeye çalışmıştır.

12 *J.Nov.* 126 pr.; *J.Nov.* 8 c. 1.

cazibelerinden en çok korktuğu senatörlerden kurtulmasına olanak sağlamıştı. Ayrıca isyanın ardından rakiplerinin zayıflığından ve Afrika, Sicilya ve Roma'daki nispeten kolay zaferlerin rejime karşı yarattığı itibardan yararlanarak Constantinopolis'teki siyasi koşulları köklerinden değiştirdi. Her ne kadar senatörlük irsî olmaya devam etse de bundan böyle Senatus'un aktif üyeliği giderek en yüksek senatörlük makamlarını işgal edenlerle, yani Iustinianus'un atama tekelini elinde tuttuğu bir göreve yükselenlerle sınırlı kalacaktı. En yüksek rütbelere (illustres) sahip senatörlerin oğulları bu rütbeyi otomatik olarak devralmıyordu (gerçi bu rütbeyi almak için imparatora müracaat edebilirlerdi). Iustinianus ayrıca bu yeniden yapılandırılmış Senatus'a daha fazla yargı yetkisi vererek meclisi yasamanın bir unsuru olmaktan çok idaresinin bir kolu haline getirdi[13].

Her ne kadar Iustinianus ve Theodora'nın çocukları olmasa da, imparator kendi geniş ailesinin üyelerini yüksek askeri makamlara tayin ederek iktidar üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırdı (askerler arasındaki hoşnutsuzluğu kontrol altına almaya yardımcı olması için Afrika'ya gönderdiği kuzeni Germanus gibi). Iustinianus, altıncı yüzyıldaki diğer tüm imparatorlardan daha fazla sayıda aile üyesini yüksek makamlara atamıştır. General yapmadığı tek yeğenini sarayda siyasi açıdan önemli bir mevki olan kouropalatesliğe ("sarayın işleriyle ilgilenen kişi") atadı[14]. Her ne kadar Iustinianus'un yeğenini kendisinden sonra tahta geçirmeye

13 Bkz. *J.Nov.* 62 (537 yılında yayımlandı), ve J. Haldon, "Economy and Administration", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 28–59. Yeniden yapılandırılan *Senatus*un *sacrum consistorium* ya da "kutsal kurul" olarak bilinen iç çemberi, imparatorun önemli devlet meselelerinde bu meclise danışması beklendiğinden, siyasi açıdan önemini korumaya devam etti.

14 D. Parnell, *Justinian's Men* (Basingstoke, 2017), 134–135. Iustinus'un saraydaki pozisyonu için bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. C. Mango ve R. Scott (Oxford, 1997), 344 not 21 ("Iustinus'un atanmasıyla bu ünvan yeni bir önem kazanmış, sahibini resmi olarak veliaht olarak göstermeden diğer *patricius*ların üzerine çıkarmıştır"). Ayrıca bkz. S. Lin, "Justin Under Justinian: The Rise of Emperor Justin II Revisited", *Dumbarton Oaks Papers* 75 (2022): 121–142.

çalıştığına dair bir belirti olmasa da, nihayetinde yerini alan kişi bu yeğeni Iustinus'tu. Iustinianus'un kendisini düşmanlarından ve rakiplerinden yalıtmak ve korumak için etrafını bu şekilde ailesiyle çevrelemiş olması muhtemel görünmektedir.

SOKAKLARDAKİ NİZAM

Iustinianus Nika Ayaklanması'nın ardından Constantinopolis sokaklarına kanun ve düzen getirmeye kararlıydı. İmparator ayrıca, taşradan kente ekonomik sebeplerle gelen göçmenlerin ve istek sahiplerinin kontrolsüz ve siyasi istikrarı potansiyel olarak bozabilecek akışlarını durdurmak istedi. 535 yılında "kamusal düzensizliği bertaraf" etmek gibi özel bir mesuliyeti bulunan yeni bir "kamu praetor"luğu[15] ihdas edildi. Bu praetorun emrinde kalabalık bir personel bulunuyordu. Bu görevliler praetora "gerektiğinde asayişi bozanları gözaltına almada ve sivil idareyi düzenli bir şekle sokmada" yardımcı olacaklardı. Praetor yalnızca Constantinopolis'in praefectus urbisine (geleneksel olarak kentteki kanun ve nizamdan sorumlu olan kişi) karşı değil, aynı zamanda bizzat imparatora karşı da sorumlu olacaktı. Iustinianus başkentinin sokaklarının kontrol altında olduğuna dair doğrudan güvence istiyordu. Bu makamı ihdas ettiği kanunda bildirdiği gibi, "Sizin yararınıza olan hiçbir şeyi eksik bırakmayacağız... Sizin kişisel kaygılarınız bizim kaygılarımızdır... Herkese bir baba gibi ilgi göstereceğiz[16]."

Iustinianus aynı zamanda 539 yılında quaesitor makamını kurdu. Bu görevli praetora Constantinopolis halkını denetleme ve yönetme görevinde yardımcı olmanın yanı sıra, göç kontrolü olarak düşünebileceğimiz meselede özel bir sorumluluk verildi. İmparator ya da temsilcilerine götürme hakkında sahip oldukları gerçek yasal şikayetleri bulunan taşralı müracaat sahiplerinin davalarını hızlandıracaktı. Ekonomik sebeplerle göç edenlerin kente girişlerine izin verilmeyecekti. Kentin yerlisi olan sağlıklı dilenciler

15 *praetor populi.* (çn)

16 *J.Nov.* 13 c. 1–5, sonuç (kısaltılmış).

zorla çalıştırılırken, yerli olmayan dilenciler kentte uzaklaştırılacaklardı. Yalnızca "fiziksel engelli, yaşlı ve hasta" olarak tanımlanan dilencilere merhamet gösterilecekti. Bu kişiler "emrimizle rahatsız edilmeden kentte kalabileceklerdi" ve hayır kurumlarından yardım alacaklardı. İstenmeyen kişilerin gemilerle kente gelmelerini engellemek için başkentin ana deniz girişlerinde görevliler bulunacaktı[17]

Iustinianus bu yasada, ayrı ve farklı bir topluluk ya da ethnos olarak kentin "yerlileri" (Constantinopolis'in "Bizanslıları") ile Romalı olmalarına rağmen "memleketlerini terk edip burada sefil bir hayat sürmekten, belki de kendilerine ait olandan mahrum kalarak ve atalarının gömüldükleri topraklardan bile faydalanamadan ölmekten" kaçınmaları gereken yabancılar arasında yeni bir ayrım yapar[18]. Daha iyi bir hayat kurmak için kente ekonomik nedenlerle gelen bir göçmenin evlatlık oğlu olarak Iustinianus'un, aynı şeyi yapmak isteyen diğerlerine karşı daha fazla sempati göstermesi beklenebilirdi. Ancak imparator olarak en önemli görevi sosyal düzeni tesis etmekti. Aynı zamanda vergi gelirlerinin başkente düzenli olarak akması buna bağlı olduğu için ekonomik düzeni de korumaya kararlıydı. Örneğin aynı yasa şikâyet sahiplerini Constantinopolis'e çeken ana etkenlerden birinin, tarım ve hane işçilerinin, muhtemelen yine Constantinopolis aristokrasisinin yerleşik üyeleri olan toprak sahibi işverenlerine müracaatta bulunma ve hatta dava açma arzusu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu türden köylü gruplarının her seferinde yalnızca bir temsilci göndermesine izin verilecekti (topluca kabul edilmek yerine) ve Iustinianus'un ifadesiyle "toprakta çalışmadan geçirdikleri zaman hem kendilerine hem de efendilerine zarar verdiği" için mümkün olabildiğinde hızlı bir şekilde yurtlarına geri gönderileceklerdi[19].

17 *J.Nov.* 80 c. 5, c. 9.

18 *J.Nov.* 80 c. 10 ve c. 5 ve 9. Bkz. A. Laniado, *Ethnos et droit* (Geneva, 2015), 215–216.

19 *J.Nov.* 80 c. 2.

"BÖYLE BİR HUKUKSUZLUĞU İŞİTTİĞİMİZDE YÜZÜMÜZ KIZARIYOR"

İmparator hukukun miras olarak aldığı ana kısmının yasamasını, hukuku tebaası için çok daha erişilebilir kılmayı amaçlayan çok daha geniş bir reform programının yalnızca ilk aşaması olarak görmüştü: Iustinianus 534 yılındaki Digesta'nın ilanından sonraki temel hukuki hedefini "Haneye yakın adalet, daha iyidir" olarak doğru bir şekilde özetledi. Dolayısıyla bir sonraki adımı, Constantinopolis'in ötesindeki taşra dünyasında imparatorluk hukuğunun etkinliği güçlendirmek oldu. Aslında bu, mahkemeleri tıkadıklarını iddia ettiği şikâyet sahiplerinin başkente akışını sınırlandırmak için gerekli bir önleyici tedbirdi.

Iustinianus muhtemelen Ocak 535 gibi erken bir tarihte, eyalet valilerinin mahkemelerini yeniden ihya eden bir yasa çıkardı[20]. Aynı yılın Ağustos ayında, "halkın koruyucusu" (defensor civitatis) makamını güçlendirmek için büyük bir çaba sarf etti. Bu görevliler yoksul taşralıların çıkarlarını güçlülere karşı savunmakla mesul sivil memurlardı ve Iustinianus döneminde yargının en alt basamağı olarak hizmet ediyorlardı[21]. Bu zamana değin bu türden "koruyucuların" sadece elli solidiye kadar olan anlaşmazlıklara bakmalarına izin veriliyordu. Iustinianus bu meblağı üç yüz solidiye çıkararak defensor başkanlığındaki sivil mahkemeyi halkının çok büyük bir kısmı için ilk derece mahkeme haline getirdi[22]. Bu defensores memurları tarafından verilen kararlara karşı temyiz başvuruları bizzat yerel eyaletin valisine yapılırdı ve her kentteki defensorlar, iyi niyetli olmadığını düşündükleri eyalet valisini Constantinopolis'teki praefectus praetorioya bildirme hakkına sahiptiler. Diğer sorumlulukların yanı sıra defensor, yasal ve mali belgeleri korumak için yerel arşivleri

20 *J.Nov.* 23. Tarih için bkz. Honoré, *Tribonian*, 57. Önerilen daha geç tarih için bkz. T. C. Lounghis, B. Blysidu, ve St. Lampakes şurada *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565* (Nicosia, 2005), 260.

21 J.Nov. 15. Bkz. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, vol. 1 (Oxford, 1964), 144–145, ve Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 185 not 1.

22 Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 188 not 10; *J.Nov.* 15 c. 3.

tutmakla da görevliydi. Ayrıca paganları ve sapkınları da kovuşturma görevi bulunuyordu. Iustinianus'un ilat ettiği üzere, "Bu hükümler her zaman yürürlükte kalacaktır, zira bunları Tanrı'ya karşı bitmez samimiyetimiz ve gayretimizle tebaamız için bir armağan olarak tasarladık[23]."

Iustinianus itirazların imparatorluk başkentine (ve nihayetinde imparatorluk sarayına) olan akışını daha da sınırlamak için eyaletleri bir araya getirerek her bir gruba, imparator adına temyizleri dinleme yetkisine sahip daha üst düzey bir vali atamaya başladı. Bununla birlikte, bu tür temyiz mahkemelerinin yargıçları, özellikle karmaşık veya özel bir hukuki öneme sahip olduğu düşünülen davalarını Constantinopolis'e havale etme hakkına sahipti. Elden geçirilen usuller işleyişi oldukça hızlı bir hale getirebiliyordu: örneğin 543 yılında, miras hakkıyla ilgili önemli bir dava Antakya'daki ilk derece mahkemesinden Constantinopolis'teki imparatora ancak on sekiz ay gibi kısa bir sürede ulaşmıştı[24].

Iustinianus'un halkın koruyucularına valileri dikkatle izlemeleri ve taşıdıkları şüpheleri doğrudan Constantinopolis'e bildirmeleri konusundaki ısrarı anlamlıydı. Benzer talimatlar piskoposlara da iletilerek, valilerin her hareketini gözetleyerek eyaletlerden imparatorun "gözü kulağı" gibi davranmaları isteniyordu[25]. Eyalet valisi Roma idari sisteminin kilit taşıydı ve ilgili görevlinin tembelliği ya da daha da kötüsü yozlaşması tüm krallığın hukuki, siyasi ve mali istikrarını tehdit edebilirdi. Yerelde yapılan yolsuzluklar başkente yasal şikayetler ve başvurular olarak dönüyordu; eyaletler hoşnutsuzluk ve itaatsizliğe yol açıyordu ve devletin idari bütünlüğü ile askeri etkinliği için bağımlı olduğu hayati derecede önemli vergi gelirlerinin hortumlanmasına neden olabiliyordu. Aynı durum yozlaşmış valiler tarafından işleri kolaylaştırılan eyaletlerdeki zengin ve iyi bağlantılara sahip toprak sahiplerinin vergi kaçırmaları için de geçerliydi. Daha az vergi daha az asker anlamına geliyordu ve

23 *J.Nov.* 15 c. 5, sonuç.

24 *J.Nov.* 20; *J.Nov.* 8; *J.Nov.* 23; *J.Nov.* 158.

25 *J.Nov.* 8, ek bölümü. Bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 142–144.

savaşların arttığı bir dönemde Iustinianus her ikisinden de daha fazlasını istiyordu (zira imparator yasalarından birinde devletin "ağır harcamalar ve geniş kapsamlı savaşlar" tarafından kuşatıldığından yakınıyordu)[26]. Bu doğrultuda 534 yılından itibaren valilerin yolsuzluk sorununu ele almak için kayda değer bir yasama faaliyetine girişti. Ancak aynı zamanda valilerin astları üzerindeki hakimiyetlerini güçlendirirken, maaşlarında da önemli artışlar gerçekleştirerek memurlarını daha güçlü hale gelen yerel patronaj ağlarından ve aristokratik hegemonyadan kurtarmaya çalıştı. Bu önlemler sayesinde, eyalet valilerinin sadakatlerini doğrudan imparatorun şahsına ve sarayına odaklamayı umuyordu.

Yasanın en önemli kısmı 15 Nisan 535 tarihinde yayınlandı[27]. Bu metin aracılığıyla imparator, dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren standart bir uygulama haline gelen valiliklerin satılığa çıkarılmasını yasakladı (halbuki Iustinianus sadece bir sene önce codexin ikinci versiyonunu yayımlarken bunun kabul edilebilir olduğunu belirtmişti)[28]. Eyalet valiliklerin satılmasının devlete başlangıçta "peşin" faydaları olmuş olabilir. Ancak Iustinianus (Theodora ile istişare ederek) uzun vadede bunun ters bir etki yarattığı sonucuna vardı. Zira yeni atanan valiler, göreve başladıkları eyaletlerin halklarından yaptıkları masrafları telafi edebilmek için yasadışı yollarla para kopartabiliyordu[29]. Yeni atanan valilerden göreve geldiklerinde hâlâ bir "atama ücreti" ödemeleri bekleniyordu, ancak bu tutar orantılı olacaktı ve dikkatle düzenlenecekti.

İmparator yasaya gerekçe ararken eyaletlerde yaşanan kanunsuzluğun canlı bir resmini sunar: "insanlar eyaletlerini terk ediyor ve hepsi de -rahipler, meclis üyeleri, memurlar, mülk sahipleri, kasabalılar, tarımsal işçiler- sıkıntı içinde buraya akın ederek, haklı

26 *J.Nov.* 30 c. 11.2.

27 *J.Nov.* 8.

28 Bkz. *Codex Theodosianus* 2.29.2, ve *Codex Iustinianus* 4.3.1. Bu konudaki klasik bir çalışma için bkz. G. E. M. de Ste. Croix, "Suffragium: From Vote to Patronage", *British Journal of Sociology* 5 (1954): 33–48.

29 *J.Nov.* 8 c. 1. İzin verilen ücretler için bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 144–150.

olarak memurların hırsızlıklarından ve adaletsizliklerinden şikâyet ediyorlar. Üstelik hepsi bununla da sınırlı değil: kentlerdeki ayaklanmalar ve toplumsal huzursuzluklar büyük ölçüde baştan sona para yüzünden çıkıyor. Ezcümle, tüm sorunlar tek ve aynı nedenden kaynaklanmaktadır: mevki sahiplerinin para istekleri her kötülüğün başı ve sonudur." İmparator valilerin ve idarecilerin açgözlülüğünün "kutsal kitaplarda yer alan şu sözün ne kadar doğru olduğunu" gösterdiğini ifade eder: "Para sevgisi tüm kötülüklerin anasıdır." İmparator devamında "Geçmişte hiç kimse bu para hırslılarını açıkça azarlama cesaretini gösteremedi" demektedir[30]. Yani Iustinianus'a kadar hiç kimse.

Ortaya çıkan yasanın ince ayrıntıları son derece aydınlatıcıdır. Bu yasa aracılığıyla imparatorun, devlet memurları tarafından yasadışı biçimde alınan ödemelere ve rüşvete karşı sert tedbirler koyduğunu; eyalet valilerinin atanma usullerini düzenlediğini (Tanrı'nın huzurunda "ellerini haramdan uzak tutacaklarına" dair yemin etmek zorunda kalacaklardı); yeni valilerin vergi toplamanın önemini hem anlamalarını hem de bunu gerçekleştirmelerini sağladığını; valilerin görevden ayrıldıktan sonra eyalet sakinlerinin eski valiler hakkında dava açmalarını ya da ihbar etmelerini kolaylaştırdığını ve eyalette konuşlanmış askeri birliklere, gerekli durumlarda valilere yardım etmelerini emrettiğini anlamaktayız[31]. İmparator yasaya eklediği tarife ile imparatorluk genelinde valilerin ödemesi gereken makam ücretlerini ve memurların maaş olarak hak kazandıkları ödenekleri en ince ayrıntısına kadar tespit etti[32].

Iustinianus ayrıca vergiler tam olarak ödendiği ve gelirler düzgün ve tam bir şekilde Constantinopolis'e iletildiği sürece, taşra vergilerinin seviyesinde herhangi bir artışa gerek olmayacağı konusunda halkına güvence verdi. İmparator artacak vergi oranlarının "tebaamızın tüm geçim kaynaklarını yok etmesinden" korkuyordu. Vergilerin

30 *J.Nov.* 8 pr. 1.

31 *J.Nov.* 8 c. 1–9, c. 12–13.

32 Bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 144–150, 152–153 (eyaletlerin haritası için).

ödenebilir bir seviyede tutulması herkesin oyunu kurallarına göre oynamasını gerektiriyordu: "Kendi payımıza, hükümdar için yeterli gelir olarak gördüğümüz şey, yalnızca halktan alınan vergilerin eksiksiz olarak getirilmesidir." Nihayetinde Iustinianus, "Bu nedenle herkes, idarecilerinin adaletinden yararlanarak yurtlarında emniyet içinde yaşamalarını ve mülklerine güvenceyle sahip olmalarını sağlayacak olan bu yasa için yüce Tanrımız ve kurtarıcımız İsa Mesih'e övgü dolu ilahiler söylesinler", demiştir. İmparator halkına, "Tanrı'nın bize emanet ettiği insanlara adaletsiz davranılmasına" izin vermeyeceği mesajını vermek istiyordu. Böylece imparatorluk hukukunun dili, imparatorluğun kiliselerinde kutlanan "İlahi Litruji"nin diline dönüştü. Üstelik bu yasa sadece Constantinopolis'te değil, imparatorluğun tüm kentlerinde ilan edilecek ve duyurulacaktı[33].

Daha da önemlisi Iustinianus'un 535 tarihli yasası, bundan sonra tüm valilerin görevlerine başlarken yemin etmelerini emretmişti: "Her şeye kadir Tanrı ve biricik oğlu Efendimiz İsa Mesih, Kutsal Ruh, Tanrı'nın mübarek, şerefli Ana'sı ve her daim bakire Meryem, dört kutsal kitap... ve kutsal baş melekler Mikail ve Cebrail adına", "vergi gelirlerine titizlikle" dikkat edeceklerine ve "en kutsal ve dindar efendimiz Iustinianus ve aynı efendimizin eşleri Theodora'ya hakikatle hizmette" bulunacaklarına dair ant içtiler. Yemindeki katı Hristiyan tonu şaşırtıcı değildir. Hristiyan olmayanlar bir süredir resmi görevlere getirilmiyordu ve yeni valiler de "Tanrı'nın kutsal katolik ve apostolik kilisesiyle birlik içinde" olduklarına ve "hiçbir şekilde ve hiçbir zaman ona karşı çıkmayacaklarına" yemin etmek zorundaydılar. Ancak çarpıcı olan valilerin hem Iustinianus'a hem de eşi İmparatoriçe Theodora'ya kişisel sadakat ve bağlılık yemini etmek zorunda olmalarıydı (imparator eşini tüm niyet ve amaçları için eş hükümdar olarak sunuyordu). Devletten ziyade kişinin şahsen efendisi olan hükümdara mutlak sadakatini öngören bu türden bir yükümlülük, beşinci -ve altıncı- yüzyıl Batı'sında barbar egemenliği altında ortaya çıkan ve giderek efendi -ve kral- odaklı

33 *J.Nov.* 8 c. 11, sonuç ve ekler; Miller ve Sarris, *Novels of Justinian,* 143, 144.

hale gelen toplumların karakteristik bir özelliğiydi[34]. Ancak daha muhafazakâr bir düşünce yapısına sahip olan pek çok kişi bunu son derece Romalı olmayan bir düşünce olarak değerlendirirdi.

Iustinianus aynı zamanda valilerinden ilgilenmelerini beklediği, eyalet düzeyindeki en acil bozuklukların nedenleri olarak gördüğü hususları vurgulayan bir dizi talimat yayınladı. Askeri bağlam göz önüne alındığında -ve imparator ile praefectus praetorio Kapadokyalı İoannes'in bunun neticesinde doğacağına inandıkları mali baskılar-, vergi kaçakçılığına karşı ve valilerin vergi gelirlerini kendi keselerine atmamaları için anlaşılabilir vurgu bulunmaktadır. Buna göre yarış hizipleri ve diğer grupların imparatorluk kentlerinde çıkaracakları isyanlar da bastırılacaktı. Hukuki davalar hızla sonuçlandırılacaktı ve Constantinopolis'e yapılan başvurular asgari düzeyde tutulacaktı. Memurlar imparatorun tebaasından resmi olmayan ya da gereksiz taleplerde bulunmamalıydılar ve "sapkınlığın peşine düşerken" bile düzeni korumalı ve mülkiyet haklarına riayet etmeliydiler[35].

Valiler özellikle eyaletlerdeki toprak sahibi seçkinlerin mensuplarını (ve bunlar büyük ölçüde senatoryal sınıfa dahildir) dikkatle takip etmeliydiler. Bu tür insanların ve ailelerinin sadece vergi tevkifatı değil, aynı zamanda imparatora ve imparatorluk idaresine ait mülkler de dahil olmak üzere gerçekten kendilerine ait olmayan toprakların mülkiyetini üstlenmeye çalışarak "dürüst olmayan himayeler" yapmalarına izin verilmeyecekti. Köylüleri kendi mülklerinde bağımlı tarım işçisi (coloni adscripticii) olarak çalışmaya zorlamaları ya da başkalarını ait coloniyi kaçırmaları da engellenecekti. Sivillerin silah taşıması yasaklanacaktı. Valilerin atama şartları da geniş çapta duyurulacaktı: imparatorun ilan ettiği üzere, "eyalete ayak basar basmaz, orada ana kentte yetkili konumda olan herkesi toplantıya çağıracaksın (bu ifadeyle Tanrı'nın en kıymetlisi

34 *J.Nov.* 8, ekler. Bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 154–155. Ayrıca bkz. P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 83–88. Bu yeminin dini boyutları için bkz. M. Wuk, "Constructing Christian Bureaucrats", *Journal of Late Antiquity* 15 (2022): 170–203.

35 *J.Nov.* 17 c. 1–3 ve c. 11–12. "Sapkınlığı avlamaktan" bahis için bkz. c. 11.

piskoposundan, kutsal din adamlarından ve sivil yetkililerden söz ediyoruz). Bu kutsal emirlerimizi kamunun kayıtlarına geçirerek ilgili kişilere duyuracaksın; ve bunları bir kopyasını yalnızca ana kente [metropolis] değil, eyaletin diğer yerleşimlerine de halka açık bir biçimde asacaksın... herkesin görevinizi hangi şartlarda kabul ettiğini bilmesi ve bu kurallara uyup uymadığınızı görmesi ve bizim seçimimize layık olduğunuzu kanıtlaman için[36]." Iustinianus bir kere daha tebaasının karşılıklı gözetim ve denetimini teşvik ettiğini vurguladı ve onları birbirlerini ihbar etmeye yönlendirdi. Bu stratejinin (ve muhtemelen onu hicvetmesinin) bir sonucu olarak Procopius daha sonra Iustinianus'un hükümdarlığı sırasında "sayısız casusun nazarından kaçmanın veya tespit edilince son derece acımasız bir ölümden kurtulmanın mümkün olmadığı"ndan yakınacaktı[37].

Iustinianus'un genelgesinde valiler için ortaya koyduğu temel maddeleri, kısa süre sonra tek tek eyaletlerle ilgili bir dizi geniş kapsamlı ancak birbirleriyle bağlantılı yasalar takip etti. İmparator 535 senesinden 539 yılına kadar, Doğu Roma devletinin mali ve idari uyumunu yükseltmek amacıyla en az on dokuz eyaletin mali ve idari yapılarını revizyondan geçirme işine girişti. Bu çabaların esasen bir başka süper güç olan İran'la rekabetten kaynaklanan mali baskıların bir sonucu olduğunu Sasani şahı Hüsrev'in eşzamanlı olarak büyük ölçüde paralel bir dizi reform gerçekleştirmiş olmasıyla da son derece net bir şekilde anlamaktayız[38].

Iustinianus hem askeri hem de sivil sorumlulukları valilerin elinde birleştirerek valilerin otoritesini güçlendirmeye çalıştı (böylece Diocletianus tarafından oluşturulan ve bu iki gücün ayrılmasına dayanan sistem ortadan kaldırılmış oldu.) Yalnızca askeri anlamda emniyetsiz ya da dahili huzursuzlukların en çok etkilediği sınır eyaletlerinde (Armenia, Palaestina ve Arabia) bu ayrım korunuyordu.

36 *J.Nov.* 17 c. 13–17.

37 Procopius, *Historia Arcana* 1.2.

38 Bkz. Z. Rubin, "The Reforms of Khusro Anushirwan", şurada *The Byzantine and Early Islamic Near East, vol. 3, States, Resources and Armies,* ed. A. Cameron (Princeton, N.J., 1995), 227–298.

Örneğin Iustinianus 18 Mayıs 535'te Anadolu'nın güneyindeki Pisidia bölgesinin idaresinde reform yapan bir yasa yayınladı, ki bu saha zorlu ve dağlık yapısı nedeniyle imparatorluğun tam kapsamlı idaresinden kaçınabilen halkının kanun tanımazlığı ile ünlüydü. İmparator bu bölgenin, "çok geniş, yoğun nüfuslu ve genellikle umumi vergilere karşı isyan halinde olan yerleşimlerinin bulunması nedeniyle daha üst düzeyde ve daha güçlü bir valiye ihtiyacı olduğunu" belirtmiştir. "Bu valiliğin yetkisi altına Kurtbaşı olarak adlandırılan ve "Kurtbaşlıların" anavatanı olarak bilinen dağ sırtında yer alan haydutlarla dolu, ölüm saçan bölgelerin idaresini de verdik ve ilgili sahaya karşı kurallı bir askeri nizamda savaşmak yerine vur-kaç tarzında bir sefer yürütülmesini kararlaştırdık." Sınırları yeniden çizilen eyaletin yeni atanan valisi bundan sonra, "Iustinianus'un praetor'u ya da praetor Iustinianus olarak bilinecek ve "cinayetleri, zinaları, bakire kızların kaçırılmasını ve diğer tüm suçları" yasaklayarak, "yasalarımızla ilgili olarak her yerde adaleti tesis edecek ve davaları bu yasalara uygun olarak sürdürecekti." İlgili vali, Constantinopolis'e müracaatta bulunanların "kente gelip küçük davalarla bizi rahatsız etmelerini" önleyecek ve "kentlerin isyan etmesine ya da kent dışındaki ahalinin hazineye karşı gelmesine" izin vermeyecekti[39].

Pisidia ile ilgili bu yasa, aynı gün çıkarılan eyalet reformuyla ilgili bir dizi yasadan yalnızca biriydi. Iustinianus ayrıca halklarını hem vergi kaçıran hem de şiddete meyilli olmakla suçladığı Lykaonia ve İsauria (Küçük Asya'nın iç kesimlerde geniş bir alanı kaplamaktadırlar) bölgeleri ile Trakya (Constantinopolis'in Avrupa tarafındaki bölgesini kapsamaktadır) eyaletleri hakkında da yasalar yayınladı. Bu yasalardan iki ay sonra 16 Temmuz'da Helenopontos (Karadeniz kıyısındadır) eyaletleri ile komşu Paphlagonia bölgesinde reform gerçekleştiren başka yasalar yayınlandı. İlk eyalet hakkında Iustinianus şöyle demektedir: "Bize öyle gelmektedir ki Tanrı'nın inayetiyle, yalnızca Afrika'ya ve oradaki uluslara özgürlük getirmek değil, aynı zamanda valiler ve vergi tahsildarları arasındaki yozlaşmayı durdurarak krallığımızın kalbindeki insanları özgürleştirmek

39 *J.Nov.* 24 c. 1–4; Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 277–284.

de bize nasip olmuştur. Vali "elini haramdan uzak tutmakla" (imparator tarafından defalarca kez kullanılan bir ifadedir) mükellefken, aynı zamanda "kamu hazinesini zenginleştirmek, hazinenin çıkarları için her türlü özeni göstermek ve kendisi adına herhangi bir şeyi kabul etmekten" kaçınmak zorundaydı[40].

İmparator Paphlagonia yasasında, batıdaki yeniden işgal seferleri ile imparatorluğun eyaletlerinde imparatorluk otoritesini tekrar tesis etme çabaları arasında yine retorik bir bağ kurmaya çalışmıştır: "Vergi mükelleflerimizi barbarlardan kurtarıp eski özgürlüklerine kavuşturan bizler, kendi vatandaşlarımızın başkalarına köle olmasına izin vermeyeceğiz." Bu yasaların birkaçında da, Iustinianus yeniden düzenlenen valiliklere kendi adını verdi: Lykaonia, Trakya ve Paphlagonia'nın praetores Iustiniani ve Helenopontus'un moderator Iustinianus'u[41]. Ayrıca imparator kendi adına genellikle yeni işgal edilen topraklardan silah altına alınan askerlerden müteşekkil yeni askeri birlikler teşkil etti ("Iustinianus'un Vandalları" ya da Vandali Iustiniani)[42]. Belki de Procopius'un daha sonra Iustinianus'u megalomaniyle eleştirirken, imparatorun "her şeyin yeni olması ve kendi adını taşıması" konusundaki takıntısını taşlamasının bazı gerçek sebepleri vardır[43].

Mart 536'da Anadolu Platosu'nun merkezinde yer alan Kapadokya'nın yönetimiyle ilgili bir başka önemli yasa çıkarıldı. Burası imparatorun hanesine ait çok sayıda mülke ev sahipliği yapmak başta olmak üzere birçok nedenden önemli bir bölgeydi. Bunlar imparatorun özel mülkü olarak kabul ediliyordu ve büyük kârların elde edilebileceği tekstil üretim merkezleri olarak görünüyorlardı. Bu mülkler imparatorun özel serveti olarak kabul ediliyor ve büyük karların elde edilebileceği dokuma üretim merkezleri olarak görülüyorlardı. Yasa, Iustinianus'un bu mülklerden elde edilen gelirin önemli bir kısmını

40 *J.Nov.* 25–29.

41 *J.Nov.* 29 c. 2; *J.Nov.* 25 c. 1; *J.Nov.* 26 c. 2; *J.Nov.* 28 c. 3.

42 C. Whately, *Procopius on Soldiers and Military Institutions in the Sixth-Century Roman Empire* (Leiden, 2021), 201.

43 Procopius, *Historia Arcana* 11.2.

imparatoriçe Theodora'ya tahsis ettiğini ve bu yolla imparatoriçenin yılda yaklaşık 3.600 solidi gibi önemli bir şahsi gelir elde ettiğini göstermektedir. Bu elbette Theodora'nın servetinin bir kısmını teşkil ediyordu, zira Mısır örneğinde verilen mülklere benzer şekilde Iustinianus'un karısına imparatorluğun başka yerlerinden de mülkler verdiğini biliyoruz[44]. Kapadokya aynı zamanda önemli bir at yetiştirme bölgesiydi ve imparatorluk mülklerinin süvariler için binek hayvan sağladığı anlaşılmaktadır[45]. Bu sebeple imparatorun, büyük kazançlar elde edilebilecek dokuma üretiminden mesul olan yeni valiliğine "proconsul Iustinianus Cappadociae" ("Iustinianus'un Kapadokya prokonsülü") ünvanını verdiği eyaletin idaresiyle yakından ilgilenmek için iyi bir sebebi bulunuyordu[46].

Yasanın bölgenin şartları hakkında çizdiği resim hiç iç açıcı değildi, imparatorun aktardığı üzere "Güçlü kişilere ait arazilerin idarecileri… onları koruyan korumalara sahipken… ve hepsi de alenen haydutluk yaparlarken, kraliyet hazinesinin [yani imparatorluk emlakı] mülkleri o kadar kötü bir duruma düşmüş ve her tarafa satılmışlardı ki neredeyse değersiz bir hale geldiler." Nihayetinde imparator şöyle devam eder: "her gün, hem dua ederken hem de kamu işleriyle ilgilenirken, haksızlığa uğramış Kapadokyalılardan müteşekkil bir kalabalık -bunların çoğu rahip ve çok sayıda kadın- bizlere müracaatta bulunuyorlar; hepsi de mallarının ellerinden alındığına dair yakarışlarla şikayetlerde bulunuyor, zira bu tür şeylere dur diyecek bir kimse yok." İmparator ayrıca, "kraliyet hazinesinin hemen hemen her arazi parçasının, at sürüleriyle birlikte parçalanarak veya zorla alınarak şahısların ellerine geçtiğinden ve ağızları altınla doldurulduğu için hiç kimsenin muhalefet etmek adına sesini yükseltmediğinden" yakınmaktadır. İmparator "bu türden bir kanunsuzluğu duyduğumuz zaman yüzümüz kızarıyor" diye feveran etmektedir. Bu bakımdan yeni

44 *J.Nov.* 30; *J.Nov.* 30 c. 6. Bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 325 not 22, ve G. Azzarello, *Il dossier della "domus divina" in Egitto* (Berlin, 2012), 29–31.

45 Genel olarak bkz. E. Cooper ve M. Decker, *Life and Society in Byzantine Cappadocia* (Londra, 2012).

46 *J.Nov.* 30 c. 5.

vali imparatorluk mülklerini imparatorluk hanesine iade edecek; çok ihmal edilen kamusal vergileri tam olarak toplayacak; orduyu "güçlülerin elindeki fedaileri bastırmak" için harekete geçirecek ve "köylerin yağmalanmasına ve buradaki mallara zorla el konulmasına izin vermeyecekti." Aynı zamanda "zina, bakire kızların kaçırılması, şiddet yoluyla gasp, cinayet ve benzeri her türden suçu" soruşturacaktı. Proconsul zalimleri sert bir şekilde cezalandırmaya ve "suçluların sert bir terbiyecisi" olmaya teşvik ediliyordu. Iustinianus bu türden bir sertliğin "insanlık dışı değil, aksine insanlığın en yüce biçimi" olduğunu "zira bu sertlik neticesinde birkaç kişinin ıslah edilmesiyle birçok kişinin korunacağını" söylemektedir[47].

Iustinianus'un sınır eyaletlerinde -ve sivil ve askeri idarelerin ayrı tutulmasının en iyi uygulama olduğuna karar verilen örneğin Filistin gibi diğer eyaletlerde- ele almaya çalıştığı suistimaller genel olarak benzerdi ve imparatorluk genelindeki sosyal ve ekonomik eğilimleri yansıtıyordu. Bunlar arasında özellikle dikkate değer olan, daha evvel Constantinopolis'teki Senatus'a hâkim olan imparatorluk aristokrasisinin teşekkülü ve zenginleşmesiydi[48]. İmparator örneğin Mayıs 536'da "güçlü ailelerin" (aristokratların hanelerinden söz edilmektedir) ve devlet görevlilerinin "vergi mükelleflerine herhangi bir zarar vermesini" engellemek için Arabia eyaleti (Suriye'nin güneyi) hakkında yasalar çıkardı. Burada yarış hiziplerinin mensuplarının isyan çıkarmasıda endişe vericiydi: imparator bu bağlamda "Ne Bostra'da ne de başka bir yerde insanlar kendilerini isyana ve toplumsal kargaşaya bırakmamalı ya da eski zamanlarda gevşeme ve eğlence vesilesi olan yarışları cinayet dolu çılgınlıklara dönüştürmemelidirler" demektedir. Palaestina'da görevliler "kentlerde asayişi tesis etmek, taşra sakinleri arasına düzeni getirmek ve vergilerin toplanmasını sağlamak" ve aynı zamanda "dini anlaşmazlıkları" bastırmak zorundaydı[49]. Emesa (mo-

47 *J.Nov.* 30 c. 4–7 (vergi gelirlerinin ihmal edilmesi hakkında bkz. c. 4), c. 11.

48 Bkz. P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006), 177–202, ve C. Begass, *Die Senatsaristokratie des oströmischen Reiches, ca. 457–518* (Münih, 2018).

49 *J.Nov.* 102 c. 1–2; *J.Nov.* 103 c. 2.

dern Humus) kentinden idare olunan Phonice Libanensis eyaletinde yeni moderator yine "güçlü ailelerin" yanı sıra imparatorluk görevlileri ile diğer makam sahiplerinin "vergi mükelleflerine herhangi bir şekilde zarar vermesini" engelleyecekti. Bu görevliye "vergi tahsilatı ve mali işlerin yürütülmesi ile kentleri sıkıntılardan uzak tutmasına" yardımcı olacak kişisel askeri bir maiyet sağlanacaktı[50].

Bu reformların -ilgili eyaletlerin coğrafi sınırlarının önemli ölçüde yeniden yapılandırılmasıyla da ilişkilendirilmiştir- hepsi iki yıldan kısa bir süre içinde gerçekleştirildi. Iustinianus 539 yılında gözlerini Roma dünyasının en zengin eyaleti olan Mısır'a çevirdi. Constantinopolis, Doğu'daki diğer pek çok kent ve hatta sefere çıkan imparatorluk ordusu, gıda tedarikinin büyük bir kısmı için Mısır'dan gelen tahıla bağımlıydı. Iustinianus'un praefectus praetorio Kapadokyalı İoannes'e hitaben yazdığı yasanın girişinde ifade ettiği gibi, "Vergi mükellefleri kendilerine düşen vergi miktarının eksiksiz bir biçimde kendilerinden alındığında ısrar ederlerken, pagarkhoslar [hem kendi mülklerinden hem de komşu topluluklardan vergi toplanmasını organize etmekle görevli toprak sahibi aristokrasinin mensupları], kent meclisi üyeleri ve vergi tahsildarları ve özellikle de o dönemki valiler, şimdiye kadar işi öyle bir şekilde düzenlediler ki, kimse bu konuda hiçbir şey öğrenemedi ve sadece kendileri bu işten kazançlı çıktı." "Bu bozukluk bizi şaşırttı" diyen imparator kendi ilahi görev anlayışına dönerek, "Tanrı, bu durumu da bizim dönemimize ve sizin üstün hizmetlerinize saklamıştır" diye devam etmektedir[51].

Bu meseleleri çözmek için Mısır sivil ve askeri mesuliyetin birleştirildiği bir dizi küçük eyalete bölündü ve bunun neticesinde taşra idaresinin iki kolu arasında daha yakın bir iş birliği sağlandı. Sadece devlet görevlileri değil, aynı zamanda kilise görevlileri de (İskenderiye patriğinin temsilcileri gibi) çok belirgin bir suistimal haline gelen

50 *J.Edict* 4 c. 2.

51 *J.Edict* 13 pr. Tartışma için bkz. Sarris, *Economy and Society, 212–214*, ve P. Sarris, "Egypt in the Age of Justinian: Connector or Disconnector?", şurada *Egypt in the Eastern Mediterranean World*, ed. J. Bruning, J. H. M. de Jong, ve P. M. Sijpesteijn (Cambridge, 2022), 19–45.

vergi muafiyeti verme hakkında menedileceklerdi. Valiler, vergi tahsildarları, pagarkhoslar ve onların mirasçıları, toplayamadıkları para ya da ayni vergileri için kişisel bir sorumluluk taşıyorlardı. Toplanmaları için kendilerine tahsis edilen vergileri toplayamayan ya da devlet gelirlerini zimmetlerine geçirirken yakalanan pagarkhoslar, mülklerine el konulması riskiyle karşı karşı kalıyorlardı. Constantinopolis'e tahıl tedarikinde yaşanan bir aksama da özellikle sert bir şekilde cezalandırılıyordu. Benzer şekilde, vergi toplama işine yardım etme emri aldıkları halde bu isteğe uymayan askerler, yeniden görevlendirilme ile imparatorluğun tehlikeli ve misafirperver olmayan Tuna sınırında hizmete zorlanıyorlardı. Hatta bu askerler ölüm cezasına bile çarptırılabilirlerdi[52].

Iustinianus'un pagarkhoslara ve diğer görevlilere yönelik tekrarlanan tehditleri, onun bu kişilerin vergi kaçakçılığına ve sahtekarlığına göz yummalarını Mısır idaresindeki ana yapısal sorun olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum vergi kaçakçılığında en büyük çıkarları sağlayan kişilerin (büyük toprak sahipleri gibi) aynı zamanda devlet idaresinin en sık emanet edilen kişiler olduğu bir toplumda kaçınılmaz bir alışkanlıktı. Iustinianus bu kısır döngüyü kırmak için, bu tür yetkililerin yaptıkları borçlardan şahsen sorumlu tutulmaları gerektiğini vurguladı ve valilerin maaşlarını arttırarak onları imparatora daha sadık ve yerel aristokratik nüfuz ağlarının çekiciliğine karşı daha az meyilli hale getirmeye çalıştı[53]. Ayrıca tebaasına imparatorluğa, imparatora ve onun aracılığıyla Tanrı'ya karşı ahlaki görevlerini hatırlatmaya çalıştı.

"HER ŞEY ONUN ADINI TAŞIMALI"

Yeni kurulan valiliklerin ve askeri birliklerin birçoğuna kendi adının verilmesinden de anlaşılacağı üzere Iustinianus, saltanatının Tanrı'dan gelen bir kişisel misyon duygusuyla hareket eden, benzersiz derecede aktif yeni bir hükümdarlık dönemine tanıklık ettiğini

52 Bkz. *J.Edict* 13 c. 2, c. 24–25, c. 9, c. 11.

53 Sarris"in ifadesi için bkz. *Economy and Society*, 214.

halkına anlatmak istiyordu. Bu çağrı yalnızca imparatorluğun yıllarca süren bir ataletten sonra güçlendirilmesini ve canlandırılmasını değil, aynı zamanda (eşinin yardımlarıyla) bunu gerçekleştiren kişinin de imparatorun kendisi olduğuna dair bir mesaj içeriyordu. Bu dönemdeki imparatorluk yasalarının çoğunun kibirli retoriği şaşırtıcıdır ve Procopius gibilerini açıkça rahatsız etmiştir. Iustinianus'un yasalarında, bugün "kişi kültü" olarak düşünebileceğimiz şeyi kurmak için hesaplanmış, kararlı bir çaba görüyoruz.

Örneğin bu çaba Iustinianus'un 537 yılında resmi belgelerde ve yasal işlemlerde kullanılacak tarih kurallarına ilişkin çıkardığı ilginç bir tedbirde görülmektedir. Altıncı yüzyılın başlarında Doğu Roma halkı hem dava açmaya oldukça meraklı hem de evrak işleriyle boğulmuş bir toplumdu. Bu dönemde Roma hukuku sözleşmeler, ödemeler ve senetler için yazılı belge ihtiyacına giderek daha fazla vurgu yapıyordu ve sonuç olarak belgelerin tarihlendirilmesi ve doğrulanması yasal işlemler için giderek daha önemli bir hale geldi. Bu belgelerin sahtelerinin tespit edilmesi meselesi bu nedenle Iustinianus'un dikkatini çekmiştir. İmparator 15 Ağustos 537'de yalnızca resmi depolardan alınan ve çıkarılan papirüslerin resmi veya yasal amaçlar için kullanılmasına karar verdi ve papirüs yapraklarının resmi bir doğrulama "protokolü" veya damgasının bulunmasını emretti. Bu dönemde belgelerin çoğu papirüs üzerine yazılıyordu ve bunların çoğu Constantinopolis'e gönderilmeden önce Mısır'daki atölyelerde kamışlardan üretiliyordu. Bundan iki hafta sonra 31 Ağustos'ta, bu tür belgelerin nasıl tarihlendirilmesi gerektiğine dair önemli ve bununla bağlantılı bir kanun yayınladı. Bu noktaya kadar farklı tarihlendirme sistemleri neredeyse gelişigüzel bir biçimde kullanılmıştı. Birçok kentin genellikle Roma öncesi bir geçmişe uzanan kendi tarihlendirme sistemleri vardı. Diğerlerinde ise insanlar belgeleri ya da olayları mevcut konsülün kim olduğuna ya da indictio olarak bilinen on beş yıllık mali döngüde nerede bulunduklarına göre tarihlendiriyorlardı: "Anastasios'un saltanatının birinci indiktiosunun, dördüncü yılı" ve benzeri gibi. Bu farklılıklar yasal işlemlerde gerçek bir karışıklığa ve belirsizliğe neden olabiliyordu. Bu nedenle Iustinianus bundan böyle

tüm belgelerin hüküm süren imparatorun saltanat tarihine göre tarihlendirilmesini ve açıkça okunabilir bir yazıyla yazılmasını emretti. Başka bir deyişle imparatorun adı herkesin görebileceği şekilde ilk sırada yer almak zorundaydı[54].

Bu türden bir önemle başkalarına kendi adını duyurma fırsatı vermeyi reddederek imparatorluk makamını güçlendirmeyi amaçlayan Iustinianus, 541 yılında eski consulluk makamını da rafa kaldırdı (Iustinianus tahta çıkmadan önce kişisel olarak bundan büyük siyasal çıkarlar elde etmişti)[55]. Bu hamle, siyasi sınıfların daha muhafazakâr mensuplarında büyük ölçüde rahatsızlık yarattı. Örneğin Procopius consulluk ve consul oyunlarıyla ilişkilendirilen ihtişam ve savurganlıkla ilgili olarak şöyle yakınacaktı: "Nihayetinde halk bu makamı bir daha rüyasında bile göremedi ve sonuç olarak insanlık bir tür yoksullukla acımasızca sıkıştırıldı, zira imparator artık tebaasına yaşamaya alışkın oldukları şeyleri sağlamıyordu[56]." İoannes Lydos consul'luğun sona ermesini "Roma hürriyetinin son kalıntısının" da nihai olarak ortadan kaldırılmasının bir işareti olarak görüyordu[57].

Ancak Iustinianus ve saray mensupları (özellikle de imparatorluk bürokrasisi içindeki) muhafazakâr duygulara hitap etmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Bu özellikle adliyenin başında bulunan âlim quaestor Tribonianus için geçerliydi. Codex çalışmasının bitmesinden sonra Tribonianus, Iustinianus'un özellikle de taşra reformlarıyla ilgili yasalarına eski emsalleri bakımından gerekçelendirmeler yapmayı amaçlayan ayrıntılı girişler yazmak için çok çaba sarf etti[58]. Iustinianus Digesta'da "antik döneme olan saygısından"

54 *J.Nov.* 44; *J.Nov.* 47.

55 M. Meier, "Das Ende des Konsulates im Jahr 541/2", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 138 (2002): 277–279.

56 Procopius, *Historia Arcana* 26.15. Ayrıca bkz. M. Kruse, "Justinian's Laws and Procopius' Wars", şurada *Procopius of Caesarea: Literary and Historical Interpretations,* ed. C. Lillington-Martin ve E. Turquois (Basingstoke, 2017), 186–200.

57 Procopius, *Historia Arcana* (ilgili metinlerle birlikte), çev. A. Kaldellis (Indianapolis, 2010), 115 not 98, İoannes Lydos, *De Magistratibus* 2.8.

58 Bu metinler hakkında klasik bir çalışma için bkz. M. Maas, "Roman History and Christian Ideology in Justinianic Reform Legislation", *Dumbarton Oaks Papers* 40 (1986): 17–31.

(reverentia antiquitatis) söz ediyordu ve bu girişlerde temel olarak reformlarının birer yenilik olmadığından, bunun aksine uzak geçmişte var olan kurumları ve düzenlemeleri yeniden ihya ettiğini savunuyordu. Örneğin Pisidia'yla ilgili yasasında Iustinianus şöyle diyordu: "Eski Romalıların dahi, eyaletlere nispeten yüksek rütbeli valiler göndererek ve onları hem silahlar hem de yasalar üzerinde yetkiyle donatarak ihtişamlarını daha belirgin hale getirmemiş olsalardı, küçük ve hatta en değersiz başlangıçlardan bu kadar büyük bir krallık kuramayacaklarına ve buradan neredeyse tüm dünyayı ele geçirip düzene sokamayacaklarına inanıyoruz."

İmparator, Pisidia ve başka yerlerde de aynı şeyi yaparak ve bu eyaletler için eski Roma'daki praetor ünvanını kabul ederek, "krallığımıza eski uygarlığı daha büyük bir parlaklık içinde geri getiriyoruz ve Roma adının ihtişamını arttırıyoruz" diyerek devam etti. Sözlerine devam eden imparator aktif ilmi çalışmalarına vurgu yaparak "Bunu Pisidia eyaletiyle başlatmak istiyoruz, zira daha önceki tarihçilerde bu bölgenin tamamının daha evvel Pisidia halkının egemenliği altında olduğunun bildirildiğini gördük ve bu eyaletin daha yüksek ve daha güçlü bir valiye ihtiyacı olduğundan eminiz" demektedir. Yakınlardaki Lykaonia idaresinde yapılan reformlar, imparator tarafından köken söylencelerine atıfta bulunularak haklı çıkarıldı: "eski çağın tarihçileri tarafından bize aktarılan…sözünü ettiğimiz bu olaylar, Aeneas ve Romulus'un [Roma'nın efsanevi kurucuları] günlerinden bile eskiye dayanmaktadır[59]."

Iustinianus yasanın propaganda gücünün oldukça farkındaydı. Yeni çıkardığı yasalar, genellikle memurları ve valileri tarafından kısaltılmış bir biçimde imparatorluğun dört bir yanında ilan edilir, tellallar tarafından okunur ve kiliselerin revaklarında ve bazıları günümüze ulaşmış olan halka açık yazıtlarla sergilenirdi. Kanunlarının hitap ettiği kitlelerin çeşitliliği göz önüne alındığında imparatorun mesajının gücü, öne sürülen iddiaların doğruluğuna bağlı olmak zorunda değildi. Iustinianus'un taşra reformları için antik döneme atfettiği gerekçelerin çoğu büyük ölçüde uydurmaydı, ancak kulağa

59 *J.Nov.* 24 pr.; *J.Nov.* 24 c. 1; *J.Nov.* 25 pr.

ikna edici geliyorlardı ve bunları sorgulayacak konumda olanları sayısı da nispeten az olmalıydı[60]. Iustinianus'un Novella'sında zaman zaman daha önceki kanunların yanlış imparatora atfedildiğini ya da imparatorların karıştırıldığını görmekteyiz. Örneğin bir noktada Iustinianus imparator Antoninus Pius'tan (hükümdarlığı 138-161) bahsederken imparator Caracalla'yı (hükümdarlığı 188-217) kastetmektedir[61]. Bu hatalar yanlış yorumlara mı dayanıyordu? Çağdaşları bu tür tarihsel ayrıntılara gerçekten önem vermiyor muydu? Yoksa Iustinianus ve çevresindekiler kontrol etmede fazla mı aceleci davranıyorlardı? Bu açıklamalar akla yatkındır, ancak tartışmasız en önemli olan bilginin nasıl göründüğüydü.

Iustinianus'un 534 yılında Digasta'yı yayınlaması ile 541'de consulluğu rafa kaldırması arasındaki yıllarda yürüttüğü hukuki faaliyetlerin yoğunluğu, kapsamı ve çeşitliliği nefes kesicidir. "Uykusuz imparator" durmak nedir bilmiyordu. İmparator taşra idaresini yeniden yapılandırmaya hazırlanırken (ve ordularını Batı'ya sevk ederken), diğer yandan örneğin evlilikle ilgili Roma hukukunun tüm bakiyesini kanun çatısı altında toplamak ve Hristiyanlaştırmak için zaman buldu[62]. Bu son derece ayrıntılı ve kapsamlı mevzuat -imparatoriçe Theodora'nın etkisini fark etmek mümkündür-, taşra reformlarının ilk kısmıyla aynı gün (18 Mart 536) yayımlandı. Ayrıca miras ve vasiyetler; manastırlar ile kilise idaresi ve mülkiyeti; fahişelik; borç köleliği; Constantinopolis'teki kamusal cenaze düzenlemeleri; toprağa bağlı tarım işçilerinin durumu; sapkınlık; bahçecilik; kredi düzenlemeleri ve denizcilik borçlanmaları; kent meclisleri ve boşanmalarla ilgili önemli yasalara sahibiz[63]. Kentli-taşralı, zengin-fakir ve üst sınıftan ya da alt sınıftan olsun, Iustinianus'un bu dönemde yasa çıkarmadığı ya da tüm şikayetlere rağmen

60 Bkz. Maas, "Roman History and Christian Ideology"

61 Bkz. *J.Nov.* 43 pr.; *J.Nov.* 59 pr.; *J.Nov.* 109 pr.; *J.Nov.* 78 c. 5.

62 *J.Nov.* 22. Bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 233–272.

63 Bkz. Lounghis et al., *Regesten der Kaiserurkunden*, 276–278'de hepsi de aynı gün çıkarılan çok kapsamlı beş kanunu kaydeder. İkinci düzenlemenin yayımlanmasından sonra Iustinianus'un çıkardığı yasaların ele aldığı konulara ilişkin bir özet için bkz. Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, v–xv.

müracaatlarına yanıt vermediği Doğu Roma toplumunun neredeyse hiçbir sınıfı yoktu.

Gerçekten de Iustinianus ve etrafındakiler detaylara olan takıntılı bakış açılarının yanı sıra imparatorluğun birbirine bağlı bir bütün olarak nasıl çalıştığına ve nasıl daha uyumlu bir şekilde yürütülebileceği konusunda dikkat çekici bir "ortak" görüşe sahiplerdi. Örneğin o zamana değin yerel geleneklerin hüküm sürdüğü imparatorluğun Ermeni bölgelerine Roma hukukunun yetki alanını genişletmek için kararlı çabalar sarf edildi[64]. 536 yılında Kıbrıs, Kiklad Adaları ve Karia'nın (Küçük Asya'da) zengin ada ve kıyı bölgelerinin vergi gelirleri, Balkanlardaki sorunlu Scythia ve Moesia bölgelerini desteklemek için tahsis edildi[65]. Aynı şekilde Mısır'dan elde edilen vergi gelirleri, İskenderiye'nin 290 kilometre batısındaki Libya Çölü ile bölgenin uzak sınırı boyunca uzanan askeri birlikleri muhafaza etmek için kullanıldı[66]. Kanunlar ayrıca Iustinianus'un Batı'daki işgallerinin sunduğu fırsatları imparatorluk hanesini zenginleştirmek ve doğrudan elindeki kaynakları önemli ölçüde genişletmek için değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin imparator 537 senesinde, Sicilya'nın tamamının imparatorun "kişisel mülkü" (peculium) olarak kabul edileceğini ilan etti, fakat Roma'daki papalık yetkililerine buradaki geniş mülklerinin güvende olacağını konusunda güvence vermek için çaba gösterdi[67].

YASANIN KABULÜ

Yasama işin yalnızca yarısıydı ve yasanın hem uygulanması hem de kullanılması gerekiyordu. Peki Iustinianus'un yasalarına dair bilgi, saray dünyası ve imparatorluk bürokrasisinin ötesine gerçekten ne kadar tesir etti? Kısa cevap vermek gerekirse genel düşüncenin aksine tesir daha kuvvetlidir. Iustinianus'un sözleşmelerin tarihlendirilmesine

64 Bkz. *J.Edict* 3 ve *J.Nov.* 21.
65 *J.Nov.* 50.
66 *J.Edict* 13 c. 18.
67 *J.Nov.* 75.

dair düzenlemesi neredeyse hemen evrakların üzerinde görülmektedir: hükümdarla tarihlendirme sistemi Filistin'den günümüze ulaşan ve neredeyse yasalarla eşzamanlı olan şahsi belgeler ile kanıtlanmıştır. Her ne kadar Iustinianus aslında anıtsal bir bağlamda kullanım beklemese de Constantinopolis çevresinde, Bithynia'da, Küçük Asya'da ve Trakya'da dikilen uzun resmi yazıtlarda da bu tarihlendirme sistemi kullanılmıştır. Açıkça görüldüğü üzere imparatorun tebaasının bir kısmı Iustinianus'a olan bağlılıklarını yasaların çok ötesine geçerek ifade etmek istemişlerdi[68].

İmparator yasalarını duyurmanın önemli olduğunu biliyordu, ancak yine de bu konudaki ayrıntılı bilginin resmi makamlar ile toprak sahipleri sınıfının mensuplarının ötesinde çok fazla yayılmasını beklemiyordu. En yüksek senatörlük mertebesine ulaşmış erkeklerin çeyizsiz eş almalarını önlemeye çalışan 538 tarihli bir yasa, dönemin Doğu Roma toplumunun farklı sınıflarının ve imparatorun her bir sınıfın devletin yasalarıyla nasıl ilişki kurmasını ve bunlara nasıl tepki vermesini beklediğine dair bir tasvir sunmaktadır. İmparator burada "senatör seviyesindeki yüksek makam sahibi erkeklerden", "üst düzey görevlerde veya ticaret hayatı ile en saygın mesleklerde olanlardan" ve son olarak ise "hayatta en az saygı duyulan konumda olan, çok az mülkü bulunan ve tarım işçileri ve görev başındaki vasıfsız askerler gibi toplumun en alt basamağında bulunan" kişilere atıfta bulunmaktadır. Sonuncu grup hakkında Iustinianus şu yorumu yapmaktadır: "Kamusal işlerden habersiz olmaları ve toprağı işlemekten ya da savaşmaktan başka bir şey istememeleri son derece istenen ve övgüye değer bir şeydir[69]." Belli ki bu tür adamların imparatorun yasalarına fazla ilgi göstermesi beklenmiyordu.

Bununla birlikte özellikle kendi yaşamlarıyla ilgili durumlarda bu sınıftan insanların bir kısmının yasalara, Iustinianus'un beklediğinden ya da olmasını arzu ettiğinden çok daha fazla merak gösterdikleri açıktır. Örneğin geniş mülklere bağlı tarım işçileri (Latincede

68 Bkz. D. Feissel, *Documents, droit, diplomatique dans l'empire romain tardif* (Paris, 2010), 510, notlar 31 ve 33, 509–516.

69 *J.Nov.* 74 c. 4.

coloni adscripticii ve Yunancada enapographoi georgoi olarak biliniyorlardı) kırsal ekonominin önemli bir unsuruydu ve altıncı yüzyıla gelindiğinde bu tür işçiler Illyricum'dan Filistin'e ve Mısır'dan Trakya'ya kadar görülmektedir. Bu coloni sınıfı ile onların çocukları ve vârisleri de toprak sahibi işverenlerine hizmet etmek zorundaydılar[70]. Peki bir mülke bağlı olan bir köylü, bir başka mülkten biriyle çocuk sahibi olursa ne yaşanırdı? Toprak sahiplerinden hangisi çocuk üzerinde hak iddia edebilirdi? Ya da "özgür" bir kadın -emeği bir toprak sahibine ait olmayan- babası colonus adscripticius olan bir çocuk dünyaya getirirse ne olurdu? Babanın bağlı olduğu işveren bebek üzerinde hakimiyet ve fiili mülkiyet iddia edebilir miydi, yoksa çocuk annenin özgür konumunu miras alabilir miydi? Müracaat sahipleri imparatora ilgili davaları getirdikçe, Iustinianus bu türden önemli meselelerle uğraşmak zorunda kaldı.

İmparator 533 yılında babası bir colonus adscripticius olduğu halde annesi özgür bir kadın olan çocukların, ana "rahmindeki" özgür durumlarını miras olarak alacaklarını ve dolayısıyla babalarının çalıştıkları mülklere işçi olarak bağlanamayacaklarını belirten bir yasa çıkarttı. Böylece bu çocuklar babalarının çalıştıkları mülklere işçi olarak bağlanarak adscripticii olmaya zorlanamazlardı. 537 yılında çıkarılan bir yasada imparator, anneleri özgür olan mülk işçilerinin bu yasayı duyduktan sonra, yasanın geriye dönük olarak uygulanabilir olmadığını fark etmedikleri için mülklerini terk ettiklerini söylemektedir. Iustinianus'a göre bu köylüler yasalarını "aptalca ve illegal yollar kullanacak biçimde" yorumluyorlardı ve "mal sahiplerinin aleyhine… suç teşkil eden planlar" yapıyorlardı[71]. Bununla birlikte bu insanların imparatorluk yasalarını bilmeleri ve bunlara göre hareket etmeleri çarpıcıdır ve Iustinianus'un imparatorluğunda hukukun dolaşımı ve önemi konusunda canlı bir tanıklık sağlamaktadır. Bu hukukun gerçekten önemli olduğu bir dünyaydı.

70 Bkz. B. Sirks, "The Colonate in Justinian's Reign", *Journal of Roman Studies* 98 (2008): 120–143. Kurumun tarihçesi için bkz. B. Sirks, "The Colonate in the Later Roman Empire", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 90 (2022): 129–147.

71 *J.Nov.* 54, pr. ve c. 1.

Gücün Yeni Bir Türü

GÖRKEMLİ BİR HANE

Iustinianus'un hükümdarlığı Roma dünyasında imparatorluk gücünün işleyiş ve ifade ediliş biçimini değiştirdi. Selefleriyle kıyaslandığında, imparatorun kendisine ve ortak hükümdar olarak karısına odaklanan, çok daha saray merkezli ve kişi temelli bir yönetim tarzını tercih etti. Rejimin muhafazakâr gözlemcileri bu bağlamdaki bir değişimden oldukça kuşkuluydular. Örneğin Procopius, Iustinianus ve Theodora'nın "her konuda kendilerine danışılmasında" ısrar etmelerinden ve "herkesi en kölece şekilde onlara danışmaya zorlamalarından" yakınıyordu[1]. Yazar bu yakınmalarına devam ederek, "Hemen hemen her gün mahkemelerin neredeyse boş olduğunu görmek mümkündü, ancak imparatorluk sarayında itişen, kakışan ve her zaman kendini küçük düşüren kaba bir kalabalık vardı" demektedir. İşkolik imparatora hizmet etmek zorunda kalan saray mensupları "gün boyunca ve ardından her gecenin uzun bir bölümünde sürekli ayakta dikilmek zorundaydı", öyle ki yiyecek ve uykudan mahrum kaldılar ve sağlıkları kaçınılmaz olarak kötüleşti[2].

Iustinianus bu bağlamdaki güç yoğunlaşmasını imparatorlukta yaygın olan kaosu vurgulayarak meşrulaştırdı, Tanrı'nın yüceliği ve diğer vatandaşlarının selameti için kanunsuzluğa göz açtırmamanın ve kendisine karşı muhalefet edenleri kahretmenin ahlaki bir

1 Procopius, *Historia Arcana* 30.30. Bkz. Procopius, *Historia Arcana* (ilgili metinlerle birlikte), çev. A. Kaldellis (Indianapolis, 2010), 132.

2 Procopius, *Historia Arcana* 30.30–31.

görev olduğunu ileri sürdü. İmparatorun eyalet kanunları, Doğu Roma toplumundaki vergi kaçakçılığı ve düzensizliğiyle ilgili canlı bir resim sağlar ve bu durumların çoğu imparatorluk aristokrasisinin "güçlü hanelerinin" filizlenen etkisiyle ilişkilidir. Seçkin sınıfın bu üyeleri siyasi bağlantılarından ve yerel seviyedeki sosyal ve ekonomik güçlerinden yararlanarak imparatorluğun hangi yasalarına uyacaklarını ve hangi yasalarını görmezden geleceklerini etkili bir şekilde belirleyebiliyorlardı. Bu elitlerin iş birliği imparatorluğun sorunsuz bir biçimde işlemesi için hayati bir önem taşıyordu, lakin aynı zamanda kendi kurallarını belirlemede gösterdikleri kararlılıkları imparatorluğun istikrarı için potansiyel bir tehditti. Gerçekten böyle miydi? Bu iddia ne ölçüde Iustinianus'un retorik tavrıyla ilgiliydi? "Güçlü kimselerin" hilelerine karşı verilen mücadele gerçek miydi? Yoksa bu sadece imparatorun aşırı şüpheci hayal gücünün bir ürünü ve giderek daha müdahaleci bir imparatorluk yönetim biçimi için kullanışlı bir bahane miydi?

Bu soruya yanıtlayabilmek için Mısır'a dönmemiz gerekiyor. Daha önce de belirtildiği gibi edebi eserler de dahil olmak üzere altıncı yüzyılda yazılan evrakların ve diğer metinlerin ezici çoğunluğu, başka yerlere ihraç edilmeden önce Mısır'da -Roma dünyasında papirüs bitkisinin yetiştiği tek bölge- toplu olarak üretilen papirüs yaprakları üzerine yazılmıştı. Saklanması nispeten rahat, hafif ve taşınabilir papirüs, üzerine yazı yazılmasının kolay olması sebebiyle antik dünyada uzun süre belgelendirme için tercih edilen bir araç olmuştur. Ancak papirüsle ilgili tek sorun kuru tutulmadığı zamanlarda çürüyüp bozulmasıdır. Sonuç olarak Iustinianus döneminde her yıl üretilmiş olması gereken yüz binlerce papirüs belgesine rağmen, kurak kumlukların ve çorak iklimin imparatorluğun ekonomik ve mali açıdan en önemli bölgesi olan Mısır'daki sosyal ve ekonomik koşulları yeniden yaratmamızı sağlayan binlerce belgeyi koruduğu Mısır dışında, günümüze çok azı ulaşabilmiştir.

Iustinianus'un yasaları ayrıca imparatorun, Mısır'ın yolsuzluk, vergi kaçakçılığı ve sahtekarlıktan kaynaklanan sorunların özellikle şiddetli bir bölge olduğuna inandığını göstermektedir. Bölgeden

gelen papirüs belgeleri, Iustinianus'un eyalet reformlarını başka herhangi bir belgenin yapamayacağı şekilde bir bağlama oturtmamızı ve imparatorun yaşandığını iddia ettiği suistimallerin gerçekten var olup olmadığını tespit etmemizi sağlar. Bu nedenle 1990'larda Oxford'da doktora tezimi yazarken bu metinlere odaklanmayı seçtim ve evrak mahiyetindeki papirüsleri kullanarak Iustinianus dönemindeki ekonominin ve toplumun sadece imparatorun kendi iddialarına dayanmayan bir resmini yeniden yaratmaya çalıştım[3]. Nihayetinde genellikle ağır hasar görmüş ve neredeyse çözülemeyecek durumdaki metinleri okumayı ve transkripsiyonlarını gerçekleştirmeyi öğrendim. İnceleme fırsatı bulduğum fragmanlar arasında Iustinianus'un Mısır'ın idaresini yeniden düzenleyen yasasının bir bölümü de bulunuyordu[4].

Bizim amaçlarımız doğrultusunda, günümüze ulaşan iki önemli evrak mahiyetinde papirüs koleksiyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ilk olarak 1896-1907 yılları arasında "Orta Mısır"daki Oksyrhynkhos (modern el-Bahnasa) antik kentinin yakınındaki çöplük alanda keşfedilen Apion'un arşividir. İki İngiliz akademisyen, B. P. Grenfell ve A. S. Hunt, İncil metinlerinin fragmanlarını ve klasik edebiyatın kayıp eserlerini ararken bu evrakları buldular[5]. Keşfedilen belgelerin miktarı o kadar büyüktü ki, Grenfell ve Hunt'ın Londra'daki Mısır Araştırma Cemiyeti'ne gönderdikleri papirüsler bugün hâlâ akademisyenler tarafından bir araya getirilip düzenlenmeye devam ediliyorlar. Gerçekten de arşivdeki en yararlı belgelerden bazıları ancak 2019 yılında yayımlanabildi[6]. Belgeleri bu kadar önemli kılan şey, Iustinianus'un eyalet yasalarında sık sık şikâyet ettiği türden bir "güçlü hanenin" kökenini, genişlemesini ve işleyişini kaydediyor gibi görünmeleridir. Belgelerin büyük bir kısmı, zengin ve siyasi olarak iyi bağlantılara sahip Apion ailesinin "Görkemli Hane" olarak adlandırılan gruba ait geniş mülklerinin idaresini denetleyen bir emlak yazıhanesinin elinden çıkmıştır.

3 Bkz. P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006).

4 *P.Oxy.* 63 4400.

5 Bkz. P. Parsons, *City of the Sharp-Nosed Fish* (Londra, 2007).

6 *The Oxyrhynchus Papyri*, vol. 84, ed. A. Benaissa ve N. Gonis (Londra, 2019).

Oksyrhynkhos'tan günümüze ulaşan papirüslere dayanarak Apion ailesinin Orta Mısır'daki (Nil Vadisi'nin orta kısmı, İskenderiye ve Delta'nın güneyi) yerel topluluklarında ilk kez beşinci yüzyılın başlarında öne çıktıklarını görebiliriz. Belgelerden teyit edildiği üzere ailenin en eski üyelerinden biri, Oksyrhynkhos kenti çevresindeki imparatorluk mülklerinin idaresinden özel olarak sorumlu bir toprak sahibi ve kent meclisi üyesiydi. Bu durum aileye imparatorluk hanesi ve temsilcileriyle kendi çıkarları için kullanabilecekleri yakın bir bağlantı sağlamıştır. Oksyrhynkhos çevresindeki Görkemli Hane'nin mülkleri genişlemeye başladıkça, aile üyelerinin imparatorluk kariyer basamaklarındaki yükselişlerini de takip edebiliriz. Sosyal olarak emsallerinden ve rakiplerinden, muhtemelen yerel köylüler ve çiftçiler ile hatta imparatorluk hanesinin kendisinden toprak elde ettiler[7].

Papirüslerden anlaşıldığına göre altıncı yüzyılın ortalarına gelindiğinde Apion ailesi Oksyrhynkhos ve komşu kenti Kynopolis civarındaki tüm tarım arazilerinin %30 ila %40'ına sahip olmuştu (yaklaşık olarak kırk sekiz bin acre). Ancak bu durum ailenin bölgesel nüfuz ve gücünün yalnızca bir kaynağıydı, zira papirüsler aile üyelerinin görünüşe göre kalıtsal bir hak olarak Oksyrhynkhos toplumunun daha geniş bir kesiminden vergi toplama ayrıcalığını sağlayan "pagarkhos" ünvanına da sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu makam onların himaye ve otorite güçlerini büyük ölçüde artırmış olmalıdır ve pagarkhos olarak yönettikleri toprakların onların mülkiyetine ve kontrolüne geçtiğini takip edebiliriz. Apion ailesinin Oksyrhynkhos çevresinde toprak sahibi olmasının yanı sıra Mısır'ın ve muhtemelen imparatorluğun başka yerlerinde de toprak edindiğine dair işaretler vardır. Ailenin İskenderiye ve Constantinopolis'te emlak temsilcilikleri vardı. Lakin yakın zamanda yayımlanan papirüslere dayanarak yalnızca Oksyrhynkhos ve Kynopolis çevresindeki mülkler ve mali sorumluluklar açısından bakıldığında Apion ailesinin yılda üç buçuk milyon kilogramdan fazla tahılın işlenmesinden sorumlu oldukları sonucuna varabiliriz, ki bu üretim Constantinopolis'i ve daha genel olarak ise Doğu'daki kentleri

7 Sarris, *Economy and Society*, 18, 72.

beslemek için Mısır'dan ihraç edilen temel çıktıdır. Apionlar sadece yerel ve bölgesel düzeyde değil, aynı zamanda bir bütün olarak imparatorluğun siyasi ekonomisinde önemli bir role sahiptiler[8].

Mısır'da ve imparatorluk genelinde diğer toprak sahipleri gibi Apion ailesi de Oksyrhynkhos'ta kentsel mülkler, banliyölerde bir villa ve geniş tarım arazilerinden oluşan bir mülk çeşitliliğine sahipti. Bazı köylerde Apiones'in mülk idarecileri büyük ve küçük diğer toprak sahipleriyle birlikte yan yana faaliyet yürütürken, aile ayrıca bütün olarak kendilerine ait diğer malikane yerleşimlerine (epoikia olarak adlandırılır) de sahiptiler. Bu kırsal mülklerde genellikle coloni adscripticii yasal ünvanını taşıyan ve mülke bağlı olan tarım işçisi aileler yaşıyordu. Mülkler, kendilerine tahsis edilen topraklar için üretim hedefleri verilen kâhyalar tarafından idare edilirlerdi. Oksyrhynkhos ayrıca önemli bir kilise merkeziydi ve mülklerde yönetici olarak işe alınanların çoğu kişinin kilise ile bağlantısı bulunuyordu. Hane halkı ayrıca hem üretim hem de idari birimlerde istihdam edilen bazı kölelere de sahipti.

Apion ailesinin coloni adscripticiisi için hayatın gerçekleri sert olabilirdi ve belgeler ile Iustinianus'un kanunları, bu türden birçok coloninin bağlı oldukları mülklerden kaçmayı neden düşünmüş olabileceğini görmemizi sağlarlar. Örneğin günümüze ulaşan metinlerden biri Pieous adında kaçak bir colonus tarafından ev reisine hitaben yazılmış ve kaçma girişimi için af dileyen bir dilekçedir. Pieous bu girişimi, borçlarını ödeyemeyince mallarına el koyan yerel mülk idarecisinin kendisine yaptığı haksızlıklara bağlamaktadır. Pieous mülküne geri dönmesine izin verilmesi talebiyle mektubuna devam eder: "Eskiden ekim yapardım ki karşılığında tarlada çalışıp zavallı çocuklarını büyütebileyim[9]." Onun tek isteği bunu yapmasına tekrar izin verilmesiydi.

8 Bkz. P. Sarris, "Egypt in the Age of Justinian: Connector or Disconnector?", şurada *Egypt in the Eastern Mediterranean World*, ed. J. Bruning, J. H. M. de Jong, ve P. M. Sijpesteijn (Cambridge, 2022), 36–37, ve Sarris, *Economy and Society*, 11. İlkinde mülklerin büyüklüğünü küçümsemeye yönelik bazı yanlış odaklı girişimlere yanıt vermekteyim.

9 *P.Oxy.* 27 2479, ve satırlar 16–17.

Aynı zamanda Apion mülklerini idare edenlerin toprağı son derece verimli bir şekilde yönettiğine dair kanıtlar vardır ki (ve daha küçük arşivlerine sahip olduğumuz benzer mülkleri bulunan emsallerinin) bu da o dönemde fark edilebilen tarımsal genişleme ve artan ticarileşmeye katkıda bulunmuş olabilirler. Örneğin işletmenler ücretli emekten önemli ölçüde yararlanmışlardır. Tutulan hesaplar mülklerde yüksek derecede parasallaşma olduğunu ve aileye ait ticari mülklerin ve depoların yerel kasabada kiraya verildiğini ortaya koymaktadır[10]. Apion ailesi ayrıca yerel çiftçiler ve köylülerle kredi ilişkilerine girerek, yatırım ve himaye yoluyla tarım ekonomisinin daha geniş çaplı gelişimini besledi. "Görkemli Hane"nin sahip olduğu gibi büyük mülklerin ortaya çıkması ve birleşmesinin net ekonomik etkisi muhtemelen olumlu yönde olmuştur. İmparatorluk idaresi açısından asıl zorluk, bu tür mülklerin ortaya çıkışına destek olduğu ekonomik refahı nasıl kullanacağı ve vergilendireceği yönündeydi.

Ancak belki de daha önemlisi, Apion arşivinin tanıklığı bize Iustinianus ile taşra aristokrasisinin üyeleri arasındaki ilişkilerin tek tip bir düşmanlıktan ibaret olmadığını hatırlatmaktadır. Apiones'in üyeleri bizzat Iustinianus'un ve rejiminin güçlü birer destekçileriydiler ve imparator onlara açıkça güveniyordu. Gördüğümüz gibi aile beşinci yüzyılın başlarında Orta Mısır'da ortaya çıkmıştı. Hem papirüslerin hem de edebi kaynakların ortaya koyduğu üzere altıncı yüzyılın başlarında ailenin üyeleri, bazılarının Senatus'ta görev yaptığı Constantinopolis'te kendilerine başarılı kariyerler oluşturacak kadar varlıklı ve iyi bağlantılara sahiptiler. Buradan Oksyrhynkhos'taki mülklerinin idarecileriyle temaslarını devam ettirerek malikane işlerine ve meselelerine düzenli aralıklarla müdahale ediyorlardı[11].

Apion ailesi en büyük oğullarına isim verme konusunda herhangi bir özgünlüğe önem vermediler. Aile, ilk doğan oğullarına dedelerinin isimlerini verme geleneğini sürdürdü: bu da bir aile reisi olarak bir Flavius Apion'un yerini bir Flavius Strategius'un alacağı,

10 Bkz. J. Banaji, *Agrarian Change in Late Antiquity*, 2. baskı. (Oxford, 2007), ve Sarris, *Economy and Society*, 29–80.

11 Örnek için bkz. *P.Oxy.* 63 4397.

onun yerini ise bir Flavius Apion'un alacağı ve onun yerini ise bir başka Strategius'un alacağı anlamına geliyordu ("Flavius" toplumsal elitlerin üyelerine verilen kalıtsal bir ünvandı). Aile hem Constantinopolis hem de Mısır'daki sıkıntılı siyasi ve askeri koşulların ortasında, beşinci yüzyılın başlarından tarihi kayıtlarda kayboldukları yedinci yüzyılın başlarına kadar bu kalıba sadakatle bağlı kaldılar. Ailenin altıncı yüzyılın başındaki reisi (Flavius Apion), imparator Anastasios'un himayesi altında sarayda zenginleşen Mısırlılardan oluşan bir zümrenin mensubuydu[12]. Procopius tarafından "patriciuslar arasında son derece etkili ve seçkin bir adam" olarak tanımlanan Flavius Apion, imparator Anastasios'un talimatıyla 502-506 yılları arasındaki İran savaşları sırasında imparatorluk ordusunu sefer sırasında besleyen ve ayakta tutan tahıl tedariğini yönetmek için atandı[13]. Mısır tahılının imparatorluk ordusunun beslenmesinde oynadığı rol düşünüldüğünde, bu makama Mısırlı bir toprak sahibinin seçilmesi gayet mantıklıydı[14].

Flavius Apion'un 508-510 yılları arasında Constantinopolis'te olduğu aktarılmaktadır ve burada ödünsüz tavrıyla bilinen Kadıköy muhalifi kilise adamı Antakyalı Severus, Apion'a bir teolojik risale ithaf ederek kendisinin dini yakınlıklarının (tıpkı diğer Mısırlıların çoğu gibi) onu 451 yılındaki Konsil'e muhalif kıldığını göstermektedir. 510 yılında Apion ve küçük oğullarından biri aniden sarayda gözden düşerler. Apion İznik'e sürülür ve Anastasios tarafından "oğlancı ve sapkın" olarak ilan edilir. Flavius Apion 518 yılında yeni imparator Iustinus tarafından iade-i itibar görür ve Constantinopolis'e geri çağrılır. Bu noktaya gelindiğinde dini olarak Kadıköy taraftarı bir çizgiye geçmiş gibi görünmektedir: bir kaynağa göre imparator Iustinus'un kişisel müdahalesi ve geleceğin imparatoru Iustinianus'un desteğiyle dini olarak taraf değiştirmeye ikna olmuştur[15]. Görüldüğü üzere Flavius Apion her ikisi tarafından da şahsen

12 Sarris, *Economy and Society*, 17 (ve bu tür "papponymy" için not 40), 1–40, 15–16.
13 Procopius, *De Bellis* 1.8.5.
14 Sarris, *Economy and Society*, 16.
15 Age., 17 not 39.

tanınıyordu ve Iustinus tarafından Doğu'nun praefectus praetoriosu olarak atandı. Belki de rastlantısal olmayan bir şekilde Flavius Apion'un en büyük oğlu Flavius Strategius da bu dönemde imparatorluk hizmetinde hızla yükselmiştir. Ancak Flavius Strategius'un kariyeri Iustinianus'un iktidarında zirveye ulaşacaktı. İmparator Iustinianus 539 yılında Mısır'ın idaresi hakkında yayınladığı uzun kararnamesinde Strategius'u, Mısır ve İskenderiye'nin "Praefectus Augustalis"i (ya da valisi) olarak görev yaptığı dönemde Constantinopolis'e yıllık tahıl sevkiyatını organize etmede gösterdiği başarı nedeniyle övmektedir. Nitekim bu kararnameden bir fragman Oksyrhynkhos'taki aile arşivinden günümüze kadar ulaşmıştır[16]. "Patricius"luğun yanı sıra bir generallik rütbesine de (magister militum) atanan Strategius, Iustinianus tarafından 531 ve 532 yıllarında İranlılarla müzakereleri yürütmek üzere görevlendirilmiştir. Ayrıca 532 yılında Iustinianus'un Constantinopolis'te topladığı Kadıköy yanlısı ve karşıtı piskoposlar arasındaki tartışmaların da bir oturumuna başkanlık etmiştir[17].

535 yılına gelindiğinde Strategius, para basma, devlet tekellerini (örneğin papirüs üretimi) yönetme ve praefectura praetorioya bırakılmayan diğer mali konulardan sorumlu, devletin en yüksek rütbeli iki mali memurundan biri olan "Comes sacrarum largitionum" makamına gelmişti[18]. Bu sıfatla, Hagia Sophia'nın inşasında Iustinianus'a yardım etmede aktif bir rol oynadığı aktarılmıştır. İki adam birbirlerine o kadar yakındılar ki daha sonra Büyük Kilise'nin inşasına dair biraz hayali bir anlatı (yine de gerçeklere dayanan önemli bilgiler içermektedir), Stragetius ile Iustinianus'un eski ve doğu Hristiyanlığında yakın bir dostluk ve kazanılmış akrabalık sınıfına girecek şekilde "manevi kardeş" olduklarını ileri sürecekti[19]. Hatta 1990'larda eşcinsellik konusunda önemli bir tarihçi olan John Boswell tarafından, bu tür kutsanmış ruhani kardeşlik

16 *P.Oxy.* 63 4400.

17 Sarris, *Economy and Society*, 18.

18 Age., 18.

19 *The Narratio de Aedificatione Sanctae Sophiae*. Bkz. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 3, A.D. 527–641* (Cambridge, 1990), PLRE-III-B, 1200–1201.

bağlarının fiilen bir tür eşcinsel evlilik olduğu ileri sürülmüştür[20]. Theodora'nın bu konu hakkında ne yaptığı merak konusudur. Strategius 540'ların başında ölmüş gibi görünmektedir, ancak Flavius Apion adını verdiği en büyük oğlu 539'da (Iustinianus bu makamı kaldırmadan hemen önce) konsül olarak görev yapmıştır. Tarihçi İoannes Malalas bu Apion'u Constantinopolis'teki Senatus'un önde gelen isimlerinden biri olarak tanımlar. Malalas, Apion'un imparatorluk başkentindeki konutuna bağlı hizmetkârların Yeşillerin üyelerine nasıl hakaretler yağdırdığını anlatarak devam eder. Iustinianus döneminde yüksek bir askeri rütbeye de atanan Apion ve comes domesticorum olarak saray muhafızlara komutanlık yaptı. Daha sonra general olarak atanan Apion, 550 yılı civarında Thebais eyaletinin valisi (dux) olarak görev yapmak üzere Mısır'a döndü[21].

Bu kanıtlardan Apion ailesinin üyelerinin Iustinianus'la yüksek derecede iş birliği içinde olduklarını, onun himayesinden, dostluğundan ve desteğinden yararlandıklarını ve yasalarını uygulayarak imparatorun yapmak istediklerini gerçekleştirmesine yardımcı oldukları anlaşılmaktadır. Papirüslerden de görebileceğimiz gibi Apion ailesinin yöneticileri vergilerin toplanması ve imparatorluk yetkililerine iletilmesi konusunda titiz davranmışlardı. "Görkemli Hane" kendisinden beklenen tüm vergileri eksiksiz mi ödedi, yoksa vergi yükünün bir kısmını başkalarının omuzlarına mı yükledi bunu söylemek mümkün değildir. Ancak bugüne kadar ortaya çıkan papirüslerde Iustinianus'un diğer pagarkhoslarla ilgili yasalarında şikâyet ettiği türden büyük çaplı bir zimmete para geçirme olayına pek rastlanmamıştır.

Oksyrhynkhos'tan günümüze ulaşan papirüsler, Iustinianus döneminde taşra toplumunun gerçekten de toprak sahibi seçkinler tarafından ne ölçüde domine edildiğini göstermektedir. Ancak bu tür toprak sahipleri imparatora sadakat gösterdikleri ve rejimi

20 J. Boswell, *The Marriage of Likeness* (Londra, 1995). Iustinianus ve Strategius için bkz. Age., 229. Bu tür bağlara ilişkin yakın tarihli bir çalışma için bkz. C. Rapp, *Brother-Making in Late Antiquity and Byzantium* (Oxford, 2016).

21 Sarris, *Economy and Society*, 19.

desteklemek için genel bir isteklilik sergiledikleri sürece (özellikle vergi ödeyerek) bu gerçek bir sorun değildi. Apion ailesi, imparatora gereken saygının gösterilmesi halinde Iustinianus ile imparatorluk aristokrasisi arasındaki ilişkinin her iki tarafın da yararına nasıl işleyebileceğinin açık bir şekilde göstermektedir. Peki ya iş birliği yapmayı reddedenlere ne oldu? İşte onlar gerçek bir sorundu.

"THEODOSIUS'UN ENTRİKALARI"

"Diğerlerinin" bu faaliyetleri, altıncı yüzyıldan kalma ikinci ve belki de daha büyüleyici bir belge koleksiyonu olarak küçük bir kasabanın avukatı Dioskoros'a ait kişisel bir arşivden bizlere ulaşmaktadır[22]. Bu belgeler hakkındaki bilgilerimizi büyük ölçüde tesadüfi keşiflere ve bu belgelerden etkilenen genç ve ne yazık ki trajik bir şekilde Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden başarılı Fransız bilim insanı Jean Maspero'ya borçluyuz[23]. Dioskoros, Fayyum'daki Aphrodito (Yunanca'da "Afrodite'nin köyü") yerleşiminden geliyordu. Aphrodito resmi olarak bir kent statüsünde olmasa da, ekonomik ve sosyal açıdan çeşitlilik gösteren bir nüfusa sahip büyük bir kırsal kasabaydı. Papirüsler, kiracı çiftçiler, köylüler ve çobanlara ek olarak, kasabada Yunanca gramer öğretmenlerinin (yerel halkın anadili Koptçaydı), kamu görevlilerinin, yetenekli zanaatkârların ve tekstil işçilerinin varlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yerleşim, kilise temsilcilerinin yanı sıra yerel toprak sahibi eşrafın üyelerinden oluşan açıkça tanımlı bir elit tarafından yönetiliyordu. Örneğin kasaba sakinleri adına imparatoriçe Theodora'ya gönderilecek bir raporun kopyasında ilgili mektubun köyün şefi (protokometes), yirmi iki toprak sahibi (ktetores), kamu vergilerinin tahsildarı, on bir rahip ve üç diğer kilise

22 Bkz. Age., 96–114, ve L. S. B. MacCoull, *Dioscorus of Aphrodito and His World* (Berkeley, Calif., 1988), klasik bir çalışma olarak kalmıştır. Altıncı yüzyılda Aphrodito'da ekonomi ve toplumun mükemmel bir anlatımı için bkz. C. Wickham, *Framing the Early Middle Ages* (Oxford, 2005), 411–419. Daha yakın tarihli çalışmalar, Aphrodito köylülerinin faaliyet göstermek zorunda kaldıkları sosyal çevrenin potansiyel düşmanlığını takdir etmekte çoğu zaman başarısız olmuştur.

23 Bkz. MacCoull, *Dioscorus of Aphrodito*, 2–5.

görevlisi, iki resmi kâtip, bir şarap tüccarı ve altın lonca ustası tarafından imzalandığını görüyoruz[24]. Yerleşimde toplam ekili alanın dört bin acre civarında olduğu ve nüfusunun ise muhtemelen yedi bin dolaylarında bulunduğu tahmin edilmektedir[25].

Dioskoros 520 yılı dolaylarında doğmuştur ve babası Apollos ise evraklardan anladığımız kadarıyla köyün önde gelenlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Aphrodito'ya autopragia olarak bilinen bir hak verildikten sonra yerleşimin mali idaresinin büyük kısmı köy yönetimine devredilmiştir. Bu devir kasaba halkına, geniş arazileri yerleşimdekilerin küçük mülklerine bitişik olan yerel pagarkhosların herhangi bir müdahalesi olmaksızın kendi vergilerini toplama ve imparatorluk makamlarına iletme hakkı verdi. Ailenin kökenleri oldukça mütevaziydi. Dioskoros ve Apollos, Koptçada "kaz çobanının oğlu" anlamına gelen Psimanobet'in soyundan gelmelerine rağmen, Apollos'un daha iyi bir konuma yükseldiği açıktır. Apollos günlerini küçük bir manastır kurarak ve buraya çekilerek tamamladı ve 545'teki ölümünden sonra bile ailesi uzun bir süre manastırla aktif bir biçimde ilgilendi. Babası hayattayken Dioskoros Yunanca gramer ve retorik eğitimi almış, ardından da muhtemelen İskenderiye'deki hukuk okulunu tamamlamıştı. Aphrodito'ya dönen Dioskoros, yerel valinin mahkemesinde belgelerin taslaklarını hazırlayarak, anlaşmazlıkların çözümlerini düzenleyerek ve davaları takdim ederek hukuk pratiğini geliştirdi. İmparatorluk yasalarındaki değişiklikleri takip etmeye çalıştı (Iustinianus döneminde bu kolay bir iş değildi) ve 543'te kendisine verilen onursal skholastikos ünvanı ile mesleki açıdan yüksek bir saygınlığa ulaştığını gösterdi. Babasının ölümüyle birlikte ailenin liderliğini üstlenen Dioskoros, köy reisi olarak Apollos'un yerine geçerek yerleşimin yönetilmesine ve çıkarlarının dış dünyaya karşı temsil edilmesine yardımcı olmuştur. Altıncı yüzyıl Aphrodito'sundan günümüze ulaşan belgeler büyük ölçüde Dioskoros'un kişisel ve mesleki evraklarından oluşmaktadır.

---

24 Sarris, *Economy and Society*, 98–99; *P. Cairo. Masp.* 3.67283. Ayrıca bkz. L. MacCoull, "Notes on the Social Structure of Late Antique Aphrodito", yenidenbasım sec. 20, L. MacCoull, *Coptic Perspectives on Late Antiquity* (Aldershot, 1993).

25 Sarris, *Economy and Society*, 98, not 12.

Sonuç olarak elimizde hukuki sözleşme taslakları, mektuplar, dava kayıtları ve hatta Dioskoros'un mitolojik ve dini temalar üzerine yazdığı ya da memurlara ve ileri gelenlere yaranmak için onlara hitaben kaleme aldığı çok sayıda şiir bulunmaktadır. Bu şiirler her zaman eleştirmenlerin beğenisini kazanmamıştır. Talihsiz Dioskoros'u müşkülpesent bir klasik bilimci bir keresinde şiirleri antik çağlardan günümüze ulaşan belki de en kötü şair ve "antik dünyanın McGonagall"ı olarak tanımlamıştı[26]. Buna rağmen Dioskoros'un arşivi, altıncı yüzyıldaki yaşamın neredeyse her yönüne dair yeni bilgiler sunan olağanüstü bir belge koleksiyonunu muhafaza eder. Daha da önemlisi kasaba sakinlerinin aristokrat komşularıyla nasıl geçindiklerini de ortaya koymaktadır.

Köyden ziyade bir kasaba olan büyük ve bağımsız yerleşim yeri Aphrodito'ya imparator Leon (hükümdarlığı 457-474) döneminde imparatorluk vergileri konusunda mali özerklik tanınmıştır. Ancak büyük toprak sahiplerinin "güçlü hanelerinin" yanında yaşamak, onların etkisinin orada şiddetle hissedildiği anlamına geliyordu. Örneğin Apollos, Ammonios isimli bir yerel toprak sahibi tarafından yönetici olarak işe alınmıştır[27]. Arşiv belgelerinde "en görkemli comes" ve "en muhteşem" olarak tanımlanan Ammonius, sadece Aphrodito ve komşu kent Antaeopolis çevresinde değil, aynı zamanda Hermopolis (Apiones'in de burada toprakları vardı) çevresinde de toprakları bulunan eski bir eyalet valisiydi. Ona verilen onurlandırma ifadeleri, Constantinopolis'teki Senatus'un yürütme organı olarak görev yapan ve sacrum consistorium olarak adlandırılan yakın çevrenin bir üyesi olduğunu düşündürmektedir[28]. "En muhteşem Theodosius" ve "en görkemli ve en şahane" eski praefectus (ya da eski vali) Iulianus gibi diğer büyük toprak sahipleri de papirüslerde

26 Age., 97 not 7. Daha anlayışlı bir yaklaşım için C. Kuehn, *Channels of Imperishable Fire: The Beginnings of Christian Mystical Poetry and Dioscorus of Aphrodito* (New York, 1995).

27 Sarris, *Economy and Society*, 100.

28 *P.Ross.Georg.* 3.37; A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire,* vol. 1 (Oxford, 1964), 333–341.

yer almaktadır[29]. Aphrodito'nun aristokratik sahiplik ve kontrolden bağımsızlığını korumasının kilidinin bu büyük toprak sahiplerini birbirine düşürmek olduğu anlaşılmaktadır[30].

Altıncı yüzyıl üzerine çalışan modern tarihçiler, Mısır'da Apiones gibi büyük toprak sahiplerini pagarkhos olarak hizmet etmeye ve komşu topluluklardan vergi toplamaya zorlamanın devlet tarafından onlara yüklenen büyük bir yük olduğunu varsaymışlardı. Aphrodito papirüsleri bu varsayımın gerçekten ne kadar uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Mısır'daki büyük toprak sahipleri başkalarının vergilerini toplamaktan hoşlanırlardı, zira vergi toplamak kârlı olabilirdi (vergiden pay almak her daim cazipti ve hatta imparatorluk yetkilileri farklı zamanlarda bunu teşvik eder ya da teşvik amacıyla vergi hesaplamalarına dahil ederlerdi). Aynı zamanda aristokratik ailelerin başkaları üzerinde otorite kurmalarına ve bunu planlamalarına olanak sağlamıştır, zira genellikle borç batağına düşen komşularının topraklarını ele geçirebiliyorlardı. Örneğin Aphrodito'nun özerkliği yerel toprak sahiplerini ve paragkhosları açıkça rahatsız etmiştir. Öyle ki iki grup da defalarca kez bu özerkliği reddetmeye ve görmezden gelmeye çalışarak zorla vergi toplamak için adamlarını yerleşime göndermişlerdir[31]. Bunun sonucunda köylüler ve pagarkhoslar arasında Dioskoros'un Aphrodito papirüslerinde ayrıntılı olarak kaydedilen bir dizi anlaşmazlık yaşanmıştır.

Arşiv 530'ların sonlarına doğru Aphrodito ile yerel pagarkhoslar arasındaki ilişkilerin o kadar kötüleştiğini göstermektedir ki 540 yılı civarında Dioskoros'un babası, kasaba halkının şikâyetlerini Iustinianus'a iletmek ve daha da önemlisi köyün imparatorluk hanesinin kanatlarının altına alınmasını sağlamak için Constantinopolis'e bir heyet gönderdi. Lakin yerel bir toprak sahibi olan Theodosius, kasabanın liderlerinin yokluğundan yararlanarak Aphrodito'ya geldi ve vergileri zorla topladı. Iustinianus'un Mısır hakkında çıkardığı

29 Sarris, *Economy and Society*, 101.

30 Age., 114'te belirtildiği gibi.

31 Age., 103–105. Aphrodito civarındaki büyük toprak sahiplerinin önemi için ayrıca bkz. C. Zuckerman, *Du village à l'empire: Autour du registre fiscal d'Aphroditô* (525/526) (Paris, 2004).

son kanunda şikâyet ettiği biçimde bu gelirleri de cebine indirdi. Bunun üzerine yerel valinin adamları ortaya çıktı ve köy sakinlerine vergileri yeniden ödetti. Iustinianus 551 yılında valiye gönderdiği resmi bir mektupta bu olaydan söz etmiş ve köylülerin "o dönemde görevde bulunanlar" tarafından maruz bırakıldıkları adaletsizlik ve şiddetten dert yanarak "hanesine tabi olduklarını ve kendilerini onun himayesine bıraktıklarını" belirtmiştir[32].

Aphrodito'nun mali statüsüyle ilgili anlaşmazlık 540'ların başlarına kadar devam etmiş, papirüslerden anlaşıldığı kadarıyla bu noktada bazı köylüler komşularına karşı yerel yetkililer ve ileri gelenlerle komplo kurmaya başlamıştır. Çatışmanın bir dizi vahşi cinayetle daha da şiddetlendiği görülmektedir. Victor isimli bir rahibin Menas adındaki bir asker tarafından dövülerek öldürülmesi sebebiyle görülen bir davada yerel toprak sahibi Sarapammon da yaptıklarının hesabını vermek zorunda kalmıştır. Devamında Menas, köy loncasının yerel ustalarının aktif katılımıyla başka bir köylüyü de öldürmüştür; lonca ustaları kurbanlarını sarhoş ettikten sonra Menas adamı kılıçtan geçirmiş ve ardından cesedi yakmaya teşebbüs etmişti. Köylünün kömürleşmiş kalıntıları daha sonra ortadan kaldırılmış ve merhumum dul kalan eşi Maria mahkemeye "kalanları nereye koyduklarını bilmediği" için şikâyette bulunmuştur. Menas'ın Sarapammon'un direktifleri doğrultusunda hareket ettiği iddia edilmiştir. Toprak sahibi ifadesinde "Aphrodito köyünden bazı adamların", "köyü bölmek için komplo kurduklarını" iddia etmiştir ki bu muhtemelen köyün tartışmalı mali statüsüne bir göndermedir. Fragmanlar halindeki mahkeme tutanaklarında imparatorluk makamlarına borçlu olunan tahıl vergilerinden ve davanın Constantinopolis'e sevk edilme ihtimalinden de bahsedilmektedir[33].

Bu süreç devam ederken Disokoros babasının toprak sahibi Theodosius'a karşı şikâyetlerini sürdürdü. Köy adına Iustinianus'a müracaat etme sırası artık Dioskoros'a gelmişti. Iustinianus 551 yılında valiye

32 *P.Cairo.Masp.* 1 67024; Sarris, *Economy and Society*, 105–106.

33 Sarris, *Economy and Society*, 107. Ayrıca bkz. L. MacCoull, "The Aphrodito Murder Mystery", yenidenbasım sec. 18 şurada MacCoull, *Coptic Perspectives*.

yazdığı mektupta şöyle demektedir: "O [Dioskoros]... bu konuda zat-ı alinize hitaben yazılan bir imparatorluk emri temin etti, lakin Theodosius'un ayak oyunları emirlerimizden daha güçlü çıktı." 547 yılında köylüler, Aphrodito'nun kişisel himayesi altına girdiği imparatoriçe Theodora'ya bir dilekçe göndererek, başka bir yerel kodaman olan Iulianus'un köyü kendi "pagarkhosluğuna katmaya" çalıştığından şikâyet ettiler[34]. Dioskoros 551 yılı dolaylarında Constantinopolis'e bir heyet daha götürmek durumunda kaldı ve burada davasını anlatabilmek için iktidar koridorlarında gezinmek ve yaltaklanmak zorunda kaldı[35]. Örneğin başkentteki silentarius Dorotheus ya da praefectura praetorioda yüksek rütbeli bir memurun oğlu olan Domninus gibi yüksek rütbeli memurlara ya da onların akrabalarına hitaben yazdığı şiirlerden haberdar oluyoruz[36]. Iustinianus 551 tarihli mektubunda valiye Iulianus'un faaliyetlerini soruşturmasını emretmiştir. Bu durum Iulianus'u Aphrodito'yu en azından şimdilik rahat bırakmaya ikna etmeye yetmiş gibi görünse de, 560'ların sonlarında Dioskoros hâlâ yerel güçlerin memleketi üzerindeki emellerini savuşturmak için yüksek memurlara yalvarıp yakarmaya devam ediyordu. Lakin 565 yılında imparator Iustinianus'un ölümüyle birlikte artık Constantinopolis'e heyet gönderilmeyecekti. Bunun yerine Dioskoros bir yandan yerel bir ileri geleni diğerine karşı kışkırtmaya çalışırken, bir yandan da valiyi müdahale etmesi için sürekli ikna etmeye çalışıyordu[37].

ULAŞILABİLİR İMPARATOR

Dioskoros ve Apollos'un, imparatora şahsen dilekçe vermek için Constantinopolis'e zahmetli ve pahalı bir yolculuk yapmaya değeceğini düşünmeleri için Iustinianus'a yeterince güvendikleri açıktır. Aynı şekilde Iustinianus, sarayına gelen bu türden dilekçe

34 *P.Cairo.Masp.* 1 67024, 3 67283, 1 67019.

35 Sarris, *Economy and Society,* 109.

36 Bkz. J.-L. Fournet, *Hellénisme dans l'Égypte du VIe siècle: La bibliothèque et l'oeuvre de Dioscore d'Aphrodité, 2 vols.* (Cairo, 1999), 1:378–389, ve Sarris, *Economy and Society*, 109.

37 Sarris, *Economy and Society,* 109–113.

sahiplerinin sayısıyla ilgili tüm şikayetlerine rağmen Aphrodito halkına ve onların kaygılarına, yerleşimi imparatorluk himayesi altına alacak ve valilerine (Thebaid ducesi) mektup yazarak durumları hakkında baskı yapacak kadar önem veriyordu. Iustinianus'un sürekli tebaası için endişelenen uykusuz bir imparator izlenimi vermeye çalışması tamamen hayali olmadığı gibi, durdurmaya çalıştığı taşra suistimalleri de tamamen hayali değildi. Theodosius'un Aphrodito'nun vergi gelirlerini gasp etmesi ve Constantinopolis'ten gönderilen emirlere uygun hareket etmeyi reddetmesi, Iustinianus'un 539 tarihli uzun fermanındaki şikâyetleriyle tam olarak örtüşmektedir. Eğer Iustinianus'un Mısır'la ilgili düzenlemesi sahadaki nesnel sosyal, ekonomik ve idari koşulların doğru bir tasviri ve bunlara verilen bir yanıtsa, aynı şeyin eyalet mevzuatının geri kalanı için de geçerli olmadığını varsaymak için hiçbir nedenimiz yoktur.

Iustinianus imparatorluk makamının saygınlığı ile Tanrı'ya ve yönettiği halka karşı sorumlulukları konusunda son derece yüksek bir anlayışa sahipti. Bu durum imparatorun otoritesini en üst düzeye çıkarmak için Roma hukukunu yeniden şekillendirmesi gibi sarayın gücünü de en üst düzeye çıkararak Roma devletini daha merkezi bir çizgide yeniden oluşturma girişimlerini hem beslemiş hem de yansıtmıştır. Iustinianus bunu yaparken çok daha saray odaklı ve saray temelli bir siyasi kültüre sahip olan Orta Çağ'daki Bizans İmparatorluğu'nun ideolojik temellerini atıyordu[38].

Procopius, Iustinianus döneminde halktan gelen dilekçeleri okuyanın o zamanda kadar alışılageldiği üzere baş hukuk sorumlusu ya da quaestor değil bizzat imparatorun kendisi olduğunu söyler. Aynı şekilde Constantinopolis'teki Senatus da politikanın geliştirilmesinde giderek kenara atılmış, üyeleri Procopius'un deyimiyle "bir resimdeki gibi" durağan bir şekilde oturmaya itilmişlerdi[39]. Senatus'a aktif üyelik de giderek yüksek rütbeli memurlarla sınırlı hale gelirken bu kişiler Senatus'taki yerlerini miras aldıkları statü ve zenginlikten ziyade öncelikle imparatora borçluydular. İktidar, imparatorun

38 Bkz. M. Whittow, *The Making of Orthodox Byzantium* (Londra, 1996), 106–112.

39 Procopius, *Historia Arcana* 14.3, 14.8.

şahsını yüceltmek ve onun tüm insanlık üzerindeki eşsiz üstünlüğünü vurgulamak için yapılan törenlerin giderek daha ihtimamlı ve Hristiyan bir yapı haline dönüştüğü sarayda yoğunlaştı. İmparator ve imparatoriçe kendilerini münasip bir biçimde yüce ve ulu bir topluluk olarak gördükleri belli olan İsa'nın, Meryem Ana'nın ve azizlerin tasvirleriyle (ya da "ikonalarıyla") çevrelemeye başladılar[40]. Yine de Iustinianus'un Aphrodito köylüleri adına yazdığı mektubun bize hatırlattığı gibi, bu saray bazen şaşırtıcı derecede mütevazı bir geçmişe ve kökene sahip olanlar da dahil olmak üzere, taşralı dilekçe sahipleri ve davacılar için potansiyel olarak erişilebilir olmaya devam etti. Iustinianus'un eleştirmenleri ve muhalifleri "züppe" olabilirlerdi, lakin imparatorun kendisinin böyle olduğuna dair çok az kanıt bulunmaktadır. Kendisini tebaasının en alt tabakasının bile çıkarlarına hizmet etmek için ahlaki açıdan zorunlu hissediyordu. Kutsal Kitap'ın sözlerinden istifade edersek Iustinianus yasalarıyla sadece "kudretlileri koltuklarından indirmekle" kalmamış, aynı zamanda "alçakgönüllü ve uysal olanları da yüceltmiştir[41]"

40 A. Cameron, "Images of Authority: Elites and Icons in Late SixthCentury Byzantium", şurada *Byzantium and the Classical Tradition*, ed. M. Mullett ve R. Scott (Birmingham, 1981), 205–234.

41 Luka 1:46–55 (KJV).

"Ortodoks Cumhuriyet"

VAAT EDİLMİŞ TOPRAKLAR

2015'in Eylül ayının bir pazar sabahı geç saatlerde, kendimi Ürdün'ün canlı bir kasabası ve başkent Amman'ın dışında hâlâ hatırı sayılır bir Hristiyan nüfusu bulunan birkaç yerleşim yerinden biri olan Madaba'daki Aziz Georgios Rum Ortodoks Kilisesi'nde buldum. Henüz bitmiş olan haftalık "Kutsal Ayin"e gelemeyen akrabalarına götürmek üzere kutsanmış ekmek parçalarını ellerinde tutan yerel cemaatin üyeleri sohbet etmek ve sigara içmek için kilisenin avlusuna çıktılar. Onların peşinden dışarı seğirtmek yerine rahipler ve yardımcıları, kameralarını tutan turistlere altıncı yüzyıl Bizans dini sanatının en güzel örneklerinden birini gösteriyorlardı. Bu örnek, hacılara Ürdün Vadisi ve Nebo Dağı'ndan (Tanrı'nın Musa'ya süt ve balla dolu Vaat Edilmiş Toprakları gösterdiği yer) Kudüs'e ve Beytülhalim'e nasıl geçileceğini gösteren, Yeni Ahit'teki Kutsal Toprakların çarpıcı bir mozaik tasviri olan Madaba Haritası'ydı[1]. Muhtemelen 540'lı yılların başı ile Iustinianus'un iktidarının sonları arasında tarihlenen mozaikten bu harita, dönemin belirgin bir özelliği olan Filistin merkezli hac ticaretinin genişlemesine çarpıcı bir delildir[2]. Kaynaklarımız, mütedeyyin ziyaretçilerin manevi

1 Bkz. M. Avi-Yonah, *The Madaba Mosaic Map* (Kudüs, 1954), ve G. Bowersock, *Mosaics as History: The Near East from Late Antiquity to Islam* (Cambridge, Mass., 2006).

2 Bkz. J. Binns, *Ascetics and Ambassadors of Christ: The Monasteries of Palestine, 314–631* (Oxford, 1994), ve Y. Hirschfeld, *The Judean Desert Monasteries in the*

hayatı yaşamak için Yahudiye Çölü'ndeki uzak manastırlara nasıl gittiklerini kaydetmektedir. Aynı zamanda varsıl aristokratlar imparator Constantinus ve annesi Helena tarafından İsa'nın geleneksel mezarının bulunduğu yerde inşa edilen Kutsal Kabir'e ya da Iustinianus tarafından 543 yılında inşa edilen ve Madaba Haritası'nın bulunduğu Tanrı'nın Anası'na (Yunancası Theotokos) adanan Nea Ekklesia ya da "Yeni Kilise"ye yakınlığı sağlamak adına Kudüs'te büyük bir fiyat artışına neden olan konutlar satın aldılar[3].

Aynı günün ilerleyen saatlerinde Nebo Dağı'na çıktığımda, Kudüs ve Kutsal Topraklar'ın manzarası şiddetli bir kum fırtınası nedeniyle neredeyse kapanmıştı: Tanrı, Musa'yı benzer koşullarda buraya getirseydi, insanlık tarihi oldukça farklı olabilirdi. Ancak altıncı yüzyıldan bir gözlemcinin bu noktadan seyredebileceği görkemli Yeni Kilise (araştırmacıların sıklıkla atıfta bulundukları gibi) ile Kutsal Topraklar'a akın eden hacı kalabalığının her ikisi de 540'lardan itibaren Iustinianus'un askeri seferlerinden bile daha büyük bir şiddetle takip ettiği geniş bir dini gündemin sonuçlarıydılar.

DİNDARLIK VE ZULÜM

Iustinianus en başından beri Roma devletini tam anlamıyla Hristiyanlaştırmaya kararlıydı ve dini muhalifleri ile imparatorluk kilisesi tarafından tasdik edilmeyen herkesi hedef alıyordu. Bu kişilere karşı eşi benzeri görülmemiş bir şevkle kanunlar çıkardı ve uyguladı. Önceki imparatorlar paganların kurbanlarını ya da ibadetlerini yasaklamaya çalışırken, Iustinianus pagan olmayı bile yasadışı hale getirdi. Hristiyanlığa ihtida etmeyi reddedenler sürgüne gönderilirken, din değiştirip sonra eski dinlerine dönenler ise öldürülecekti. Constantinopolis'te 528-529, 545-546 ve 562 yıllarında paganlara yönelik

Byzantine Period (New Haven, Conn., 1992).

3 Bkz. *J. Nov.* 40 ve D. Krueger, "Christian Piety and Practice in the Age of Justinian", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 291–315, 302–305. "Yeni Kilise" için bkz. Procopius, *De Aedificiis* 5.6.1–26.

özellikle şiddetli zulüm dalgaları kaydedilirken, imparatorluk genelinde piskoposlar ve imparatorluk idaresinin diğer temsilcileri Iustinianus'un girişimlerinden ilham alarak eyaletlerdeki tasfiyeleri sürdürdüler[4]. Örneğin Sardis kentinde bulunan ve altıncı yüzyılın ortalarına tarihlenen bir yazıt, yerel yargıç tarafından paganizmden suçlu bulunarak yargılanan kent sakinlerinin bir listesini kaydetmektedir[5]. Yaklaşık 540 yılında Constantinopolis'te İran kökenli bir din olan yasadışı "Maniheist" tarikatının bazı üyeleri tespit edildiğinde, imparator bu kişilerin yakılarak öldürülmesini emretti. 545-546 yıllarındaki paganlık karşıtı takibatın din adamı Ephesoslu İoannes'ten kaynaklandığı iddia edilir. İoannes Kilise Tarihi'inde şöyle yazmaktadır: "İmparator Iustinianus iktidarının on dokuzuncu yılında, naçizane benim teşviklerimle paganlık meselesini araştırdı. Başkentte meşhur kişiler, soylular ve diğerleri tespit edildi… ve açığa çıkarıldıklarında işkence altında birbirlerini ihbar ettiler. Tutuklandılar, cezalandırıldılar ve hapsedildiler. Daha sonra bu en yüksek sınıfa mensup insanlar ve soylular, paganların hak ettikleri biçimde Hristiyanların itikadını öğrenmeleri için kiliselere gönderildiler[6]."

İoannes'in de belirttiği gibi 520'li ve 540'lı yıllardaki tasfiyelerde hedef alınan paganların (ve Maniheistlerin) çoğu üst sınıflara mensuptu ve ihbarların bir kısmının siyasi nedenlerle yapılmış olması muhtemeldir. Paganlıkla suçlanan Senatus üyelerinin mülklerine iktidar tarafından otomatik olarak el konuluyordu ve aynı zamanda paganizm klasik eğitim almış birine yöneltilebilecek en kolay suçlamalardan biriydi. Zira bu kişiler, edebi zevkle incelediklerin metinlerin Hristiyanlık öncesi köklere sahip olması nedeniyle Kilise içindeki katı unsurlar tarafından son derece şüpheli olarak görülebilirlerdi. Örneğin Iustinianus'un savaşlarının anlatıcısı Procopius etrafındaki dünyayı esasen seküler ve klasik edebiyat eğitiminin merceğinden

4 Bkz. A. Cameron, *Wandering Poets and Other Essays on Late Greek Literature and Philosophy* (Oxford, 2016), 255, ve P. Bell, *Social Conflict in the Age of Justinian* (Oxford, 2013), 245.

5 *I. Sardis* 19, tartışma için bkz. Bell, *Social Conflict*, 245–246.

6 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle:* Part III, çev. W. Witakowski (Liverpool, 1996), 71.

görürken, çağdaşı İoannes Malalas dünyayı anlamlandırmak için gerçekten ihtiyaç duyulan tek şeyin "İncil öğrenimi" olduğuna inanıyordu[7]. Procopius, Iustinianus'un zalim davranışlarını kınarken, Malalas imparatorun politikalarının tebaasının zihnine aşıladığı "tanrısal korkuyu" övmek için elinden geleni yapmıştır. Malalas'ın sert bakış açısı Ephesoslu İoannes ya da iktidar yancısı besteleri gece ibadetlerinde başkent sokaklarında okunan ve İoannes'in deyimiyle imparatoru "şiddetli hırsları" konusunda teşvik eden Constantinopolisli ilahi yazarı Romanos gibi din adamlarının hisleriyle örtüşüyordu[8].

Yüksek rütbeli bir senatörü veya bir memuru paganizmle suçlamak, onlardan kurtulmanın kolay bir yoluydu ve imparatoru destekleyen tabanın önemli bir bileşeni için siyasi açıdan iyi bir rol oynuyordu. Kilise hiyerarşisinin birçok üyesi, araba yarışı takımları ve imparatorluğun büyük yerleşimlerinin kentli nüfusu, bu tür şüpheler için gerçek kanıtlar çok az olsa bile yönetici sınıfların gizli paganlarla dolu olduğuna ikna olmuş gibi görünmektedirler[9]. Nüfuzlu bir başrahibin yerel bir toprak sahibini paganizmle suçladığı bir mektuba Mısır'dan ulaşıyoruz: rahibin kanıtı, söz konusu kişinin bahçesinde pagan mitolojik temaları üzerinden modellenmiş heykeller olduğu gerçeğinden biraz daha fazlasını içeriyordu. Başrahibin gözünde, toprak sahibinin klasik zevkleri onu lanetlemek için yeterliydi[10]. Benzer şekilde Romanos da görünürdeki tek "suçları" Homeros'un şiirlerine

7 Bkz. P. Odorico, "La Chronique de Malalas entre littérature et philosophie", şurada *History as Literature in Byzantium*, ed. R. Macrides (Abingdon, 2010), 275–289.

8 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle:* Part III, çev. Witakowski., 71. Romanos için bkz. Krueger, "Christian Piety and Practice", 297–300; J. Koder, "Imperial Propaganda in the Kontakia of Romanos the Melode", *Dumbarton Oaks Papers* 62 (2008): 275–291; ve M. Hassall, "Political Debate in the Age of Justinian I" (PhD diss., Cambridge University, 2022), 74–80. Sonuncusu Oxford University Press'te tarihi bir monografi olarak yayınlanacaktır.

9 Tartışma için bkz. S. Roggo, "Church and Crown in the Capital: The Patriarchate of Constantinople Under Eutychios and John Scholastikos (552–582)" (PhD diss., Cambridge University, 2022), 138–141, Oxford University Press ile tarihi bir monografi olarak yayınlanacaktır.

10 Bkz. A. Cameron, "Poets and Pagans in Byzantine Egypt", şurada *Egypt in the Byzantine World,* ed. R. Bagnall (Cambridge, 2007), 21–46. Bu olay beşinci yüzyıla tarihlenmektedir.

düşkünlük ya da Platon'un felsefesine hayranlık olan kişileri pagan olarak aşağılamıştı[11]. Hristiyan militanlar tarafından yapılan bu türden saldırılar imparatorluk genelinde altıncı yüzyılda yaşanan bir "kültür savaşının" varlığını göstermektedir. Bu bağlamda Kilise içindeki en saldırgan unsurlar, giderek daha büyük bir kararlılıkla sürdürmeye çalıştıkları bu savaş için imparatorun yardımlarını kazanmak adına lobicilik faaliyetleri yürütüyorlardı. Saraydaki önemli kişileri bu tür taleplere karşı durmaya çalıştılar[12]. Örneğin Iustinianus'un baş hukuk görevlilerinden Iunillus, Hristiyan inancı ile miras kalan geleneksel entelektüel kültürün temeldeki uyumunu açıkça savunmaya devam etti ve Iustinianus'un kendi kanunları Yeni Ahit'e yapılan atıfları zaman zaman klasik yazarların eserlerine yapılan göndermeler ile harmanladı[13]. Şahin kanat her şeyi tamamen kendi bildiği gibi yapmadı, lakin açıkça güçlendiklerini hissediyorlardı.

Iustinianus'un eşcinsellikle suçlanan erkeklere uyguladığı zulmün, imparatorun ve Kilise'deki destekçilerinin şiddetle karşı çıktığı siyasi bir boyutu olması da muhtemeldir. Iustinianus'un kanunlarında tanımladığı şekliyle "doğaya aykırı" eylemlerin ilahi gazabı kışkırttığına ve imparatorluğu giderek artan sıklıkta kasıp kavuran depremlerden ve hastalıklardan kısmen sorumlu olduğuna inanılıyordu[14]. İmparatorun politikasını sert bir şekilde eleştiren Procopius, tutuklanan ve "oğlancılıkla" suçlananların nasıl hadım edildiğini ve özenle hazırlanmış bir aşağılama eylemiyle sokaklarda gezdirildiğini anlatır[15]. Yine de parlak tarihçi John Boswell'in de belirttiği

11 Romanos, *İlahiler* 33.16.3–17.9. Bkz. Hassall, "Political Debate", 75. Hristiyanların klasik edebiyata düşmanlığı için ayrıca bkz. D. Rohmann, *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity* (Berlin, 2016), 220–230.

12 Bkz. P. Sarris, *Byzantium: A Very Short Introduction* (Oxford, 2015), 104–105, ve Hassall, "Political Debate", 85–93.

13 Bkz. Hassall, "Political Debate", 86–87. Klasik göndermeler için bkz. *J.Nov.* 60 c. 1 (Homeros) ve *J.Nov.* 22 c. 3 ve 105 pr. (Aristoteles). Ancak *J.Nov.* 60'taki Homeros iması biraz uygunsuz bir şekilde kullanılmıştır. Bkz. *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, ed. P. Sarris, çev. D. J. D. Miller (Cambridge, 2018), 463 not 11.

14 J.Nov. 77; J.Nov. 141; Ioannes Malalas, *Khronographia* 18.18.

15 Procopius, *Historia Arcana* 11.34–36.

gibi, Iustinianus döneminde eşcinsellikten mahkûm edildiği bilinen tek kişiler piskoposlardı. İmparatorun bu kilise adamlarından başka nedenlerle kurtulmak istemiş olması mümkündür ve evli olmamaları onları bu türden suçlamalara karşı hiç olmadığı kadar savunmasız hale getirmiş olabilir[16].

Iustinianus ayrıca Hristiyanlığın kırsal bölgelere ve hatta imparatorluğa komşu olmalarına rağmen henüz dinin yayılmadığı bölgelere ulaşması için gösterilen çabalara da destek verdi. Yine dindarlık ve politikanın bir karışımı tarafından teşvik edilmiş gibi görünmektedir. Kafkasya ve Güney Arabistan'da altıncı yüzyılın başlarında imparatorluk yetkilileri Hristiyanlığı "silah olarak kullanmayı" öğrenmiş ve dini bölge sakinlerini Constantinopolis'in siyasi yörüngesine çekmek için bir araç olarak kullanmışlardı. 543 yılı civarında Mısır'ın güneyinde stratejik açıdan hayati öneme sahip Doğu Afrika krallığı Aksum'a yakın olan Afrika'nın Nubia Krallığı'na misyonerler gönderildi[17]. Iustinianus aynı dönemde, Ephesoslu İoannes'in önderliğinde Küçük Asya'nın kırsal nüfusu arasında büyük bir misyonerlik faaliyetinin finanse edilmesine katkı sundu. Bu olayın neticesinde başrahip şöyle demiştir: "Tanrı'nın lütfu, muzaffer Iustinianus'un azmiyle Asia, Karia, Lydia ve Phrygia memleketlerine uğradı. Bu naçizane bizim aracılığımızla ondan bol miktarda gelenler sayesinde oldu... Kutsal Ruh'un gücüyle 70.000 ruh imanla eğitildi ve paganlık sapkınlığından uzaklaştırıldı." İoannes'in iddiası kurtarılan ruhlara ilişkin verilen sayıların ötesinde somut rakamlar vermesiyle de güvenilirlik kazanmaktadır: "Kurtuluşun işareti olan haç onların olduğu her yere dikildi ve paganizmin ortadan kaldırıldığı her yerde Tanrı'nın kiliseleri büyük bir gayret ve özenle takdis edildi. Doksan altı kadar kilise inşa edildi ve on iki manastır kuruldu... Hristiyanlığın ağızlara alınmadığı yerlerde... elli beş kilise kamu hazinesinden gelen parayla inşa edildi,

16 J. Boswell, *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality: Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century* (Şikago, 1980), 172–173.

17 Ephesoslu İoannes, *Ekklesiastike Historia* 4.6. Bkz. *The Third Part of the Ecclesiastical History of John, Bishop of Ephesus*, çev. J. R. Payne Smith (Oxford, 1860), 251–253.

lakin kırk bir tanesi ise yeni Hristiyanlar tarafından kendi ceplerinden yapıldı. Ayrıca muzaffer imparatorumuz -naçizane benim aracılığımla- gümüş işli ve keten giysileri, kitaplar ve pirinçten kapları seve seve ve gönülden gelerek bolca verdiler[18]."

Iustinianus paganlara baskı yapmanın yanı sıra hükümdarlığının başından itibaren Sâmirîleri, Yahudileri ve inancın resmi olarak onaylanmış tanımından ayrılan ve sapkın olarak kabul edilen Hristiyanları hedef almıştı. 529 yılındaki Sâmirî ayaklanmasından sonra Sâmirîlere ait birçok ibadethane yıkılmıştı ve on binlercesi ya öldürülmüş ya da köle olarak satılmıştı. Iustinianus, paganlar, Sâmirîler, sapkınlar ve Yahudilerin imparatorluk idaresinde ya da ordusunda herhangi bir görevde bulunmalarının yasaklanmasına karar verdi[19]. Iustinianus, imparatorluk hukukunda Yahudiliğe yasal olarak izin verilen din (ya da "yasal mezhep") statüsünü Codex Iustinianus'ta Yahudi ahalisi için endişe verici bir şekilde kaldırdı[20]. Daha evvelki Romalı idareciler acımasızca Yahudi karşıtı olabiliyorlardı: Örneğin beşinci yüzyılın sonlarında Antakya'daki Yeşillerin kentteki Yahudi sinagogunu yaktığı haberini aldığında imparator Zenon, pogromun arkasındakilerin cezalandırılması taleplerine güya şöyle yanıt vermişti: "Neden ölülerle birlikte yaşayanları yani tüm Yahudileri yakmadılar?[21]" Lakin Roma hukuku en azından kâğıt üzerinde imparatorun Yahudi tebaasını korumaktaydı. Iustinianus artık bu korumayı kaldırmıştı ve sonraki yasaları Yahudi cemaati içinde nifak çıkarmayı ve üyeleri arasındaki ilişkileri istikrarsızlaştırmayı amaçlayan önlemler içeriyordu[22].

Iustinianus çıkardığı yasalarla Roma İmparatorluğu'nu bugün tarihçilerin "mezhep devleti" olarak adlandırdığı yapıya dönüştürdü.

18 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle:* Part III, çev. Witakowski, 72. İoannes tarafından verilen rakamlar muhtemelen kendisinin ve takipçilerinin birkaç on yıla yayılan çeşitli seferler sırasında sağlayabildikleri din değiştirme sayısıyla ilgilidir. (Bu noktatı Dr. Kyle Harper ve Dr. Scott Johnson'a borçluyum).

19 *Codex Iustinianus* 1.5.12.6–9, 1.5.12–22; *J.Nov.* 45. Ortodoks Hristiyanlar dışında herhangi birinin resmi rütbe ya da kamu görevinde bulunmasının yasaklanması Iustinianus'un I. Iustinus ile ortak yönetimi döneminde yasalaşmıştı.

20 *Codex Theodosianus* 16.8.9.

21 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle*: Part III, çev. Witakowski, 2–3.

22 *J.Nov.* 146.

Codex Iustinianus'un (beşinci yüzyıla ait Codex Theodosianus'un aksine) başlangıç cildi "en yüce Teslis ve Katolik İnancı" ile ilgili yasalara gururla yer vermiş ve imparator I. Theodosius'un imparatorluk Hristiyanlığını Roma devletinin resmi dini olarak ilan etmesiyle başlamıştır[23]. Ancak Kilise'nin hakları ve endişeleri ele alındıktan sonra, kanunnamede daha genel olarak idarenin haklarının detaylandırılmasına geçilmiştir. Iustinianus imparatorluğu sadece ideolojisi ve resmi bildirimleriyle değil, aynı zamanda vatandaşlarıyla etkileşimleri açısından da resmi olarak Hristiyan bir devlete dönüştürmeye çalıştı. İmparatorluk tarafından tasdik edilmiş Hristiyanlık tanımını destekleyen Iustinianus, tebaasından "en meşru" olanların haklarını tedricen geliştirirken, bir yandan da kendi "Ortodoks Cumhuriyeti"nde (orthodoksos politeia) yabancı olarak görülen dini ve diğer azınlıkların haklarını kısıtladı ve bu haklar üzerinde sürekli olarak geriye doğru bir baskı uyguladı[24]. Iustinianus döneminde, imparatorluğun vatandaşlarının yasal hakları giderek artan bir biçimde resmi olarak kabul edilen dini uygunluk kademelerine göre belirleniyordu.

Heterodoksları marjinalleştirmek ve heretiklere, Sâmirîlere ve Yahudilere bir tür ikinci sınıf vatandaş olarak muamele etmek için kasıtlı olarak çaba gösterildi ve bu gruplar giderek haklarından mahrum bırakıldı ve sorumlulukları ağırlaştırıldı. İmparator 529 yılında Sâmirîlerin vasiyetname düzenlemelerini yasakladı. Vasiyette bulunma ve öldükten sonra mülkün nasıl paylaşılacağını tayin hakkı Romalı seçkinler tarafından çok önemseniyordu ve bu yasak kasıtlı bir aşağılama eylemi anlamına geliyordu. Tüm heterodoks gruplara karşı yasaların başat şekilde sertleşmesi ve genişletilmesi kapsamında, yalnızca ortodoks Hristiyanların yasaların tam koruması altında miras hakkına sahip oldukları ve ortodoks Hristiyan vârislerin yokluğunda mülklere imparatorluk idaresi tarafından el konulabilmesi ve imparatorluk hanesinin (domus divina) doğrudan yönetimi altında kraliyetin mülkleri (res privata olarak bilinir) haline gelebilmeleri kararlaştırıldı. Iustinianus'un bakış açısına göre bunun hem dini uyumsuzluğu

23 *Codex Iustinianus* 1.1, 1.1.1.

24 *J.Nov.* 45.

cezalandırmak hem de kendi elindeki kaynakları potansiyel olarak artırmak gibi iki avantajı olacaktı. İmparatorluğu bir "Ortodoks Cumhuriyeti" olarak tanımlayan 537 tarihli kanunda, üst sınıftaki heretikler, Sâmirîler ve Yahudiler açıkça "haysiyetsizlik" (infamia) olarak ilan edilen bir ayıp içinde yaşadıkları gerekçesiyle hep birlikte damgalandılar. Rezilliğe karşı verilen cezalar bu kişilerin sosyal statülerini etkili bir şekilde ellerinden alıyor ve onları saygın toplumdan dışlanmış kişilere dönüştürüyordu. Bu yasanın bir sonucu olarak bu tür heretikler, Sâmirîler ve Yahudiler bundan böyle daha önce alt sınıfların üyeleri için ayrılmış olan fiziksel cezalara mahkûm edileceklerdi. İmparator Iustinianus şöyle demiştir: "Kanun, kent meclisi üyelerine dayak, cezalandırılma veya başka bir eyalete sürülme de dahil olmak üzere sayısız muafiyet sağlıyor; lakin bu insanlar bunların hiçbirinden yararlanamayacaklar… Konumları, ruhları için de arzuladıkları gibi utanç verici bir noktada olacak"[25].

Defensores ecclesiae ("Kilise'nin savunucuları") olarak bilinen kilise görevlileri paganizm, heretizm ve ahlaksızlıktan şüphelenilen kişileri tutuklama, çapraz sorguya çekme ve işkence etme yetkisine sahipti[26]. Eyalet yönetimiyle ilgili 535 yılından kalma bir yasa, im-

25 Daha önceki yasama ve önemine ilişkin tartışma için bkz. P. Riedlberger, *Prolegomena zu den spätantiken Konstitutionen: Nebst einer Analyse der erbrechtlichten und verwandten Sanktionen gegen Heterodoxe* (Stuttgart, 2020), özellikle 800–809. Ancak bu geniş kapsamlı, bilgilendirici ve karmaşık esere yönelik önemli bir eleştiri için bkz. B. Sirks, "The Imperial Policy Against Heretics of Restricting Succession in the Fourth Century AD, with an Appendix on the Theodosian Code", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 89 (2021): 536–577. Hristiyan olmayanların miras almasının yasaklanmasına dair eleştiri için bkz. Procopius, *Historia Arcana* 11.14–15 ve *Codex Iustinianus* 1.5.13 ve 1.5.17-22'de bu tasdik edilmiştir. Iustinianus döneminde ele geçirilen ya da kraliyete ait olan mülkler (*res privata*), giderek daha yoğun bir şekilde imparatorun ve maiyetinin doğrudan kontrolü altındaki imparatorluk hanesinin mülklerine (*domus divina*) dahil edildi. İmparatorun tebaasından alınan tüm ödemeler için bkz. R. Delmaire, *Largesses sacrées et res privata: L'aerarium imperial et son administration du IVe au VIe siècle* (Roma, 1989): 414–416, 708–709, ve *J.Nov.* 117 c. 13. *Infamia* için bkz. *Digesta* 3.2, ve (bu yasama için) *J.Nov.* 45 pr. Bu yasama, *Codex Iustinianus*'ta bulunan pagan, sapkın, Sâmirî ve Yahudilere karşı olan mevzuatı katılaştırdı 1.5.12.1–21 (Iustinus ve Iustinianus tafafından ortak olarak çıkarılmıştır).

26 N. Underwood, "Lawyers and Inquisitors: Reassessing the Role of the Defensor Civitatis", *Studies in Late Antiquity* (yakında yayımlanacak).

paratorluk içindeki yaşamın artık tamamen standart bir özelliği olan bu tür "heretizm avcılığına" değinir ve yerel tasfiyeler bir dizi çağdaş kayıtta ayrıntılı olarak anlatılır[27]. Bu heretizm avcıları aslında Engizisyon'un öncüleriydiler ve faaliyetleri daha sonraki Orta Çağ Avrupa dünyasını karakterize edecek olan "sapkınlık davalarını" haber veriyordu (ve belki de bir anlamda ilham oldu). Iustinianus birçok yönden dindar bir hükümdar tarafından yönetilen ve terbiye edilen, sapkınlık ve yanılgının acımasızca tespit edilip ortadan kaldırılacağı ve bastırılacağı kapsayıcı bir Hristiyan toplumu vizyonunu yasaları aracılığıyla tanımlayarak, daha sonraki Orta Çağ hükümdarlarının üzerine inşa edeceği Hristiyan devletinin ideolojik temellerini etkili bir şekilde belirlemiş ve tanımlamıştır. Lakin belki de en çarpıcı olan şey, imparatorun kurallara uymayan inancın yerel köklerini hedef alma yoludur. Dramatik bir şekilde ileri giderek Ortodoks Hristiyanların, Ortodoks veya Hristiyan olmayan akrabalarına miras bırakma haklarını ellerinden alması, babalarla oğulları ve kardeşlerle kardeşleri birbirlerine karşı kışkırtmayı amaçlamaktaydı. Iustinianus, Hristiyanlığın nihai zaferinin devlet düzeyinde değil, krallığının her bir kasabası ve köyündeki hane ve aile düzeyinde sağlanacağına inanıyordu.

TANRI'NIN ISTIRABI

Bu tür yasalar gerçekte ne sıklıkla uygulanmıştır? Sardis'te bulunan ve paganların kovuşturulmasını detaylandıran yazıt ve Iustinianus'un eyalet kanununda "heretik avına" yapılan sıradan atıflar, onun hükümdarlığı sırasında zulmün hem söylem hem de gerçeklik olarak yoğunluk kazandığını göstermektedir. Yerel valilerin ve piskoposların imparatorun dini gündemini en coşkulu şekilde desteklediği yerlerde, mülklere el konulması, fiziksel saldırılar ve tutuklamalar muhtemelen

27 *J.Nov.* 17 c. 11; *J.Edict.* 2 c. 1. Antakya civarındaki tasfiyelerin çağdaş bir anlatımı için bkz. Rohmann, Christianity, *Book-Burning and Censorship,* 102–108 (genç *Aziz Symeon Stylites'in Yaşamı*'ndan esinlenilmiştir). Ayrıca bkz. Procopius, *Historia Arcana* 11.14–15 ("ve birçok kişi hemen bir yerden bir yere gitti ve karşılaştıkları kişileri atalarının inancından vazgeçmeye zorlamaya çalıştı").

günlük hayatın giderek daha yaygın özellikleri haline gelmiştir. Iustinianus döneminden itibaren belki de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Yahudi dini ve kültürel kimliğinin giderek artan bir şekilde yeniden güçlendiğine dair kanıtlar görmeye başlarız. İmparatorun Yahudi tebaası imparatorluğa yabancılaşmaya ve giderek daha dışlayıcı hale gelen Hristiyan ideolojisine giderek daha fazla düşman olmaya başladılar[28].

Ancak koşullar gerektirdiğinde Iustinianus pragmatik davranmaya da istekliydi. Örneğin 551 senesinde Filistin'deki Caesarea kentinin kalabalık Sâmirî nüfusuna bir dizi yasal haklarını -yani miras bırakma, vasiyetname düzenleme ve mülklerini istedikleri mirasçılarına bırakma- resmen geri vermeyi kabul etti. İmparator, yerel piskoposun Sâmirîler ile kentteki imparatorluk idaresinin temsilcileri arasındaki ilişkilerin düzeldiğinin kabulü olarak kendisine bu imtiyazı vermesi için müracaatta bulunduğunu aktarmaktadır. Dikkat çekici bir şekilde en azından Caesarea'da bu hakları ortadan kaldıran yasanın aslında tam olarak hiçbir zaman uygulanmadığını ekler: memurlar tarafından yasanın öngördüğü şekilde henüz hiçbir Sâmirînin mülküne el konulmamıştı. Bu belki de yasanın öncelikli amacının Sâmirî seçkinleri aşağılamak ve onların sınıfında kanuni bir güvensizlik duygusu yaratmak olduğunu göstermektedir. Daha önce alınan bir kararda aynı şekilde, Tyros kenti ve çevresindeki Yahudilerin son yayımlanan evlilik düzenlemesinden muaf olmaları sağlanmıştı. Yasa, Filistin'de ve başka yerlerde Yahudiler ve Sâmirîler arasında yaygın bir uygulama olan kuzenler arasındaki evliliği yasaklamaya çalışmıştı[29]. Iustinianus'un büyük bir gelir kaynağı haline getirmeyi denediği yerel imparatorluk dokuma işliklerinde bu Yahudi tebaanın oynadığı önemli rolü kabul ederek ilgili imtiyazı vermiş olması muhtemeldir[30].

28 Bkz. N. de Lange, "Jews in the Age of Justinian", şurada Maas, *Cambridge Companion*, 401–426, özellikle 418–422.

29 *J.Nov.* 129 (özellikle pr.); *J.Nov.* 139. Ayrıca Sâmirî köylülere verilen paralel imtiyazlar için bkz. *J.Nov.* 154 ve bir tartışma için bkz. A. D. Lee, "Close-Kin Marriage in Late Antique Mesopotamia", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 29 (1988): 403–413.

30 Bkz. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, vol. 2 (Oxford, 1964), 862.

Ahlakçı ve Hristiyanlaştırıcı gündemi imparatorluğun ekonomik ve mali çıkarlarını potansiyel olarak etkilediğinde Iustinianus özellikle dikkatli olmak zorundaydı. Hristiyan teologlar ve sözcüler uzun zamandır tefeciliği (faizle ödünç para verme) eleştirmelerine rağmen, Iustinianus'un tefeciliğe karşı yasal düzenleme yapmak için hiçbir zaman ciddi bir girişimde bulunmamış olması dikkat çekicidir. İmparatorluğun ticari ve mali ekonomisinin (ve özellikle Constantinopolis'in) genel olarak bankerler ve faizcilerin işleyişine fazlasıyla bağımlı olması, bu tür yasaların siyasi ve ekonomik olarak uygulanabilir olmasını mümkün kılmıyordu. İmparatorun tebaasının çoğu vergi borçlarını ödeyebilmek için düzenli olarak borç para almak zorundaydı. Nitekim Iustinianus da iktidarının ilerleyen dönemlerinde, gelirinde yaşanan açığı kapatabilmek için bizzat faizciler takımından bir dizi borç almak zorunda kalacaktı. Ahlaki gerekçelerle yasalarında açıkça hedef aldığı tek "profesyonel" gruplar kadın satıcıları ve Romalı oğlanları satmadan önce iğdiş eden hadım tacirleriydi[31].

Ayrıca Ariusçu Hristiyanları sapkın olarak görmelerine rağmen Iustinianus ve amcası Iustinus başlangıçta Constantinopolis'te görevli barbar birliklerin Ariusçu ibadethanelerini korumalarına izin vermişlerdi. Bu imtiyaz imparatorun bu askerlere ihtiyaç duymadığını düşündüğü bir zamanda, ancak 538 yılında ortadan kaldırıldı[32]. İmparatorluk yetkilileri, dini kurallara uymayan ve askerî açıdan hassas yerlerde ya da bölgelerde yoğunlaşan topluluklara karşı yasayı tam anlamıyla uygulama konusunda oldukça dikkatliydiler. Örneğin Suriye'deki Harran kentinde önemli bir pagan topluluğunun varlığını sürdürmesine izin verilmiş olabileceği uzun süredir öne sürülmektedir. Yerleşim Roma-İran sınırının köşe noktasındaydı ve Iustinianus'un idaresinin, düşmana geçecekleri korkusuyla sakinlerini yabancılaştırmayı göze alamadığı söylenmiştir[33].

31 *J.Nov.* 14; *J.Nov.* 142.

32 Bkz. *Codex Iustinianus* 1.5.12.17; G. Greatrex, "Justin I and the Arians", *Studia Patristica* 34 (2001): 72–81; ve T. C. Lounghis, B. Blysidu, ve St. Lampakes, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565* (Nicosia, 2005), 288.

33 Bkz. D. Pingree, "The Sabians of Harran and the Classical Tradition", *International Journal of the Classical Tradition* 9 (2002): 8–35.

Kesin bir şekilde imparatorun Hristiyan olmayan tebaasının, giderek daha fazla zulmeden devlete karşı direnme kabiliyetini koruduğuna dair işaretler vardır. 556 yılında Yahudi ve Sâmirî isyancılar Filistin'deki Caesarea kentinde bir kere daha ayaklandılar ve bize aktarıldığı üzere, "kentteki Hristiyanlara saldırarak birçoklarını öldürdüler", "kiliseleri yağmaladılar" ve valiyi katlettiler. Çileden çıkan Iustinianus "cinayetleri işleyenlerin arayıp bulunması" için bir müfettişi bölgeye gönderdi. İsyancılardan bazılarını astırdı, bazılarının başını veya sağ ellerini kestirdi ve bazılarının ise mallarına el koydu. Sonuç itibariyle "Caesarea kenti ile doğudaki bölgelerde büyük bir korku hakimdi[34]." İmparator 551 yılında Sâmirîlere verdiği tavizlerden dolayı pişmanlık duymuş olabilir.

Iustinianus'un kendi çıkarları söz konusu olduğunda, mesele inanç üzerine dahi olsa esnek ve pragmatik olma isteği 451'de Kadıköy'de toplanan imparatorluk kilisesinin büyük konsilinde belirlenen İsa'nın şahsında insani ve ilahi olan arasındaki ilişkinin tanımına karşı çıkan kilise adamları hakkındaki tutumunda en belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Iustinianus dini politikaya ve Hristiyan öğretinin ayrıntılarıyla doğrudan ilgilenmesi bakımından imparatorlar arasında neredeyse benzersiz bir yere sahiptir. Sadece yasalar ve hukuk reformu onun için mukayese edilebilir bir meseleydi ve II. Theodosius (daha önce yasaların bir araya getirilmesine teşebbüs etmişti) ve Büyük Constantinus kendisine yakın gördüğü önceki iki imparatordu[35]. İmparator gelecek nesillere sadece sesini duyduğumuz hukuki metinler değil, aynı zamanda döneminde öğretisel anlaşmazlıklarını anlamaya ve çözmeye çalıştığı teolojik incelemeleri ve ilahileri de miras bıraktı.

Daha evvel gördüğümüz üzere Iustinianus tahta çıkmadan çok önce papa Hormisdas'la ilahiyat meselelerinde yazışmıştı ve 532

34 Malalas, *Khronographia* 18.119.

35 P. Sarris, "At the Origins of the "Persecuting Society"? Defining the "Orthodox Republic" in the Age of Justinian", *Travaux et mémoires* 26 (2022): 407–422. Sayın Agostino Minichiello'ya Iustinianus'un imparatorluk seleflerine karşı tutumunu tartıştığı için minnettarım.

senesinde hem Kadıköy taraftarı hem de karşıtı olan din adamları arasında bizzat tartışmalar tertip etmişti. Iustinianus'un bu konulara olan ilgisi aşikardı. Kilise içindeki anlaşmazlıkların çözümüne olan bağlılığı katiydi ve güçlü şahsi ilahi görev duygusunun temel bir unsurunu oluşturuyordu. Iustinianus aynı zamanda Hristiyan imparatorluk vizyonunun da merkeziydi. Buna göre keşişlerin ve rahiplerin duaları, halkının Ortodoksluğu ve dindarlığı ile imparatorun kendisinin ihtiyat ve müdahaleciliği, ilahi lütuf ve imparatorluğun hem içeride hem de dışarıda başarıya ulaşmasını sağlamak için uyum içinde birleşecekti[36]. Ancak onun bakış açısına göre iki sorun vardı: imparatorluk vizyonunun tam olarak gerçekleşebilmesi için tebaasının çok büyük bir kısmının ahlaki açıdan zayıf olması ve imparatorluktaki piskopos ve din adamlarının çok azının Kilise birliğine yeterince bağlı olması. Bununla birlikte geniş hedefleri doğrultusunda doğaçlama davranmaya ve politikayı düzenlemeye devamlı olarak istekliydi.

İmparator Iustinus'un 518 yılında iktidara gelmesinin ardından, imparatorluk yetkililerinin Kadıköycü Ortodoksluğa olan bağlılıkları yeniden artmıştı. Iustinus, Suriye'de Kadıköy imanına karşı çıkan piskoposları ve manastır liderlerini görevden almıştı. Kadıköycülüğün eleştirmenleri arasında entelektüel açıdan en parlak olan Antakya patriği Severus görevden alınan kişilerin başında geliyordu ve Severus, Kadıköy karşıtı duyguların gücünün Iustinus'un, kendisine karşı hareket etmesini siyasi açıdan imkânsız kıldığı Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştı.

Iustinianus, Papa Hormisdas'la yazışmalarında amcasının sert tutumunu güçlü bir şekilde desteklemiş ve saraydaki kişisel önemi ile etkisine dair belki de abartılı bir his aktarmaya hevesli olmuştu. Fakat Iustinus, Kadıköy'ün kabulünü öncelikle bir kilise otoritesi meselesi ve Roma'daki papalık makamlarıyla ilişkileri yeniden inşa etmenin bir anahtarı olarak görürken, Iustinianus anlaşmazlığın inceliklerini daha teolojik bir perspektiften değerlendirmiştir. Özellikle gerçek inanç konusunda çatışan taraflar arasındaki farklılıkların göründüğü kadar büyük olmadığının bilincinde olarak tartışmayı

36 Bkz. *J.Nov.* 6 pr.

ilerletmenin yollarını bulmaya hevesliydi. Iustinianus'un kristolojik politikasını kavramak zor olabilir. Ancak bu durum hem Iustinianus'u hem de saltanatını doğru anlamak için gereklidir.

Iustinianus açısından imparatorluk kilisesinde birliği yeniden tesis etmenin kilidi, çatışan tarafları sabit konumlarının ötesine geçmeye ve ortak inançları konusunda daha derin bir anlayışa varmaya ikna etmekte yatıyordu. Amcası Iustinus döneminde Roma ile Constantinopolis arasındaki kilise ilişkilerinin yeniden tesis edilmesine neden olan müzakereler sırasında Iustinianus, başlangıçta Roma'ya gelerek "Theopaskhitizm"[37] (Yunanca "tanrı" anlamına gelen theos ve "acı çekmek" anlamına gelen pashkein) olarak bilinen yeni bir öğreti öneren ve "İskit keşişler" olarak adlandırılan bir gruptan oldukça şüphelenmişti. Taht için potansiyel rakibi olan ünlü general Vitalianus bu grubu aktif olarak destekliyordu ve Iustinianus, papaya mektup yazarak onları teolojik entrikaları konusunda uyarmıştı[38]. Lakin Iustinianus ilgili grubun öğretilerini daha yakından inceleyince, bunun potansiyel olarak bir çözüm sunduğuna inandı. İskit keşişlerinin Kadıköy formülüne bir ek olarak önerdikleri yeni Theopaskhit öğretisi, çarmıhta acı çeken İsa'nın yalnızca insan İsa değil, aynı zamanda İsa'nın enkarnasyonundan önce Teslis'te var olan ve Baba Tanrı ile hem özdeş hem de birlikte var olan Tanrı'nın oğlu İsa (ayrıca "İlahi Kelam" veya Yunanca Logos olarak da anılır) olduğunu belirtmektedir[39]. Özellikle Theopaskhit öğretisinin önerdiği kişiliğe, kendine özgülüğe ve acı çekmeye yapılan vurgu, teolojik tartışmalara hâkim olan soyut ve giderek kısırlaşan "doğalar" düşüncesinin ötesine geçmenin bir yolunu sundu. İsa'ya daha şahsi ve duygusal bir şekilde odaklanarak onun hem tanrısallığını

37 İsa Mesih'in çarmıha gerildiği sırada Tanrı' ın azap çektiğine inananlar (çn). Kavramın çevirisi konusunda yardımlarını esirgemeyen Sn. Siren Çelik ve Sn. Kutlu Akalın'a teşekkür ederim.

38 *Collectio Avellana*, şurada *Epistolae Imperatorum Pontificum Aliorum*, vol. 2, ed. O. Güenther (yenidenbasım, Cambridge, 2019), mektup 187 (644).

39 *The Acts of the Council of Constantinople of 553*, cilt 1, ed. ve çev. R. Price (Liverpool, 2009), 9, not 4 dahildir (Papa I. Leon'un "Tome"sindeki Theopaskhit duygularının ipuçlarına dikkat çeker).

hem de insaniliğini daha somut hale getirdi. Ancak papa Hormisdas bununla ilgilenmedi, zira Kadıköy'ün yaptığı tanımlama onun için yeterliydi. Ancak Iustinianus'un zihnine ciddi bir tohum ekilmişti.

HAVUÇLAR VE SOPALAR

Iustinianus tahta çıktıktan sonra imparatorluk kilisesi içindeki Kadıköy karşıtı unsurların liderleriyle gerilimi azaltmak için kararlı bir çaba sarf etmiştir. Kadıköy karşıtı başrahiplerin ve takipçilerinin manastırlarına dönmelerine izin verildiğine ve imparatorun gerçek bir teolojik diyalog kurmak için harekete geçtiğine dair göstergeler vardır[40]. İmparator muhtemelen karısı tarafından bu yönde teşvik edilmişti, çünkü teolojik yelpazenin çeşitli yerlerinde bulunan bir dizi çağdaş yazar Theodora'yı Kadıköy karşıtı davaya sempati duyan biri olarak tanımlamaktadır[41]. Kadıköy taraftarı kilise tarihçisi Evagrios: "Iustinianus Kadıköy'de bir araya gelenleri ve onların ilan ettiklerini çok kararlı şekilde desteklerken, eşi Theodora tek doğadan bahsedenleri destekledi" diye yazmıştır[42]. Evagrios (Procopius'la birlikte) imparator ve imparatoriçenin bu çelişkili tutumlarının siyasi amaçlarla benimsenmiş olabileceğini düşünüyor ve böylece iktidarın Hristiyanlıkla ilgili ayrışmada temas ve destek noktalarını korumasının mümkün olduğuna inanıyordu[43]. Ancak Ephesoslu İoannes ya da ilgili konsile muhalif diğer bazı kilise adamları Theodora'nın dinin inançları hakkında şüphe duymamaktadırlar. İoannes, Theodora'nın Hormisdas Sarayı'nda "Doğu'nun ve Batı'nın dört bir yanından gelen" beş yüz kadar muhalif din adamı ve keşiş için konaklama sağladığını kaydeder[44].

40 Bir şahitlik için bkz. Pseudo-Zakharias, *Ecclesiastical History*, şurada *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor,* çev. G. Greatrex, R. Phenix, ve C. Horn (Liverpool, 2011), 308.

41 D. Potter, *Theodora: Actress, Empress, Saint* (Oxford, 2015), 169–177.

42 Evagrios, *Ecclesiastical History* 4.10. Bkz. *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, çev. M. Whitby (Liverpool, 2000), 209.

43 Procopius, *Historia Arcana* 10.13–15, 27.12–13.

44 Ephesoslu İoannes, *Lives* 47, şurada *Patrologia Orientalia* 18, 676–684. Bkz. *The Ecclesiastical History*, çev. Whitby, 209 not 28.

Theodora misafirperverliğini ve himayesini, kendisine ve Iustinianus'a saygı duymaktan uzak olan kişilere bile gösterdi. Dördüncü yüzyıldan itibaren Hristiyanların hayal gücü "kutsal adamlar" ile meşgul olmaya başlamıştı. Bu kişiler kendilerini toplumdan ayırarak dindar bir tefekkür hayatı yaşamayı seçen, dua, oruç ve bedenin cezalandırılması döngüleriyle Tanrı'ya daha da yaklaşmayı deneyen kimselerdi. Bu yolu izlemek için çöle çekilen Aziz Antonios bu türün ilk örneğiydi. Antonios'un ruhani yolculuğu, dördüncü yüzyılın İskenderiye patriği Athanasios tarafından yazılan biyografisinde (bir hagiografi ya da Yaşam) popüler hale getirilmişti. Antonios hem ilk Hristiyan münzevi hem de manastırcılığın kurucu olarak saygı görüyordu, zira diğer insanlar onun Tanrı'ya olan bağlılığını taklit etmek adına Antonios'a yakın yaşamaya başlamışlardı. Antonius'un ünü yayıldıkça (en azından Athanasios'un Yaşam'ının yayılmaya başlamasıyla), giderek artan sayıda dindar Hristiyan da çileci bir yaşam tarzını benimseyerek buna iştirak ettiler[45]. Bu durum potansiyel olarak sorunlara neden oluyordu: kölelerin ya da tarım işçilerinin, efendilerinin izni olmadan kutsal adam ya da keşiş olmak için işlerini güçlerini bırakmalarını önlemek adına yasaların yayınlanması gerekiyordu. 451 yılındaki Kadıköy Konsili'nde manastırlar ve münzeviler, sapkınlığı yaymadıklarından veya desteklemediklerinden emin olmak adına piskoposların gözetimi altına bırakılmıştı.

Bu tür kutsal adamlar muazzam bir ruhani otoriteye sahip oldular ve ricacılar ile hacılar tavsiye almak ya da mucize aramak için onları ziyaret ettiler. Gerçekten de altıncı yüzyıla gelindiğinde, bu türden bir deneyimin dindarların saygısını kazanmak için çok önemli kabul edilmesi sebebiyle, piskoposluk makamına atanmak için giderek bir ön koşul olarak görülmeye başlandı[46]. Ruhani otoriteleri sayesinde iktidara karşı doğruyu söyleyebiliyorlardı ve aralarından bazıları potansiyel olarak önemli siyasi aktörler olarak ortaya çıkmaya başladı.

45 Klasik bir çalışma için bkz. P. Brown, "The Rise and Function of the Holy Man", *Journal of Roman Studies* 61 (1971): 103–152.

46 Bkz. C. Rapp, *Holy Bishops in Late Antiquity* (Berkeley, Calif., 2005), özellikle 137–154.

Nika Ayaklanması'nın ardından Iustinianus, kilise içindeki ayrılığı gidererek ilahi lütfu yeniden kazanma çabalarını katmerlemiş ve Kadıköy karşıtı grubun liderlerini kendisiyle ve Kadıköy yanlısı liderlerle bizzat görüşmek üzere Constantinopolis'e davet etmişti. Theodora'nın teşvikiyle imparator, Severus'u bu tartışmalara katılmaya çağırdı, lakin Severus hastalığını gerekçe göstererek bu daveti reddetti[47]. Davete iştirak edenlerden biri dindarlığıyla büyük ün kazanmış, ufak tefek bir Suriyeli keşiş olan Zooras'tı (Süryanicede "kısa boylu" demektir). Constantinopolis'e vardığında ve Iustinianus'a takdim edildiğinde, imparatora hakaretler yağdırdığı kaydedilir (Iustinianus da ona aynı şekilde karşılık vermiştir). İmparatoriçe yine de kutsal adama Sykai (Galata) banliyösünde kalacak ver vermiştir. Theodora başka bir kutsal adam olan Suriye'den gelen Mare isimli ünlü bir çileciyi sarayda kabul ettiğinde, ona kendisinin ve yoksulların ihtiyaçları için büyük miktarda para teklif etti. Görünüşe göre Mare parayı odanın öbür ucuna fırlatarak imparatoriçeye defolup gitmesini söylemiştir. Ancak Theodora masrafları kendisine ait olmak üzere onu da Galata'da misafir etmiştir. İmparatoriçenin kocasını bu kadar etkileyen soyut teolojik kavramları incelemekten ziyade hayır işleri yapmaya daha fazla ilgi duyduğu izlenimini kaynaklardan edinmekteyiz. Bununla birlikte bazı önemli Kadıköy karşıtı ilahiyatçı ve kilise adamı, Theodora'nın cemaatleri için öneminin farkına varıp bu dönemde imparatoriçeye ithafen Hristiyanlıkla ilgili risaleler ve kitapçıklar kaleme aldılar[48].

Iustinianus 532 yılındaki tartışmalarda konsil karşıtlarına onları sapkın olarak görmediğini, sadece Kadıköy taraftarlarıyla bir araya gelmelerini engelleyen "ayrıntılar konusunda aşırı titizlik" gösterdiklerine inandığını açıkça belirtmişti[49]. İmparator kayda değer bir taviz olarak muhalif piskoposlara, Kadıköy Konsili'nin dini öğretiyle ilgili hükümlerini kabul etmeleri ve sadece Hristiyanlıkla ilgili hükümleri konusunda farklı düşünmeye razı olmaları durumunda

47 Evagrios, *Ecclesiastical History* 4.11. Bkz. *The Ecclesiastical History*, çev. Whitby, 210.
48 Potter, *Theodora*, 169–173.
49 S. Brock, *Syriac Perspectives on Late Antiquity* (Londra, 1984), sec. 11, s. 224.

görevlerine geri dönmelerini teklif etmişti. Iustinianus ayrıca beşinci yüzyılda yaşayan papa Leon'un yazılarını ve altıncı yüzyılda yaşayan papa Hormisdas tarafından yayınlanmış olan inanç bildirgesini (libellus olarak bilinir) kınamaktan vazgeçmelerini istemiştir[50]. Ancak Hormisdas'ın konsil karşıtı direnişe öncülük eden Kadıköy karşıtı hizbin kahramanlarını kınamış olması, bu önerinin başarısızlığa mahkûm olduğu anlamına geliyordu.

Ancak Iustinianus pes etmedi. Bunun yerine Theopaskhit öğretisini yeniden gündeme getirerek farklı bir yol izlemeye çalıştı. İmparator 533 yılının Mart ayında "Tanrı'nın oğlu ve Efendimiz İsa Mesih'in vücut kazanmış, doğaya bürünmüş ve çarmıha gerilmiş olarak, kutsal ve eştözlü Teslis'in bir parçası olduğunu" ilan eden bir ferman yayınladı[51]. Her ne kadar imparator hem Constantinopolis patriği hem de papa ile yaptığı özel yazışmalarda hâlâ Kadıköy Konsili'ne bağlı olduğunu teyit etse de bu ferman Kadıköy'e açıktan bir atıfta bulunmuyordu[52]. Kısa bir süre sonra imparator, etkili bir Theopaskhit ilahi (aslında bu ilahi Kadıköy karşıtı Severus tarafından yazılmıştı) yazdırdı ve bunun Büyük Kilise'nin liturjisine dahil etti. "Tanrı'nın Biricik Oğlu ve Kelam'ını" öven ilahi "çarmıha gerilen" İsa Mesih'in "ölümü ölümle nasıl yendiğini" methediyordu[53]. Iustinianus bir sonraki yıl (534) papa II. İoannes'ten "Tanrı'nın bedende acı çektiğine" dair bir onay aldı ve böylece Theopaskhit öğretinin papalık tarafından kabul edildiğini işaret etti[54]. Iustinianus bu görüşe kendisini adamıştı: görünüşe göre her iki taraf da "çarmıha gerilmiş İsa'nın" açıkça Tanrı olarak tanımlanması gerektiği konusunda hemfikirdi[55].

50 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:12. Libellus için bkz. V. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford, 2008), 58–105.

51 Metin, *Chronicon Paschale* içinde korunmuştur. Bkz. *Chronicon Paschale*, çev. M. Whitby ve M. Whitby (Liverpool, 1989), 129–130.

52 Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 187–188.

53 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:12; Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 174. Tam çeviri için bkz. F. Haarer, *Justinian: Empire and Society in the Sixth Century* (Edinburgh, 2022), 178.

54 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:12.

55 Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 174.

Severus nihayet 533 yılında imparatoriçe Theodora'nın onu ve yandaşlarını kabul ederek kalacak yer verdiği Constantinopolis'e gitti. İmparatoriçenin kocasının dini politikası üzerindeki etkisi (belki de Nika Ayaklanması karşısında kocasının kararlılığını perçinlemeye yardımcı olmasının bir sonucu olarak) artık en üst seviyedeydi[56]. Severus başkente vardığında, yeni atanan patrik Anthimos'la (532'deki müzakerelere Kadıköy yanlısı bir temsilci olarak katılmıştı) tartışmaya başladı. Iustinianus kısa bir süre önce Mısır'da Severus'un bir takipçisi olan Theodosius'un İskenderiye patriği olarak atanmasını desteklemişti. Kadıköy karşıtlığına sempati duyan daha sonraki kaynaklar Anthimos, Severus ve Theodosius'un arasındaki üçlü görüş alışverişinin nihayetinde ortak bir "inanç bildirgesi" üzerinde müzakere edilip anlaşmaya varıldığını kaydederler. Bu bildirge İsa'nın her bir doğasının "kendi tezahür alanında karışıklık olmadan kaldığı" inancını ortak bir konum olarak ortaya koyuyordu. Bu esasen diofizit bir görüştü. Ancak aynı zamanda "iki doğadan", "bir Oğul, bir Rab, bir İsa ve beden almış Kelam'ın (logos) tek bir doğasının" oluştuğunu belirten miafizit pozisyonu da savunuyordu. Anthimos Kadıköy'ü geçersiz kılmayı kabul etmemiş ama Severus'un onaylayabileceği çizgide eklemeler yapmayı kabul etmişti[57].

Anthimus'un bu tavizi Iustinianus'un rızası olmadan vermiş olması neredeyse imkânsız görünmektedir. Lakin Iustinianus'un anlaşmaya bizzat aracılık etmemiş ya da imza atmamış olması, anlaşmaya kendi adını koymadan önce nasıl karşılanacağını görmek istediğini düşündürmektedir. Teolojik anlaşmanın haberleri yayıldıkça, hem eyaletlerde hem de Constantinopolis sokaklarında konsilin destekçilerinden öfkeli bir tepki geldi[58]. Anlaşmaya karşı muhalefetin liderliği ve odak noktası, Got kral Theodahad'ın kendisi adına İtalya'da barışı müzakere etmek üzere Constantinopolis'e gönderdiği, yakın zamanda atanan papa Agapitus tarafından sağlandı. Başlıca papalık kaynağımıza (Liber Pontificalis) göre papanın kente varışından sonra

56 Pseudo-Zakharias, şurada *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, çev. Greatrex et al., 367, ve Potter, *Theodora*, 173–174.

57 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:13.

58 Age.

"imparator ve Agapitus arasında bir tartışma cereyan etti. Iustinianus papaya şöyle söyledi: "Ya bizimle aynı fikirde olursun ya da seni sürgüne gönderirim." Bunun üzerine mübarek papa imparatora sevinçle şu yanıtı verdi: "Günahkâr olan ben, uzun zamandır en Hristiyan imparator Iustinianus'la tanışmak istiyordum lakin şimdi Diocletianus ile karşılaştım" En mübarek papa Agapitus, onu [Iustinianus] hatasından vazgeçirdi ve tüm Hristiyanlar tarafından onurlandırıldı[59]." Papa ile karşılaşan imparator kararından geri adım atmıştı.

Bu anlatının ayrıntıları hakkında ne düşünülürse düşünülsün, papanın Constantinopolis'e gelişi Anthimos'u siyasi açıdan tehlikeli bir şekilde savunmasız bıraktı ve Iustinianus'un onu görevden almaktan başka seçeneği yoktu. Anlaşmaya karşı bir muhalefet dalgasıyla karşı karşıya kalan ve belki de Katolik Kilisesi'nin liderliğini karşısına alarak İtalya'daki askeri seferi tehlikeye atmak istemeyen Iustinianus, Anthimos'u görevden almayı ve patriğin kendi adına müzakere ettiği "İnanç Bildirgesi"nden vazgeçmeyi kabul etti. Constantinopolis'in yeni atanan patriği Menas hızla bir sinod toplayarak Antakyalı Severus ve diğer miafizit liderlerin yanında selefini de mahkûm etti. İmparatoriçe Theodora'nın kişisel müdahalesiyle yalnızca Severus'un tutuklanması önlendi. 537 yılında Iustinianus, İskenderiye'ye asker göndererek (sürgüne gönderilen) patrik Theodosius'u görevden aldı ve yerine zorla Kadıköy yanlısı birini atadı[60]. Bu hamlenin kalan tüm Kadıköy karşıtı piskoposları görevlerinden uzaklaştırmaya yönelik daha geniş bir çabanın parçası olduğu açıktır[61]. Iustinianus, Kadıköy Konsili'ne teolojik muhalefetin doğrudan bir sapkınlık olduğunu ilan etmemeye dikkat etti[62]. Ancak Severus ve takipçilerini sapkın ilan etti ve bu nedenle Ariusçular, Sâmirîler ve Yahudilerle aynı yasal cezalara

59 *The Book of Pontiffs (Liber Pontificalis)*, çev. R. Davis (Liverpool, 1989), 52–53.

60 Potter, *Theodora*, 177.

61 P. Booth, "Towards the Coptic Church: The Making of the Severan Church in Egypt", *Millennium* 14 (2017): 151–190, 155.

62 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:14 not 23. Ayrıca bkz. F. Millar, "Rome, Constantinople and the Near Eastern Church Under Justinian: Two Synods of 536", *Journal of Roman Studies* 98 (2008): 62–82. *J.Nov.* 42 c. 1.1 Severus ve takipçilerinin öğretileri, "ortodoksluğa yabancı… yasaklanmış doktrinler" olarak kabul edilmektedir.

tabi tuttu[63]. Iustinianus bundan böyle, Severus'un eserlerinden yazılar kopya ederken yakalanan kâtiplerin ellerin kesilmesine karar verdi. Iustinianus, daha sonra alınan bir kararla Kadıköy Konsili'nin hükümlerine imparatorluk yasası statüsü vererek bu kararlara muhalifleri suçlu olarak damgaladı[64].

Iustinianus bu aniden kararlaştırılan saldırgan politikalarla ne elde etmeyi umuyordu? Paganlara karşı aldığı önlemlerde olduğu gibi yeni anti-miafizit yasası da bazı bölgelerde diğerlerine kıyasla daha sıkı bir şekilde uygulandı. Örneğin Suriye'de, sert bir Kadıköy taraftarı olan Antakya patriği Ephrem'in yasaları azami derecede etkili bir şekilde uygulamaya çalışan vahşi bir zulüm başlattığı bildirilmektedir. Roma-İran ilişkilerindeki barış döneminden yararlanan Ephrem, önde gelen bir Kadıköy karşıtı din adamı olan eski piskopos Tellalı İoannes'in İran topraklarından iade edilmesini ve akabinde tutuklanmasını sağladı[65]. Piskopos daha önce görevden alınmıştı, ancak kilise yasalarını ihlal ederek Kadıköy karşıtı yeni din adamlarını atamaya devam etmişti. Antakya'ya sevk edildi ve burada hapishanede öldü. Aktarıldığı üzere yalnızca 539-540 yıllarında Roma ve İran arasındaki savaşın yeniden alevlenmesi, "manastırlardan sürülen" "Doğulu keşişlerin" saklanmak için sığındıkları "çölün çeşitli yerlerinden" çıkmalarına neden oldu[66].

Antakya patrikliği belki de istisnai bir durumdu. Ephrem, Anthimos'un önerdiği anlaşmaya karşı muhalefeti örgütleyenlerden biriydi ve zafer anını en iyi şekilde değerlendirmeye kararlı olduğu açıktı[67]. Iustinianus'un başlangıçta Severus ve onun destekçilerini sapkın olarak yeniden konumlandırması, ilgili kişileri cezalandırarak ve sindirerek daha işbirlikçi bir hale getirmek umuduyla kullanılan bir sopa olarak kurgulanmış olabilir. Eğer böyle olduğu kabul edilirse, bu tehlikeli bir stratejidir. İmparator, kısa bir süre önce

63 *J.Nov.* 42 c. 1.2 (536 yılına tarihlendirilmektedir).

64 *J.Nov.* 131 c. 1.

65 Pseudo-Zakharias, şurada *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, çev. Greatrex et al., 399.

66 Age., 399.

67 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:13 not 22.

Ortodoksluklarını kabul etmiş olmasına rağmen Hristiyan dostlarını yeniden sapkın olarak nitelendirerek gelecekteki diyalogu neredeyse imkânsız hale getirme riskini almıştır. Bu durumun hane içinde de problemlere yol açmış olabileceğinden şüphelenilmiştir. Evagrios'un Iustinianus ve Theodora'nın dini tutumları hakkında yazdığı gibi "her ikisi de diğerine herhangi bir taviz vermedi[68]."

Iustinianus'un Severus ve takipçilerini kınamasına rağmen Theodora, Kadıköy karşıtı grupların önde gelen isimleriyle temas kurmaya devam etmiş ve hatta görevden alınan patrik Anthimos'a sarayında patriğin ölümü üzerine ortaya çıkacak bir sığınak bile sağlamıştır. Theodora'nın ayrıca 540'lı yılların başında Nubia ve Arabistan'a yönelen Kadıköy karşıtı rahiplerin misyonerlik faaliyetlerini himaye ettiği de kaydedilmiştir[69]. Papa Agapitus, Iustinianus'un Severus ve müritleriyle yakınlaşma girişimini boşa çıkardıktan sonra Theodora, belki de aralarındaki ılımlıların hâlâ Iustinianus'la çalışmaya ikna edilebileceği umuduyla, Severus taifesinden geriye kalanların himayesini açıkça üstlendi[70]. İmparatorluk korumasının kayda değer bir kısmının özellikle imparatoriçe adına Antakya kentine -Kadıköy karşıtı güçlü duygular devam etmekteydi- yönelmiş olması, muhtemelen yerleşimin tehlikeli bir şekilde ötekileşmiş aykırı cemaatlerine ulaşmanın bir yolu olarak anlamlı olabilir[71].

Bu tarz bir politikanın başarısız olmadığına dair işaretler vardır. Nihayetinde Iustinianus'un Severus'u kınamasının ardından Kadıköy karşıtı (ancak belirgin bir şekilde pragmatik) Ephesoslu İoannes, Küçük Asya'daki köylüler arasında yürüttüğü din değiştirme faaliyetlerinde imparatorun desteğini kabul etmiştir[72]. 542-543 yıllarında imparator Iustinianus tarafından kaleme alınan ve İskenderiye yakınlarındaki Ennaton manastırındaki bir grup keşişe seslenen detaylı bir

68 Evagrios, *Ecclesiastical History*, 4.10. Bkz. *The Ecclesiastical History*, çev. Whitby, 209.

69 Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 224, 222

70 Bkz. C. Pazdernik, "Our Most Pious Consort Given Us by God", *Classical Antiquity* 13 (1994): 256–281.

71 Malalas, *Khronographia* 17.19; Pazdernik, "Our Most Pious Consort", 265.

72 Potter, *Theodora*, 198. Ayrıca bkz. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, 254–265.

teolojik tartışma mektubu Mısır'dan günümüze gelmiştir. Bu manastır daha önce Kadıköy'e karşı direnişin merkezi olmuştu. İmparator mektupta, ilgili keşişleri ışığı gördükleri ve Kadıköy'ün otoritesine boyun eğdikleri için tebrik eder[73]. Hâlâ ilerleme kaydedilebilecek ılımlı bir Kadıköy karşıtı grup olduğu görülmektedir ve Iustinianus, Roma toprakları içinde ve ötesinde Hristiyanlığı yaymak için bu tür ılımlı gruplarla çalışmaya fazlasıyla istekliydi. İmparator kilisenin birliğini yeniden sağlama ve imparatorluk vizyonunu gerçekleştirme çabalarından vazgeçemezdi. Kısa bir süre önce 542 yılında Constantinopolis'te büyük bir veba salgınının ortaya çıkmasının da gösterdiği gibi Tanrı öfkeli olmaya devam ediyordu ve ilahi lütfu sağlamak için sürekli çaba sarf etmek gerekiyordu[74].

ÜÇ METİN

Iustinianus vebanın ortaya çıkışını temelde dini terimlerle, günahlar için bir ceza ile ahlaki ve ruhani yenilenmeye bir çağrı olarak yorumladı. Salgınla karşı karşıya kaldığında, tebaasının ruhlarını canlandırmaya ve onları duada birleştirmeye çalıştı. Iustinianus örneğin 542 yılındaki veba salgınında Hypapante (Batı'da Mabede Takdim olarak anılır) olarak bilinen yortu gününün tarihini değiştirmiş ve bu yortuyu Constantinopolis kentinin kutsal koruyucusu ve hastalıkları önleyebileceğine inanılan Meryem Ana'nın bayramına dönüştürmüştür. Kudüs'te ertesi yıl Meryem Ana'ya adanan "Yeni Kilise"nin inşası ve Meryem Ana Yortusu'nu (Yunanca Evangelismos) kurumsallaştırması da muhtemelen bu bağlamda değerlendirilmelidir[75]. Iustinianus'ın o güne kadar ki dini ifadeleri zaten Theotokos'a bağlılığın önemine güçlü bir vurgu yapmıştı. Bu vurgu İsa'nın çarmıhta çektiği acıların doğru bir şekilde anlaşılması gibi Kadıköy taraftarı ve karşıtı Hristiyanların zihinlerini paylaştıkları inancın daha derin gerçeklerine ve

73 Booth, "Towards the Coptic Church", 159.

74 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:16.

75 M. Meier, "The Justinianic Plague: The Economic Consequences of the Pandemic in the Eastern Empire and Its Cultural and Religious Effects", *Early Medieval Europe* 24 (2016): 267–292, 285, 287.

sırlarına odaklamanın bir yolunu sunuyordu. Meryem Ana'ya adanmış kiliselerin takip eden yıllarda imparatorluğun her yanında yükselmeye devam etmesi, bu vurguyu daha da belirgin bir hale getirdi[76].

İmparator ayrıca inananları bir araya getirmek ve tanrısal olanla iletişim kurmak için kutsal emanetleri ve İsa, Meryem ve azizlerin betimlemelerini ya da ikonalarını harekete geçirmeye çalışmıştır. Günümüze ulaşan en eski Hristiyan ibadet yerlerinin hepsinde kutsal betimler bulunmuştur ve altıncı yüzyıl ikonalarının çarpıcı örnekleri Iustinianus'un Sina Yarımadası'nda kurduğu Azize Katerina Manastırı'nda bugün hâlâ görülebilir. 544 yılında Urfa kentinde bulunan İsa'nın mucizevi bir betimi, yakınlardaki İran kuvvetlerine karşı Roma'nın kazandığı zaferin sebebi olarak gösterildi ve aynı yıl İsa'nın meşhur bir ikonası imparator tarafından uhrevi amaçlar için para toplamak ve dualar için bir odak noktası haline gelmesi için Doğu'da dolaştırılması için sevk edildi[77]. Bu tür betimler hem başkentin sokaklarındaki hem de saraydaki resmi imparatorluk törenlerinde giderek daha önemli ve görünür bir rol oynamaya başladılar[78]. Burada önemli olan imparatorun imgelerinin İsa'nın betimleriyle yan yana yerleştirilmiş olmasıdır. Bizans kültürünün önde gelen bir tarihçisinin ifadesiyle Tanrı'nın ilahi sarayı ile imparatorun dünyevi sarayı arasındaki her türden ayrım, imparatorluk törenlerinin "dinin takvimle karmaşık bir şekilde iç içe geçmesi" nedeniyle giderek bulanık bir hale geldi[79]. Örneğin Iustinianus 559 senesinde, Kutrigurlar olarak adlandırılan Hun taifesinin bertaraf edilmesini kutlamak için Constantinopolis'e zafer girişi (ya da adventus) gerçekleştirdiğinde, bu geçidi 534 yılında Belisarius'un Vandalları yenilgiye uğratışını kutladığı gibi Roma Cumhuriyet'ine kadar uzanan geleneksel törenle yapmadı. İmparator bunun yerine kente at sırtında geldi, Kutsal

76 Bkz. Procopius, *De Aedificiis* 1.3.1–2.

77 Pseudo-Zakharias, şurada *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, çev. Greatrex et al., 426–427.

78 Meier, "The Justinianic Plague", 287.

79 A. Cameron, "Images of Authority: Elites and Icons in Late Sixth Century Byzantium", şurada *Byzantium and the Classical Tradition*, ed. M. Mullett ve R. Scott (Birmingham, 1981), 210.

Havariler Kilisesi'nde inerek mum yaktı ve birkaç yıl önce ölen sevgili eşi Theodora'nın mezarı başında dua etti[80].

Iustinianus 540'lı yıllarda da kilise içindeki bölünmelere teolojik bir çözüm bulma çabalarını sürdürdü. Severus ve takipçilerine karşı ilişkilerindeki tavrı devamlı olarak sert bir tona büründü: örneğin, taraf değiştiren İskenderiyeli keşişlere yazdığı mektupta Severusçulardan defalarca kez "sapkınlar" ve "gerçeğin düşmanları" olarak söz etti ve hatta bir noktada onları "şeytanlarla" mukayese etti[81]. 535 yılında desteklerini kaybetmenin eşiğine geldiği kilise içindeki en ateşli Kadıköy taraftarı unsurlar arasında bu tür bir retorik söylem çok iyi karşılandı. Iustinianus 534 senesinde, görünürde Filistin'deki manastır toplulukları tarafından talep edilen ve oldukça entelektüel oldukları görünen (ve dolayısıyla belki de tehlikeli derecede özgür düşünen) manastır içindeki bazı grupların tasfiye edilmesine izin verdi[82]. İmparator için Kadıköy'ün en katı savunucuları arasındaki itibarını emniyet altına almak ve sağlamlaştırmak hayati bir önem taşıyordu; zira imparator bu gruplar arasında büyük bir tepkiye neden olma riski taşıyan başka bir girişimde bulunmak üzereydi.

Iustinianus'un Theopaskhit doktrinini savunması, Kadıköycü Ortodoksluğun nasıl netleştirilebileceği ve cazibesini artırmak için nasıl daha somut hale getirilebileceği konusundaki anlayışının merkezinde yer almaya devam etti. 551 yılında yayınlayacağı "Gerçek İnanç Fermanı"nda bu öğretiyi en saf ve zorlayıcı haliyle aktarmıştır: "Bu nedenle O'nun [İsa'nın] Tanrı olduğunu kabul ederken, aynı zamanda insan olduğunu da inkâr etmiyoruz ve insan olduğunu söylerken de aynı zamanda Tanrı olduğunu da inkâr etmiyoruz. Çünkü yalnızca Tanrı olsaydı, nasıl acı çekebilir, nasıl çarmıha gerilebilir ve nasıl ölebilirdi; zira bunlar Tanrı'ya ait olmayan şeylerdir? Ama sadece bir insan olsaydı acı çekerek nasıl fethedebilir, nasıl

80 Constantinus Porphyrogennetos, *De Ceremoniis*, ed. ve çev. A. Moffatt ve M. Tall (Leiden, 2017), 497; M. McCormick, *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West* (Cambridge, 1986), 67, 208–209.

81 K. P. Wesche, *On the Person of Christ: The Christology of Emperor Justinian* (New York, 1991), 48, 35, 81.

82 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 2:273–274.

kurtarabilir, nasıl yaşam getirebilirdi?... Öyleyse aynı kişi acı çekmiştir; aynı kişi acı çekerek kurtarır ve fetheder; aynı kişi Tanrı'dır, aynı kişi insandır, iki doğa birlikte tek olarak vardır[83]."

Ancak Kadıköycü Ortodoksluğunu netleştirmek için daha fazlasının yapılması gerekiyordu. Iustinianus 451 Konsili'ne karşı direnişe önderlik eden İskenderiyeli Kyrillos'un öğretilerinin, patriğin sert muhalefetine rağmen Kadıköy'de belirlenen inanç tanımıyla tamamen uyumlu olduğuna inanıyordu. Iustinianus ve saraylı din adamları, ortaya çıkan sorunların kısmen semantik bir mesele olduğuna inanıyordu. Kyrillos maalesef Yunanca "doğa" (physis) kelimesinin kullanımında serbest davranmış ve bazen başkalarının "töz" veya "öz" (hypostasis) terimini kullanacağı bağlamlarda bu kelimeyi tercih etmiştir. Kadıköy Konsili kararlarında İsa'nın hem insani hem de ilahi olan tek bir hypostasis ya da "töz"e sahip olduğu ifade edildiğinde, bu aslında Kyrillos'un İsa'nın tek bir "doğa"ya sahip olduğunu vurgularken kastettiği şeyle aynıydı[84]. Iustinianus "Gerçek İnanç Fermanı" aracılığıyla belirli kelimelere takılıp kalan ve onların gerçek anlamını kavramadan bu kelimelerin kullanılmasını talep edenleri kınayarak, tam da bu noktayı ifade etmeye çalışıyordu. İmparatorun eserin son bölümünde bunu şu ifadelerle açıkça dile getirmiştir: "Bu nedenle sapkınları mahkûm eden bu Ortodoks ikrardan sonra, kişi dindar bir anlayışı muhafaza etmek yerine isimler, heceler ya da ifadeler üzerine tartışarak kendini kutsal kiliseden ayırırsa, o zaman dindarlığı yalnızca ismen vardır, ancak fiilen yoktur ve böyle biri hizipçilikten haz duyar. Bu kişi hem kendisinin hem de kandırdığı ya da kandıracağı insanların kefaretini Kıyamet Günü'nde yüce Tanrımız ve Kurtarıcımız İsa Mesih'e verecektir[85]."

İskenderiyeli Kyrillos'un takipçilerine, onun öğretilerinin doğru anlaşıldığı takdirde aslında Kadıköy Ortodoksluğu ile uyumlu

83 Wesche, *On the Person of Christ,* 165.

84 Age., 163–164, 19–22. Kadıköy ile ilgili olarak bkz. N. P. Tanner, ed., *The Decrees of the Ecumenical Councils*, 2 cilt. (Washington, D.C., 1990), 1:86. Iustinianus'un karşılaştığı dini zorluklarla ilgili en faydalı çalışmalardan biri içiz bkz. J. Meyendorff, "Justinian, the Empire, and the Church", *Dumbarton Oaks Papers* 22 (1968): 43–60.

85 Wesche, *On the Person of Christ*, 198.

olduğunu kanıtlamak bir başka doktrinsel engelle karşılaştı. 532 yılında imparatorun düzenlediği tartışmalarda miafizit grup, Kadıköy Konsili'nin nefret edilen Nestorios'a farklı derecelerde sempati duyan beşinci yüzyıl teologlarından İbas, Mopsuestialı Theodoros ve Kyrrhoslu Theodoretos'un yazılarını mahkûm etmemiş olmasına itiraz etmişti. Nitekim konsil daha önce mahkûm edilmiş olan İbas ve Theodoretos'u açıkça kiliseye geri kabul etmiş olmasına rağmen onlar Kadıköycüler arasında bile tartışmalı şahsiyetler olarak kaldılar. Kyrrhos yerleşimine Iustinianus döneminde yerel halkın saygı duyduğu Theodoretos'un bir ikonunu yok etmek için asker sevk edilmişti. Iustinianus, miafizitlerin haklı olduğunu açıkça düşünüyordu ve 544-545'te konsilin Nestoriosçuluk lekesinden arındırılması için bu üç müteveffa din adamının yazılarının kınanması gerektiğine karar verdi. İmparatorluğun "Gerçek İnancı" su götürmez olmalıydı. Bu sebeple o yıl her üç yazar ve eserleri hakkında "Üç Metin" olarak bilinen bir kınama yayınladı. İmparator bunu 551 tarihli "Gerçek İnanç Fermanı"nda da tekrarladı[86].

Iustinianus'un "Üç Metin" kınaması, Kadıköy Konsili'nin Doğu'daki en uzlaşmaz destekçileri arasında derin bir tedirginlikle karşılandı. Constantinopolis patriği Menas başlangıçta, yeni atanan papa Vigilius'un görüşlerini dinlemeden konsile katılamayacağını öne sürdü. Iustinianus, Menas'ı yine de metne imza atmaya zorladığında, patrik şehirdeki papalık elçisine eğer papa itiraz ederse desteğini geri çekeceğini bildirdi. Kadıköy taraftarı güçlü patrikler olan Antakyalı Ephraim, İskenderiyeli Zoilos ve Kudüslü Petrus, imparatorun fermanını kabul ettiler, ancak çevrelerine bunu zorla yaptıklarını açıkça belirttiler[87].

Tahmin edilebileceği gibi en şiddetli direniş imparatorluğun batı bölgelerinden geldi. Papa Vigilius 546 yılında Sicilya'daki Syrakousai'da (Gotlar tarafından yakalanmamak için kaçmıştı) batı kiliselerinin temsilcileriyle görüştükten sonra muhalefetini açıkça ortaya

86 *Acts of the Council of Constantinople of 553*, ed. ve çev. Price, 1:10, 1:16–27, 2:79.
87 Age., 1:23.

koydu[88]. Papa ve imparatorun diğer eleştirmenleri, İbas, Theodoretos ve Theodoros'a yönelik muamelenin hatalı olduğunu kabul ederek ve konsil tarafından Ortodoks kabul edilen kişilerin bundan sonra sapkın olduklarını iddia ederek Iustinianus'un, konsilin İsa Mesih'e yönelik kararlarının kusurlu olduğunu düşünenlere potansiyel olarak bir aralık bırakabileceğini savundular. Kadıköy Konsili ya bütünüyle kabul edilmeliydi ya da hiçbir meşruiyeti kalmayacaktı; Roma piskoposunun "onur önceliği" de dahil olmak üzere temel meseleler yeniden tartışmaya açılabilirdi. Iustinianus buna papayı Constantinopolis'e çağırarak karşılık verdi. Iustinianus, papa başkente vardığında Constantinopolis, Antakya, Kudüs ve İskenderiye patriklerinin yaptığı gibi onun da iradesine boyun eğmesini bekliyordu.

Bu Agapitus'un on yıl önceki ziyaretinin tekrarı olmayacaktı: o zaman Iustinianus'un papaya ihtiyacı, papanın Iustinianus'a ihtiyacından daha fazlaydı ve böylece Doğu Roma orduları İtalya'nın fethinin ilk aşamalarında ilerleyebilmişti. Artık sahadaki askeri durum tamamen farklıydı ve yeni papa konumunu tamamen Iustinianus'un himayesine borçluydu[89]. Iustinianus'un ihtiyaç duyduğu son noktayı koyması için her şey hazır görünüyordu: Roma piskoposu da desteğini verdikten sonra yeni politikasının, Hristiyanlıkta ruhani ve dini otoritenin İsa'nın havarilerinden geçtiğine inanılan kilisenin beş patriğinin tamamının desteğini kazandığını iddia edebilirdi.

İMPARATOR VE RAHİP

Vigilius nihayet 25 Ocak 547'de Constantinopolis'e vardı, ancak vardığında Iustinianus'un umduğundan çok daha az uzlaşmacı olduğunu gösterdi. Papa imparatoru dinlemek yerine, Iustinianus'un "Üç Metin" kınamasını imzalayan, aralarında Constantinopolis patriğinin de bulunduğu tüm piskoposları aforoz etti ve imzalarını geri çekmelerini emretti. Papa, imparatorla girdiği bir dizi gergin tartışmanın neticesinde giderek artan bir baskıya maruz kaldı.

88 Age., 1:23, 1:45.
89 Age., 1:43–45.

Yandaşları daha sonra papanın Iustinianus'a, "Yemin ederim ki beni tutsak etseniz bile, kutsanmış havari Petrus'u tutsak edemezsiniz!" dediğini iddia edeceklerdi. Haziran ayına gelindiğinde papa yumuşamaya başlayarak patrik Menas'ı aforoz etme kararını geri çekmeye ikna oldu. Ayrıca hem Iustinianus'a hem de Theodora'ya "Üç Metni" kınayan özel yazılı bildiriler verdi. Nisan 548'de Vigilius, patrik Menas'a bir "Hüküm" (iudicatum olarak bilinir) göndererek "Üç Metni" tekraren ancak bu sefer açıkça mahkûm etti[90].

Papa'nın Iustinianus'a teslim olduğu haberi Batı'da öfkeyle karşılandı. Burada papalık otoritesinin çöküşüyle karşı karşıya kalan Iustinianus, papanın beyanını geri çekmesine izin verdi. Yine de bunu ancak Vigilius'un İncil ve kutsal bir emanet (İsa'nın çarmıha gerilişinde kullanıldığı düşünülen çivilerden biri) üzerine yemin ederek, "Üç Metin"in kınanmasını sağlamak için tüm gücünü seferber edeceğine dair ağır bir yemin etme karşılığında yaptı. Vigilius 15 Ağustos 550'de yemin etti. Ayrıca meselenin Constantinopolis'te yapılacak ve önemli sayıda batılı piskoposun katılacağı bir başka büyük Ekümenik Konsil tarafından kesin olarak çözülmesi kararlaştırıldı. İlk kez kilisenin tüm patrikleri imparatorun teşvikiyle inancı saflaştırılması için imparatorluk şehrinde şahsen bir araya gelecekti[91].

Batı'nın tepkisi tahmin edileceği üzere pek hevesli değildi ve Constantinopolis'e yapılan davet, açık bir reddetme, ayak direme ve farklı derecelerde inandırıcılığa sahip bahanelerle karşılandı. Iustinianus hiçbir zaman sabrıyla ünlü biri olmamıştı ve bu bağlamda Temmuz 551'de Theopaskhit doktrinini mükemmelleştiren ve "Üç Metni" lanetleyen "Gerçek İnanç Fermanı'nı" yayınladı. İlgili fermanın bir kopyası papaya, kente geldiğinden bu yana bulunduğu başkentteki papalık elçisinin ikametgahında (Plakidianai/Placidia Sarayı olarak bilinir) takdim edildi. Papa daha sonra şu cevabı verdiğini iddia edecekti: "En dindar hükümdara yayınlanmasını emrettiği fermanı geri çekmesini iletin ve ortak bir karara varılmasını beklemek zorunda olduğunu hatırlatın." Papa güçlü bir Batılı varlığa sahip bir Ekümenik

90 Age., 1:166, 1:46–47.

91 Age., 1:47–48.

Konsil'in onayı olmadan meselenin çözülemeyeceği konusunda ısrar etti. Aralarında Iustinianus'un baş ilahiyat danışması piskopos Theodoros Askidas (bu noktada Tribonianus'un imparatorun saltanatının başlarındaki hukuki çalışmalarında oynadığı role benzer bir rolü teolojik metinlerde oynamış olabilir) da olan ve fermanı kabul edenleri aforoz edecekti. Vigilius bir ay sonra Constantinopolis patriğiyle ilişkisini açıkça kesti ve Theodoros'un rahiplikten çıkarılmasını emretti. Tutuklanmaktan korkan papa, Iustinianus'un otuz yıl önce inşa ettirdiği Aziz Petrus Kilisesi'ne sığındı[92].

Kısa bir süre içinde papanın ardından askerler gönderildi. Papa daha sonra askerlerin kendisini yakaladığı anda, can havliyle tutunduğu kilisedeki sunağın neredeyse tamamının yıkıldığı karşılıklı olarak küçük düşürücü ve onur kırıcı bir olayın yaşandığını anlattı. Nihayetinde Iustinianus'un yeğeni ve yüksek rütbeli bir saray mensubu olan Iustinus'un başında bulunduğu askerler papanın peşine düşerek Vigilius'un fiziksel güvenliğini sağlayacaklarına dair söz verdiler ve kendisini yeniden elçilik konutunda fiili bir ev hapsine geri getirdiler. Papanın burada dış dünyayla yaptığı tüm yazışmalar sansürlendi; hatta papa tarafından yazıldığı iddia edilen sahte mektupların, onu gözden düşürmek için İtalya'daki imparatorluk ajanları tarafından dolaşıma sokulduğu bile iddia edilecekti. Ancak dram sona ermedi: 23 Aralık 551'de papa ve en yakın danışmanları bazı inşaat çalışmalarından yararlanarak Placidia Sarayı'nın duvarındaki bir delikten gizlice kaçarak 451 Ekümenik Konsili'nin yapıldığı Kadıköy'deki Aziz Euphemia Kilisesi'ne kayıkla geçtiler. Vigilius, Iustinianus'a, Theodoros Askidas'ı ve "Gerçek İnanç Fermanı"na imza atan piskoposları kınamasını kabul edene kadar orada kalacağını bildirdi; Roma piskoposu suçu imparatorun kendisinden ziyade imparatorun başdanışmanına atmaya özen gösteriyordu[93].

Iustinianus saltanatı boyunca birçok papayla uğramıştı ancak hiçbiri onu Vigilius kadar kızdırmamıştı. İmparator 31 Ocak 552 tarihinde papanın gösterişine o kadar hakaretamiz ifadelerle karşılık

92 Age., 1:48–49.

93 Age., 1:172–173, 1:49.

verdi ki, papa ilgili mektubunda başka biri tarafından yazıldığını varsaymanın en iyi yol olacağına karar verdi: "zira bu meselenin gerçeklerden o kadar uzak konularla ve öyle hakaretlerle dolu olduğu ortaya çıktı ki, imparatorluk ağzının letafetinin bunu dikte ettiği asla düşünülemezdi[94]"

Birkaç ay daha süren çekişmelerden sonra her an bozulabilecek bir uzlaşmaya varıldı: Vigilius, patriği ve Iustinianus'un teolojik danışmanını kınama kararını geri çekmeyi kabul etti. Buna karşılık Theodoros, Menas ve papanın ilişkilerini kestiği diğer doğu piskoposları yazılı bir bildiri yayınlayarak, Kadıköy ve diğer Ekümenik Konsilleri "hiçbir ekleme veya değişiklik yapmadan" destekleyeceklerini ve papalık onayı olmadan "Üç Metin" ile ilgili başka bir bildiri yayınlamayacaklarını bildirdiler. Papadan da kendisine yapılan kötü muamele nedeniyle özür dilendi. Batı'da imparatorun ("dindar efendimiz") tövbe dilediği ilan edildi[95]. Yine de Iustinianus'un "Gerçek İnanç Fermanı"nın iptal edilmediği ve dolayısıyla kanun olarak kaldığı gerçeği değişmedi. İmparator üzerinde uzlaşmaya varılan Ekümenik Konsil'de "Üç Metin"i kınama konusunda kararlılığını sürdürme niyetindeydi.

Vigilius'un stratejisi artık konsilin toplanmasını ertelemek için bahaneler aramaya gerilemişti. Ancak Iustinianus oyalanacak biri değildi ve konsilin devam etmesi gerektiğini açıkça bildirdi. Patrik Menas Ağustos 552'de ölmüştü. Halefi Eutykhios 553 yılının Ocak ayında, Vigilius'a bir mektup yazarak yaklaşan meclise başkanlık etmesini istedi. Papa gönülsüz olmasına rağmen katılması gerektiğini düşündüğü batılı piskoposların bir listesini vermeyi kabul etti. 5 Mayıs 553 senesinde konsil nihayet toplandığında 160 katılımcı arasında Batı'dan ancak 16 piskopos vardı ve en önemlisi Vigilius da konsile katılmadı. Bunun yerine, İtalya, Afrika ve Illyricum'dan gelen 15 piskopos ile Batı kökenli iki yüksek rütbeli Küçük Asya piskoposunun eşliğinde Placidia Sarayı'nda kalmaya devam etti[96]. Konsilin açılışı şüphesiz dinin ve imparatorluğun vahdetinin güçlü

94 Age., 1:173.
95 Age., 1:50.
96 Age., 1:50–51.

bir yansıması olarak planlanmıştı ancak Vigilius, Iustinianus'un planlarını bozmuştu. Bunun üzerine imparator, konsile başkanlık etme onurunu kendi patriği Eutykhios'a bıraktı.

Vigilius bir kere daha zamana oynadı. İmparatordan "Üç Metin" hakkındaki düşüncelerini yazabilmek için yirmi günlük bir süre istedi. Iustinianus buna cevap vermemiş gibi görünmektedir ve konsil için toplanan piskoposlar sürece papa olmadan devam etmeye karar vermişlerdir. Konsil, Iustinianus'un danışmanları tarafından önceden titizlikle planlanmış bir dizi oturumla başladı ve bu oturumlarda önceden hazırlanmış uzun konuşmalar okundu. Konsil modern totaliter devletlerdeki bir "parti kongresinin" tüm doğallığına sahipti. Iustinianus piskoposlara alışıldık bir üslupla, acele etmelerini ve işe koyulmalarını emreden talimatlar gönderdi[97]

Bu arada Vigilius, elçilik konutunda kendi mini konsiline başkanlık etmekle meşguldü. Papa 14 Mayıs'ta, "Üç Metin" tartışmasına ilişkin son sözü olması beklenen bir "Tüzük" (Constitutum) yayınladı. Bu metin hem Iustinianus'a hem de onun topladığı konsile yapılan doğrudan bir reddiyeydi[98]. İmparator buna karşılık papayı en dramatik yollarla halkın önünde küçük düşürdü ve itibarını zedeledi. Birlik yanlısı bir "parti kongresi" olarak başlayan konsil, talihsiz Vigilius'un göstermelik bir yargılanmasına dönüşmek üzereydi.

Ekümenik Konsili yedinci oturumuna başlarken, imparator tarafından gönderilen görevliler tarafından aniden kesildi. Toplanan patrik ve piskoposlara papanın hem yalancı, hem bir yalancı şahit ve hem de kendi tarafına dahi ihanet eden biri olduğunu kanıtlayan 547-550 yılları arasına tarihlenen belgeler sunuldu. Kanıtlar arasında Iustinianus ve Theodora ile yaptığı ve "Üç Metin"i mahkûm edeceğine dair söz verdiği özel yazışmaların kopyaları; başkalarını da aynı şeyi yapmaya ikna etmek için İnciller üzerine ettiği yeminlerin ayrıntıları ve "Üç Metin"i ya da yazarlarını savunmaya çalıştığını duyduğu herkesi gizlice ihbar edeceğine ve detaylarını da imparatora

97 Age., 1:280–281, 1:52, 1:198
98 Age., 1:52–53.

ileteceğine dair verdiği beyanat vardı[99]. Katılımcılar bu olağanüstü ifşaatı sindirmeye çalışıp tepki verirken, imparatorluk sarayından başka bir heyet Iustinianus'a ait bir ferman ile geldi: Vigilius'un görevden uzaklaştırılması emredilmişti. 2 Haziran'da Constantinopolis Konsili'nin sekizinci ve son oturumu toplandığında, Iustinianus ve saray teologlarının son yirmi yıldır üzerinde çalıştıkları rafine (ya da "Yeni-Kadıköycü") iman tanımını onayladı ve "Üç Metin" resmen mahkûm edildi. Konsil sona ermişti, fakat Vigilius sonunda karar bildirisini imzalamaya ikna edilebilecek miydi?

Papa birkaç ay süren psikolojik ve fiziksel bir baskıya katlandıktan sonra nihayet teslim oldu. Papa, patrik Eutykhios'a aşağılayıcı ve küçük düşürücü bir kendini ihbar mektubu imzaladı. Hırpalanmış bir adam olan Vigilius bir kez daha "Üç Metin"i kınamayı kabul etti. Constantinopolis Konsili'nin kararlarını tanıyacaktı. Papa o kadar ileriye gitti ki, daha önce yaptığı muhalefetin şeytanın işi olduğunu ilan etti. Iustinianus'un açık emri üzerine papa, konsilin mahkûm ettiği yazılar hakkında daha uzun ve ayrıntılı bir eleştiri yayınladı. Papanın bu beyanı umutsuz ve laf kalabalığı yapan bir samimiyetsizlik olarak değerlendirilebilir, ancak Vigilius imparatora istediğini vermişti ve nihayetinde Constantinopolis'i terk ederek İtalya'ya dönmesine izin verildi. Yine de talihsiz papa evine ulaşamadan vefat etti. Son dönemde bir araştırmacının belirttiği üzere: "Vigilius altıncı yüzyılda Aziz Petrus'a gömülmeyen tek papa olarak ölümünden sonra da aşağılanmaya maruz kaldı ve o zamandan beri papalık tahtındaki seleflerinden herhangi birinin uyandırdığından daha fazla aşağılanma uyandırdı. Daha uzak ve daha merhametli bir bakış, onu doğası gereği ikiyüzlü ve ilkelerden yoksun bir adam olarak görmek yerine, sahip olmadığı yeteneklere -özgüvene, kalın bir deriye ve sert bir iradeye- ihtiyaç duyan bir durumun içine düşmüş biri olarak tanımlayabilirler[100]" Kimse Iustinianus'un vurdumduymaz biri olduğuna inanmasa da, Vigilius'un belki de en büyük talihsizliği, kendine

99 Age., 1:53, 2:75–80, 2:96–97.

100 Age., 2:215–219, 1:58.

güveninden ve demir gibi iradesinden nadiren şüphe duyulan bir imparatorla yakından mücadele etmek zorunda kalmasıydı.

ÖĞRETİ VE MUHALEFET

Takip eden yıllarda Iustinianus'un "Üç Metin"i kınamasına karşı muhalefet zaman zaman alevlenmeye devam edecekti. Ancak altıncı yüzyılın sonuna gelindiğinde Erken Orta Çağ Roma piskoposlarının en saygı duyulanı olan papa Büyük Gregorius, Iustinianus'un Yeni Kadıköycü öğretisinin sıkı bir savunucusu olacaktı. Konsil, Doğu'daki imparatorluk kilisesi içinde de geniş çaplı olarak kabul gördü. Örneğin ünlü miafizit teolog ve filozof İskenderiyeli İoannes Philoponos gibi bazı sert Kadıköy karşıtları "Üç Metin"i kınayan Kadıköy taraftarlarının aslında yalnızca kendilerini kınadıklarını savundular[101].

Iustinianus Kadıköycü Ortodoksluğu teolojik eleştirilerden uzak tutma amacına kendi bilincinde ulaşmıştı. İmparator ve amcası Iustinus'un Severus ve destekçilerine karşı aldığı önlemler sayesinde, imparatorluk piskoposluğunu en sorunlu unsurlarından etkili bir şekilde temizlemeyi başarmıştı. Bu Kadıköy'e karşı direnişin en güçlü olduğu Mısır'da bile geçerli olacaktı[102].

Ancak Iustinianus halk üzerinde benzer bir kontrol sağlama konusunda başarısız oldu: bu grup, imparatorluğun ilahi lütuf ve refahı için dualarına ihtiyaç duyduğu Hristiyan toplumun çok daha geniş bir kısmını oluşturuyordu. Severus ve takipçileri imparatorluk kilisesinin kademelerinden etkili bir şekilde çıkarılmış olabilirdi, ancak buna karşılık Suriye ve Mısır kırsalında ayrı bir miafizit kilise ortaya çıkmaya başladı. Tellalı İoannes örneğinden yola çıkan Kadıköy Konsili muhalifleri, imparatorluk denetiminden bağımsız olarak kendi piskoposlarını ve rahiplerini atamaya

101 Age., 1:33–36. Gregorius hakkında bkz. M. Dal Santo, *Debating the Saints' Cult in the Age of Gregory the Great* (Oxford, 2013).

102 Booth, "Towards the Coptic Church", bunun Mısır'da bile geçerli olduğunu göstermektedir.

ve cemaatler için imparatorluk kilise kurumunun temsilcileriyle rekabet etmeye başladılar[103].

Bu mütevazı inananların duaları ve ruhları Iustinianus için önemliydi ve imparatorluk Ortodoksluğuna karşı çıkanları dine dönmeye ikna etmek için yeni yollar düşünmekten asla vazgeçmedi. Örneğin Ephesoslu İoannes, Iustinianus'un 559-560 yıllarında imparatorun verdiği bir emri kaydeder: "İskenderiye, Aşağı ve Yukarı Mısır'daki hukukçuları, âlimleri, keşişleri ve armatörleri inançla ilgili bir tartışma için başkentte toplanmalıdırlar. Şimdi, devlet için tahıl taşıyan tüm armatörler (gerçek) inananlar [yani Kadıköy karşıtları] oldukları için, Konsil'e karşı olduklarını bilerek onlarla inancı tartışan imparator Iustinianus'un huzuruna birlikte çıktılar[104]."

Aynı şekilde 561 yılı civarında Iustinianus, Doğu'nun güçlü "iki-doğalı" kilisesinin temsilcilerini (İran'daki Hristiyan Kilisesi'nin temsilcileri) Constantinopolis'e gelmeye ve kayıtları günümüze ulaşan teolojik bir tartışmaya katılmaya davet etti[105]. Her ne kadar Roma imparatorluğu sınırları içinde Nestoriosçu ve dolayısıyla sapkın olarak görülüyor olmalarına rağmen Iustinianus, İranlılarla yaptığı diplomatik görüşmelerde Şah'ın idaresi altında yaşayan Hristiyanların dini özgürlükleri için kendisinin vermediği dini garantiler talep etti[106]. Iustinianus, kendi "Ortodoks Cumhuriyeti" sınırları içinde yaşama şansına sahip olan Hristiyanlardan, sınırları dışında yaşayanlara göre daha yüksek düzeyde dinsel uyum bekliyordu. Muhalefete karşı giderek artan hoşgörüsüzlüğüne rağmen, Kafkasya, Doğu Afrika ve Arabistan gibi stratejik açıdan hassas bölgelerdeki Kadıköy taraftarı olmayan Hristiyanlarla ilişki kurmaya

103 Bkz. Age. Ancak bu ayrı kiliseler yedinci yüzyıldaki İran ve Arap fetihlerine kadar nispeten marjinal ve önemsiz kalacak, sonrasında ise büyük bir güç olarak ortaya çıkacaktır. Yedinci yüzyılın dini manzarası için bkz. J. Tannous, *The Making of the Medieval Middle East: Religion, Society, and Simple Believers* (Princeton, N.J., 2019).

104 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle*: Part III, çev. Witakowski, 121.

105 Bkz. A. D. Lee, "Evagrius, Paul of Nisibis, and the Problem of Loyalties in the Mid-Sixth Century", *Journal of Ecclesiastical History* 44 (1993): 569–585.

106 Bkz. J. Zouberi, "The Role of Religion in the Foreign Affairs of Sasanian Iran and the Later Roman Empire", *Historia i Świat* 6 (2017): 121–132.

ve hatta onlara askeri yardım sağlamaya istekli olmaya devam etti. Iustinianus, imparatorluğun Ortodoksluğunun Hristiyanlığı en saf haliyle temsil ettiğini düşünmesine rağmen, imparator Constantinus'un 325 yılındaki İznik Konsili'nde tanımladığı şekliyle Hristiyan inancını kabul edenlerin bir anlamda daha geniş bir Hristiyan ailesinin parçası olduğunu düşünüyordu. Örneğin koşulların el vermesi durumunda, Zerdüşt inancına sahip İran imparatorluğu gibi Hristiyan olmayan rakiplere karşı harekete geçebilirlerdi. Geç Antik Çağ'ın "Hristiyan Milletler Topluluğu" olarak adlandırılan bu topluluğun üyeleri için kurtuluş yolu açık kalmaya devam ediyordu[107] 564 gibi geç bir tarihte, Iustinianus hâlâ imparatorluk kilisesinde kalan bölünmeleri çözmek için ilginç ve yaratıcı yollar sunabileceğini düşündüğü teolojik çıkışları araştırıyordu. Bu öğretilerden birine (bilinen adıyla "Aphthartodoketai") duyduğu ilgi Antakya patriğinin itirazlarına neden oldu ve daha sonra bu inanca karşı devam eden muhalefetin Iustinianus'u, 553'teki Constantinopolis Konsili'nde imparatorun güçlü bir destekçisi olan Constantinopolis patriği Eutykhios'u görevden almaya sevk ettiği iddia edildi[108]. Devam eden bu çabalar Iustinianus'un teoloji meselelerine duyduğu derin kişisel ilgiyi ortaya koymaktadır ve bu durum kendisiyle aynı fikirde olmaya en yatkın olanlar için bile yorucu ve tehlikeli olabilirdi.

RENKLERİN KARIŞIMI

Iustinianus'un saltanatına ilişkin çağdaş bakış açıları kaçınılmaz olarak imparatorun politikalarının tebaasının hayatlarını nasıl etkilediğinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Konu din meselelerine geldiğinde dine uymayanlar için "Iustinianus Çağı" giderek artan bir zulüm, hoşgörüsüzlük ve korku dönemiydi. İmparatorun "Ortodoks Cumhuriyeti'nin" pek çok kişi için giderek daha tehlikeli

107 G. Fowden, *Empire to Commonwealth: Consequences of Monotheism in Late Antiquity* (Princeton, N.J., 1993), 100–137, bunun için esas metindir.

108 Bkz. Roggo, "Church and Crown in the Capital", 29–80'de Eutykhios'un başka nedenlerle görevden alındığını savunmaktadır.

bir yer haline geldiğine şüphe yoktur. Iustinianus, Yahudilerin, Sâmirîlerin ve sapkın olarak gördüğü giderek Hristiyan toplumunun daha geniş bir kesiminin yasal ve sosyal durumlarını zayıflatmak için programını sürdürdü. Aynı zamanda imparatorluğu paganlardan arındırmaya çalıştı ve ahlaka aykırı bulduğu tercihleri ve cinsel eğilimleri olanlara karşı en acımasız yöntemlerle baskı uyguladı. İmparatorun Tyros'daki Yahudiler ve Caesarea'daki Sâmirîler gibi gruplara verdiği açık muafiyetler, ancak daha geniş çaplı bir aktif zulüm bağlamında değerlendirildiklerinde anlam kazanırlar.

Bununla birlikte Iustinianus'un giderek daha dışlayıcı hale gelen imparatorluk vizyonu nedeniyle cezalandırılanlara odaklanmak, imparatorluk yasalarının karmaşıklığını ve onun denetiminde gelişen siyasi ve dini kültürü yanıltıcı biçimde tek taraflı bir şekilde yansıtmak olur. İmparator, dini ve ahlaki uyumsuzluğa zulmeden birçok yasadan sorumlu olmakla birlikte, savunmasız kadınların, kölelerin, yetimlerin ve yoksulların durumunu iyileştiren yasalar da çıkarmıştır[109]. Iustinianus tebaasının yaşamlarını ve ruhlarının kurtuluşunu derinden önemsemekle birlikte bu kurtuluşu sağlama yöntemi konusunda fazla kaygı duymuyordu. Görünüşe bakılırsa amaçlarının araçlarını haklı çıkardığı fikrine güçlü bir şekilde inanıyordu. Dinsel ve dinden ilham alan önlemleri, genellikle zulüm ve hayırseverliğin, ışık ve gölgenin kafa karıştırıcı bir kombinasyonuydu. Procopius'un belirttiği gibi imparatorun politikaları, altıncı yüzyıl filozoflarının "insan doğasında birbirine tamamen zıt niteliklerin tıpkı renklerin karışımı gibi birleşebileceği" yönündeki iddialarını adeta somutlaştırıyordu[110]. Böylesine paradoksal bir imparatorun yönetimi altında yaşamak hiç de kolay değildi.

109 Bkz. Sarris, "At the Origins of the "Persecuting Society"

110 Procopius, *Historia Arcana* 8.23.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Büyük Çözülme

Mahşerin Dört Atlısı

EN KORKUNÇ KEHANET

540 yılına gelindiğinde Iustinianus'un Batı'da Roma egemenliğini yeniden kurma ve ülke içinde imparatorun otoritesini yeniden tesis etme girişimleri şaşırtıcı derecede başarılı olmuştu. Ancak bu noktadan sonra teolojiyle giderek daha fazla meşgul olması ve imparatorluğu için ilahi lütfu ortaya çıkarma çabaları, bir dizi askeri ve doğal felaketle aynı zamana denk geldi (ve muhtemelen bunlar tarafından katmerlendi). Savaş, iklim değişikliği ve hastalıkların eşi benzeri görülmemiş bir bileşimi, altıncı yüzyıl toplumunun kalbindeki iç gerilimlerle etkileşime girerek Iustinianus'un iktidarını temelinden sarstı.

Haziran 540'ta (Gotlar tarafından cesaretlendirilen) İran şahı Hüsrev Antakya'ya başarıyla saldırıp Roma dünyasının en büyük şehirlerinden birini yağmaladığında, imparatorluk Doğu'da yıkıcı bir darbe aldı. Hüsrev, bu saldırıyı Arap müttefikleriyle birlikte çölün sınırı boyunca ilerleyerek, Suriye'deki yeni oluşturulmuş Roma savunmasının etrafından ve arkasından dolaşarak gerçekleştirmişti. Din adamı Ephesoslu İoannes'in kaydettiği gibi, "Kralları Hüsrev ile gelen güçlü İran birlikleri Antakya kentine yaklaştı ve onu fethetti. İranlılar onu ateşlere saldılar ve yok ettiler. Kenti soydular ve (binaların) duvarlarının kaplandığı mermer levhaları bile söküp memleketlerine götürdüler[1]." Şah zaferini kutlamak için kentin ha-

1 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle*: Part III, çev. W. Witakowski (Liverpool, 1996), 64.

yatta kalan nüfusunun çoğunu kendi toprakları içinde, kasıtlı olarak tahrik edici bir isme sahip olan yeni bir yerleşime zorla iskân etti: Antiokheia Khosroou - "Hüsrev'in daha güzel Antakya'sı" Daha sonra orduları Suriye'yi yakıp yıkmaya, haraç almaya ve diğer büyük şehirlere saldırmaya devam etti. Hüsrev sembolik önemli olan bir süreçte, liman kenti Seleukeia'ya girdikten sonra savaş çizmelerini Akdeniz'in sularında yıkamış ve Apamea'dayken kentin hipodromunda Roma imparatorları gibi bir dizi yarış ve oyuna refakat etmiştir. Bu olayların çağdaş siyasi nazar üzerindeki etkisi küçümsenmemelidir. Antakya'nın düşüşünü anlatmaya çalışırken Procopius şöyle yazar: "Böylesine büyük bir felaketi yazarken ve onu geleceğe aktarırken başım dönüyor ve Tanrı'nın bir insanın ya da bir yerin talihini yüceltip sonra da bize hiçbir sebep yokmuş gibi görünen bir nedenle onu alaşağı etmeyi neden istediğini gerçekten anlayamıyorum[2]."

Doğu ve Batı'daki eş zamanlı savaşların imparatorluğun askeri ve mali kaynakları üzerindeki etkisi oldukça büyük olmalıydı[3]. Antakya kenti büyük harcamalarla yeniden inşa edilmek zorunda kaldı. Etkilenen bölgelerdeki sivil halk için sonuçlar elbette daha da ağırdı. Suriye ve İtalya şehirlerinde İran, Got ve Frank ordularının kasıtlı olarak sivil halkı hedef aldığı ve hayatta kalanları köle olarak sattığı aktarılmaktadır. Kilise yetkilileri mümkün olduğunca çok sayıda Romalı esiri geri almak ve satın almak için yoğun çaba sarf etti. Kırsal kesimde savaşın neden olduğu kaçınılmaz hasar ve aksaklıkların yanı sıra, seferdeki orduların erzaklara zorla el koyması ve yağmalaması sık sık yaygın kıtlığa yol açıyordu. Procopius, Belisarius'un kuvvetleriyle birlikte İtalya'dan geçerken tanık olduğu acılar karşısında dehşete düşmüştür. Ot yemek zorunda kalan erkeklerin, kadınların ve çocukların iskelet görünümünü ve kimsenin onları gömecek gücü olmadığı için cesetlerin açık havada çürümeye terk edildiğini anlatır. Bize anlattığına göre ölülerin bedenlerinde

2 Procopius, *De Bellis* 2.14.1–7, 2.11.1, 2.11.31–32, 2.10.4–5.

3 Procopius, *De Aedificiis*, 2.10.2–25. Arkeolojik kanıtlar üzerinde bir değerlendirme için bkz. A. U. De Giorgi ve A. Asa Eger, *Antioch: A History* (Londra, 2021), 208–216.

o kadar az et vardı ki, kargalar etleri kemiklerinden ayırmaya bile zahmet etmiyordu[4].

530'lu yılların sonlarında İtalya ve diğer bölgelerin çoğunu etkisi altına alan büyük açlık sadece savaşın sonucu değildi. 536 yılında yazan Romalı aristokrat ve saray mensubu Cassiodorus, kötü hasatlar nedeniyle acil gıda stoklarının ayrılması için emirler gönderdi. Gizemli bir iklim olayı, hayati öneme sahip yaz aylarında güneşin kararmasına neden olmuştu. Cassiodorus neredeyse bir yıl süren ve güneşin sanki tutulmuş olduğu bir olaydan yakınmaktadır: "Hâlâ bir tür deniz rengi güneşi algılıyoruz; fiziksel nesnelerin öğle vakti gölgelerden yoksun olmasına ve güneşin en yoğun ışığının ancak serinletici bir ılıklığın matlığına ulaşmasına şaşırıyoruz... İnsanların genellikle sadece kısa bir an için korktuğu bir şeyi her gün yaşamak ne dehşet verici!.. Toprak ısınmazsa üretimi ne sağlayabilir?[5]" Procopius, Afrika hakkında şöyle yazar: "Bu yıl içinde son derece dehşet verici bir alamet gerçekleşti[6]. Çünkü güneş, tüm yıl boyunca ışığını ay gibi parlaklık olmadan yaydı ve olağan ışınlarını değil, tutulmuş bir güneşin ışınlarına benzer şekilde zayıf ışıklar saçtı." Constantinopolis'ten yazan âlim ve bürokrat İoannes Lydos neredeyse bir yıl boyunca onun nem olarak algıladığı mesele hakkında şöyle yazar: "bulutlar halinde toplanarak güneşin ışığını kararttı, böylece güneş gözümüze gelmedi ya da bu yoğun maddeyi delip geçemedi[7]". İrlanda'dan Japonya'ya kadar tüm Kuzey Yarımküre'de çağdaş tarihler 536-537 yılları arasında güneş ışınlarının engellendiğini ve diğer iklim anormalliklerinin yaşandığını ve bu sebeple de yerel hasadın başarısızlığa uğrayarak şiddetli kıtlığa yol açtığını kaydeder[8]. İrlanda'da "ekmek kıtlığı" ve buna bağlı

4 Procopius, *De Bellis* 6.20.23–30.

5 Cassiodorus, *Variae* 12.25. Bkz. Cassiodorus, *The Variae: The Complete Translation*, çev. S. Bjornlie (Berkeley, Calif., 2019), 493–495.

6 Procopius, *De Bellis* 4.14.5–6.

7 İoannes Lydos, *de Ostentis* 9. Suriye için ayrıca bkz., *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, çev. G. Greatrex, R. Phenix, ve C. Horn (Liverpool, 2011), 427, yazar burada gökten kül yağdığını anlatmaktadır. Bununla birlikte ayrı bir olayı anlatıyor olabilir.

8 D. Keys, *Catastrophe: An Investigation into the Origins of the Modern World* (Londra, 1999), 251–253. Yakın tarihli mükemmel bir özet için ayrıca bkz. J. Preiser-Kapeller, *Die Lange Sommer und die Kleine Eiszeit* (Viyana, 2021).

bir açlık tufanının yaşandığından söz edilmektedir. Çin kaynakları gökyüzünden sarı toz veya kül yağdığını ve şiddetli donların ekinleri mahvettiğini anlatırken, Japonya'da "yüce kral" Senka'ya atfedilen bir fermanda, "Yiyecek, imparatorluğun temelidir" deniyordu. Sarı altın ve on bin demet para açlığı dindiremez. Soğuktan açlıktan kıvranan birine bin kutu inci verilse ne işe yarar?[9]

Bazılarının iddia ettiği gibi bu kaynakların hepsinin aynı zamanda meydana gelen birbiriyle ilgisiz olayları anlattığı düşünülebilir. Ancak bu pek olası değildir. Zira gerçekten de geçtiğimiz otuz yıl boyunca ağaç halkaları, buz karotları ve diğer jeolojik "veriler" üzerine yapılan çalışmalara dayanarak, 530'lu yılların ikinci yarısında Kuzey Yarımküre'de insanlığın ve küresel tarihin en ani ve şiddetli sıcaklık düşüşlerinden birinin yaşandığına dair bilimsel kanıtlar artmıştır. Sonuç olarak bazı akademisyenler bu dönemi "Geç Antik Küçük Buzul Çağı" olarak bile adlandırmıştır[10]. Bazıları tarafından yaklaşık iki santigrat dereceye ulaştığı tahmin edilen sıcaklıklardaki bu ani düşüşün geniş kapsamlı toplumsal etkileri olmuş olabilir[11]. Kuzey Amerika'daki iklimsel dengesizlik ve buna bağlı kıtlık

9 Keys, *Catastrophe*, 120, 181.

10 Preiser-Kapeller, *Die Lange Sommer*, 38–46, ve K. Harper, *The Fates of Rome* (Princeton, N.J., 2017), 219.

11 Bkz. H. Büntgen, V. S. Myglan, F. Charpentier Ljungqvist, M. McCormick, N. Di Cosmo, M. Sigl, J. Jungclaus, et al., "Cooling and Societal Change", *Nature Geoscience* 9 (2016): 231–236; yerini alan bir çalışma için bkz. U. Büntgen, A. Crivellaro, D. Arseneault, M. Baillie, D. Barclay, M. Bernabei, J. Bontadi, et al., "Global Wood Anatomical Perspective on the Onset of the Late Antique Little Ice Age (LALIA) in the Mid-6th Century CE", *Science Bulletin* 22 (2022): 2236–2344; E. van Dijk, J. Jungclaus, S. Lorenz, C. Timmreck, ve K. Krüger, "Was There Volcanic-Induced Long-Lasting Cooling in the Northern Hemisphere in the Mid-6th–7th Century?", *Climate of the Past* 18 (2022): 1601–2022. Bazı toplumlar ve bölgeler doğal olarak diğerlerinden daha fazla etkilenmiştir ve Akdeniz, Alplerin ötesindeki birçok bölgeden daha az veya daha kısa bir süre etkilenmiş olabilir. Bkz. M. Jacobson, J. Picket, A. Gascoigne, D. Fleittmann, ve H. Elton, "Settlement, Environment, and Climate Change in SW Anatolia: Dynamics of Regional Variation and the End of Antiquity", *PLOS ONE* (27 June 2022); F. L. Cheyette, "The Disappearance of the Ancient Landscape and the Climate Anomaly of the Early Middle Ages: A Question to Be Pursued", *Early Medieval Europe* 16 (2008): 127–165; ve P. Sarris, "Climate and Disease", şurada *A Companion to the Global*

dönemi, yaygın göçü ve arkeologlar ile antropologların Avrupalıların burayı işgallerine kadar bölgenin büyük bir bölümüne egemen olacak olan "Pueblo toplumlarının" kökeni olarak gördükleri yeni tip köy ve yerleşimlerin ortaya çıkmasını tetiklemiş gibi görünmektedir[12]. İskandinavya'da dini kültürde büyük bir değişim yaşanmış, yerel halk geleneksel Güneş ve Ay tapınmasını terk ederek bunun yerine bugün "İskandinav" panteonu olarak bildiğimiz (Thor, Odin ve Freya gibi tanrı ve tanrıçalardan oluşan) panteona yönelmiştir[13]. Doğu Roma İmparatorluğu'nda ve onu çevreleyen toplumlarda bu fenomen bazıları tarafından "Dünyanın Sonu'nun" yaklaştığının bir kanıtı olarak görülmüştür.

Bu dönemde ani bir iklimsel istikrarsızlık dönemi yaşandığından şüphe edilmemelidir. Bununla birlikte en azından Akdeniz'le ilgili olarak bir "Buzul Çağı'ndan" bahsederken dikkatli olmamız gerekir. Procopius, Cassiodorus ve İoannes Lydos gibi edebi kaynaklar 536 yılı civarından itibaren sıcaklıklarda ani bir düşüş ve bir dizi kötü hasat olduğunu öne sürmektedir. En uzun karışıklık döneminin yaklaşık on yıl sürmüş olabileceğine dair güçlü kanıtlar vardır[14]. Ancak imparatorun orduları Afrika üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırmaya ve bu hakimiyeti İtalya'ya kadar yaymaya çalışırken ve yöneticileri vergi gelirlerinin Roma devletinin kasalarına

Early Middle Ages, ed. E. Hermans (Amsterdam, 2020), 511–538. (Bu makalenin yayınlanmasından bu yana Ilipongo volkanik patlamasının beşinci yüzyıla yeniden tarihlendirildiğini, ancak bir dizi başka Orta Amerika ve İzlanda patlamasının 530'lu ve 540'lı yıllara tarihlendirildiğini unutmayınız.)

12 R. J. Sinensky, G. Schachner, R. H. Wilshusen, ve B. N. Damiata, "Volcanic Climate Forcing, Extreme Cold and the Neolithic Transition in the Northern US Southwest", *Antiquity* 96 (2022): 123–141.

13 F. C. Ljungqvist, "The Mid-Sixth Century Crisis in Recent Nordic Research", sempozyumunda sunulan bildiri "The First Pandemic: Transformative Disaster or Footnote in History", Hannover, Almanya, 22 Eylül 2021. Bkz. B. Gräslund, "Fimbulvintern: Ragnarök och klimatkrisen år 536–7", *Saga och Sed* (2007): 93–123.

14 Dr. Elena Xoplaki'ye bu konuyu tartıştığı için son derece minnettarım. Iustinianus'un yasaması 535 yılında Balkanlar'da şiddetli bir kıtlık yaşandığını bildirmektedir ki bu kıtlığın, takip eden iklim istikrarsızlığı dönemiyle ilgisi yok gibi görünmektedir. Bkz. *J. Nov.* 32–34. Alternatif olarak kesinti dönemi muhtemelen 536'da değil o yıl başlamıştır.

akışını en üst düzeye çıkarmak için her türlü çabayı gösterirken, bunlar Iustinianus'un imparatorluğu yeniden kurma çabalarının sallantıda olduğu kritik bir on yıldı.

Sıcaklıklarda bu kadar ani bir düşüşe ne sebep olmuş olabilir? Cevap jeologların bu döneme tarihleyebildiği, Orta Amerika'dan İzlanda'ya kadar uzanan olağanüstü bir volkanik patlama serisinde yatıyor gibi görünmektedir; bu dönem, jeolojik kayıtlarda "emsalsiz volkanik şiddet" dönemi olarak adlandırılmaktadır[15]. Bu patlamalar (yaklaşık 536 ve 540 yıllarında) havaya büyük miktarda toz ve döküntü saçarak stratosferde muazzam bir sülfürik asit aerosol perdesi oluşturdu ve bunun etkileri Constantinopolis ve ötesine kadar açıkça hissedildi[16]. Sonuç güneşin ışığını ve sıcaklığını engelleyerek kötü hasat ve kıtlık açısından yıkıcı sonuçlar doğurdu. Bazen "toz perdesi olayı" olarak da adlandırılan bu fenomenin önemli sonuçları olacaktı. Procopius'un "Bu olay gerçekleştiği andan itibaren insanlar ne savaştan, ne salgın hastalıktan, ne de ölüme yol açan başka bir şeyden uzak kaldılar" diye yazması belki de haklı bir nedene dayanıyordu[17]. Çünkü 530'ların sonundaki büyük açlık, bu dönemde imparatorluğun başına gelecek ve Iustinianus'u sınayacak tek doğal felaket değildi.

FELAKET VE HASTALIK

Cambridgeshire'daki Barrington köyü, ziyaretçilerine tam anlamıyla pastoral bir kırsal manzara sunar: saz çatılı kulübeleri, köy barı ve ülkenin en iyi korunmuş ve en geniş köy meydanlarından biriyle, Iustinianus dönemindeki Akdeniz dünyasından mekân ve zaman açısından daha uzak hissedilemezdi. Yine de yakınlardaki Edix Hill adlı bir bölgede (evime yaklaşık yarım saatlik yürüme mesafesinde) arkeologlar ve genetikçiler o dönemde sadece İngiltere'yi değil, Batı Avrasya'nın büyük bölümünü dönüştürecek bir dizi sarsıntıya dair şaşırtıcı kanıtlar keşfettiler. 1980'lerin sonunda Cardiff Üniversitesi'nden

15 Harper, *The Fates of Rome*, 219, 249–259.

16 D. Oppenheimer, *Eruptions That Shook the World* (Cambridge, 2011), 248.

17 Procopius, *De Bellis* 4.14.6.

Tim Malim ve Profesör John Hines liderliğindeki bir arkeolog ekibi, Edix Hill'de altıncı yüzyıla tarihlenen geniş bir Anglosakson mezarlığı kazdılar[18]. 2018 yılında burada bulunan insan iskeleti kalıntılarında bulunan DNA üzerinde yapılan bir çalışma, gömülenlerin çoğunun (aynı mezara gömülen bir kadın ve çocuk da dahil olmak üzere) hıyarcıklı vebadan öldüğünü ortaya koymuştur; edebi kaynaklara göre bu hastalık Akdeniz'e ve Iustinianus'un idaresindeki Doğu Roma İmparatorluğu'na 541 yılında ulaşmıştı[19].

Hıyarcıklı vebanın kökeni yaklaşık yedi bin yıl öncesine, tıp uzmanları ve genetikçiler tarafından "sahte-tüberküloz" olarak bilinen bir hastalıktan ayrılışına kadar uzanmaktadır[20]. Tunç Çağı'na gelindiğinde, Orta Asya'da yerleşmiş ve bölgedeki kemirgen (Avrasya bozkırlarının otlaklarında eskiden bulunan ve hâlâ yaşamaya devam eden marmotlar da dahil olmak üzere) popülasyonunda "endemik" hale gelecek son derece ölümcül ve bulaşıcı bir türe evrilmiştir. Vebaya neden

18 T. Malim ve J. Hines, *The Anglo-Saxon Cemetery at Edix Hill* (Barrington A), Cambridgeshire (York, 1998).

19 M. Keller, M. A. Spyrou, C. L. Scheib, ve J. Krause, "Ancient Yersinia pestis Genomes from Across Western Europe Reveal Early Diversification During the First Pandemic (541–750)", *PNAS* 116, no. 25 (2019): 12363–12372 (yenidenbasım: *bioRxiv*, 4 Aralık 2018). Tam referanslar ve tarih yazımına genel bir bakış için bkz. P. Sarris, "Viewpoint: New Approaches to the Plague of Justinian", *Past and Present* 254 (2022): 315–346, ve G. Greatrex, *Procopius of Caesarea: The Persian Wars. A Historical Commentary* (Cambridge, 2022), 565–588. Yeni genetik keşiflerin önemi için bkz. M. H. Green, "When Numbers Don't Count: Changing Perspectives on the Justinianic Plague", *Eidolon*, 18 Kasım 2019, https://eidolon.pub/when -numbers-dont-count-56a2b3c3d07, ve M. Keller, C. Paulus, ve E. Xoplaki, "Die Justinianische Pest: Grenzen und Chancen naturalwissenschaftlicher Ansätze für ein integratives Geschischtsverständnis", *Evangelische Theologie* 81(2021): 385–400. Iustinianus vebasının Edix Hill'e Akdeniz'den ulaşması gerekmiyordu. Hastalık daha ziyade Baltık gibi farklı bir güzergâh üzerinden İngiltere'nin doğusuna ulaşmış olabilir. Bkz. Sarris, "Viewpoint", 343. Iustinianus vebası ile altıncı yüzyılın başlarında yaşamış tarihçi Gildas tarafından kaydedilen veba salgını arasında bir bağlantı olabileceği ihtimali için bkz. Age., not 99. İngiltere'nin yanı sıra başka yerlerde de hastalıkla ilgili başka genetik kanıtların bulunmaması düşünülemezdir (bu yazının yazıldığı sırada İngiltere, Fransa, İspanya, Bavyera, Lübnan ve Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Erken Orta Çağ arkeolojik alanlarında tespit edilmiştir).

20 Sarris, "Viewpoint", not 14.

olan etken (bilim dünyasında Yersinia pestis olarak bilinen bakteri), kanı ölümcül şekilde enfekte eder ve hastalığın ya da açlık gibi başka bir etkenin ilk konakçısını öldürmesi sonrası besin kaynağı arayışına giren pireler ve benzeri kan emici parazitler aracılığıyla kolayca diğer memelilere bulaşabilir. Bakteri ayrıca toprak, aerosol damlacıkları ya da enfekte hayvanların yenmesi yoluyla da bulaşabilir. Hıyarcıklı veba bu sebeple hızlı "yayılma süreci" gösterir ve bu sayede türler arasında en önemlisi de insanlar arasında dağılabilir[21].

Gerçekten de insan davranış biçimleri altıncı yüzyıldaki insan topluluklarını hastalık salgınlarına karşı özellikle savunmasız hale getirmiş olabilir. Orta Asya göçebeleri (Hunlar gibi) hayvan derilerine ve özellikle de dağ sıçanlarınınkiler de dahil olmak üzere kürklere büyük değer verirlerdi. Yaygın olduğunu bildiğimiz bu tür hayvanların avlanması, derilerinin yüzülmesi ve yenmesi uygulaması onları önemli ölçüde risk altına sokmuş olabilir[22]. Birçok yerleşik insan topluluğu —hem kasabalarda hem de kırsal alanlarda— artıklar, çöpler ve yiyecek ambarları tarafından çekilen sıçanlar ve diğer kemirgenlerle bir arada yaşıyordu. Iustiniana Prima bölgesinde siyah sıçanların (Rattus rattus) antik kalıntıları bulunmuş ve giderek daha incelikli hale gelen arkeolojik teknikler, bu sıçanların altıncı yüzyıl İtalya'sında ve dolayısıyla Akdeniz'in başka yerlerinde yaygın olduğunu ortaya çıkarmıştır[23]. Bu küçük memeliler vebaya karşı oldukça hassastı ve

21 C. Tsiamis, *Plague in Byzantine Times: A Medico-Historical Study* (Berlin, 2023), 9–38, özellikle 18–20. Çalışma tarihsel literatür açısından güncel değildir, ancak yararlı tıbbi ve biyolojik bağlamlar sunmaktadır.

22 Göçebe toplumda statü göstergesi olarak kürkler ve giysiler için bkz. T. Alston, *Commodity and Exchange in the Mongol Empire* (Cambridge, 1997), ve (Hunlar üzerine) Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, 32.2.5. Bu kültürel ve ekonomik bağlamın daha sonraki Kara Ölüm açısından önemi için bkz. M. H. Green, "The Four Black Deaths", *American Historical Review* 125 (2020): 1601–1631.

23 Iustiniana Prima'daki sıçanlar için bkz. H. Yu, A. Jamieson, A. Hulme-Beaman, C. J. Conroy, B. Knight, C. Speller, H. al-Jarah, et al., "Palaeogenomic Analysis of Black Rat (Rattus rattus) Reveals Multiple European Introductions Associated with Human Economic History", *Nature Communications* 1, no. 2399 (2022), https://doi.org/10.1038/s41467-022-30009-z. Dr. David Orton'a altıncı yüzyıl İtalya'sındaki fare buluntuları ve genel olarak fare kemiği kanıtlarının sorunları hakkındaki tartışmaları için minnettarım.

pireleri aracılığıyla hastalığı insan komşularına kolayca bulaştırabilirlerdi[24]. Azalan güneş ışığı seviyesi (D vitamini eksikliğine yol açar) ve açlık nedeniyle zayıflayan bağışıklık da 540'lı yıllardaki insanları hastalıklara karşı özellikle savunmasız hale getirmiş olabilir[25].

Hıyarcıklı veba en yaygın haliyle bir insanı sadece beş ila on gün içinde öldürebilirdi ve hastalığa yakalananların yarısından fazlasının muhtemelen bu hastalıktan vefat ederlerdi. Bakteri ayrıca insan taşıyıcılar arasında nefes damlacıkları yoluyla geçebilen "pnömonik" bir suş geliştirme yeteneğine de sahipti. Pnömonik veba hastalığa yakalanan neredeyse herkesi öldürür ve bunu çok daha büyük bir hızla yapardı. Veba kendisiyle temas eden izole toplulukları yok edebilir ve bağlantılı olanlar arasında orman yangını gibi yayılabilirdi. Modern tıbbın (ve özellikle antibiyotiklerin) gelişimine kadar muhtemelen insanoğlunun bildiği en ölümcül ve korkunç hastalık buydu. Hastalığın en belirgin özelliği, iyileşmeden veya ölmeden önce lenf düğümleri enfekte olduğunda, kurbanının koltuk altı, boyun veya kasıklarında şişen, ağrılı siyahı tümör veya kabarcıklardı ("hıyarcık" olarak bilinir)[26].

Hıyarcıklı veba Iustinianus döneminden önceki yüzyıllarda Orta Asya'dan Akdeniz'e ulaşmış olabilir. Romalı bir tıp yazarı olan Ephesoslu Rufus, MS birinci yüzyıl civarında Suriye ve Kuzey Afrika'da (Libya) çok benzer bir hastalık olduğunu anlatmaktadır[27]. Bundan sonra vebanın Doğu Afrika'da bir yerlerdeki kemirgen nüfusu arasında "odak bularak" bir "veba havzası" oluşturmuş olabileceğine ve aşırı kemirgen mortalitesine neden olmaksızın düşük hızlarda yayılabileceğine inanmak için sebepler vardır. Elbette çağdaş kaynakların bir kısmı altıncı yüzyılda aniden ortaya çıkan veba salgınının, İranlılarla Arabistan'ın kontrolü için verilen mücadele sonucunda siyasi, askeri

24 Tsiamis, *Plague in Byzantine Times*, 47–52.

25 S. Helama, L. Arppe, J. Uusitalo, J. Holopainen, H. M. Mäkelë, H. Mäkinen, K. Mielikäinen, et al., "Volcanic Dust Veils from Sixth-Century Tree-Ring Isotopes Linked to Reduced Irradiance, Primary Production and Human Health", *Scientific Reports* 8, no. 1339 (2018), https://doi.org/10.1038 /s41598-018-19760-w.

26 Tsiamis, *Plague in Byzantine Times*, 20–40.

27 Tıbbi literatür için bkz. J. Mulhall, "The Medical Response to the Justinianic Plague", *Journal of Late Antiquity* 14 (2021): 498–528.

ve ekonomik yollardan Constantinopolis'teki imparatorluk yetkilileriyle sık sık temas halinde olan Etiyopyalı Aksum krallarının yönettiği topraklarla açıkça ilişkilendirmektedir[28]. Araştırmalarda sıkça atıfta bulunulan "Iustinianus Vebası", Geç Antik Dönem'e özgü bir küreselleşme ve bağlantılılık biçiminin sonucuydu.

Güneşin kararması ve yaklaşık 536 yılında gerçekleşen ani sıcaklık düşüşü ile yaklaşık 541 yılında ortaya çıkan hıyarcıklı veba, Iustinianus ile onun memurlarının ve giderek daha zor duruma düşen milyonlarca insanının içinde bulunduğu iklimsel ve epidemiyolojik koşulları kökten değiştirdi. Özellikle hıyarcıklı vebanın gelişi, muhtemelen tüm altıncı yüzyılın en önemli olayıydı[29]. 1990'lardan bu yana tarihçiler ve arkeologlar, iklimdeki bozulma ile vebanın bağlantılı olup olmadığı sorusunu giderek daha fazla gündeme getirmektedir. Bağlantının niteliği henüz tam olarak açıklığa kavuşmamış olsa da, bağlantılı olmaları kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Bu olasılığı ciddi bir şekilde inceleyen ilk kişi, İngiltere merkezli The Independent gazetesinin arkeoloji muhabiri David Keys olmuştur. Keys en güncel bilimsel literatürü okuyarak, 536 yılı

28 Bkz. Sarris, "Viewpoint", ve Sarris, "Climate and Disease" Afrika altıncı yüzyıl vebasının en olası "yakın" kökenlerinden biri olmaya devam etmektedir. *The Fates of Rome* adlı çalışmasında Harper Orta Asya'yı işaret etmektedir. Sarris'in "Viewpoint" adlı çalışmasında belirtildiği gibi, Orta Asya'da şu anda tespit edilen antik veba suşları ile Iustinianus Vebası'yla ilgili elde ettiğimiz suş arasında önemli genetik farklar bulunmaktadır; bu da hastalığın göçü sürecinde (ki bu süreç zaman almış olmalıdır) bazı evrimleşmeler olduğunu göstermektedir. Yeni genetik bulguların bu sorunu çözmesi beklenmektedir. Arabistan üzerindeki güç mücadelesi için bkz. G. Fisher, ed., *Arabs and Empires Before Islam* (Oxford, 2015). Afrika ve hıyarcıklı veba arasındaki ilişkisi için bkz.

M. H. Green, "Putting Africa on the Black Death Map: Narratives from Genetics and History", *Afriques: Débats, méthodes, et terrains d'histoire* 9 (2018), şuradan alınmıştır: http:/journals.openedition.org/afriques/2125. Iustinianus vebasının Aksum'a ve o dönemde büyük bir demografik çöküşün fark edildiği Batı Afrika'daki Kongo yağmur ormanlarına kadar uzanan etkisine dair olası kanıtların mükemmel bir özeti için bkz. P. Frankopan, *The Earth Transformed: An Untold History* (Londra, 2023), 299–300, 303–304. Bu kitap aynı zamanda bu dönemde iklim ve hastalıkla ilgili genel meselelerin ustaca bir analizini de sunmaktadır (bkz. 282–308).

29 *The Chronicle of Theophanes Confessor* çalışmasının editörü tarafından önerildiği üzere, bkz. çev. ve ed. C. Mango ve R. Scott (Oxford, 1997), 322 not 1.

civarında küresel sıcaklıklarda (ya da en azından Kuzey Yarımküre'deki sıcaklıklarda) dramatik bir düşüş olduğuna dair artan kanıtların farkına varmıştı. Tarihin daha yakın dönemleri hakkındaki bilgisi sayesinde, sıcaklıktaki bu tür dramatik düşüşlerin genellikle volkanik patlamalarla (1883'te Endonezya'nın Krakatau Adası'nda meydana gelen gibi) ilişkili olduğunun da farkındaydı. Keys, altıncı yüzyıldaki volkanik faaliyetler için edebi kanıt aramaya başladı. Aynı zamanda hıyarcıklı vebaya ilişkin edebi kanıtlarla da karşılaştı. Tesadüfen, Oxford'da yüksek lisans öğrencisiyken ilk seminer ödevimi bu konu üzerine vermiştim ve Keys benimle temasa geçti[30]. Iustinianus vebası üzerine yaptığı araştırmalar için ona danışmanlık ve rehberlik yapmaya başladım; bu çalışmalar, 1999 yılında Catastrophe: An Investigation into the Origins of the Modern World adlı kitabının yayımlanmasıyla doruğa ulaştı.

Keys'in modeline göre 530'lu yıllarda iklim değişikliğinin neden olduğu ekolojik bozulma, o dönemde Doğu Afrika'da ya da başka bir yerde insan nüfusuyla daha yakın temasa geçmiş olabilecek veba taşıyan kemirgenlerin yiyecek arama şekillerinin değişmesine yol açmış olabilir. Veba daha sonra ölümcül sıçramalarından birini bir türden diğerine yapmıştır. Vebanın Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'e geçişi konusunda Keys'in modeli elimizdeki en iyi hipotez olmaya devam etmektedir[31]. Orta Çağ'ın sonlarında kötü hasat dönemlerini genellikle hıyarcıklı veba salgınlarının takip ettiği kaydedilmiştir. Buradan çıkarılan sonuç bitki örtüsü ya da gıda kaynaklarındaki azalmanın fareleri insan yerleşimlerine yaklaşmaya zorladığı, hatta kemirgenlerin çoğunu öldürdüğü ve böylece onlarla beslenen veba taşıyan pirelerin aniden insan konakçıları aramak zorunda kaldığı yönündedir. Altıncı yüzyılda da benzer bir olaylar dizisi yaşanmış olabilir. Daha sonra vebanın yüksek oranda insandan insana bulaşmış olması mümkündür[32]. Ancak 530'ların sonlarında yaşanan

30 Seminer çalışması daha sonra P. Sarris, "The Justinianic Plague: Origins and Effects", *Continuity and Change* 17 (2002): 169–182 olarak yayımlanmıştır.

31 Dr. Philip Slavin'e borçlu olduğum bir nokta.

32 On dokuzuncu yüzyılda ("Üçüncü Salgın" olarak bilinen) daha sonraki bir varyantının yayılmasındaki rolleri nedeniyle hıyarcıklı vebanın bulaşmasında

ve şiddetli kıtlığa yol açan ani iklim bozulması ile 540'lardaki veba salgını doğrudan bağlantılı olsun ya da olmasın, her birinin etkileri diğerinin neden olduğu sorunları daha da derinleştirmiş olabilir.

"BU KORKUNÇ VE MUAZZAM FELAKET"

Procopius'a göre veba ilk olarak 541 yazında, Akdeniz'i önemli bir kanalla Kızıldeniz'e bağlayan Mısır liman kenti Pelusium'da ortaya çıkmıştı. Buradan hızla doğuya, sahil yolu boyunca Gazze'ye ve batıya İskenderiye şehrine yayıldı. 542 baharında Constantinopolis'e ulaşarak Suriye, Anadolu, Yunanistan, İtalya ve Kuzey Afrika'ya kadar yayıldı. 543 yılına gelindiğinde veba hem Ermenistan'ı hem de Frankların idaresindeki Galya'yı (modern Fransa) vurdu. Ermenistan özelinde Roma ve İran ordularını askeri operasyonlardan çekilmek zorunda bıraktı. Salgının ertesi sene İrlanda'ya ulaştığı kaydedilmiştir[33]. Bu bölgelerin en yoğun nüfuslu olanlarında veba yerel kemirgen grupları arasında popülasyonlar oluşturacak ve böylece gelecekteki salgınları (en azından sekizinci yüzyılın ortalarına kadar tekrar edecek olan) kolaylaştıracaktı. Procopius'un yazacağı gibi "Hastalık ne sadece dünyanın bir bölgesine, ne sadece belirli insanlara geldi, ne de yılın herhangi bir mevsimiyle

sıçanlara ve pirelere odaklanma eğilimindeyiz, ancak Iustinianus vebası ve Kara Ölüm'ün insanlar arasında bu sonraki salgından daha fazla yüz yüze bulaşma ile ilişkili olması mümkündür. Bu noktayı Prof. Guido Alfani'ye borçluyum. Genetik kanıtlara dayanarak hem Iustinianus vebasına hem de Kara Ölüm'e yol açtığını bildiğimiz hıyarcıklı veba türleri birbirleriyle çok yakından ilişkiliydi ve çok benzer evrimsel yolları izlediler (örneğin, Dr. Gunnar Neumann'a borçlu olduğum bir görüş olan "virülans faktörü"ndeki paralel kayıplar gibi). Her iki türün de diğerinden daha az ölümcül olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Dr. David Orton'un da belirttiği gibi, veba Edix Hill'deki topluluğu harap ettiğinde Britanya'da çok az sayıda sıçan varmış gibi görünmektedir; dolayısıyla tamamen sıçanlara odaklanan bir model, altıncı yüzyıldaki salgının coğrafi erişimini açıklamak için yeterli değildir.

33 Hastalığın ulaşması ve yayılması için bkz. D. Stathakopoulos, *Famine and Pestilence* (Aldershot, 2004), ve çığır açan bir çalışma için bkz. L. K. Little, ed., *Plague and the End of Antiquity* (Cambridge, 2007), 3–32.

sınırlı kaldı... ama tüm dünyayı sardı ve insanların hayatını kararttı[34]". Procopius bu gözlemi ilk kez yapmıyordu, çünkü hastalık ilk kez ortaya çıktığında imparatorluk başkenti Constantinopolis'te bulunuyordu.

Procopius'un vebanın ortaya çıkışına dair anlattıkları, hastalığın şehir halkı arasında yol açtığı dehşet ve karmaşaya dair canlı ve üzücü bir his uyandırmaktadır. Hastalığın hayaletler tarafından yayıldığına dair söylentiler yayıldı ve bunun sonucunda birçok vatandaş ilahi koruma umuduyla başkentin kilise ve mabetlerinde toplanmaya başladı. Procopius'un anlattığına göre: "birçokları sığınmak için kaçtıkları mabetlerde dahi sürekli olarak ölüyorlardı." Diğerleri ise kendi evlerine kapanmış, "arayan kişinin aslında şeytanlardan biri olmasından korkarak" arkadaşlarına ya da sevdiklerine bile kapıyı açmayı reddetmişlerdi. Hastalığa yakalananların çoğu başlangıçta üstesinden geleceklerini düşündükleri "ani bir ateşe tutuldular" Ancak birkaç gün sonra uğursuz hıyarcıklı şişlikler ortaya çıkıyordu. Bazıları daha sonra komaya girerken, bazıları da deliryuma kapılıyordu. Procopius'un aktardığına göre şehrin doktorları bu hastalığı açıklamakta ya da nasıl tedavi edeceklerini bilmekte zorlanıyorlardı (bu durum o dönemden günümüze ulaşan tıp literatürü tarafından da doğrulanmaktadır). Bazı kurbanlar hemen ölürken diğerleri birkaç gün sonra çoğunlukla siyah hıyarcıklarla kaplı olarak veya kan kusarak ölüyorlardı. Doktorları ve bakımlarını üstlenen aileleri olan birçok kişi hayatını kaybederken, tamamen ihmal edilen diğerleri ise bir şekilde hayatta kalmayı başardı. Hamile kadınlar söz konusu olduğunda, bazen anne bazen de çocuk hayatta kalıyordu. Hıyarcıkları şişmeye ve sonra patlamaya meyilli olanlar kurtulma olasılığı en yüksek olanlardı. Procopius'un anlattığına göre bu kurtulanların çoğu, yine de bozulmuş uzuvlarla ve konuşma engelleriyle baş başa kalmışlardı. Procopius salgının ilk dalgasının başkentte dört ay sürdüğünü ve en yoğun olduğu dönemde günde beş bin ila on bin kişinin

34 Procopius, *De Bellis* 2.22.3.

öldüğünü bildiriyor[35]. Bu rakamlara inanırsak, kentin nüfusunun kabaca yarısı yok olmuş olabilir[36].

Procopius'un tanıklığı bu korkunç olayların bir başka görgü tanığı tarafından da büyük ölçüde doğrulanmaktadır. Vebanın Mısır'dan Filistin ve Suriye üzerinden Constantinopolis'e doğru ilerlediği sıralarda, din adamı Ephesoslu İoannes de aynı yolculuğu yapıyordu. İoannes daha sonra anılarını bir "Veba Kitabı"nda topladı ve bu kitabı daha sonra daha uzun bir kilise tarihi çalışmasına entegre etti. İoannes vebayı Tanrı'nın gönderdiği bir ceza olarak yorumladı: "tüm dünyanın cezalandırıldığı korkunç ve kudretli bir kırbaç", ve böylece "Tanrı'nın gazabı, üzüm gibi ezilip sıkılan herkesi içine alan bir şarap presine dönüştü." İoannes sokaklarda gömülmeden yatan cesetleri, denizden sürüklenerek gelen ve mürettebatının tamamı yok olmuş gemileri, tümüyle ortadan kalkmış gibi görünen köyleri ve küçük kasabaları anlatır. Aktardığı üzere: "Mısır sınırındaki bir şehrin tamamen yok olduğu ve içinde yalnızca yedi adam ve on yaşında bir çocuğun kaldığı anlatılır[37]"

İoannes veba salgınının en yoğun olduğu dönemde Filistin ve Suriye'den Küçük Asya'ya, oradan da Constantinopolis'e giderken, o ve yol arkadaşları kendilerini sürekli "mezarın kapısını çalıyormuş" gibi hissediyor ve her an ölümü bekliyorlardı. "Bu ülkelerde," diye yazdı, "terk edilmiş ve inleyen köyler ve toprağa yayılmış cesetler gördük; ayrıca sığırlar, domuzlar, koyunlar ve keçiler dağılmış bir şekilde dolaşıyorlardı... ve onlara bakacak kimse yoktu" Hasatlar

35 Age., 2.22.11–12, 2.22.17, 2.22.29–30, 2.22.36, 2.22.38, 2.23.1 (üç ay boyunca zirvede olduğunu, ancak dört ay sürdüğünü belirtmektedir.) Tıbbi tepkiler için bkz. Mulhall, "The Medical Response to the Justinianic Plague" İlginçtir ki, Procopius'un şehri vuran veba salgınını aylara göre tarif ettiği kronoloji, Osmanlı İstanbul'undaki Kara Veba ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bkz. N. Varlik, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience*, 1347–1600 (Cambridge, 2015), 18.

36 Constantinopolis muhtemelen nispeten hızlı bir şekilde yeniden nüfuslanmıştır, ancak bu yalnızca yakın çevresindeki diğer şehirler pahasına gerçekleşmiştir. Tartışma için bkz. C. Zuckerman, *Du village à l'empire: Autour du registre fiscal d'Aphroditô* (525/526) (Paris, 2004).

37 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle*: Part III, çev. Witakowski, 74, 75, 77.

tarlalarda çürümeye terk edildi ve üzüm bağları bakımsız kaldı. İoannes veba haberlerinin Constantinopolis'e vebanın kendisinden bile daha önce ulaştığını söyler. Hastalığın imparatorluk başkentine ulaştığında etkisi yıkıcı oldu: "Musibet bu kentin üzerine ağır bir şekilde çöktüğünde," diye kaydeder İoannes, "önce sokaklarda yatan yoksullar takımına musallat olmaya başladı. Bir günde 5000 ve 7000, hatta 12.000 ve 16.000 insanın vefat ettiği oldu." Ölülerin sayısını saymakla görevli hükümet yetkilileri rakam 230.000'e ulaştığında pes ettiler ve ölülere uygun gömü sağlama girişimleri toplu mezarlar ya da cesetlerin denize atılması (Procopius tarafından da tarif edilmektedir) lehine giderek terk edildi. "Yalnızca ölenler değil", diye anlatmaktadır İoannes, "ani gelen ölümden kurtulanlar da kasıklarındaki buobones olarak adlandırdıkları şişlikler nedeniyle sarsıldılar... Hem hizmetkârlar hem efendiler, hem soylular hem de sıradan insanlar birlikte öldüler. İnleyerek karşılıklı olarak yere yığıldılar." Ölüm oranı o kadar yüksekti ve vefat o kadar ani gerçekleşiyordu ki isimsiz bir mezara gömülmekten ya da sevdiklerinin ölümünden haberi olmadan yitip gitmekten kaçınmak umuduyla, "hiç kimse boynunda ya da kolunda asılı olan ve adını taşıyan bir künye olmadan kapıdan dışarı çıkmıyordu. Kitlesel ölümlerin bir sonucu olarak cenazeler o kadar yaygındı ki, artık ağlayan yoktu... İnsanlar kalplerinden vurulmuş ve hissizleşmişlerdi[38]."

Tarihçiler bazen Procopius ve Ephesoslu İoannes'in vebayla ilgili anlatılarını küçümseme eğilimindedir: yazarlarımız genellikle kasıtlı olarak şişirilmiş ya da abartılı rakamlar vermekle ya da hastalığın Constantinopolis üzerindeki etkisini retorik veya ahlaki amaçlarla abartmakla suçlanır. Ancak bu tür eleştiriler büyük ölçüde temelsizdir ve şaşırtıcı bir empati eksikliğini ortaya koymaktadır. Her iki yazar da eşi benzeri görülmemiş ve tamamen alışılmadık bir ölçekte hem altıncı yüzyılın sonlarına kadar hem de daha sonrasında da tekrarlanmaya devam edecek bir salgın hastalık dehşetini anlatmaya çalışıyorlardı. Muhtemelen 580'lerde yazan İoannes,

38 Age., 80–81, 86–90, 92–93. Aynı durumun Mısır'ın büyük kenti İskenderiye'de de geçerli olduğunu söyler.

"doğu bölgelerinin henüz sona ermemiş olan bu dehşetten nasıl bunaldığını" ifade etmektedir[39]. Her iki yazar da şahsen tanık oldukları ve hissettikleri travmayı doğru bir şekilde aktarmaya çalışmışlardır. Dahası istatistiksel analizler Procopius ve İoannes'in tarif ettiği ani kitlesel ölüm oranlarının, on dördüncü yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar daha iyi kaydedilmiş hıyarcıklı veba salgınlarıyla ilişkili olduğunu bildiğimiz ölüm oranlarıyla tamamen tutarlı olduğunu ortaya koymuştur (özellikle de altıncı yüzyıl vebası pnömonik bir tür geliştirdiyse, ki buna dair göstergeler vardır)[40]. Özellikle Procopius'un kitabını yazarken resmi devlet kayıtlarına erişmiş olması muhtemeldir. İmparatorluk idaresinin başlangıçta Constantinopolis'teki ölü sayısını takip etmeye çalıştığına dair İoannes'ten bildiklerimiz göz önüne alındığında, Procopius'un rakamlarını resmi bir kaynaktan almış olması tamamen mümkündür. Vebayla ilgili elimizdeki çağdaş anlatılar gerçek oldukları için duygusaldırlar. Salgından sağ kurtulanlar olarak Procopius ve İoannes'in eserleri okunmalı, saygıyla karşılanmalı ve gelecek nesillerin yersiz küçümsemelerine maruz kalmamalıdırlar.

"TANRI'NIN HAKLI ÖFKESİ"

Iustinianus ve sarayının böylesine benzersiz şiddette bir krize nasıl yanıt vermesi gerekiyordu? Ephesoslu İoannes'in de belirttiği gibi vebanın 541 yazında ilk kez tespit edilmesiyle 542 baharında Constantinopolis'e ulaşması arasında geçen süre imparatora ve etrafındakilere en azından düşünmek ve taşradan gelen felaket haberleri üzerine ileriye dönük planlar yapmak için zaman kazandırmıştı. Ephesoslu İoannes ve Procopius, veba Constantinopolis'i vurduktan sonra sonuçlarıyla ilgilenme görevinin Iustinianus'un Theodoros adında yakın bir sırdaşına verildiğinde hemfikirdir. Theodoros'un o zamana kadarki resmi görevi, imparator ile ona dilekçe vermek

39 Age., 98.

40 Sarris, "Viewpoint", 326 not 42. Vebaya ve olası etkilerine ilişkin çağdaş anlatılarımızı reddetme girişimleri büyük ölçüde kaynakların, tarih yazımının ve hastalığın temelden yanlış anlaşılmasına dayanmaktadır.

isteyenler arasında bir muhatap olarak hareket eden referendariusluktu[41]. Onu vebayla ilgili olarak muhtemelen vebanın Constantinopolis sokaklarındaki ani etkisine doğrudan yanıt vermekle görevli bir tür gezici "makamsız bakan" olarak düşünülmelidir. Onun kilise içinde büyük bir bağlılık ve hayranlık uyandıran İoannes Hesykhastes olarak bilinen ünlü bir kutsal adamın yeğeni olabileceğine dair ipuçları vardır[42]. Bu nedenle Constantinopolis patriğinden ve imparatorluk kentinde emrindeki çok sayıda rahip, keşiş ve diğer çalışanlardan destek almak ve yardım çağırmak için özellikle iyi bir konumda olabilirdi. Iustinianus'un yasaları patriklik makamının uzun zamandır başkentteki cenaze törenlerini organize etmekten sorumlu olduğunu, mezar kazıcıları, cenaze kortejleri ve hatta ölüleri uğurlamak için profesyonel yas tutucular olarak hareket eden rahibe grupları sağladığını ortaya koymaktadır[43]. İoannes'in ifadesiyle şehrin giderek daha fazla "ceset koktuğu" gerçeği göz önüne alındığında, kilisenin yardımı hayati önem taşıyacaktı[44].

Kaynaklarımızdan hiçbirinin imparatorluk idaresinin hasta ve ölmekte olanlara bakım sağlamak için ortak bir çaba gösterdiğini anlatmaması dikkat çekicidir. Bugün "halk sağlığı" olarak adlandırdığımız şey açısından en önemli öncelik, ölülerin cesetlerinin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde imha edilmesiydi. Theodoros'un üzerinde yoğunlaştığı görev buydu. Kilisenin yardımıyla hızlı defin işlemleri organize edilmiş, bunlar imkânsız hale geldiğinde ise hem Ephesoslu İoannes'in hem de Procopius'un tarif ettiği toplu mezarlar ve diğer acil durum önlemleri uygulamaya konmuştur. İoannes, Iustinianus'un Theodoros'a "bu meseleleri denetlemek için gerekli olduğu kadar altın alması ve harcaması" talimatını verdiğini kaydeder. Theodoros "büyük yeteneklere sahip insanları ihmalkâr davranmamaya ve cesetler için büyük hendekler kazmaya" ikna etmeliydi.

41 Procopius, *De Bellis* 2.23.6.

42 Bkz. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 3, A.D. 527–641* (Cambridge, 1990), PLRE-III-B, 1248 (Theodorus 10).

43 *J.Nov.* 59.

44 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle*: Part III, çev. Witakowski, 91.

Birçok insan bu çabasında ona katıldı, ancak onları yardım etmeye ikna etmek için fahiş ücretler ödemek zorunda kaldı. Hıyarcıklı vebanın kurbanlarını perişan bir duruma sokması nedeniyle kadavralarla uğraşmak hoş bir görev olamazdı. Iustinianus'un emirleri doğrultusunda hareket eden Theodoros, "her birine 70.000 cesedin konulduğu çok büyük çukurlar kazdırdı" Çukurların yanına, "altın tutan ve işçiler ile halkın diğer kesimlerine cesetleri taşımaları ve çıkarmaları için hediye sunarak cesaret veren adamlar yerleştirdi; her yük için beş, altı hatta yedi ve on altın sikke veriyorlardı. Ayrıca kentte bizzat dolaşarak insanları ölüleri dışarı çıkarmaya çağırdı... Böylece onun çabalarıyla kent yavaş yavaş cesetlerden kurtuldu" Kent valisi gibi diğer yetkililer kentin yiyecek tedarikinde ve tüm iaşe sisteminde veba kaynaklı bir krizi çözmeye çalışmakla meşgul olmalıydılar. İoannes'e göre, "alışveriş durdu ve dükkânlar tüm dünyevi zenginlikleriyle birlikte kapandı. Tüm şehir durma noktasına geldi bunun sonucunda yiyecek pazarlardan kayboldu ve büyük sıkıntılar baş gösterdi[45]."

Açıkçası Theodoros olağanüstü bir bağlılık ve özveriye sahip bir memurdu. Procopius onun başkentteki cenaze ve defin işlemlerinin çoğunu kendi cebinden karşıladığını söylemektedir[46]. İoannes'in aktardığına göre Theodoros, Constantinopolis sokaklarıyla meşgulken "imparatorluk sarayı hüzünle dolup taşmıştı. Her gün çok sayıda ve binlerce amirin ve bütün büyük Senatus'un önünde eğildiği imparator ve imparatoriçe şimdi sefil bir hale gelmişti ve diğer herkes gibi üzüntüye boğularak yalnızca birkaç kişinin hizmetlerini gördükleri bir duruma düşmüşlerdi"[47]. Gerçekten de Procopius'un anlattığına göre sarayın duvarları içinde olmasına rağmen Iustinianus bile vebaya yakalanmıştı. Ancak imparator iyileşecek kadar şanslıydı ve muhtemelen hayatta kalmasını başkentte büyük saygı gören sağlık azizleri Kosmas ve Damianos'un mucizevi müdahalesine borçluydu. Hukuk reformu projesindeki sağ kolu olan quaestor Tribonianus o

45 Age., 91–92, 88.

46 Procopius, *De Bellis* 2.23.8.

47 Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle*: Part III, çev. Witakowski, 92.

kadar şanslı değildi: Procopius onun bu sıralarda hastalıktan öldüğünü bildirir[48].

Tribonianus'un ölümüne ve imparatorun hastalığına rağmen imparatorluk yetkilileri vebanın gelişi ve etkisi ile hastalığın sosyal, ekonomik ve mali etkilerini sınırlamayı ve kontrol altına almayı amaçlayan, dikkatle hedeflenmiş bir dizi idari ve yasal tedbirle karşılık verdiler. Bu önlemlerden bazılarının hastalık henüz başkente ulaşmadan önce planlanıp hazırlandığı açıktır ve sarayın hızla değişen bir durumu analiz etme ve buna yanıt verme konusundaki dikkate değer kapasitesini ortaya koymaktadır. 542 Mart'ında Iustinianus'un "ölümün kuşatıcı varlığı arasında" (ki bunun "her bölgeye yayıldığını" da ekliyor) yazıldığını belirttiği bir yasada, imparator devletin mali işlemlerinde önemli bir rol oynayan imparatorluk ekonomisinin "bankacılık sektörünü" desteklemeye çalıştı. Bu yasayla Iustinianus, bankerlerin ve tefecilerin aniden ölen borçluların mirasçılarını takip etmelerini kolaylaştırdı ve bankacılık camiasına alacaklarını takip etmeleri için özel bir mahkemeye hızlı erişim hakkı verdi[49]. Aynı şekilde 543'te Iustinianus, uygun vasiyette bulunmadan ölen kişilerin (Ephesoslu İoannes açıkça veba ile ilişkilendirdiği bir olgu) neden olduğu zorlukları çözmek için yasa çıkardı[50]. Ertesi yıl çıkarılan bir yasada Iustinianus, Suriye'nin Antakya kentinde önce bir annenin sonra da kızının "son veba salgınında" arka arkaya ölmesi üzerine ortaya çıkan bir vakaya yanıt olarak çocukların miras haklarını ele aldı[51].

48 Procopius, *De Bellis* 2.23.20, 1.25.2. İmparatorun iyileşmesinin Aziz Kosmas ve Damianos'a atfedilmesi için bkz. Procopius, *De Aedificiis* 1.6.5–6. Procopius, Iustinianus'un kurtulduğu hastalığın veba olduğunu açıkça söylemez, ancak imparatorun hekimlerinin onu ölüme terk ettiklerini bildirir. Bu öneriyi Dr. Michael Stewart'a borçluyum. Bu iki azizin Constantinopolis'teki kültü için bkz. P. Booth, "Orthodox and Heretic in the Early Byzantine Cult(s) of Saints Cosmas and Damian", şurada *An Age of Saints? Power, Conflict and Dissent in Early Medieval Christianity*, ed. P. Sarris, M. Dal Santo, ve P. Booth (Leiden, 2011), 114–128.

49 *J.Edict.* 7.

50 *J.Nov.* 118; Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias, *Chronicle*: Part III, çev. Witakowski, 93.

51 *J.Nov.* 158.

544 yılında çıkarılan ve büyük önem taşıyan bir yasada Iustinianus, hastalığın ilk dalgasından sağ çıkan işçilerin, zanaatkârların ve tarımsal çalışanların, yerel işgücü kıtlığından faydalanarak daha yüksek ücretler talep etmeleri veya mal ve hizmetler için daha yüksek fiyatlar istemelerinin önüne geçmek amacıyla fiyat ve ücret kontrolleri getirmeye çalıştı. İmparatorun belirttiği gibi, "Tanrı'nın iyiliği tarafından gönderilen bu azap, meslek ve zanaat sahiplerini... daha iyi insanlar haline getirmeliydi, ancak bunun yerine, bunun bir sonucu olarak açgözlülüğe yöneldiklerini ve eskiden alışılmış olanın iki veya üç katı fiyat talep ettiklerini fark ettik." Terk edilmiş tarım arazileri veya nüfusun azaldığı bölgelerdeki topraklar, zorunlu olarak komşu toprak sahiplerine veya topluluklara tahsis etmek üzere yeni prosedürler uygulamaya konuldu. Bu tür mülklere sahip olanlar, sonuç olarak ilgili vergilerden sorumlu hale geldiler. Salgının, Iustinianus'un tebaasına ahlaksızlıkları yüzünden "kıtlıkların, depremlerin ve vebaların" meydana geldiğini ve yollarını değiştirmezlerse "Tanrı'nın haklı gazabıyla yok olma" riskiyle karşı karşıya olduklarını açıkladığı "küfür" ile ilgili bir yasa maddesinde referans alındığı anlaşılmaktadır[52]. Iustinianus'un vebanın nedeninin günah olduğu konusunda Ephesoslu İoannes'le hemfikir olduğu açıktır.

Iustinianus ve etrafındakiler vebanın Tanrı'nın imparatorluğa karşı döndüğüne ve imparatorun tebaasını ahlaki başarısızlıkları nedeniyle cezalandırdığına ve onları bir kez daha tövbeye çağırdığına işaret ettiği konusunda çok endişeliydiler. İmparator ve saray maiyeti yine hastalığın imparatorluğun vergi gelirleri üzerindeki etkisi konusunda aynı endişeye sahiplerdi. Toplu ölümler daha az vergi mükellefi anlamına geliyordu. Daha az vergi mükellefi daha az vergi geliri demekti ve daha az vergi geliri hem Doğu'ya hem de Batı'ya yönelik savaşları finanse etmeyi ve devletin olağan faaliyetlerinin masraflarını karşılamayı zorlaştıracaktı. Procopius, Iustinianus'un tarım işçilerinin çoğunun hastalık nedeniyle yok olmasına rağmen

52 *J.Nov.* 122; *J.Nov.* 128 c. 7–8; *J.Nov.* 77. Fiyat enflasyonu konusunda, Tel-Mahreli Pseudo-Zakharias'ta yer alan Ephesoslu İoannes'in anlatımına da bakınız., *Chronicle*: Part III, çev. Witakowski, 88.

toprak sahiplerinin vergi borçlarını silmeyi reddedecek kadar zalim olduğundan yakınacaktır[53]. Benzer şekilde Mısır'dan gelen evraklar, veba salgınından sonra vergi düzeylerinin, muhtemelen nüfusun azalmasının mali etkisini telafi etmek için önemli ölçüde arttığını ortaya koyuyor[54]. Bu, Iustinianus'un daha önce herkesin kendi payına düşeni ödemesi halinde vergi artışlarına gerek kalmayacağına dair verdiği güvenceye rağmen gerçekleşmişti.

Vebanın imparatorluğun para sistemi üzerindeki etkisi fark edilebilir. Muhtemelen imparatorluğun mali durumunu istikrara kavuşturmak amacıyla, sikke basımı ve dağıtımından sorumlu bakan (eski bir banker olan Petros Barsymes) bir dizi hafif altın solidus bastırdı. Iustinianus'un acil durumda bankacılık yasasını çıkardığı sıralarda, Constantinopolis'in bakır sikkelerinin ağırlığı da azaltılmıştı. Bu durum devletin çalışanlarına ve diğer kesimlere daha hafif sikkelerle ödeme yaparken, vergilerin tam ağırlıktaki para birimiyle ödenmesini talep etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Amaç, imparatorluğun aniden daralan hem nakit hem de metal rezervlerini mümkün olduğunca idareli kullanmak olabilir. İkinci meselede büyük ölçüde emek yoğun bir endüstri olan bakır madenciliği, muhtemelen insan gücü kıtlığının bir sonucu olarak bu dönemden itibaren gerilemeye başlamış gibi görünmektedir. Bu durum özellikle imparatorluğun ana bakır madenlerinin bulunduğu Kıbrıs'ta belirgindi[55].

520'lerde olduğu gibi veba yıllarında da Iustinianus sikkelerini propaganda amaçlı kullanmaya çalışmıştır. Örneğin Procopius'un tam da imparatorun hıyarcıklı vebaya yakalanmış olabileceğini öne sürdüğü dönemde, Constantinopolis'teki yetkililer Iustinianus'u boynunda ya da çenesinin altında bir hıyarcıkla ya da sikkelerden birinde muhtemelen böyle bir hıyarcığı örten bir maske takarken tasvir eden bir dizi

53 Procopius, *Historia Arcana* 23.19–21.

54 Bkz G. Bransbourg, "Capital in the Sixth Century", *Journal of Late Antiquity* 9 (2016): 305–414, 342–346, 394. Bransbourg'un vergi seviyelerine ilişkin analizi diğer bazı iddialarından daha güvenilirdir. Tartışma için bkz. P. Sarris, "Egypt in the Age of Justinian: Connector or Disconnector?", şurada *Egypt in the Eastern Mediterranean World*, ed. J. Bruning, J. H. M. de Jong, ve P. M. Sijpesteijn (Cambridge, 2022).

55 Bkz. Sarris, "Viewpoint", 332 not 66.

bakır sikke bastırmıştır. Bu özellikler kısa bir süre sonra sikkelerden kayboldu[56]. Bu sikkeler Constantinopolis'in hayatta kalan sakinlerine imparatorun mucizevi iyileşmesinin, özellikle de tebaası sadece insani değil aynı zamanda ilahi meselelerle de ilgileniyorsa, imparatorluğun kendisinin de iyileşmesi anlamına geleceğini işaret ediyor olabilir.

SAVAŞIN ZORLUKLARI

Veba ve iklim değişikliğinin yol açtığı sefalet savaşlarla daha da şiddetlendi. Orta Çağ'daki Hristiyan yazarlar, insanlığa savaş, kıtlık ve hastalık dehşetini yaşatma yetkisi verilen "Mahşerin Dört Atlısı'na" dair İncil'deki kavramı ayrıntılı şekilde açıkladılar[57]. 540'lardan itibaren Iustinianus'un imparatorluğu genellikle eşzamanlı olarak bu sıkıntıların her birinden giderek daha fazla etkilenecekti.

İranlıların 540'ta Antakya'yı yağmalamasının ardından gördüğümüz gibi Hüsrev ve orduları Kuzey Suriye'yi yakıp yıkmış, haraç toplamış ve imparatorluk yetkililerini Iustinianus'un tebaasının gözünde küçük düşürmüştü. Bunun üzerine Iustinianus Belisarius'u bir kez daha doğuya gönderdi. Roma kuvvetlerini ve Arap müttefiklerini Dara'da toplayan general, İranlıların elindeki Nisibis şehrine bir misilleme saldırısı düzenledi ve Roma topraklarına çekilip Constantinopolis'e geri çağrılmadan önce önemli bir düşman kalesini ele geçirip tahrip etti[58]. Belisarius daha sonra 542'de Hüsrev'in yenilenen saldırganlığını kontrol altına almak için Suriye sınırına geri gönderildi. Iustinianus'un vebaya yakalandığı haberini duyan Belisarius'un yokluğunda Constantinopolis'te belirlenecek yeni bir imparatoru tanımayacağını söylediği aktarılır[59]. Procopius, Belisarius'un Iustini-

56 H. Pottier, "L'empereur Justinien survivant à la peste bubonique", *Travaux et mémoires* 16 (2010): 685–691.

57 *Vahiy* 6.7–8.

58 Procopius, *De Bellis* 2.18.1–26, 2.19.30–49.

59 Procopius, *Historia Arcana* 4.1–6. Bu bana Procopius tarafından aktarılan ve Belisarius'un Byzantium'da tahta oturacak bir "ikinci Iustinianus'u tanımayacağını" söylemekle suçlandığı hikâyenin en olası yorumu gibi geliyor. Bkz. Martindale, *Prosopography*, PLRE-III-A, 21.

anus'a defalarca imparatorun yaşamı boyunca taht için bir teklifte bulunmayacağına dair söz verdiğini vurgular. Göstergeler, onun ve çevresindekilerin artık Iustinianus'un olmadığı bir dünyada kendilerine açık olan seçenekleri düşünmeye başladıklarını göstermektedir. Bu tartışmaların haberinin Theodora'ya ulaştığı ve bunun üzerine Belisarius'un bir kez daha başkente çağrılarak bir soruşturmaya tabi tutulduğu ifade edilmektedir. Belisarius'un soruşturma sürecinde şahsi servetine el konuldu ve suikasta uğrama korkusuyla yaşadığı aktarılmaktadır. General sonunda görevi kötüye kullanmaktan aklandı ve servetinin büyük bir kısmı kendisine iade edildi. İranlılara karşı bir kez daha gönderilme talebine rağmen Belisarius, Iustinianus Batı'da yeniden hizmetlerine ihtiyaç duyulduğuna karar verene kadar Constantinopolis'te tutuldu[60].

545 yılında Iustinianus'un elçileri Şah'ı önce ateşkese, ardından da bir barış anlaşmasını kabul etmeye ikna ettiler. Barışın bedeli yüksekti: Iustinianus, Hüsrev'e 144.000 solidi ve Procopius'un bize anlattığına göre daha önce Şah'ın "ağır bir hastalıktan" kurtulmasına yardımcı olmuş olan tanınmış bir doktor (muhtemelen sarayına bağlı) göndermek zorunda kaldı. İki yıl önce İran birlikleri vebaya yakalanma korkusuyla Ermenistan'dan çekilmişti ve bu hastalıktan korkan Hüsrev'in Iustinianus'un son zamanlarda vebadan kurtulmasının sorumluluğunu (Aziz Kosmas ve Damianos yerine) doktorda bulmuş ve bu nedenle onu elinin altında istemiş olabileceği düşünülebilir. Iustinianus'un hem doktoru hem de parayı hemen gönderdiği söylenir[61].

Ancak 545'te Iustinianus ve Hüsrev arasında müzakere edilen ateşkes, Kafkasya'da savaş devam ettiği için sadece Suriye için geçerliymiş gibi görünmektedir. Süper güçler arasındaki rekabetin yaşandığı bu bölgede Romalılar 520'li ve 530'lu yıllarda en önemli ilerlemelerini kaydetmiş, Lazika kralının taraf değiştirmesini sağlamış,

60 Procopius, *Historia Arcana* 4.13–31, 4.38–39. Bu bölümün alternatif bir analizi için şu etkileyici çalışmaya bakınız M. E. Stewart, "A Tangled Web: Marriage and Alliance in the Shadows of the Plague", *Classica Cracoviensia* (yakında yayımlanacak).

61 Procopius, *De Bellis* 2.28.7–11.

Tzanica üzerindeki denetimini genişletmiş ve Ermenistan'daki Roma topraklarını daha sıkı bir şekilde imparatorluğun boyunduruğu altına almışlardı. Hüsrev, hem Lazika hem de Ermenistan'daki soyluların Iustinianus'un zorba yönetimine karşı artan düşmanlığından faydalanarak Roma'nın bu kazanımlarını geri almaya kararlıydı. Burada savaş kesintisiz bir şekilde devam edecekti; İranlılar nehir vadilerine, şehirlere ve alçak bölgelerdeki alanlara hâkim olurken, Romalılar ve müttefikleri, giderek daha fazla dağlık alanlar ve dağ geçitlerinde pusu ve diğer gerilla savaşı tekniklerine başvurmak zorunda kaldılar. Bu kuzey cephesiyle ilgili olarak on iki yıl daha ateşkes kararı alınmayacaktı ve bu noktada iki imparatorluk esasen birbirleriyle savaşmayı bırakmışlardı. Suriye ya da "Mezopotamya" sınırındaki ilişkiler de gerginliğini koruyordu: 547'de Hüsrev, Dara'daki Roma surlarına sebepsiz (ve başarısız) bir saldırı başlattı ve iki imparatorluğun bağımlı Arap kralları arasında çatışmalar yaşanmaya devam etti[62]. Constantinopolis'e bağlı en doğudaki eyaletlerin birçok sakini için 545 yılındaki ateşkes barış getirmiş olmasına rağmen güvenlik getirmemişti.

"ÖLÜMÜN ÇOK HAZİN SESİ..."

Afrika'daki askeri durum da zorlu olmaya devam ediyordu. 536 yılında buradaki Romalı komutan Solomon'un bölgenin sorunlu Berberi savaş beyleri üzerindeki imparatorluk otoritesini genişletme girişimleri, Herul kökenli general Stotzas'ın önderlik ettiği büyük bir isyanla akamete uğradı. Sadece Belisarius'un Kartaca'ya gelişi durumu kurtarmaya yardımcı oldu. Yine de 536'dan 539'a kadar olan dönem Iustinianus'un bir zamanlar Vandal Krallığı'nın merkezini oluşturan topraklar üzerindeki egemenliğini pekiştirme yeteneğini daha da zayıflatan, süregelen askeri huzursuzluklarla nitelendirilecekti. Sahiden de zaman zaman bölgedeki imparatorluk hakimiyeti

62 G. Greatrex ve S. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars: Part 2, 363–630 AD* (Londra, 2002), 115–123. Iustinianus 551'de burada bir ateşkes görüşmesi yapmaya çalıştı ama başarılı olamadı. Bkz. Age., 123–124.

yalnızca Kartaca'nın çok az ötesine uzanıyordu, zira Roma'nın sahra ordusunun unsurları arasındaki iç çatışmalar devamlı olarak alevlenmişti. 536'daki başarısız isyanın ardından, hain ya da güvenilmez görülen subay ve birliklerin tasfiyesine girişildi. Ancak İtalya seferi devam ettiği için onların yerini almak üzere İstanbul'dan yeni birlikler gönderilmedi. Genel askeri etkinlikte kaçınılmaz bir düşüş yaşandı ve bu da kıyı bölgesinin ötesindeki Afrika hinterlandında uzanan Berberi savaş beylerinin konumlarını güçlendirmeleriyle neticelendi. 530'lu yıllardan 540'ların sonlarına kadar Berberilerin -belki de Roma imparatorluk varlığına karşı muhalefetin yardımıyla- giderek daha büyük bir siyasi ve askeri vahdet kazandıklarına dair işaretler bulunmaktadır. Sonuç olarak imparatorluk kontrolü altında kalan bölgeler için giderek daha önemli bir tehdit oluşturmaya başladılar[63].

Askeri huzursuzluğun başlıca nedenleri dini ve ekonomik olmaya devam etti; Iustinianus'un barbar birliklerinin çoğu eyalette uygulanmaya başlanan Arius karşıtı önlemlerden rahatsızdı ve maaşlarının ödenmemesine giderek daha fazla öfkelendiler[64]. Ağustos 535'te Iustinianus Yahudilerin, paganların, Ariusçuların ve diğer sapkınların Afrika'da dini törenler yapmalarını ya da ibadet yerlerine sahip olmalarını yasaklamıştı: "Dinsizler", diyordu Iustinianus, "ibadetlerden ve kiliselerden tamamen dışlanmalıdırlar. Piskopos ya da din adamı atamalarına ya da herhangi bir kişiyi vaftiz etmelerine ve kendi çılgınlıklarına katmalarına hiçbir şekilde izin verilmeyecektir. Bu tür mezhepler sadece bizim tarafımızdan değil, daha önceki yasalar tarafından da kınanmıştır; taraftarları tamamen suçludur ve aynı zamanda ahlaksızdırlar[65]." Afrika'nın Katolik piskoposları tarafından teşvik edilen Iustinianus, tüm Yahudi sinagoglarının yıkılıp kilise olarak yeniden inşa edilmesini ve "dinsizlerin kutsal ayinleri icra etmesi kabul edilemez" olduğu için tüm Ariusçu kiliselere ve mülklere el konulup Katolik

63 M. E. Williams, "The African Policy of Justinian I" (DPhil, Oxford University, 2015), 197–198, 233.

64 Age., 198–200.

65 *J.Nov.* 37 c. 5.

Kilisesi'ne tahsis edilmesini emretmişti[66]. Aynı şekilde Procopius'un da belirttiği gibi, "Iustinianus askeri güçlerinin ödemelerini geciktirdi ve başka şekillerde askerleri mağdur etti. Bu yüzden büyük yıkımlarla sonuçlanan ayaklanmalar ortaya çıktı[67] "

Belisarius, Stotzas ve isyancılarını Kartaca surlarından defetmeyi başarmış olmasına rağmen asi lideri ele geçiremedi. Iustinianus'un kuzeni Germanus, Kartaca'ya vardığında, "ordunun üçte birinin Kartaca ve şehirlerde olduğunu, geri kalanın ise Romalılara karşı tiran [Stotzas] ile saf tuttuğunu" görmüştü[68]. Kendisini sayıca önemli ölçüde yetersiz bulan Germanus, Stotzas'a cepheden saldırma riskini göze almayarak, hoşnutsuz birlikler arasında kalpleri ve zihinleri kazanmaya çalışmak gibi akıllıca bir karar verdi. İsyancılara genel bir af önerdi ve ilgili askerlerin gaspçının emrinde görev yaptıkları dönemler için bile borçlu oldukları tüm ödemeleri yerine getireceğini ilan etti[69]. Bize anlatılanlara göre bu çaba önemli ölçüde başarıya ulaştı ve Germanus saldırıya geçmek için kuvvetlerini hazırladı. Stotzas bir kez daha Kartaca üzerine yürüyerek onu engellemeye karar verdi[70].

Procopius'un iddiasına göre Germanus askerlerini savaş için toplarken, onlara Iustinianus'a olan borçlarını hatırlatarak yükümlülük duygularını güçlendirmeye çalışmıştı: "Ey askerler, imparatoru haklı olarak suçlayabileceğiniz hiçbir şeyin olmadığını ve onun size yaptıklarıyla ilgili kusur bulamayacağınızı sanırım hiçbiriniz inkâr edemezsiniz; zira tarlalardan, yanınızda sadece bohçalarınız ve birer alelade giysiyle geldiğinizde sizi o toplayarak Byzantium'a getirdi. Sizleri öyle güçlü kıldı ki artık Roma devleti size dayanıyor[71]." Tahmin ettiğinden daha büyük ve kararlı bir orduyla karşılaşan Stotzas cesaretini kaybetti ve Germanus ve adamları tarafından takip edilerek Numidya'ya çekildi.

66 *J.Nov.* 37 c. 8.
67 Procopius, *Historia Arcana* 18.10–11.
68 Procopius, *De Bellis* 4.16.1–3.
69 Age., 4.16.6–7; Williams, "The African Policy of Justinian I", 207.
70 Procopius, *De Bellis* 4.16.10–11.
71 Age., 4.16.12–13.

Scalae Veteres ("Kadim Basamaklar") olarak bilinen yerde iki ordu nihayet çarpıştı. Procopius kaos, karmaşa ve kargaşanın hâkim olduğu bir savaş sahnesi tasvir eder: her iki tarafın askerleri de aynı dili konuşup aynı üniformaları giydiğinden, savaşçıların dostu düşmandan ayırt etmesi çok zorlaşmıştır. Germanus'un kendisi de atından düştü ve muhafızları hemen etrafını sarmasalardı muhtemelen öleceketi[72]. Sonunda Germanus'un birliklerinin üstün disiplini ve daha sıkı savaş düzeni galip geldi ve savaş alanını terk etmek zorunda kalan Stotzas, bir avuç Vandal muhafızıyla birlikte Mauretania'ya kaçtı[73]. Görece bir barış dönemi başlasa da Roma ordusu içindeki gerilim yüksek kalmaya devam etti. Maximinus adlı bir subay tarafından düzenlenen bir darbe girişimi artık ortaya çıkarılmıştı ve Germanus onu şehir surlarının dışında kazığa oturttu. Maximinus'un komplocularının çoğu Kartaca'daki hipodromda idam edildi. 539 yılına gelindiğinde durum, Iustinianus'un kuzenini Constantinopolis'e geri çağırması ve Afrika'yı bir kez daha vali Solomon'a emanet etmesi için yeterince istikrarlı olarak görülüyordu.

Ancak Kartaca'daki imparatorluk yetkilileri Stotzas'ın son sözünü duymamışlardı. Afrika hinterlandındaki Berberi savaş beylerinin isyancı generali çok ciddiye aldıkları açıktır. Mauretania'da saklandığı sırada yerel bir hükümdarın kızıyla evlendiği ve daha sonra 544 yılında yeniden ortaya çıkarak Byzacena'daki Berberilerin savaş beyi Antalas'ın komutası altındaki birlikleri yönettiği bildirilmektedir[74]. Antalas, Roma iç savaşından faydalanarak imparatorluk kontrolündeki topraklar üzerindeki baskıyı artırmış, kardeşinin idam edilmesi ve şimdiye kadar iş birliğini sağlamak için kendisine ödenen geleneksel ödemelerin kesilmesi nedeniyle Roma makamlarından intikam almıştı. Solomon, Iustinianus'un Pentapolis ve Tripolitania'yı yönetmekle görevlendirdiği iki yeğeni -Cyrus ve Sergius- eşliğinde askerlerini Kartaca'dan Teveste'ye (Tébessa) götürdü. Çıkan savaşta

72 Age., 4.17.20–23; Williams, "The African Policy of Justinian I", 208.

73 M. Whitby, *The Wars of Justinian* (Barnsley, 2021), 192–193; Procopius, *De Bellis* 4.17.30–35.

74 Williams, "The African Policy of Justinian I", 208.

Solomon ve adamları bozguna uğradılar ve imparatorun Afrika'daki başkomutanı da atından düşerek düşmanın eline düşerek öldürüldü. Sergius amcasının yerine atandı. Bu karar, onun astlarını ve tebaasını sürekli olarak kızdırma ve kendisinden uzaklaştırma konusundaki bitmez tükenmez yeteneği nedeniyle neredeyse umumi bir hayal kırıklığıyla karşılandı. Hatta Antalas'ın Iustinianus'a mektup yazarak, imparatorun daha iyi birini ataması halinde barış yapmayı teklif ettiği söylenmektedir[75].

Bu noktada Antalas'a Stotzas da katıldı. Bu iki adam önemli bir kıyı kenti olan Hadrumetum'u (modern Sousse) ele geçirmeyi başardılar ve burası yağmalanıp kısa süreliğine işgal edildi[76]. Iustinianus bölgedeki imparatorluk servetini yeniden canlandırmak için bir kez daha kendi ailesinin üyelerine başvurdu ve yeğeni Praiekta ile evli olan general Areobindus'u Kartaca'ya gönderdi. Areobindus Byzacena'da düşmanla savaşırken, Numidya'daki kuvvetlerin komutası Sergius'a bırakıldı[77] Sergius, düşmana karşı önemli bir karşılaşmada yardım için birlik göndermeyi başaramayınca sonunda görevden alındı. Numidya'daki başkomutanlık için yerine, daha önce merhum Solomon'un özel silahlı hizmetkârı (buccellarius) olarak görev yapan Gunthar (bu isim Germen kökenli olduğunu düşündürmektedir) getirildi. 546 yılında Gunthar, imparator Iustinianus'a iyiliğinin karşılığını Areobindus'a karşı başarılı bir darbe düzenleyerek ödedi ve onu öldürüp başını kesti. Başını, eski Vandal Krallığı'nın kontrolünü paylaşmaya söz verdiği Antalas'a gönderdi. Hem Antalas hem de Gunthar, Kafkasya'daki son savaş sırasında İran ordusundan Romalılara sığınan ve Iustinianus'a sadık olan Artabanes adlı bir Ermeni general tarafından alt edildiler. Kartaca, gaspçı tarafından bir aydan biraz fazla bir süredir tutuluyordu. Artabanes, Gunthar'ı açık bir savaşta yenmedi, bunun yerine onu destekleme sözü verdi ve ardından hem generali hem de önde gelen

75 Whitby, *The Wars of Justinian*, 194–195.
76 Age., 195–196.
77 Martindale, *Prosopography*, PLRE-III-A, 107–109.

destekçilerini bir ziyafette öldürdü[78]. Afrika'da imparatorluk kontrolünün yeniden sağlanması, son derece bıçak sırtı bir olaydı.

546 yılında Artabanes Constantinopolis'e geri çağrılmasını istedi. Bu sebeple onun yerine daha önce hem Belisarius hem de Solomon'un emrinde Afrika'da görev yapmış olan ve bölgeyi iyi tanıyan İoannes Troglites getirildi. Onun Berberilere karşı giriştiği sonraki seferler, Kartacalı Latin şair Flavius Cresconius Corippus tarafından ölümsüzleştirilerek, İohannidos adlı 4.700 dizelik, sekiz kitaptan oluşan bir destana aktarıldı. Corippus'un İoannes'e duyduğu coşkunun gerçek ve tamamen haklı olduğuna inanmak için iyi bir neden vardı: generalin bölgeye varır varmaz düşmanla savaşmaya karar verdiği, Byzacena'ya ilerlediği ve kısa süre sonra Antalas'a mektup göndererek teslim olmasını talep ettiği anlaşılmaktadır. Ardından imparatorluk güçleri ile Berberiler arasında bir dizi mücadele başladı (şairin ima ettiği bir isyanla bir kez daha noktalanır)[79]. Nihayet 548 yılının ortalarına doğru İoannes, Cato Ovaları olarak bilinen yerde imparatorluğun düşmanlarını kesin bir yenilgiye uğrattı. Önde gelen on sekiz Berberi savaş beyi öldürüldü ve Antalas boyun eğmek zorunda kaldı[80]. Procopius'un ifadesiyle, "Böylece Libyalılardan hayatta kalanlar, sayıları az ve son derece yoksul olmalarına rağmen sonunda ve büyük zahmetlerden sonra biraz huzur buldular"[81]. Bu barış mutlak değildi, çünkü Corippus'un da belirttiği gibi savaş Afrika'da şiddetlenirken aynı zamanda veba da yayılıyordu. Constantinopolis'te hastalığın etkisine dair elimizdeki anlatımlarla büyük ölçüde örtüşen bir betimleme, deniz yoluyla korkunç bir veba salgınının bölgeye ulaştığını ve bunun sonucunda son derece yaygın hale gelen ölüm nedeniyle hayatta kalanların artık buna duyarsızlaşarak ne sevdikleri için yas tuttuklarını ne de geleneksel cenaze törenlerini gerçekleştirdiklerini anlatır. Corippus'a göre toplumsal ve kamusal ahlak çöküşün eşiğindedir: "Veba hem erkekleri ve kadınları hem

78 Whitby, *The Wars of Justinian*, 196–197.
79 Williams, "The African Policy of Justinian I", 228–231.
80 Age., 231; Procopius, *De Bellis* 4.28.42–51.
81 Age., 4.28.52.

de etraflarındaki sarsılan dünyayı yok ederken, dindarlık tamamen gözlerden kayboldu[82]. Daha önce hiç bu kadar hüzünlü bir ölüm sesi duyulmamıştı"[83].

DEĞİŞEN SINIRLAR

İlerleyen yıllarda Roma İmparatorluğu'nun yerleşik ve kentleşmiş nüfusunun hıyarcıklı vebanın etkilerine karşı daha dağınık ve genellikle göçebe olan "barbar" rakiplerinden çok daha hassas olduğu anlaşılacaktı. Bu sorun imparatorluk yetkililerinin peşini bırakmadı. Vebanın orantısız etkilerinin bir sonucu olarak imparatorluğun Afrika ve Arabistan'daki sınırlarının yanı sıra Balkanlar ve Kuzey İtalya'daki güç dengesi de imparatorluğun aleyhine -bazen de kesin olarak- değişmeye başlayacaktı. İmparatorluk otoriteleri vebanın 550'li yıllarda Assyria'daki (modern Irak) Sasani İmparatorluğu'nun en kentleşmiş bölgelerine de yayılacak olmasıyla bir anlamda şanslıydılar[84]. Sonuç olarak hastalığın ikisi arasındaki güç dengesini Constantinopolis'in aleyhine bozmak yerine, her iki büyük imparatorluğun gücünü aynı anda tüketmiş olması muhtemeldir[85].

548 yılına gelindiğinde Procopius, imparatorluk ile özellikle Avrupa'dakiler başta olmak üzere rakipleri ve düşmanları arasındaki ilişkinin doğasında köklü bir değişim meydana geldiğini düşünüyordu. Geri döneceğimiz bir dizi askeri bozgunu anlatırken, "bu noktada barbarların nasıl tartışmasız bir şekilde tüm Batı'nın efendileri haline geldiklerini" yazacaktı. "Çünkü" diye devam etti, "Romalılar daha önce de söylediğim gibi Got savaşında ilk başta kesin bir zafer kazanmışlardı, ancak onlar için nihai sonuç, yalnızca paralarını ve canlarını hiçbir avantaj elde etmeden savurganca tüketmeleri değil, aynı zamanda İtalya'yı tekrar kaybetmeyi başarmaları ve neredeyse tüm

82 Corippus, *Iohannidos* 3.343–389; L. K. Little, ed., *Plague and the End of Antiquity* (Cambridge, 2007), 14.

83 Corippus, *Iohannidos* 3.343–345.

84 Sasani İmparatorluğu'ndaki veba için bkz. M. J. Bonner, *The Last Empire of Iran* (Piscataway, N.J., 2020), 194–199.

85 Sarris, "Climate and Disease", 528.

Illyrialıların ve Trakyalıların [Balkanlar'da] barbarlar tarafından acınacak bir şekilde yağmalanıp yok edilmesine seyirci kalmalarıydı, çünkü artık onların komşusu olmuşlardı." Uğursuz bir şekilde bir zamanlar imparatorluğun müttefiki olan ama şimdi kendi toprak kazanımları için İtalya'ya müdahale eden Frankların bile imparatorluğun otorite iddialarına küstah bir kayıtsızlıkla açıkça meydan okuduklarını belirtti. Procopius'a göre Frank krallarının Constantinopolis'teki imparator yerine kendi resimlerini taşıyan altın sikkeler basmaya başlaması (gördüğümüz gibi bu tür sikkelerin basımı geleneksel olarak imparatorluk ayrıcalığı olarak kabul edilirdi) bu durumun bir örneğiydi. Barbar elçilerinin imparatordan ödeme talep etmek ve almak için imparatorluk başkentine giderek daha fazla gönderilmelerinden ve aynı zamanda imparatorun eyaletlerdeki tebaasını yağmaladıklarından yakınıyordu[86]. Bu sert eleştirilerin Procopius'un kamuya açık olarak dolaşıma giren De Bellis adlı eserinde yer alması oldukça anlamlıdır. Nitekim göreceğimiz üzere bu eser önemli ve nüfuzlu bir okur kitlesinin ilgisini çekecekti. Vebadan bunalmış ve savaşlardan bitkin düşmüş olan Iustinianus ve rejimi artık giderek daha fazla kamusal ve olumsuz eleştirilere maruz kalıyordu.

86 Procopius, *De Bellis* 7.33.1, 7.33.4–5, 7.33.14.

On Dördüncü Kısım

Propaganda ve Muhalefet

SARAY ENTRİKALARI

"Daha önceki yazılarımda anlattığım veba salgını tüm dünyayı etkisi altına almıştı, ama yine de bu salgından kaçanlar olduğu kadar yenik düşme talihsizliğine uğrayanlar da vardı: ya salgından tamamen uzak durdukları için ya da salgına yakalanmışlarsa da atlattıkları için. Ama bu adamdan tüm Roma İmparatorluğu'nda tek bir kişi bile kaçamadı. Göklerden gelen ve tüm insan ırkına gelen diğer musibetler gibi, hiç kimseyi tamamen dokunulmadan bırakmadı[1]." Bu şaşırtıcı sözlerle tarihçi Procopius 540'lı yıllardaki hıyarcıklı vebanın etkisini, imparator Iustinianus'un ve politikalarının başlangıçtaki hırsı ve erişimiyle karşılaştırmaya çalışmıştır.

Iustinianus 542 yılında vebadan ölmüş olsaydı gelecek kuşakların gözündeki ünü, eşi benzeri görülmemiş bir enerji ve başarıya sahip bir imparatora ait olacaktı. Saltanatının ilk yılları, dikkate değer bir hukuki yaratıcılığa ve imparatorluk içindeki adalet sisteminin dayandığı çok sayıda hukuki metin üzerinde etkili bir düzen sağlamaya hizmet etti. İmparatorluğun yönetimi büyük ölçüde elden geçirilmişti. Afrika ve İtalya hızla fethedilmişti ve imparatorluk bir kez daha Herakles Sütunları'ndan (Cebelitarık Boğazı'nın bitişiği) Fırat Nehri ve ötesine uzanıyordu. İmparator, Constantinopolis'in içinde imparatorluk başkentini dönüştürmüş ve onu ilahi koruyucusu

1 Procopius, *Historia Arcana* 6.22. Bkz. Procopius, *The Secret History*, çev. G. A. Williamson ve P. Sarris (Londra, 2007), 27.

Meryem Ana, Tanrı ve tabii ki imparatorun kendisi ve ilahi olarak atadığı eşi Theodora'nın onuruna yeniden inşa etmişti.

Iustinianus yasaları aracılığıyla tebaasına onların çıkarlarına duyduğu eşsiz ilgiyi aktarmak için yoğun çaba sarf etmişti. Bu tür imparatorluk propagandası daha sonra imparatorluk şehirlerinin duvarlarına ve katedraller ile kiliselerin dışına yerleştirilen büyük yazıtlar aracılığıyla ülke çapında daha da yayıldı; buralarda rejim yanlısı din adamları ve piskoposlar tarafından rejim yanlısı vaazlar ve konuşmalar yapıldı. Iustinianus'un askeri seferlerinin Roma'nın yurtdışındaki prestijini yeniden tesis etmek için de çok şey yaptığı açıktır ve Britanya'ya kadar imparatorluk başkentiyle temasların sürdürüldüğüne dair kanıtlara sahibiz. Örneğin Galler'deki Penmachno bölgesinden, altıncı yüzyıla ait ve görünüşe göre o dönemde Constantinopolis'teki consulun görev süresine göre tarihlendirilmiş bir taş yazıt bulunmaktadır. Bu arada imparatorluktan gelen ticaret gemileri Cornwall kıyılarına ulaşmaya devam etti ve Tintagel gibi yerlerde imparatorluk altınını yerel kalayla takas ettiler[2].

İmparatorluk gücünün ve kontrolünün bu görünüşteki gösterilerine rağmen 530'ların sonlarından itibaren imparatorluk sarayında ve çevresinde tahtın gelecekteki potansiyel hak sahipleri, çocuksuz kalan ama amcasının aksine evlat edinmeyi başaramayan imparatorun etrafındaki konumları için mücadele ederken önemli entrikalar sergilediler[3]. Theodora devletin en üst düzey memurlarını ve imparatorun en yakın akrabalarını dikkatle izliyordu: Procopius'a göre Iustinianus'un kuzeni Germanus'tan (Afrika'da düzenin sağlanmasına yardım etmişti) özellikle şüpheleniyordu ve Belisarius'a karşı

2 Yaklaşık 530 yaşına kadar çocuk sahibi olmaya çalışmış olabileceklerine dair işaretler için bkz. D. Potter, *Theodora: Actress, Empress, Saint* (Oxford, 2015), 140. Iustinianus'un veba salgını nedeniyle ölümle burun buruna gelmesinin ardından saraydaki entrikalar için şu mükemmel çalışmaya bkz. M. E. Stewart, "A Tangled Web: Marriage and Alliance in the Shadows of the Plague", *Classica Cracoviensia* (yakında).

3 Procopius, *Historia Arcana* 5.8, 4.24–28, 16.6–17, 15.21–23, 22.3–12; P. Sarris, "Viewpoint: New Approaches to the Plague of Justinian", *Past and Present* 254 (2022): 333–334.

güvensiz ve kıskançtı. Güvensizlik duyduğu ya da çatıştığı birkaç görevlinin görevden alınmasını ve sürgüne gönderilmesini sağladığı da kaydedilmiştir. Procopius onun hem imparatorluk politikasına hem de saray siyasetine aktif katılımını sert bir şekilde eleştirmiştir, ancak Iustinianus için onun ihtiyatı bir güvenlik kaynağıydı. Theodora herkese karşı kuşkuyla yaklaşan biri değildi: en yüksek takdirle andığı yetkililerden biri "comes sacrarum largitionum" olarak görev yapmış ve hıyarcıklı vebanın ilk yıkımları sırasında imparatorluk maliyesini istikrara kavuşturmak adına büyük çaba sarf etmiş olan maliye görevlisi Petros Barsymes'ti[4].

Ancak Iustinianus ve Theodora hayati bir konuda hiçbir zaman aynı fikirde olmamışlardı: Tribonianus ile 534'ten 540'a kadar imparatorun iç reform programına öncülük etmiş olan Kapadokyalı İoannes. İoannes'in, Iustinianus'un hem karısıyla ters düşmesine hem de onu doğrudan eleştirmesine izin verdiği tek kişi olduğu söylenirdi; öyle ki, bu durum imparatorluk çiftinin neredeyse arasının bozulmasına yol açmıştı[5]. Lakin İoannes, Mayıs 541 senesinde bir tuzağa çekildi. Procopius, De Bellis adlı eserinde (muhtemelen bu hassas olayın yaygın olarak bilinen versiyonunu tekrarlayarak) Theodora'nın -kocasına düşmanlık beslediğini düşündüğü için Kapadokyalı'ya kızan Belisarius'un karısı Antonina'nın da desteğiyle- İoannes'i devirmek için bir komplo kurduğunu anlatır. Theodora'nın teşvikiyle Antonina, Kapadokyalı İoannes'in kızı Euphemia'ya, kocası Belisarius'un, imparatorun askeri başarıları ve imparatorluk politikasının genel yönü için sözde minnettar olmaması nedeniyle Iustinianus'tan giderek daha fazla hoşnutsuz olduğunu söyledi. Euphemia, Belisarius ve Antonina'nın Iustinianus ve rejimini yıkma gücüne sahip olduklarını belirterek karşılık verdiğinde, Antonina, İoannes'in de kendilerine katılmayı kabul etmesi halinde bunu yapmaya istekli olacaklarını belirtti. Euphemia bu mesajı babasına ileteceğine söz verdi[6]. Bu noktada Belisarius'un itibarı zirvedeydi ve

4 Procopius, *Historia Arcana* 17.38.

5 Procopius, *De Bellis* 1.25.12, 1.25.15, 1.25.17–18.

6 Age., 1.25.19–30, 1.25.37–43.

İoannes de otoritesinin doruğundaydı. Dolayısıyla önerilen darbe hiç de gerçekçi olmayan bir girişim sayılmazdı.

Procopius'un iddiasına göre Euphemia bu teklifi Kapadokyalı İoannes'e iletti ve o da "hiç tereddüt etmeden kabul etti ve çocuğuna ertesi gün için Antonina'yla bir buluşma ayarlamasını ve bu buluşmada söz verilmesini" söyledi. Antonina doğu cephesine (Iustinianus kısa süre önce Belisarius'u Hüsrev'le yüzleşmesi için göndermişti) gitmek üzere olduğunu söyledi ve gece yarısı Belisarius'un şehrin dışındaki villasının dışında görüşmeyi teklif etti. Plandan haberdar olan Theodora buna onay verdi. Bir şeyler döndüğüne dair söylentiler Iustinianus'un da kulağına gitmiş olacak ki, İoannes'e Antonina'dan uzak durması gerektiği mesajını iletti. Ancak praefectus ipucunu anlamadı. Belisarius'un karısıyla kararlaştırılan yer ve zamanda buluştuğunda, "kendisini en korkunç yeminlerle bağlayarak" Iustinianus'u devirmeyi açıkça kabul etmek gibi bir hata yaptı. General Narses ve Marcellus adında başka bir subay tarafından yönetilen ve pusuya yatmış olan bir grup asker aniden onu tutuklamak için ortaya çıktı. İoannes'in korumaları onlarla çarpışırken İoannes de bir kiliseye kaçıp sığındı. Procopius'a göre olayların kendi versiyonunu anlatmak için hemen imparatora gitmiş olsaydı, İoannes olaydan yakasını sıyırabilirdi. Bunun yerine doğrudan Theodora'nın elini güçlendirdi. Mallarına el konuldu ve İoannes görevinden azledilerek Mısır'a sürüldü[7]. Canını kurtarması, Iustinianus'un ona olan bağlılığının devam ettiğinin bir işaretiydi. Bu durum ona karşı entrikalar çevirmekten asla vazgeçmeyen imparatoriçeyi çok kızdırmıştı[8].

7 Procopius, *Historia Arcana* 17.40.

8 Sarris, "Viewpoint", 330. Üretimdeki bu düşüşün sadece mevzuatın kaybolması veya korunmamasından kaynaklanmadığı (Sayın David Rockwell'in bana önerdiği gibi) bir araştırmaya da yansımış olmasıyla güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bkz. T. C. Lounghis, B. Blysidu, ve St. Lampakes, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565* (Nicosia, 2005). Yazarlar, kanun yapma ve diğer yasama faaliyetlerine dair kanıt bulmak için edebi ve diğer hukuki olmayan kaynakları taramaktadır. İmparatorun tek başına hüküm sürdüğü 527'den 546'ya kadar olan dönemde 800'den fazla, 547'den 565'e kadar olan dönemde ise sadece 131 yasa ya da kanun çıkarıldığını tespit etmişlerdir. Bkz. Age., 151–347.

Kapadokyalı İoannes'in 541'deki düşüşü ve Tribonianus'un 542'deki ani ölümünün bir sonucu olarak, Iustinianus hükümet işlerinde ve reformların ilerletilmesinde en çok güvendiği iki adamın hizmetlerinden kısa sürede mahrum kaldı. Bu noktadan itibaren sarayın hukuki üretiminde gözle görülür ve hızlı bir düşüş meydana geldi. İmparator Iustinianus'un 527'de tahta çıkmasından 541'e kadar (İoannes'in düştüğü ve hıyarcıklı vebanın ortaya çıktığı zaman) yaklaşık 530 yasa çıkarmıştı (bunların bazı nüshaları günümüze ulaşmıştır), bu da yılda yaklaşık otuz beş yasa demekti. 542-545 yıllarındaki veba kaynaklı acil yasaları bir kenara bırakırsak, 546 yılından itibaren imparatorun sadece 19 yeni yasa çıkardığı bilinmektedir[9]. Sarayın en parlak üyelerinden mahrum kalması ve vebanın süregelen etkileri nedeniyle devlet mekanizmasının ciddi şekilde sarsılmasıyla, Iustinianus'un yönetimi giderek bir durgunluk içine çekilmiş gibi görünmektedir.

540'ların ortalarından ve özellikle de biricik karısı Theodora'nın öldüğü 548'den itibaren, Iustinianus kendisini siyasi olarak giderek yalnızlaşmış buldu. Mali kriz ve vebanın kümülatif etkilerinin yanı sıra Batı'da artan askeri direniş ve Balkanlar ile Doğu'daki düşman akınları karşısında zor durumda kalan imparator ve rejimi, hem genel askeri durum hem de siyasi anlatı üzerindeki kontrolünü kaybetme riskiyle karşı karşıyaydı. Constantinopolis'te halkın rejime yönelik eleştirileri ve imparatora karşı düşmanlığı bir kez daha yükselişe geçti. Gerçekten de 549 yılında Iustinianus'a suikast planı, komplocuların imparatorun genç bir akrabasını planlarına dahil etmeye çalışmasıyla ortaya çıkarıldı[10].

Nika Ayaklanması'nı çevreleyen olayların da gösterdiği gibi Iustinianus hakkındaki görüşler Constantinopolis ahalisi içinde her zaman bölünmüş bir haldeydi. Bazı katı Hristiyan çağdaşları imparatorun dini azınlıkları baskı altına alma çabalarını takdir ediyor ve onu daha da sert bir şekilde tasfiye etmeye ve zulmetmeye teşvik ediyordu. Ancak daha muhafazakâr ve gelenekçi bir zihniyete

9 Procopius, *De Bellis* 7.32.

10 *J.Nov.* 60 pr.

sahip olan diğerleri, Iustinianus'un aşırı otokratik eğilimleri olarak gördükleri şeyleri uzun zamandır eleştiriyorlardı. Örneğin 537'de Iustinianus, kendisini çok fazla yasa çıkarmakla ve böylece hukuki karmaşayı yaymakla eleştiren rejim muhaliflerine karşı bir yasasında sert çıkışmıştı[11]. 540'ların sonlarından itibaren imparatorun eleştirmenleri giderek daha yüksek sesle konuşmaya başlamışlar ve rejime karşı muhalefetlerini daha keskin ifadelerle dile getirmişlerdir. Bu eleştirilerin en ünlüsü belki de biraz şaşırtıcı bir kaynak aracılığıyla gelecek nesillere aktarılacaktı.

GİZLİ TARİHLER

Dört yüz yıl önce 1623 yılında, Yunan asıllı İtalyan Katolik rahip ve âlim Niccolò Alemanni, yayıncılık alanında büyük bir sansasyon yarattı[12]. Alemanni ünlü bir klasikler uzmanıydı ve o dönemde İtalya'da konuya olan ilginin artmasının bir sonucu olarak çok aranan bir Yunanca öğretmeniydi. Bir âlim ve öğretmen olarak yeteneği sayesinde Alemanni, kardinal Borghese'nin sekreterliğine atanmış ve ardından Roma'daki Vatikan Kütüphanesi'nin sorumluluğuna getirilerek dünyanın en iyi kitap koleksiyonlarından birine erişim hakkı elde etmişti. Bu sırada Alemanni şaşırtıcı bir keşif gerçekleştirdi. Gördüğümüz gibi 530'larda ve 540'ların başlarında Iustinianus'un gözde generali Belisarius'a seferde sekreteri Procopius eşlik etmiş, o da kişisel deneyim ve bağlantılarının zenginliğinden yararlanarak Iustinianus'un Vandallar, Gotlar ve İran'a karşı yürüttüğü savaşların sekiz ciltlik tarihini yazmıştı. Görünüşe göre bu eser hem Belisarius'a hem de Iustinianus'a bir methiyedir. Procopius daha sonra Iustinianus'un Hagia Sophia'nın inşası, Iustinianus'un atlı heykelinin dikilmesi ve Iustiniana Prima'nın kurulması gibi mimari başarılarını kutlayan ek bir eser daha (De Aedificiis) yazmıştır. Procopius'un De Bellis'i kısa sürede kendi başına bir klasik haline gelmişti. Örneğin

11 B. Croke, "Procopius, From Manuscripts to Books: 1400–1850", *Histos*, supplement 9 (2019): 1–173, özellikle 74–89.

12 Procopius, *De Bellis* 8.1.1.

yazar Sekizinci Kitap'ın önsözünde, önceki ciltlerinin kopyalarının zaten dolaşımda olduğunu ve "Roma İmparatorluğu'nun her köşesinde" okunduğunu açıkça memnuniyetle belirtmişti[13]. Sonraki neslin tarihçileri onu yüksek bir şahsiyet olarak göreceklerdi. Altıncı yüzyılın sonlarında diplomasi tarihçisi Menandros, günümüze kadar Yunan dilinde yazan en iyi tarihçilerden biri olarak kabul edilen Procopius'un "ebedi ışığı" olarak tanımladığı şeyi övüyordu[14].

Bununla birlikte Byzantium'da Procopius'un De Bellis'ine ek olarak hem Belisarius'a hem de Iustinianus'a saldırdığı dokuzuncu bir cilt daha yazdığı, ancak bunu hiçbir zaman kamuya açıklamadığı uzun zamandır biliniyordu. Alemanni'nin Vatikan Kütüphanesi'nde bulduğu ve 1623 yılında Latince çevirisiyle birlikte Gizli Tarih (Latince Historia Arcana) başlığı altında yayınladığı bu "yayınlanmamış cildin" (Yunanca'da Anekdota olarak bilinir) el yazması bir kopyasıydı. Bu sarsıcı eserde Belisarius, evlatlık oğluyla yatan karısı tarafından aldatılmış bir koca olarak tasvir edilmişti. Iustinianus ise insanlığı yok etmeye kararlı, başı vücudundan ayrılıp gece geç saatlerde sarayda dolaşan bir "şeytan kral" ya da "iblislerin efendisi" olarak suçlanıyordu. Procopius, imparatorun Roma hukukunu ve Roma İmparatorluğu'nu ihya ettiğini iddia etse de, gerçekte imparatorluğu kendi tiranlığının bir aracına dönüştürmeye kararlı olduğunu ve bunun da temelde kana susamışlık ve açgözlülükten kaynaklandığını iddia etmiştir. Ayrıca imparatoriçe Theodora'yı zalimliği ve Iustinianus'la çocuksuz evliliğinden önceki sözde cinsel aşırılıkları nedeniyle eleştirmiştir[15]. Procopius, imparatoriçenin sah-

13 *The History of Menander the Guardsman*, ed. ve çev. R. C. Blockley (Cambridge, 1985), 147 (fragman 14.2).Menandros ve Procopius'a verilen diğer geç altıncı yüzyıl yanıtları üzerine bkz. M. Jankowiak, "Byzantine of Caesarea and His Byzantine Successors", ve B. Croke, "The Search for Harmony in Procopius" Literary Works", şurada *A Companion to Procopius of Caesarea*, ed. M. Meier ve F. Montinaro (Leiden, 2021), 231–251, 28–58. Cyril Mango, Procopius'u Yunanca yazan en büyük dört tarihçiden biri olarak tanımlardı.

14 Procopius, *Historia Arcana* 1.16–18, 12.31–32, 30.34 (şeytanların *arkhon*u: bu kelime Orta Çağ Yunancasında genellikle yabancı hükümdarlar için kullanılır), 12.18–23, 18.1–45, 12.20–23, 11.1–19, 9.1–28, 17.16

15 Potter, *Theodora*, 26–27.

nede olduğu süre boyunca defalarca kez hamile kaldığını ve kürtaj yaptırdığını iddia etmiştir: imparatoriçenin yetişkinliğe kadar hayatta kalabilen tek (gayrimeşru) oğlunu da daha sonra öldürttüğünü bildirmiştir. Procopius bunun yanı sıra, imparatoriçenin grup seks düşkünlüğüyle kötü bir üne sahip olduğunu ve özellikle bir eğlence numarasıyla tanındığını öne sürer; bu gösteride bir kaz, bacaklarının arasına serpilmiş tahılları yemeye teşvik edilirdi (muhtemelen klasik mitlerden Leda ve Kuğuya dayanan bir burlesk gösteriydi)[16].

Procopius özellikle Iustinianus'u iyi bir imparatorun olması gerekenin tam tersi olarak sunmuştur. Ona göre Iustinianus asil değil bayağı, adil değil dönek ve Tanrı'ya yakın olduğunu iddia ettiği kadar Şeytan'a da yakındı. Aynı şekilde (imparatorun politika konularında danıştığı bilinen) Theodora da Procopius için ideal Roma başkadınının tersine çevrilmiş haliydi; iffetli olmak yerine cinsel açıdan utanmaz, anaç olmak yerine caniydi. Procopius ona saldırarak imparatora olan saldırısını iki katına çıkarabilmiştir[17]. Procopius, "Bu iki kişi bana hıçbir zaman insan gibi görünmedi, daha ziyade intikamcı şeytanlar gibi göründüler... tüm insan ırklarını ve eserlerini en kolay ve en hızlı şekilde nasıl yok edebileceklerini tespit etmek için ortak bir girişimde bulundular." Procopius bu süreçte çiftin, onların ortak hükümet dönemini tanımlayan depremler, vebalar ve diğer doğal felaketler tarafından da desteklendiğini belirtmiştir[18].

Alemanni'nin en müstehcen bölümleri dikkatlice çıkararak yaptığı Historia Arcana baskısı, on yedinci yüzyıl Avrupa'sının entelektüel dünyasını sarsmış, büyülemiş ve skandala yol açarak Iustinianus'a bakış açısını sonsuza dek değiştirmiştir[19]. Ancak daha da

16 Procopius'un hem Iustinianus hem de özellikle Theodora ile ilgili anlatım tekniği için bkz. L. Brubaker, "The Age of Justinian: Gender and Society", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 427–447, özellikle 433–436.

17 Procopius, *Historia Arcana* 12.14, 12.16–17.

18 Croke, "From Manuscripts to Books", 74–89.

19 İnsan olarak Procopius'un en iyi anlatımı, zorunlu olarak spekülatif olsa da şurada bulunabilir bkz. G. Greatrex, "Procopius: Life and Works", şurada Meier ve Montinaro, *A Companion to Procopius of Caesarea*, 61–69.

önemlisi, Historia Arcana'nın tam metni imparatora yönelik çağdaş muhalefetin yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Procopius'un Iustinianus'a ve çevresindekilere yönelttiği eleştirilerin çoğu, o dönemde yazan diğer kişiler tarafından da yankılanmış ya da Procopius tarafından halka açık eserlerinde biraz daha incelikli veya ihtiyatlı yollarla aktarılmıştır. Bu kaynaklar birlikte ele alındığında altıncı yüzyıl Constantinopolis'inde giderek daha canlı hale gelen bir muhalefet ve tartışma kültürünü ortaya koymaktadırlar. Bu kültür muhtemelen imparatorun başkentteki ve Senatus'taki düşmanları tarafından beslenmekte ve finanse edilmekteydi. İmparatorun hasımları yeni başlayan hanedanı ve rejimi olarak gördükleri şeye karşı muhalefet etmekten asla vazgeçmemiş ve Iustinianus'u bir kez daha siyasi açıdan savunmasız olarak görmüşlerdir.

TARİHÇİ VE ESERLERİ

Procopius ve yazıları bu kitabın sayfalarında zaten belirgin bir şekilde yer almıştır: Iustinianus'un hükümdarlığının askeri yönlerinin çoğu için bazen sadece en iyi değil, tek kaynağımızdır. Belisarius ile cephe hattındaki tecrübeleri, Nika Ayaklanması sırasında Constantinopolis'te bulunması ve ardından başkentte vebanın ortaya çıkışına tanıklık etmesi sayesinde, benzersiz bir bilgi birikimine ve nadir rastlanan bir tarihsel bakış açısına sahip bir yazar olarak öne çıkar. Ama belki de durup, bu adam ve edebi eserleri hakkında hem bildiklerimizi hem de bilmediklerimizi düşünmeye değerdir[20]. Procopius bize onun Filistin'deki Caesarea şehrinden geldiğini söyler. Altıncı yüzyılda burası önemli ve gelişen bir liman kentiydi, daha geniş Akdeniz ticaret ağlarına bağlıydı (Procopius'un Belisarius'un Afrika'ya ilerleyişi sırasında Syrakousai'a vardığında tüccar okul arkadaşıyla karşılaşması bu yüzdendir). Aynı zamanda dini açıdan çeşitlilik gösteren ve kültürel açıdan sofistike bir yerdi. Nüfusunun önemli bir kısmı (belki de üçte biri), imparatorluk yetkililerinin giderek artan bir düşmanlık ve şüpheyle

20 Age., 62.

bakmaya başladığı Sâmirîlerden oluşuyordu. Burası hem önemli bir retorik okuluna hem de genç Procopius'un devlet hizmetine girmeden önce eğitim almış olabileceği bir hukuk okuluna ev sahipliği yapıyordu[21]. Kuşkusuz, hukuk bilgisi eserlerinde ve özellikle de Iustinianus'a yönelttiği eleştirilerde kendini gösterecekti. Örneğin Procopius, Historia Arcana olarak adlandırılan eserinde, imparatorun halen elimizde bulunan belirli kanunlarına dikkat çekici bir şekilde saldırmaktadır.

Procopius'un yüksek eğitim seviyesi, muhtemelen şehrin müreffeh toprak sahibi elit tabakasından geldiğini düşündürmektedir; babası muhtemelen şehrin günlük idaresinin büyük kısmının emanet edildiği şehir meclis üyelerinden biriydi ve oğlunu iyi bir okula gönderebilecek kadar büyük maddi imkanları vardı. İtalya'nın açlık çeken köylülerine dair canlı tasvirinde gördüğümüz gibi Procopius her kesimden erkek ve kadına karşı merhamet ve empati duyma yeteneğine sahip olsa da siyasi sempatisi büyük ölçüde aristokratik ve muhafazakârdı. Ona göre en iyi yöneticiler, yasaları ve köklü gelenekleri oldukları gibi bırakanlardı. İmparatorluğun "barbar" komşularının küstahlıklarına öfke duyan ve 540 yılında Antakya şehrinin başına gelen askeri felaketler gibi darbeleri derinden hisseden gururlu bir Romalıydı.

Dini açıdan Procopius'un dünya görüşü genel olarak Hristiyan gibi görünmektedir, ancak tarihsel hayal gücü ve edebi zevkleri öncelikle klasik Yunan ve Roma'nın ihtişamından etkilenmiştir. Belki de dini açıdan çeşitlilik gösteren Caesarea'nın kültürel olarak harmanlanmış ortamında yetişmiş olmasının etkisiyle, inancını nispeten ölçülü bir şekilde taşıyor ve her türlü dini fanatizme karşı kuşkucu bir tutum sergiliyordu. Örneğin Iustinianus memleketinde ve çevresinde güçlü bir şekilde temsil edilen Sâmirî nüfusa karşı bir zulüm dalgası başlattığında, Procopius sadece "akılsız dogmalarına" bağlı kalmayı seçen Sâmirîleri değil, aynı zamanda bu yüzden onlara zulmettiği için imparatoru da eleştirmişti[22]. Aynı

21 Procopius, *Historia Arcana* 11.25.

22 Procopius, *De Bellis* 5.3.6–9.

şekilde okuyucusuna, Iustinianus'un dönemin teolojik anlaşmazlıklarını çözme çabaları hakkında ayrıntılı bir tartışmaya girmekten kaçınacağını, çünkü ona göre "Tanrı'nın doğasını araştırmanın çılgınca bir aptallık" olduğunu söylemektedir[23]. Ona göre insanlar istedikleri şeye inanmaya bırakılmalıydı. Procopius'un dini tutumu esasen liberal bir şüphecinin tutumuydu: Hristiyan inancının ana hatlarını kabul ediyor, ancak bu inançla pek ilgilenmiyor gibi görünüyordu[24].

Bunun dışında, nerede ve ne zaman bulunduğuna dair çok az şey biliyoruz. 529-531'de doğu cephesinde Belisarius'un hukuk sekreteri olarak görev yapmış, 532'deki Nika Ayaklanması sırasında muhtemelen Constantinopolis'te generalin yanında bulunmuş ve 533'te onunla Sicilya üzerinden Afrika'ya yelken açmıştır. Belisarius'un 534'teki "zaferi" için Constantinopolis'e dönmüş ve 535'teki İtalya seferinin ilk aşamalarına katılmış olması muhtemeldir. 537-538'de Roma'nın uzun süren kuşatması sırasında taze asker ve erzak temin etmesi için onu Napoli'ye gönderen Belisarius'a katılmadan önce bir yıl boyunca Afrika'da general Solomon'un emrinde görev yaptı ve 542'de (muhtemelen 541'de Belisarius'a doğu sınırında eşlik ettikten sonra) Constantinopolis'e geri döndü[25]. Daha sonra yaklaşık 546 yılında İtalya'daki orduya geri dönmüş gibi görünmektedir[26]. Ardından Constantinopolis'e giderek burada kalmış olması muhtemeldir. Biraz çarpıtılmış bir yedinci yüzyıl kaynağı (yalnızca Eski Etiyopya dilinde günümüze ulaşmıştır), Iustinianus döneminde Constantinopolis'te ikamet eden ve "çalışmaları iyi bilinen" Procopius adında bir yazar ve memurdan bahseder. Aynı şekilde İoannes Malalas'ın Khronograpgia'sı, 562 yılında Constantinopolis'te kent valisi olarak yüksek rütbeli bir idari ve hukuki pozisyonda

23 P. Sarris, "Introduction", şurada Procopius, *Historia Arcana*, çev. Williamson ve Sarris, vii–xx.

24 Greatrex, "Procopius: Life and Works", 64–65, harika bir özet sunmaktadır.

25 Procopius, *De Bellis* 7.13.15 ("ve bana öyle geldi ki" ifadesi onun orada olduğunu gösteriyor).

26 Greatrex, "Procopius: Life and Works", 65–66 (Nikiulu İoannes'in Eski Etiyopya Kroniği'ni ve İoannes Malalas'ın bahsettiği *praefectus*u tartışır).

bulunan ve önemli bir ihanet davasına başkanlık eden Procopius'tan söz eder[27]. Emin olamasak da o da bizim tarihçimiz olabilir.

Procopius'un De Bellis'i yazmaya tam olarak hangi noktada karar verdiğine dair hiçbir fikrimiz yoktur. Şahsen katıldığı seferlerin anlatıları, bu fikri erken bir aşamada tasarladığını ve notlar almaya başladığını düşündürebilir. Ancak neredeyse kesin olarak 540'ların ikinci yarısında Constantinopolis'te yazmaya koyulmuştur; zira bu dönemde yazdığı bilinen hemen her tarihçi eserini başkentte kaleme almıştır. Bunun nedeni yazarlarının eserlerinin okuyucu kitlesinin büyük ölçüde başkentte toplanmış olması ve ek olarak arşiv kaynakları ile sözlü tanıklıklara erişimin burada kolaylıklar sağlanabilmesidir[28]. Procopius'un bizzat katılmadığı askeri operasyonları anlatırken tanıdığı gazilerden tavsiyeler aldığına ve "harekât raporlarında adı geçen" ve imparator tarafından ödüllendirilen askerlerin kahramanlıklarını detaylandıran resmi kayıtlardan yararlandığına dair işaretler vardır[29].

Procopius eserini tek bir kesintisiz anlatı olarak değil, askeri harekatlar olarak düzenlemiştir. Iustinianus'un İran, Vandal ve Got savaşlarını konu alan ciltlerin her birinde ele alınan olaylar, her birinin tamamlandığı tarihi tespit etmemizi sağlar. Iustinianus'un doğu seferleri üzerine okuyucuyu 548-549'a kadar götüren iki cilt; Afrika seferleri üzerine 548'e kadar iki cilt ve İtalya seferleri üzerine yaklaşık 551'e kadar üç cilt yazmıştır. Daha sonra sekizinci cildi yazmış olmasına rağmen burada coğrafi düzenlemeyi terk ederek yaklaşık 553-554'e kadar tüm cepheleri kapsayan bütüncül bir anlatı sunar. Bu cildin önsözünde bunu yapmak zorunda kaldığını, çünkü daha önceki kitaplarının zaten "halkın beğenisine sunulduğunu" ve bu nedenle "artık her birine daha sonra meydana gelen olayları ekleyemediğini" açıklar[30]. Dolayısıyla, De Bellis'in bir ila yedinci ciltleri

27 W. Treadgold, *The Early Byzantine Historians* (Basingstoke, 2007). Özellikle s. 380'de yer alan ve erken dönem Bizans tarihçilerinin doğum ve çalışma yerlerini gösteren haritaya dikkat ediniz.

28 Bu öneriyi Bay Ian Colvin'e borçluyum.

29 Procopius, *De Bellis* 8.1–2.

30 Croke, "The Search for Harmony in Procopius' Literary Works"; Procopius, *Historia Arcana* 1.3.

548 ile 551 yılları arasında tamamlanarak dolaşıma sokulmuş ve 554 yılına kadar güncellenmiştir.

Historia Arcana'nın aşağı yukarı aynı dönemde (yaklaşık 550–551) yazılmış gibi görünmesi önemlidir ve Iustinianus'un ölümünden sonra dolaşıma girmesi planlanan, dokuzuncu ve son cilt olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu eser, "şimdiye kadar açıklanmamış olan şeyleri olduğu kadar, daha önce anlatılmış olayların [gerçek] nedenlerini de" ortaya koymayı amaçlamaktaydı[31]. Procopius, "önceki kitapta anlatılan olayların çoğunda," yani De Bellis'te, "bunlara yol açan nedenleri gizlemek zorunda kaldım," diye yazmıştır. Bunun nedeni olarak da, "ilgili kişiler hayatta olduğu sürece bu olayların olması gerektiği şekilde kaydedilmesinin mümkün olmadığını" iddia etmiştir. " Çünkü ne çok sayıda casusun dikkatinden kaçmak ne de tespit edilirse çok acımasız bir ölümden kurtulmak mümkündü." Theodora artık hayatta olmadığı için tarihçinin kendini daha cesur hissetmiş olabileceğini çıkarabiliriz, ancak yine de haklı olarak tedirgin kalmıştır: "Ancak zorluklarla dolu ve aslında başa çıkılması son derece zor olan bu yeni çabaya yöneldiğimde, Iustinianus ve Theodora'nın yaşadığı hayatlarla ilgilendiğim için, kendimi kekelerken ve mümkün olduğunca ondan uzaklaşırken buluyorum, çünkü şimdi yazacağım bu tür şeylerin sonraki nesildeki insanlara ne inandırıcı ne de olası görünme ihtimalini tartıyorum[32]" Procopius'un Historia Arcana'sı, De Bellis'in parlak nesrinin aksine, dağınık ve muhtemelen aceleye getirilmiş bir metindir ve günümüze yalnızca tamamlanmamış bir biçimde ulaşmıştır. Yazarın bunu bitirmeye ya da düzenlemeye hiçbir zaman fırsat bulamamış olması mümkündür. Procopius'un De Aedificiis'i de tamamlanmamış görünmektedir: yer yer sadece inşaat projelerinin listelerinden oluşmaktadır[33].

31 Procopius, *Historia Arcana* 1.2–1.4.

32 M. Whitby, "Procopius' Buildings and Panegyrical Effect", şurada Meier ve Montinaro, *A Companion to Procopius of Caesarea*, 137–151, 138.

33 B. Croke, "Uncovering Byzantium's Historiographical Audiences", şurada *Byzantine History as Literature*, ed. R. Macrides (Londra, 2010), 25–53, özellikle 29–33.

DİL VE MODELLER

Procopius eserlerini Constantinopolis'te yazdıysa, yazdığı kitap türü için şehirde bir okuyucu kitlesi bulmuş olmalıdır. Eserleri çağdaş askeri meseleler ve yüksek siyasetle ilgiliydi, bu nedenle genellikle ya şehirde yaşayan ya da şehri sık sık ziyaret etmek zorunda kalan yüksek rütbeli memurlar, yetkililer, senatörler ve generallerin ilgisini çekmiş olmalıydı. Örneğin altıncı yüzyılın sonlarında general ve geleceğin imparatoru Maurikios, belki de onlardan stratejik dersler çıkarmayı umarak tarihi eserleri okumaktan hoşlanıyordu. Bu dönemde Constantinopolis'in yazarların "devam etmekte olan çalışmalarından" alıntılar okudukları ve belki de aldıkları eleştiri veya geri bildirimler ışığında yeniden şekillendirdikleri, gelişen bir edebiyat salonları ağına ev sahipliği yaptığına dair göstergeler vardır. Procopius'un yazılarını (belki de Historia Arcana'dan alıntılar da dahil olmak üzere) bu tür özel toplantılarda denediğini ve icra ettiğini hayal etmeliyiz. Tüm eserlerinin muhtemelen bu tür bir sözlü performansa yönelik olarak, aynı ritmik düzyazı biçiminde yazıldığını belirtmeliyiz. Procopius, Atinalı tarihçi Thukydides gibi MÖ beşinci yüzyılın antik yazarlarının dilini temel alan son derece cilalı bir klasik Yunanca tarzıyla yazmıştır. Bu dil imparatorluğun sokaklarında konuşulan Yunancadan çok uzaktı (bugünkü Modern Yunancaya çok daha yakındı). Ancak sosyal ve siyasi elitin üyeleri okulda bu kitabı okumak zorundaydılar ve memuriyete giriş için bu kitap gerekliydi. Constantinopolis'te, Procopius'un yazdıklarını gerçekten takdir edebilecek ve hayranlık duyabilecek kritik bir okuyucu kitlesi olması muhtemeldir.

Daha da önemlisi Procopius sadece oldukça eski bir Yunanca biçiminde yazmakla kalmamış, aynı zamanda De Bellis'in biçimini ve anlatımını klasik yazarların yazılarına göre şekillendirmiştir. Sözcük dağarcığının büyük bir kısmı Thukydides'ten alınmış olsa da, Iustinianus'un savaşlarını cephe cephe anlatma kararında, MS ikinci yüzyılda Yunan tarihçi Arrianus tarafından Büyük İskender'in seferleri için kaleme alınan Aleksandrou Anabasis eserini model almış

olabilir. Herodotos ve Plutarkhos gibi yazarların etkisi de fark edilebilir ve Homeros'a atfedilen epik şiirlere yapılan imalar da benzer şekilde ortaya çıkar. Procopius bu önceki modellerden yararlanarak sadece kendi bilgisini göstermekle kalmamış, aynı zamanda okuyucularına kendi çağının geçmişteki herhangi bir çağdan daha az önemli olmadığını da aktarabilmiştir. Bu nedenle onun kayıtları önceki tarihler kadar önemliydi: Thukydides nasıl MÖ beşinci yüzyıldaki Peloponnesos Savaşı'na tanık olduysa, Procopius da kendi zamanının en büyük olaylarının görgü tanığı olmuştu. Ayrıcalıklı bakış açısının kendisine sağladığı edebi şöhret fırsatını en iyi şekilde değerlendirmeye kararlıydı.

Thukydides gibi Procopius da karakterlerinin ağzından ayrıntılı konuşmalar yapar ve Herodotos gibi anlatısının arasına coğrafya, etnografya ve görünüşte mitolojik bir karaktere sahip hikâyelerle ilgili uzun girizgâhlar serpiştirir. Bunlar okuyucuyu eğlendirmeyi amaçladığı kadar bilgilendirmeyi de amaçlıyorlardı. Procopius'un kaleme aldığı ve tarihsel aktörlere atfettiği konuşmaların birçoğu, okuyucuyu gerçekleşmek üzere olan olayların önemi konusunda uyarmak ya da onları daha geniş bir analitik bağlama yerleştirmek amacıyla yazılmış "bilgilendirme notları" niteliğindedir[34]. Örneğin Procopius bir önceki yüzyılda Sasani monarşisinin Hunlar tarafından aşağılandığını anlatan efsanelerden yararlanarak okuyucusunu Iustinianus'un İran savaşlarının tarihine yönlendirir. Yazarın aktarmaya çalıştığı gibi daha önce yaşananların doğru bir şekilde anlaşılması, kendi zamanında Roma ile İran arasında savaşın nasıl ve neden patlak verdiğinin idrak edilmesi için hayati önem taşıyordu. Bugün hiçbir tarihçi böyle yazmaz, ancak Procopius'un çağdaşları böyle bir eseri nasıl okuyacaklarını bilirlerdi.

Procopius, De Bellis'i yazarken "klasik" modellerden yararlanmış, ancak bunu son derece yaratıcı ve özgün bir şekilde yaparak amaçları doğrultusunda farklı klasik yazarlardan ilham almıştır.

34 A. Kaldellis, "The Classicism of Procopius", şurada Meier ve Montinaro, *A Companion to Procopius of Caesarea*, 339–354. Ayrıca bkz. G. Greatrex, *Procopius of Caesarea: The Persian Wars. A Historical Commentary* (Cambridge, 2022), 8–19.

Diğer iki eserinde yaratıcılığı daha da belirgindir. Kendisi ve okurları okulda, standartlaştırılmış konuşmalar ya da övgü şiirleri ("panegyris" ya da "enkomia" olarak bilinir) yazmak gibi retorik alıştırmaları konusunda eğitilmiş olmalıdırlar. Aynı zamanda hayali ya da beklenen bir rakibin ya da düşmanın itibarını yerle bir eden (psogoi olarak bilinen) hakaretnamelerin nasıl yazılacağını da öğrendiler. Aynı kişiye yönelik hem bir övgü hem de bir yergi konuşması yazmak (örneğin Troialı Helen'i güzelliği için övmek ama sonra ahlaksızlığı için yermek) standart bir alıştırmaydı[35]. Procopius'un De Aedificiis'i genişletilmiş bir panegyris biçimini benimseyerek dışarıdan imparatoru övse de, bireysel yapıların ustalıkla kaleme alınmış mimari tasvirleriyle öne çıkıyordu ve bu tarz görünüşe göre Yunanca edebiyatta eşi benzeri olmayan bir yeniliği teşkil ediyordu. Aynı şekilde Procopius'un Historia Arcana'sı da esasen genişletilmiş bir yergiydi ve panegyrisin normlarını ve beklentilerini tersine çevirerek Iustinianus'u imparator karşıtı "ideal tip" ve Theodora'yı da ideal kadın karşıtı olarak sunmaktadır.

Historia Arcana, antik dünyadan günümüze ulaşan diğer hiçbir edebi esere benzemez. İmparatorluk propagandasını zekice tersine çevirir ve imparatoru dövmek için bir sopa olarak kullanılır. Örneğin yasalarında ve (Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi'ni süsleyenler gibi) kamuya açık yazıtlarda Iustinianus kendisini "uykusuz imparator" olarak tasvir etmişti; tebaasının endişeleriyle boğuşurken gece boyunca uyanık kalır ve derinden hissettiği Hristiyan dindarlığının bir işareti olarak sık sık oruç tutardı[36]. Procopius, Historia Arcana'sında Iustinianus'un kendini temsil edişini ustalıkla taklit ederek imparatorun sözde gerçek şeytani karakterini aktarır: "Ve nasıl olur da" diye yazıyordu, "bu adam hiçbir zaman yeterince yiyip içmeyen ya da uyumayan, bunun yerine ... gecenin uygunsuz saatlerinde sarayda dolaşan kötü bir şeytan olabilir?[37]" Aynı şekilde Iustinianus da amcası Iustinus'un hükümdarlığı sırasında kendisini tahtın arkasındaki

35 C. Mango, *Byzantium: The Empire of New Rome* (Londra, 1983), 125–128.

36 *J.Nov.* 8 pr.

37 Procopius, *Historia Arcana* 12.27.

gerçek güç olarak göstermeye çalışmıştı. Procopius da bu fikirden yola çıkarak Iustinianus'un saltanatını Iustinus'un tahta çıkışına kadar geri götürdü, böylece amcasının görev süresi boyunca imparatorluğun başına gelen her talihsizlikten Iustinianus'u sorumlu tutabildi. Belki aceleye getirilmiş olsa da Historia Arcana gerçek bir güç gösterisiydi.

İMPARATORU ELEŞTİRMEK

Modern okuyucular Procopius'un nasıl olup da bir eserinde Iustinianus'u överken başka bir eserinde onu yerdiği konusunda sık sık kafa karışıklığı yaşamıştır. Buna karşın retorik okullarında eğitim görmüş altıncı yüzyıl okuyucuları onun çok yönlülüğüne hayranlık duymuş olabilirler. Procopius'un Historia Arcana'sındaki Iustinianus kötü bir imparatorun karikatürü ise De Aedificiis'in önsözünde kelimenin tam anlamıyla göklere çıkarılan Iustinianus da iyi bir imparatorun tasviridir[38]. Her iki durumda da öne çıkan şey yazarın sanatı ve becerisidir. Bununla birlikte Procopius'un üç eserinde de Iustinianus'a karşı temel tutumunun esasen düşmanca olduğuna ve rejime karşı muhalefetinin zaman içinde yoğunlaştığına dair işaretler vardır. Procopius, De Bellis ya da De Aedificiis'in hiçbir yerinde Histroia Arcana'da ulaşmayı arzuladığı eleştiri seviyesine çıkmasa da, bu eserler kamuya açık dolaşıma sunulmak üzere yazılmış olmalarına rağmen rejime yönelik eleştiriler her iki eserde de hissedilmektedir. Bu tür eleştiriler, dönemin okurları için gayet açık bir şekilde fark edilebilir nitelikteydi.

Procopius'un De Bellis'inde hem imparatora hem de önde gelen idarecilerine (özellikle de Kapadokyalı İoannes'e) yönelik açık eleştiriler belirgin bir biçimde görülebilir. Bu durum özellikle 540'tan sonraki olayları ve onun üzerinde derin bir etki bırakan İranlıların Antakya'yı yağmalamasını ele alışında belirgindir. 540'ların

38 Procopius'un üç eserini birbirinden ayırmada tür ve retorik biçiminin rolü hakkında çığır açan bir çalışma için bkz. A. Cameron, *Procopius and the Sixth Century* (Londra, 1985), ve daha günceli için bkz. Croke, "The Search for Harmony in Procopius' Literary Works"

şonlarına gelindiğinde Procopius'un Iustinianus'un generalleriyle birlikte, imparatorun artık Batı'daki askeri duruma gereken ilgiyi gösteremeyecek kadar dini ve diğer meselelerle meşgul olduğu konusunda umutsuzluğa kapıldığını görürüz. Her ne kadar 548 yılını anlatırken imparatorun "İtalya'yla ilgileneceğine söz verdiğini" söylese de, bir sonraki kısımda "yine de kendisini çoğunlukla Hristiyanların doktrinlerine adadığına" işaret eder. Gerçekten de De Bellis'in son cildinin (Sekizinci Kitap) tonu, birçok açıdan Historia Arcana'da bulunan eleştiriye çarpıcı bir şekilde benzemektedir. Askeri anlatısının bu son kitabında, özgürlükleri için asilce savaşan Gotlar gerçek kahramanlar olarak ortaya çıkar[39].

Iustinianus ve rejimi hakkındaki olumsuz yorumlar Procopius'un De Bellis'in ilk bölümlerinde de göze çarpar[40]. Procopius'un, Iustinianus'un Roma'nın gücünü doğu ve batıda yeniden tesis etme ve Roma hukukunu ilk günkü ihtişamına kavuşturma yönündeki politika gündemine duyarlı olduğu, ancak Iustinianus'un megalomanyak eğilimleri ile reformcu ve dini gayretleri olarak gördüğü şeylere başından beri derin bir şüpheyle yaklaştığı anlaşılmaktadır. Özünde bakış açısı çağdaşlarından biri olan bilgin ve bürokrat İoannes Lydos'unkine oldukça benziyor gibi görünmektedir. Bu iki adam da Kapadokyalı İoannes'i küçümsemiş ve Iustinianus'un teşvik ettiği ve onayladığı politikalar nedeniyle onu eleştirmiştir.

Procopius'un Iustinianus ve çevresine yönelik eleştirileri oldukça tutarlıydı: yazıları arasında farklılık gösteren şey bunların ifade ediliş biçimiydi. Özellikle, Historia Arcana'da yazarın kendi sesinden yapılan eleştiriler, De Bellis'inde imparatoru ve politikalarını yeren ve genellikle yabancıların ağzından yapılan bir dizi konuşmayla sunulma eğilimindedir. Bu tür konuşmaların çağdaş cazibesi hayal edilebilir; eğer Procopius bunları özel bir edebiyat salonunda yüksek sesle okuyarak test etseydi, dinleyicileri ne yapmaya çalıştığını anlayabilirlerdi. Bu tür konuşmalar ona en keskin eleştirilerinden bazılarını dile getirme imkânı verirken, aynı zamanda bu

39 Procopius, *De Bellis* 7.35.11, 8.35.20.

40 Croke, "The Search for Harmony in Procopius' Literary Works", 52.

eleştirilerle arasına mesafe koymasını da sağlardı ("Ben bunu asla söylemezdim! O korkunç barbarlar yaptı!"). Büyük Atinalı tarihçi Thukydides'in Constantinopolis'te bulunan heykeli, onu Peloponnesos Savaşı Tarihi'ni haykırırken tasvir ediyordu[41]. Procopius'un da Iustinianus'un seferlerine dair büyük anlatısından seçtiği bölümlerle aynı şeyi yaptığını hayal etmeliyiz.

Özellikle Procopius, De Bellis'te bize rejime yönelik eleştirilerinin merkezinde yer alan ve Gotlar, Ermeniler ve Kafkasya'daki Lazika Prensliği adına konuşan elçiler tarafından yapıldığı varsayılan üç konuşma sunar. Got elçiler İran sarayını Iustinianus'un "doğası gereği bir işgüzar ve kendisine ait olmayan şeylerin aşığı olduğu" ve "şeylerin yerleşik düzenine uyamadığı" konusunda uyarırken tasvir edilirler: "Tüm dünyayı ele geçirme arzusuna kapılmış ve her devleti kendisi için elde etmeye hevesli hale gelmiştir"[42]. Ermeni elçiliği da aynı şekilde Iustinianus'un "dünyadaki her şeyi altüst ettiğini ve tam bir karmaşa yarattığını", örneğin şimdiye kadar duyulmamış düzeyde vergiler koyduğunu söyleyerek şikayet ederler. "Tüm dünya", diye uyarırlar Hüsrev'i, "bu adam için yeterince büyük değil", hatta sürekli olarak "göklere bakıyor", "kendisi için başka bir dünya kazanmak istiyor" Lazlar da benzer şekilde Iustinianus'un "zalim tiranlığından" şikâyet etmektedirler[43]. Procopius'un anlatısında rejimi savunan karşıt konuşmalar bulunmamaktadır[44]. Bu eksiklik manidardır.

Iustinianus ve danışmanlarına yönelik eleştiriler, yazarın kamuya açık eserlerinde edebi ve tarihi imalar yoluyla dolaylı olarak da aktarılır[45]. En sık alıntılanan örnek Procopius'un Nika Ayaklanması sırasında imparatoriçe Theodora'nın ağzından aktardığı bir konuşmada bulunur; Procopius'un iddiasına göre Theodora, Iustinianus'un sinirlerini sağlamlaştırmış ve ona "krallığın iyi bir kefen olduğu"

41 Croke, "Uncovering Byzantium's Historiographical Audiences", 30.

42 Procopius, *De Bellis* 2.2.4–6.

43 Age., 2.3.32–48 (esp. 42–43), 2.15.19.

44 Çalışmaları Procopius araştırmalarında yeni bir dalgaya ilham veren A. Kaldellis'in iddiaları için bkz. *Procopius of Caesarea: Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity* (Philadelphia, 2004).

45 Age., 17–61.

şeklindeki "eski bir sözü" hatırlatarak onu saraydan kaçmaktan vazgeçirmiştir[46]. Procopius'un okurlarının birçoğunun bileceği gibi bu sözün aslı "tiranlık iyi bir kefendir" şeklindedir ve bu yorum ilk olarak, uzun süredir acı çeken tebaası sonunda ona karşı ayaklandığında Syrakousailı Dionysios'a (Antik Çağ'ın en kötü şöhretli tiranlarından biri) atfedilmiştir[47]. Bazılarına göre tarihçi, okurlarını bu bağlantıyı kurmaya ve uygun çıkarımı yapmaya davet ediyordu[48].

Aynı şekilde Procopius'un De Aedificiis'inde yer alan Iustinianus'un atlı heykeline ilişkin tasvirinin de tamamen olumlu olmaktan uzak olduğu öne sürülmüştür. Procopius, Iustinianus'u Homeros'un İlias'ındaki (Procopius'un okurlarının çoğunun aşina olduğu bir eser) Akhilleus figürüyle karşılaştırır. Iustinianus, orijinal şiirdeki Akhilleus gibi, "o sonbahar yıldızı" olarak tanımlanır[49]. Ancak İlias'ta mısra şöyle devam eder: "Yıldızlar arasında en parlak olanıdır, ama yine de kötülüğün bir işareti olarak işlenir ve talihsiz ölümlüler için büyük ateşi getirir" Procopius'un tasviri aynı zamanda imparatorun megalomaniden suçlu olduğunu, geçmişi yok etme arzusu taşıdığını ve kendisi için görkemli askeri iddialarda bulunma eğiliminin, gerçek askerî cephe deneyiminin görece eksikliğiyle belirgin bir tezat oluşturduğunu da incelikle ima etmektedir[50]. Böylece, heykel imparatoru doğuya, İranlılara doğru bakarken ve barbarlara daha fazla ilerlememeleri emrini verirken tasvir etse de, "ne kılıcı ne mızrağı ne de başka bir silahı vardır; yalnızca taşıdığı kürenin üzerinde bir haç durmaktadır ki bu, hem imparatorluğu hem de savaşlardaki zaferini kazandığı tek simgedir... İşte, bu heykel hakkında söylenebilecekler bunlardır[51]."

46 Procopius, *De Bellis* 1.24.37.

47 Kaldellis, "The Classicism of Procopius", 346; Kaldellis, *Procopius of Caesarea*, 36–37.

48 G. Greatrex, "Procopius, the Nika Riot, and the Composition of the Persian Wars", *Travaux et mémoires* 26 (2022): 45–58.

49 Procopius, *De Aedificiis* 1.2.7–10; Homeros, *İlias* 22.26–31. Bkz. Kaldellis, "The Classicism of Procopius", 346, ve Kaldellis, *Procopius of Caesarea*, 53.

50 E. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of a Mediterranean Monument* (Cambridge, 2021), 72–97.

51 Age., 85.

Daha yakından incelendiğinde, Procopius'un Hagia Sophia'nın inşasına ilişkin tasviri bile biraz şüpheli görünmektedir. Procopius, inşaat sırasında kubbeyi destekleyen doğu kemerinin çatlamaya başladığını ve çökmek üzere olduğunu anlatır. İmparatorun baş mimarları (Isidorus ve Anthemius) çaresizlik içinde bu haberi Iustinianus'a götürürler. "Ve hemen" diye yazar Procopius, "imparator, kim tarafından yönlendirildi bilmiyorum, ama sanırım Tanrı tarafından (çünkü kendisi usta bir mimar değildir) kemerin kavisini son haline getirmelerini emretti. Çünkü kendi üzerine oturduğunda artık altındaki desteklere ihtiyaç duymayacaktı." Diğer kemerler ve kubbe arasındaki duvar örgüsünde başka sorunlar ortaya çıkınca, Iustinianus tekrar müdahale etti. Procopius bunu şöyle aktarır: "Bu talimatlar yerine getirildi ve sonrasında yapı güvenle ayakta durdu. Böylece imparator, eserden bir tür başarı kazanmış oldu[52]." Görünüşe bakılırsa bu olay imparatoru iyi yansıtmaktadır. Ancak 558 yılında bir önceki yıl meydana gelen bir deprem sonucunda "ilahi ilhamla" yapılan doğu kemeri çöktü. Tüm kubbe yıkıldı ve yeniden inşa edilmesi gerekti. Procopius'un diğer eserlerinde Iustinianus hakkında yazdıkları göz önünde bulundurulduğunda, yazarın imparatorun "başarı kazandığı kubbesinin" inşasına dair anlattıklarını eninde sonunda yıkılacağını bilerek aktardığı sonucuna varmak caziptir[53]. Procopius, Iustinianus'u ve onun görkemli ama nihayetinde mahkûm olan hırslarını incelikle alaya alıyordu.

Tüm bunların Iustinianus ve iktidarının doğası hakkında nasıl düşünmemiz gerektiğine dair çıkarımları vardır. Yasama faaliyetlerinde ve özellikle de aristokrasi mensuplarını karşısına aldığı taşra reformlarında, Iustinianus sıklıkla rakiplerinin kalplerine ve zihinlerine korku salmayı amaçlayan otokratik her şeye kadir bir retorik duruşu benimsemiştir. Procopius, Historia Arcana'sında bu imparatorluk retoriğini etkili bir şekilde tersine çevirerek Iustinianus'a

52 Procopius, *De Aedificiis* 1.1.71, 1.1.78.

53 Sarris, "Introduction" Yapıların 558 yılından sonraya tarihlendirilmesi için ayrıca bkz. Whitby, "Procopius' Buildings and Panegyrical Effect"

tiranlık suçlamasını yöneltir. Iustinianus'un saltanatının artan zulümlere ve periyodik tasfiyelere sahne olacağı doğrudur, ancak Iustinianus'a, generallerine ve nazırlarına yönelik eleştirilerin oldukça aşikâr olduğu Procopius'un De Bellis'inin popülerliği ve yaygın dolaşımı, Iustinianus'un ve politikalarının Procopius'un ya da imparatorun insanların düşünmesini istediğinden çok daha fazla eleştirilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

SİYASİ TARTIŞMA

Procopius rejime yönelik eleştirilerinde yalnız değildi. Her geçen yıl imparatorun ne zaman öleceğine dair spekülasyonlar artarken imparatorluk politikasının ondan sonra nasıl ve kim tarafından yönetilmesi gerektiğine dair tartışmaların da artması muhtemeldir. İtalya'daki gerilemelerin bir sonucu olarak Belisarius'a potansiyel bir halef olarak duyulan heyecan görünüşe göre azalmış ve Iustinianus'un yetenekli ve askerî açıdan başarılı kuzeni Germanus'un 550 yılında beklenmedik ölümü, oldukça popüler bir diğer potansiyel halefi sahneden uzaklaştırmıştı. Gözler giderek Germanus'un (babasını orduya takip etmiş olan) oğluna ve Iustinianus'un Senatus üyeleri tarafından sevilen bir saray mensubu olan kız kardeşi aracılığıyla yeğenlerinden birine çevrilmeye başlayacaktı: her iki adamın da adı Iustinus'tu[54].

İmparatorluk politikasının doğası ve yönüne ilişkin çağdaş kaygı, Siyaset Bilimi Üzerine olarak bilinen büyüleyici bir anonim metin tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu eserin iki kitabı günümüze ulaşmıştır: birincisi büyük ölçüde strateji ve askeri meselelerle, ikincisi ise imparatorluk yönetiminin doğası ve ideal imparatorla ilgilidir. Eserin okuyucu kitlesinin askeri ve siyasi seçkinlerden oluştuğu ve kapsayıcı siyasi perspektifinin esasen aristokratik olduğu açıktır. Metnin yazarı, imparatorluk yönetiminin ve imparatorluk makamının meşruiyetini

54 J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 3, A.D. 527–641* (Cambridge, 1990), PLRE-III-A, 527 (Germanus), 750–754 (Fl. Mar. Petrus Theodorus Valentinus Rusticius Boraides Germanus Iustinus 4), 754–756 (Iustinus 5).

tamamen imtiyazlı olarak kabul ediyordu: iyi düzenlenmiş bir toplum, "Tanrı'yı taklit ederek" yönetmesi beklenen, tebaası için endişelenen ve kişisel hırs veya açgözlülükten yoksun bir imparator tarafından yönetilen bir toplumdu. Eserin yazarının "ilahi" ya da "hayırsever" yönetim teriminden anladığı da buydu (her ikisi de rejim adına yayılan çağdaş propagandanın temalarından biriydi). Böyle bir yönetimin toplumun geneli için gerçekten faydalı olabilmesi adına yöneticinin yasallık ve hiyerarşi kavramlarına uyması gerekiyordu. Miras kalan yasalar bütününe uygun olarak yaşayacak, onları koruyacak ve olduğu gibi bırakacaktı ve siyasi hiyerarşide imparatorun hemen altında yer alan ve aralarından atanması gereken önde gelen vatandaşlarıyla (çıkarım yoluyla optimates olarak adlandırılan senatoryal elitin üyeleri) iş birliği içinde çalışacaktı. O halde bu aristokratik sosyal tabakanın görevi, hiyerarşik sıralamada altında yer alan sınıflarla etkileşime geçmek ve imparatorluk yönetimine aracılık etmekti. İdeal imparator böylece seçkinlerin desteğine ve iş birliğine bağımlı olduğunu ve onların endişelerini dinlemesi gerektiğini anlıyordu[55].

Bunların çoğu Iustinianus'a ve rejimine karşı oldukça eleştirel görünüyordu. İmparator ve karısı en başından beri imparatorluk makamını kendi çıkarları için kullanmakla suçlanmışlardı. İmparatorun yasal müdahaleciliği, metnin yazarı tarafından tercih edilen muhafazakâr ve ölçülü "yasal yönetimin" tam tersiydi. Iustinianus'un elit tabakanın pek çok üyesine karşı tutumu, taşra mevzuatının çoğunda görüldüğü gibi son derece düşmanca olmuş, ikna ya da tartışmadan ziyade korku ve sindirmeyi siyasi bir araç olarak kullanmıştı. İmparator yukarıda zikredilen metne göre çözülmesi optimatese bırakılması gereken alanlara defalarca müdahale etmişti. Dahası Iustinianus'un ailesi uzun zamandır ne soydan ne de meşruiyetten tamamen yoksun, fırsatçı yeni insanlar olarak görülüyordu. Siyaset Bilimi Üzerine metninde belirtildiği gibi "Hiçbir yurttaş kendi inisiyatifiyle güç kullanmamalı onu zorla ya da hileli entrikalarla ele geçirmemeli ya da korkunun

55 P. Bell, *Three Political Voices from the Age of Justinian* (Liverpool, 2009), özellikle 146, 177, 172–173, 152–158.

önleyici kullanımıyla iktidarı elde etmemeliydi, zira bu bir tiranın yoludur" Oldukça sivri bir eleştiri olarak okunabilecek bir şekilde, yazar ayrıca gerçekten kamu ruhlu ve fedakâr bir imparatorun elli yedi yaşında ya da hastalık nedeniyle güçten düştüğünde emekli olacağını savunmuştur[56]. Bu nedenle, Iustinianus 539 yılı civarında tahttan çekilmiş olmalıdır (eserin bundan sonraki bir tarihte yazıldığının açık bir işaretidir).

Siyaset Bilimi Üzerine aynı zamanda bir dizi çağdaş suistimale ve yazarın sosyal hastalıklar olarak gördüğü şeylere de atıfta bulunur. Özellikle başkent sokaklarındaki yabancılara, aylaklara ve göçmenlere; yarış hiziplerinin üyelerine ve başkaları tarafından desteklenmek yerine faydalı işler yapmaları gerektiğini düşündüğü yozlaşmış rahiplere ve özellikle keşişlere karşı öfkelidir. Yazar zorunlu askerlik hizmetinden yanadır ve aşırı vergilendirmeyi ve terk edilmiş topraklar üzerindeki vergi borçlarının diğer toprak sahiplerine devredilmesi şeklindeki çağdaş uygulamayı eleştirmektedir[57]. Gördüğümüz gibi bu sonuncusu Iustinianus'un vebaya karşı verdiği tepkinin temelini oluşturmuştur.

Elbette rejim yanlısı literatür ya da dolaşıma sokulan imparatorluk politikasının ideolojik temellerini daha fazla destekleyen metinler de vardı ve bunlar Procopius gibilerinin hoşuna gideceğinden daha militan bir Hristiyan bakış açısına sahip yazarlarla ilişkilendirilme eğilimindeydi. Hem Procopius hem de Siyaset Bilimi Üzerine'nin yazarı korkunun bir imparatorluk taktiği olarak kullanılmasını kınarken, çağdaşları olan katı Hristiyan tarihçi İoannes Malalas imparatorun düşmanlarına karşı terör taktiklerini kullanmasını alkışlıyordu. Örneğin İoannes, imparatorun eşcinsellere yönelik zulmünü anlatırken bunun sonucunda "büyük bir korku ve [dolayısıyla] güvenlik olduğunu" destekleyici bir şekilde not etmişti[58]. Aynı şekilde, bir kilise kroniğinin yazarı da Iustinianus'un Nika

56 Age., 155, 178–179.

57 Age., 160–162

58 R. Scott, "Malalas, the Secret History, and Justinian's Propaganda", *Dumbarton Oaks Papers* 39 (1985): 99–109, 103.

Ayaklanması'nın hemen ardından muhaliflerinin zihninde yarattığı "büyük imparatorluk terörüne" onaylayarak bakacaktır[59].

Belki de en ilginci Iustinianus'un saltanatının başlarında Agapetus adında bir kilise adamının, Iustinianus'un yönetmesini umduğu yetmiş iki ilkeyi ortaya koyan İmparatora Öğütler adlı oldukça etkili bir risale kaleme almış olmasıdır. Siyaset Bilimi Üzerine'nin aksine, bu metnin yazarı imparatoru fakirlere vermek üzere zenginleri vergilendirmeye aktif bir şekilde teşvik etmiştir. "Eşitsizlik", diye ilan eder, "eşitliğe dönüştürülmelidir". Agapetus, hiç kimsenin doğuştan gelen soyluluğuyla gurur duymaması ve hiçbir meselenin imparatorun ilgisini hak etmeyecek kadar küçük ya da önemsiz görülmemesi gerektiğinde ısrar eder. Agapetus, "Her şeyi denetlemeye çalışır ve hiçbir şeyin dikkatinizden kaçmasına izin vermezseniz, iyi krallığınızı en iyi şekilde yönetirsiniz" diye öğüt vermişti, çünkü "imparatorun hafif bir sözü bile herkes için büyük bir güç taşır[60]" Bu, Iustinianus'un mikro yönetim içgüdüsüne hitap ediyor olmalıydı.

Hem rejim yanlısı hem de rejim karşıtı literatür çağdaş olaylara yanıt vermiş ve bunları kendi siyasi gündemlerine hizmet edecek şekilde "dönüştürmüştür". Procopius'un De Aedificiis'i Hagia Sophia'nın doğu kemerinin çöküşünün sunduğu retorik fırsattan üstü kapalı bir şekilde yararlanarak Iustinianus'u hicvederken, 562'de Paulos Silentiarios olarak bilinen bir saray mensubu aynı kemer ve kubbenin restorasyonuna ve onarımına odaklanarak, Iustinianus'un tebaasına hükümdarlığının başarılarını hatırlatmaya hizmet eden halka açık bir söylevde rejimi kutlar. Bu konuşmada imparatorun Vandallara karşı kazandığı zaferleri, vebanın üstesinden gelme ve ölümü atlatma konusundaki mucizevi yeteneğini, yoksullara karşı cömertliğini ve hem imparatorun hem de Meryem Ana ya da

59 *Chronicon Paschale*, yanlış olarak 531 yılına yerleştirilmiştir. Bkz. *Chronicon Paschale*, çev. M. Whitby ve M. Whitby (Liverpool, 1989), 126.

60 Bell, *Three Political Voices*, 162, 105, 101, 108. Tartışma için bkz. M. Hassall, "Political Debate in the Age of Justinian I" (PhD diss., Cambridge University, 2022), 143. Iustinianus bu tür politika önerilerine yanıt vermiş olabilir: İmparatorun yoksulların durumunu iyileştirmeye yönelik aktif politikası Procopius tarafından vurgulanmıştır. Bkz. Procopius, *De Aedificiis* 1.1.10.

azizler gibi artık imparator adına cennette Tanrı'ya aracılık eden merhum eşi Theodora'nın dindarlığını sıralar. "Kim," diyor Paulos, "geniş topraklarda hüküm süren imparatorun bilgece öğüdünü tasvir edebilir?[61]" Bu kaynaklar altıncı yüzyıl Constantinopolis'inde imparatorluk politikasının Paulos'unki gibi halka açık konuşmalarda, özel edebi salonlarda ve hatta sokaklarda tartışıldığı, neredeyse bir "propaganda kitapçığı dağıtma kültürüne" varan şeyin yankılarını yakalamamızı sağlar. Çağdaş tarihçi Agathias, Constantinopolis'te insanların yakın tarihi, güncel meseleleri, felsefe ve dini açıkça tartıştığı bir tür "konuşmacı köşesi" tanımlar. Görünüşe göre bu tür sohbetler şehrin kitapçılarında da devam ediyordu[62]. Aynı şekilde temelde rejim yanlısı olan İoannes Malalas, Iustinianus'un ilahi takdirin bir temsilcisi olmaktan ziyade, aslında İncil'de önceden bildirilen ve birçok endişeli Hristiyan'ın tezahürünün yakın olmasını beklediği "Mesih Karşıtı" olduğu iddialarına yanıt vermek zorunda hissetmiş gibi görünmektedir[63]. Tüm bunlar genellikle otoriter rejimlerle ilişkilendirilmeyen türden, oldukça canlı bir siyasi katılım ve tartışma kültürüne işaret etmektedir[64].

61 Bell, *Three Political Voices*, 199–201, 190, 207, 192, 203–204. Büyük Kilise'deki sunak örtüsünün tanımı için ayrıca bkz. C. Mango, *The Art of the Byzantine Empire* 312–1453 (Toronto, 1986), 89.

62 Agathias, *Histories* 2.29.

63 R. Scott, "Justinian's New Age and the Second Coming", şurada *Byzantine Chronicles and the Sixth Century*, ed. R. Scott (Londra, 2012), sec. 19

64 Daha derin tartışmalar için bkz. Hassall, "Political Debate", ve M. Kruse, *The Politics of Roman Memory from the Fall of the Western Empire to the Age of Justinian* (Philadelphia, 2019). Merhum Cyril Mango, Stalinist Rusya'da bile yazarların bazen insanın hayal edebileceğinden çok daha fazlasıyla kurtulabildiklerini, özellikle de edebi itibarları belli bir ölçüde koruma sağlayabilecek kadar yüksekse, bunu başarabildiklerini söylerdi.

Fırsatçı Emperyalizm

GOT CANLANIŞI

Iustinianus müzmin bir entrikacıydı ve sürekli olarak içeride ve dışarıda düşmanlarını yanıltmaya çalışırdı. Örneğin altıncı yüzyılın sonlarında yaşamış diplomasi tarihçisi Menandros, imparatorun devletin düşmanlarını "savaşla olmasa da bilgelikle" yok etmek için onları en iyi nasıl harekete geçirip birbirine düşürebileceğini dikkatle düşündüğünü anlatır[1]. Yine de bu tür çabalar her zaman başarılı olmadı ve hem dahili hem de harici gündeminden duyulan mutsuzluk Iustinianus'a ve Constantinopolis'teki rejimine karşı siyasi düşmanlığı artırdı. Procopius'un eleştirilerinin de ortaya koyduğu gibi dışarıda yaşanan terslikler içeride de siyasi havayı değiştirebiliyordu.

Belisarius'un 540 yılında Ravenna'yı işgal etmesi ve kral Vitigis'i esir almasının, Theodoricus'un yarım yüzyıl önce İtalya'da kurduğu Got Krallığı'nın nihai yenilgisine işaret etmesi beklenebilirdi. Ancak Afrika'da olduğu gibi yarımadadaki imparatorluk kontrolünün de oldukça kırılgan olduğu ortaya çıktı. Iustinianus'un vergi tahsildarlarının talepleri kısa sürede yerel Roma halkını yabancılaştırmaya başlamıştı ve Belisarius kandırarak başkentlerine girmiş ve Got soylularının çoğunun itaatini kabul etmiş olsa da, Got ordusu sahada kesin bir yenilgiye uğratılamamıştı. Askerler arasında maaşların ödenmesi ve sakatlık yardımları konusunda artan huzursuzluk,

1 *The History of Menander the Guardsman*, ed. and çev. R. C. Blockley (Cambridge, 1985), 48–49 (fragman 5.1).

Roma ordusunun etkili bir işgal gücü olarak hareket etme kabiliyetini daha da tehlikeye attı[2].

Belisarius'a boyun eğmeyi reddeden tek önemli Got komutanı Verona lordu İldibad'dı ve İspanya'nın Vizigot kralı Theudis'in yeğeni olması, kendi saygınlık duygusunu ve Got dostlarının gözündeki prestijini şüphesiz önemli ölçüde artırmıştı. Belisarius'un kendilerini kandırdığını yavaş yavaş anlayan Got soyluları umutlarını ve hırslarını İldibad'a bağladılar ve Vitigis'in ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra kral ilan edildi. Belisarius Constantinopolis'e doğru yola çıktığında İldibad, Belisarius'un çocuklarını rehine olarak imparatorluk başkentine götürmüş olmasına rağmen hemen Roma kuvvetlerine karşı operasyonları yönetmeye başladı. Ertesi yıl 541'de İldibad öldürüldü ve Roma yönetimine karşı askeri direnişin liderliği Erarich adında bir komutana geçti[3]. Sadece beş ay sonra o da bir suikasta kurban gitti ve yerine Procopius'un "olağanüstü bir muhakeme yeteneğine sahip, son derece enerjik ve Gotlar arasında büyük saygı gören" biri olarak tanımladığı, İldibad'ın yeğeni Totila geldi[4]. Totila'nın tahta çıkışı Gotların talihinde dramatik bir canlanmanın habercisi olacak ve bu durum Constantinopolis'te kayda değer bir önsezi ve dehşetle karşılanacaktı.

542 yılının başlarında Totila beş bin kişilik bir ordu topladı. Daha sonra onları Po Nehri'nden geçirerek Floransa yakınlarındaki imparatorluk kuvvetlerini bozguna uğrattı ve bir dizi önemli kaleyi ele geçirdi. Tiber Nehri boyunca hızla ilerleyerek güneye, Campania ve Samnium'a saldırdı, önemli liman kenti Beneventum'u ele geçirdi ve Napoli'yi kuşattı. Muhtemelen sayıları giderek artan eski Got birliklerini kendi hizmetine çekerek, adamlarına Lucania, Bruttium, Apulia ve Calabria'ya yayılmalarını emretti. 542 yılının sonlarına doğru İtalya'nın büyük bir bölümünde hâkimiyetini kurdu ve imparatorun memurlarının yerine haraç ve vergi gelirlerini

2 Procopius, *De Bellis* 7.1.28–33.

3 J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 3, A.D. 527–641* (Cambridge, 1990), PLRE-III-A, 614–615, 447–448.

4 Age., PLRE-III-B, 1328–1332; Procopius, *De Bellis* 7.2.7.

toplamaya başladı. Procopius'un ifadesiyle "Kamu vergilerini kendisi topladı ve mülk sahiplerinin yerine toprak gelirlerini de aldı ve diğer tüm konularda İtalya'nın efendisi olmuş gibi davrandı. 543 baharında Napoli teslim oldu ve Totila Roma'daki Senatus'a bir mektup yazarak üyelerini kendi otoritesini tanımaya davet etti. Onların düşüncelerini netleştirmelerine yardımcı olmak için şehre doğru ilerlemeye başladı. 544 yılında yakındaki Tibur (Tivoli) şehrini ele geçirip halkının tamamını öldürerek Roma sakinlerine kendisine teslim olmalarının ve böylece benzer bir akıbetten kurtulmalarının kendi çıkarlarına olacağı yönünde açık bir mesaj gönderdi. Daha önce Roma vatandaşlarına, kendisine teslim olmaları halinde emniyet ve güvenlik vaat eden bildiriler dağıtmaya çalışmıştı. Bu propagandanın Totila adına Ariusçu rahipler tarafından gerçekleştirildiğinden şüpheleniliyordu ve imparatorluk yetkilileri bu rahipleri toplayıp sürgün etmeye başladılar[5].

Procopius, Totila'nın ilerleyişinin hızlı olmasından, Iustinianus'un Belisarius'un Constantinopolis'e gitmesinden sonra İtalya'nın savunmasını denetleyecek tek bir başkomutan atamamasını ve imparatorun yerinde bıraktığı çeşitli memurların yetersizliğini ve ahlaksızlığını sorumlu tutuyordu. "Sonuç olarak," diye yazdı, "onlar tarafından birçok hata yapıldı ve Roma gücünün oradaki tüm dokusu kısa bir süre içinde tamamen yok edildi. Totila Roma'ya doğru ilerlerken, imparatorun İtalya'daki komutanları Iustinianus'a ortak bir mektup yazarak "Gotlara karşı savaşta tutunamadıklarını" bildirerek "mücadeleye devam etme konusundaki isteksizliklerini" ilettiler. Bunun üzerine Iustinianus bir kez daha Belisarius'u İtalya'ya göndermeye karar verdi. Yine şanslıyız ki ona orada Procopius eşlik ediyordu[6].

İmparatorluk artık hem doğu hem de batıdaki savaşlar ve vebanın giderek daha belirgin hale gelen etkileri nedeniyle askeri güç sıkıntısı çekiyordu. Iustinianus 542 yılında toprak sahiplerinin

5 Procopius, *De Bellis* 7.4.10–32, 7.5.13–19, 7.6.1–6, 7.8.1–11, 7.9.7–18, 7.10.19–22, 7.9.21.

6 Age., 7.1.24, 7.9.5–6, 7.10.1, 7.13.15 (şahsen orada bulunduğunu güçlü bir şekilde ima ediyor).

mülklerinde yasadışı olarak asker bulundurmalarını engellemek için bir yasa çıkarma gereği duymuştu; muhtemelen bu askerleri köylüleri korkutmak ve sindirmek için kullanıyorlardı. Batıya doğru ilerlerken Belisarius "kendi birliklerini İran'daki ordudan ayırmanın" imkânsız olduğunu düşünmüştü[7]. Bunun yerine yaklaşık dört bin kişilik bir kuvvetle Adriyatik'e açılmadan önce, Constantinopolis'ten yola çıkarken "taze gönüllüler toplamak için para teklif ederek" yeni askerler edinmeye çalıştı. Belisarius, Ravenna'ya ulaştıktan sonra Bononia (Bologna) şehri üzerindeki imparatorluk kontrolünü yeniden sağlamayı başardı ancak kısa süre önce askere aldığı askerlerin çoğunun firar etmeye başladığını gördü. Sadece maaşları ödenmemekle kalmamış, Balkanlar'daki anavatanlarının barbar saldırısı altında olduğuna dair söylentiler de onlara ulaşmıştı. Durumdan giderek daha fazla umutsuzluğa kapılan general, Iustinianus'a bir mektupla elçi göndererek asker, para, silah ve at göndermesi için yalvardı. İmparatora, İtalya'da birliklerini desteklemek için vergi geliri toplamanın imkânsız olduğunu, çünkü toprakların çoğunun artık düşmanın elinde olduğunu ve ordunun çoğunun maaş alamadığı için firar ettiğini bildirdi: "Bu borç", dedi Iustinianus'a, "bizi komuta etme hakkından mahrum bıraktı". İmparatordan kendisine buccellariiden oluşan kişisel askeri maiyetini göndermesini ve acil olarak barbar birlikleri toplamaya başlamasını rica etti. Belisarius cevap beklerken Totila kontrolü altındaki alanı genişletti. Birçok şehir ona teslim oldu. Daha da önemlisi artık Roma'yı kuşatmaya hazırdı[8].

546 yılının başlarına gelindiğinde Gotlar şehri abluka altına alıp herhangi bir gıda malzemesinin şehre ulaşmasını engellediğinden, Roma'nın hayatta kalan nüfusu ciddi bir kıtlığın pençesindeydi. Belisarius Ravenna'dan çekilmeye (şehri bir astına emanet etmeye) ve bunun yerine Dalmaçya kıyısı boyunca Constantinopolis'ten topladığı taze kuvvetlerle buluşmayı umduğu liman kenti Dyrrachium'a (Durres) doğru çekilmeye karar verdi. Bu kuvvetlerle Roma

7 *J.Nov.* 116; Procopius, *De Bellis* 7.10.1.

8 Procopius, *De Bellis* 7.10.1–3, 7.11.13–16, 7.12.4–8, 7.12.10, 7.12.11–20, 7.13.1.

kuşatmasını yarmak için Adriyatik'i deniz yoluyla geçebileceğini tahmin ediyordu. "Barbar ve Romalı askerlerden" oluşan birleşik bir ordu onu orada karşıladı. Bu arada Belisarius'un eski rakibi general Narses, birlikte Kuzey İtalya'ya yürüyeceği Herullerden müteşekkil foederatiyi toplamak üzere gönderildi[9].

Roma'da koşullar hızla kötüleşiyor, açlıktan ölmek üzere olan sivil nüfusun büyük bir kısmı, Procopius'un aktardığına göre, "surların etrafında ve şehrin her yerindeki yıkıntılar arasında bol miktarda" yetişen ısırgan otlarını yemek zorunda kalıyordu. Procopius'un iddiasına göre "artık beslenecek köpek, fare ya da herhangi bir ölü hayvan bulamadıkları için" pek çok kişi intihar etmeyi bile seçmişti. Romalı komutanlar yeterli güce sahip sivillerin kaçmak istemeleri halinde kaçmalarına izin verdiler. Mültecilerin çok azı güvenli bir yere ulaşabildi: yol kenarında yığılıp ölmeyenler Got birlikleri tarafından yakalanıp idam edildiler[10]. Belisarius olabildiğince hızlı bir şekilde oraya yöneldi ve bir öncü muhafız birliği ve iki yüz kadar gemiyle Tiber Nehri'ne açılmaya çalıştı. Ancak şehre ulaşmadan önce yerleşim umutsuz bir grup Isaurialı asker tarafından düşmana terk edildi. 17 Aralık 546'da Totila'nın ordusu Roma'ya girdi. İmparatorluk garnizonundan geriye kalanların çoğu Senatus üyeleriyle birlikte kaçarken, diğer senatörler Aziz Petrus Bazilikası'na sığındılar. Papa uzun zaman önce Sicilya'ya taşınmıştı. Hayatta kalan sivil halk şehrin kiliselerine sığındı ve Totila adamlarının Romalıları katletmesini yasaklamayı kabul etti. Iustinianus'a bir barış anlaşması için elçiler gönderildiğinde, imparator Belisarius'un kendi adına müzakere etmek için tam yetkiye sahip olduğu cevabını verdi. Roma ve Got kuvvetleri arasındaki çatışmalar başka yerlerde, özellikle de Apulia ve güneyde devam etti[11].

547 yılı boyunca Belisarius ve Totila'nın orduları yarımadayı boydan boya geçerek savaş, kıtlık ve vebanın harap ettiği bir coğrafyada

9 Age., 7.13.5–7, 7.13.20–22.

10 Age., 7.17.9–14, 7.17.19–20, 7.17.23–25

11 *The Chronicle of Marcellinus*, çev. B. Croke (Sydney, 1995), 50. (sub anno 543, kronik devamcısı tarafından yazılmıştır). İtalya'daki veba için özellikle önemli bir yayın için bkz. K. Harper, "The First Plague Pandemic in Italy: The Written Evidence", *Speculum* 98 (2023): 369–420.

savaştılar. Salgın 543'te İtalya'ya ulaşmıştı (bir kronikçi o yıl "büyük bir ölümün İtalya topraklarını nasıl harap ettiğini" anlatır) ve 545'te Roma şehrine varmış gibi görünmektedir. Totila Lucania'ya ilerleyip Ravenna'yı ele geçirmeye çalışırken, Belisarius onun yokluğundan yararlanarak kuvvetlerinin sızdığı Portus'tan (Roma'nın yapay limanı) yola çıkıp şehri bir kez daha işgal etti. Totila Roma'nın savunma duvarlarının yıkılmasını emretmişti ve buna uygun olarak Belisarius adamlarına molozlardan yeni savunmalar inşa etmelerini emretti. Ayrıca hızla erzak ve malzeme toplamaya başladı. Totila'nın bariz şaşkınlığına rağmen Belisarius'un adamları güçlü bir Got saldırısını püskürtmeyi başardılar. Sonuç olarak kral, fırsatı varken Roma'yı yerle bir etmediği için soyluları tarafından azarlandı[12].

Artık Suriye'de (ama Kafkasya'da değil) Doğu'ya doğru savaş durduğu için, Iustinianus İtalya'ya daha fazla takviye göndererek buradaki imparatorluk servetini geri kazanmanın mümkün olduğuna karar verdi ve Belisarius'a onları karşılamak üzere güneye gitmesi emredildi. Gelen asker sayısı karşısında hayal kırıklığına uğrayan Belisarius (548 başlarında Belisarius'un adamlarına Sicilya'da iki bin piyade daha katıldı), tüm bu süre boyunca seferde kendisine eşlik etmekte ısrar eden karısı Antonina'ya Constantinopolis'e gitmesi ve Iustinianus'u daha fazla asker göndermeye ikna etmesi için Theodora'ya yalvarması talimatını verdi. Daha sonra Roma'ya döndüğünde, garnizon askerlerinin komutanlarını vurgunculukla suçlayarak linç ettiklerini gördü. Askerler Iustinianus'tan bu eylem için genel bir af çıkarmasını ve kendilerine ödenmesi gereken maaşın derhal verilmesini talep ettiler. Bunu kabul etmemesi halinde Totila'ya iltica edecekleri ve onun için hizmet edecekleri uyarısında bulundular. Procopius'a göre Iustinianus'un "isteklerini derhal yerine getirmesi" bir güç göstergesi değildi[13]. Savaşın ve vebanın birleşik etkileri imparatorluğun askeri ve mali kaynaklarının yanı sıra imparatorun

12 Procopius, *De Bellis* 7.24.2–4, 7.24.8–27.

13 Whitby, *The Wars of Justinian*, 241; Procopius, *De Bellis* 7.27–28, 7.30.1–2, 7.30.7–8. Antonina için bkz. D. Parnell, *Belisarius and Antonina: Love and War in the Age of Justinian* (Oxford, 2023).

siyasi güvenilirliğini de ciddi şekilde azaltıyordu. Kısa bir süre sonra Belisarius'u Constantinopolis'e geri çağırma kararı (bir sonraki bölümde anlatılacak nedenlerle) Batı'daki askeri pozisyonun daha da kötüleşmesine yol açmış olabilir.

BUSTA GALLORUM SAVAŞI

Roma şehri huzursuz ve neredeyse isyankâr imparatorluk garnizonunun elinde kalmış olmasına rağmen 548 yılına gelindiğinde Totila'nın önderliğindeki Gotlar, İtalyan Yarımadası'nın büyük bölümünü yeniden kontrol altına aldılar. Ancak Batı'daki imparatorluk konumunun zayıflamasından yararlananlar sadece Gotlar değildi. Franklar Roma-Got savaşlarından yararlanarak modern Venedik'in (Veneto) etrafındaki bölgeyi işgal edip buradaki nüfuz alanlarını genişletirken, Gepidler de stratejik açıdan çok önemli olan Sirmium şehrini ele geçirmişlerdi (imparatorlukla daha önce yaptıkları anlaşmanın artık geçerli olmadığı açıktı). Aynı zamanda bir başka Germen grubu olan Lombardlar da imparatorun Balkanların batısındaki anavatanını yakıp yıkıyordu. Sonunda, Ocak 550'de Totila'nın kuvvetleri, maaşlarının ödenmemesinden bıkmış bir grup imparatorluk askerinin ihaneti neticesinde bir kez daha Roma'ya girmeyi başardı[14]. Totila daha sonra birliklerini Sicilya'ya götürdü ve ordusu Sicilya'nın büyük bir bölümünü yağmaladı.

İtalya'da imparatorluktan geriye kalanların da çökmek üzere olması karşısında Iustinianus daha fazla insan gücü ve kaynak ayırmak zorunda kaldı. Sicilya'ya takviye birlikler gönderdi ve kuzeni Germanus'u genel komutan olarak atadı. O zamana kadar Theodoricus'un torunu Matasuentha ile evlenmiş olan Germanus, Balkanlar'da geniş çaplı bir asker toplama faaliyetine girişmişti. İtalya'nın önde gelen Romalı şahsiyetlerinin (saray mensubu Cassiodorus gibi) Germanus'un hem Gotların hem de Romalıların ilgisini çekeceğine ve yarımadaya yeniden bir düzen getireceğine dair büyük umutları

14 Whitby, *The Wars of Justinian*, 241–242.

olduğuna dair işaretler vardır[15]. Germanus'un 550 yılındaki ani ölümü bu nedenle büyük bir darbe oldu. İmparator, Balkanlar'dan İtalya'ya doğru ilerleyen ordunun liderliğini merhum generalin oğlu ve damadına emanet etti. Roma'nın ilerleyişi, Totila'yla ittifak kurdukları anlaşılan Tuna'nın ötesinden gelen Slav akıncıları tarafından daha da engellendi[16].

552 yılının başında Iustinianus, İtalya seferini bir sonuca bağlamak için çabalarını yenileyerek general Narses'e Balkanlar'da kalan imparatorluk ordusunun çoğundan oluşan, ancak çoğunlukla barbar paralı askerler ve müttefik birliklerden müteşekkil yaklaşık otuz bin kişilik önemli bir orduyla bölgeye yürümesini emretti[17]. Procopius'un De Bellis'inde belirttiği gibi "İmparator Iustinianus daha önce savaşı çok ihmalkâr bir şekilde yürütmüş olsa da, şimdi nihayet savaş için en dikkate değer hazırlığı yaptı"[18]. Narses, hem Frank garnizonlarını hem de Got savunmalarını atlatarak ve Veneto'nun bataklık arazisini taşınabilir duba köprülerle aşarak, 6 Haziran 552'de bir kez daha Gotların elinden alınan Ravenna'ya karşı ordunun başına geçti. Po'nun kuzeyindeki Got merkez bölgelerinde aniden büyük bir Roma ordusunun ortaya çıkması, Totila'yı adamlarını Roma'dan çıkarıp artık sayıca üstün bir Romalı düşmanla yüzleşmek zorunda bıraktı.

Haziran sonu veya Temmuz 552 başında ordular Busta Gallorum ovasında karşılaştılar. Totila, Got seçkinlerinin Hunlardan öğrendiği ritüelleşmiş at sırtında savaş dansını icra etmek için savaşçılarının önünde at sürerek adamlarının ruhlarını güçlendirmeye çalıştı. Bu sahne, Constantinopolis'e dönen gazilerin görgü tanıklıklarından yararlandığı anlaşılan Procopius tarafından canlı bir

15 A. Momigliano, "Cassiodorus and the Italian Culture of His Time", *Proceedings of the British Academy* 41 (1955).

16 Whitby, *The Wars of Justinian*, 243.

17 Age., 244. Ayrıca bkz. A. Sarantis, *Justinian's Balkan Wars: Campaigning Diplomacy, and Development in Illyricum, Thrace, and the Northern World, AD 527–565* (Prenton, 2016), 317 ("esas olarak Orta Tuna bölgesinden toplanan Herul, Gepid ve Lombard birlikleri").

18 Procopius, *De Bellis* 8.26.7.

şekilde tasvir edilmiştir: "Onun [Totila'nın] giydiği zırh bol miktarda altınla kaplanmıştı ve yanaklarından, miğferinden ve mızrağından sarkan bol süslemeler sadece mor renkte değil, bir krala yakışacak şekilde başka açılardan da harikuladeydi" Procopius'un bildirdiğine göre, kendisi de çok büyük bir atın üzerinde oturarak ordular arasında ustaca dans etmeye başladı. "Atını bir daire çizecek şekilde döndürdü ve sonra tekrar diğer tarafa çevirdi ve böylece onu koşturdu. Atını sürerken ciridini havaya fırlatır ve üzerinde titrerken tekrar yakalar, sonra hızla elden ele geçirir, mükemmel bir ustalıkla kaydırır ve çocukluğundan beri bu sanatta hassasiyetle eğitilmiş biri gibi omuzlarının üzerine düşerek, bacaklarını açarak ve bir yandan diğer yana eğilerek bu tür konulardaki pratiğiyle övünürdü[19]" Bu askeri güç imgesi belki de Procopius'un okuyucularının zihninde, Constantinopolis'teki Iustinianus'un atlı heykeliyle simgelenen imparatorun askeri duruşuyla tezat oluşturmayı amaçlıyordu.

Totila şimdi süvarilerine imparatorluk hatlarına hücum etmelerini emretti, mızrakları Roma birlikleriyle çarpışmaya hazırdı. Ancak daha düşmanla temas kuramadan, Got süvarilerinin büyük kısmı dalga dalga gelen Roma oklarıyla kesildi ya da kırıldı[20]. Geriye kalan Got atlıları kaçarken arkalarındaki Got piyadelerini ezdiler ve tüm ordu bozguna uğradı. Yaklaşık altı bin Got savaşçısı öldürüldü ve çok daha fazlası da yakalanıp idam edildi. Ölmek üzere olan kralın cesedinin savaş alanından küçük bir grup sadık hizmetkâr tarafından çıkarıldığına ve Caprae'ya (Caprara) götürülerek gömüldüğüne inanılıyordu. Verona'da kalan Got komutan Teias, Got direnişinin kalıntılarını toparlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı ve Procopius'un onun kahramanlığını tüm "efsane kahramanlarına" eşit görmesine rağmen, üç ay içinde o da öldü[21]. Busta Gallorum'da, Narses ve Roma kuvvetleri sadece Totila'yı değil, Got soylularının önde gelenlerini de öldürmeyi başarmıştı: onlar aradan çekilince

19 Age., 8.31.17–21.

20 Bu savaştaki birliklerin konuşlandırılması ve taktikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Whitby, *The Wars of Justinian*, 245–249.

21 Procopius, *De Bellis* 8.35.20.

İtalya'da zafer artık Iustinianus'un olmuştu. Narses ordusunu oradan Roma'ya götürdü. Şehir on beş yıl içinde beşinci kez askeri olarak işgal edilmişti[22].

"KÖTÜLÜĞE UĞRAMAYA MAHKÛM EDİLMİŞ ADAMLAR"

Procopius'a göre Iustinianus'un İtalya'daki son zaferi tüm zaferlerin en değersizini temsil ediyordu ve Roma şehrinin önde gelen vatandaşlarının bile ne ölçüde "acı çekmeye mahkûm" olduğunu gösteriyordu: "Çünkü" diye yazar, "bu zafer Senatus ve halk için çok daha büyük bir yıkıma neden oldu. Got kuvvetleri Roma'yı terk edip Güney İtalya'dan ve Senatus üyelerinin çoğunun geniş arazilerine sığındığı Campania bölgesinden çekilirken, Romalı sivillere ve özellikle de senatörlük elitinin üyelerine karşı misilleme eylemlerine girişmişlerdi. Totila aristokrat Romalı ailelerden üç yüz çocuğu rehin almıştı. Got Krallığı çökerken, Teias daha sonra hepsini idam etmişti". Procopius'un tanımıyla "Roma ordusunun barbarları şehre girerken karşılaştıkları herkese düşman muamelesi yapmıştı"[23]. Teias ayrıca Frankları Romalılara karşı harekete geçmeye daha da teşvik ederek Gotların talihini yeniden canlandırmaya çalışmıştı. Ölümünden sonra Franklar yarımadanın kuzeyinde imparatorluk otoritesine meydan okumaya devam ettiler ve onlara karşı düzenlenen askeri seferler Iustinianus'un saltanatının geri kalanında da sürdü[24].

Roma Senatus'unun üyeleri, Iustinianus'un saltanatına kadar geçen neredeyse üç yüz yıllık süreçteki iç savaşların ve üçüncü yüzyıldaki askeri krizlerin yaşandığı olağanüstü çalkantılı bir dönemde,

22 Tartışma için bkz. M. R. Salzman, *The Falls of Rome: Crises, Resilience, and Resurgence in Late Antiquity* (Cambridge, 2021), 259–264. Yerel Got direnişi 561 yılına kadar devam etti, ancak hiçbiri İtalya Yarımadası'ndaki imparatorluk kontrolüne gerçekçi bir tehdit oluşturmadı.

23 Procopius, *De Bellis* 8.34.1–4, 8.34.6–8.

24 S. Lin, "Justinian's Frankish War", *Studies in Late Antiquity* 5 (2021): 403–431, ve *J.Nov. Appendix* 8.

ailelerini, mülklerini ve Roma şehrini korumayı başarmışlardı.[25] İronik bir şekilde, 552 yılında Narses tarafından tamamlanan Roma'nın yeniden fethi, Senatus'un son ölüm çanını etkili bir şekilde çalmış gibi görünmektedir. Iustinianus 554 yılında "Kraliyet Kararnamesi"[26] olarak bilinen ve İtalya'nın imparatorluğa nasıl yeniden dahil edileceğini belirleyen uzun ve ayrıntılı bir ferman yayınladı. Mülklerin (köleler ve bağlı köylülerin yanı sıra) gerçek sahiplerine iade edileceğine, vergilerin adil bir şekilde düzenleneceğine ve imparatorluk hukukunun uygulanacağına söz verdi[27]. Ancak yeni bir batı imparatoru ve eski Roma dünyasının gerçek bir restorasyonu olmayacaktı[28]. Aksine, Constantinopolis'ten yeni yasalar ve vergi memurları gönderilecek ve vergi gelirleri daha sonra geri sevk edilecekti. İtalya'nın savaş, kıtlık ve vebadan ne kadar etkilendiği düşünüldüğünde, bu gelirlerin çok fazla olması pek olası değildi, ancak imparator yine de bunları kendisine ait olarak görüyordu. Üstelik bu düzenlemeler, geçmişte olduğu gibi Roma Senatus'unun talebi üzerine değil, doğrudan Roma piskoposunun -yani, zaten aşağılanmış olan Vigilius'un- isteği doğrultusunda yayımlandı. Iustinianus, tüm kusurlarına rağmen yalnızca onu uygun bir muhatap olarak görmekteydi; ancak bireysel olarak senatörlerin, imparatora bizzat dilekçe sunmak istemeleri hâlinde Constantinopolis'e seyahat etmelerine izin verilecekti.

Roma Senatus'unun Iustinianus'un imparatorluk vizyonunda oynayacağı gerçek bir rol yoktu ve bir nesil içinde kurum fiilen

25 Salzman, *The Falls of Rome*, 36–196, 243–299.

26 Esas metinde "Pragmatic sanction" ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade bir imparator, bir yönetici veya devlet tarafından çıkartılan ve temelde bir kanun hükmünde kararnameye karşılık gelen mutlak karar anlamına gelir. Buradaki örnekte imparator, İtalya topraklarının imparatorluğa dahil edilmesi ve dahil ediliş biçimi üzerine bir kararname yayınlamıştır. En bilinen örnekler arasında Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu'nun bütünlüğü ve Maria Theresa'nın vârisliğini güvence altına alan 1713 Kararnamesi ile Fransa'daki papalık otoritesini kısıtlayan 1438 Kararnamesi bulunmaktadır. Metinde tekrar eden "Kraliyet Kararnamesi" ifadeleri bu bağlamda kullanılmıştır (çn).

27 *J.Nov. Appendix* 7.

28 H. Börm, *Westrom: Von Honorius bis Justinian* (Stuttgart, 2018), 150–155, ve Salzman, *The Falls of Rome*, 243–299

tarihsel kayıtlardan kaybolacaktı[29]. Bunun yerine papa artık hem Roma şehrinin hem de ilginç bir şekilde 554 tarihli kanunun "Batı'nın bilinen tüm sakinleri" olarak tanımladığı kişilerin sözcüsü olarak görülüyordu. İtalya'nın nihai fethi sayesinde Iustinianus artık Batı Roma İmparatorluğu'nun eski toprakları için bir bütün olarak yasama yetkisine sahip olduğunu düşünüyordu. papa Batı'nın tamamında imparatorun temsilcisi olacaktı[30].

"KABİLELERİN EN BÜYÜĞÜ VE EN GÜÇLÜSÜ"

540'ların sonu ve 550'lerin başı Balkanlar'daki imparatorluk toprakları üzerindeki askeri baskının artmasına da tanık oldu. Tuna'nın kuzeyinde yaşayan Slav grupları (Iustinianus'un Balkan savunması bu akınlara karşı koymak için tasarlanmıştı) daha büyük kabile konfederasyonları ve gruplar oluşturmaya başladılar ve bunlar giderek Roma'nın sınır bölgesindeki hâkimiyetine meydan okumaya ve sınırın çok ötesine saldırmaya giriştiler. Iustinianus, Roma'nın Balkan eyaletlerine daha fazla "derinlemesine savunma" sağlayarak bu tür saldırıları caydırmaya çalıştı. Yeni Slav akıncı birlikleri artık bu stratejiyi giderek daha az etkili hale getirecek kadar büyümüşlerdi[31]. Hun gruplarının devam eden saldırıları ve Lombardlar ile Gepidler gibi grupların oluşturduğu ciddi tehditle birleştiğinde, bu durum kaygı verici bir hal alıyordu. Iustinianus farklı barbar gruplarını birbirine düşürmeye çalışarak karşılık verdi; İtalya'ya asker gönderme ihtiyacı ve yeni asker toplamasını gittikçe zorlaştıran vebanın devam eden etkileri nedeniyle askeri olarak karşılık verme kabiliyeti ciddi şekilde kısıtlanmıştı. Narses'in Totila'yla yüzleşmek için batıya yürümesinden önce, büyük bir askeri saldırı başlatılmış

29 Salzman, *The Falls of Rome*, 335–336.

30 *J.Nov. Appendix* 7 c. 1.

31 P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 171–177, ve W. Pohl, "Justinian and the Barbarian Kingdoms", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 448–477, Roma savunmasının güçlendirilmesinin sıklıkla barbar saldırılarının yoğunlaşmasına yol açtığını vurgulamaktadır.

ve 552'de Gepidler önemli bir yenilgiye uğratılarak İtalya'ya giden kara yolu güvence altına alınmıştı, ancak bundan sonra yedekte çok az asker vardı[32]. Daha büyük barbar grupların ortaya çıkmasıyla, Balkanlar'daki imparatorluk kontrolüne yönelik askeri tehdidin doğasının Roma stratejisinin öngörmediği bir yöne doğru evrildiği ve Constantinopolis'teki yetkililerin bölgenin kontrolünü sürdürmesi için Roma'nın silahlı gücünün tek başına yeterli olmayacağı açık hale geliyor olmalıydı.

Bu gerçek 559 yılında Kutrigur Hun gruplarının donmuş Aşağı Tuna'yı geçerek Trakya'ya girmesi ve imparator Anastasios'un Constantinopolis'in banliyölerini düşman saldırılarından korumak için inşa ettirdiği Uzun Surlar'ı aşmasıyla ortaya çıktı. Hunlara, kendi otoritelerine tabi kıldıkları Slavlar da yağmalar sırasında katıldılar. Kutrigurların hızlı ilerleyişi Constantinopolis'te büyük bir paniğe yol açtı, çünkü şehrin dış mahalleleri artık saldırıya açıktı[33]. Tarihçi Agathias'a göre Iustinianus kiliseye ait paha biçilmez hazinelerin düşman eline geçmesini önlemek için Boğaz'dan geçirilmelerini emretti. Bu arada general Belisarius akıncılara karşı birlikleri yönetmekle görevlendirildi. O ve adamları akıncıların dört bin kadarını pusuya düşürüp katletti[34].

Hunların 559'da Constantinopolis'e saldırmasından önce bile Iustinianus, Tuna sınırı boyunca ve ötesinde komutanlarının karşı karşıya kaldığı tehdidin değişen doğasını nasıl ele alacağını düşünüyordu. Yaklaşık 557'de, Avrasya bozkırlarının göçebe imparatorlukları arasında gücün büyük ölçüde yeniden şekillendiği haberi kendisine ulaşmıştı ve bunu imparatorluğun avantajına çevirmeye kararlıydı. 530'ların sonlarında eşi benzeri görülmemiş volkanik faaliyetlerin başlattığı dramatik iklim istikrarsızlığı dönemi, Kuzey ve Orta Amerika'dan Japonya'ya kadar Kuzey Yarımküre'deki toplumlar ve devletler için önemli sonuçlar doğurmuştu. Bu süreç Orta

32 Sarantis, *Justinian's Balkan Wars*, 278–300, 306–323.

33 Age., 336–339.

34 Age., 339–340; Agathias, *Histories* 5.14.6–7, 5.15–20. Ayrıca bkz. İoannes Malalas, *Khronographia* 18.129.

Asya'da, bölgeye hâkim olan rakip göçebe konfederasyonlar arasındaki güç dengesinde ani bir değişime katkıda bulunmuştu[35].

Bu göçebe güçler askerî açıdan süvari savaşına ve dolayısıyla geniş at sürülerinin yanı sıra diğer çiftlik hayvanlarının bakımına bağımlıydı. Atların otlağa ihtiyacı vardı ve özellikle doğu bozkırlarında otlak bulmak bazen zor olabiliyordu. Otlakların mevcudiyeti üzerinde olumsuz etkisi olan ya da dağılımını değiştiren ani bir iklim değişikliği, göçebe halklar arasındaki güç ilişkilerinin büyük ölçüde yeniden şekillenmesine yol açabilirdi. 530'lu yıllar Avrasya bozkırlarında önce Çinlileri, sonra İranlıları ve nihayet Constantinopolis'i etkileyen böyle bir dönüşümü başlatmış gibi görünmektedir. Altıncı yüzyılın başlarında Çin sınır bölgesi boyunca uzanan doğu bozkırındaki hâkim göçebe güç, yöneticileri Constantinopolis'ten elçiler bile kabul etmiş olan Kuzey Wei'ydi. Bu konfederasyon 530'ların ortalarında sürekli bir siyasi kriz dönemine girmiş ve dağılmıştı. Güçleri, Romalılar tarafından Avarlar ve rakipleri Türkler olarak bilinen gruplar tarafından giderek daha fazla tartışılıyor ve destekleniyordu[36]. Bu dönemde İran'ın doğusundaki Eftalit ya da Ak Hunlar açısından da bir kriz döneminden söz edilebilir. Hüsrev'in 540'larda

35 P. Sarris, "Climate and Disease", şurada *A Companion to the Global Early Middle Ages*, ed. E. Hermans (Amsterdam, 2020), 511–538, 518, ve E. Cook, "Megadroughts, ENSO, and the Invasion of Late-Roman Europe by the Huns and Avars", şurada *The Ancient Mediterranean Environment Between Science and History*, ed. W. V. Harris (Leiden, 2013), 89–102.

36 C. Baumer, *The History of Central Asia, vol. 2, The Age of the Silk Roads* (Londra, 2014), 88, 90–94. Romalıların Avarlar olarak bildikleri gruba aynı zamanda Rouran da deniyordu. W. Pohl, "Ethnicity and Empire in the Western Eurasian Steppe", şurada *Empires and Exchange in Eurasian Late Antiquity*, ed. N. Di Cosmo ve M. Maas (Cambridge, 2018), 21–49. Çatışma içinde oldukları Türkler Aşina boyu tarafından yönetiliyordu. Orta Asya'dan Avar göçüne dair olası genetik kanıtlar için bkz. G. A. Gnecchi-Ruscone, A. Szécsényi-Nagy, I. Koncz, G. Csiky, Z. Rácz, A. B. Rohrlach, G. Brandt, et al., "Ancient Genomes Reveal Origin and Rapid Trans-Eurasian Migration of 7th-Century Avar Elites", *Cell* 185, no. 8 (14 April 2022): 1402–1413.e21, https: //doi.org/10.1016/j.cell2022.03.007. Çünkü bu tür genetik kanıtların bazen sorunlu doğaları bulunur, bkz. M. Meier ve S. Patzold, *Gene und Geschichte: Was die Archäogenetik zur Geschichtsforschung beitragen kann* (Stuttgart, 2021).

Suriye ve Kafkasya'daki Roma mevzilerine saldırmak için önemli bir askeri insan gücü ayırabilmesi, artık Hun tehdidiyle karşı karşıya olmadığını göstermektedir. Bozkırdan gelen askeri meydan okumaları kontrol altına almak uzun zamandır Sasanilerin başlıca önceliği olmuştu ve Orta Asya Hunları güçlü bir konumda olsalardı böylesi bir Roma karşıtı saldırganlık düşünülemezdi[37].

Yaklaşık 552 yılına gelindiğinde Türkler Doğu Avrasya bozkırlarında hâkim güç olarak ortaya çıkmış ve mağlup Avar rakiplerini takip ederek ve Ak Hunlara karşı İranlılarla ittifak kurarak batıya doğru hızlı bir ilerleyişe başlamışlardı[38]. 560 yılına gelindiğinde Türkler, Orta Asya'daki Hun Krallığı'nı tamamen yok etmiş ve İran sınırlarından Çin sınırlarına kadar uzanan bir imparatorluk kurmuşlardı[39]. Bu, Avrasya dünyasının o güne kadar tanık olduğu ya da on üçüncü yüzyılda Moğolların gelişine kadar bir daha tanık olacağı en büyük göçebe imparatorluğuydu[40].

Constantinopolis'teki imparatorluk yetkilileri bu dramatik gelişmelerden ilk kez 557 yılında, Türk yayılmasından kaçan bir grup Avar'ın varlıklarını Kuzey Kafkasya'daki Romalı komutanlara bildirmesiyle haberdar oldular. Diplomasi tarihçisi Menandros (resmi kayıtlara erişimi olduğu anlaşılıyor) şu yorumu yapar: "Avarlarla ilgili olarak: birçok gezintiden sonra Alanlara geldiler ve Alanların liderine onları Romalıların dikkatine sunması için yalvardılar. O sırada Lazika'daki kuvvetlerin komutanı olan Germanus'un oğlu Iustinus'a Avarlar hakkında bilgi verdi. Iustinus, Iustinianus'a anlattı ve imparator generale kabilenin elçisini Byzantium'a göndermesini emretti. Avarların ilk elçisi olarak Kandikh adında biri seçildi ve saraya geldiğinde imparatora kabilelerin en büyüğü ve en güçlüsünün

37 R. Payne, "The Reinvention of Iran: The Sasanian Empire and the Huns", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Attila*, ed. M. Maas (Cambridge, 2014), 282–300.

38 Baumer, *The History of Central Asia*, 94; K. Rezkhani, *Reorienting the Sasanians* (Edinburgh, 2017), 140–143.

39 Baumer, *The History of Central Asia*, 173–206.

40 Bkz. P. B. Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples* (Wiesbaden, 1984), 115–154.

gelişini anlattı. Kandikh, "Avarların yenilmez olduğunu ve yollarına çıkanları kolayca ezip yok edebileceklerini" beyan etmeye devam etti. "İmparator", diye tavsiye etti, "onlarla ittifak yapmalı ve onların etkin korumasından yararlanmalıdır. Ama Roma devletine ancak çok değerli hediyeler, yıllık ödemeler ve üzerinde yaşayacakları çok verimli topraklar karşılığında iyi davranacaklardır"[41].

Avarların Kafkasya'nın kuzeyine gelişi Iustinianus için önemli bir tehdit oluşturuyordu ama aynı zamanda ona büyük bir fırsat da sunuyordu. Romalılar, Avarların daha batıya toprakların nispeten zengin olduğu ve düşmanları olan Türklerin kendilerini güven verici derecede uzakta hissedecekleri Balkanlar'daki imparatorluk topraklarına doğru ilerlemelerini önlemek için yapabilecekleri çok az şey olduğunu acı deneyimlerinden biliyorlardı. Iustinianus'un Kafkasya'da ve Karadeniz'in kuzey kıyısı boyunca imparatorluk "dinleme noktaları" kurmaya özen göstermesinin nedeni tam da bu gibi hareketleri ve göçleri gözlemlemek ve rapor etmekti. Bununla birlikte Avar ittifakı teklifi kabul edilirse, orduları artık imparatorluk topraklarını tehdit eden Slavlara ve Tuna'nın ötesindeki diğer barbar gruplara karşı kullanılabilirdi. Avarlar, Slavların dikkatini dağıtabilir ve onları yenebilirse, imparatorluğun potansiyel olarak kazanacağı çok şey vardı; oysa Slavlar, Gepidler ve Kutrigurlar Avarları tasfiye ederse, imparatorluğun kaybedecek neyi vardı?

Menandros'a göre Iustinianus Constantinopolis'teki Senatus'a bir Avar ittifakı önermiş ve sonra da bunu taahhüt etmişti. Tarihçinin kaydettiği gibi, "İmparator konuyu tartışmaya açtı ve kutsal Senatus onun kurnazlığını övdüğünde, hemen hediyeler, altınla işlenmiş kordonlar, sedirler, ipekli giysiler ve Avarların kibirli ruhlarını yatıştıracak pek çok başka nesne gönderdi". En geç 562 yılına gelindiğinde Avarlar, Roma topraklarına saldıran Kutrigurların ve diğer göçebe kabilelerin çoğunun üstesinden gelmiş ve Tuna'ya ulaşmış görünüyorlardı. İmparator daha sonra onları enerjilerini Gepidlere

41 Menandros Protektor, *History of Menander the Guardsman*, ed. ve çev. Blockley, 49 (fragman 5.1).

karşı yoğunlaştırmaya ikna etti[42]. Stratejisi doğrulanmış görünüyordu: Bozkır diyarından batıya doğru esen belirsizlik fırtınasını sadece savuşturmakla kalmıyor, aynı zamanda onu kendisinin ve imparatorluğun yararına kullanıyor gibiydi. Iustinianus'un bir fırsatçı olarak içgüdüleri ve becerisi belli ki hiç azalmamıştı.

İmparatorun hızla değişen bir durumdan azami diplomatik ve siyasi avantaj elde etme yeteneği kısa süre sonra İran'la ilişkilerde de ortaya çıkacaktı. 550'lerin başlarında iki büyük imparatorluk Kafkasya'da fiilen savaşarak bir çıkmaza girmiş ve bunun sonucunda Romalılar Sasani temsilcileriyle bir ateşkes görüşmesi yapmaya çalışmıştı. Sasani yetkililer bu tür girişimlere büyük ölçüde direnç göstermişlerdi: ne de olsa bölgede iyi iş çıkarmışlar, 520'ler ve 530'larda Roma'nın elde ettiği kazanımların çoğunu geri almışlardı. Yine de 557'de İranlılar aniden konuşmaya istekli olduklarını belirttiler ve her imparatorluğun o sırada elinde tuttuğu toprakları bıraktığı bir ateşkes üzerinde anlaşmaya varıldı. Ardından kapsamlı bir dizi müzakere başladı ve nihayetinde Menandros tarafından bizim için de kaydedilen ayrıntılı bir barış antlaşmasıyla sonuçlandı. 561-562'de resmen onaylanan bu antlaşma Iustinianus için dikkate değer bir başarıyı temsil ediyordu. Çünkü imparatorluğun Hüsrev'e (Şah'ın tebaasına "Roma haracı" olarak gösterebileceği) önemli miktarda ve düzenli altın ödemesi yapması yönündeki İran taleplerini kabul etmesine rağmen, karşılığında İranlılar son yirmi yıldır büyük bir başarıyla önemli askeri insan gücü harcadıkları, stratejik açıdan hayati öneme sahip Lazika topraklarının Roma'ya ait olduğunu fiilen kabul ettiler. Dolayısıyla antlaşma, Roma İmparatorluğu'nun Batı Kafkasya'daki etki alanının büyük ölçüde genişlemesini sağladı ve Karadeniz'deki hakimiyetini pekiştirdi[43].

Bu, Hüsrev ve danışmanları açısından olağanüstü bir geri çekilmeydi. Fakat zamanlaması manidardı. İranlıların 557'deki dramatik ateşkes teklifi, Türklerin ilerleyişine dair haberler getiren Avarların

42 Age., 48–53 (fragman 5.1–5.4), 253.

43 G. Greatrex ve S. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars: Part 2, 363–630 AD* (Londra, 2002), 122–129, 130–133.

Kafkasya'nın kuzeyine gelişiyle çok yakından bağlantılı görünüyor. Aynı şekilde Lazika'nın teslim olması da Eftalit ya da Ak Hunların nihai olarak yok edilmesi ve İran sınırları boyunca yayılmacı Türk imparatorluğunun aniden kurulmasıyla aynı zamana denk gelmiştir. Görünüşe göre Iustinianus ve diplomatları, Sasanilerin bozkır imparatorluklarına karşı uzun süredir devam eden ve kökleri derinlere inen güvensizlik duygusuyla oynayarak azami diplomatik koz elde etmeyi başarmışlardı. Yeni ve saldırgan bir göçebe gücün ortaya çıkışıyla karşı karşıya kalan Iustinianus, Hüsrev ve sarayının en büyük isteğinin Constantinopolis'le savaşmaktan vazgeçmek olacağını fark etti. Barışın bedeli Lazika olacaktı. Böylece imparatorluk için askeri olarak sağlayamadığı şeyi diplomatik olarak sağlamayı başardı.

YENİ UFUKLAR

İmparatorluğun hem Afrika hem de İtalya'da yaşadığı periyodik gerilemelere rağmen, Iustinianus sınırlarını başka yerlerde genişletme fırsatlarına karşı tetikte olmaya devam etti. Bu krallıkların her birinde, hüküm süren Vandal ve Got hanedanları arasındaki veraset anlaşmazlıklarından yararlanarak askeri müdahalede bulunmuş ve bu toprakları Roma'nın meşru yönetimi olarak gördüğü topraklara geri döndürme sürecini başlatmıştı. 551 yılında İspanya'da da benzer bir fırsat doğmuş, Vizigot tahtına talip olan Athanagild, Sevilla kentindeki üssünden hareket ederek Constantinopolis'ten askeri yardım talep etmişti[44].

Bunun üzerine İtalya'da Odoacer ve Theodericus'a hizmet ettikten sonra Constantinopolis'teki imparatorluk yetkililerine sığınan ve Iustinianus adına Sicilya'yı yöneten Liberius önderliğinde bir imparatorluk sefer kuvveti gönderildi[45]. Bu noktada çok yaşlı bir

44 Sevillalı Isidorus, *Historia Gothorum* 47. Bkz. J. Wood, "Defending Byzantine Spain", *Early Medieval Europe* 18 (2010): 292–319.

45 Iordanes, *Getica* 303. Bkz. Iordanes, *Romana and Getica*, çev. P. Van Nuffelen ve L. Van Hoof (Liverpool, 2020), 364 (ve not 937), ve 12–13 (sefer tarihi için); J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 2, A.D. 395–527* (Cambridge, 1980), 677–681 (Liberius 3).

adam olmalıydı ama muhtemelen Güney İspanya'daki Roma elitinin üyeleri tarafından iyi karşılanıyordu. Bölge, Vizigot Krallığı'nın en Romalılaşmış bölgesi olarak kaldı ve Akdeniz ticareti ve kültürünün daha geniş kalıplarına odaklandı[46]. Doğu Roma ordusunun Hispano-Roma aristokrasisinin üyelerinden yaygın destek aldığına dair işaretler vardır ve Afrika'da olduğu gibi Doğu Romalı tüccarlar imparatorluk nüfuzunun aracıları olarak faaliyet göstermiş olabilirler. İlginçtir ki Afrika ve İtalya'da olduğu gibi burada da "Katolik" Hristiyanlar sözde "sapkın" Ariusçu kralların yönetiminden kurtarılıyor olmasına rağmen, İspanya'daki imparatorluk müdahalesini dini ya da hukuki açıdan haklı çıkarmaya çalıştığına dair hiçbir kanıtımız yoktur[47]. Diğer bölgelerdeki seferlerine tanık olan çağdaşları, muhtemelen artık Iustinianus'un fırsatçı emperyalizminin farkına varmış ve bunu takdir etmişlerdi.

Iustinianus'un emriyle kurulan doğrudan Roma işgal bölgesinin İspanya içlerine kadar ne kadar uzandığı açık değildir. Öncelik muhtemelen kıyı bölgesi üzerindeki Roma kontrolünü genişletmek ve Vizigot Krallığı'nı Afrika'ya bağlayan iletişim hatlarını güvence altına almaktı. Sonuç olarak işgal edilen bölgenin önemi büyük olasılıkla öncelikle stratejikti. Belisarius'un Afrika'daki fetih seferinin hemen sonrasının aksine, yeni kurulan İspanya eyaletindeki imparatorluk yetkililerinin savunma veya tahkimat için yatırım yapabilecekleri çok az kaynağa sahip olmaları muhtemeldir: imparatorluk artık bunun için fazla nakit sıkıntısı çekiyordu[48]. Kurulan sınır ne olursa olsun, muhtemelen oldukça gözenekli bir sınır olmuştur[49]. Sadece Cartagena'da imparatorluk yetkililerinin önemli askeri yatırımlar yaptığına dair arkeolojik kanıtlara sahibiz. Ancak Güney İspanya, Afrika, Sicilya ve İtalya'nın fethedilmesiyle birlikte, Akdeniz kıyı şeridinin doğrudan imparatorluk yönetimi dışında kalan tek

46 P. Reynolds, *Hispania and the Roman Mediterranean* (Londra, 2010), ve D. Donaldson, "Byzantine Presence in Visigothic Spain" (PhD diss., Cambridge University, 2013).

47 Donaldson, "Byzantine Presence", 20–21.

48 Age., 9, 25, 30, 102–103.

49 Wood, "Defending Byzantine Spain"

önemli bölümü güney Galya'dan (Fransa) İspanya'nın doğu kıyısı boyunca uzanan bölgeydi (Harita 3). Korsika ve Balear Adaları'nın artık kesin olarak imparatorluk kontrolü altında olduğu göz önüne alındığında, Constantinopolis'teki hükümetin endişeleneceği pek bir şey yoktu[50]. Iustinianus'un bakış açısına göre Akdeniz bir kez daha en son Constantinus döneminde olduğu gibiydi, yani tek bir imparatorun otoritesine tabi bir "Roma gölü"ydü.

İmparatorun 550'lerdeki fırsatçılığı diplomatik ve askeri alanlarla da sınırlı değildi. Altıncı yüzyılın Avrasya dünyasını birbirine bağlayan bağların güçlü bir ticari boyutu vardı. Çin'den Orta Asya üzerinden İran ve Constantinopolis'e uzanan güzergâh, ordular ve elçilerin yanı sıra tüccarlar tarafından da kat ediliyordu. Özellikle de MÖ birinci yüzyıldan beri Hindistan ve Çin menşeli lüks malların ticareti Roma pazarlarına girmişti; bu mallar arasında karabiber, tarçın, diğer aromatik maddeler ve baharatlar ile özellikle de ipek bulunuyordu. Çinliler yüzyıllar boyunca ipek üretiminde etkili bir tekel oluşturmuş, ipekböceği yetiştirmenin ve onlardan narin lifler elde ederek bunları ham ipeğe dönüştürmenin sırrını yakından korumuşlardır. Nadir ve zarif olmalarının bir sonucu olarak, ipek giysiler hem İran hem de Roma seçkinleri tarafından değer görmeye başlamıştı. Tüccarlar ham ipek parçalarını İran ve Roma pazarlarına taşıyarak büyük kârlar elde edebiliyor ve bu ipekler daha sonra Yakın Doğu'daki atölyelerde lüks giysilere ve duvar halılarına dönüştürülüyordu. Roma İmparatorluğu'nda, deniz salyangozlarının ezilmiş kabuklarından elde edilen pigmentlerle mora boyanan yüksek kaliteli elbise ipekleri, Suriye ve Filistin'deki devlet denetimindeki fabrikalarda üretiliyordu. Bunlar öncelikle imparatorluk sarayı ile siyasi ve dini elitlerin kullanımı içindi, ancak aynı zamanda yurtdışındaki saraylara veya elitlere diplomatik hediye olarak satılıyor veya veriliyordu. Sasani İmparatorluğu'nda kraliyet yetkilileri devlete ait atölyelere yatırım yaparak sadece özenle işlenmiş ipekler değil, aynı zamanda gümüş eşyalar ve diğer

50 Donaldson, "Byzantine Presence", 104–105, 99 (Balear Adaları'ndaki emperyal askeri yatırımlar için).

lüks mallar da üretiyor ve bunların daha sonra Sasani monarşisiyle ticari ittifakları olan tüccar ağları tarafından ticareti yapılıyordu[51]. Procopius ipek ticaretinin Yakın Doğu'nun tüm pazarlarına nüfuz ettiğini anlatır. Bu işten geçimini sağlayan ithalatçılar ve tüccarlar mallarını "ister karada ister denizde faaliyet göstersinler", "Byzantium ve diğer tüm şehirlerde" satabiliyorlardı[52].

Dördüncü yüzyıla kadar ipek, aromatik maddeler ve baharatlar Sasani ile Roma imparatorluklarına öncelikle deniz yoluyla ulaşıyordu. Bu mallar önce Baktriya (Orta Asya, Afganistan ve Hindikuş'u kapsayan) üzerinden kara yoluyla taşınıyor, ardından Basra Körfezi ya da Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusu üzerinden Roma ya da İran topraklarına gönderiliyordu. Bu deniz ticareti altıncı yüzyıla kadar devam etmiş, İranlılar Romalıları İran tedarik kaynaklarına bağımlı kılmak için sık sık Hint limanlarını ablukaya alarak ve ticareti Körfez'e doğru zorlayarak Romalı tüccarların ve ortaklarının mallara erişimini engellemeye çalışmışlardır[53]. Deniz ticaretine büyük ilgi duyan Procopius'a göre iki imparatorluğun Güney Arabistan'daki Himyar'ın (Yemen) kontrolü için rekabet etmesinin nedenlerinden biri de Himyarlı tüccarların Doğu-Batı ticaretinde oynadığı önemli roldü[54]. İskenderiyeli bir tüccar olan ve güçlü dini inançlara sahip Kosmas olarak bilinen bir altıncı yüzyıl yazarı, Taprobane (modern Sri Lanka) hükümdarlarından birinin sarayında Romalı ve Sasani tüccarların kimin imparatorluğunun daha büyük olduğu ve

51 P. Sarris, "Constantinople and the Eurasian Trading System at the End of Antiquity", şurada *Global Byzantium*, ed. L. Brubaker, R. Darley, ve D. Reynolds (Londra, 2023), 316–331, ve R. Payne, "The Silk Road and Iranian Political Economy in Late Antiquity: Iran, the Silk Road, and the Problem of Aristocratic Empire", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 81 (2018): 227–250.

52 Procopius, *Historia Arcana* 25.24.

53 Sarris, "Constantinople and the Eurasian Trading System"

54 Procopius, *De Bellis* 1.20.12. Tartışma için bkz. G. Greatrex, *Procopius of Caesarea: The Persian Wars. A Historical Commentary* (Cambridge, 2022), 262–270, ve Bizans'ın Doğu ile ticaretinin uzun süredir ihmal edilen çalışması için bkz. N. Pigylevskaya, *Vizantya na Putyach v Indiou* (Leningrad, 1951), özellikle 129–156 (Kosmas İndikopleustes hakkında), 184–211 (ipek hakkında), ve 260–335 (Himyar ve Etiyopya üzerinden ticaret hakkında).

hangisinin en iyi ve en prestijli paraya sahip olduğu konusunda tartışarak imtiyaz için rekabet ettiklerini anlatır[55].

Ancak dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren Doğu ile Batı arasındaki deniz yolları göreceli bir ekonomik gerileme evresine girmiş gibi görünmektedir. Hunlar ve onların ardından gelen Türkler gibi Orta Asya'nın yeni göçebe imparatorlukları, bu ticaretten elde edebilecekleri kârı mümkün olduğunca büyük bir kısmını kontrol ettikleri Avrasya kara parçasından geçirerek en üst düzeye çıkarmaya çalıştılar[56]. Gerçekten de ipeğin nasıl üretileceğine dair bilginin Orta Asya'ya sızdığına dair işaretler vardır (Çinliler uzun zamandır ticaret yapmak ya da sorunlu göçebe komşuları gibi yabancıları satın almak için bir para birimi olarak ipek kumaş toplarını kullanmışlardır). Procopius'un yazdığı dönemde ticaretin büyük kısmı karadan yapılıyordu ve İran mübadele ağlarının merkezinde yer alıyordu; Romalı tüccarlar da Suriye'deki şehirlerde ve ticaret merkezlerinde İranlı meslektaşlarından ipek satın almak zorunda kalıyordu[57]. Iustinianus çıkardığı kanunlardan birinde, devlet görevlilerinin İranlılardan fahiş fiyatlarla ipek almasını ya da Romalı tüccarlara adil olduğunu düşündükleri fiyattan daha fazlasına satmasını engellemeye çalışacaktı[58]. Böylece ipek sadece imparatorluk sarayının değil, aynı zamanda imparatorluğun ticari ekonomisinin de merkezinde yer alıyordu.

Iustinianus Hüsrev'i bir rakip ve düşman olarak görüyordu ama aynı zamanda Sasani düşmanından bir şeyler öğrenmeye de hazırdı. Bu bağlamda 540'lardan itibaren Iustinianus ve memurlarının Sasani ekonomi politikasını taklit ettiklerini, devlet tekelleri ve imtiyazlı

55 Kosmas İndikopleustes, *Christian Topography* 11.17–19. Bkz. W. WolskaConus, *Cosmas Indicopleustès: Topographie Chrétienne, 3 vols.* (Paris, 1968–1973), 3:348–350. Bkz. F. Carlà, "The End of Roman Gold Coinage and the Disintegration of a Monetary Area", *Annali dell'Istituto Italiano di Numismatica* 56 (2010): 103–172, 54.

56 Payne, "The Silk Road and Iranian Political Economy"

57 Kosmas İndikopleustes, *Christian Topography.* Bkz. *C. Coedès, Texts of Greek and Latin Authors on the Far East* (Turnhout, 2010), 130–131.

58 *J.Nov.* Appendix 5. Bkz. *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, ed. P. Sarris, çev. D. J. D. Miller (Cambridge, 2018), 1113–1114.

üreticilik ile tüccar ağları kurmaya çalıştıklarını ve bunun daha önceki Roma uygulamalarına (örneğin Doğu İmparatorluğu'ndaki Roma hukuku uzun süredir tekelci uygulamalara düşmanca yaklaşıyordu) belirgin bir tezat oluşturduğunu görmemiz çarpıcıdır[59]. Procopius bu politikaları imparatorluğun hıyarcıklı vebaya karşı mali ve ekonomik tepkisini koordine etmede önemli bir rol oynayan maliye bakanı Petros Barsymes figürüyle ilişkilendirir ve salgınla ilişkili koşullar Romalı yetkilileri bu daha müdahaleci rotaya doğru itmiş olabilir. Ancak imparator ve çevresinin büyük bir gelir kaynağına dönüştürmeye en kararlı olduğu ekonomik faaliyet alanlarından biri tekstil endüstrisi ve özellikle de ipek ticaretiydi.

Bu çabalar 540'ların sonlarında ve takip eden yıllarda doruğa ulaştı. İlk olarak yaklaşık 547 ya da 548'de ipek ticareti bir devlet tekeli olarak kurulmuştur[60]. İkinci olarak Procopius'un 550'lerin başına tarihlediği büyüleyici bir sanayi casusluğu eyleminde, Iustinianus'un ajanları ipekböceği yumurtalarının Iustinianus adına bu amaçla istihdam edilen doğulu keşişler tarafından imparatorluğa kaçırılmasının ardından ipek üretiminin sırrını ele geçirmeyi ve yerli bir sanayi kurmayı başardılar[61].

Procopius "bu sıralarda Hindistan'dan gelen ve imparator Iustinianus'un Romalıların artık ipeklerini İranlılardan almamasını arzuladığını öğrenen bazı keşişlerin imparatorun huzuruna çıktığını ve ipek sorununu çözmeye söz verdiklerini çünkü Romalıların topraklarında ipeğin hangi yollarla üretilebileceğini kesin olarak öğrendiklerini" kaydeder. İmparator, "onları büyük hediyelerle ödüllendireceğine söz verdi" ve sonuç olarak "Hindistan'ın sayısız

59 P. Sarris, "Banking, Credit and Loans in the Novels of the Emperor Justinian", şurada *Law and Economic Performance in the Roman Empire*, ed. P. Erdkamp ve K. Verboeven (Leiden, 2022), 235–247, 246; Sarris, "Constantinople and the Eurasian Trading System", 323–327; ve Procopius, *Historia Arcana* 25.13.

60 Miller ve Sarris, *Novels of Justinian*, 1113 not 1.

61 Procopius, 551 yılının sonları olduğunu ve Iustinianus'un elçileri in Lazika konusunda Hüsrev'i müzakere etmeye ikna etmeye çalıştıklarını ileri sürer. Bkz. Procopius, *De Bellis* 8.17.1–8, 8.16.1. Ayrıca bkz. Greatrex ve Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 129

ulusunun kuzeyinde yer alan" topraklara gittiler ve dut yapraklarıyla beslenen ipekböceği yumurtalarını kaçırdılar[62]. Türkler 560'larda (aralarının bozuk olduğu) İranlıları devre dışı bırakarak ham ipeği doğrudan Romalılara satmayı teklif ettiklerinde, gerekli teknolojiyi kendileri elde ettikleri için imparatorluk yetkililerinin ilgilenmediğini görünce dehşete düşmüşlerdir[63].

Bundan sonra "Bizans" ipeği imparatorluğun ekonomik cephaneliğinin önemli bir parçasını oluşturacak, Avrupa'nın dört bir yanından tüccarlar bu değerli malın peşinde Constantinopolis'e akın edecekti[64]. Procopius'un sürekli işlere burnunu sokması ve her şeyi tüketen hırsı nedeniyle yerdiği "şeytan kral" açıkça kurnazlığından hiçbir şey kaybetmemişti: 550'lerde ve 560'ların başında yaşanan olaylar pek çok kişinin umduğunun aksine, yaşlı köpekte hâlâ hayat olduğunu gösterdi. Paulos Silentiarios'un 562'de Iustinianus'un huzurunda beyan ettiği gibi, "Zafer bir mühür gibi emeklerinizin doğasında var. Batı'da gücünüzün sınırını bulmak için tüm dünyayı dolaşmamız gerektiği doğru değil mi? Doğu'da ise artık tüm insanları kendinize bağlı kılmıyor musunuz?" Paulos, "Tüm beklentilere rağmen," diye ilan etti, "hastalıktan huzur içinde kurtuluyorsun... Ne mızraklar ne de kalkanlar tarafından, fakat bizzat Tanrı'nın eliyle korunarak"[65].

62 Procopius, *De Bellis* 8.17.7

63 Coedès, *Texts of Greek and Latin Authors*, 151.

64 R. S. Lopez, "The Silk Industry in the Byzantine Empire", *Speculum* 20 (1945): 1–42; A. Muthesius, *Studies in Byzantine Silk* (Londra, 2004); C. Zuckerman, "Silk "Made in Byzantium", *Travaux et mémoires* 17 (2013): 323–350.

65 P. Bell, *Three Political Voices from the Age of Justinian* (Liverpool, 2009), 189–190.

Ölüm ve Çöküş

SON GÜNLER

Iustinianus'un uzun ömrü kimileri için hayret, kimileri içinse derin bir rahatsızlık kaynağıydı. Buna karşın eşi Theodora 28 Haziran 548'de, muhtemelen kanserle mücadelesinin ardından ölmüştü. Son anları ya da gömülüşü hakkında elimizde hiçbir çağdaş bilgi yoktur. Procopius sadece onun "hastalandığını ve dünyadan göçtüğünü" aktarır[1]. Kadıköy Konsili'nin muhalifleri için o, "doğru inançlı imparatoriçe" olarak hatırlanacaktır[2]. Konsili destekleyenler bile Teodora'nın "dindarca öldüğünü" kabul etmişlerdir[3]. İmparator onu Kutsal Havariler Kilisesi'ne, kendisi ve onun için yaptırdığı bir anıt mezara gömdürdü[4].

Iustinianus'un âşık olduğu ve yengesinin kınamalarına rağmen evlendiği, yirmi beş yıldan fazla bir süre boyunca sürekli yoldaşı, en sadık destekçisi ve hatta eş hükümdarı olan kadının ölümünün üzerindeki psikolojik ve duygusal etkisi hayal bile edilemez. Kuşkusuz, 530'ların sonu ve 540'lardaki olayların (iklim değişikliği, veba, askeri gerilemeler ve sevgilisinin ölümü) kümülatif etkisi, teolojik olarak her zaman son derece meşgul olan bir imparatorun dine giderek

1 Procopius, *De Bellis* 2.30.49, 7.30.4 (yirmi bir yıl üç ay hüküm sürdükten sonra).

2 Tell-Mahreli Pseudo-Zakharias'da Ephesoslu İoannes için bkz. *Chronicle*: Kısım III, çev. W. Witakowski (Liverpool, 1996), 124.

3 T*he Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. C. Mango ve R. Scott (Oxford, 1997), 329.

4 J. A. S. Evans, *Justinian: The Circumstances of Imperial Power* (Londra, 1996), 256.

daha belirgin bir şekilde yönelmesine yol açmıştı. Ayrıca yakın akrabalarına ve eski müttefiklerine de dönmüştü. Daha önce gördüğümüz gibi Belisarius'un karısı Antonina, Iustinianus'u Batı'ya daha fazla asker göndermeye ikna etmesi için Theodora'ya yalvarmak üzere Constantinopolis'e gönderilmişti. Oraya vardığında imparatoriçenin öldüğünü öğrenen Antonina, bunun yerine Iustinianus'a kocasını Constantinopolis'e geri çağırmasını önermiş, Iustinianus da bunu yapmıştı. İmparator Kapadokyalı İoannes'i bile geri çağırdı, ancak onu siyasi mücadeleden uzaklaştırmak (ve İoannes'in taht için beslemiş olabileceği hırsları engellemek) için onu zorla rahip olarak atadı. Iustinianus'un dinle giderek daha fazla meşgul olması ve Belisarius'u geri çağırması, başlangıçta İtalya'da kalan komutanlarını batı seferlerine olan ilgisini kaybettiğine dair endişelendirmişti[5]. Birçok kişi rejimin artık gücünü yitirip yitirmediğini ya da Iustinianus'un ne kadar ömrünün kaldığını merak ediyor olmalıydı.Ancak imparator ve etrafındakiler odak noktalarını ve soğukkanlılıklarını yeniden kazanırken, 550'li yıllar bir dizi önemli girişim ve müdahaleye tanıklık etti.

Bu son yıllar Iustinianus'un saltanatının tema ve meşguliyetlerinde dikkate değer bir tutarlılık ve döngüsellik ortaya çıkaracaktı. Örneğin 559'da Kutsal Havariler Kilisesi'nde dua etmek ve Theodora'nın mezarında mum yakmak için şehre yeniden girdiğinde, muhtemelen yetmiş yıl kadar önce "[Constantinopolis'e] ilk ayak bastığında karşılaştığı" manzaranın aynısını görmüş olacaktı[6]. Bundan sonraki hayatının neredeyse tamamını Büyük Saray'a bir taş atımı mesafede ya da surlarının içinde geçirmişti. Bu törenden önce Iustinianus birkaç aydır başkentin dışında ikamet ediyordu; imparator ve maiyeti Marmara Denizi kıyısı boyunca yaklaşık yüz kilometre yol katederek Selymbria'ya (modern Silivri) gitmişlerdi

5 Procopius, *De Bellis* 7.30.3–25, 2.30.49–54, 7.35.1–3.

6 B. Croke, "Justinian's Constantinople", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 60–86, 60. Croke altmış yıl diyor ama ben genç Petrus Sabbatius'un 490 civarında amcasının yanına gönderildiği varsayımıyla hareket ediyorum.

ve burada imparatorun depremler ve Hun saldırıları nedeniyle zarar gören savunma sistemlerinin restorasyonunu denetlediği bildirilmiştir[7]. Barbar saldırganlığını kontrol altına almaya çalışmak, imparatorluğu yeniden tahkim etmek ve ani doğal felaketlerin yol açtığı hasarı onarmak elbette Iustinianus'un saltanatının uzun süredir devam eden temalarıydı. Ancak seyahat onun için alışılmadık bir durumdu. Yaşlı ve belki de hasta olan imparatorun sağlık nedenleriyle sahil beldesine götürülmüş olması ve yokluğunu açıklamak ve haklı çıkarmak için (işkolik imparatorun kendisi de dahil olmak üzere) bir hikâye uydurulmuş olması tamamen mümkündür. Dönüşünden sonra imparatorun baş ağrısı çektiği ve senatörleri kabul etmeyi reddettiği haberleri, öldüğü söylentilerine yol açtı ve bu da Constantinopolis sokaklarında panikle alışveriş yapılmasına neden oldu. Sadece yetkililerin "imparatorun iyi olduğunu göstermek için şehrin her yerinde ışıklar yakma" kararı halkın sinirlerini yatıştırmıştı[8].

Aynı şekilde 518'de papa Hormisdas'la yazışmalarından 564'te "Aphthartodoketai" tartışmasına kadar, Iustinianus Hristiyan inancının ayrıntılarına sarsılmaz bir ilgi ve keskin bir kişisel dindarlık duygusu göstermiştir. Karısının ölümünden sonra bekâr kalmış olması muhtemeldir (Theodora'nın ölümünden sadece üç ay sonra çıkardığı bir yasayla dullar için bekârlığı teşvik etmiştir) ve hatta bundan çok önce de iffetli bir yaşam sürmüş olabilir[9]. 563 yılında şehirden bir kere daha ayrılan Iustinianus'un yokluğu bu kez Germia'daki (modern Yürme) Başmelek Mikail ve Kutsal Melekler tapınağına yaptığı hac ziyareti olarak gerekçelendirildi ve bu ziyareti "bir yemini yerine getirmek için" yaptığı söylendi[10]. Bu bölge aynı zamanda tedavi edici özelliklere sahip olduğuna inanılan doğal

7 Aeg. Bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. Mango ve Scott, 342.

8 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. Mango ve Scott, 345 ve 346 not 2.

9 *J.Nov.* 127 c. 3.

10 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. ve ed. Mango ve Scott, 353. Theophanes'i *Khronographia*'sında yıl 563-564 olarak verilmektedir. Iustinianus'un ziyaret ettiği kilisenin kalıntıları hâlâ görülebilmektedir.

hamam sularıyla da ünlüydü[11]. Yine imparatorun Constantinopolis'te bulunmamasının resmi olarak belirtilen nedenlerinin yanı sıra tıbbi nedenleri de olduğu düşünülebilir.

İmparatorun tebaasına Iustinianus'un sağlıklı, aktif ve işlerin başında olduğunu anlatmak için ortak bir çaba sarf edildiği görülmektedir. Öncelikle resmi bildiri ve açıklamalara dayanan kaynaklarımız (İoannes Malalas'ın çağdaş Khronographia'sı ve onun anlatımından türetilen daha sonraki eserler gibi) imparatorun askeri uyanıklığını ve inşaat projelerini vurgulamaya devam etti: örneğin, yaklaşık 559'da Sangarios Nehri üzerinde bir köprü inşa edilmesini emretti ve bu köprü saray şairi Paulos Silentiarios tarafından kutlandı[12]. Bazıları ise imparatorun artık güçten düştüğü ve iktidardaki hakimiyetinin nihayet gevşediği sonucuna varmaya başlamıştı. Çağdaş tarihçi Agathias, 559 yılındaki Hun saldırılarını anlatırken ve orduda artan asker sıkıntısından yakınırken, daha önceki günlerde "imparatorun Afrika'yı ve İtalya'nın tamamını küçültmüş olmasına rağmen, bu çığır açan seferler sonucunda Roma hükümdarları arasında neredeyse ilk kez Romalıların ismen olduğu kadar fiilen de autokrator [tek hükümdarı] haline geldiğini" belirtmiştir, "Bu ve benzeri başarıları henüz gençliğinin baharında iken gerçekleştirmişti, ancak şimdi yaşlılığının yaklaştığı bu yıllarda güçlü politikalardan bıkmış ve düşmanlarını birbirine düşürmeyi tercih etmiş görünüyordu". Sonuç olarak Agathias, imparatorun etrafında ve emrinde görev yapan memurların, imparatorluk emirlerini bir kez daha görmezden gelmek ve imparatorluğun masraflarıyla ceplerini doldurmaya başlamak için "bu ilgisizlik havasının sağladığı fırsatı değerlendirdiklerini" belirtti[13].

11 bkz. P. Niewöhner, G. Dikilitaş, E. Erkul, S. Giese, J. Gorecki, W. Prochaska, D. Sarı, vd., "Bronze Age Höyüks, Iron Age Hilltop Forts, Roman Poleis and Byzantine Pilgrimage in Germia and Its Vicinity: "Connectivity" and a Lack of "Definite Places" on the Central Anatolian High Plateau", *Anatolian Studies* 63 (2013): 97–136. Iustinianus'un hac yolculuğuna ilişkin epigrafik kanıtların tartışılması için bkz. C. Begass, "Justinian in Galatien", *Istanbuler Mitteilungen* 71 (2021): 239–248.

12 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 344; *Anthologia Graeca* 9.641, çevirisi için bkz. F. Haarer, *Justinian: Empire and Society in the Sixth Century* (Edinburgh, 2022), 198.

13 Agathias, *Historiae*, çev. J. D. Frendo (Berlin, 1975), 5.14.1 (148), 5.14.2(149).

İmparatorun tahttaki son yıllarına giderek artan bir yalnızlık, birçoğunu neredeyse kırk yıl önce saraya getirdiği küçük bir yaşlılar çevresinin tavsiyelerine güvenme eğilimi ve giderek daha belirgin hale gelen dini saplantılar ve hoşgörüsüzlük damgasını vurmuş gibi görünüyor[14]. Procopius'un da fark ettiği gibi imparator tahttaki yerini sağlamlaştırmak için ya da "özgürleştirdiğini" iddia ettiği pek çok kişi tarafından paylaşılmayan imparatorluk ihtişamı hayalleri uğruna katliam yapmaya her zaman istekli olmuştur. Bu tür kan dökmelerin hizmet ettiği yüce amaç tarafından haklı gösterildiğine hararetle inanıyordu ve güçlü bir kişisel ilahi misyon duygusuna sahipti. Ona göre, dindarlık ve "hayırseverlik" tarafından motive ediliyordu (düşmanları onun daha çok kişisel hırs ve şeytani güçler tarafından motive edildiğini düşünse de). Rejim değişikliği umutlarının etrafında birleşebileceği açık bir favori ya da taht vârisi olmamasını sağlayarak komplo ve entrikalara karşı konumunu güvence altına almaya devam etti. Birçok yönden sadece bir Hristiyan imparatorun değil aynı zamanda modern otokratın da timsaliydi. Iustinianus'ta belki de eksik olan şey -en azından Theodora'nın ölümünden sonra ve saltanatının sonlarına doğru- kendisine karşı komplo kurduğundan şüphelenilen kişiler söz konusu olduğunda modern diktatörün acımasızlığıydı. Belki de imparatorun merhum eşinin onu caydırmış olabileceği Hristiyan hayırseverliği ve bağışlayıcılığı ilkelerini kamuoyu önünde sergileme kararlılığından dolayı, bu tür kişiler nadiren idam edilirdi. İmparator sarayına sık sık uğrayan ve bazen kendisini azarlayan Hristiyan din adamlarının davranışlarını giderek daha fazla benimsemeye başladı. Örneğin 557'deki büyük depremin ardından "imparatorun kırk gün boyunca tacını takmadığı ve İsa'nın kutsal doğum gününde bile kiliseye taçsız gittiği" söylenir. On Dokuz Akkubitalı Salon'daki [Büyük Saray'daki törensel yemek salonu] geleneksel öğle yemeklerini durdurdu ve buradan biriken parayı yoksullara verdi[15].

14 D. Parnell, *Justinian's Men* (Basingstoke, 2017), 82–83.

15 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 339. İmparatorun kişiliğinin 540'lardan itibaren artan "kutsallaştırılması" ve "ayinleştirilmesi" Mischa

Iustinianus'un yaşlı generallere olan güveni özellikle dikkat çekicidir. Narses İtalya üzerindeki imparatorluk kontrolünü sağladığında ve pekiştirdiğinde yetmişli yaşlarındaydı. Liberius İspanya'ya bir imparatorluk seferi düzenlediğinde seksenli yaşlarının sonlarında olmalıydı. Belisarius ise, 559 yılında Iustinianus onu emeklilikten çağırıp Kutrigur Hunlarını Trakya'dan sürmesine yardım etmesini istediğinde muhtemelen altmış yaş civarındaydı. Yakın zamanda bir yorumcunun belirttiği gibi, "yaşlı adamlar hem Iustinianus'un neslindendi ve bu nedenle ona daha aşinaydılar, hem de onun yerine geçmeye çalışmayı düşünemeyecek kadar yaşlıydılar", ancak Belisarius 560'larda I. Iustinus'un 518'de tahta çıktığında olduğundan daha gençti ve bu nedenle muhtemelen hâlâ izlenmesi gerekiyordu. İmparator kendi ailesinin üyelerini kayırarak siyasi olarak kendini izole etmeye çalışmıştı: 560'ların başında Iustinianus'un ölen kuzeni Germanus'un Iustinus ve Iustinianus adındaki iki oğlu ve imparatorun kız kardeşi Vigilantia'dan olan Marcellus adındaki yeğeni, genç nesilden önemli birkaç general arasındaydı. Ayrıca, Vigilantia'nın Iustinus isimli diğer oğlu sarayda önemli bir makam olan kouropalates olarak atanmış ve 551'de talihsiz papa Vigilius'u tutuklamakla görevlendirilenler arasında yer almıştı[16]. General Iustinus'un özellikle büyük saygı gördüğü anlaşılmaktadır. Iustinianus'un nüfuz ve güç sahibi mevkilere akrabalarını atama konusundaki kararlılığı, yeteneklere olan ilgisini tamamen kaybettiği anlamına gelmiyordu.

Iustinianus en sert eleştirmenlerinin ve en sadık muhaliflerinin çoğundan daha uzun yaşamayı başarmıştı. Bununla birlikte pek çok kişinin onun sert ve otokratik yöntemlerinden bıktığı ve imparatorun ölümünü beklemek üzere sarayda manevralar yapıldığı açıktır. Adil ya da kötü yollarla olsun bunun bir noktada gerçekleşmesi gerekiyordu. İmparatorun 559-560 yıllarında baş ağrılarından kurtulmasının ardından Constantinopolis sokaklarında ölüm söylentileri

Meier"in çalışmalarındaki önemli bir temadır. Örneğin bkz. M. Meier, *Geschichte der Völkerwanderung: Europa, Asien, und Afrika vom 3 bis zum 8 Jahrhundert n. Chr.* (Munich, 2020), 964–973.

16 Parnell, *Justinian's Men*, 82, 134–135.

yayılırken, iki yüksek rütbeli saray mensubu ve senatör olan Georgios ve Aitherius, beklenen adaylığı şehir valisi Gerontius tarafından da desteklenen Theodoros'un tahta geçmesini sağlamak için entrikalar çevirmekle suçlandılar. Hızla yürütülen bir soruşturmanın ardından sözde komplocular beraat etti, ancak baş suçlayıcılarının mallarına el konuldu ve şehirden kaçtı. Ertesi yıl, Trakya'da görev yapan ve maaşlarında kesintiye gidilen saray muhafız birliklerinin başlattığı isyan, kısa bir süre önce tahtı ele geçirmeye hazırlandığından şüphelenilen Theodoros'un müdahalesiyle güçlükle önlendi. Bundan kısa bir süre sonra Zemarkhos adında bir saray mensubu, imparatoriçe Theodora'nın iki akrabası tarafından "imparatora karşı birçok korkunç açıklama yaptığı" gerekçesiyle ihbar edildi. Aynı dönemde araba yarışı hizipleri tarafından organize edilen ayaklanma ve şiddet olaylarında büyük bir canlanma yaşandı; gördüğümüz gibi bu durum genellikle saray ya da Senatus üyelerinin siyasi konumlarını güçlendirmek için başkent sokaklarında destek toplamaya çalıştıklarının bir işaretiydi[17].

Kasım 562'de imparatora suikast düzenlemek isteyen iyi bağlantıları olan bir komplo ancak son anda engellenebildi. Önceki on yıllar boyunca imparatorluk giderek daha fazla para sıkıntısı çekmişti. Sonuç olarak vergi oranları 540'lardan itibaren dramatik bir şekilde artmıştı[18]. 560'lara gelindiğinde imparator bile sıkıntıyı hissetmeye başlamıştı. Bu dönemde imparatorun Constantinopolis'teki bankerlerden zorla borç aldığı ve bu paranın bir kısmını yeni inşa edilen Azize Şehit Theodora kilisesinin adanmasını kutlamak için "görkemli ışıklandırmalarla süslenmiş bir gösteri" düzenlemek amacıyla kullandığı söylenir[19]. Bazı bankerlerin bu kredilerle ilgili

17 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 345, 346 not 2, 347.

18 G. Bransbourg, "Capital in the Sixth Century", *Journal of Late Antiquity* 9 (2016): 342–346, 394.

19 İoannes Malalas, *Khronographia* 18.137. Bkz *The Chronicle of John Malalas*, çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys, ve R. Scott (Canberra, 1986), 300–301 ("Jeffreys vd."). Zorunlu borçlar Corippus'ta ima edilmektedir bkz. *In Laudem Iustini Augusti Minoris Libri Quattor*, kitap 2 satır 401. Bkz Corippus, *In Laudem Iustini Augusti Minoris Libri Quattor*, ed. ve çev. A. Cameron (Oxford, 1978), 59 ("Cameron"),

şikayetleri, rejime karşı daha geniş bir düşmanlık ve tahta yeni bir imparator yerleştirme arzusuyla birleşti. Sonunda işler iyice kızıştı ve "eski bir müzik bestecisi" olarak tanımlanan ve muhtemelen Hipodrom ve araba yarışları hizipleriyle bağlantılı olan Ablabius, Marcellus adında bir banker ve 560 yılındaki komploda adı geçen Aitherius'un yeğeni Sergius adındaki üç adam, imparatoru Büyük Saray'ın yemek salonunda akşam yemeğinin sonunda öldürmek için bir plan hazırladılar. Sarayda çalışan bazı adamları da bu suikast planına dahil ettiler[20].

Çağdaş bir kaynak Ablabius'a Marcellus'un komplosunun uygulanmasına yardımcı olması için 3.600 solidi gibi önemli bir meblağ ödendiğini, ancak daha sonra bu haberi iki yüksek rütbeli tanıdığına sızdırdığını aktarır. Bu adamlardan biri önce imparatoru uyarmış, ardından da hançer ve kılıç taşıdıkları tespit edilen komploculari tutuklamıştı[21]. Marcellus hemen kılıcını kendine çevirdi ve öldü. Sergius sorguya çekildi ve bize söylendiğine göre diğer iki bankerin yanı sıra emekli general Belisarius'un ev halkından birini de komplocu olarak göstermeye "ikna edildi" Bu üç kişi sırayla tutuklanıp sorgulandıklarında, "patricius Belisarius'a karşı tanıklık edip delil vermişlerdi"[22]. İlginçtir ki bu soruşturmalarla görevlendirilen memur Procopius adında bir "praefectustu (Constantinopolis'in şehir valisi anlamına geliyordu, ki bu kısmen adli bir görevdi). Bu "vali" Procopius, daha önce Belisarius'un emrinde çalışmış ama Belisarius'la arası bozulmuş olan tarihçi Procopius'la aynı kişi miydi? Kesin olarak bilemiyoruz, ancak bu ilgi çekici bir olasılık

ve tartışma için bkz. P. Sarris, "Banking, Credit and Loans in the Novels of the Emperor Justinian", şurada *Law and Economic Performance in the Roman Empire*, ed. P. Erdkamp ve K. Verboeven (Leiden, 2022), 235–247, 246.

20 Malalas, *Khronographia* 18.141 (Jeffreys et al., 301–303); *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 349–350. Ablabius için bkz. age., 351 not 7. Aitherius'un Iusti ianus ile ilişkisi için bkz. S. Roggo, "Church and Crown in the Capital: The Patriarchate of Constantinople Under Eutychios and John Scholastikos (552–582)" (PhD tezi., Cambridge University, 2022), 67–70.

21 Malalas, *Khronographia* 18.141.

22 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 350; Malalas, *Khronographia* 18.141 (Jeffreys et al., 303).

olmaya devam ediyor. Birçok saray mensubunun kaçtığı ve imparatorun imparatorluk danışma konseyi ya da silentium toplantısında komplocuların tasfiye edileceğini duyurduğu söylenir. Toplantıya Belisarius'un yanı sıra generalin müttefiklerinden biri olduğu anlaşılan Constantinopolis patriği Eutykhios da katılır[23]. İmparator, Belisarius'un tüm personelinin (muhtemelen askeri hizmetlileri ya da buccellarii kastediliyordu) görevden alınmasını emretti ve emekli general ev hapsine alındı[24].

Ne yazık ki birkaç ay içinde Belisarius'un itibarının iade edilmesi ve kent valisi Procopius'un görevden alınması dışında, bundan sonraki soruşturmalar ve manevralar hakkında çok az şey biliyoruz. Procopius saraydan son kez ayrılırken, halefi Yeşiller hizbinin üyeleri tarafından taş, hakaret ve küfür yağmuruna tutuldu[25]. Belisarius bir kez daha "kabul edilmiş ve tüm onurları geri verilmiş" olsa da, iki yıldan kısa bir süre sonra ölecek ve imparatorluk hükümeti bir kez daha mülkünün kontrolünü ele geçirecekti[26]. Belisarius'un komploya sadece Aitherius'un komploda oynadığı olası rolden dikkatleri uzaklaştırmak için dahil edildiği söyleniyordu[27]. Aitherius'un müzmin bir entrikacı olduğu aşikârdı: 561 yılında İranlılarla barış görüşmeleri yapılmadan önce, o ve bir meslektaşının Iustinianus'u İranlıların yanı sıra imparatorun diğer düşmanlarının da yok edilmesini sağlayacak büyüler yapabilecek bir kara büyü uzmanı olan Masedes'in hizmetini almaya ikna etmeye çalıştıkları söylenir. Tahmin edilebileceği gibi dindar imparator bundan etkilenmemiş ve Aitherius ile yardımcısına imparatorluk zaferinin Şeytan'ın değil İsa Mesih'in yardımıyla elde edileceği teminatı verilmişti. Bir kaynağa

23 Eutykhios'un Belisarius ile ilişkisi için bkz. Roggo, "Church andCrown in the Capital", 72.

24 Malalas, *Khronographia* 18.141; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 350.

25 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 350–351; Malalas, *Khronographia* 18.146 (Jeffreys et al., 304). Ya da kalabalık Procopius'a saldırıyor olabilir.

26 Bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 353, ve Malalas, *Khronographia* 18.147, 149 (Jeffreys et al., 304–305).

27 Malalas, *Khronographia* 18.141.

göre Iustinianus'a özgü bir "temizlik" uygulamasıyla, imparator daha sonra Masedes'i kazığa bağlatıp yaktırmıştır[28].

Bu arada Aitherius'un kouropalates Iustinus'un müttefiki olduğuna dair ipuçları vardır[29]. İmparatorun öz yeğeni 562'de kendisine karşı düzenlenen komplodan haberdar olabilir miydi? Başlıca komplocular yakalandıktan sonra Iustinianus'u meselenin peşini bırakmaya ikna etmek belki de etrafındaki pek çok kişinin işine geliyordu: 562'deki restorasyonun ardından Hagia Sophia'nın yeniden açılış töreninde saray şairi Paulos Silentiarios, Iustinianus'u kendisine karşı komplo kuranlara karşı gösterdiği merhametten ötürü açıkça övdü. Paulus şöyle diyordu: "İnsanların en iyisi: Gözlerinizi sıklıkla kraliyet usulüyle, bizim için acı çekerken yaşlarla ıslatıyorsunuz, özellikle de denetimsizlikleri gözlemlerken... Herkesi kötü borçlarından salıveriyorsunuz, tıpkı Tanrı gibi ve bağışlamak için acele ediyorsunuz"[30].

Bununla birlikte Iustinianus'un yeğeni, kouropalates Iustinus'un 562'de tahta geçmek için sıraya girmeye çalıştığına şüphe yoktur. Ephesoslu İoannes, Iustinus'un karısı Sophia'nın (Theodora'nın yeğeni) yanı sıra bir dizi saray görevlisinin o dönemde imparatoru onu Caesar yaparak resmen vekili ve vârisi olarak atamaya ikna etmek için yoğun çaba sarf ettiğini kaydeder. Hatta Sophia'nın, kendisini gelecekteki bir imparatoriçe olarak daha kabul edilebilir kılmak amacıyla, daha önce iyi bilinen Kadıköy karşıtı sempatilerini terk ettiği söylenir[31]. Ancak Iustinianus kendisinden isteneni yapmayı kesin bir dille reddetti (527'de son dakikaya kadar kendi amcasının onu ortak imparator olarak atama konusundaki isteksizliğiyle benzer şekilde).

Sophia'nın taktiksel olarak Kadıköy tarafına geçmesinin de gösterdiği gibi saraydaki manevralar kilise mensuplarını giderek daha

28 Bkz. Roggo, "Church and Crown in the Capital", 70 (Nikiulu İoannes"in eserinden alıntı yaparak).

29 Bkz. Roggo, "Church and Crown in the Capital", 67–72.

30 Çeviri için bkz. Haarer, *Justinian*, 195

31 Ephesoslu İoannes, *Historia Ecclesiastica* 2.10; Roggo, "Church and Crown in the Capital", 73.

fazla işin içine katmış gibi görünmektedir. Bu durum 22 Ocak 565'te imparatorun etrafındakilerin onu o zamana kadar titizlikle sadık kaldığı patriği Eutykhios'u görevden almaya ikna etmesiyle doruğa ulaştı. Piskoposun destekçileri daha sonra onun Iustinianus'un Aphthartodoketai doktriniyle oynamasına müsamaha göstermeyi kararlılıkla reddettiği için görevden alındığını iddia edeceklerdi, ancak bir akademisyenin yakın zamanda ileri sürdüğü gibi, bu iddiayı doğrulayacak hiçbir çağdaş kanıta sahip değiliz[32]. Aksine imparator ölüme ne kadar yakın algılanırsa, Constantinopolis patriğinin rolü siyasi açıdan o kadar hassas hale geliyordu, çünkü piskoposun tahta geçecek herhangi bir halefi kutsaması ve taçlandırması bekleniyordu. Bu bağlamda Eutykhios'u tutuklamak için gönderilen grubun başında sürekli entrikalar çeviren Aitherius'un bulunması ve yeni atanan patrik İoannes'in kouropalates Iustinus ile yakın ilişki içinde olması önemli olabilir[33].

"ACIMASIZ BİR ANAKRONİZM"

14 Kasım 565 gecesi imparator Iustinianus muhtemelen uykusunda hayata gözlerini yumdu. Ölüm haberi hızla yeğeni Iustinus'a ulaştırıldı ve onunla birlikte karısı ve senatör destekçilerinden oluşan bir grup saraya koştular. Belisarius öldüğüne göre taht için başlıca rakibi muhtemelen Iustinianus'un Balkanlar'daki Roma ordusunun başkomutanlığına (magister militum per Illyriam) atadığı kuzeni general Iustinus'tu. O sırada Constantinopolis'ten uzakta, Tuna'nın kuzeyine yeni yerleşmiş olan Avarlara göz kulak oluyordu[34]. I. Iustinus'un 518'de tahta çıkışının da gösterdiği gibi sarayın kontrolü tahtı güvence altına almanın anahtarıydı ve sarayın personelini ve idaresini denetlemekle görevli kouropalates olarak, son imparatorun yeğeni hem saray kompleksini hem de Iustinianus'un ölümüyle ilgili anlatıyı sıkı sıkıya kontrol ediyordu. Bir önceki yıl bir müttefikini saray muhafızlarının

32 İncelikli bir tartışma için bkz. Roggo, "Church and Crown in the Capital", 29–80.
33 Age., 72–80; Evans, *Justinian*, 263
34 Evans, *Justinian*, 263–264

(comes excubitorum) başına atamıştı[35]. Iustinianus'un son nefesinde kouropalatesi vâris olarak atadığı iddia ediliyordu. Müttefiklerinden biri olan Constantinopolis patriğinin hızla olay yerine gelmesiyle Iustinus muhafızlar ve Senatus destekçileri tarafından imparator olarak kabul edildi ve piskopos tarafından kutsandı. Ardından, Iustinianus'un ölüm haberinin yayılmasıyla toplanan halk tarafından takdim edilmek ve alkışlanmak üzere aceleyle Hipodrom'a götürüldü[36]. Kaynaklardan edinilen izlenim, Iustinus'un dikkatle koreografisi yapılmış ve önceden düzenlenmiş bir güç gaspı gerçekleştirdiği ve başka herhangi bir iddia sahibi sahneye çıkmadan önce bunu hızla uygulamaya koyduğu yönündedir. Hileli strateji etkili oldu, ancak emin olmak için yeni imparator çok geçmeden hem kuzeni general Iustinus'un hem de geçmişte birlikte komplo kurduğu işbirlikçisi Aitherius'un öldürülmesini sağlamaya karar verdi[37].

Iustinianus'un ölümünün hemen sonrasını Latin saray şairi Corippus'un olaydan yaklaşık bir yıl sonra yazdığı yeni imparator II. Iustinus'un tahta çıkışına dair bir anlatıdan biliyoruz. Amacı tahmin edilebileceği gibi Iustinus'un yeni rejimini haklı çıkarmak ve meşrulaştırmaktı ve yazar Iustinus ile destekçilerinin barışçıl ve nispeten kolay bir iktidar geçişi sağladıklarını vurgulamak için büyük çaba sarf etmiştir. Bu çok önemliydi, zira Iustinianus'un ölüm haberinin büyük bir endişe ve şaşkınlık yaratmış olması muhtemeldir. Neredeyse kırk yıl hüküm sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, merhum imparatorun hem Constantinopolis'teki hem de diğer yerlerdeki tebaasının çoğu onsuz bir dünyayı hiç tanımamıştı. Corippus, Iustinus'un Iustinianus'u "dünyanın şanlı babası" olarak tanımlamasını sağlayacak kadar ileri gider[38]. 560'lara gelindi-

35 Age., 264. Geleceğin imparatoru II. Tiberius için bkz. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. 3, A.D. 527–641 (Cambridge, 1990), PLRE-III-B, 1323–1326.

36 Corippus, *In Laudem* kitap 1, satırlar 175–210 (Cameron, 90–91).

37 Evagrios, *Ecclesiastical History* 5.2–3. Bkz. *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, çev. M. Whitby (Liverpool, 2000), 256–257; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Mango ve Scott, 360–361 ve 360 not 3

38 Corippus, *In Laudem* kitap 1 satır 120 ("pater inclitus orbis") (Cameron, 89).

ğinde Iustinianus birçok açıdan artık bir kişi değil, bir kurumdu. En azından Constantinopolis'te, imparatorluk sarayının ve merkezi idarenin tüm kollarını havada tutan bir ağaç gövdesiydi. Pek çok kişi sistemin onsuz ayakta kalıp kalamayacağı konusunda şüpheye düşmüş olmalıydı[39].

Corippus'un anlatımında Iustinianus'un ölümünün gerçekten de imparatorluk başkentinin sokaklarında, daha modern totaliter rejimlerde zaman zaman yaşananları andıran (örneğin Stalin ya da Mao'nun ölümüyle ilgili sahneler hatırlatılır) bir şekilde kitlesel yas ve neredeyse histeriye yol açtığına dair ipuçları vardır. Corippus'un dediği gibi, "Adamın dehşet verici ölümü, dünyayı fethettiğini açık işaretlerle gösterdi. Evrensel ağıtların ortasında bir tek o, dindar çehresiyle seviniyor gibiydi" Şair, Constantinopolis sokaklarında ilerleyen imparatorun cenaze kortejinin canlı bir resmini çizer: "Kim", diye yazar, "bu kadar büyük bir alayın harikalarını sayabilir? Bir yanda ilahi söyleyen saygıdeğer bir diyakoz dizisine, diğer yanda bakirelerden oluşan bir koro eşlik ediyor ve sesleri gökyüzüne ulaşıyordu. Gözyaşları kar gibi akıyordu: herkesin giysileri yağmurla ıslanmıştı ve akan gözleri kendi nemlerinde yüzüyor, yüzlerini ve göğüslerini ıslatıyordu... Birçokları onun ölümü için tütsü yaktı. Her taraftan üzgün insanlar onu görmek için koşuşturuyordu. Töreni alayı ilerledikçe, "Kutsal Havariler Kilisesi'nin salonlarına gelene ve imparatorun daha önce saf altından yaptırdığı kutsal mezara onurlu uzuvlarını koyana kadar herkes tek bir sevgide birleşti, haklı keder gözyaşlarını artırdı" diye anlattı[40]. Altı yıl kadar önce Teodora'nın mezarı başında dua ettiği kilisede, imparator şimdi bir kez daha sevgili eşiyle birleşmişti.

Corippus'un Iustinianus'un hem cesedini hem de gömülüşünü betimlemesi birçok açıdan etkileyicidir, çünkü imparator nasıl giderek Hristiyan bir "kutsal adam" kişiliğini benimsemişse, cesedi de

39 Burada kullandığım ifadelerin bir kısmını BBC muhabiri Gabriel Gatehouse'un Mart 2022'de Vladimir Putin ile ilgili yaptığı yorumlara borçluyum.

40 Corippus, *In Laudem* kitap 1 satırlar 240–241 (Cameron, 92), kitap 3 satırlar 40–61 (Cameron, 103).

mucizevi ve aziz bir kalıntıymış gibi betimlenmiştir[41]. Şair, Iustinianus'un cesedinin "yaşamının son izlerini nasıl koruduğunu, ölürken rengini değiştirmediğini, her zamanki parlaklığıyla parladığını" yazar. Daha sonra, "ölümle nasıl meleksi bir şekle dönüştüğünü" anlatır. Iustinus merhum amcasına şöyle derken tasvir edilir: "Kederden ağlıyoruz ve aklımızın tüm gücüyle yas tutuyoruz. Sen, baba, mutlusun, en kutsal kişi, meleklerin kutsal kalabalığı arasındasın ve bedenini arkanda bıraktın, şimdi Tanrı'yı görüyorsun" Saray propagandacısı aynı zamanda, Iustinianus'un büyük Roma meşesinin kesilmesinin imparatorluk kubbesinin geri kalanını çökertmediğini aktarmaya heveslidir: daha ziyade, imparatorun bedeni "çayırların ortasındaki bir ağaç gibiydi, kuşların hoş bir uğrak yeriydi", yaşı nedeniyle devrildikten sonra, "yeni yuvaları için başka bir ağaç bulmaları gerektiğine karar verene kadar", "her yerde gevezelik eden kuşlar uçar ve tüner, eski yerlerini kaybettikleri için yas tutar ve kederlenirler"[42].

Iustinianus'un cenaze töreni aynı zamanda merhum imparatorun askeri başarılarının da kutlandığı bir tören olmuştur. Corippus yeni imparatoriçe Sophia'nın cenaze törenine, bir süre önce yaptırmış olması gereken güzel bir kefen getirdiğini anlatır. Kefen "değerli morla dokunmuş, Iustinianus'un başarılarının tüm dizisi dokuma altınla seçilmiş ve mücevherlerle parlatılmıştı. Bir tarafta sanatçı, keskin iğnesiyle boyunlarını büken barbar falanksları, katledilen kralları ve tabi halkları sırayla akıllıca tasvir etmişti. Ve sarı altını renklerin arasından sıyırıp öne çıkarmış, böylece bakan herkes onların gerçek bedenler olduğunu düşünmüştü. Yüzler altın renginde idi, kan ise mor. Iustinianus kefen üzerinde "sarayının ortasında Vandal kralının cesur boynunu çiğneyen bir muzaffer olarak" tasvir edilmiştir. Roma şehrini temsil etmesi amaçlanan bir kadın figürü "kollarını açmış ve çıplak göğsünü, imparatorluğun ve özgürlüğün

41 Tartışma için bkz. A. Cameron, "Images of Authority: Elites and Icons in Late Sixth-Century Byzantium", şurada *Byzantium and the Classical Tradition*, ed. M. Mullett ve R. Scott (Birmingham, 1981), 205–234.

42 Corippus, *In Laudem* kitap 1 satırlar 236–238 (Cameron, 91), kitap 1 satır 365 (Cameron, 94), kitap 3 satırlar 32–33 (Cameron, 103), kitap 1 satırlar 225–235 (Cameron, 91).

kadim anası olan göğsünü göstererek" temsil edilmiştir. Şaire göre, "enerjik Sophia bunun yapılmasını emretti, böylece ölüm anında imparatorluk mezarına kendi zaferleriyle süslenmiş bir kraliyet cenaze alayı götürebileceklerdi"[43].

Iustinianus Çağı üzerine çalışan büyük bir uzmanın bu tasvirle ilgili yorumu şöyledir: "Saltanatının başlarında coşkulu ve umutlu olan Constantinopolis'teki hava, Iustinianus'un hayatının sonunda öfkeli bir hayal kırıklığına dönüşmüştü. Iustinianus'un 530'lardaki askeri zaferlerinin sahneleriyle süslenmiş cenaze tabutu... onu toprağa veren yas tutanlara korkunç bir anakronizm gibi görünmüş olmalıdır[44]. Kuşkusuz Iustinianus'un ölüm haberi Corippus'un iddia ettiği gibi "tek haklı keder" ile karşılanmaktan çok uzaktı. Cennete gideceği de genel olarak kabul görmemişti. Antakya'da yazan geç altıncı yüzyıl kilise tarihçisi Evagrios (Procopius'un hayran bir okuyucusu) şunları kaydetmiştir: "Gerçekten de Iustinianus, her yeri karışıklık ve kargaşayla doldurduktan ve hayatının sonunda bunun bedelini tahsil ettikten sonra, cezanın en alçak yerlerine geçti"[45]. Evagrios'a göre Iustinianus haklı olarak cehenneme gitmişti.

BAŞARININ BEDELİ NEDİR?

Iustinianus'un saltanatı nefes kesici bir hırs ve kayda değer başarılarla geçmişti. O ve danışmanları Akdeniz'in büyük bölümünde doğrudan Roma egemenliğini yeniden tesis etmiş, Kafkasya'daki Roma çıkarlarını önemli ölçüde ilerletmiş, idari yapılarını elden geçirmiş ve Roma hukukuna düzen getirmişlerdi. İmparator, başkentin anıtsal kalbini yeniden inşa etmiş ve imparatorluk Ortodoksluğuna çok daha büyük bir teolojik netlik ve tanım kazandırmaya yardımcı olmuştu. Ailesinin Illyricum'un savaştan zarar görmüş topraklarındaki mütevazı geçmişinden gelen Iustinianus, tahttaki yerini

43 Age., kitap 1, satırlar 279–293 (Cameron, 92–93).

44 M. Maas, "Roman Questions, Byzantine Answers: Contours of the Age of Justinian", şurada Maas, *Cambridge Companion*, 3–27, 8–9.

45 Evagrios, *Ecclesiastical History* 5.1. Bkz. *The Ecclesiastical History*, çev. Whitby, 254.

sağlamlaştırmakla kalmamış, Augustus (hükümdarlığı MÖ 31-MS 14) ve II. Theodosius (hükümdarlığı MS 402-450) dışında kendisinden önceki tüm Roma imparatorlarından daha uzun süre tahtta kalmıştı[46]. Gördüğümüz gibi bu, onu tahttan indirme çabalarından dolayı değildi. O ve sarayı aynı zamanda Roma devletinin gemisini idare etme ve bir dizi olağanüstü doğal afet ve felaketle sarsıldığında onu bir arada tutma gibi kayda değer bir başarıya da imza atmıştı: ani iklim değişikliği, depremler ve tabii ki veba. Ama bu başarının bedeli ne olmuştu?

Iustinianus'un ölümünü takip eden yarım yüzyıl içinde imparatorluk bir dizi ölümcül darbe alacaktı. Batı'ya göre imparatorun yeniden fetihlerinin çoğu oldukça kısa ömürlü olacaktı. Yaklaşık 568 yılında Lombard grupları yerleşmek için Kuzey İtalya'ya göç etmeye başladı. Iustinianus'un bölgedeki komutanı Narses'in başlangıçta askeri yeteneklerinden faydalanmak umuduyla onları memnuniyetle karşıladığına dair ipuçları vardır. Ancak imparatorluk yetkilileri ne olduğunu anlayamadan, yarımadanın büyük bir kısmı bir kez daha imparatorluğun kontrolünden çıkmıştı. Kuzeydeki eski Got merkez bölgelerinde özerk Lombard "dükalıkları" ortaya çıktı ve Beneventum'a kadar güneye yayıldılar. İspanya'da Vizigotlar bir kez daha krallarının arkasında birleşti ve 625 yılı civarında Roma kuvvetleri kovuldular. Çağdaş İspanyol yazar Sevillalı Isidorus'un yazdığı gibi, "Boyun eğen Romalı asker artık Gotlara hizmet ediyordu"[47]

Aynı şekilde 580'lere gelindiğinde imparatorluk Balkan Yarımadası'nın büyük bir kısmı üzerindeki kontrolünü kaybetmişti[48]. Iustinianus saltanatının sonlarına doğru, Türk İmparatorluğu'nun doğuya doğru dramatik genişlemesinden kaçan Avarlarla temas kurmuştu. Avarlar 560'larda Tuna'nın kuzeyine yerleşmişlerdi ve Iustinianus'un ölümü üzerine bir Avar elçisi Constantinopolis'e gelerek

46 Haarer, *Justinian*, 140–141.

47 P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 179–180, 310–322; Sevillalı Isidorus, *Tarih* 70.

48 Sarris, *Empires of Faith*, 177–182.

yeni hükümdardan ödeme ve sübvansiyon talep etti[49]. Romalılar ve Avarlar arasındaki ilişkiler kötüleştikçe, göçebeler Kuzey Balkan bölgesindeki Roma topraklarına büyük bir baskı uygulamaya başladılar, Sirmium gibi şehirleri ele geçirip yağmaladılar ve Selanik'i kuşattılar. Aynı zamanda sayıları giderek artan Slavlar daha da güneye inmeye, hatta Yunanistan ve Mora Yarımadası'na ulaşmaya başladılar. Romalılar için kaygı verici bir şekilde artık bunu sadece akın yapmak için değil, giderek daha fazla yerleşmek için yapıyorlardı[50]. Bir bütün olarak Balkan Yarımadası'nda, altıncı yüzyılın sonuna gelindiğinde kronik bir askeri güvensizlik durumu hüküm sürmeye başlamıştı. Bu durum Iustiniana Prima'dan günümüze ulaşan arkeolojik kanıtlardan anlaşılmaktadır. Iustinianus'un doğum yerini kutlamak için inşa edilen şehir, altıncı yüzyılın sonlarında veya yedinci yüzyılın başlarında bir noktada kül ve moloz yığınına dönüşmüştür. Bir zamanlar kentin piskoposluk kompleksinin yanında yer alan yapıların temellerinde, muhtemelen kent istilacılar tarafından ateşe verildiğinde kalan yanık izlerini fark etmek hâlâ mümkündür. Arkeologların deyimiyle bu "yanık tabakaları" Iustinianus'un imparatorluğunun nihayetinde maruz kalacağı "talihin tersine dönmesine" canlı bir tanıklık sunmaktadır[51].

Daha doğuda çöküş daha geç gerçekleşecekti ama aynı derecede dramatik olacaktı. 570'lerde İran'la savaşın aniden canlanması, Iustinianus'un doğu savunmasının "tacındaki mücevher" olan

49 Bu dönemdeki Avar-Roma ilişkileri için özellikle bkz. W. Pohl, *The Avars* (Londra, 2018), 21–100.

50 Sarris, *Empires of Faith*, 177–180. Balkanlar'da Slav yerleşimine dair son olası genetik kanıtların tartışılması için bkz. I. Olalde, P. Carrión, I. Mikić, N. Rohland, S. Mallick, I. Laziridis, M. Korać, et al., "Cosmopolitanism at the Roman Danubian Frontier: Slavic Migrations and the Genomic Formation of Modern Balkan Peoples", *bioRxiv*, 31 Ağustos 2021, https://doi .org/10.1101/2021.08.30.458211. Bu konuyu dikkatime sunduğu için Sayın Zac Mee'ye minnettarım.

51 Bkz. V. Ivanišević, "Carčin Grad (Justiniana Prima): A New-Discovered City for a "New" Society", şurada *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies*, Belgrad, 2016, ed. S. Marjanović-Dušanić (Belgrad, 2016). Eylül 2019'da bölgeyi ziyaret ettiğimde bana bu "yanık katmanlarını" gösterdikleri için Vujadin Ivanišević ve Ivan Bugarski'ye minnettarım.

Dara'nın Roma tarafından kaybedilmesine yol açacaktı. Bunun üzerine imparator II. Iustinus'un ruhsal bir çöküntü yaşadığı ve iktidar dizginlerinin (Iustinus'un Iustinianus'un ölümünden önce saray muhafızlarının başına atadığı) general Tiberius'a geçmek durumunda kaldığı bildirilir. İmparatorlukta 602 yılında patlak veren bir iç savaş daha sonra tam anlamıyla bir istilanın yolunu açacaktı; sonuç olarak İran şahı II. Hüsrev'in orduları Roma Suriye'sine, Filistin'e ve Mısır'a saldırıp fethetmeyi başardı. Hatta 626'da İranlılar ve Avarlar Constantinopolis'e ortak bir saldırı düzenlemek için güçlerini birleştirdiler. Her ne kadar bu çaba başarısız olmuş ve dönemin Roma imparatoru Herakleios (hükümdarlığı 610-641) olağanüstü bir generallik gösterisiyle İranlıların kazanımlarını tersine çevirmeyi başarmış olsa da, imparatorluk çok zayıflamıştı. 630'larda Suriye, Mısır ve Filistin bir kez daha, bu kez Muhammed peygamber tarafından yeni doğmakta olan İslam inancında birleştirilen Araplar tarafından fethedilecekti. Araplar sadece Romalıları Anadolu'ya geri sürmekle kalmadılar, aynı zamanda eski İran imparatorluğunu da yıktılar. Araplar 690'ların sonunda Romalıları Kuzey Afrika'dan çıkarmayı başararak 698'de Kartaca'yı ele geçirdiler. Her halükârda bölgenin hinterlandının büyük bir kısmı çoktan yerel Berberi kabilelerinin kontrolü altına girmişti[52].

Dolayısıyla Iustinianus'un tahta çıkışından yaklaşık bir yüzyıl sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun büyük bir kısmı çözülmüştü. Tarihçilerin uzun süredir tartıştığı konu, Iustinianus'un imparatorluğu yenileme programının imparatorluğun daha sonraki krizinden ve daralmasından bir anlamda sorumlu olup olmadığıdır. Özellikle de imparatorun batıya yaptığı seferler tehlikeli bir aşırı genişlemeye mi yol açmıştı? 1991'de Oxford'daki kompozisyon sorumun ifade ettiği gibi, "Iustinianus restore etmek için yola çıktığı imparatorluğun mahvına neden oldu mu"? O zamanki hocamdan muhtemelen yirmi yıl önce aynı soruya cevap vermesi istenmişti. Otuz yılı aşkın bir süre sonra ben de kendi öğrencilerime aynı soruyu yöneltiyorum.

52 Sarris, *Empires of Faith*, 226–306; J. D. Howard-Johnston, *The Last Great War of Antiquity* (Oxford, 2021).

"SAYISIZ BORÇ YÜKÜ ALTINDA"

Iustinianus'un mirasını anlamak için hemen ardından gelen halefinin onun saltanatını nasıl değerlendirdiğini göz önünde bulundurmak gerekir. İmparatorun ölüm haberine karşı verilen evlatlık çocuk üzüntüsü tepkisine rağmen yeni hükümdar II. Iustinus merhum amcasına karşı oldukça eleştirel bir tavır benimsedi. Özellikle Iustinianus'un imparatorluk hükümetini iflasın eşiğinde bıraktığını iddia etti. Bu nedenle eleştirileri daha önce Procopius ve Agathias gibileri tarafından yapılan eleştirilerle örtüşüyordu. Corippus'un anlattığına göre Iustinus taç giyme töreni için toplanan senatörlere, "Babam [Iustinianus] hayattayken birçok şey çok fazla ihmal edildi ve bunun sonucunda tükenen hazine birçok borca girdi... Yaşlı adamın artık umurunda değildi. Tamamen soğuktu ve sadece başka bir hayatın sevgisiyle ısınıyordu. Bütün aklı cennetteydi... ve tükenmiş hazinenin kaynaklarını boşaltttı"[53]. II. Iustinus, ilk kanunlarından birinde tahta çıktığında "hazinenin sayısız borçla yüklendiğini ve tam bir yokluğa doğru gittiğini" ilan etti. Bu mali tükenişin ordu ve imparatorluğun düşmana karşı koyma yeteneği üzerindeki etkisinden yakınıyordu: "İhtiyaçların yokluğu yüzünden", diyordu, "[ordu] çökme noktasına geldi ve bunun sonucunda devlet barbarların sayısız saldırı ve istilasından mustarip oldu"[54].

Aynı zamanda yeni imparator Iustinianus'un sürekli olarak düşmanca davrandığı Senatus ve taşra aristokrasisi üyeleriyle köprüleri yeniden inşa etmeye çalıştı[55]. Iustinus, Iustinianus'un bir dizi yasama tedbirini tersine çevirdi. Selefinin daha katı evlilik mevzuatlarından birini (çiftlerin karşılıklı rıza ile ayrılmalarını fiilen imkânsız kılan) yürürlükten kaldıran Iustinus, yasasına bir bütün olarak Iustinianus projesinin eleştirisi anlamına gelen bir madde ekledi. Iustinianus'un "dindarlık ve erdemde önceki tüm hükümdarları aştığını" ilan etti. Ancak insanoğlunun zayıflığını ve kırılganlığını takdir etmekten

53 Corippus, *In Laudem Book* 2 satır 261 (Cameron, 99).

54 *J.Nov.* 148 pr.

55 Tartışma için bkz. P. Sarris, *Economy and Society in the Age of Justinian* (Cambridge, 2006), 200–227.

acizdi ve sonuç olarak insanlardan çok fazla şey talep etmişti. Bu ilginç bir şekilde Iustinianus'un bir an için kendisine yönelttiği bir eleştiriydi. 553'te çıkarılan bir yasada, daha önce yaptığı eyalet reformlarından birini geri almış ve yerel halktan gelen dilekçelerin kendisini, "bizim tasarladığımız yönetim yükünü taşıyamayacaklarını" ikna etmesi nedeniyle bu değişikliği yapmıştı[56].

Iustinus'un altıncı yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun mali açıdan istikrarsız bir durumda olduğuna dair iddialarını sadece kendine hizmet eden bir retorik olarak değerlendirmek akıllıca olmayacaktır. Doğu Roma devletinde 540'lardan itibaren mali istikrarsızlığın arttığına dair işaretler vardı ve bu mali zorluklar eninde sonunda hem imparatorluğun sınırlarındaki askeri talihi hem de başkentteki siyasi koşulları olumsuz etkileyecekti. Hüküm süren imparator Maurikios'un (hükümdarlığı 582-602), askeri ücretleri azaltma ve harcamaları kısıtlama çabalarına öfkelenen askerler tarafından tahttan indirilip öldürülmesinin ardından 602'de iç savaş patlak verecekti[57]. Peki bu mali zayıflık ve bunun askeri ve siyasi sonuçları için Iustinianus'u suçlayabilir miyiz? Cevap kesinlikle hayırdır. Iustinianus ve (Kapadokyalı İoannes ve Petros Barsymes gibi) mali görevlileri, Constantinopolis'teki imparatorluk kasasına giren vergi gelirlerini en üst düzeye çıkarmak için tüm sinir uçlarını zorlamışlardı. Başlangıçta bunu yolsuzlukların üzerine giderek, daha sonra da vergi oranlarını artırarak başarmaya çalışmışlardı[58]. Eğer imparatorluk altıncı yüzyılın sonlarında para sıkıntısı çekiyorsa, bunun nedeni büyük olasılıkla 540'lardan itibaren imparatorluğun tekrar tekrar yaşadığı hıyarcıklı veba salgınlarıydı. Vebanın bir sonucu olarak devletten talep edilenler en azından sabit kalırken, devletin güvenebileceği vergi mükelleflerinin sayısının önemli ölçüde azalmış olması muhtemeldir. Bu nedenle ciddi zorlukların ortaya çıkması bizi şaşırtmamalıdır. Iustinianus ve Petros Barsymes, vebanın ilk etkisinin ardından gelen şeyin tam bir mali çöküşten ziyade

56 *J.Nov.* 140; *J.Nov.* 145 pr.

57 Sarris, *Empires of Faith*, 236–242.

58 Bransbourg, "Capital in the Sixth Century", 342–346, 394.

mali bir kriz olmasından muhtemelen sorumluydular[59]. Buna karşın II. Iustinus, Iustinianus'un yolsuzlukla mücadele önlemlerinin çoğunu terk ederek ve senatör arkadaşlarına vergi yardımları vererek imparatorluğun mali durumunu oldukça kötüleştirecekti[60].

Iustinianus'un Batı'ya doğru askeri bir taşkınlık yapmakla ve böylece Doğu'nun savunmasını zayıflatmakla suçlanması da makul değildir. Belisarius'la birlikte 530'larda Batı'ya gönderilen ordular özellikle büyük değildi ve orada konuşlandırılan birliklerin sadece küçük bir kısmı Doğu'dan yeniden konuşlandırılmıştı. Başka bir deyişle, Iustinianus'un batı maceraları uğruna doğu sınırının ihtiyaçları hiçbir zaman ihmal edilmemişti. Doğu her zaman başlıca öncelikti, çünkü Romalılar en prestijli ve tehlikeli düşmanları olan İran'daki Sasani İmparatorluğu ile bu yönden karşılaşıyorlardı. Iustinianus'un Constantinopolis'teki büyük atlı heykelinin Doğu'ya baktığını ve imparatorun bu heykelde elini kaldırarak barbarlara daha fazla ilerlememelerini emrederken İranlılara karşı tasvir edildiğini unutmamak gerekir[61]. Procopius'un şikâyeti Iustinianus'un Batı'ya çok fazla değil çok az kaynak aktarmış olmasıydı.

Dahası imparatorluğun Kuzey Afrika, Sicilya, İtalya ve Güney İspanya'da fethettiği bölgeler, beşinci yüzyılda doğrudan Roma egemenliğinden çıkan en zengin bölgeler arasındaydı. Bunlar elbette yüksek oranda vergilendirilebilirdi ve gelecekte imparatorluk kasasına net bir katkı yapmaları gerçek dışı bir beklenti değildi (gerçekten de yedinci yüzyılın ortalarında imparator II. Constans tam da imparatorluğun kalan Afrika ve İtalya topraklarının ekonomik kaynaklarını Araplara karşı kullanmak için Sicilya'da üslenecekti)[62]. Eğer imparatorluk altıncı yüzyılın sonlarında asker kıtlığıyla karşı

59 Tartışma için bkz. P. Sarris, "Viewpoint: New Approaches to the Plague of Justinian", *Past and Present* 254 (2022), ve P. Sarris, "How a Lethal Pandemic Brought Catastrophe and Class Conflict to the Byzantine Empire", Jacobin, 28 Eylül 2022, https://jacobin.com/2022/09/pandemic-plague-justinian -bubonic-black-death.

60 Sarris, *Economy and Society*, 222–227; Bransbourg, "Capital in the Sixth Century", 394.

61 Procopius, *De Aedificiis* 1.2.12.

62 Sarris, *Empires of Faith*, 279–292.

karşıya kaldıysa (örneğin Agathias'ın iddia ettiği gibi), bunun ana nedeninin yine hıyarcıklı veba olması muhtemeldir[63].

Bazen Iustinianus'un miafizitlerle arasını düzeltmedeki başarısızlığının yedinci yüzyılda imparatorluğun yaşadığı krizden kısmen sorumlu olduğu da öne sürülmüştür, zira yabancılaşan Kadıköy karşıtı topluluklar, İranlıları ve ardından Arap istilacıları, onları sapkın imparatorların yönetiminden azade eden kurtarıcılar olarak kabul etmişlerdir[64]. Bu argüman da ihtiyatla ele alınmalıdır. Hiçbir imparator Kadıköy ihtilafına teolojik bir çözüm bulmak için Iustinianus kadar yoğun bir çaba sarf etmemiştir. Severus'un takipçilerini ve diğer Kadıköy karşıtı grupları piskoposluktan uzaklaştırarak, miafizitleri kendi bağımsız ve ayrı kilise hiyerarşilerini oluşturmaya zorladığı doğrudur. Ancak imparator Herakleios'un 620'lerde Ermenistan ve Kafkasya'daki birçok miafizitten İranlılara karşı coşkulu bir destek aldığı ve bunların önemli bir kısmının daha sonra Araplara karşı Constantinopolis ile ittifak kurduğu da bir gerçektir[65].

Roma Yakın Doğu'sunun hiçbir yerinde yedinci yüzyılın fetihçi Arap ordularının yaygın bir Hristiyan desteğine sahip olduğu söylenemez. Iustinianus'un dini politikalarının muhtemelen Yahudi tebaasının çoğunu imparatorluğa karşı döndürdüğü ve bunun yedinci yüzyılda askeri sonuçları olduğu doğrudur, ancak bunlar Arap fetihlerini bir bütün olarak açıklamak için yeterli değildir[66]. Elbette

63 Agathias, *Histories*, çev. Frendo, 5.13.7 (148). Ancak bu konunun karmaşıklıklarının (ve Agathias'ın bu konudaki yorumunun) tartışılması için bkz. M. Whitby, "Recruitment in Roman Armies from Justinian to Heraclius", şurada *The Early Byzantine and Islamic Near East, vol. 3, States, Resources and Armies*, ed. A. Cameron (Princeton, N.J., 1995), 61–124, 92–110; C. Whately, *Procopius on Soldiers and Military Institutions in the Sixth-Century Roman Empire* (Leiden, 2021), 208–221; ve W. Treadgold, *Byzantium and Its Army* (Stanford, Calif., 1997), 61–64.

64 G. E. M. de Ste. Croix, *The Class Struggle in the Ancient Greek World* (Londra, 1981), 483–484.

65 Yaygın yabancılaşma argümanındaki sorunlar için bkz. J. Moorhead, "The Monophysite Response to the Arab Invasions", *Byzantion* 51 (1981): 579–591.

66 J. Horowitz, "The Vengeance of the Jews", *Jewish Social Studies* 4 (1998): 1–39, ve N. de Lange, "Jews in the Age of Justinian", şurada Maas, *Cambridge Companion*, 401–426, 418–420.

Iustinianus da İslam'ın ortaya çıkışında doğrudan bir rol oynamamıştır, ancak Roma ve İran arasında altıncı yüzyılın büyük bölümünü karakterize eden rekabet, Güney ve Orta Arabistan'da İslam'ın ortaya çıkacağı dini ve siyasi koşulların yaratılmasında hayati bir rol oynamıştır[67].

Sonuç olarak Iustinianus'un imparatorluk vizyonunu tam olarak gerçekleştirme kabiliyeti, üstesinden gelinemeyecek bir dizi faktör tarafından ciddi şekilde kısıtlandı. Bunlar öncelikle modern öncesi bir toplumda otokrasinin doğasında var olan sınırlamalar ve imparatorluk gücünün temel iç paradoksları tarafından belirlenmiştir[68]. Örneğin vergi ve idare açısından Iustinianus, politikalarını yerel düzeyde uygulamak için bağımlı olduğu memurların, idarecilerin ve toprak sahiplerinin çoğu zaman tam da yasalarının hedef aldığı kişiler olması gibi temel bir sorunun üstesinden gelmeyi asla başaramadı. Mısır'daki Aphrodito sakinleri, köylerini yerel toprak sahiplerinin yağmalarına karşı korumak için Iustinianus'a defalarca kendileri adına müdahale etmesi için ricada bulunmuştu. Ancak imparatorun kendisinin de itiraf ettiği gibi, yerel güç sahiplerinin hileleri onun emirlerinden daha güçlü çıktı ve bölgedeki imparatorluk yetkilileri harekete geçmeye ikna edilemedi. Aynı şekilde inanç meseleleri söz konusu olduğunda tek tek piskoposları kiliseden çıkmaya zorlayabilirdi ama insanları kendi istediği gibi düşünmeye zorlayamazdı. Belki de krallığını yerle bir ettiği Got kralı Theodericus'un "hiç kimse kendi iradesi dışında inandırılamaz" şeklindeki ünlü sözlerini dinlemekle iyi yapardı[69].

Bunun ötesinde imparatorluğun altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşayacağı büyük çözülme, büyük ölçüde imparatorun kontrolü dışındaki koşulların sonucuydu: ilk iklim bozukluğu dönemi, ardından veba ve en önemlisi Avrasya bozkırlarında Avarların

67 G. Bowersock, *The Crucible of Islam* (Cambridge, Mass., 2016); M. Donner, "The Background to Islam", şurada Maas, *Cambridge Companion*, 510–524; Sarris, *Empires of Faith*, 258–268.

68 Geç Roma bürokrasisinin sınırlamaları için bkz. C. Kelly, *Ruling the Later Roman Empire* (Cambridge, Mass., 2004).

69 Cassiodorus, *Variae* 2.27.2.

batıya doğru kaçmasına yol açan yeni bir istikrarsızlık dönemi. Iustinianus'un Avarların (kendilerinden önceki Hunlar gibi) batıya, Tuna'nın kuzeyindeki topraklara gitmesini engellemek için yapabileceği hiçbir şey yoktu. Hareket halinde oldukları anlaşıldığında Roma mevzileri için giderek büyüyen bir tehdit oluşturan Slavlara karşı onlarla bir ittifak kurmaya çalışması tamamen mantıklıydı. Lombardlar Avar hâkimiyetinden kaçmak için Roma topraklarına girmiş gibi göründüğünden, Roma'nın Kuzey İtalya'daki konumunu zayıflatan şey 560'larda Tuna'nın kuzeyinde Avar gücünün pekişmesiydi[70]. Aynı "itici faktör" muhtemelen 580'lerden itibaren birçok Slav'ın Balkanlar'daki Roma topraklarına yerleşmeye başlama kararını da etkilemiştir. Hem Balkanlar'da hem de İtalya'da, dramatik bir şekilde değişen koşullar Iustinianus'un askeri başarılarının çoğunu geri almak için bir araya geldi. İmparatorun 538'de çıkardığı bir kanunda belirttiği gibi, "Yeryüzünde neredeyse hiçbir şey aynı kalmaz, ancak doğa sürekli olarak kolayca öngörülemeyen veya önceden tahmin edilemeyen sayısız karşı konulmaz kıvrım ve dönüşlerle akar"[71].

70 Sarris, *Empires of Faith*, 177–182.

71 *J.Nov.* 69 c. 4.1.

İmparatorluk Mirasları

YAŞAM VE ÖLÜMDEN SONRAKİ HAYAT

Iustinianus hükümdarlığı boyunca güçlü ve çelişkili duygular uyandırmıştı ve aynı şey ölümünden sonra bıraktığı miras için de geçerli olacaktı. Tahmin edilebileceği gibi en büyük hayranlarının çoğu kilisede bulunuyordu. Yedinci yüzyılın sonlarında Roma'daki papa Agatho, "Iustinianus'un kutsanmış anısının bugün bile tüm uluslar tarafından nasıl onurlandırıldığını" yazmıştır: "O, diğer tüm krallardan daha fazla gerçeğin fanatiği olan bir kraldı... Onun saygın fermanları aracılığıyla tüm dünyaya yayılan Ortodoks inancı yüceltilmektedir... Bu büyük Iustinianus, erdemi ve dindarlığıyla her şeyi daha iyiye doğru yenileyen [imparatorların] sonuncusu ama en büyüğüydü"[72]. Ancak başkaları, imparatorun sürekli müdahale ve karışmasının sonuçlarını eleştirmeye uzun süre devam edecekti. Bizans imparatoru VI. Leon (hükümdarlığı 886-912), Roma hukukunun kodifikasyonu sözde tamamlandıktan sonra (Novellae şeklinde) bu kadar çok yasa çıkardığı için Iustinianus'u kınadı. Ona göre sonuç açıklık getirmekten ziyade karışıklık tohumları ekmek olmuştu[73].

Iustinianus bir birey olarak içinde yaşadığı dünyada gerçekte ne gibi bir fark yarattı? Muhtemelen herhangi bir imparatorun

72 Çeviri için: A. Gerostergios, *Justinian the Great: The Emperor and Saint* (Belmont, 1982), 185.

73 *Novella* 1 şurada *Les novelles de Léon VI le Sage*, ed. ve çev. P. Noailles ve A. Dain (Paris, 1941), 10–13.

yapabileceği kadar fark yaratmıştı[74]. Dış ilişkilerde (imparatorluğun İran, Kafkasya ve Batı krallıklarıyla ilişkileri), Anastasios ve I. Iustinus'un politikalarıyla onun politikaları arasında köklü devamlılıklar olduğu doğrudur. Balkanlar ve Roma'ya ait Yakın Doğu'nun savunma altyapısına yaptığı yatırım açıkça kendisinden önce gelenlerin izinden gitmiştir. Dahası İran'la savaşın aniden canlanması göz önüne alındığında, neredeyse her imparator Roma devletinin mali ve askeri altyapısını elden geçirmek zorunda hissedecekti, tıpkı diğer imparatorların Afrika, İtalya ve İspanya'nın barbar krallıklarındaki hanedan anlaşmazlıklarından imparatorluk kontrolünü yeniden tesis etmek için faydalanmak isteyebilecekleri gibi. Iustinianus, kiliseyi birleştirmeye ve çıkarlarını ilerletmeye çalışan ilk imparator olmadığı gibi son imparator da olmayacaktı. Ondan önceki ve sonraki imparatorlar Hristiyan inancının imparatorluk sınırlarının ötesine yayılmasını ve ülke içinde hukuk reformu yapılmasını desteklemişlerdir[75].

Ancak Iustinianus bu politikaları sahadaki generallerinin ve saraydaki danışmanlarının (Belisarius, Tribonianus, Kapadokyalı İoannes, Theodoros Askidas ve diğerleri) yeteneklerinden yararlanarak eşsiz bir yoğunluk ve kararlılıkla sürdürdü. Bu, saltanatının en aktif döneminde yılmaz Theodora tarafından sürdürülen, desteklenen ve çoğu zaman yön ve odak verilen ortak bir yönetimdi. Eğer bir "Iustinianus Çağı'ndan" söz edebiliyorsak, bu onun da "Çağı"ydı[76]. Ancak her şeyden önce Iustinianus'un hukuk ve teolojiye olan merakı, en kalıcı miraslarına katkıda bulunacak olan politikaların çoğuna ilham verdi ve sürdürdü. Bunlar imparatorun askeri başarılarından çok daha kalıcı olduklarını kanıtlayacak olan politikalardı. Onun himayesi altında Roma hukuk düşüncesinin son (ve belki de en büyük) üretimini ve

74 J. A. S. Evans, *Justinian: The Circumstances of Imperial Power* (Londra, 1996), 9'da not edildiği gibi.

75 Anastasios, I. Iustinus ve Iustinianus'un saltanatları arasındaki köklü süreklilikler için P. Sarris, *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam* (Oxford, 2011), 134–145.

76 Bu terimin karmaşıklıkları için P. Maraval, *Justinien: Le rêve d'un empire chrétien universel* (Paris, 2016), 347.

Roma hukuk kültürünün sadece imparatorluk içinde değil, çok daha ötesinde gelecek nesillere aktarılma şeklini belirleyecek olan bin yıllık içtihadın parlak bir damıtımını görmekteyiz. İmparator ayrıca inanca daha fazla kavramsal karmaşıklık ve nüans kazandırmak için Yunan felsefi geleneğinin zengin entelektüel mirasından yararlanarak ve Hristiyan Ortodoksluğunun Orta Çağ'da hem Doğu hem de Batı'da nasıl kabul edileceğini tanımlayarak, Hristiyan dini düşünce tarihinin en yaratıcı anlarından birini teşvik etti ve katkıda bulundu. Mimarlarını, Orta Çağ Hristiyan dünyasının en büyük kilise binası olacak ve mimariyi sonsuza dek değiştirecek yapının inşası konusunda teşvik etti. Ve hükümdarlığı sırasında yaşanan olaylar, Yunan dilinde yazılmış en iyi edebiyat eserlerinden bazılarının ortaya çıkmasına neden oldu. Caesarealı tarihçi Procopius imparatoru sert ve hayal kırıklığına uğramış bir şekilde eleştirmiş olabilir, ancak Iustinianus'un başlattığı savaşlar olmasaydı yazar ne üzerine çalışmak zorunda kalırdı? İyi ya da kötü Procopius nihayetinde ilhamını Iustinianus'a borçludur.

Genellikle altıncı yüzyılın entelektüel ufuklarda bir daralmaya tanıklık ettiği varsayılır. Aksine, Constantinopolis'te Iustinianus döneminde ve onun politikalarına tepki olarak üretilen edebiyat, imparatorun hükümdarlığından sonra da devam edecek olan dikkate değer bir özgünlük ve yaratıcılık dönemine önderlik ettiğini ve bu dönemi canlandırdığını göstermektedir. Bu yaratıcılık dalgasını sona erdiren şey Iustinianus'un sözde totaliter eğilimleri değil, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda önce İranlı sonra da Arap istilacıların neden olduğu kültürel yerinden edilme ve tahribattı. Iustinianus imparatorluğun entelektüel kültürünün Hristiyanlaşmasını teşvik etmişti, tıpkı kilise inşasıyla Constantinopolis'in "şehir manzarasının" tam anlamıyla Hristiyanlaşmasına temel bir katkıda bulunduğu gibi. Ancak aynı zamanda sarayına bağlı diğer kişiler, imparatorluğun miras aldığı entelektüel yüksek kültürün temel unsurlarını, yalnızca "İncil öğrenmenin" gerçek öğrenim olduğuna inanan en aşırı Hristiyan sertlik yanlılarının eleştirilerinden korumaya ve savunmaya çalıştı[77].

77 M. Hassall, "Political Debate in the Age of Justinian I" (PhD diss., Cambridge University, 2022), 81–93.

Iustinianus bağnaz biri olabilirdi ama dar görüşlü biri değildi ve sarayı farklı görüş ve geçmişe sahip bireyleri kucaklıyordu. İmparator ilahi konulardan dünyevi konulara kadar çeşitli konuları tartışmaktan ve müzakere etmekten hoşlanırdı ve etrafını fikirlerinin ilginç ve değerli olduğunu düşündüğü insanlarla çevirirdi[78].

HAFIZA VE HAYAL GÜCÜ

Hem Bizans hem de başka yerlerde sonraki Orta Çağ yöneticilerinin Iustinianus'tan derinden etkilendiklerini ve onu nasıl yöneteceklerine dair bir model olarak aldıklarını varsaymak bizim için kolaydır. Şüphesiz birçoğu onu aktif ve dindar imparatorun timsali olarak görmüş ve algılanmıştır. Ancak belki de ironik bir şekilde, Iustinianus'un sarayının ne kadar propaganda yaydığına ve imparatorun kendi adını duyurmak için ne kadar kararlı olduğuna bakılmaksızın, Constantinopolis'te bile durum her zaman böyle değildi[79]. Aksine Byzantium'da olduğu gibi diğer yerlerde de, Iustinianus'un mirası kişisel bir hatırasından ziyade öncelikle onun eserleri aracılığıyla aktarılacaktı. İmparatorun, kilisesinin bazı unsurlarıyla ters düşmüş bir şekilde ölmesinin onun hatırasını karmaşıklaştıran bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Yedinci yüzyıl gibi erken bir tarihte aziz olarak kabul edildiğine dair ipuçları vardır (ve hem kendisi hem de Theodora bugün Doğu Ortodoks geleneği içinde saygı görmektedir), ancak bu statü oldukça tartışmalıdır[80]. Gördüğümüz gibi Iustinianus'un hükümdarlığını yaşamış olan pek

78 "Iustinianus Çağı"nda entelektüel kültürün canlılığı için C. Humfress, "Law and Legal Practice in the Age of Justinian", şurada *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, ed. M. Maas (Cambridge, 2005), 161–184, ve C. Wildberg, "Philosophy in the Age of Justinian", aynı eser, 316–342.

79 Iustinianus'un Byzantium'da nasıl karşılandığına dair kapsamlı bir araştırma için bkz. G. Prinzing, "Das Bild Justinians I", *Fontes Minores* 7 (1986): 1–99, ve R. Scott, "Narrating Justinian from Malalas to Manasses", şurada *Byzantine Chronicles and the Sixth Century* (Abingdon, 2012), kıs. 17.

80 Bkz. K. Kovalchuk, "The Founder as a Saint: The Image of Justinian I in the Great Church of St Sophia", *Byzantion* 77 (2007): 205–237, ve Gerostergios, *Justinian the Great*, 182–202.

çok kişi ondan nefret etmeyi öğrenmişti: bir kişinin azizi başka bir kişinin şeytanı olarak kaldı.

Iustinianus'un anısına duyulan bağlılık anlaşılabilir bir şekilde, Constantinopolis'te en yoğun halini alacaktı. Hacılar ve diğer ziyaretçilerin neredeyse bir sonraki bin yıl boyunca karşılaştıkları Orta Çağ şehri, büyük ölçüde Iustinianus'un şehri yeniden inşa ettikten sonra aldığı halle, Hagia Sophia'nın muazzam kubbesi ve Iustinianus'un yüksek at heykeliyle domine edilen siluetiyle şekillenmişti[81]. Bu kalıcı eserlerin takdir edilmesinin, en azından bazılarının imparatora nasıl bakılması gerektiğini düşünmesine yol açtığı açıktır. Onuncu yüzyılda Hagia Sophia'nın girişindeki bir kemerin üzerine güzel bir mozaik yerleştirilmiştir. Resim bugün hâlâ görülebilir durumdadır. Ana panelde, beşinci yüzyıldan beri imparatorluk başkentinin ilahi koruyucusu olarak kabul edilen Meryem Ana ("Theotokos") tasvir edilmiştir. Solunda imparator Constantinus başını eğmiş ve Bakire'ye şehri hediye ederken görülmektedir. Sağında ise saçı sakalı ağarmış, başı benzer şekilde eğilmiş ve ellerindeki Hagia Sophia Kilisesi'ni Meryem Ana'ya sunurken tasvir edilmiş yaşlı bir Iustinianus durmaktadır. Mozaik sanatçısı Iustinianus'u Bakire'nin sağındaki şeref yerine koyarak, Iustinianus'un (evrensel olarak "Havarilere eşit" bir aziz olarak kabul edilen) Constantinus'tan bile daha büyük olduğu mesajını iletmiştir[82].

Justinian, Byzantium'da anıtları ve inşa faaliyetleriyle, dine olan bağlılığı ve Hristiyan doktrinine yaptığı katkılarla ve ayrıca bir yasa koyucu olarak hatırlanacaktı. Gerçekten de imparatorun çıkardığı yasalar ve Roma hukukunu kodifiye etmesi (kısa süre sonra tamamı Yunancaya çevrildi), imparatorluk tarihinin geri kalanında hem Bizans laik hem de kanonik (veya kilise) hukukunun sadece temelini değil, ana gövdesini oluşturacaktı[83]. Sonraki imparatorlar buna

81 Tartışma için bkz. E. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of a Mediterranean Monument* (Cambridge, 2021).

82 Bkz. Kovalchuk, "The Founder as a Saint", ve Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople*, 144–145.

83 Bkz. P. Sarris, "Introduction", şurada *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, ed. P. Sarris, çev. D. J. D. Miller (Cambridge, 2018), 14–20.

eklemeler yaptı ya da daha da daralttı, ancak hiçbiri Iustinianus'un hukuki başarısının yerini alamadı. Sonraki yüzyıllarda Hristiyanlığı giderek daha fazla benimseyen Ortodoks Slavların dünyasına bu bilgi Constantinopolis'ten aktarılacaktı[84].

İmparator aynı zamanda bir dereceye kadar bir fatih olarak da hatırlanacaktı. Ancak ilginçtir ki, Iustinianus'un Batı'yı yeniden fethetme savaşları (ki hükümdarlığına dair modern değerlendirmelerde bu kadar öne çıkmaktadır), Procopius'a kıyasla daha kolay erişilebilir bir Yunanca ile yazan ve dolayısıyla belki de siyasi olarak daha az bağlantıya sahip olsa da daha geniş bir okuyucu kitlesini bilgilendirebilen altıncı yüzyıl vakanüvisi İoannes Malalas tarafından nispeten az ilgi görmüştür. Seferler dokuzuncu yüzyılda keşiş Theophanes tarafından yazılan ve Procopius'un yazılarından yararlanan etkili bir kronikte yer aldı, ancak daha sonra Bizanslı yazarlar (büyük ölçüde bu Procopius etkisi altında) Iustinianus'un zaferlerini, etrafında bazen oldukça yaratıcı bir romantik edebiyatın gelişeceği Belisarius'a atfetme eğiliminde oldular[85]. Iustinianus'un savaşları Procopius için önemliydi çünkü kendisi de bu savaşlara katılmıştı ve bu savaşlar ona olağanüstü edebi yeteneğini sergileme fırsatı sunmuştu. Iustinianus'un tebaasının ve onların soyundan gelenlerin çoğunun imparatorun askeri başarılarıyla bazen sanıldığından çok daha az ilgilendiği düşünülebilir. Bizanslıların sonraki nesilleri Procopius'u ne hakkında yazdığıyla ilgilendikleri için değil, öncelikle nasıl yazdığıyla ilgilendikleri için okuma eğilimindeydiler. Bir üslup ustası olarak görülüyordu[86].

Iustinianus'un anısı takip eden yüzyıllarda Constantinopolis'te hüküm süren imparatorların çoğunun zihninde yer etmiştir. Cyril

84 Örneğin, Iustinianus yasası ile sekizinci ila onuncu yüzyıl imparatorlarının yasası arasındaki ilişki için bkz. M. Humphreys, *Law, Power, and Imperial Ideology in the Iconoclast Era* (Oxford, 2015). Bizans hukukunun Iustinianus sonrası tarihi için güncel bir çalışmaya bkz. D. Penna and R.
Meijering, *A Sourcebook on Byzantine Law: Illustrating Byzantine Law Through the Sources* (Leiden, 2022), 91–205.

85 Bkz. kıs. 17 şurada Scott, *Byzantine Chronicles*.

86 Croke, "Procopius, From Manuscripts to Books: 1400–1850", *Histos*, ek 9 (2019): 1–173, 12.

Mango'nun da belirttiği gibi onlar için Iustinianus'un Hristiyan imparatorluğu "bir serap... uğruna çabalanacak ama asla ulaşılamayacak bir ideal" olarak kaldı[87]. Tebaaları için ise durum muhtemelen farklıydı. Örneğin sekizinci yüzyıla ait, antik detaylar ve irfanla dolu bir şehir anıtları rehberinin imparator hakkında çok az bilgiye sahip olması dikkat çekicidir (gerçi yazar onu Constantinus'un yanında "yeni Havari" olarak anmaktadır). On üçüncü ve on beşinci yüzyıllarda imparatorun atlı heykelini izleyenlerin, sütunun tepesinde at sırtında tasvir edilen figürün Iustinianus mu, Herakleios mu yoksa Constantinus mu olduğundan emin olamadıkları anlar olmuştur[88]. Zaman zaman imparatorun Hagia Sophia'yı ihya ettiğine dair popüler hafıza bile unutulmanın eşiğine gelmiş gibi görünmektedir: dokuzuncu yüzyılda, ahlaksız imparator III. Mikhael'in (hükümdarlığı 866-867) yaptırdığı güzel bir ahır nedeniyle ebediyen hatırlanacağını söyleyerek övündüğü duyulduğunda, maiyetinden biri kendisine "Iustinianus altın, gümüş ve değerli incilerle süsleyerek Büyük Kilise'yi inşa etti ama artık onun hatırası yok ve siz imparator, gübre için bir yer ve atlar için bir dinlenme yeri inşa ederek bununla hatırlanacağınızı mı iddia ediyorsunuz?" diye hatırlattı[89].

Orta Çağ Constantinopolis'inde yaşayanların çoğunun muhtemelen kimin ne inşa ettiği konusunda endişelenmek yerine yapacak daha iyi işleri vardı ve daha iyi eğitimli sınıfların üyelerinin bile edebi zevkleri ve tarihsel ilgileri neredeyse kesinlikle bazen hayal edilenden çok daha düşüktü. Iustinianus'un kendini yüceltme çabalarından bazılarının uzun vadede ne kadar etkili olduğunu anlamak için altıncı yüzyıldan itibaren sonraki Bizans kroniklerinde

87 C. Mango, *Byzantium: The Empire of New Rome* (Londra, 1983), 4–5.

88 Bkz. Kovalchuk, "The Founder as a Saint", 228–229 (ve 63-64. notlar), *Parastasis Syntomoi Khroninkai* olarak bilinen bir kaynağı tartışıyoruz. Bu eserin İngilizce çevirisi için bkz. *Constantinople in the Early Eighth Century: The Parastasis Syntomoi Chronikai*, ed. ve çev. A. Cameron ve J. Herrin (Leiden, 1984). Ayrıca bkz. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople*, 212. not 105, 184–191, 260–262. Herakleios ile özdeşleşme, Herakleios'un bir kahraman olduğu Batı'dan gelen Haçlılar tarafından tercih edildi. Constantinus ile özdeşleşme, Bizans idaresinin çöküşün eşiğinde olduğu on beşinci yüzyılda ortaya çıktı.

89 Bkz. Kovalchuk, "The Founder as a Saint", 227–228.

en sık tekrarlanacak olan saltanat döneminden kalma olaylardan birinin Belisarius'un Afrika'yı fethi ya da imparatorun Roma hukukunu kodifiye etmesi değil, 530 yılında Antakya'ya gösteri yapan bir köpeğin gelişi olması gerekir[90]. Zeki köpeğin numaraları arasında farklı imparatorlar tarafından basılan sikkeleri tanımlama ve son derece eğlenen ama hiç şüphesiz biraz gergin seyircileri arasından hamile kadınları ve zina yapanları tespit edip işaret etme yeteneği de vardı.

Iustinianus'un Constantinopolis'teki ve başkentin ötesindeki daha geniş Bizans dünyasındaki anıları altıncı yüzyıl ile on beşinci yüzyıl arasında ne ölçüde azalırsa azalsın, (kanunlarında bahsettiği gibi) "egemen şehirde" inşa ettirdiği anıtlar şehir sakinlerinin kimliği ve moralinin merkezinde kalmaya devam edecek ve Ortodoks Hristiyanların (hem Yunanca konuşan hem de Slav) zihninde özellikle totemik bir statüye sahip olacaktı. On dördüncü yüzyılda, kürenin (o zamana kadar elma olduğu düşünülüyordu) Iustinianus'un atlı heykelinin elinden düştüğü bildirildiğinde, bu birçok yorumcu tarafından yaklaşan kıyametin bir işareti olarak yorumlandı[91]. 29 Mayıs 1453'te Osmanlı birlikleri kentin surlarını aşarken, kent sakinlerinin çoğu Iustinianus'un Büyük Hagia Sophia Kilisesi'nin duvarlarına sığındılar ve burada bazıları melekler tarafından kurtarılacaklarına inandılar. Ancak melekler hiç gelmedi. İşgalcilerin binaya başarılı bir şekilde saldırmasının (ve içeridekileri katletmesinin) ardından, yirmi bir yaşındaki Osmanlı sultanı II. Mehmed, Büyük Kilise'ye gitti ve buranın derhal camiye dönüştürülmesini emretti. Ki yapı bugün de camidir. Müezzini minberden İslami inanç bildirgesini okurken, sultan dualarını yönetmek için soyulmuş mihrabın üzerine tırmandı. Zaferi için Allah'a şükrettikten sonra Mehmed'in, bir zamanlar Iustinianus'un koridorlarında dolaştığı, yakındaki eski saray kompleksinin yıkık salonlarını ziyaret ettiği

90 İoannes Malalas, *Khronographia* 18.51. Bkz. *The Chronicle of John Malalas*, çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys, ve R. Scott (Canberra, 1986), 266. Ayrıca bkz. kıs. 17 şurada Scott, *Byzantine Chronicles*, 45–46.

91 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople*, 233–262, 383–408.

rivayet edilir. Orada bir İranlı şairin sözlerini fısıldadı: "Kayzerin sarayında örümcek perdedarlık yapıyor; Efrasiyab'ın balkonunda baykuş nevbet çalıyor"[92].

Iustinianus'un kanunlarından İslam dünyasına kalan miras, şehrin Osmanlılar tarafından fethinden önce bile önemli bir mirastı. Erken dönem İslam tarihi araştırmacıları, son yıllarda Iustinianus hukukunun yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Emevi Halifeliği'nin ideolojik ve hukuki gelişimine yaptığı temel katkıların giderek daha fazla farkına varmaktadır. Iustinianus'un yasalarından türetilen fikirler, İslam'ın Yakın Doğu toprakları üzerindeki egemenliğini pekiştirirken ve İslam'ın kendisi bir din olarak şekillenmeye devam ederken halifeliği etkilemiştir[93]. Örneğin halifelik dünyasında Müslümanlar, zimmî statüsü verilen gayrimüslim topluluklar üzerinde ayrıcalıklı bir kast olarak etkin bir şekilde hüküm sürüyordu; zimmî halklar Müslümanların sahip olduğundan daha az hakka sahipti ve bazı ayrıcalıklardan ve mesleklerden dışlanmışlardı. Bu sistemin, Iustinianus'un Arapların hüküm sürdüğü toprakların çoğunda (Suriye, Filistin ve Mısır'da) kurduğu "mezhep devleti"nden evrilmiş olması muhtemeldir. Aradaki fark, Ortodoks Hristiyanların artık ayrıcalıklılardan ziyade boyun eğdirilenler arasında sayılmasıydı. On altıncı yüzyılda Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Iustinianus'un kanunlaştırmasını anımsatan bir şekilde Osmanlı hukukunu kodifiye ettiğinde, kendisine Bizans Yunancasında "kural" veya "kanun" anlamına gelen kanon kelimesinden türetilen kanuni (kanun koyucu) sıfatı verildi[94].

Mehmed'in Hagia Sophia'yı camiye dönüştürme kararı ve hatta (benzersiz bir şekilde) orijinal Hristiyan ismini koruyarak muhafaza etmesi Osmanlı İmparatorluğu içinde geniş kapsamlı sonuçlar

92 Bkz. S. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453* (Cambridge, 1965), 147, 149.

93 Bkz. örneğin, J. Cole, "Muhammad and Justinian: Roman Legal Traditions and the Qur'an", *Journal of Near Eastern Studies* 79 (2018): 183–196, ve H. Zellentin, *Law Beyond Israel: From the Bible to the Qu'ran* (Oxford, 2022).

94 Saltanatına dair iyi bir genel bakış için bkz. A. Bridge, *Suleiman the Magnificent: Scourge of Heaven* (Londra, 2015)

doğuracaktı[95]. Bu, Iustinianus ve mühendislerinin öncülük ettiği mimari üslubun bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda cami dekorasyonunda prestij üslubu olarak yerleşmesi anlamına geliyordu. Mehmed'in kendisi de yıktırdığı Kutsal Havariler Kilisesi'nin yerine inşa ettiği büyük camide (Fatih Cami olarak bilinir) bu üslubu kopyalamıştır. Aynı şekilde Kanuni Sultan Süleyman da inşa ettirdiği yeni cami için imparatorluğun dört bir yanından farklı mermer sütunlar toplayarak Hagia Sophia'nın iç görünümünü taklit etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Iustinianus'un etkisi kendini adadığı imparatorluğun sona ermesine rağmen, Büyük Kilise aracılığıyla Constantinopolis'te yaşamaya devam etmiştir. Ancak atlı heykeli ve sütunu yıkılmıştır. On altıncı yüzyılda Constantinopolis'in hayatta kalan Rum nüfusu arasında dolaşan bir efsaneye göre, II. Mehmed heykeli bizzat kendi gürzüyle yıkmıştır. Bunu yaptıktan sonra Rum ahali ona heykelin bir tılsım görevi gördüğünü ve şehri vebaya karşı koruduğunu belirttiler. Tam da o yıl veba salgını baş gösterdi ve sultan Bursa'ya kaçtı[96]. Iustinianus'un heykelinin 540'ların başında Constantinopolis'e ilk kez hıyarcıklı veba geldikten hemen sonra şehre dikildiği göz önüne alındığında heykelin, halkı hastalıklara karşı koruduğu fikri gerçek bir halk hafızasına dayanıyor olabilir[97].

BATI'DAN BAKIŞ

Iustinianus'un Erken Orta Çağ Batı'sındaki hatırası başlangıçta hem düzensiz hem de karışık olacaktır. Altıncı yüzyıl Frank tarihinin baş tanığı Tourslu Gregorius onun hakkında nispeten az şey söylerken, yedinci yüzyıl İspanyol tarihçisi Sevillalı Isidorus tam

95 Bkz. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople*, 324–325, ve R. Ousterhout, "The East, the West, and the Appropriation of the Past in Early Ottoman Architecture", *Gesta* 43 (2004): 165–176.

96 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople*, 332–333.

97 542 yılında veba salgını baş göstermiş, sütun ve heykel 543 yılında dikilmiştir. Bkz. Malalas, *Khronographia* 18.94. Erken Osmanlı Constantinopolis'indeki veba salgını için bkz. N. Varlik, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience, 1347–1600* (Cambridge, 2015), 131–159.

anlamıyla düşmancadır. Bu belki de şaşırtıcı değildir. Isidorus, İspanya'daki imparatorluk varlığına şiddetle karşı çıkmış ve 620'lerde (kendi ailesi muhtemelen doğu kökenli olmasına rağmen) imparatorluğun tasfiyesini kutlamıştır[98]. Aynı şekilde Iustinianus'un saltanatının sonunda imparatorluk Kuzey İtalya'da Franklarla askeri çatışmaya girmişti, bu yüzden Gregorius'un son hükümdarı övmek için kendi yolundan çıkmaya pek meyilli olması beklenemezdi[99]. Sekizinci yüzyıl İngiliz tarihçisi Bede ise Iustinianus'tan neredeyse hiç bahsetmez[100].

Iustinianus'un saltanatına dair Erken Orta Çağ batılı anlatılarının en kapsamlısı sekizinci yüzyıl İtalyan tarihçisi Paulus Diaconus'un yazılarında bulunur. Paulus'un Iustinianus'a duyduğu coşku özellikle dikkate değerdir, çünkü kendisini Lombard kökenli olarak görmektedir. Paulus'a göre Iustinianus Roma İmparatorluğu'na "iyi bir talihle" rehberlik etmiştir. Çünkü savaşlarda başarılı ve sivil konularda takdire şayandı. Iustinianus'un askeri zaferlerini özetlerken şunları yazmıştır: "Çünkü patricius Belisarius'la İranlıları şiddetle bastırdı ve aynı Belisarius'la Vandal ulusunu tamamen yok etti, kralları Gelimer'i esir aldı ve doksan altı yıl sonra Afrika'yı Roma İmparatorluğu'na geri verdi. Yine Belisarius'un gücüyle İtalya'daki Got ulusunun üstesinden geldi ve kralları Vitigis'i esir aldı. Daha sonra Afrika'yı istila eden Mağribileri bastırdı... Aynı şekilde diğer uluslara da savaş yoluyla boyun eğdirdi. Paulus, bu başarılarından dolayı Iustinianus'un "ünvanlarını almayı ve Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus ve Africanus olarak anılmayı hak ettiğine" inanıyordu[101].

98 Erken Orta Çağ batı kaynaklarında Iustinianus'a genel bir bakış için bkz. H. Gračanin, "The Perception of Justinian in the Early Medieval Latin West", şurada M. B. Panov, ed., *Byzantium and the Heritage of Europe* (Skopje, 2016), 11–21.

99 Bkz. S. Lin, "Justinian's Frankish War", *Studies in Late Antiquity* 5 (2021): 403–431. Isidorus, Iustinianus'u sapkınlıkla suçluyor. Bkz. Gračanin, "The Perception of Justinian", 21.

100 Bede hakkında bkz. Gračanin, "The Perception of Justi 12, not 14 ile birlikte.

101 Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, çev. W. D. Foulke (Londra, 1907), 1.25 (44–45).

Paulus, Iustinianus'u yasal reformları için övmeye devam etti ve "aynı İmparator, Baba Tanrı'nın bilgeliği olan Rabbimiz Mesih için Constantinopolis kentinde, Yunanca adı Hagia Sophia, yani "İlahi Bilgelik" olan bir kilise inşa etti. Bu kilisenin işçiliği diğer tüm yapılardan o kadar üstündür ki, yeryüzünün hiçbir bölgesinde bir benzerine rastlanamaz. Bu İmparator aslında inançta Katolik, eylemlerinde dürüst, kararlarında adil biriydi ve bu nedenle onun için her şey iyilik için bir araya geldi" şeklinde yazdı[102]. Iustinianus'a ilişkin bu değerlendirmelerin aynısı on ikinci yüzyılda polimat Avusturyalı piskopos Freisingli Otto tarafından da tekrarlanacak ve Otto, kroniğinde "bu en gayretli Hristiyan hükümdarın ülkesini adeta ölümden nasıl dirilttiğini" anlatacaktı[103].

Iustinianus, Papa Vigilius'u küçük düşürdüğü ve "Üç Metin"i Batı'daki kiliseye zorla kabul ettirdiği gerçeği göz önüne alındığında, Roma şehri için başlıca kaynağımız olan Liber Pontificalis (Papalık Kitabı) tarafından da şaşırtıcı derecede iyi karşılanmıştır. Burada, "Hristiyan dinine karşı en büyük sevgiye sahip dindar bir adam" ve "çok dindar bir imparator" olarak tanımlanmaktadır. Yedinci yüzyılda ve sonrasındaki Frank kaynakları Iustinianus'un Belisarius'la olan yakın dostluğuna dair bir dizi efsane anlatır; bu efsaneler arasında müstakbel eşleri Theodora ve Antonina ile bir genelev gecesinde tanıştıkları iddiasını tekrarlayan bir anlatım da vardır. Bir versiyona göre bu kadınlar Amazonların devasa ırkına mensuptu[104]. Bu anlamda masal muhtemelen Theodora'nın küçücük fiziksel yapısından olmasa da karakterinden bir şeyler yakalamıştır.

Iustinianus'un mimari eserleri ve onunla ilişkilendirilen diğer yerler Orta Çağ boyunca Batı'da büyük ilgi görecektir. İlk Frank imparatoru Şarlman'ın 790'larda Aachen'da inşa edilen sarayının, Iustinianus ve Theodora'nın görkemli ve hâlâ ışıldayan mozaikleriyle

102 Age., 47.

103 Otto, Freising Piskoposu, "The Two Cities": *A Chronicle of Universal History to the Year 1146 AD*, çev. C. C. Mierow (New York, 1893), 328–329.

104 Gračanin, "The Perception of Justinian", 19, 15. Ayrıca bkz. C. Foss, "The Empress Theodora", *Byzantion* 72 (2002): 141–176, 160.

Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'nden esinlenerek yapıldığı ileri sürülmüştür[105]. Constantinopolis'ten geçen hacılar ve Haçlılar ya da Bizans imparatorlarının hizmetinde zaman geçiren Batılı şövalyeler, Iustinianus'un inşa ettirdiği anıtlarla ilgili anılarını ve tasvirlerini geri getirmişlerdir. Örneğin XIV. yüzyıla ait Sir John Mandeville'in Seyahatleri adlı eser, Geç Orta Çağ'ın en popüler ve hayal ürünü "seyahat edebiyatı" örneklerinden biri olarak (sözde benim memleketim olan St Albanslı bir şövalye tarafından kaleme alınmıştır) açıkça Iustinianus'un atlı heykelinin globus crucigerini düşürmesinden sonra yazılmış olan Constantinopolis'e dair büyüleyici bir betimleme içerir: "Orada [Constantinopolis'te] dünyanın en iyi ve en güzel kilisesi vardır ve bu Hagia Sophia'dır. Ve Hagia Sophia kilisesinin önünde, baştan aşağı yaldızlanmış imparator Iustinianus'un bir tasviri vardır; bu tasvir, at üzerinde oturur halde ve taç giymiş olarak yapılmıştır. Bu figür, bir zamanlar elinde altından yuvarlak bir elma tutardı; ancak elma uzun zaman önce elinden düştü. İnsanlar, elmanın düşmesini imparatorun egemenliğinin büyük bir kısmını kaybettiğine dair bir işaret olarak yorumlarlar"[106]. Ancak Batı'da da Doğu'da olduğu gibi Iustinianus'un mirasının en önemli yönleri doğrudan hafıza yoluyla değil, siyaset, kültür ve hukuk aracılığıyla aktarılacaktı.

Paradoksal olarak Iustinianus'un Orta Çağ Batı'sının gelişimine en önemli katkılarından biri papalığın yaratılmasındaki rolü olmuştur. Papa Vigilius'u aşağılamasına ve teolojik iradesini İtalya ve Afrika'ya dayatmasına rağmen, imparator "Kraliyet Kararnamesi" olarak adlandırılan kararında, Roma şehri ile imparatorluk yetkilileri arasındaki ana temas noktası olarak Senatus'u değil papayı ele almıştı[107]. Elbette pek çok senatör şehirden kaçmıştı, ancak buna değseydi geri dönerlerdi. Iustinianus ayrıca papanın Constantinopolis

105 Tartışma için bkz. R. McKitterick, *Charlemagne: The Formation of a European Identity* (Londra, 2008), 339.

106 Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople*, 250.

107 Bkz. M. R. Salzman, *The Falls of Rome: Crises, Resilience, and Resurgence in Late Antiquity* (Cambridge, 2021), 300–336. Papalık kimliğinin inşası için bkz. R. McKitterick, *Rome and the Invention of the Papacy* (Cambridge, 2020).

ile Iustinianus'un "Batı'nın bilinen tüm sakinleri" olarak adlandırdığı kişiler arasındaki birincil muhatap statüsünü de teyit etmişti[108]. On birinci yüzyılda bir "papalık monarşisi" olarak gücünün zirvesine ulaşacak olan Orta Çağ papalığı, nihayetinde Iustinianus'un siyasi ve dini gündeminin bir ürünü olarak görülebilir. Erken Orta Çağ papalarının en büyüğü, altıncı yüzyılın sonunda papalığın kurumsal erişimini geliştirmek için çok şey yapacak olan ve onun en iyi teoloğu olan I. Gregroius, Iustinianus'un "Yeni-Kadıköycü" doktrininin kararlı bir savunucusuydu[109].

Iustinianus'un Batı'ya hukuki katkısı da çok büyük olmuştur. İmparator reformdan geçirdiği hukukun tüm imparatorluk için geçerli olmasını istemişti. Sonuç olarak tıpkı Digesta ve Institutiones'in Yunanca konuşan öğrencilerin yararına Yunancaya çevrilmesi için çaba sarf edilmesi gerektiği gibi Constantinopolis'teki hukuk bilginleri de Iustinianus'un (çoğunlukla Yunanca yazılmış olan) Novellae'ını Latinceye çevirmişlerdir[110]. 550'lerin sonlarında Iulianus olarak bilinen ve "Constantinopolis'in en ünlü âlimlerinden biri" olarak tanımlanan bir bilgin, Iustinianus'un 534'ten yaklaşık 557'ye kadar olan dönemi kapsayan yasalarının Latince bir özetini hazırladı[111]. Bu metin görünüşe göre Roma'ya ulaştı ve Authenticum ("Gerçek Olan") olarak bilinen Novellae'ın bir diğer çevirisiyle birlikte, sekizinci yüzyıla kadar faaliyet gösteren bir Iustinianus dönemi Roma hukuku okulunun hukuk eğitimi programının temelini oluşturdu[112]. Bu okulun büyük olasılıkla papalığın desteğiyle varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. Buradan itibaren Iustinianus dönemi Roma hukuku hakkındaki bilgi, papalık aracılığıyla ve kilise

108 *I.Nov. Appendix* 7 c. 1

109 Gregorius'un teolojisinin "Bizans" bağlamı için bkz. M. Dal Santo, *Debating the Saints' Cult in the Age of Gregory the Great* (Oxford, 2013). Papalık dönemine dair en iyi çalışma için bkz. R. Markus, *Gregory the Great and His World* (Cambridge, 1997).

110 Bkz. H. J. Scheltema, *L'enseignement de droit des antécesseurs* (Leiden, 1970).

111 Bkz. D. Liebs, *Die Jurisprudenz im spätantiken Italien* (Berlin, 1987).

112 Çığır açan bir çalışma için bkz. L. Loschiavo, "Was Rome Still a Centre of Legal Culture Between the Sixth and Eighth Centuries?", *Rechtsgeschichte* 23 (2015): 83–103, ve *J.Nov. Appendix* 7 c. 22.

hukuku (kanonik hukuk) yoluyla Batı'ya yayıldı. On birinci yüzyıla kadar Roma hukuku Batı'da öncelikle Iulianus'un Epitome Iuliani adlı özeti üzerinden biliniyordu[113].

Iustinianus Roma hukuku bu nedenle Orta Çağ Batı'sında hiçbir zaman tamamen kaybolmamıştır. Nitekim muhtemelen Ravenna kökenli olup daha sonra Amalfi'ye ulaşan Iustinianus'un Digesta'sına ait altıncı yüzyıla tarihlenen benzersiz bir el yazması, imparatorun Roma hukuku bilimini büyük ölçüde derleyip sistematize eden bu eserinin altıncı yüzyıldan on ikinci yüzyıla kadar Güney İtalya'da sürekli dolaşımda kaldığını ortaya koymuştur ve buradan itibaren bu bilginin yayılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır[114]. Ancak Authenticum metni kullanım dışı kalmış gibi görünmekte ve yaklaşık 1100 yılında Bologna'da yeniden keşfedilene kadar unutulmuş olduğu düşünülmektedir. On birinci ve on ikinci yüzyıllardan itibaren ise, Iustinianus'a ait hukuki metinler -özellikle Iustinianus'un kanununda yer alan Latince fermanlar- yoğun bir şekilde yeniden incelenmeye başlanmış ve hayatta kalan el yazmaları titizlikle takip edilerek kopyalanmıştır[115]. Önce İtalya'da sonra da tüm Latin Hristiyan dünyasında, bu eserler yeni bir hukuk yazıcıları ve bilginleri sınıfı tarafından benimsenecek ve çevrelerindeki dünyayı tanımlamaya ve düzenlemeye yardımcı olmak için kullanılacaktı; öyle ki Iustinianus'un mevzuatı ve hukuki derlemeleri "Avrupa kıtasının ortak hukukunun" temelini oluşturacaktı[116]. Bu durum,

113 Bkz. C. M. Radding ve A. Ciaralli, *The Corpus Iuris Civilis in the Middle Ages* (Leiden, 2007), 35–66.

114 El yazması (on ikinci yüzyılda Pisa'da bulunup, ardından Floransalılar tarafından ele geçirilmiş olan) *Littera Florentina* olarak bilinir. Bkz. Radding ve Ciarilli, *The Corpus Iuris Civilis in the Middle Ages*, 169–210.

115 Age., 35–65, 67, 133–168, yeniden keşfiyle ilgili olarak bkz. *Institutiones*, 111–131. *Codex Iustinianus*'un kabulü için ayrıca bkz. Corcoran, "The Codex of Justinian: The Life of a Text Through 1,500 Years", şurada *The Codex of Justinian*, vol. 1, ed. B. W. Frier, şu çeviri referans alınmıştır: F. H. Blume (Cambridge, 2016), xcvii–clxiv

116 Bkz. S. Reynolds, Fiefs ve Vassals (Londra, 1994); P. Stein, *Roman Law in European History* (Cambridge, 1999), 38–70; ve B. Nicholas, *An Introduction to Roman Law* (Oxford, 1972), 44.

Napolyon'un miras kalan medeni hukukun yerine kendi kanununu koyduğu on dokuzuncu yüzyıla kadar böyle kalacaktır[117]. Sadece İngiltere'de yerel örfi hukuk geçerli olacaktı, ancak orada bile Iustinianus'un mevzuatı hukuki düşünce üzerinde güçlü bir etki yaratacaktı[118]. Roma hukukunun Orta Çağ'da yeniden canlanmasının bir sonucu olarak Iustinianus'a olan ilgi de artmıştı. On dördüncü yüzyılda İtalyan şair Dante Alighieri'nin Iustinianus'u Cennet'in "ikinci küresine" yerleştirmeyi seçmesi ve ona imparatorun ilanını tasvir ettiği kendi kantosunun tamamını ithaf etmesi, öncelikle onun hukuki başarısından kaynaklanıyordu:

> "Caesar'dım. Iustinianus'tum ben.
> Hissettiğim ilkel aşkın iradesiyle,
> Kanunlardan boş ve gereksiz olanları çıkardım[119]."

Peki ya on ikinci, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Batı'daki laik ve dini otoritelerin Iustinianus'un mevzuatını gerçek anlamda nasıl kullandılar? Yine burada da imparatorun en büyük etkisini görüyoruz. Geç Antik Çağ'da Doğu'nun çok farklı dünyasında -örneğin büyük malikanelerdeki tarım işçilerini (coloni adscripticii) kontrol etmek için- çerçevesi çizilmiş olan yasalar, Latin Batı'da Orta Çağ serflerinin yasal statüsünü tanımlamak için kullanılacaktı. Başka bir deyişle Iustinianus mevzuatı, tarihçilerin geleneksel olarak "feodalizm" olarak tanımladıkları şeyin kurumsallaşmasında hayati bir rol oynayacaktı. Iustinianus'tan türetilen kanunlar ve hukuki

117 Kısa bir genel bakış için bkz. L. Atzeri, "Roman Law and Reception", European History Online (EGO), Leibniz Institute of European History (IEG), 20 November 2017, http://ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/model-classical-antiquity/lorena-atzeri-roman-law-and-reception. Iustinianus ve Napolyon arasında bir karşılaştırma için bkz. T. Weir, "Two Great Legislators", *Tulane European and Civil Law Forum* 21 (2006): 35–51.

118 İngiliz genel hukuku üzerindeki Iustinianus etkisi için bkz. Birks ve G. McLeod, "Introduction", şurada *Justinian's Institutes*, çev. Birks and McLeod (Londra, 1987).

119 Dante, *Paradiso* 6.10–12. Ayrıca bkz. D. Hernández San José, "The Perception of Justinian in the Latin West: Considerations from Dante's Works", ulaşabilir: *European Society of Modern Greek Studies*, www.eens.org/EENS _congresses/2014/hernandez-san-jose_daniel.pdf, accessed 2 Nisan 2022.

kavramlar, Avrupalı güçler tarafından eninde sonunda "Yeni Dünya'ya" taşınacak ve burada yerli nüfusun ve ithal kölelerin toplandığı büyük çitliklerde ve plantasyonlarda kullanılacaktı. Iustinianus dönemi Roma hukukunun, özellikle coloni ve köleler hakkındaki düzenlemelerinin bu yeni bağlamlarda kolaylıkla uygulanabilmesi, söz konusu yasaların ortaya çıktığı sosyal ve ekonomik koşullar hakkında da önemli ipuçları vermektedir[120].

Aynı zamanda Iustinianus'un Roma hukukunun yeniden canlanması, Orta Çağ Hristiyan dünyasının seçkin tarihçilerinden R. I. Moore'un Batı toplumunda "zulmün alışkanlık haline geldiği", "kalıcı bir değişim" olarak tanımladığı bir döneme denk gelmiştir. "Yani" diye devam eder Moore, "sadece bireylerin şiddete maruz kalması değil, ırk, din ya da yaşam biçimi gibi genel özelliklerle tanımlanan insan gruplarına karşı yerleşik idare, yargı ve sosyal kurumlar aracılığıyla kasıtlı ve sosyal olarak onaylanmış şiddetin yöneltilmeye başlanması ve bu gruplara üyeliğin başlı başına bu saldırıları haklı çıkarır nitelikte görülmesi." Bu süreç, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda devletin büyümesinin ve buna bağlı olarak zulmü "toplumun geneli üzerindeki güçlerini pekiştirmek için bir araç" olarak kullanan ruhban elitinin ortaya çıkmasının bir sonucuydu[121]. Hedef alınan gruplar Latin Hristiyan dünyasında yabancı olarak görülenlerden oluşuyordu: sapkınlar, muhalifler, cinsel yönden bozuk olarak kabul edilenler ve Yahudiler. Bunlar esasen Iustinianus tarafından hedef alınan grupların aynısıydı

120 Bkz. T. Rüfner, "Substance of Medieval Roman Law: The Development of Private Law", şurada *The Oxford Handbook of European Legal History*, ed. H. Pihlajamäki, M. K. Dubber, ve M. Godfrey (Oxford, 2018), 309–331, 311–315, ve A. Watson, *Slave Law in the Americas* (Athens, Ga., 1989). Altıncı yüzyılda ve sonraki dönemlerde emek sömürüsünün biçimleri arasındaki benzerlikler için bkz. J. Banaji, "Agrarian History and the Labour Organisation of Byzantine Large Estates", şurada *Agriculture in Egypt from Pharaonic to Modern Times*, ed. A. Bowman ve E. Rogan (Oxford, 1999), 193–216, ve J. Banaji, "Modernizing the Historiography of Rural Labour: An Unwritten Agenda", şurada *Companion to Historiography*, ed. M. Bentley (Londra, 1997), 88–102.

121 R. I. Moore, *The Formation of a Persecuting Society* (Oxford, 1987), 5, 146. Ayrıca bkz. J. Arnold, "Persecution and Power in Medieval Europe", *American Historical Review* 123 (2018): 165–174.

ve Iustinianus'un kanunlarından türetilen yasal ilkeler temelinde etkili bir şekilde hedef alınmışlardı. Moore, on birinci, on ikinci ve on üçüncü yüzyılları, popüler hayal gücünün Engizisyon'un dehşetiyle ya da Katharların ve Valdocuların duruşmalarıyla ilişkilendirdiği sapkınlık duruşmaları ve halka açık yakmalar dünyasına yol açacak olan "zulmeden bir toplumun oluşumuna" tanıklık etmek olarak tanımlamıştır[122]. Ancak bu "zulmeden toplumun" kökeni ve yasal ilham kaynağı nihayetinde Iustinianus'a kadar uzanıyordu[123].

Bu nedenle, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Latin Batı dünyasında ve altıncı yüzyılda Constantinopolis'te şekillenen hukuki kaynakların yardımıyla, Iustinianus'un gerçek bir Hristiyan toplumu vizyonu en eksiksiz şekilde gerçekleşecekti. Bir açıdan bu durum son derece acı bir ironi barındırıyordu. Çünkü Iustinianus'un Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömüldüğü mezar, Fatih Sultan Mehmed 1453'te Constantinopolis'i fethettiğinde, birinin hayal edebileceği gibi yağmalanmadı. Bunun yerine 1204'te, Batılı Haçlılar şehri yağmaladığında zaten talan edilmişti. Çağdaş Bizans yazarı Niketas Khoniates, Batılıların mezarı açarken gördüklerini şu şekilde anlatır: "İmparator Iustinianus'un cesedinin uzun yüzyıllar boyunca bozulmadığını görenler, bu manzarayı bir mucize olarak kabul ettiler; ancak bu mezarın değerli eşyalarına el koymalarını engellemedi. Yani Batı ulusları, ne canlıları ne de ölüleri esirgediler; Tanrı ve onun hizmetkârlarından başlayarak her şeye karşı tamamen kayıtsız ve saygısız bir tutum sergilediler"[124].

122 Kaynakların bir koleksiyonu için bkz. J. Arnold ve P. Biller, *Heresy and Inquisition in France*, 1200–1300 (Manchester, 2016).

123 Papa'nın sapkınlara ilişkin Iustinianus yasasını kabul etmesiyle ilgili sınırlı tartışma için örneğin bkz. P. Riedlberger, *Prolegomena zu den spätantiken Konstitutionen: Nebst einer Analyse der erbrechtlichten und verwandten Sanktionen gegen Heterodoxe* (Stuttgart, 2020), 809–810. Bu fikirle ilgili geri bildirimi için Profesör Moore'a minnettarım. İmparatorluğun yedinci yüzyıldaki kriziyle ilişkili Bizans devletinin kitlesel yerinden edilmesi muhtemelen Iustinianus'un kendisine yüklediği zulümlerle ilgili ideolojik gelişmenin gidişatını bozmaya hizmet etti, ancak bkz. A. Cameron, "Enforcing Orthodoxy in Byzantium", *Studies in Church History* 43 (2007): 1–24.

124 Niketas Khoniates, *O City of Byzantium*, çev. H. J. Margoulias (Detroit, 1984), 357 (revize edilmiştir).

İmparatorluğun Sonu

Roma hukukunun mirasının ötesinde, Iustinianus hakkındaki modern Batı perspektifleri öncelikle Procopius'un okunmasıyla şekillenecekti. Bizans'ta Procopius daha çok üslubu için okunuyordu, ancak imparatorluğun son günlerinde eserlerinin el yazmaları İtalya'ya ulaşmaya başladıkça, Batı Avrupa'da içeriği için giderek daha fazla okunmaya başladı. Alemanni'nin Vatikan Kütüphanesi'nde Historia Arcana'yı keşfetmesinden önce, onun en bilinen ve en çok çalışılan eseri De Bellis idi; bu eser, İtalya Yarımadası'nın Erken Orta Çağ tarihini öğrenmek isteyen İtalyan ve Alman araştırmacılar için ilgi çekiciydi. Fransa'da ise yazıları Iustinianus ve Tribonianus gibi figürlerle mücadele etmek zorunda kalan hukuk bilimcilerinin dikkatini çekmişti. Özellikle birçok avukat, 1623'te Alemanni'nin yayımladığı baskısında Iustinianus'un tasvirinin ortaya koyduğu manzaradan dolayı şoka uğramışlardı. Bir İngiliz hukuk avukatı olan Thomas Ryves, Alemanni'nin laik hükümdarları gözden düşürmek için bir papalık komplosuna karıştığından şüphelenerek, "Alemanni'ye Karşı İmparator Iustinianus'un Savunması"nı kaleme aldı. Özellikle Procopius'un Iustinus ve Iustinianus'a yönelttiği cahillik ve kabalık suçlamaları ve Iustinianus'un amcasını yaşlı bir eşek gibi dolaştırdığı izlenimi onu öfkelendirmişti. Vatikan kütüphanecisine ateş püsküren Ryves şöyle yazmıştır: "Eğer Iustinianus ölümden geri çağrılsaydı ve size sadece insan bilgisinin kapasitesini aşmış gibi görünen medeni hukuk külliyatını değil, aynı zamanda kiliseleri, bazilikaları da gösterseydi ne derdiniz? Kendisi tarafından inşa edilen muazzam büyüklükte, sonsuz

sayıda, etkileyici bir ustalıkla ve hayranlık uyandıracak güzellikte kamusal caddeler, limanlar, duvarlar, su kemerleri ve diğer binalar ile bunların koşum takımı çeken aptal bir hayvanın eserlerine benzeyip benzemediğini sormak için mi? Eminim ki bu sözlerinizle onu aptallık kavramından kurtarmış olmaz mısınız"?[1]

On sekizinci yüzyıla gelindiğinde Procopius'un tüm eserlerinin basılı nüshaları mevcut olmuş ve bunların Latince ve modern dillere çevrilmiş bir dizi versiyonu ortaya çıkmaya başlamıştı. Buna paralel olarak düşünürler ve tarihçiler, Roma ve Constantinopolis'in tarihi ile medeniyete katkılarını incelemeye giriştikçe, giderek daha fazla Procopius'un eserlerinden faydalanmaya başladılar. On sekizinci yüzyıl "Akıl Çağı" ve "Aydınlanma" olarak biliniyordu; bu dönemde filozoflar ve yazarlar, Voltaire gibi isimler, örgütlü dinin bağnazlığına ve anti-entelektüel yaklaşımına karşı öfkelerini yöneltmişlerdi. Bu atmosfer Bizans'a genel olarak ya da Iustinianus'a özel olarak olumlu bir değerlendirme yapılması için elverişli değildi. Voltaire'in kendisi de Doğu Roma İmparatorluğu tarihini "değersiz bir hitabetler ve mucizeler koleksiyonu… insan aklının yüz karası" olarak nitelendirmiştir[2]. Voltaire'in filozof arkadaşı Montesquieu'ye göre Iustinianus, Doğu despotizminin bir örneğiydi: Karısının egemenliği altında olan ve Belisarius'a karşı kıskançlıktan çatlayan bir tiran ve yobaz[3]. Burada Procopius'un Historia Arcana'sının etkisi açıktır.

Procopius'un yazıları (ve özellikle Historia Arcana) tarihçi Edward Gibbon'ın Iustinianus hakkındaki görüşlerini de derinden etkileyecektir. Gibbon'ın 1776'dan 1788'e kadar altı cilt halinde yayınlanan Decline and Fall of the Roman Empire (Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü) adlı eseri, İngilizce konuşan

1 İyi bir çalışma için bkz. B. Croke, "Procopius, From Manuscripts to Books: 1400–1850", *Histos*, ek 9 (2019): 1–173. Ryves için bkz. age., 80–82. Bazı bilim insanlarının *Historia Arcana*'nın kopyalarına daha erken erişebildiğine dair göstergeler için bkz. age., 67. Ayrıca bkz. Procopius, *Historia Arcana* 8.3.

2 G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (Oxford, 1957), 5. Ayrıca bkz. D. Potter, Theodora: *Actress, Empress, Saint* (Oxford, 2015), 208–209.

3 D. Womersley, "Gibbon and Classical Example: The Age of Justinian in the Decline and Fall", *Journal of Eighteenth Century Studies* 19 (1996): 17–31, 21

okuyucuların imparatora ve hükümdarlığına bakışını diğer tüm eserlerden daha fazla etkileyecektir[4]. Gibbon'un yazdığı gibi "Iustinianus tahta çıkışından ölümüne kadar Roma İmparatorluğu'nu otuz sekiz yıl, yedi ay ve on üç gün yönetti". Sayısı, çeşitliliği ve önemiyle merakımızı uyandıran hükümdarlık dönemi olayları, belagatin senatörlüğe ve Constantinopolis valiliğine yükselttiği bir retorikçi olan Belisarius'un sekreteri tarafından özenle anlatılmıştır. Procopius, cesaret ya da köleliğin, iyilik ya da rezilliğin değişimlerine göre kendi döneminin tarihini, övgüsünü ve hicvini art arda yazmıştır[5].

Gibbon, Iustinianus'un zalim ve bağnaz doğası konusunda Montesquieu (ve Procopius) ile hemfikirdi. Örneğin imparatorun "bir filozofun sağduyusuyla değil, bir keşişin batıl inançlarıyla yönetildiğini" beyan etmiştir. Gibbon, Iustinianus'un saltanat tarihinin en azından 540'larda vebanın gelişine ve Gibbon'ın çok ciddiye aldığı tüm sonuçlarına kadar, kendi genel gerileme anlatısını birçok yönden karıştırdığı gerçeğiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Iustinianus döneminde imparatorluk genişlemişti. İmparatorun hukuki başarıları önemliydi[6]. Gibbon'a göre ticaret ve sanayi bile gelişmişti[7]. Gibbon, Iustinianus'un yasal reformlarının ayrıntılı bir özetini verdikten sonra, imparatoru nihayetinde engelleyen ve mirasını zehirleyen şeyin, yersiz bir nostalji ve nihayetinde eski Roma İmparatorluğu'na yönelik yıkıcı bir saplantı olduğunu öne sürmüştür. Özellikle de imparatorun "Antik Çağ'a duyduğu saygı", kendi içindeki "yaratıcı deha" eksikliğini vurgulamıştı. Gibbon şu sonuca varmıştır: "Iustinianus'un eserleri, bir sanatçının eliyle tek bir kalıba dökülmüş bir heykel yerine, antik ve pahalı, ama çoğu zaman tutarsız parçalardan oluşan mozaik bir paneli temsil eder"[8].

---

4 Bkz. Croke, "Procopius, From Manuscripts to Books", 113–123, 120 (Gibbon'ın *Historia Arcana*'ya odaklanması için); Womersley, "Gibbon and Classical Example"; ve A. Cameron, "Gibbon and Justinian", şurada *Gibbon and Empire*, ed. R. D. McKitterick (Cambridge, 1996), 34–52.

5 Croke, "Procopius, From Manuscripts to Books", 120.

6 Womersley, "Gibbon and Classical Example", 27.

7 Bkz. Cameron, "Gibbon and Justi ", ve Womersley, "Gibbon and Classical Example", 23.

8 Womersley, "Gibbon and Classical Example", 28'de ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır.

Ancak bu değerlendirme adil miydi? Gibbon'ın Iustinianus'a yönelttiği politika tutarsızlığı suçlaması bence özellikle yanlış değerlendirilmiştir. Bu, Gibbon'un olağanüstü başarı, yaratıcılık ve reformlarla dolu bir saltanatı öncelikle Procopius'un esasen düşmanca ve sempatik olmayan merceğinden anlamlandırmaya çalışmasının sonucuydu. Procopius'a ve onun askeri anlatılarına aşırı vurgu yapılmasının, tarihçilerin Iustinianus'u yeniden fetih savaşlarına ve bunların nispeten kısa ömürlü başarılarına öncelik vererek haksız bir şekilde yargılamalarına yol açtığını öne sürebilirim. Oysa Iustinianus'un batı seferleri her zaman öncelikle fırsatçı olmuştur. Başından beri imparator için en önemli şey "Ortodoksluğun" tanımı ve hukuk reformu olmuştu. Bu iki faaliyet alanındaki başarıları kalıcı olacaktı.

Bu nokta başkaları tarafından da kavranmıştır[9]. 1949'da İkinci Dünya Savaşı sonrasının İşçi Partisi mensubu başbakanı Clement Attlee, Britanya'nın imparatorluktan çekilmesiyle aktif olarak ilgilenirken ve yeni kurulan İngiliz Milletler Topluluğu'nun nasıl iyilik için bir güç olarak kalabileceğini düşünürken, Gibbon'ın Decline and Fall kitabını okuyordu. O sırada kardeşi Tom'a yazdığı gibi Attlee, Gibbon'ın Iustinianus'u tam olarak doğru anladığını düşünmüyordu. Aksine başbakanın son biyografi yazarının sözleriyle, "toprakları ve askeri gücü azalsa bile, sonraki imparatorun Roma İmparatorluğu'nun değerlerini -hukukun üstünlüğü gibi- diğer uluslara yayma konusundaki kararlılığına hayranlık duyuyordu"[10]. İmparatorun değerleri bizim değerlerimiz olmayabilir, ancak 527 yılının Ağustos ayında Constantinopolis tahtına tek imparator olarak çıkmasından bu yana geçen 1.500 yıl içinde Iustinianus'un etkisinin hem Doğu hem de Batı toplumlarında dünya çapında hissedilmiş olması Attlee'nin haklı olduğunu göstermektedir. İster kutsal bir imparator ister şeytani bir kral, ister asker ister aziz olarak görülsün, Iustinianus bugün içinde yaşadığımız dünyaya temel bir katkıda bulunmuştur ve mirası hâlâ bizimle birliktedir.

9 Özellikle toplanan makalelere bakın: R. Scott, *Byzantine Chronicles and the Sixth Century* (Abingdon, 2012), *passim.*

10 J. Bew, *Citizen Clem* (Londra, 2016), 630.

Teşekkürler

Bu kitap büyük ölçüde COVID-19'un ve onunla birlikte gelen tecridin bir ürünüdür. Pew Literary'deki menajerim Doug Young aylardır beni imparator Iustinianus hakkında genel okuyucu kitlesine yönelik bir kitap yazmaya teşvik ediyordu. Dünya etrafıma kapandığında, 1990'lardan beri Iustinianus üzerine çalıştığım için ne söylemek istediğimi bildiğimden emin bir şekilde projeyi ele aldım. Ancak yazarken kendimi Iustinianus'un, hükümdarlığının ve daha geniş mirasının önemli yönlerini yeniden gözden geçirmek zorunda buldum. Sonuç olarak Iustinianus'a bakışım üç yıl öncesinden bile çok farklıydı.

Bu kitabın büyük bir kısmı Cambridgeshire kırsalındaki evimde yazıldı. Ayrıca Norfolk'taki Cromer'e yaptığım bir yazı inzivasından ve bir elimde kıyafet, diğer elimde kitap dolu bir bavulu sürükleyerek Zakythnthos, Rodos, Simi, Atina ve Selanik'e yaptığım bir dizi yalnız geziden de büyük ölçüde faydalandım. Yazım sürecine odaklanmamı ve ilerlememi sağlayan editörüm Sarah Caro ve yayınevim Basic Books'tan Brian Distelberg oldu. Onlar ve asistanları (Siam Hatzaw ve Alex Cullina) ile Katie Carruthers-Busser, bu kitabın benim tek başıma yazacağımdan çok daha iyi olmasını sağladılar. Ayrıca olağanüstü redaktörüm Kathy Streckfus'a da büyük bir minnettarlık duyuyorum.

Harika menajerim ve yayın ekibime ek olarak, beni genel itibariyle Bizans ve özel olarak Iustinianus çalışmalarına yönlendirenlere de teşekkür etmek isterim. Bizans tarihine ilk olarak 1990 yılında üniversiteye başlamak için Oxford'a gitmeden hemen önce George Ostrogorsky'nin History of the Byzantine State (Oxford, 1957) kitabını bana ödünç veren okul müdürüm Nigel Williams tarafından yönlendirildim. Orada ilk hocalarımdan biri olan merhum ve çok

özlediğim Patrick Wormald beni Iustinianus ile tanıştırdı. En önemlisi, Patrick bana eski hocası Peter Brown tarafından yazılan olağanüstü The World of Late Antiquity (Londra, 1971) kitabını okuttu. Sonuç olarak lisans eğitimimin son yılında kendimi tamamen Bizans'a adadım, James Howard-Johnston ile altıncı yüzyıldan onuncu yüzyıla kadar olan dönemi çalıştım ve Bizans uygarlığı hakkındaki bilgisi ve anlayışı eşsiz olan merhum Cyril Mango'nun derslerine katıldım. James daha sonra lisansüstü çalışmam için Iustinianus Çağı'na odaklandığımda doktora danışmanım oldu. Kendisi sürekli bir teşvik ve ilham kaynağıydı. Son çeyrek yüzyılda yazdığım neredeyse her şeyi taslak halinde okuma talihsizliğine uğrayan Turlough Stone'a da çok şey borçluyum. Bu kitap James ve Turlough'a birlikte ithaf edilmiştir.

Yıllar boyunca ders verdiğim birçok öğrencime de teşekkür borçluyum. Özellikle benimle altıncı yüzyıl konuları veya Bizans imparatorluk ideolojisi ve dini kültürü üzerine çalışan doktora öğrencilerine (özellikle Phil Booth, Matt Dal Santo, Danielle Donaldson-Verhoef, Matt Hassall, Mike Humphreys, Agostino Minichiello, Silvio Roggo ve Doug Whalin) teşekkür etmek isterim. Onlar (arkadaşlarım ve meslektaşlarım Jairus Banaji, Caroline Goodson, Geoffrey Greatrex, Monica Green, Peregrine Horden, Michael Maas, Rosamond McKitterick, David Miller, Richard Payne, Alex Sarantis, Teresa Shawcross, Theodore Simitis, Reuben Stanley, Norman Underwood, Chris Wickham ve Philip Wood ile birlikte) Bizans ve Erken Orta Çağ dünyası hakkındaki düşüncelerime önemli katkılarda bulundular.

Bu kitap genel okuyucu için hazırlanmıştır. Iustinianus ve "Çağı" hakkındaki yorumumu ve Iustinianus'un neden önemli olduğunu düşündüğümü ortaya koymaktadır. Meslektaşlarımın çoğu analizime katılmayacaktır. Ancak bu kitap onlar için yazılmadı. Aksine bu çalışmayı, dünyanın imparator Iustinianus ve önderlik ettiği dönem hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasından fayda göreceğine olan inancımla okuyucu kitlesine sunuyorum. Iustinianus beni uzun zamandır büyülüyor. Umarım başkalarını da büyüler.

Peter Sarris
Willow Cottage, Mart 2023

Dizin

A
Aachen 471
Ablabius 443
Ad Decimum 231, 232, 235
Afrika 7, 21, 22, 42, 54, 60, 100, 124, 139, 140, 213, 214, 217, 219, 220, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 234, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 249, 252, 253, 255, 259, 264, 269, 275, 285, 320, 346, 350, 357, 359, 363, 364, 365, 366, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 394, 396, 397, 412, 429, 430, 439, 441, 453, 456, 461, 467, 470, 472
Afrika Seferi 7, 213
Agapetus 410
Agapitus 334, 335, 337, 343
Agathias 75, 76, 148, 224, 253, 411, 424, 439, 454, 457
Agatho, Papa 460
Ahameniş hanedanı 33
Aitherius 442, 443, 444, 445, 446, 447
Akakios Bölünmesi 73
Akhilleus 405
Akhunlar 54
Aksum 124, 320, 364
Alanlar 56
Alaric 56
Aleksandros, Diospolis piskoposu 148
Alexander Lingas 196
Amalasuntha, Kraliçe 137, 227, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 260
Amantius 81, 82, 86
Amida 70, 105
Ammatas 231, 232
Ammonius 309
amphorae 244
Anastasia 107
Anastasios 70, 71, 72, 73, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 98, 99, 116, 118, 123, 132, 141, 142, 162, 163, 166, 167, 173, 179, 181, 189, 248, 291, 304, 424, 461
Anekdota (Procopius) 392
anıtsal meydanlar 206
Anicia Iuliana 81, 94, 96, 97, 118, 163, 164, 189, 197, 203
Antakya 11, 13, 15, 35, 39, 49, 52, 59, 73, 79, 81, 89, 109, 127, 128, 142, 167, 190, 279, 321, 324, 328, 336, 337, 343, 351, 355, 356, 373, 376, 395, 402, 450, 467
Antalas 246, 381, 382, 383
Anthimus 334
Antiokhos 169
Antonina 225, 269, 388, 389, 417, 437, 471
Antoninus Pius 294
Aphrodito 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 458
Apollos 308, 309, 312
Araplar 13, 215, 453
Areobindus 81, 382
Arius 48, 52, 60, 74, 214, 379
Arrianus 399
Arşaklar 35
Artabanes 382, 383
A. S. Hunt 300
asker imparatorlar 37, 41, 59, 64
Athalaric 137, 248, 249
Athanasios 331

Attila 57, 66, 135, 426
Augustaion 17, 206, 207, 208
Augusta'nın Manastırı 119
Augustus (Octavianus) 21, 30, 32, 39, 42, 55, 57, 85, 91, 118, 175, 180, 185, 451
Aurelius 21, 41
Authenticum 473, 474
autopragia 308
Avarlar 15, 425, 426, 427, 451, 452, 453
Aya İrini Kilisesi 206
Aziz Augustinus 95
Azize Katerina Manastırı 15, 339
Aziz Laurentius Kilisesi 176
Aziz Petrus Bazilikası 416
Aziz Petrus Kilisesi 198, 345
Aziz Polyeuktos Kilisesi 118, 163, 197
Aziz Sabbas 220
Aziz Sergios ve Bakkhos Kilisesi 163, 197, 199, 203, 273, 401

B

Baalbek 123, 145
Baalbek Kehaneti 123
bakır madenciliği 375
Balear Adaları 240, 431
Balkanlar 55, 129, 134, 135, 136, 223, 359, 384, 385, 390, 415, 418, 419, 423, 424, 427, 446, 452, 459, 461
bankacılık yasası 375
Barrington köyü 360
Batı Roma İmparatorluğu 57, 58, 252, 423
Bede 470
bekarlık 438
Belisarius 77, 128, 129, 130, 133, 135, 178, 179, 180, 181, 185, 186, 189, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 245, 246, 247, 249, 250, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 339, 356, 376, 377, 378, 380, 383, 387, 388, 389, 391, 392, 394, 396, 407, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 424, 430, 437, 441, 443, 444, 446, 456, 461, 465, 467, 470, 471, 480, 481
Beneventum 261, 413, 451
Berberiler 12, 14, 246, 383
Bissera, Pentcheva 196
Boa, kraliçe 127, 131
Boethius 93
Bononia 415
Boraïdes 75, 186
Borghese, Cardinal 391
Bosporos 132
"Boyalı Adamlar" (Picti) 35
B. P. Grenfell 300
buccellarii 185, 223, 229, 444
Bulgarlar 136
Busta Gallorum Savaşı 418, 419, 420
Büyük Gregorius, Papa 349
Büyük İskender 31, 399
Byzacena 246, 381, 382, 383
Byzantium 39, 58, 60, 68, 80, 102, 118, 133, 167, 169, 186, 196, 198, 200, 201, 202, 269, 306, 313, 314, 318, 319, 339, 340, 376, 380, 392, 398, 401, 404, 426, 432, 435, 449, 457, 463, 464, 466, 470, 477

C-Ç

Caesarea 29, 164, 168, 174, 176, 227, 241, 292, 325, 327, 352, 361, 392, 393, 394, 395, 398, 400, 404, 405, 432
Callinicum Savaşı 130, 135
candidati 95
Capella 196
Caprae 420
Caputvada 228, 229
Caracalla 294
Cartagena 430
Cassiodorus 137, 249, 250, 252, 259, 260, 357, 359, 418, 419, 458
Catalauni Ovası Savaşı 57

Catastrophe (Keys) 357, 358, 365, 456
Cato Ovaları 383
Celer 82, 84, 85, 86, 94
"Cesurlar" (*Franci*) 35
Clement Attlee 482
Clovis 132
Codex Gregorianus 151
Codex Hermogianus 151
Codex Theodosianus 47, 152, 159, 280, 321, 322
coloni adscripticii 173, 283, 297, 302, 475
comitatenses 223,
Constans II. 456
Constantius II. 58, 59
Constantianus 257
Constantinopolis 13, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 25, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 105, 106, 107, 109, 114, 117, 119, 124, 126, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 144, 145, 148, 151, 152, 153, 156, 160, 161, 162, 163, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 180, 182, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 198, 199, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 214, 215, 216, 217, 221, 222, 223, 224, 225, 228, 237, 238, 240, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 256, 260, 265, 266, 269, 270, 271, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 285, 288, 289, 290, 291, 294, 296, 301, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 316, 317, 320, 326, 329, 332, 333, 334, 335, 338, 339, 342, 343, 344, 345, 348, 350, 351, 357, 360, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 381, 383, 384, 385, 386, 387, 390, 394, 396, 397, 399, 404, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 422, 424, 425, 426, 427, 429, 431, 435, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 446, 447, 448, 450, 451, 453, 455, 456, 457, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 469, 471, 472, 473, 477, 480, 481, 482
Constantinopolis *Senatus*'u 58
Constantinus 16, 17, 21, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 58, 59, 62, 64, 68, 85, 119, 182, 198, 203, 206, 209, 316, 327, 340, 351, 431, 464, 466
Constantinus Forumu 17, 68, 182
Constantius 41, 42, 58, 59, 68
Constitutum 347
consul 99, 100, 101, 188, 238, 292
*consul*lar/*consul*luk 103
Cornwall 387
Corpus Iuris Civilis 149, 474
cursus velox 46, 170, 230
Cyril, Mango 197, 199, 204, 209, 392, 411, 465, 484
Cyrus 381
Çin 53, 71, 358, 425, 426, 431

D

Dalmaçya 42, 57, 254, 256, 257, 262, 415
Damianos 372, 373, 377
Dante Alighieri 475
Dara 124, 125, 128, 129, 130, 133, 222, 224, 376, 378, 453
Dara Savaşı 133
David Keys 364
David Miller 272, 484
De Aedificiis (Procopius) 66, 109, 141, 163, 198, 199, 206, 208, 229, 242, 243, 316, 339, 356, 373, 391, 398, 401, 402, 405, 406, 410, 456
De Bellis (Procopius) 100, 116, 124, 127, 129, 136, 137, 139, 154, 168, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 215, 216, 222, 223, 225, 226, 227, 229, 233, 237, 238, 242, 245, 246, 247, 248,

249, 250, 252, 253, 254, 255, 260, 261, 262, 263, 267, 304, 356, 357, 360, 367, 371, 372, 373, 376, 377, 380, 381, 383, 385, 388, 390, 391, 392, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 405, 407, 413, 414, 415, 417, 419, 420, 421, 432, 434, 435, 436, 437, 479
Decline and Fall of the Roman Empire (Gibbon) 480
defensores ecclesiae 147
Digesta 111, 149, 156, 158, 159, 160, 178, 189, 229, 239, 278, 292, 323, 473, 474
Diocletianus 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 55, 59, 68, 151, 165, 284, 335
diofizit 50, 334
dipthkhos 191
Disokoros 311
Doğu Roma İmparatorluğu 55, 57, 71, 125, 165, 173, 224, 359, 361, 453, 480
Domninus 312
Dorotheus 312
Dördüncü Haçlı Seferi 68
Dyrrachium 136, 250, 415

E
Edix, Hill 360, 361, 366
Edward, Gibbon 480
Eftalitler 54
Ekümenik Konsilleri 52, 346; *ayrıca bakınız yalnızca konsiller*
Elena 208, 359
el-Harith 127
"Elli Hüküm" 154
Emevi Halifeliği 468
Ennaton manastırı 337
Ephesoslu İoannes 94, 105, 106, 317, 318, 320, 330, 337, 350, 355, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 436, 445
Ephesoslu Rufus 363
Ephrem 336
Epiphanios 225
Epitome Iuliani 474
Erarich 413
Erdeşir 35
Ermenistan/Ermeniler 24, 30, 35, 77, 126, 129, 366, 377, 378, 404, 457
Eudaemon 175, 177, 178
Eusebios 46
Evagrios 85, 330, 332, 337, 447, 450
excubitores 69, 71, 82, 83, 84

F
Fatih Cami 469
Felix III. 73
feodalizm 475
Flavius Apion 90, 303, 304, 305, 306
Flavius Cresconius Corippus 383
Flavius Strategius 303, 305
foederati ("müttefik" birlikler) 70, 71, 232, 254
Franklar 12, 14, 260, 418, 421
Freisingli Otto 471

G
Gaius 159
Galerius 41, 42, 68
Galya 21, 37, 39, 55, 56, 57, 137, 151, 261, 366, 431
Galya İmparatorluğu 37
Gassaniler 128
Geç Antik Küçük Buzul Çağı 358
Geiseric 215, 216, 221, 229, 244, 245
Gelimer 22, 139, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 245, 253, 270, 470
Georgios 315, 442
Gepidler 13, 15, 135, 418, 423, 424, 427
Gerçek İnanç Fermanı 340, 341, 342, 344, 345, 346
Germia 438, 439
Gerontius 442
Gibamund 231
Godas 222, 228
Got idaresi 93

Gotlar 35, 48, 54, 55, 74, 77, 252, 256, 258, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 342, 355, 391, 403, 404, 413, 415, 418
Grepes 133
Grod, kral 131, 132
Gundelinda 252
Gunthar 382

H
hac ticareti 315
Hadrianopolis Savaşı 54
Hadrianus 152
Hagia Sophia 17, 19, 20, 23, 26, 59, 68, 88, 163, 179, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 305, 391, 406, 410, 445, 464, 466, 467, 468, 469, 471, 472
Hagia Sophia Katedral Kilisesi (*bakınız* Hagia Sophia) 179
hagiografi 331
Harold, kral 253
Harran 326
Hastings Savaşı 253
Hekebolus 108
Helena 316
Helenopontus 286
Hellenistik krallıklar 31
Henotikon 72, 73, 91, 92
Herodotos 400
Heruller 416
Hesykhios 68
hıyarcıklı veba 364, 365, 366, 370, 455, 457, 469
Hilderic 100, 139, 215, 216, 221, 231, 234
Himyar (Yemen) 124, 125, 432
Hipodrom 17, 59, 68, 78, 83, 84, 85, 88, 90, 98, 101, 108, 118, 119, 162, 172, 174, 176, 177, 180, 182, 183, 185, 186, 187, 238, 443, 447
Historia Arcana (Procopius) 29, 65, 66, 69, 70, 75, 77, 79, 86, 94, 97, 100, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 128, 130, 142, 149, 154, 163, 165, 166, 167, 170, 252, 284, 286, 292, 298, 313, 319, 323, 324, 330, 352, 375, 376, 377, 380, 386, 387, 388, 389, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 406, 432, 434, 479, 480, 481
Homeros 318, 319, 400, 405
Hormisdas, Papa 17, 86, 90, 93, 95, 96, 97, 98, 104, 118, 143, 152, 155, 163, 190, 191, 327, 328, 330, 333, 438
Hsiung-nu 53
Huneric, kral 214, 215, 220
Hunlar 53, 54, 57, 77, 130, 132, 136, 362, 400, 425, 433, 459
Hüsrev II. 453
Hypapante 338
Hypatius 80, 81, 118, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 189

I-İ
Ianus Tapınağı 263
Ildibad 268, 269
Illyrialılar 138
Institutes 23, 150, 156, 272, 475
Iordanes 137, 251, 252, 429
Isauria/Isaurialılar 254, 259, 416
Iulianus (alim) 17, 128, 309, 312, 473, 474
Iulianus ben Sahir 128
Iulius Caesar 30
Iunillus 319
Iustiniana Prima 15, 62, 63, 64, 65, 66, 133, 134, 208, 362, 391, 452
Iustinianus 7, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 38, 53, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 72, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 86, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146,

147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 263, 265, 266, 267, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 355, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 484

Iustininaus 129

Ivan Bugarski 62, 452

İbas 342, 343

İberya 125

idari reform 272

iklimsel istikrarsızlık 359

İlias (Homeros) 405

İmparatora Öğütler (Agapetus) 410

imparatorluk aristokrasisi 307

İoannes 69, 70, 71, 77, 79, 83, 86, 88, 89, 93, 94, 104, 105, 106, 109, 114, 124, 127, 128, 133, 140, 142, 148, 161, 162, 163, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 189, 192, 194, 195, 197, 219, 226, 228, 232, 237, 249, 261, 274, 283, 289, 292, 306, 317, 318, 319, 320, 321, 330, 333, 336, 337, 349, 350, 355, 357, 359, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 383, 388, 389, 390, 396, 402, 403, 409, 411, 424, 436, 437, 439, 442, 445, 446, 455, 461, 465, 467

İoannes Hesykhastes 371

İoannes Lydos 71, 79, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 178, 194, 195, 237, 292, 357, 359, 403

İoannes Malalas 69, 77, 89, 104, 114, 124, 127, 128, 133, 142, 148, 162, 163, 174, 176, 177, 179, 306, 318, 319, 396, 409, 411, 424, 439, 442, 465, 467

İoannes Philoponos 349

İoannes Troglites 383

ipek ticareti 434

İran İmparatorluğu 33

İskenderiye 11, 13, 15, 48, 49, 50, 52, 53, 108, 109, 146, 147, 190, 289, 295, 301, 305, 308, 331, 334, 335, 337, 343, 350, 366, 369

İskenderiyeli Kyrillos 341

İskit keşişler 329

İslam 24, 26, 149, 453, 458, 468

İspanya 21, 30, 37, 56, 151, 241, 361, 413, 429, 430, 431, 441, 451, 456, 461, 470

İtalya 7, 19, 21, 22, 26, 55, 56, 57, 60, 67, 92, 93, 136, 137, 138, 139, 140, 158, 219, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 334, 335, 343, 345, 346, 348, 356, 357, 359, 362, 366, 379, 384, 385, 386, 391, 395, 396, 397, 403, 407, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 429, 430, 437, 439, 441, 451, 456, 459, 461, 470, 472, 474, 479
İznik 13, 46, 48, 49, 52, 243, 304, 351
İznik Konsili 49, 52, 351

J

Jean Maspero 307
John Boswell 305, 319
John Hines 361

K

Kadıköy Konsili 51, 52, 53, 72, 88, 94, 191, 192, 331, 332, 333, 335, 336, 341, 342, 343, 349, 436
Kandikh 426, 427
Kanuni Sultan Süleyman 468, 469
Kapadokyalı İoannes 161, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 189, 197, 218, 219, 226, 232, 249, 274, 283, 289, 388, 389, 390, 402, 403, 437, 455, 461
Kartaca 10, 12, 14, 22, 60, 213, 214, 215, 216, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 242, 244, 247, 249, 254, 268, 378, 379, 380, 381, 382, 453
kartal ve yılan 271
Katharlar 477
Kavad 115, 116, 126, 128, 130
Khristogram 203
khrysargyron 166
Khrysopolis Savaşı 43
Kırım 131, 132, 241
kıtlık 193, 264, 358, 359, 360, 376, 416, 422
Kiev 196
Kilise Tarihi (Ephesoslu İoannes) 317
Korsika 10, 222, 240, 244, 431
Kosmas (doktor) 372, 373, 377, 432, 433
kouropalates 441, 445, 446
köleler 112, 422, 476
Kraliyet Kararnamesi 422, 472
Kristoloji 49, 191
Kutrigurlar 339, 427
Kutsal Havariler Kilisesi 68, 119, 163, 206, 339, 436, 437, 448, 469, 477
Kutsal Kabir 316
Kuzey Wei 425

L

Leon VI. 460
Leptiminus 244
Leptis Magna 242
libellus 191, 192, 333
Liberius 252, 429, 441
Liber Pontificalis 91, 93, 261, 334, 335, 471
Lici ius 42, 43, 46, 58
limitanei 224, 241
Lombardlar 12, 14, 418, 423, 459
Lucius Tarquinius Superbus 32
Lupicina (Iustinus'un karısı) *ayrıca bakınız* Ephemai (Iustinus'un eşi) 74, 75, 112
Lykaonia 285, 286, 293
Lykia 145

M

Madaba 315, 316
Madaba Haritası 315, 316
Mahşerin Dört Atlısı 8, 355, 376
Maniheist, mezhep 317
Mao 448
Marcellinus Komes 138, 215
Matasuentha 260, 418
Maurikios 272, 399, 455
Maxentius 42, 45
Maximianus 41, 42, 68
Maximinus 381

Mecdelli Meryem 106
Mehmed II. 467, 469
Menandros 392, 412, 426, 427, 428
Meryem Ana (*Theotokos*) 16, 192, 243, 314, 338, 339, 387, 410, 464
Meryem Ana Yortusu 338
Mısır 21, 31, 32, 33, 48, 49, 51, 58, 60, 72, 89, 105, 108, 142, 147, 154, 204, 273, 287, 289, 290, 291, 295, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 310, 313, 318, 320, 328, 334, 338, 349, 350, 366, 368, 369, 375, 389, 453, 458, 468
Mısır Araştırma Cemiyeti 300
Miafizit 50, 92, 334, 335, 336, 342, 349, 457
Miletoslu Isidorus 197
Milvius Köprüsü Savaşı 42, 45
Moğollar 426
Monogenes 200
Montesquieu 480, 481
mozaikler 271
Muhammed, peygamber 453
Mundo 135, 136, 177, 184, 185, 186, 223, 253, 254, 256

N

Napolyon 149, 475
Napoli 14, 257, 258, 259, 263, 264, 396, 413, 414
Narses 185, 186, 265, 389, 416, 419, 420, 421, 422, 423, 441, 451
Nasıralı İsa (İsa Mesih) 44
Nea Ekklesia 316
Nebo Dağı 315, 316
Neoplatonizm 202
Nestorios 50, 51, 342.
Niccolo Alemanni 391
Niketas Khoniates 477
Nisibis 125, 126, 128, 350, 376
Novellae 62, 272, 274, 460, 473
Nubia 320, 337
Numidya 233, 235, 243, 246, 247, 380, 382

O

Odoacer 57, 60, 429
oğlancılık 148
Oksyrhynkhos 300, 301, 302, 303, 305, 306
Olybrius 81
Olympiodorus 66
On Dokuz Akkubitalı Salon 86, 440
optimates 408
ordu 42, 59, 69, 72, 80, 83, 106, 118, 132, 136, 218, 222, 224, 228, 230, 255, 268, 381, 413, 416, 420, 454
Origenes 182, 184
Orta Asya 24, 53, 54, 361, 362, 363, 364, 424, 425, 426, 431, 432, 433
Ortodoks Bizans 23
Osip Mandelştam 20
Osmanlı İmparatorluğu 468, 469

P

paganlar 58, 145, 164, 321
pagarkhos 301, 310
Painianus komitesi 157
Palmyra Devleti 37
panegyris 401
Papa I. Leon 329
Papa Silverius 261, 263
Papa Vigilius 342, 471, 472
Paphlagonia 285, 286
papirüs 291, 299, 300, 305
Patricius 82, 83, 84, 85, 86, 94, 305
Paulos Silentiarios 203, 410, 435, 439, 445
Paulus (Antakya patriği) 90, 98, 109, 163, 361, 445, 470, 471
Paulus Diaconus 470
Peloponnesos Savaşı Tarihi (Thukydides) 404
Pelusium 366
Penmachno 387
Petros Barsymes 375, 388, 434, 455
Petros Mongos 147
Petros Patrikios 118, 251, 253
Pharas 129, 222, 223, 236, 237

Phos Hilaron 200
Pieous 302
Pisidia 285, 293
Placidia Sarayı 344, 345, 346
Platon 249, 319
Plutarkhos 400
Pompeius 81, 94, 98, 181, 182, 186, 187, 189
Porta Asinaria 261
Postumus 37
Praiekta 382
Priscus 66, 163
Probus 81, 82, 162, 179, 181
Procopius 29, 65, 66, 69, 70, 72, 74, 75, 77, 79, 83, 86, 94, 97, 98, 100, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 124, 127, 128, 129, 130, 136, 137, 139, 141, 142, 149, 154, 155, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 174, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 198, 199, 200, 201, 203, 206, 208, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 284, 286, 291, 292, 298, 304, 313, 316, 318, 319, 323, 324, 330, 339, 352, 356, 357, 359, 360, 361, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 380, 381, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 440, 443, 444, 450, 454, 456, 457, 462, 465, 479, 480, 481, 482
Proculus 115, 116
Pudentius 222

Q
quaesitor 276

R
Ravenna 26, 57, 137, 139, 248, 249, 253, 255, 257, 260, 265, 266, 267, 268, 269, 412, 415, 417, 419, 472, 474
R. I. Moore 24, 476
Roma 10, 11, 12, 13, 14, 19, 21, 22, 23, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 103, 104, 114, 116, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 155, 156, 158, 160, 161, 165, 166, 167, 173, 178, 179, 185, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 202, 204, 205, 207, 213, 214, 215, 216, 217, 221, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 272, 273, 274, 275, 279, 284, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 313, 316, 321, 322, 323, 326, 328, 329, 336, 338, 339, 343, 345, 349, 350, 355, 356, 359, 361, 366, 376, 378, 379, 380, 381, 384, 386, 387, 391, 392, 393, 395, 396, 400, 403, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 439, 446, 449, 450, 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 464, 467, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 479, 480, 481, 482

Roma İmparatorluğu 10, 11, 12, 13, 21, 23, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 49, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 67, 71, 77, 125, 128, 138, 165, 173, 215, 224, 235, 252, 321, 359, 361, 384, 386, 392, 423, 428, 431, 453, 470, 480, 481, 482
Romanos 193, 194, 202, 318, 319
Romulus 57, 138, 267, 293
Romulus Augustulus 267
Rusticius 256, 407

S-Ş

Sabbatius (Iustinus'un babası) 75, 76, 104, 175, 437
Sabir Hunları 126
sahte-tüberküloz 361
Salamis Savaşı 33
Salona 136, 254, 257, 262
Sâmirîler 128, 175, 321, 323, 325, 335, 352
Samnium 261, 413
Sampson Düşkünler Evi 179
San Marco Bazilikası 68, 206
San Vitale Kilisesi 26, 472
sapkınlık/sapkınlar 47, 96, 145, 147, 164, 294, 321, 324, 335, 340, 476, 477
Sarapammon 311
Sardis 317, 324
Sasani İmparatorluğu 13, 24, 54, 125, 384, 431, 456; *ayrıca bkz* İran / İran İmparatorluğu
Scalae Veteres, "Kadim Basamaklar" 381
scholae palatinae (saray muhafızları) 69, 71
scholarii 69, 82, 84
Selymbria 437
serfler 475
Severus 73, 89, 90, 105, 190, 304, 328, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 340, 349, 457
Sevillalı Isidorus 429, 451, 469
sikke 116, 132, 372, 375, 376
Singidunum 133, 136
Sir John Mandeville'in Seyahatleri 472
Sirmium 136, 138, 248, 418, 452
siyah sıçan 362,
Siyaset Bilimi Üzerine 407, 408, 409, 410
Slavlar 15, 424, 427, 452
Solomon (Afrika *praefectus*u) 118, 245, 246, 247, 378, 381, 382, 383, 396
Sonsuz Barış 130, 266
Sophia 17, 19, 20, 23, 26, 59, 68, 88, 163, 179, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 305, 391, 406, 410, 445, 449, 450, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 471, 472
Stalin 273, 448
Stephanos (Suriyeli rahip) 105
Stephanus 257, 258
Stotzas 246, 247, 378, 380, 381, 382
Suevler 56
Sunicas 129
Suriye 21, 24, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 39, 49, 51, 60, 70, 72, 89, 107, 109, 124, 125, 127, 197, 217, 288, 326, 328, 332, 336, 349, 355, 356, 357, 363, 366, 368, 373, 376, 377, 378, 417, 426, 431, 433, 453, 468
Süleyman Mabedi 244
Syrakousailı Dionysios 405
Şapur I. 35
Şarlman 471

T

Taprobane 432
tarım işçileri 40, 296
Teias 420, 421
Tellalı İoannes 336, 349
tetrarşi 39, 42
The Independent 364
Theodahad 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 269, 334
Theodebert 253, 266
Theodericus 136, 137, 139, 227, 248, 249, 259, 260, 262, 270, 429, 458

Theodora (Iustinianus'un eşi) 25, 26, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 143, 162, 163, 164, 172, 173, 177, 183, 184, 185, 187, 188, 194, 202, 203, 205, 207, 220, 252, 270, 274, 275, 280, 282, 287, 294, 298, 306, 307, 312, 330, 331, 332, 334, 335, 337, 340, 344, 347, 377, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 398, 401, 404, 411, 417, 436, 437, 438, 440, 442, 445, 461, 463, 471, 480
Theodosius Forumu 17, 68
Theokritos 81, 86
Theophanes 167, 175, 176, 179, 184, 223, 275, 364, 436, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 447, 465
Theophilos 153
Theudis 413
Thomas Ryves 479
Thukydides 399, 400, 404
Tim Malim 361
Tintagel 387
Totila 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 423
Tourslu Gregorius 469
Trakya/Trakyalılar 94, 148, 180, 184, 225, 285, 286, 296, 297, 424, 441, 442
Trallesli Anthemius 197
Tribonianus 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 168, 177, 178, 189, 197, 228, 273, 292, 345, 372, 373, 388, 390, 461, 479
Tricamarum 236
Tunus 22, 213, 229, 231
"Tüm Erkekler" (*Alamanni*) 35
Türkler 425, 426, 433, 435
Tzanica 126, 243, 378
Tzazo 228, 235, 236

U-Ü

Ulpianus 158, 159
Uzun Surlar 424
"Üç Metin" 342, 343, 346, 347, 348

V

Valdocular 477
Valens 16, 54, 55, 253
Valerianus 36
Vandallar 22, 56, 214, 215, 216, 227, 236, 237, 244, 247, 391
Vatikan Kütüphanesi 391, 392
veba 20, 193, 338, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 372, 373, 375, 383, 384, 386, 387, 390, 416, 436, 451, 455, 457, 458, 469
Veba Kitabı 368
Vederiana 65, 66, 71, 75, 134
Venedik 68, 206, 418
Via Appia 261
Via Militaris 65, 67
Vigilantia 75, 441
Vitalianus, general 70, 71, 73, 78, 90, 98, 99, 100, 119, 329
Vizigotlar 12, 14, 241, 451
volkanik patlamalar 365
Voltaire 480
Vujadin Ivanišević 62, 452

Y

Yahudi cemaati 321
Yahudilik 44
Yarış Hizipleri
Yasalar Kitabı 154
Yerebatan Sarnıcı 17, 206, 207
Yersinia pestis 361, 362
Yunanca, hukuk dili olarak 33, 60, 76, 171, 178, 195, 307, 308, 329, 338, 341, 391, 392, 399, 401, 465, 467, 471, 473

Z

Zakharias Scholasticus 215
Zemarkhos 65, 67, 442
Zenon 60, 70, 72, 91, 321
Zerdüştlük 351
Zeuksippos Hamamları 17
Zoilos 342
Zoora 332

the LONDON HELLENIC Prize

ANGLO-HELLENIC LEAGUE AWARD

YASANIN, İNANCIN VE İMPARATORLUĞUN MİMARI: JÜSTİNYEN

"Tarihin en önemli hükümdarlarından birinin görkemli, ışıltılı bir anlatımı. Titizlikle araştırılmış, güzel yazılmış, içgörülerle dolu, modern tarih yazımının en iyi örneklerinden."
PETER FRANKOPAN

Köylü bir ailede doğdu ancak bir imparator, asker ve aziz olarak öldü... Roma'yı yeniden birleştirme hayaliyle yola çıkan ***Jüstinyen***, yalnızca bir hükümdar değil; bir çağın mimarı, bir medeniyetin kurucusuydu. Onun saltanatı, antik dünyanın son büyük temsili ve Orta Çağ'ın habercisiydi.

Peter Sarris, Roma İmparatorluğu'nu ihya eden adamın renkli hayatını sunarken bizi imparatorluk çatışmaları, dini paranoya, salgın hastalıklar ve iklim değişikliklerinin yaşandığı bir dünyaya götürüyor. Titiz araştırmalara dayanan bu biyografide çok yönlü portre çiziyor: ***Jüstinyen*** hem katı bir reformcu, hukuk tarihinde devrim yaratan bir yasa koyucu, Ayasofya gibi görkemli anıtlarla kudretini mimariye yansıtan bir imparator hem de Theodora'ya âşık bir adam, imparatorluğunu sarssa da yıkamayan isyanların muhatabı ve dünyayı kasıp kavuran vebanın ortasında yol arayan bir liderdi.

Jüstinyen'in dünyası; dini çekişmelerin, siyasi entrikaların, doğa afetlerin ve küresel hastalıkların gölgesinde şekillendi ve 6. yüzyıldan günümüze uzanan bir miras bıraktı. Sarris, bu olağanüstü anlatıda yalnızca bir hükümdarın değil; tarih boyunca karşılaşılan en büyük krizleri bile yönetme gücünü gösteren, zamana direnen bir vizyonerin hikâyesini sunuyor. BBC History Dergisi tarafından "Yılın Kitabı" seçilen ***Jüstinyen***, yalnızca geçmişi değil, günümüzü de anlamak için okunması gereken bir başyapıt.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6228-87-0
9 786256 228870